

K

K, k, det II. bogstav i det da. alfabet; stammer fra gr.

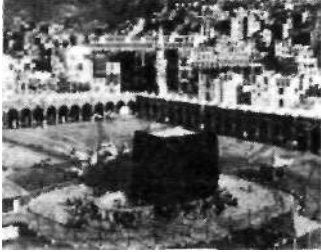
K, autom.-kendingsm. f. Kbh.

K, kern. tegn for kalium

K, fork. f. kelvingrader.

Ka, fork. f. meter-karat.

Kaaba ['ka-a-] (arab. *ka'bah* terning), den terningformede tempelbygning i Mekka, hvortil man valfartede allerede før Mu-

hameds tid. I det ene hjørne er indmuret en sten, som opr. skal have været hvid, men med tiden være blevet sort p. gr. af menneskenes synder.

KAB, fork. f. Københavns Almindelige Boligselskab.

Ka'bakovsk [-kofsk], tidl. *Na'dezjinsk*, by i N-Ural N. f. Sverdløvs k. Sovj.; 65 000 indb. (1939); jernudsmeltning og maskinindustri; aluminiumalm.

ka'bale (dannet i 17. årh. på grundlag af folkelig misforståelse af den jødiske kabala), intrige; emmands-kortspil.

ka'bale-ministeriet, Karl 2.s upopulære kabinetsråd 1667-74 på 5 medl. Forbogsstaverne i medlemmernes navne dannede ordet cabal (Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley (Shaftesbury), Lauderdale).

Kaba'levskij [-æf-], *Dmii'rij* (f. 1904), russ. komponist til bl. a. 3 symfonier og operaen *Mesteren fra Clamecy* (1937).

Kabar'di'nerne ASSR, sovj.republik i RSFSR, Sovj., på Kaukasus' N-skråning omkr. hovedstaden Naltjik; ca. 10 000 km²; ca. 300 000 indb., overvejende kabardinere (en tjerskisk stamme).

kaba'ret (fr.), 1) serveringslokale med dram. og mus. underholdning; 2) selve forestillingen i 1); 3) frokostanret. serveret på et fad inddelt i små rum (kabaretfad).

'kabbala (aramæisk: overlevering, den hemmelige jød. mystisk-teosofiske udgørelse af G. T. og andre gi. skrifter; kabba'list, dyrker af kabala; dyrker af okkulte videnskaber; kabba'listisk, hvad der vedrører k; hemmelig, okkult, mystisk.

kabbe'leje ('*Caltha*), slægt af ranunkelfam. Urter med gule el. hvide blomster. Biosteret enkelt, femtalligt. 16 arter, i Danm. er eng-k (C. palustris) meget almindelig på enge. Andre arter er prydanter i haver.

kabel, 1) svært tov el. trosse; 2) metaltråds-tov, slået af fl. enkelte tråde; 3) isoleret elektr. ledning.

kabelbro, hængebro udført med bærende kabler, i modsætning til kædebro.

kabelgat, søv., rum i et skibs last, hvor kabler og tovværk opbevares.

kabelkore (kore af gr.-lat. *chorda* streng), et kabels enkelte streng.

kabellængde, sov., længdemål, i Danm. 185 m el. ¹/₁₀ sømil; opr. længden af et tov, ca. 113 fave (200 m).

kabelskib, spec.-bygget, maskindrevet fartøj til udlægning og reparation af søkabler. St. Nord. Telegrafskib har 1 k

stationeret i Kbh. og 2 i Ø-Asien. Telegrafvæsenet ejer 1 kabelmotor til arbejde i da. farvande.

kabelslæet kaldes tovværk, der er slået af fl. dugter, som er slået af kordeler.

kabeltov, søv., svært, af tre trosser sammenslået tovværk.

Kabelvåg ['kab3lvå:ɡ, 'ka:bsl-], no. fiskevær i Lofoten på Åustvågøy; 1200 faste indb. (1930), under fiskeriet i febr. forøget med adsk. **tus**.

ka'bine (fr. af vulgærlat. *capanna* hytte), kahyt; passagerium.

kabi'net (fr. af vulgærlat. *capanna* hytte), 1) lille værelse til spec. brug (smykke-kammer, arbejdsværelse); 2) mindre museumssaml. (mønt-, oldsags- k); 3) et formet skabsmøbel, brugt i alle eur. kulturlande i 16.-18. årh., med mange skuffer bag rigt udsmykkede skabsdøre, på skulpterede søjler el. andet støtteværk; 4) *polit.*, a) (i Engl.) en snævrere kreds inden for regeringen, der omfatter dens mest fremtrædende medl.; b) det organ, som ekspederer de henvendelser, der rettes direkte til statsoverhovedet. Foretås i reglen af en k-ssekretær: c) regering, ministerium.

kabinetformat, format for portrætfotografier (100 x 137 mm).

kabinetmaleri, minutøst gennemarb. maleri i lille format, især yndet i Holl. i 17. årh.s midte.

kabinetminister, i Engl. en minister, der har sæde i kabinettet.

kabinetordre, under enevælden betegn. for en befaling, som udgik fra kongen personlig uden om de sædv. forvaltningsorganer.

kabinetsssekretær, den af kongen personlig (uden ministerkontrasignatur) udnævnte chef for kabinetssekretariatet (kongens sekretariat). Han forelægger de sager for kongen, som ikke foretages i statsrådet.

kabinetstyre, under da. enevælde styreform, hvor de afgørende beslutn. blev truffet i det kgl. kabinet m. tilsidesættelse af gehejmekonseillet og de ledende i kollegierne, k. der gav mulighed for despotisk enkeltmandsstyre (i modsætn. t. det alm. bureaukrati), forekom især under Struensee 1770-72 (hvor gehejmekonseillet ophævedes helt), under Høegh-Guldberg 1772-84 og Fred. 6.s forsøg på personligt styre under Napoleonskrigene, hvor gehejmestatsrådet tilsidesattes.

Ka'bir (d. omkr. 1518 e. Kr.), ind. reformator og sektstifter, forkyndte en pan-teistisk monoteisme, der skulle ophæve forskellene i kaste, religion og sekt.

kabliau [-ou'] (holl.) el. *kabl'ov*, store eksemplarer af alm. torsk.

kabrio'let fr. af *cabriolet* krumspring), let, tohjulet espændervogn med kaleche. Som biltpe: se cabriolet.

kabuds [-bus] (mlat. *caputium* kappe af lat. *caput* hoved), opr. et skulderslag med hætte, senere en klædeskasket m. lav, cylindrisk puld, omgivet af en opstående fold til at slå ned over nakke og øren. k anv. i 19. årh. af bønder og Kbh.s natvægtere.

Kabul ['ka:'bol], Afghanistans hovedstad, i landets nordøstl. del ved Indus' biflod K; ca. 120 000 indb. Handelsby og vejcentrum med bet. tekstil-, læder-, skind-, våben-, cement- og tændstikindustri. Eroret af fl. eng. ekspeditioner i 19. årh., særlig Roberts 1879-80.

ka'by'er (af arab. *qabilah* stamme), ber-bisk folkegruppe i N-Afr.s bjerge; europoid racetype, ofte med lyst hår og blå øjne, arab. sprog. Muhamedanere, agerbrugere, bopåste i landsbyer der ofte af forsvarshensyn lægges på vanskeligt tilgængelige steder.

ka'bys (mnty. *kabuse* bræddeskur (på

skibsdæk)), køkken i skib, men også selve komfuret.

kabysbestik, sladder og rygter i et skib. **kachot** [-'lot] (fr. *cachet* skjule), fængsel. **Kacic-Miosic** ['katlitj-'miolitj], *Andrija* (1704-60), dalmatisk-kroat. forfatter fra Dubrovniks forfaldstid, skrev digte i folkevisestil.

kadaver (dagligdags og som skældsord [-'da:vr] (lat.), lig; ådsel; menneskekrop; slapt individ).

kadave'ri'n (lat. *cadaver* lig), d.s.s. pentametylendiimin.

kadaverlydighed, nedsættende betegn. for den lydighed, der kræves af en jesuit; han skal være som et »lig« i en overordnetes hånd.

'Kaden-Ban'drowski [-ofski], *Juliusz* (1885-1945), po., forfatter, legionær under 1. Verdenskrig, skildrede i sine romaner Po.s genrejnsning; udg. en *Chopin-biog*.

kadence [-'da:'sa] (fr. fra lat. *cadere* falde), 1) den harmoniske el. melodiske vending, der slutter en mus. periode. Den normale harmoniske k dannes af dominant-tonika (helslutning); 2) virtuost, opr. improviseret passageværk i et musikstykke. Mest kendt fra den klassiske instrumentalkoncert, hvor den indtræder på dommantkvartsekstakkorden inden sidste taktgruppe udført af solisten alene.

Ka'desh (nebr. *kadosch* hellig), navn på fl. byer i Palæstina og Syrien, mest kendt er K Bar'nea, hvorfra spejderne udsendes til Kanaan under Israels ørkenvandring.

Ka'desia (*Qādisiya* [krø:di:'si:jā]), by ved Kufa, hvor araberne 636 slog perserne.

ka'det (fr. *cadet*, egl. næstældst, yngre), opr. fr. adelsmandsøn indtråd som menig i hæren for at blive officer. Siden ung mand på land- og søofficersskole. I Danm. 1760-1861 elev på en officersskole; efter Landkadetakad.s ophævelse 1861 kun: elev på Søværnets Officersskole.

kadet-partiet (omdannet fork. af forbogstaverne (russ. ka-de) i det off. partinavn /constitutionelle demokrater), russ. polit. parti fra 1905, radikalt demokratisk, ledende på 1. og 2. duma 1906-7 i oppos. mod reg.

kadetskolen, d. s. søofficersskolen.

'kadi (arab.), dommer (blandt muhamedanere).

Ka'didja [fa'di:dʒa], den rige købmandsken, som Muhamed ægtede, moder til Fatima, g. m. 'AH.

Kadikoy [kadi'kɔj], oldtidens *Chalcedon*, bydel i Istanbul, på Bosporus' Ø-kyst.

Kad'lubek, *Wincenzy* (ca. 1160-1223), po. kronikskriver, anv. i rigt mål middelalderligt sagnstof.

Kad'meia, Thebens højborg (efter Kadmos).

'Kadmos, i gr. rel. en heros fra byen Theben.

Kadosh-ridder, se ridder Kadosh.

kadre ['ka:dra el. 'kaQra] (fr. af lat. *quadrum* firkant), ramme; hæres befalingsmand og faghjælper.

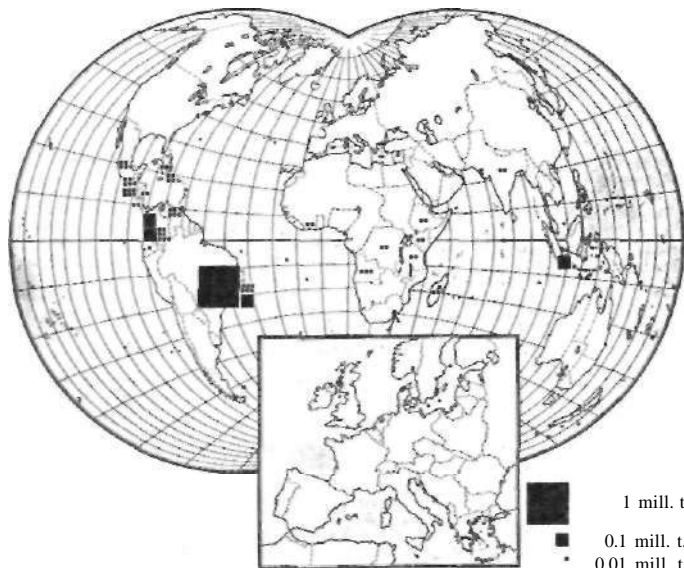
ka'drej'er (portug. *catraio* lille fartøj), handelsmand, der driver forretning fra egen båd med skibe på reden.

Kafa [ks'fa:], landskab i SV-Abyssinien; hjemsted for kaffebusken, der vokser vildt i skovene.

kaffe (arab.), i daglig tale dels k-bønner, dels den deraf fremstillede drik. De i handelen gående k-bønner er de for frugt-kød, sten og til dels frøskal befrieede frø af k-traernes stenfrugter. 100 kg frugter giver ca. 16 kg bønner. Disse underkastes forsk. behandling for at forbedre udseendet. I handelen findes et utal af sorter med navne, der gerne angiver sortens hjemsted, men også tit er en betegn. for den type, sorten mest ligner. F. eks. er »mokka« næsten aldrig ægte arab. k,

Eng-kabeleje.

Kort over verdensproduktionen af kaffe 1939-40, som er det sidste år, for hvilket der ved leksikkens udgivelse kunne skaffes pålidelig og fuldstændig statistik. Udarbejdede: J. Humlum.

men sorter med lign. egenskaber. Andre kendte k-sorter er: java, brasil, santos og rio. Den oplivende virkning af k skyldes bønnernes indhold af et alkaloid, koffein. Først ved brændingen får k sin aroma, der skyldes omdannelsesprodukter af kulhydrater, fedtstoffer og æggehvide-stoffer i bønnerne, k har ingen bet. som næringsmiddel, men spiller en stor rolle p. gr. af sin stærkt stimulerende virkning på nervesystemet. Fra sit hjemland i Abessinien bragtes brugen af k i beg. af 16. årh. til Arabien og kort efter til Eur. Vakte her i beg. stærk modvilje. -

Vestindien, især Haiti, og Mexico. Afr. prod. af k har i mellemkrigsårene været i stærk vækst; størst er avlen på Madagascar, i Kenya og Belg. Congo. - Henvendte $\frac{1}{4}$ af prod. går i verdenshandelen. Størst eksport har Bras. (50-60% af verdenseksporten), især* over havnene Santos, Rio og Vitoria. Den bras. reg. har ofte - især i gode høstår - ved opkøb og destruktio n af k søgt at stimulere priserne på verdensmarkedet; men uden varigt gunstigt resultat. Følgen har bl. a. været stigende k-produktion og -eksport i andenrangsområderne. Nr. 2 og 3 bl. eksportørerne er Colombia og Höll. Indien. USA har verdens største k-forbrug og importerer mere end hele Eur. I Danmark var forbruget af k pr. indb. 1939 8 kg, i 1947 2,5 kg; i USA var forbruget pr. indb. 1946 8,5 kg.

kaffeerstatning el. *kaffesurrogat*, se kaffe-tilsætning.

kaffeus, offentligt sted, hvor der serveres kaffe, te, øl o. l. drikke med el. uden brød. Fra muhamedanerne kom k i 16. og 17. årh. til Eur., hvor de ofte blev samlingssteder f. åndeligt og kunstnerisk interesserede folk, og ikke mindst f. købmand, mæglere, handelsagenter osv., der her udvekslede nyheder og afsluttede handeler; adsk. børser har deres udspiring i k. I Norden betegn. k nu gerne *café*.

kaffe'i'n, d. s. s. koffein.

kaffer (af arab. *kāfir* vantro), gruppe af bantufolk (ama-xosa, zulu, beehuaner o. a.) i SØ-Afr., indvandret nordfra og under fremrykning endnu i 19. årh.s beg., da deres krigerstæt svækkedes som følge af spaltning p. gr. af visse herskeres despotisme. Nu pacificerede, fredelige kvægavlere i karakteristiske ringformede landsbyer (kraals) af kuppelhytter, med noget agerbrug, som drives af kvinder. k tilhørte opr. den unegnede racegruppe, men der findes utvivlsomt europide elementer, som er optaget, mens k endnu var bosat længere nordpå.

kafferkat ('*Felis ochre'ata*), afr. vildkat, stamform til tamkatten.

kaffesurrogat el. kaffeerstatning, se kaffe tilsætning.

kaffetilsætning, et ristet produkt, oftest cikiorierod (f. eks. 40%) blandet med rug (50%) og sukkerroe (10%), evt. lidt kakao-skaller; tilsættes kaffen for at billiggøre drikken el. af farve-, smags- el. sundhedsmæssige grunde. Benyttes k alene uden kaffebønner, kaldes det kaffeerstatning el. -surrogat. Som sådant

benytt. foruden cikorie ristet byg, sukkerroe og fl. a. planters rødder (f. eks. mælkebøtte) el. frugter (f. eks. olden, kastanje). **kaffetræ** ('*Coffea*'), slægt af krapfam., stedsgrønne buske el. små træer med blanke, læderagtige blade. Hvide, vel-lugtende blomster i små, tætte stande. Frugten en stenfrugt med tyndt kød og to frø, der vender den plane flade mod hinanden. 40 arter, de fl. i trop. Afr. C. arabica (arabisk k) fra Abessinien, er herfra overført til Arabien, Java, Suriname og Vestindien. Dens frugter ligner kirsebær. Liberisk k (C. liberica) fra V-Afr. har større frugter. Jfr. kaffe. **kāfir** (arab.), vantro.

Kafka, Franz (1883-1924), østr. forfatter. Jøde. K, en ensom rel. grubler, påvirket af S. Kierkegaard, blev først kendt i videre kredse, da Max Brod 1935-37 udg. hans efterladte værker, stærkt symbolske, gammeltest. dystre romaner, noveller, skitser. Novellen *In der Strafkolonie* (da. / *Fangekolonien* 1944) og romanerne *Der Prozess* (da. 1945), *Das Schloss* (da. 1949). Stor bet. i Engl. og USA. (Portr. sp. 2275).

kaf-tan, tyrk. lang og vidt overklædning med vide armer.

Kaftan, Julius (1848-1926), ty. evang. teolog af Ritschlsksskole; broder til Th. K. **Kaftan**, Theodor (1847-1932), general-superintendent for Slesvig 1886-1917. Modstander af statsmagt i kirken; indtog et mellemstandpunkt i det nat. spørgsmål. Broder til J. K.

ka'g, pæl, hvortil forbyrderne blev bundet under kagstrygning.

kagami, jap. metalspejle uden håndtag, med smukt ornamentet bagside.

Kaga'novitj [-itj], Lazar (f. 1893), sovi. politiker. Jøde. Bolsjevik siden 1911. 1928-39 sek. i Centralkomiteen. 1935-37 folkekommissær for transport. 1937-39 og 1943-44 for svarerindustri. 1944-47 for byggematerialeindustrien. (Portræt sp. 2275).

Kagawa [-ŋa], Toyohiko (f. 1888), kristen jap. arbejderleder og missionær, har virket ved soc. ar. i slumkvarterer, for arbejdernes organisering og valget og for ko-operation m. m. Har bl. a. skrevet *Over Dodens Grænse* (da. overs. 1925).

Kagera [ka'gæ(irs)], flod til Victoria-søens vestl. bred. Som søens største tillob kan K betragtes som Nilens kildeflod.

Kagi [ka'gi:] (kin. *Chai*), by på V-Formosa; 92 000 indb. (1940); træindustri.

Kagoshima [kago(i)ma], jap. industri- og havneby på S-Kyushu; 182 000 indb. (1935).

kagstrygning, ældre strafart, som bestod i piskning af forbyrderen, der stod bunden ved en pæl (kag), i reglen på byens torv. Endelig afskaffet ved straffeloven af 1866.

kugu'ang' (Galeopi'thegustem'inckin). syd-østasiatisk, kattetort pattedyr m. svævehud, tidl. henregnet til insektæderne, nu til en særlig orden, Dermoptera. Ejen-dommelige kamformede fortænder, natdyr, plantæder. En nærtstående art på Filipinerne.

kagu'a'r, d. s. s. tamandua.

Kahlenberg ['ka:lanbærkj], 485 m h.

bjergparti NV f. Wien. Udsigtspunkt.

kahnjern, en særlig art armeringsjern til jernbeton.

ka'hyt (fr. *cahute* rønne), rum for beboelse i skib; kahytten, skibsførerens beboelse om bord; k-dreng, k-jomfru, betjeningspersonale for passagerer el. skibets officerer.

Kaieteur Falls [kaia'tua 'få:lz], et 226 m h. vandfald i Essequebos biflod Potaro, Brit. Guayana.

Kai-feng [khai 'f&n], hovedstad i prov. Ho-nan, NØ-Kina; ca. $\frac{1}{2}$ mill. indb. Jødisk menighed. Kinas hovedstad omkr. 900-1127.

Kaila, Eino (f. 1890), fi. filosof og psykolog. Har bl. a. skrevet *Personlighetsens Psykologi* (1935), *Den m&nskelige kun-sk&pen* (1939) og *Tankens oro* (1945). Forkæmper for den logiske empirisme.

Kai'l&as, ind. Civa-tempel ved Ellora, hule-tempel.

Kailas, Uno (1901-33), fi. forfatter. Udg.

Grene 'med frugter af kaffetræet.

Produktion, k-træet har sin største ud' bredelse i Arner. Af verdensprod., der i 1946 androg 2,25 mill. t, leverede Bras. 1,2 mill. t el. 53,3%, især fra staterne Sao Paulo, Minas Gerais og Rio de Janeiro (billig arbejdskraft; mestiser og

Kaffetræets blomst.

indvandrede italienerer). Nr. 2 er Colombia, 346 000 t. - 1 Holl. Indien dominerer Sumatra og Java (den ægte Java-fc). I MI-Arner, har alle stater (undt. Honduras) bet. produktion, navnlig Salvador og Guatemala. Endv. skal nævnes

Franz Kafka. L. M. Kaganovitj.

fl. saml. af dybt pessimistisk refleksionslyrik, hvori lidelse og død er gennemgående motiv.

kai'ma'ner ('Caiman), slægt af krokodiller, kraftigt bugpanser, een ydre næseåbning, S- og Ml.-Amer.

kai'ma'nfisk, d. s. s. pansergedde.

Kain, Adams og Evas førstefødte søn, som drøjte broderen Abel og blev hjemløs. Fortællingen herom i 1. Mos. 4 afspejler spændingen ml. jødernes og de omstredende kenitter S f. Juda.

kai'nit (gr. *kainas* ny), $MgSO_4 \cdot KCl, 3H_2O$, farveløst, monoklint, letopløseligt mineral, der forekommer i kornede lag i saltlejer (Stassfurt, Galizien) og er en vigtig kaliforbindelse (tidl. i Danm. alm. anv. kunstgødning).

Kainz [-nts], *Joseph* (1858-1910), østr. skuespiller af ung.-jød. slægt. Deb. 1873 i Wien, 1883-99 v. Deutsches Theater i Berlin, siden 1899 v. Burgtheater i Wien. Spillede intelligenter og inspireret »Hamlet«, »Romeo«, »Tartuffe«, »Don Carlos« o. a.). Gæstespil i Kbh. 1888 og 91.

Kaipara Harbør [kai'pa:ra 'ha:ba] (eng. *harbour* havn), bugt NV f. Auckland, New Zealands nordø.

Kairouan [kai'rwɔd], by i Tunis 60 km V f. Sousse; 23 000 indb. (1936). En af islams hellige byer, hvis centrum er Sidi Okba-moskeen.

Kaisa'rich, anden stavemåde for Kayseri.

Kaiser [-z-], *Georg* (1878-1945), ty. forfatter. Første ty. dramatikere under ekspressionismen med stor sans for det scenisk virkningsfulde, *Von Morgens bis Mitternacht* (1916), *Die Koralle* (1918). Skrev som emigrant antinazistiske dramaer.

Kaiser [kai'zar], *Henry* /ohn (f. 1882), amer. industrimand. Tjente en formue som entreprenør v. bl. a. Boulder Dam og Grand Coulee Dam. Optog fra 1941 en stærkt rationaliseret skibsproduktion (Liberty- og Victory-skibe). Værfterne nedlagdes v. krigens ophør. Derefter omfattende automobilfabrikation.

Kaiser [-z-], *Jacob* (f.ca.1890), ty. politiker. Knyttet til Zentrum og katolske fagbevægelser, mod Hitler og kommunisterne; i forb. med de kredse, der 1944 reddede attentat mod Hitler. Efter ty. kapitulation 1945 leder for Kristelig-Demokr. Union i Sovjet-zonen. Har udtalt sig skarpt mod adskillelse af Saar og distrikterne 0 f. Oder-Neisse fra Tysk.

Kaiser Friedrich Museum [kai'zar 'fridrix mu'ze:um] i Berlin, tidl. statsligt kunstmuseum for udenlandsk, især nederl. og i tal. kunst; endv. møntkabinet, opført 1898-1902, ødelagt under 2. Verdenskrig.

Kaiserslautern [kai'zars-], ty. by ved floden Lauter, Rheinland-Pfalz; 71 000 indb. (1939). Stor industri (tekstiler, maskiner, trævare). Ca. 25% af K ødelagt i 2. Verdenskrig.

Kaiserstuhl [kai'zarstu:l], vulkansk bjergparti (557 m) i Rhinsletten, NØ f. Freiburg, Vinavl.

Kaiserswerth [kai'zars' ve :rt], bydel i Diisseldorf; indlemmet 1929. Opkaldt efter en kejserlig pfalz (udvidet af Frederik Barbarossa 1174-84), hvorfra ruiner.

Kaiser-Wilhelm Gesellschaft zur *Forderung der Wissenschaften* (ty. Kejsers Vilh.-selskabet til videnskaberens fremme), ty. selskab, grl. 1911, finansieret af ty. erhvervskredse; tilskud fra d. ty. regering fra 1923. Opretholdt 33 naturvidensk. og 4 åndsvidensk. institutter. Opløst af D. Allierede Kontrollkommission 1945, 1949 igen konstitueret i V-

zonen som Max Planck Gesellschaft med O. Hahn som præsident.

Kaiser-Wilhelm-Kanal, d. s. s. Kielerkanalen.

kaj, en langs et havnebassin el. en vandvej opført anlægsplads for skibe, således udført, at skibenes last kan føres til og fra og i reglen også oplagres. Til disse formål findes brørlægning, jernbanespor, kræner, varehuse, siloer o. lign.

Kajaani [kajamil, sv. *Kajana*, finsk by, ved Oulujärvi; 9200 finsktalende indb. (1947). Ruiner af borgen K (Kajaneborgs slott). Papirfabrik. Grl. 1651.

ka'jak (grønl. *qajaq*), let een-el. tomandsfartøj, opr. eskimoisk; k er ca. 5'/1 m L, kravelbygget med tværribber, i sin opr.

Kajak fra Alaska.

form beklædt m. sælskind, nu i alm. med lærred; materialet til k er varierende, i Danm. mest fyr, ask o. l.; k drives frem i vandet med en *pagaj*, k-roning er internat, idrætsgren.

Kajak Forbund, Dansk (fork. *DKF*), grl. 1925. 1948: 1682 aktive, 790 passive medl.

'Kajana, sv. navn på Kajaani, Fini.

'Kajanus, *Robert* (1856-1932), fi. kapelmester og komponist. Grl. 1882 Helsingfors Filharmoniske Orkester.

kajep'uttræ (malajisk *kayu trè + put ih* hvid), trop. træ af myrtefam., hvis blade indeholder en olie, der bruges i parfumerierne, til beskyttelse mod moskitostik; med., som lokalt middel mod tand- og øresmerter.

'Kajfas, jød. ypperstepræst 18-36, Jesu dommer.

kajmur, indfatningsmur, der begrænser et havnebassin fra landet bagved; k er udført således, at den kan modstå jordens tendens til at skride ud i vandet. k udføres af murværk, beton el. jernbeton, ofte m. granitbeklædning og forsynes med ringe el. pullerter til fastgørelse af fartøjer.

kajtovværk, søv., tov slæet af kokos trevler.

kaka'duer (maori-sprog) (*Cacatu'inae*), gruppe af papegøjer, fjerpt på hovedet, næbbet m. en karakteristisk tand. Ofte hvide el. rosa. Austr. og Filipinerne.

Kakadue.

kakao (aztekisk), i daglig tale dels navnet på k-bønner, dels den deraf fremstillede drik, k-bønnerne er kakaotræets frugter; de er ægformede, noget hladtrykte, af størrelse som mandler. Efter indhøstningen kan de tørres

i solen, men bliver herved bitre; bedre er det at lade k gære, hvorved smagen bliver behagelig, mild. k indeholder 0,5-2,5% theobromin, 11% kvælstofholdige stoffer og ca. 50% kakaofedt (kakaosmør), k-pulver fremst. v. risting af bønnerne ved 120-140°C, skallerne skilles fra kærnerne og disse formales. Skallerne anv. som surrogat for te og til forfalsning af kakaopulver. - *Produktion*. Skønt k-træet stammer fra det trop. Amer., har det nu sin største udbredelse i Afr., hvor negrene har dyrket k siden 1879. Af verdensprod., der 1938 androg 722 000 t (1946/47: 670 000 t), leverer Guldskysten normalt tredjedelen (1946/47 194 000 t). Hertil kommer i Afrika: Nigeria (1946/47: 105 000 t), Elfenbenskysten, Cameroun samt øerne Fernando Poo og Sao Tome. Nr. 2 er Bras. (1946/47: 140 000 t) med hovedområde i staten Bahia. Betyd., procent i Amer. er endv. Santo Domingo, Venezuela, Ecuador og Trinidad. - Omtr.

hele produktionen går i international handel. Vigtige eksporthavne: Takoradi og Accra på Guldskysten, Lagos i Nigeria, og Baia og Rio de Janeiro i Bras. De vigtigste importlande er normalt USA (omtrent tredjedelen), Engl., Tyskl. og Holl.

kakao-likør fremstilles af kakaobønner med tilsætn. af vanille, sukker og spiritus.

kakaosmør, et fedtstof, som udvindes af kakaofrø ved fremstilling af kakaopulver. k bruges som tilsætn. ved fabrikation af chokolade, pomade og salve.

kakaotræ (*Theobroma*), arter af lindordenen; indtil 15 m høje træer. Blomsterstandene udspringer ofte fra stammen.

Gren af kakaotræ med frugt.

Den 10-20 cm lange frugt er bærtagtig, senere læder- el. træagtig, og indeholder 30-70 frø (kakaobønner). 20 arter, opr. trop. Amer. Den alm. er T. cacao, dyrkes nu i næsten alle trop. lande. Træet bærer frugt fra 5.-30. år.

'kakapo (maori-sprog) (*Strigops habrotilus*), new-zealandsk papegøje, lever på jorden og kan næsten ikke flyve. Blød, ugletign. fjerdragt.

kakək'si' (gr. *kacheksia* slet tilstand), sygelig tilstand med afkræftelse, afmagring og gustent udseende, især ved kroniske sygdomme som f. eks. kræft.

kakemono (jap. ophængt genstand), jap. akvareller, tegn. m. m. monteret på silkebrokade el. papierfærbninger heraf og beregnet til at rulle sammen ved træstokke. En enkelt k anbringes på væggen el. i en niche, k-s motiv modsvarer årstiden (vinterbilleder om sommeren). Smig. kakimono.

kakerlakker (sydamer.) (*Blattaria*), insektgruppe, læderagtige forvinger, hovedet skjult under det flade forbryst. Langbenede, små halenokker, hunnen basrer æggene på bagkropsspidsen i en kapsel. Overvejende tropiske. Forekommer ofte i skibe, og fl. arter findes i huse over hele jorden. I Danm. navnl. den mindre hus-k (Phyllodromis germanica) og 2 større arter (Periplaneta americana og P. orientalis).

kaki anden stavemåde for khaki.

kakkel, kunstig sten af brændt ler, sajd. v. glaseret; d. s. s. fliser. I 16. årh. beg. brugen af reliefdekorerede lerkakler til kakkelovne, k-el. flisebord, med indlagte fajancefliser anv. i 18. årh. og igen i nyeste tid.

kakkelovne, se *stueovne*.

kakkelovnsbrænde, kløvet, 15-30 cm l. brænde, sælges sædv. målt i hektoliter.

kako- (gr. *kakos* ond, dårlig), ilde-, ond-, slet-

kako'dy'l (*kako-* + gr. *ozein* lugte), tetrametyldiarsin, grundsubstansen i en lang række giftige org. arsenforbindelser.

kakofoni' (*kako-* + *foni*), mislyd, uforståelig musik. tonesammestilling.

kakos'mi' (*kak(o)-* + *osmi*), formelse af ildelugt, som følge af sygelige forandringer i lugtenerven el. hjernen.

kaktusfamilien (*Cactaceæ*), fam. af frikronbladede. De fleste er stængelsaffplanter uden løvblade. Assimilationen er derfor overtaget af den grønne stængel, der som regel er tyk, saftig og tornet, k-s torne opfattes af nogle som omannede blade. Blomsterne, der er oversædige og har mange blomsterblade og støvbærere og en griffel med fl. støvfang, er kun udfoldede en kort tid; bestøvning især ved sommerfugle, enkelte ved kolificier. Frugten er bær. 1500 arter, næsten alle hjemmehørende i Amer. (f. eks. Mexico),

ren især i stassfurtersaltene karnallit, kainit og sylvin. Anv. urent i stor udstrækning som kaligvødnig samt efter rensning til fremst. af andre kaliumforb.

kaliumpromisulfat, *KCr(SO₄)₂ · 12H₂O*, *kromalun* el. *kalkromalun*. Fremstilles af kaliumpromisulfat. Anv. i farveriet, garveriet og til blækfabrikation.

kaliumnitrat, *KNO₃*, *salpeter* el. *kalisalpeter*, salpetersyrens kaliumpromisulfat. K dannes i naturen ved forrådnelse af org. kvælstofholdige stoffer under nærværelse af kaliumsalte. Fremstilles nu væs. ud fra salpetersyre. Vigtigt oksydationsmiddel. Anv. bl. a. til forsk. sprængstoffer (sortkrudt), i med. og til levnedsmiddelkonservering.

kaliumpromanganat, *KMnO₄*, mørke, metalglinsende krystaller, opløselige i vand med intensivt violet farve. Vigtigt oksydations- og desinfektionsmiddel.

kaliumpromisulfat, kiselsyrens kaliumpromisulfat; kaliuvandglas er en stærk vandig opløsning af k og har lignende anv. som natronvandglas til imprægnering, ægkonservering osv.

kaliumpromisulfat, *K₂SO₄*, svovlsyrens kaliumpromisulfat; anv. bl. a. i den kem. analyse, som gødningsmiddel og i lægemiddelfabrikation.

kaliumpromisulfat, et mål for jordens indhold af kalium, led i jordbundsanalyser.

kaliuvandglas, vandig opløsning af kaliumpromisulfat.

Kalix ålv ['ka:liks-], 430 km l. sv. flod, fra Kebnekaise, optager bifurkationen Tärendo ålv, der tilfører K største dejen af Torne ålvs vandmasser, og Angesån; udmunder i Bottniska vik.

kalk, betegn., anv. for forsk. kalkforb., undertiden blot for et stofs indhold af kalkforb. (indeholder »kalk«). k betegner af kalkforb. i *tekn.* enten 1) naturligt forekommende k-sten (kulsur k, kalkiumkarbonat, *CaCO₃*), el. 2) brændt k el. stenk fremstillet ved brænding af 1 (k-ilte, kalkiumoksyd, *CaO*) el. 3) læstet k fremstillet ved læsning af 2 (k-hydrat, kalkiumhydroksyd, *Ca(OH)₂*). Foretages læsningen med overskud af vand fås k-m = 1k, der lagres i kule og dannes kulek; er vandmængden netop den nødvendige, fås melk el. pulverk. Sækkek er enten melk el. pulveriseret brændt k, der sælges i papirsække. - **k** anv. meget i med., dels for at sikre knoglevæksten og som middel mod overfølsomhedstilstande, dels som indifferent bestanddel i salver m. m.

kalk (lat. *calix*), bæger, hvori vinen ved nadveren overrækkes altergæsterne.

kalkalger, alger, hvis løv indeholder kulsur kalk i større mængde, så at de er hårde og stengagtige. Der findes k bl. blågrønalger, bl. grønalger og bl. rødalger, k findes især i havet.

Kalkalperne, fællesbetegn. for de dele af Østalperne, der opbygges af kalk og kridt, omfatter de nordl. K (Algauer Alper, Bayeriske Alper, Salzburger Alper, Totes Gebirge og Østrigske Alper) og de sydl. K (Lombardiske Alper, Tridentiner Alper, Dolomitter Alper, Venezia Alper, Karmiske Alper, Juliske Alper, Steiner Alper og De Sydsteiriske Bjerger).

Kaikaar, *Christian Herman* (1802-86), da. teolog (døbt jøde), lærer G. T.-forsker, 1860-73 formand for Da. Missions Selskab.

Kaikaar, Otto (1837-1926), da. sprogmænd, udg. *Ordbog til det Aldre Da. Sprog* (1881-1907, tillægsbd. 1908-18).

kalkbehovsbestemmelse, led i jordbundsanalyser.

kalkbreccie, breccie af kalksten med kalkbindemiddel, anv. som »marmor«.

kalkbrænding, opvarmning i ovn af kalksten til hen ved 1000°, hvorved kuldioksyd (*CO*) udvindes og brændt kalk (*CaO*) bliver tilbage. I reglen anv. til k skaktovne, hvori man afvælskede foroven fylder kalksten og koks; den brændte kalk udtages forøden. Den foroven udtagne gas indeholder ca. 30% kuldioksyd, der kan renses ved vask med vand.

kalkbænk, 1) stor trækasse til opbevaring af kalkmørtel på byggeplads. Bør være overdækket; 2) bræddelage med lave sider, hvorpå kalk og sand blandes til kalkmørtel.

kalk (fr. *calque* af lat. *calcare* trampe på), kopi af originaltegning, fremstillet v. gennemtegning på gennemsigtigt papir el. lærred.

kalkede grave, hyklere; sål. kaldte Jesus fariseerne på gr. af deres rent udvortes rekkaffenhed.

'Kalkedon (gr. *Chalkédon*), oldtidsby i Bithynien v. nuv. Kadikoy, anlagt i 7. årh. f. Kr. som gr. koloni. I K afholdtes en af oldkirkens vigtigste synoder, hvor det kristologiske spørgsmål 451 løstes ved et kompromis, der afviste både monofysitter og nestorianere.

kalk'e're (lat. *calcare* trampe på), overføre en tegning på gennemsigtigt papir fra en nedenunderliggende tegning. Kopien anv. ofte til fremstilling af lustryk.

kalkfarve kaldes 1) farver der ikke forandres ved berøring med kalk og derfor bl. a. kan anv. til freskomalerier og kalkning af mure. Eks: antimonokker, barythvidt, engelskrødt, jernokker, kromgrønt, ultramarin, kulørt glaspulver; 2) farver, der er blandet med kalkmælk og benyttes til maling (kalking) af mure.

kalkfeldspat (*amortit*), *CaAl₂Si₂O₈*, triklin feldspat, endele af plagioklærækken.

Kalkgrunden, flere grunde, bl. a. i Flinterøden og NØ f. Grenå havn.

kalkgødning, jordforbedningsmiddel, alm. kaldet jordbrugskalk.

'kalki, i ind. hinduistisk rel. guden Vishnu 10. og sidste avatar, der tilhører fremtiden, en Messias-forventning.

kalkklorose, *bot.*, blegosot, der skyldes jernmangel.

kalkkonkre'men't, med., udfældning af kalksalte.

kalkkvælstof, d. s. s. kalkiumcyanamid; kvælstofgødning. Anv. i Danmark især til ukrudtsbekæmpelse; import 1947 5000 t.

kalkkys, d. s. s. Drummonds kalkkys.

kalkmaleri, d. s. s. freskomaleri.

kalkmergel, mergel med stort kalkindhold (omkr. 75%).

kalkmælk, d. s. s. *kalciumhydroksyd*, læsket kalk behandlet med vand.

kalkmørtel, mørtel af kalk og sand. Kalken kan enten være alm. kalkhydrat el. hydraulisk kalk. k til muring bør mindst indeholde en kalkhydratmængde på 8% af tørstoffvægten.

kalkogra'fV (gr. *chalkos* kobber + *-grafi*), 1) gravering på kobber, 2) statssamlinger af graverede kobberplader.

kalkplanter, planter, der trives bedst på kalkbund el. kalkholdig jord, f. eks. mange gøgeurter, lucerne, folfod, nellike, lathyrus, ært, bønne, selleri, porre, rødbede, persille, gulorod. Det er ikke kalken som sådan, men den af kalken skabte basiske reaktion i jorden, planterne sætter pris på; de kaldes derfor bedre basebundsplanter.

kalkpræcipitat, fældet kalk, væsentlig kalkiumfosfater, som fås ved udtækning af affattede ben med saltsyre og udfældning med kalkmælk. Anv. som gødning.

kalkpuds, puds fremstillet af kalkmørtel.

kalkrørorme, forsk. børsteorme, der lever i kalkrør. I Danmark navnlig den lille spirorbis m. urferagtig oprullet rør, alm. på tang, og den på sten og skaller alm. *Pomatoceros triqueter* m. lange kantede rør.

kalksalpeter, d. s. s. kaliumnitrat.

kalksandsten, byggesten af murstensformat fremstillet ved presning af en mørtel af brændt kalk og sand og hældning i damp under 6-9 atm. tryk.

kalksinter, stalaktisk kalkspat, afsat i drypstenshuler eller ved varme kilder. Også kildekalk kaldes k.

kalkspat, *CaCO₃*, meget udbredt mineral. Krystalliserer romboedrisk, kraftig spaltelighed efter et romboeder på 76°, farveløst med glasglans, hårdhed 3. Meget kraftig dobbeltbrydning. Dannes ved udskillelse af vandig opløsning (kildekalk, kalksinter) og ved aflejring af organismeres kalkskaller (kridt o. a.). Hovedbestanddelen af kalksten og marmor. Anv. til mørtel, cement, jordforbedning og i den kem. industri.

kalksten, mere el. mindre kompakt sedimentbergart, hvis hovedbestanddel er kalkiumkarbonat, undertiden tillige mag-

niumkarbonat (dolomitisk k). Ofte indgår ler (cementsten, mergelkalksten), sand, glaukonit (grønsandskalk), bitumen o. a. k er tæt, oftest hvidlig, undertiden gul, rød, grønlig, sort. Dannet ved hældning af løse kalkaflejringer, mest havdannelse, der er opstået ved kem. udfældning og ved aflejring af organismeres kalkskaller. Meget udbredt bjergart; anv. især til bygningssten og til kalkbrænding.

kalktrang, populær betegn. for, at jordens reaktionstal er for lavt. Grænsen for k ligger dog ikke ved et bestemt reaktionstal, men er afhængig af jordtype og de dyrkede afgrøder. Lerjord bør have højere reaktion end sandjord og mosejord. Lucerne, sneglebæg, foderbeder og byg kræver højere reaktion end f. eks. kartofler, rug og lupin.

kalktrængplanter, karakterplanter som rødknæ, knavel, spergel og blå stedmoder.

kalktugt, porøs kalksten der afsættes ved kilder med kalkholdigt vand, ofte som inkrustation på vegetationen. Tidl. anv. som bygningssten (frådsten) f. eks. Tveje Melrose kirke. Vigtigste lejr i Danmark v. Roskilde (Maglekilde, Vintremøller) og ved Hobro.

kalkulation (lat. *calculus* lille kalksten (som hjælpemiddel ved regning)), beregning. I erhvervslivet oftest en beregn. af omkostn. v. indkøb, fremstilling el. salg af et bestemt produkt, en vis vare, hele en virksomheds omsætning i en given periode el. lign. For-k foretages på grundl. af tidl. erfaringer, inden indkøbet, produktionen etc. finder sted; efter-k beregner de virkelige afholdte omkostn. k foregår normalt ved at man til de direkte omk. (f. eks. råvarer, arbejds løn m. m.) lægger (en andel i) indirekte omkostn. (som husleje, renter osv.).

kalkuld, uld, der i garverierne skræbes af skindene efter behandling med kalk; stridere og dærligere end »klipuld«.

kalkule [kal'ky:la] (fr. af lat. *calculus* lille kalksten (som hjælpemiddel v. regning)), 1) overslag over, hvad en vare står el. kommer til at stå en virksomhed i; 2) metode til at regne el. løse opgaver ved manipulation af symboler. - kalku'ler [ku-], beregne; foretage kalkulationer.

kal'ku'n ((v. misforståelse af *Calicut*) (*Mele'agris gallo'pavo*), stor hønslefugl, hannen med ... ^ ^ ^ ^ ^ ^

kyllinger anses for at være vanskeligere end tillæg af andet alm. fjerræk (sygdomme og kulde kan give dødelighed), til gengæld er der som regel meget gode priser på unge slagtek, hvoraf hovedparten eksporteres (jfr. fjerrækhold).

kalkungrib (*Ca'thartes 'aura*), lille nordamer. grib. Sort; rødt hoved. Byflugt.

kalkvand, mættet opløsning af kalkiumhydroksyd.

Kali', Johan Christian (1872-1934), da. filos. forfatter. Skrev bl. a. *Filosofi og Religion* (1915).

'Kallas', imo (f. 1878), fi. forfatterinde. Har udg. en række iciterende hist. romaner og noveller i arkaiserende stil bl. a. *Barbara von Tisenhuen* (1921, sv. 1924) og *Vargbruden* (1928).

'Kallavesi [-væsi], sø i Midt-Finland.

Kállay [ko:bi], Miklos von (f. 1887), ung. politiker. Knyttet til Horthy og Gombos, landbrugsmin. 1932-35, førstemin. 1942-marts 1944. Gik af, da han modsatte sig ty. troppers indrykning i Ung.; i ty. koncentrationslejr til 1945.

Kallebod Strand, tidl. skrivemåde for Kalveboderne.

Kallerup-stenen, d. s. s. Høje Tåstrup-stenen.

'kalli' (gr. *kallós* skønhed), skøn-.

kalligra'n (/'ra//l- + -grafi), skønskrivning, skrivning dyrket som kunstart, k har nået en særlig høj udvikling i de arab.

lande, hvor den benyttes til udsmykning p. gr. af muhamedanismens forbud mod at afbilde levende væsener.

Kallikrates (gr. *Kalli'krátés*), gr. arkitekt, virksom i Athen i 2. halvdel af 5. årh. f. Kr. Medarbejder ved opførelse af Parthenon. Udfærdigede *planerne til Nike-templet* på Akropolis.

Kall'limachos [-kos] (2. halvdel af 5. årh. f. Kr.), gr. billedhugger. Havde ry som tekniker, tilskrives *dekorinthiske kapitler*.

Kall'limachos [-kos] (3. årh. f. Kr.), gr. digter. Forstander f. d. kgl. bibl. i Alexandria, hofdigter. Overleveret hymner og epigrammer.

'Kallio, *Kyosti* (1873-1940), fi. politiker. Fra 1904 landdagsmedl. (agrarpartiet), forstemin. 1922-24, 1925-26, 1929-30, vigende over for lappbevægelsen. Fi. præsident 1937-40, deltog i Sthlm-mødet ml. nord. landes statsoverhoveder 1939; afgik nov. 1940, død dec. s. å. (Portræt sp. 2283).

Kall'iope (gr. *Kalli'opé* af *kalds* smuk + *ops* stemme), i gr. rel. den episke diktningens muse.

kall'i'pasta (*kalli-* + *pasta*), en særlig art gips, tilsat et gulligt farvestof og imprægneret med stearin. Anv. til støbn. af mindre fig. og relieffer. Tåler afvaskn.

Kall'ipygos (gr. med den smukke bagdel), moderne tilnavn t. en delvis draperet Afrodite- el. heteræfigur fra hellenistisk tid i museet i Napoli.

Kall'irrhoe [-ros] (gr. *Kalli'rrhoé*) (gr. *kaldos* smuk + *rhoé* strøm), navn på fl. oldgr. kilder. Berømteste K i Athen V f. Akropolis (menes påvist), også kaldet *Enneakrunos*.

Kall'istratos, athensk ledende statsmand under 2. søforbund.

kallity'pi' (*kalli-* -I- -typi), fot. kopieringsmetode under anv. af ferrioksalat som lysfølsomt materiale. Anv. ofte v. lysterik til gengivelse af tekn. tegninger.

kallo- (gr. *kaldos* skønhed), skøn-

'Kallsjon [-lon], sv. sø, NV-Jämtland, 155 km.

Kallsøy ['kalsåi], da. Kalsø, en af Færøerne; 30,9 km², 338 indb. (1945).

Kall'stenius [-ste:nius], *Gottfrid* (1861-1943), sv. maler; naturalistiske stenningslandskaber; udg. en *Handbok i oljemålning* (1915).

'kallun (lat. *calidus* varm; opr. vistnok om varme indvolde), hos drøvtyggerne mavnens bageste afsnit.

Kålmån ['ka:lma:n], *Emmerich (Imre)* (f. 1882), ung. operettekomponist til bl.a. *Czardásfyrstinden* (1916), *Grevinde Maritza* (1924) og *Cirkusprinsessen* (1927).

'Kalmár, sv. købstad, Småland, hovedstad i K Ian; 26 000 indb. (1949). Domyrkan (barok, 17. årh.), Rådhuset (1684, ombyggt 1731), Lansresidenset, Dahmska-huset, K Slot, den fornemste af alle

Kalmar Slot.

Vasa-borgene (ældste del ca. 1100, nuv. bygn. 1535-39 og slutn. af 16. årh.). Fl. højere skoler. Margarine- og tændstikfabr. Søhandel. Købstad i 13. årh. 1397 hylledes Erik af Pommern i K som unionskonge. Plyndret 1589 og i K-krigen.

almarkrigen, da.-sv. krig 1611-13. Fremkaldtes af Chr. 4. af Danm., der ønskede herredømme i Østersøen og genoprettelse af Kalmarnunien, og af Karl 9. af Sv., der ønskede ekspansion mod N og V. Danm. erobrede efter hårde kampe Kalmar (heraf K) 1611 og Elfsborg 1612, men kunne ikke erobre Sv.,

Kalorieindhold af nogle næringsmidler angivet i cal (j/r. art. »kalorie«) pr. 100 g.

Bananer.....	85	Leverpostej.....	335
Blod.....	75	Lever.....	130
Blomkål.....	25	Levertran.....	900
Brød, fransk.....	260	Maccaroni.....	355
- , rug.....	250	Makrel, frisk.....	135
- , sigte.....	260	- , røget.....	170
Byggryn.....	345	Margarine.....	760
Bærrug.....	50	Muslinger.....	60
Bønner, voks, snitte.....	35	Mælk, sød.....	65
- , tørrede.....	340	- , kærne.....	30
Chokolade.....	605	Nyre.....	115
Fiskefars.....	95	Oksekød.....	170
Flæsk, magert.....	450	Ost, fed.....	380
- , fedt (spæk).....	715	- , mager.....	205
Fløde (9%).....	110	Porre.....	35
Grønkål (u. stok).....	75	Pærer.....	65
Grøntsager (gnstl.).....	45	Rosenkål.....	57
Grønærter.....	75	Rødspætte.....	65
Gulerødder.....	45	Smør.....	760
Gule ærter.....	325	Sild.....	150
Havregryn.....	390	- , røget.....	290
Hjerte.....	160	Spegepølse.....	500
Hønning.....	325	Spinat.....	25
Hvedemel.....	355	Sukker, melis.....	390
Høns, kyllinger.....	115	Svinekød.....	330
Kartofler.....	85	Torsk.....	70
Klipfisk.....	320	Æbler.....	65
Knækbrød.....	360	Æg.....	140
Kød, magert.....	125	Al, renset.....	240
- , fedt.....	410	- , røget.....	340
Kål, hoved.....	25		

hvor Gustav Adolf 1611 var blevet konge. Danm. bøjede sig da for Nederl.s krav om fred og tilbageleverede efter Knåredfreden 1613 efth. de erobrede punkter mod tunge erstatninger. I N lukkedes Sv. ude fra Ishavet.

Kalmar Ian, sv. län, omfatter Ø-Småland og Oland; 11541 km²; 233 000 indb. (1948). Landbrug (17% agerland), skovbrug (60% skov), fiskeri, nogen stenbrydning. Træ-, papir- og metalindustri.

Kalmarsund [-sund], farvandet ml. Oland og det sv. fastland; 130 km l., mindste bredde (v. Kalmar) 3 km.

Kalmar-unionen, den forening af Danm., No. og Sv. under en konge, som Margrete og Erik af Pommern sluttede 1397 i Kalmar med rigsråder fra de tre lande. K varede med afbrydelser til 1523.

'kalmer (fr. *calme* rolig), vindstille bælte på Jorden, spec. det ækvatoriale kalmebælte.

kall'mukker, nomadefolk i Sovj. Mongolid race-type, mongolsk sprog, buddhister.

Kalmukkernes ASSR, 1920-43 sovjetrepublik i RSFSR, ved Kaspishavets NV-kyst; hovedstaden Elista omdøbt 1943 til Steпноj.

'kalmus (gr. *kallamos* rør), *Acorus*, slægt af arumfam., sumplanter med krybende, forgrenet jordstængel, toradede, sværdformede blade og en tilsyneladende sidestillet kolbe, idet støttebladet ligner fl. stænglens fortsættelse. I 1. Danm. findes hist og her ved sø- og åbredder den meterhøje alm. k (A. calamus). Jordstængelen, »kalmus rod«, lugter aromatisk og anv. i medicinen.

Alm. kalmus.

kalo- (gr. *kalds* smuk), smuk-, skøn-.

'kalomel (*kalo-* + gr. *méli* honning), merkuroklorid.

kalomelektrode, elektrode bestående af kviksølv i en kaliumkloridopløsning mættet m. merkuroklorid (kalomel). Anv. som standardelektrode v. elektrometriske målinger f. eks. af brintionkoncentrationer.

kal'o'rie (lat. *calor* varme), fork. cal, enhed for varmemængde. 1 cal er den varmemængde, der skal til for at opvarme 1 g vand 1° C (nøjagtigere fra 14°/10 til 15°/2). 1 teknik og biologi anv. enheden 1 kilokalorie (kcal), som er 1000 cal. I teknik anv. tidl. fork. g° og kg°.

kaloriebehov, det antal kalorier, der skal tilføres daglig med føden, for at legems-

vægten kan bevares el., hos ikke udvoksedede, for at væksten kan fortsættes normalt, k varierer med alderen og med beskæftigelsen, hos voksne fra ca. 2000 til ca. 5000 kcal pr. dag.

kalorieværdi (varmeværdi). Det stofs k er det tal, der angiver, hvor mange kcal der udvikles, når 1 g af stoffet forbrænder fuldstændigt. De alm. næringsmidler har flg. k: kulhydrater 3,9-4,1, fedt 9,3, æggehvidestof 5,7. Det sidste stof forbrændes ikke fuldstændigt i organismen, idet dets kvælstof udskilles som urinstof. Æggehvidestof har i organismen derfor kun k 4,1.

kalorifere, se calorifere.

kalori'meter (lat. *calor* varme + *-meter*), apparat til måling af varmemængder, k består af en godt varmeisoleret metalbeholder, der indeholder en afvejet mængde vand, hvortil man fører den varmemængde, der skal måles. Af vandets vægt og temp.-stigningen kan varmemængden bestemmes.

ka'lo'rius (måske omdannelse af navnet *Karol(i)us*), fyr, krabat, kammerat.

'kal'ot (fr.). 1) lille, rund hue, som slutter tæt om issen. Tidl. anv. af mænd inden-dørs. En lav, cylindrisk k er indtil vore dage blevet brugt af gejstlige; 2) arkit., den øverste del af en sfærisk hvælving.

kal'pak (tyrk.), tatarisk pelshue, senere båret af husarer i fl. hære.

Kalsø, da. navn på Kallsøy.

'Kaltenbrunner, *Ernst* (1903-46), østr.-ty. nationalsocialist. Efterfulgte 1942 Heydrich som chef for den særlige Sicherheitsdienst inden for SS; øverste chef for koncentrationslejrene; hængt 16. 10. 1946 efter Nürnbergrettens dom.

Ka'luga, by i RSFSR, Sovj., SVf. Moskva; 89 000 indb. (1939). Jernindustri. Besat af tyskerne 16. 10.-30. 12. 1941.

Kalundborg, da. købstad på Sjælland inderst i K Fjord; 7875 (med forstæder 8019) indb. (1945). Vor Frue Kirke, bindingsværkshuset Lindegård med museum, apotekbygning (rokoko). På Gisselørd radiostation. Industri: svovlsyre, superfosfat, maskiner m. m. Stort svineslagteri. Fiskeri, handel. Havn. Færgeforbindelse med Samsø-Arhus. Endepunkt for banerne København-K og K-Værsløv-Slagelse. I oldtiden fiskerleje og overfartssted til Jylland. Ca. 1170 anlagde Esbern Snare en borg og kirken, der er enestående v. korsformet centralkirke-grundplan, midtertårn og 4 hjørnetårne. 1360 afholdtes danehof på borgen, senere anv. den som statsfængsel (Chr. 2.

Kalundborg. Vor Frue Kirke.

1549-59). Ældste kendte privilegier fra 1485.

Kalundborg Fjord, 12 km l. indskæring fra Store-Bælt ml. Rosnæs og Asnæs.

Kalundborg radiofonistation, da. langbølgestation, 1250 m, 60 kW. Antennen bæres af 2 stk. 100 m ståltårne. Taget i brug 1927; førstærket 1933.

Kalundborg Slots Ladegård, d. s. s. Kålund Kloster.

kalv, 1) ungt kvæg indtil ca. 1 års alderen. 2) *geogr.*, i Danmark, mindre ø ved siden af en større, f. eks. Fæno Kalv, Masnedø Kalv. *i fiskeri*, gantragt anbragt i rusel el. våd. **k** hindrer fiskene i at undvige. 4) *søv.*, sammenslået garn (dugt) som kerne i firlåst tovværk. Var tidl. rød i den eng. marines tovværk som tegn på statsejendom (»den røde tråd«).

Kalv, *Erland*, nordjysk stormand, der 1368 gik over til de holstenske grever og fik Riberhus i forlening. Ved freden 1373 måtte han udlevere både Riberhus og Alborghus til Valdemar Atterdag.

kal'va'riebjerg (lat. *calva* pandeskal, 1) Golgatha; 2) en høj med skulpturelle fremstillinger af korsfæstelsen.

Kalvebod Bastion, Hjælpekorpsst. Kbh., luftkranstalt, grl. 1909, yder hjælp og pleje til tuberkulose rekonvalenscenter efter henvisning fra læge el. tuberkulosestation.

Kalveboderne ['kåls-], farvandet S f. Kbh.s havn ml. Sjælland og Amager. Lukket af dæmning med havn og sluse. 25 km² af K inddæmet og udtørret (1939-47).

kalvekastningsfeber el. *svingefeber* el. *febris undulans Bang*, infektionssygdom, skyldes bakterien *Brucella abortus Bang*, fremkaldet smitsom kastning hos kvæget og visse lidelser hos hoppe og so, hos mennesket en septisk almeninfektion, karakteriseret af stærkt svingende feber med påfaldende god almentilstand. Lidelsen er langvarig, men helbredes næsten altid.

kalvekna' (genu valgum), fejlstilling af benet i form af indadretning ved knæet, kaldes i udtalt grad *x-ben*. Skyldes en vækstskævhed i lærets nederste del s. flg. af engelsk syge el. svigtende kalkdannede i knoglen. Kan rettes ved operation.

kalvekrø's (efter ligheden med en *kalvs* frynsede *krø's*) el. (urigtigt) *kalvekrø's*, den lodrette, krusede kniplingskant, som fandtes på mandens skjortebryst i 18. og første halvdel af 19. årh.

kalvekind, tæt og smidigt læder, anv. til overlæder (boxcalf), kufferter osv. Med hårene beredes k som pelsværk.

Kalvestrom ['kåls-], farvandet ml. Sjælland, Bogø og Farø.

kal'vil' (fr., efter byen *Calville* i det fr. dept. Eure), æble med tydelige, regelm. fremstående kanter, løst og fint frugt kød og ved lagring fedtet frugthud. Rød høst-k og rød vinter-k findes som gi. træer i mange haver i Danmark.

kalvis, mindre isstykker, der har løsnest sig fra isbjerge.

Kalve, fl. mindre da. øer, bl. a. i Guldborgsund (0,2 km²).

Kalvø, hovedgård N f. Kalve slotsruin, opr. ladegård til K Slot. Siden 1825 i den hamburgske slægt Jenisch' eje. 1946 konfiskeret af staten som ty. ejendom. 1948 forpagtet af jagtrådet som forsøgsstation.

Kalvø slotsruin, resterne af gi. kgl. slot på den lille ø Kalvø i bunden af Kalvø Vig. Opr. anlagt af Erik Menved, nedbrudt under Christoffer 2., genopført i 14. årh. (Valdemar Atterdag?). 1518-19 var Gustav Vasa fange her. Nedbrudt af Ulrik Fr. Gyldenløve 1672, siden stenbrud; rester af hovedtårn og mure udraget 1903-45 og delvis restaureret.

Kalvø Vig, indskæring V f. Mols.

'Kalydon (gr. *Kalýdon*), i oldtiden Aitolians hovedstad; ødelagt af romerne 48 f. Kr.

Kålmmnos ['kalimnos], i tal: *'Calino*, gr. ø bl. De Dodekanesiske Øer; 109 km².

Kalytso (gr. *Kalýtso*), i gr. sagnhist. en nyfæ, hersker over øen Ögygia, hvor den skibbrudne Odysseus dvalde i 7 år.

Kälö, ældre stavemåde for Kalvø.

kam, 1) redskab m. en række tænder på et skaft til at rense og ordne hår med; fremstillet af celluloid, hårdgummi, galalit, zink o. a.; 2) ritten på en væv, hvormed islættet slås fast, når skytten er slået igennem; 3) (*gavlkam*), den del af gavl, som når op over tagfladen, **k** kan være glat, aftrappet el. svungen; 4) (*kamning*), tømmerforbindelse, -der sammenholder krydsende tømmerstykker; 5) fremspring på nøgle, hjul, aksel o. l.

Kam (også *Cham* el. *Ham*), søn af Noa, if. G. T. stamfader til ægypterne o. a. afr. folk (de »hamitiske« folk).

Kāma (sanskrit: kærlighed, attrå), i ind. rel. kærlighedsguden fremstillet som en yngling ridende på en papegøje.

'Kama, Volgas største biflod (1850 km l.), udspringer V f. Molotov, munder i Volga S f. Kazan. Sejlbår, store tømmertransporter. Tilfrosset 5 mdr.

Kamakura, jap. by på Honshu, SV f. Yokohama; 10 000 indb. Nationalt val-

trilobitter, som er vigtige ledeforsteninger. Vid udbredelse især på nordl. halv-kugle. I Skand. sandsten og alunskifer.

'kambrö-silu'r, fællesbetegn. for kambrum, ordovicium og gotlandium.

'kambunke (*Koelleria*), slægt af græsfam. Duskgræs med smalle, stive blade. 3 arter i Danmark.

Kam'byse (pers. *Kanbudjija*), perserkonge 529-22 f. Kr., søn af Cyrus; erobrede Ægypten v. slaget ved Pelusium 525.

kame [-'me'] (ital. *cameo*), smykkesten med ophøjet reliefdekoration.

ka'm'e'lvov., stor vandtæt beholder, der fyldt fastgøres til et sunket skib og hæver det ved lænspumpning.

ka'm'e'ler (arab. *djamal* fin, blød) (*Camelidae*), hovdyrfam., store, langbenede m. lang buet hals, kun 2 tæer; i modsætning til *Kame af rød jaspis* andre dvøtyggere 2 m. bill. uf *Athene*. fortænder i overmunden, hjørnetanden i undermunden ikke fortandslign. Mangler netmave. Hertil den topklede **k** (*Camelus bactrianus*)

Topuklet kamel med 3 uger gammel unge

m. 2 pukler, vidt el. forvildet i Gobiørkenen, i øvrigt udbredt som tamdyr over store dele af Asien, og dromedären (*C. dromedarius*) m. 1 pukkel, i Afr. og V-Asien. Til k-fam. hører også lamaerne.

kamelfår, d. s. s. lama.

kamelged, d. s. s. angoraged; dens hår betegnes som kamelfår.

kamelhalsnuer (*Raphidia*), til netvingerne hørende insekt, hvis forbryst er fahsagtigt forlænget. Puppen primitiv, kan krybe omkring. Landdyr, 2-3 arter i Danmark.

kamelhår. Kamelens og dromedærens pels har dels fine og bløde, rødbrune uldhår (kameluld), dels grovere, mørkebrune dækhaar. Af førstnævnte fås undertøj, sweaters, sokker, filt og bløde, varme, vævede stoffer, der anv. til tæpper og beklædning. Grove k bruges til vævede drivremme og sække.

ka'm'e'lia (*Camellia japonica*), art af tefam., en stedsegrøn busk med læderagtige blade og store hvide, røde el. brogede blomster. Dyrkes hos os som koldhjulplante, hjemmehørende i Kina og Japan. - Linné opkaldte planten efter jesuitten G. J. Kamei (17. årh.), der indførte den fra Japan.

Ka'm'e'liadamen (fr.: »La dame aux camélias«), roman (1848), senere skuespil (1852) af Dumas fils. Motivet er brugt i Verdis opera »La traviata« (1853).

Kame'nets-Po'dolsk, by i det vestl. Ukraine; 72 000 indb. (1939).

'Kamenjev [-jæf]. *Lev B.* (opr. *Rozenfeld*) (1883-1936), sovj. politiker, jøde. 1914-17 i Sibirien, 1917 medl. af det komm. partis centralkomiteé, 1919 af Politbureau; Trotskij's svoger. Stor indflydelse efter Lenins død; 1927 udelukket af partiet som trodkist; genoptaget; 1935 dømt for forræderi, henrettet.

'Kamenskoje, til 1936 navn på Dnjepr-øderzjinsk, Ukraine.

'kamera (gr. *kamára* kammer), fotograf-apparat.

kame'ralvidenskaben (vulgærlat. *camera* fyrstens kammer, navnlig skatkammer), i Tyskl. i 17.-18. årh. de kandskaber, som fordredes i forvaltning af fyrstens besid-

SBf''
SSgEEbSpSS

^ £ É *
i3g»*!K<^!3

wafch<

m't'JM

HL?-.M

fartssted p. gr. af den 15 m h. 1252 støtbe, bronzestatue af Buddha.

Ka'mares, grotte i Ida-berget på Kreta, i forhist. tid sæde for kulthandlerne, Fund af karakteristisk broget keramik, den såk. K-vare, fra slutn. af ældre ægæisk tid (ca. 1900-1700 f. Kr.). (111. se tavle Ægæisk kunst).

kamarilla [-'riljal] (sp. egl: lille kammer), hemmelig kreds (hofmænd) med politisk indflydelse.

'kamasutra (sanskrit: elskovs lærebog), ind. lærebog i kærlighedslivets praksis, overs. 1897 til ty. af den ty. indolog Richard Schmidt (1866-1939).

'Kamban, *Gubmundur (Jánssoon)* (1888-1945), isl.-da. forfatter og teaterinstruktør. K-s betyddelige værker er skuespillene *Hadda Padda* (1914), *Kongeglimen* (1915), *Marmor* (1918), *Vi Mordere* (1920), *På Skålholt* (1934) og romanerne *Skålholt* 1-4 (1930-32) og *Jeg ser et Stort Skønt Land* (1936). K, der havde samarbejdet med tyskerne, blev dræbt af frihedskæmpere 5. 5., da han modsatte sig arrestation. K-s arb. for tyskerne er senere karakteriseret som værende af vidensk. art.

'kambium, *bol.*, d. s. s. vækstlag.

kambregne (*Blechnum*), slægt af bregner. De sterile og sporehusbærende blade er forsk. i udseende. 1 art i Danmark.

'kambrum (lat. *Cambria* Wales) el. *kambriiske formation*, ældste palæozoiske formation, overvejende marin (sandsten og skifer); af forsteninger kun laverstående dyr: svampe, koraller, brachiopoder, talm-

Kampmann, Hack (1856-1920), da. arkitekt. Prof. ved akad. 1908-19, kgl. bygningsinspektør 1892-1920. Gennembrud med *provinsarkivet i Viborg* (1889-91); endv. *restaureringen af Helligåndshuset i Randers*, fl. toldkammerbygninger i Jylland; *teatret* (1897-1900), *statbibl.* (1898-1902), *handelskøjskolen og katedralskolen i Århus, sindssygehospital i Viborg, Marselisborg slot* (1899-1902), *udvidelsen af glyptoteket i Kbh.* (1901-06), *politigården i Kbh.* (opf. 1918-24). K. samarb. i sine sidste år med sønnerne Chr. og **H. J. K.**

Kampmann, Hans Jørgen (f. 1889), da. arkitekt, søn af Hack K. Politigården i Kbh. efter faderens tegn. (s. m. Aa. Rafn og H. Jacobsen), *Hadsten kirke* (1918-19), *post- og telegrafbygning i Randers* (s. m. C. Harild), *villaer og etagehuse* i Kbh. og på Fred.berg. Ledede den kunsth. opførelse af hovedbanegården i Tehran (1937-38).

Kampmann, Per (f. 1892), da. civilingeniør, medindehaver af entreprenørfirmaet Kampmann, Kierulff & Saxild (Kampsax) og siden 1947 i direktionen for Det Danske Luftfartsselskab.

Kampmann, Viggo (f. 1910), økon.-statist. konsulent i Skattedept. 1946, chef for Det Økon. Sekretariat fra 1947.

Kampmann, Kierulff & Saxild (fork. *Kampsax*), da. entreprenørfirma, grl. 1917 af ingeniørerne Per Kampmann (f. 1892), Otto Kierulff (f. 1891) og Jørgen Saxild (f. 1891). K. har udført mange store arbejder også i udlandet, bl. a. 1100 km jernbanelinje i Tyrkiet og den transjanske bane.

Kamptegnet, da. nazistblad, udg. 1939-43 af translatoer Aage H. Andersen, først som organ for NSAP (National Socialistisk Arbejder Parti, grl. 1935), fra okt. 1941 som organ for Da. Antijød. Liga med forf. Olga Eggerts som ansvsh. red. Ophørt efter injurierdom.

kampvogn, d. s. s. tank.
kamrotter, d. s. s. gravemus.
kamtakker, *arkit.*, de trinlige. afsatser på trappegavl.

kam tap, akseltap m. fremspringende ringe til optagelse af længekræfter i forbindelse m. et kamleje.

kamtja' da' ler [-ti-], palæasiatisk folk på halvøen Kamtjatka, østl. Asien; mongolider, opr. med laksefiskeri som hovederhverv, nu agerbrugere.

Kamtjatka [-ti-], halvø i NØ-Asien ml. Bering-havet og Det Øhotske Hav, Sovj.; 270 000 km²; ca. 10 000 indb. K. er bjergfyldt med 127 vulkankegler, deraf 19 aktive; højest er Kljutjevskaja Sopka (4778 m). K. er dækket af nåleskove; klimaet er barsk. Kvægavl og fiskeri. Største by: Petropavlovsk.

Kamtjatka-bæver, i pelshandelen betegn. for havodderkind.

kamæle' o'ner (*Rhopto' glossa*), gruppe af øgler, insektædende m. tangformede fødder og snohale. Øjnene, der kan bevæges

uafhængigt af hinanden, m. en meget smal øjespalte. Lang kolloidformet tunge, der kan slynges ud. Tilbøjelig til farveskifte; skovdyr i den gl. verdens trop. egne. En enkelt art i S-Spanien.

'Kana, by i Galilæa, hvor Jesus ved et bryllup gjorde vand til vin.

'Kanaan [-na-an], G. T.s navn på Vestjordanlandet. Kanaanæerne er i G. T. dels fællesbetegn. for hele den førisraelt, befolkning i K, dels en enkelt stamme af denne.

'Kanachos fra 'Sikyon (ca. 500 f. Kr.), gr. billedhugger. Mester for *Apollonstatuen i Didyma-templet* v. Milet.

'Kanada (sanskrit: atom-æder), den legendariske stifter af den ind. vaicshika-filo-

sofi. Han kendes kun under dette spotte-navn, medens hans rigtige navn er gået tabt.

ka'nakker (polynes. *kanaka* menneske), de hvides navn på boerne i Stillehavet; opr. anv. af Hawaii-boerne om sig selv.

kanal (lat. *canalis* rør), en åben, kunstigt fremstillet vandledning, k. kan være 1) tillednings-k., som fører brugsvand til forbrugsstedet: en by, fabrik el. a.; 2) aflednings- el. afvandrings-k., som bortleder unyttigt el. skadeligt vand; 3) skibsfarts-k., en kunstigt bygget vandvej, som, når den forbinder to vandområder i samme højde gnm. fladt terræn, kaldes niveau-k (eks. Suez-k (165,8 km l.), Kieler-k (98,6 km l.)). Forbinder k. vandområder, der ligger i forsk. højde el. føres kanalen over bakket terræn, må k indrettes med fl. afdelinger i forsk. højde, forbundet ved sluser (eks. Panama-k (81,5 km l.)). Den ældste skibsfarts-k byggedes ca. 1450 f. Kr. af ægypterne, og de ældste vandingskanaler endnu tidl. Da. skibsfartskanaler findes som forb. til havnene i Odense og Næstved. Betegn. anv. også om smalle havnebasiner, f. eks. de københavnske k.

Jur. Kunstige vandveje er ligesom naturlige i alm. undergivet den stats højhedsret, gnm. hvis territorium de løber. Om visse k., der er af særlig betydning for den internat. skibsfart, gælder dog særlige regler. Suez-k er således ved en traktat af 1888 internationaliseret, d. v. s. åben for alle nationers skibe, neutraliseret, således at krigshandlinger ikke må finde sted på dens område, samt fritaget for blokade. Panama-k står under USAs højhedsret og er ved traktater med Storbritannien og staten Panama internationaliseret og neutraliseret. Kieler-k blev ved Versailles-traktaten internationaliseret, men i 1936 erklærede Tyskland sig ensidigt løst fra bestemmelserne herom.

Kanalen (eng. *The Chaneei* [Os 'tiän]), fr. *La Manche* [la 'md:l]), farvandet ml. Engl. og Frankrig, forb. Atlanterhavet med sydl. Nordøst og har enorm bet. for skibsfarten. Bredden er mindst ml. Dover og Calais (31 km). Dybden er gennemgående ringe, kun i enkelte dybe render overstiger den 100 m. På gr. af hyppigt tage og talrige undersøiske banker kan sejladens være vanskelig, men ca. 200 fyr vejleder skibene.

kanali'se'ring, 1) omdannelse af vandløb, således at disse bliver tjenlige til skibsfart, k. sker v. hj. af indbygninger, stemmeværker o. lign. konstruktioner, hvorved vanddybde og -hastighed bliver passende; 2) betegn. for kloakering.

ka'nalje (ital. *canaglia* hundepak), pak, pøbel; tarvelig person, slubbært.

kanalopvarmning, opvarmning af et rum derved, at kanaler i rummets gulv el. vægge opvarmes af gennemstrømmende røg, varm luft el. af rørlødnings.

kanalovn el. *tunnelovn*, kontinuerlig ovn, hvori varmegodset på vogne på skinner bevæges gnm. ovnen, hvori opvarmningen kan foregå v. hj. af flammer, forbrændingsprodukter el. strålevarme. Varmøkonomien er bedre end for diskontinuerlige ovne, men k. optager ofte megen plads. Lodrette k., hvori varmegodset bevæges på en paternosterelevator, kaldes tårnovne og anv. f. eks. til tørring af formdele og kærner til støberier.

kanalstråler, stråler af hurtige, positive ioner, som dannes ved elektr. udladninger i luftforyndede rør, hvori de tiltrækkes af katoden og derfor kan påvises i rummet bagved denne, hvis den er forsynet med en kanal, k. opdagedes 1886 af Goldstein og undersøgtes 1906-13 af J. J. Thomson, der ved at måle deres afbøjninger i elektr. og magn. felter bestemte deres hastighed og forholdet ml. ladning og masse, og derved opdagede neons isotoper. Metoden uvidedes af Aston ved konstruktion af massespektrografen.

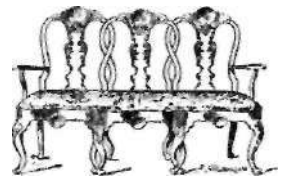
Kanal-svømning, svømning over den Eng. Kanal, første gang gennemført af engl. Matthew Webb 1875 på tiden 21 timer 45 min. Den bedste tid er opnået

af Michel (Fr.) på 11 timer 06 min. (1925).

Kanaløerne (eng. *Chaneei Islands* ['tiänl 'aitondz]) el. *Normanniske Øer*, eng. O-gruppe i Kanalen ved Frankrigs kyst. 196 km², 89 000 indb. (1946). De største øer er Jersey, Guernsey og Alderney; de er alle lave klippeøer. Erhverv: landbrug (Jersey-kvæg), fiskeri. Øerne har selvstyre. Sproget er overvejende fransk. Som del af Normandiet knyttet til Engl. fra 1066. Besat af tyskerne 1940-44.

Kanaoka, Kose-no (9. årh. e. Kr.), jap. maler. Den buddhistiske skoles første og største mester. Grundlægger af Kosek-skolen. Bygger på Tang-tidens traditioner. Ingen helt sikre værker kendes.

kanapé [-'pe'] (fr.). 1) i 18. årh. bolstret bæk med ryg, armlæn og 6-8 ben; nu

Rokoko-kanapé

en mindre sofa; 2) udskåret, skorpeløst, fint belagt smørrebrød; anv. som hors d'oeuvre.

kana re'sisk el. *kanada*, nyindisk urarsk sprog af den dravidiske gruppe, tales i staten Mysore og omegn.

ka'na'riefrø, de af de blanke inderavner omgivne frugter af kanariegræs. k. anv. til fuglefoder.

ka'na'riefugl (*Se'rinus ca'naria*), gulgrøn, sortstribet finke, lever i krat og haver på Canariske Øer, Madeira og Azorerne. Meget udbredt burfugl; forekommer som tamform i en større og helt gul race.

ka'na'riegræs (*Phalaris canari'ensis*), art af græsfam. med små-aksene i et ovalt hoved. Dykkes i S- og ML-Eur.; i Danmark findes den forvildet omkr. byer og på lossepladser. Frøene anv. som fuglefoder.

ka'náris (gr. *Kandrés*), *Konstantinos* (1790-1877), gr. søhelt, stak 1822 ild på tyrk. admiralskib ved Chios. Efter 1843 fl. gange min. Tilbød 1863 i Kbh. prins Vilhelm (Georg 1.) den gr. trone.

ka'naster (sp. *canasta* kurv), en især tidl. højt vurderet tobak fra Venezuela; kom i handelen i ruller, der blev nedpakket i sivkurve.

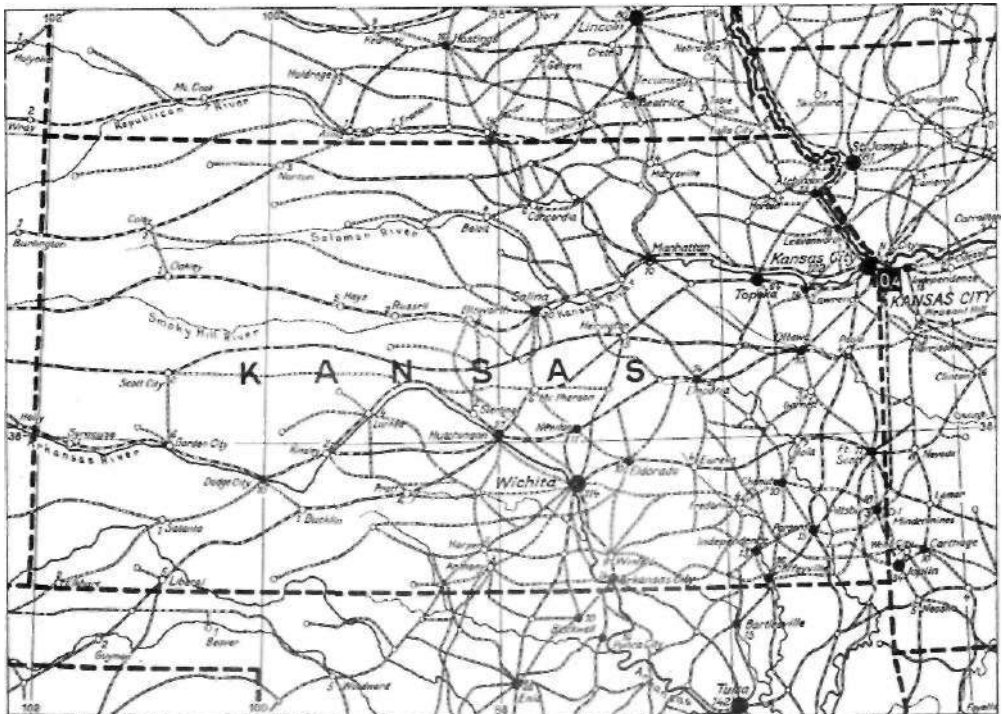
Kanazawa [-za&a], jap. industriby på Midt-Honshu ved Det Jap. Hav; 164 000 indb. (1935).

kancell'e'lingsdag (nylat. *cancel* annullere), *sov.*, i certepartiet aftalt tid for skibs nærværelse på lasteplads, ifald tiden ikke overholdes er befragteren berettiget til at hæve kontrakten.

kancell'i' (mlat. *celluli* skranke), fra middelalderen det kontor, hvor en fyrstes forordninger og beslutninger udfærdigedes skriftligt; ledet af kansler. I Danmark kendes k. fra 12. årh. Fra Fred. 1.s tronbestigelse 1523 opstod Tyske K., der gennemgående administrerede her-tugdømmernes forhold og den meste udenrigspolitik, mens Danske K. havde resten. Efter 1660 indrettedes k. med kollegiestyre, og andre administrationsafdelinger m. egne ekspeditionskontorer voksede frem. 1770 oprettedes et særligt departement for udenrigske anl.; Ty. K. fra 1806 Slesvig-Holstenske K. fra 1816 Sl.-Holst.-Lauenborgske K. admin. her-tugd.s anl. 1848 opstod St. bekke k.; Da. K.-s forretninger gik især til kultus-, justits- og indenrigsmin.

Kancellibygningen el. *Den Røde Bygning* i Kbh. på hjørnet af Chr.borg og Slotsholmsgade, opført af Fr. 4. (arkitekt J. C. Ernst) til brug for den civile central-admin.; nummer nu dele af Finans-, Indenrigs- og Justitsmin. (111).

kancellilaud kaldtes tidl. hovedkarakteren ved jur. embedseksamen, når ingen af dens enkeltkarakterer lå under 1. karakter (laud), k. var ofte betingelse for ansættelse i kancelliet (justitsministeriet).

Maalestok 1»S 625 000

Udarbe/delse: J. Humlum

Kort over Kansas.

Codex Juris Canonici. Første samling er fra ca. 1140 (Decretum Gratiiani), udvidet 1234 med Liber extra, 1298 med Liber sextus, senere med de såk. clementinske dekretaler og de uoff. extravagantes. På Eur.s ret har k øvet stor indflydelse. Reformationen brød i princippet, men ikke i praksis med k.

kanon'nist, den, der er kyndig i kanonisk ret, mods. legist.

kanonjager, flyvemaskine af jager-typen, kun bevåbnet med 20 mm kanoner.

kanonmetal. I ældre tider benyttedes som k smedjern, støbejern samt bronze (*kanonbronzé*), bronze med 88-92% kobber og 12-8% tin, en Legering der var var både hård og sejt, hvorved den var regnet som materiale til skyts. Nu anv. altid specialstål, d. v. s. stål legeret med nikkel, krom og wolfram, hvorfor disse sjældne metaller er stærkt efterspurgt krigstid.

kanonport, udsikring for kanonløb skibside, pansertårn o. lign.

kanontårn, pansret drejeligt tårn på for-ter og krigsskibe til beskyttelse for besætning og materiel.

ka'nope (efter byen *Kanopos*). 1) kar, hvor ægypterne ved balsameringen nedlagde de dodes indvolde; 2) etruskisk gravurne med menneskehoved.

Ka'no'pos, ægypt. oldtidsby ved Nilens vestl. munding, yndet udflygtssted for alexandrinere.

Kano-skolen, jap. malerskole, grl. af Kano Masanobu (1424-1520) og videreført af Kano Mobonobu (1475-1559) og Kano Tannyu (1602-74). K, der var påvirket af Sung-tidens kin. tuschmaleri, blomstrede i 16.-17. årh. som kejserens anerkendte hofkunst.

Kans., off. fork. f. staten Kansas, USA. **Kansas** [ˈkɑnzəs] (fork. *Kans.*), præriestat i det centrale USA; 213 086 knr; 1 801 000 indb. (1940); i 1947: 1 925 000, 7,5 pr. km²; 65 000 var negre; 41,9% boede i byerne. Hovedstad: Topeka; største by: Kansas City. Terrænet er en del af Great Plains, afvandet af floderne

Kansas og Arkansas, mod 0 196 m, mod V 1260 m h. Jorden er frugtbar, den nordl. del er løssdækket. *Erhverv*. Der avles enorme mængder hvede (1944: 5,2 mill. t = 17,9% af USAs prod.), desuden majs (1944: 2,9 mill. t) og lidt havre og byg. 1944 fandtes 4 mill. stk. k/æg, 2,6 mill. svin, 0,6 mill. får. *Minedrift*: kul mod 0; olie (1944: 13,4 mill. t) mod S, desuden salt og zink. *Industri*: slagterier, mejerier, kødkonserves, olieraffineri. - *Historie*. K var en del af det fr. Louisiana; købt af USA 1803; territorium 1854; stat 1861, efter skarp konflikt for og mod slaveri. Støttede Nordstaterne i borgerkrigen 1861-65.

Kansas City [ˈkɑnzəs 'siti], dobbeltby ved Kansas Rivers udmunding i Missouri, USA, bestående af K i staten Kansas med 121 000 indb. (1940), deraf 20 000 negre, og af K i staten Missouri med 399 000 indb. (1940), deraf 40 000 negre. Vigtigt jernbanecentrum. Handel med korn og kvæg (kvægmarkedet er 350 acres til 60 000 kreaturer). *Industri*: slagterier, konservesfabrikker, møllerier.

Kansas River [ˈkɑnzəs 'rɪvər], 212 km l. usejlbår prærieflod i USA, vestl. biflod til Missouri, munder i denne ved Kansas City.

kansler, lat. *cancellarius*, fr. *chancelier*, eng. *chancellor*, ty. *Kanzler*, i senrom. kejsertid en underordnet embedsmand, der ved skranken (lat. *cancelli*) modtog publikums henvendelser, fra karolingerne *cancellii*ets chef. I Tyskl. bevarede ministerchefens kanslertitlen (rigs-k), i Engl. kaldes fl. ministre endnu Chancellor (C. of the Exchequer = finansmin.). I Danm. spillede k (kongens k) en hovedrolle fra Anders Sunesen; k var oftest en gejstlig, efter Reformationen en verdslig adelsmand. Rigens k var (fra 15. årh.) en embedsmand knyttet til rettertinget, på hvilket han i visse tilf. udøvede dømsmagten.

Kanslergadeforliget, polit. kriseforlig jan. 1933 ml. Venstre (Krag) og regeringspartierne Soc.dem. og Det Rad. Venstre, sluttet under forhandl. i Staunings pri-

vatbolig i Kanslergade. Venstre opnåede sænkning af kronkursen (fra 18,16 kr. al 22,50 pr. £) til afbødning af det voldsomme prisfald for landbrugsvarer; til gengæld undlod Venstre at stemme mod 1 års forbud mod lock-out og strejke, hvorved Soc.dem. bremsede arbejdsgivernes krav om lønsenkning under den omfattende arbejdsløshed. Samarb. medførte tillige vedtagelse af socialreformen; landbrugsordninger med nedbringelse af produktionen; udstykning; skatteforhøjelser.

Kan-su [ˈɡanˈsu], prov. i NV-Kina; 380 000 km²; 6,3 mill. indb. Hovedstad: Lan-chow.

kant, *mat.* Ved to planers k forstås deres skæringslinje.

Kant, *Immanuel* (1724-1804), ty. filosof. Grl. kriticismen. Hovedværker: *Kritik der reinen Vernunft* (1781), *Kritik der praktischen Vernunft* (1788), *Kritik der Urteilskraft* (1790), men mange andre værker føieliger fra hans hånd. K var Tyskls største filosof i den nyere tid og har haft mægtig indflydelse. I sin erkendelsesteori hævdede han, at vor opfattelse af verden er et produkt af de givne fornemmelser og vore erkendevner. Hine udgør erkendelsens »stoff«, disse påtrykker den dens »former«, som er sanselsesformerne rum og tid, forstandsformerne (kategorierne) substans, kausalitet m. fl. og fornuftformerne (ideerne) verden, gud, sjæl. Da sanselses- og forstandsformerne er betingelser for, at vi overhovedet kan erfare noget, må de gælde for alt, hvad vi kan erfare. Derfor har mat. og »ren« fys. apriorisk gyldighed for erfaringsverdenen. Men da denne bærer præg af formerne, er den kun en fænomenverden, hvorimod »das Ding an sich«, d. v. s. verden, som den ville være uden at være opfattet af os, er absolut ukendelig og måske »en blot grille«. Fornuftformerne er ikke betingelse for erfaring og har derfor ikke apriorisk gyldighed for erfaringsverdenen, men fungerer som ledende principper for forskningen. - I Etikken hævder K at pligt-

bevidstheden er en fundamental moralsk erfaring, som forudsætter viljens frihed (indeterminisme). Den finder udtryk i »det kategoriske imperativ«, d. e. et ubetinget bud om, at noget »bør« gøres. Som ubetinget kan det ikke være afhængigt af formål og kan derfor kun udtrykkes rent formelt: »handl således, som du kan vilje, at enhver anden i samme situation ville handle«. Som ubestemte »praktiske postulater« hæver K.Guds eksistens, viljens frihed og sjælels uafdelighed. - I sin naturfilos. forfægtet K. de teleologiske synspunkters vigtighed som principper for beskrivelsen og udforskningen af organismerne, selv om disse princippers gyldighed ikke kan bevises. - Og endelig definerede K i sin æstetik det skønne som genstand for et »uinteresseret behag«, d. v. s. for et af sanselige tilbøjeligheder el. behov uafhængigt behag. I geniet virker naturen, som om den var bevidst kunst, hvorved der antydes en overensstemmelse ml. mennesket og den øvrige tilværelse. (Portræt).

kanta'lup, sort af melon.
kanta'rel' (diminutiv af gr. *kantharos* kop, bæger) el. *vingesvamp* (*Cantharellus*), slægt af bladhatte, med fragtformet hat og midtstillet stok. Tykke, nedløbende, gaffelgrene. lameller. Spiselig **k** el. »ægte« **k** (C. cibarius) er gul på hat, lameller og stok. Alm. i skove fra juli til efterår, fortrinlig spisesvamp (III. se farvetavle Svampe).

kanta'ride (gr.-lat. *cantharis* sp. flue), d. s. s. spansk flueplaster.
kan'tate (lat. *cantare* synge), et musikstykke til at synge. Nogen fast form for **k** haves ikke. Det 18. årh.s **k** kunne enten være verdslig el. kirkelig. Den verdslige solok kaldtes kammerk, var der to medvirkende kaldtes den kammerduet, og bestod af enkelte arter (duetter) sammenkædede med recitativer. I Bachs kirkek. veksler arier med korsatser, dog uden noget fast skema. Den mod. fest-el. lejligheids-**k**s form afhænger ganske af den foreliggende tekst.

'**kantele**, gi. fi. folkeligt musikinstrument, bestående af en liggende resonanskasse, over hvilken der er spændt 5-16 strenge. **mSBL**
 Nævnes hyppigt i »Kale-

'**Kanteletar** (fi: kan telens | datter), saml. af fi. folksange, optegnet og udg. (1840) af E. Lonnot.

'**Kantharos** (gr.), antik bæ- ; B Jr
 gertype m. 2 høje hanke og IB

kanti'a'ner, tilhænger af Hf
 Kants filosofi. W

kan'tine (ital. *cantina* kæl- [der), 1) markerterner; 2) *Kantele*. den da. hær lægens kasse med medicin, forbindstoffer og instrumenter.

Kant-Laplace hypotese, den antagelse, at planeterne og deres måner er dannet af en opr. sammenhængende masse. Kant har anstillet spekulative overvejelser angående hele Solsystemets dannelse af en sammenhængende kaotisk masse omkr. Solen, medens Laplace har overvejet mulighederne for planetsystemets opståen af en sammenhængende roterende masse, der betragtes som en del af Solen på et tidl. udviklingsstrin. Kants og Laplaces teorier for Solsystemets dannelse har ikke kunnet opretholdes i deres oprindelige form, men de har haft bet. som udgangspunkt for senere undersøgelser.

kanton (da. [kant'077]) (fr.), 1) hver enkelt republik i den schw. forbundsrepublik; 2) underafd. i fr. arrondissement.

kanto'ne'ret (ital. *canto* hjørne), om piller el. murhjørner prydet med halv- el. trekvartsojler.

kantonsgøjer [-'mɔn] (keltisk *cant* kreds), mil., området en styrke huses i uden for garnisonen.

kantonmentsøvelser, større øvelser, under hvilke tropperne lægges i kantonement.

'**kantor** (lat: sanger), forsanger og leder af et kirkekor.

kanto'ri', gi. betegn. for sangkor, der var knyttet til et hof el. en større kirke.
kantrigle (*kant* — *rigel*), beslag, som tjener til at faststille den stående fløj af en dobbeltdør.

kanstén, hugne granitsten el. støbte betonsten, der anv. til afgrænsning ml. kørebane, cyklesti og gangsti.

kan'tusse (po. *kontusz* en art kappe), 1) i ældre da: lagp hjemmetrøje; 2) til 1820 en eksamen, studenterne kunne underkaste sig hjemme hos prof.; 3) fra ca. 1850 uoff. betegn. for den med. forberedelseksamen, der tages efter 1. studieår.

ka'nyle (fr. af lat. *cannula* lille rør), hulrør m. skærende spids, kan påsættes sprøjter. Anv. i med. til indsprøjtning* udmønstelse af vædske el. lign. En særlig form er tracheal-k, der anv. til indførelse i luftrøret.

kaoli'ang (kin: høj korn), d. s. s. kæmpehirse.

kaoli'n (kin. stednavn *Kao-ling*, egl: *høj bakke*), *Al₂O₃ · 2SiO₂ · 2H₂O*, hvidt mineral, forekommende som jordagtigt pulver bestående af små skæl, opstået ved omdannelse af feldspat o. a. k-lejer, dannede ved kemisk forvitring af granit o. l. indeholder kvarts og k. Anv. til porcelæn og ildfaste sten og i papirfabrikationen. Vigtige eur. lejer er Sévres-porcelæn), Sachsen og Cornwall. På Bornholm findes **k** ved Rønne.

'**kaos** (gr., egl: gab), de gi. grækeres betegn. for den formløse, uordnede masse, hvoraf de tænkte sig den ordnede verden, kosmos, opstået. Tilsv. adjektiv: ka'o'-tisk.

kap, portug. og sp. *cabo*, fr. *cap*, eng. *cape*, ital. *capo* (lat. *caput* hoved), d. s. s. forbjerg.

ka'pa'bel (lat. *capere* gribe, fatte), i stand til.

kapacit'an's [-si-], d. s. s. elektr. kapacitet.

kapacit'e't (lat. *capax* rummelig), 1) rumfang; opslugesevne; i overført bet. dygtighed; 2) for en elektr. leder det konstante forhold ml. dens elektr. ladning og dens spænding og angiver derfor lederens evne til at rumme elektricitet. Enheden for **k** er farad. Bestemmende for en kondensators **k**, C, er kondensatorpladerne areal, A, afstanden, S, ml. pladerne og det isolerende stofs dielektricitetskonstant, e.

k af et element el. af en akkumulator måles ved den elektricitetsmængde, der kan afgives, og angives i enheden amperetime = 3600 coulomb.

Kap Breton Øen, da. navn på Cape Breton Island.

kapdue (efter Kap det Gode Håb) (*Daption capense*), hvid- og sortbrøget stormfugl. Udbredt i den sydl. halvkugles vestenvindsbælte.

ka'pel' (mlat. *capella* afsondret rum i kirke), 1) *arkit.*, mindre kirkebygning, el. del af et kirkerum til brug for særfl. kirke* handlinger, f. eks. dåbs-k, grav-k, helgen-k, slots-k, borg-k o. a.; 2) *mus.*, opr. kor, knyttet til en kirke el. et hof. Efter 1600 går ordet efth. over til at betegne et orkester.

ka'pel' (sammenblanding af mlat. *capella* hjeml på destillerkolbe og lat. *cupella* lille kar), *tekn.*, skål af presset benåske anv. ved afdrivning af sølvholdigt bly. Blytlen opsluges af skålen.

kapel'la'n, opr. præst ved et (privat) kapel; nu 1) residerende **k** (uafhængig af sognepræsten), 2) kalds-k (fast embede, men underordnet sognepræsten), 3) personel **k** (hjelpepræst, der er sognepræsten direkte undergivet, og hvis stilling er oprettet på tid).

'**ka'per** (lat. *capere* fange), privat fartøj, der if. skriftlig bemyndigelse (kaperbrev) fra en krigsførende regering for egen regning og risiko kan opbringe fjendtlige handelsskibe. Ved Paris-sørets-deklarationen 1856 erklærede de eur. stormagter kaperiet for afskaffet.

'**Ka'per**, *Ernst* (1874-1940), da. skolemand og forfatter. Rektor ved Ordrup

Immanuel Kant. Ernst Kaper.

Gymnasium 1908. SkoleborgmesteriKbh. 1917-40 (kons., men hypp. m. særstands-punkter). Lærebøger i ty. og kristendoms-kundskab. *Den Daglige Undervisnings Form* (1921). (Portræt).

Ka'pernaum, fiskerleje ved Genæzareth Sø, midtpunkt for Jesu galilæiske virksomhed.

'**ka'pers**, krydderi, blomsterknopperne af **k**-planten; nedlægges i eddike med til-sætning af salt. Forfalskes ofte med andre blomsterknopper. Pro vence-kfås fra S-Frankr.

'**ka'persplanten** (*Capparis spinosa*), art af kapersfam., lille tornet, klattrende busk. Vilgdtvoksende og dyrket i Middelhavslændene.

kapervogn (af *kapre*), stor vogn til personbefordring.

kapgang, idrætsøvelse. Den bageste fod må under **k** ikke forlade jorden, for den forreste har berørt denne. Ved olympiaden gås 50 km.

'**Kapila** (for Buddha), d. ind. sāmkhya-filosofis stifter.

kapill- (lat. *capillus* hår), hår-; hårrørs-**kapill'la'r** (lat. *capillus* hår), håragtig; hårfin.

kapillardepresion, den nedtrykning, som en kviksvølvoverflade får i et snævert rør ved hårrørsvirkingen.

kapillarelekticitet er en virkning af et elektr. felt på kviksvølv overfladespænding og dermed på kapillardepresionen, som udnyttes i kapillarelektrometret til måling af svage elektr. spændinger.

kapillari'tet, hårrørsvirking.

kapillarkemi, d. s. s. kolloidkemi.

kapillarrør, hårrør.

kapill'la'e'rer (lat. *capillus* hår), hårkår.

kapit'la'l (lat. *caput* hoved; betød i gi. ital. bogholderi udlånne pengebeløb), dels ejendomsrettigheder, som skaffer ejeren en regelmæssig, arbejdsfri indtægt (f. eks. bankindskud, obligationer, aktier, el. en forretningss good-will), dels varige goder, som ikke dir.-tjener forbruget, men anv. i produktionsprocessen (f. eks. varelagre, maskiner, bygninger, men ikke personl. møbler, smykker og øvr. »nydelsesformue«). I det mod. kapitalistiske samf. er disse 2 bet. f. s. v. to sider af samme sag, da ejendomsrettighederne samfundsmæssigt set betegner andele i produktionsmidlerne. Som samfundsfænomen er **k** opstået i form af udlåns-**k** og handels-**k**, men fik sin afgørende basis i indus tripod. efter dens gnm.brud i 19. årh. Den opr. produktionsmåde baserede på den priv. ejendomsret til prod.midlerne (og derved til udbyttet af disses anv.). **k** inddeles efter længden af den periode, den er bundet i produktions- og omsætningsprocessen, i fast **k** (lang omslagsid. f. eks. bygninger og maskiner) og flydende **k** (kort omslagsid. f. eks. brændsel og råmaterier). Efter den erhvervsrgen, hvori penge direkte er placeret, taler man om industrik., handelsk., bank **k** os v. **k** behersket af de store pengeinst. betegnes hmsnsk.

Kapital, *Das* [kapi'ta:l] (ty.), titlen på Karl Marx* hovedværk (3 bd., 1867-94), de to sidste bind udg. af Engels efter Marx' død.

kapitalbalance, opgørelse over et lands samlede (øfentl. og private) tilgodehavender og gæld over for udlændet på et best. tidspunkt.

kapitalflugt, transaktioner i større omfang, hvorved ejere af værdipapier el. anden pengekapital i et land anbringer deres fordringer i udenl. valuta.

kapitalforsikringer, inden for livsfor-

sikring de forsikr. former, hvor selskabet er forpligtet til at udbetale en kapital (mods. renteforsikring).
kapitalise'ring, beregning af det beløb, der udbetalt på en gang svarer til værdien af en periodisk tilbagevendende ydelse (rente). Eks.: kapitalværdien af en årl. ydelse på 600 kr. i et samfund med alm. rentefod på 4% findes ved følgende k:

kapita'lisme, det samfundssystem, som ca. 1500-1800 i en række lande afløste feudalismen. De grundlæggende træk i k er høj udviklet produktionsteknik, især i industrien, privat ejendomsret til og dispositionsret over prod. midlerne, samt fremvæksten af to modstående befolkningsklasser: besiddere af prod. midler (kapitalisterne) og den besiddelsesløse, men mods. slaver og fæstebønder retsligt frie, arbejdende befolk. (proletariatet). Den besiddende klasse magt er baseret på de formuerettigheder, som betegnes kapital (deraf navnet k). I kraft af disse rettigheder opnår den en indtægt (profit) ved at købe materialer og arbejdskraft, lade dem anv. til prod. virksomhed og sælge de fremstillede produkter på markedet. - k-s udvikl. skete tidligst i Engl. på basis af eksisterende håndværksmæssig masseproduktion (tekstil, kul, jern). En vigtig hist. forudsæt. var de store godsets omfattende eksportering af jord fra fattige bønder (enclosures), hvorved disse blev subsistensløse og måtte søge lønnet arbejde for andre. Efter industrialismens gnm. brud i beg. af 19. årh. var k endeligt trængt igennem i Engl. og gjorde det i den flg. tid i andre lande. Fra sidste halvdel af 19. årh. har k været den dominerende samf. form. Mens den i 19. årh. overvej. var liberalistisk præget, har den i 20. årh. delvis ændret karakter (k-s monopolistiske og imperialistiske fase).

kapita'list, ejer af større kapitalbeløb. Den, hvis indtægt er renter af uldant kapital, kaldes ofte passiv k, mens den, hvis indt. er udbyttet af kap. investeret i egen virksomhed (evt. som aktionær) kaldes aktiv k.

kapitalmarkedet, markedet for udbud af og efterspørgsel efter langfristede lån (obligationer o. l.).

kapitalrenteskat, skat på det rene formueudbytte af andre kapitalværdier end jord og bygn. I Danmark findes ingen gennemført k, men en særl. aktieselskabskat, som er en form for k.

kapita'lat (lat. *capitulum* lille hoved), 1) (hoved) afsnit af et skrift; 2) samfund, forsamling af et præster ved samme (kat.) domkirke, som ved deres sammenkomster opleste og drøftede et k af biblen, b) af munke ved samme kloster el. c) af bærere af samme orden (ordensreglerne var inddelt i k).

kap'piteltakst, denop. af domkapitlerne, siden af stiftsvoghederne, nu af Statistisk Department fastsatte omregningstakst for korymdeiser til kirken, k har især bet. ved afgifter af bortforpagtet præstegårdsjord, men bruges også af private.

'Kapitsa, *Pjotr* (f. 1894), russ. fysiker. Især bekendt for sine undersøgelser over stærke magnetfelter og lave temperaturer.

kapitu'la'rier (lat.), de af Karl d. Store og hans efterfølgere udstedte love.

kapitulation (lat. *capitulum* afsnit i et skrift), overgivelse; sædnlere: overenskomst om soldatertjeneste.

kapitulationer, indrømmelser, beroende på traktat el. sædvane, if. hvilke udlændinge nyder ekstraterritorialret på en stats territorium, k er navnlig blevet givet af det gl. tyrkiske rige, Siam, Kina og Ægypten, men er nu praktisk talt overalt ophørt. I Kina er k bragt til ophør under og efter 2. Verdenskrig, for Danm.s vedk. ved traktat af 20. 5. 1946.

kapitu'le're, overgive sig.
kapit'e'l (lat. *capitulis* hoved), søjlehoved. K er vel den del af søjlen, hvor stilpræget viser sig tydeligst.

kapit'e'l'bånd, det farvede bånd, der sidder foroven og forned på bogblok-

ken og som danner overgangen ml. snit-
 tet og ryggen.

kapit'e'ler, i bogtryk store bogstaver af samme højde som små bogstaver. Anv. især til fremhævelser.

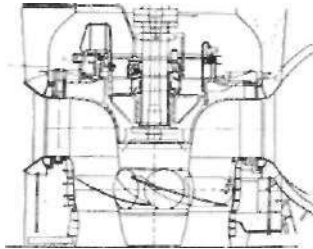
kapit'va'r, d. s. s. flodsvin.

Kap-Kolonien, fra 1814 brit. koloni i S-Afr., indgik 1910 i den Sydafr. Union som Kap-Provinsen.

'kaplak (holl. *kaplaken* tøj til hue), i ældre søret en ydelse fra befragteren til skibsføreren, for at denne skulle varetage hans interesser under rejsen. I moderne søret en procent af bruttofragten, som tilfalder skibsføreren.

Kaplandet, ældre betegn. for den sydligste del af Afr., omtrent d. s. s. Kap-Provinsen.

'kaplanturbine (efter ty. ing. Viktor *Kaplan* f. 1876), vandturbine m. drejelige

skovle, hvorved den får god virkningsgrad ved lav belastning.

'Kappers, CM. Ariens (1877-1946), holl. nerveanat. Leder af Centraal-Instituut voor Hersen-Onderzoek i Amsterdam. Omfattende vidensk. produktion om nervesyst.s sammenlignende anatomi.

'Kapo (fork. f. ty. f.ameradtschaftspolizei), i ty. koncentrationslejre politimæssig ledelse, udtaget bl. fanerne selv. K stod inde for orden og disciplin; hyppigt udtaget bl. forbrøderelementer, der udnævntes stillingen på medfangers bekostning.

Kapo'distrias (*Capo D'Istria*), *Ivan* (*Giovanni Antonovity* (1776-1831), gr.-russ. politiker af ital. slægt. I russ. udenrigstjeneste 1809-22, støttede den gr. frihedsbevægelse og valgtes 1827 til græsk præsident. Myrdedes 1831, bl. a. p. gr. af sin tilsidesættelse af frihedskampens ledere.

ka'pok, frøhårene af k-træ og forsk. arter silkebomuldstræ. k bruges til fyldning af puder og svømmebælt.

ka'poktræ (*'Ceiba pentandra*), art nær katostfam., har hvide blomster, og frøene i kapslerne er omgivet af lange hår. k vokser mest i Amer.

kaponiére [-'njæ:rs] (fr. fra sp. *caponera* kapunbur), befæstet rum i fæstningsgrave, fra hvilket graven langskydes.

Kaposvár ['kopo3va :r], industriby i SV-Ungarn; 33 000 indb. (1941).

ka'pothat (fr. *capote* kyse), kyseliggende damehat med hagebånd; var moderne i midten af 19. årh. Brugt af ældre damer indtil 1900.

Kapp, *Wolfgang* (1856-1922), ty. politiker. Forsøgte marts 1920 kons. statskup i forb. m. general v. Liittwitz og en del af rigsværnet. *Kapp-kuppet* blev slået ned ved generalstrejke. K flygtede til Sv., vendte tilbage og stilledes for rigsret, død i varettagsarrest.

¹ **kappa**, «, det tiende bogstav i det gr. alfabet. lydvardi: k.

Kappa 'do' kien, landskab i Ø-Lilleasien ml. Pontos og Kilikien. Halvt afhængigt ca. 250 L Ht. (konger med navnene Ariarathes og Aribbarzanes); rom. provins 17 e. Kr.

kappe (mlat. *cappa* kort hættelag), 1) *belkledn.*, a) langt, vidt, ærmeløst slag m. el. uden hætte, alm. anv. som overtøj indtil ca. 1520, da k fik ærmehuller og blev til kåbe; b) mil. overfrakke; c) kvindeligt hovedtøj, ofte blot en kruset strimmel fæstet over panden; 2) *zool.*, hos bloddyrene en fra ryggen udgående hudfold, der hænger ned om kroppen. Fra k af-søndres skallen; 3) *maskintekn.*, ydre indfatning af apparat el. maskineri; 4) *bygningstekn.*, de krumme murflader ml.

skæringslinierne i en hvalvingskonstruktion; den fladbuede udmurng ml. jernbjælkerne i visse etageadskillelser; 5) søv., a) overtræk af vandtæt sejlged, b) indenbords nedgang af træ fra dækket.

'Kappel, ty. *'Kappeln*, by i Angel ved Slien; fabrikation af tømrekø m. v.; 4800 indb. (1946; 1939: 2800). Da. skole (1948: 317 elever).

'Kappel, schw. Landsby i kanton Ziirich (700 indb.), hvor katolske kantoner 1531 slog Ziirich og Zwingli faldt.

kappe'ruskelen (*musculus trapezius*), stor trekantet muskel, der udspringer fra tornappene af alle hals- og brystvirvler og nakkebenet og hæfter sig på skulderbladets kam og nøglebenet. Ved sammentrækning trækker den skulderen tilbage og løfter den.

kappe'ovn el. *skærmovn*, d. s. s. ventilationsovn.

kappe'projektil, geværprojektil bestående af en blykerne og en kappe af en kobbernikkel-legering, der hindrer blyafsætning i geværløbet.

kappe'ror, blyrør m. indvendig beklædning af tin.

Kap-Provinsen, eng. (*Province O/ the Cape of Good Hope*, del af den S-Afr. Union; Afr.s sydvestl. del; 717 720 km², 4 017 000 indb. (1946), deraf 860 000 hvide; ca. 512 000 taler afrikaans, ca. 337 000 engelsk (1946). Hovedstad: Cape Town.

kaprice [-'pri:sa:] (fr.), hinfald; lune, nykker; kapriciøs t-si'ø's, -'lø's], lundefild.

kapridninger, de militære, i Danm. betegn. for de ridekonkurr., der 2 gange årligt afholdes for hærens befalingsmænd. Der rides skoleridning, ridebanespringning, terrainridt, enkeltmandsridt over steeplechasebane og landeveysridt.

kapri'fo'lium (lat. «pergedebuk -*rfolium* blad), alm. gedeblad.

ka'pri'nsyre (lat. *caper* gedebuk), hører til de fede syrer. Forekommer som kern. forb. i forsk. fedtstoffer og i fuselolie.

kapri'o'l (ital. *capriola* bukkespring), skolespring, hvor hesten i et spring slår voldsomt bagud.

ka'pro'nsyre (lat. *caper* gedebuk), hører til de fede syrer. Findes som glycerid i smør.

'kaprubi'n, handelsnavn for ædelstenen almandin.

ka'pry'lsyre (lat. *caper* gedebuk), hører til de fede syrer, findes som glycerid i forsk. fedtstoffer (f. eks. mælke- og kokosfedt).

kapsav el. *afkortesav*, rundsav, hvor klingene, der er ophængt svingende, føres imod træet.

kapsejlads, sportslig konkurrencesejlads. K sejles over retlinde, trekantede el. af begge dele kombinerede k-baner, altid med flyvende start. De alm. k-baners længde varierer fra 3 til 15 sømil, og fastlagte mærker skal rundes på forlængt side og i bestemt rækkefølge. Ved distance- og hav-k sejles over bet. større distancer, ofte fl. døgn i træk uden særl. krav om at runde mærker. Store hav-k fra land til land arrangeres hvert år i udi, og undertiden over Atlanterhavet. Som k-både kan alle både anv.; de inddeles efter måle- og byggestemmelser i: 1) *havkrudser*, målt og bygget til Østersø-el. RORC (Royal Ocean Aëcing Club)-reglen; 2) *NL-både*, uens både, ikke bygget til en klasse-el. udklassede, **fer** hvilke handicap udregnes efter NL-målet (nord. længdemål); ved hj. af respitabeller omregnes sejltider til præmietetid; 3) *entypebåde*, bygget efter samme tegning og byggestemmelser; hertil hører f. eks. viking, W-båd, måge, drage, nord. folkebåd, starbåd, KDY-juniorbåd, piratbåd, snipe- og oslojolle; 4) *klassebåde*, bygget til en bestemt måleregel, hvor bådens dimensioner indgår i en formel; det udregnede resultat skal holdes inden for det for klassen fastsatte maksimum og minimum. Herunder alle R-både, f. eks. seksmeter, ottemeter og tolvmeter, samt 5/2 m nord. krydsfer, femmeter, nord. 22 m², forsk. skærgårds-krydsere, danabåde, klassespidsgattere,

bøsse med låg og bund (spejlet), der er fyldt med blykugler, **k** benyttes af ar-

tilleriet i nærkamp, f. eks. mod rytteri (31.);

2) (ital. *cardare* kæmme uld), en stiv børste til renholdelse af heste o. a. husdyr.

Ka're'len, fi. *Karjala*, landskab i Sovj. fra Vyborg (Viipuri) ved Den Finske Bugt til Kandalaksja-bugten ved Hvidehavet. Øst-K udgør størstedelen af Den Karelsk-Finske Unionsrepublik; af Vest-K hører Vyborg og Det Karelske Næst til RSFSR, resten (egenen N f. Ladoga-søen) til Den Karelsk-Finske Rep. K er et granitområde, hvor isen i istiden har udgravet talr. søbassiner, i mange steder er blevet til moser, og har aflejret moræne- og smeltevandslag. De største søer er Ladoga og Onega. - *Historie*. Som overv. fi. befolklet grænseområde var K i middelalderen omstridt ml. Sv. og Rusl.; v. grænselæg. 1323 kom vestl. K med Viipuri til Sv., men overv. del af K forblev russ. og ortodoks. 1721 afstod Sv. vestl. K til Rusl. I det lidet udviklede Øst-K levede gi. fi. folketraditioner længere end i det sv. Finl., her optegnede Lonnrot de kvad, som han udformede til Kalevala. I øvr. påvirkedes Øst-K efth. stærkt af russ. sprog og skik. Under opgøret ml. Finl. og Sovj. 1917-20 opstod fi. ønsker om at knytte K samlet til Finl., men Dorpatfreden lagde Øst-K under Sovj. I Mellemkrigstiden betragtede nogle fi. nationalisistkredse Øst-K som irredenta. Moskvafreden marts 1940 lagde vestl. K med Viipuri under Sovj., hvilket bekræftedes efter krigen 1941-44 v. våbenstilst. 1944 og fred i Paris 1947.

ka're'ler, fi.-ugrisk folk i Karelen; ca. 900 000.

ka're'lsk, den østfi. dialekt, der tales i Karelen.

Karelske Næst, landskabet ml. Ladoga og Finske Bugt. Dorpatfreden 1920 lagde fi.-sovj. grænse v. Systerbäck på K, der havde været sv.-russ. grænse 1323-1617. Denne fremskudte position nær Leninograd kunne Finl. vanskeligt hævde, da Sovj. blev ml. stormagt og efter krigs-udbruddet sept. 1939 søgte at revidere sine V-grænser. Under Vinterkrigen nov. 1939-marts 1940 hævdede finnerne løve landtagen, men stillingerne gennembrødes febr.-marts, og v. Moskvafreden fik Sovj. K. Efter krigsudbrud juni 1941 generobr. Finl. K, men sommer 1944 brød Sovj. i kortvarig offensiv igennem den fi. linie. Derefter under RSFSR.

Karelsk-Finske Unionsrepublik, Sovj., omfatter Øst-Karelen og den N f. Ladoga-søen liggende del af Vest-Karelen; 178 500 km²; ca. 500 000 indb. (1939), heraf ca. 40% karelere. Hovedstad: Petrozavodsk. K minder med sit istidsprægede, sø- og mose-fyldte granit-terren, der er dækket af nåleskov, meget om Finl. Landbruget producerer byg, havre og a. foderplanter til køer og svin. Tommerprod. er stor (70% af K-s areal er skov), og Soroka og Kern ved Hvidehavet tømmereksporthavne. Industrien fabrikerer cellulose og papir. K gennemløbes af Murmansk-banen og dens sidegren Soroka-Arhangel'sk, samt af Hvidehavs-Østersø-kanalen. - *Historie*. Grl. 30. 3. 1940 v. forening af den Karelske Soc. Sovjetrepubl. (Fjern-Karelen, Øst-Karelen, grl.1923) og de af Finl. i Moskva-freden afståede områder. Ved Finl.s fornyede afståelse 1944 lagdes dog Karelske Næst under RSFSR.

Karen, da. kvindenavn, af Katarina.

ka're'ner, siam.-kin. folkegruppe i det sydl. Burma og vestl. Thailand; ca. 1 mill.

ka're'n's for sikring (lat. *carere* mangle, undvære), forsikr., hvor forsikr.ydelsen helt el. delvis først træder i kraft en vis tid efter kontraktens indgåelse.

ka'ren'stid (lat. *carere* mangle, undvære),

Karl 1. af Engl.

Karl 2. af Engl.

den ventetid, der hengår fra indtræden i en forsikring, til forsikringsydelsen kan blive aktuel.

kåres's ere (fr. af lat. *carus* kær, kærtegne.

Karesu'ando, den nordligste kirkeby i Sv., NØ f. Kiruna.

ka're't (lat. *carrus* firhjulet vogn), lukket, firhjulet gaivagn.

Forgylt firesadet karet fra 1778. (Den Kgl. Staldetat).

ka rette (malajisk) (*Che'lonia imbricata*), havskildpadde, taglagte rygplader, der anv. til fabrikation af kamme o. 1. Udbredt i varmere have.

kar'fun'kel (lat. *carunculus* lille glødende kulstykke), gi. betegn. for røde ædelsten, især granat.

'**Kari'en**, oldtidslandskab i SV-Lilleasien, hvis indfødte fyrster var halvt uafhængige i persertiden. Berømteste konge: Mausolos. 189 f. Kr. under Rhodos, 129 f. Kr. under Rom. I K lå de gr. kolonier Halikarnassos og Knidos.

Kari'kal, lille fr. koloni på Førendiens Ø-kyst S f. Madras; 135 km²; 64 000 indb. (1946).

karika'tu'r (ital. *caricare* belæsse, overlæsse), en billedfremstilling, der ved overdrivelse el. forvrængning af enkelte træk søger at fremhæve det karakteristiske el. latterlige ved en person, en samfundsklasse el. lign. **k** har været kendt fra oldtiden og udfoldet sig rigest i tegnekunsten.

Karin 'Månsdotter (1550-1612), sv. dronning. Datter af soldat, knyttet til Erik 14., der 1567 ægtede K og 1568 gjorde hende til dronning, men styretedes s. å.; K, der forgæves havde søgt at mildne E.-s sindssyge, delte hans fængsel til 1573; pensioneredes med fi. kongsgård.

kari'o'l (fr.), ensædet eenspænder-køretøj på to høje hjul.

Karise, da. stationsby (Køge-Fakse); 949 indb. (1945).

'**Karitz** [-ts]. *Anders* (f. 1881), sv. filosof. Betoner i forsk. skr. modsætningsernes bet. for tænkningen og bevidsthedslivet i det hele, men ser i kærlighed og sandhedsstræben en tendens til at realisere fornuftmæssige ordninger.

Käriz [ko:'ri:z], pers. navn på Qanat (vandingstunnel).

'**Karjala**, fi. navn på Karelen.

'**Karkemish** [-il], oldtidsby ved Eufrat NØ f. Aleppo, nu *Djerablus*; fra gi. tid vigtigt overgangssted. Talr. skulpturer og indskrifter (hieroglyfiske) fra hitittisk tid. Erobrt af assyrerne 717 f. Kr. I slag v. K 605 f. Kr. forredes ægypterne fra Syrien af babylonerne under ledelse af Nebukadnezar.

karkryptogamer, d. s. s. karsporeplanter.

Karl, germ. og nord. mandnavn; betyder mand.

Karl, eng. *Charles* [tSa:lz], eng. konger.

Karl 1. (1600-49), reg. 1625-49, søn af Jakob 1. Gik med Buckingham's støtte

mod parlamentet og opkrævede ubeligtet told. 1629 medførte polit.-rel. modsætning parlamentets opløsning. Regerede nu med Lauds og Straffords hjælp uden parlament til 1640. Kravet om en ny ikke-calcvinisk liturgi bevirkede oprør i Skotl. Pengemangel tvang da K til at indkalde (det lange) parlament. Skønt i beg. eftergivende brød K til sidst af; 1642 udbrød borgerkrigen. Fl. gange besejret flygtede K til Skotl., men udleveredes, og efter nyt flugtforsøg var den sidste rest af tillid til K udtømt. Efter proces for overdomstol, nedsat af det af Cromwell undrenede Underhus, henrettedes K 30. 1. 1649. Karl 2. (1630-85), reg. 1660-85, søn af Karl 1. Flygtede 1646 til Frankr. Sogte 1649-51 forgæves at vinde tronen, men kaldtes 1660 tilbage. K-s reg. blev Restaurationstidens »merry England«, hvor puritanerne trængtes i baggrunden, og kongens stilling atter befæstedes. K-s mål var indførelse af katolicismen og indskrænkning af parlamentets myndighed; hemmedes af pengemangel og søgte Ludvig 14.S venskab. Til 1667 var Clarendon ledende. 1667-74 et kabinetsråd (kabal). Allerede 1673 havde parlamentet dog tvunget K bort fra den kat. polit. (testakten), men striden fortsatte og tilspidedes på spørgsmålet om den kat. Jakob (2.)s tronfølgeret. Fra 1681 regerede K uden parlament. G. m. Katharina af Braganca, men havde mange elskerinder.

Karl 1. den Store, lat. *Carolus Magnus* fr. *Charlemagne* (ca. 742-814), *frankerkonge* 768-814, rom. kejser (800-814), søn af Pipin den Lille. Erobrede Langobarderriget 773-74, Sachsen 772-83, den

Karl den Store (Hovedrelievsarium).

spanske mark, Balearerne, Sardinien og Corsica fra araberne, afsatte 788 hertug Tassilo af Bayern, slog avarerne 786-96. Kronet til kejser i Rom 800 af Leo 3., anerkendt af Byzans 810. Dygtig admin., kontrol med lokalstyrelsen, opmuntring af åndslivet (Alkuin, Einhard og Paulus Diaconus). 806 delte K riget med sine sønner Pipin, Karl og Ludvig. (Portræt).

Karl (fr. *Charles* [Jarl]), fr. konger. Karl 2. den Skaldede (823-77), reg. 840-77, søn af Ludvig den Fromme; slog s. m. broderen Ludvig deres broder kejser Lothar ved Fontenay 841 og fik ved forliget i Verdun 843 det vestfrankiske rige, udvidet ved forliget i Meerssen 870. Kejser 876. Svag regent. - Karl 3. den Enfoldige (879-929), reg. 893-923, søn af Ludvig 2.; modkonge mod Eudes. Afstod 911 Normandiet til Rollo, afsat af Robert 923. - Karl 4. den Smukke (1294-1328), reg. 1322-28, søn af Filip 4., hvis politik han fulgte med mædehold. - Karl 5. den Vise (1337-80), reg. 1364-80, søn af Johan den Gode, tilbageerobrede det meste af faderens tab, genrejste finanserne og kongemagten. - Karl 6. (1368-1422), reg. 1380-1422, søn af K 5. Styrede dygtigt fra sin myndighed 1388, til han blev sindssyg 1392. Resten af tiden hærgedes Fr. af borgerkrig ml. Bourguignons og Armagnacs og fra 1415 af englænderne. G. m. Isabeau af Bayern. - Karl 7. (1403-61), reg. 1422-61, søn af K 6. Ledede Armagnacs, trængtes hårdt af burgundere og englændere, til Jeanne d'Arc 1428 vendte krigslykken, og englænderne 1453, da Hundredeårskrigen sluttede, kun havde Caiacs igen. Bragte orden i finanserne (Jacques Coeur), oprettede 1439 en stående hær og hævdede

Karl 9. af Sv.

Karl 10. Gustav.

Karl 11. af Sv.

Karl 12. af Sv.

Karl 14. Johan.

Karl 15. af Sv.

den fr. kirkes uafhængighed af paven ved den pragmatiske sanktion 1438. - Karl 8. (1470-98), reg. 1483-98, søn af Ludvig 11. Ægtede 1491 Anna af Bretagne og fik derved dette len. Foretog 1494-95 et sejrjagt, men resultatløst erobringstog til Italien. - Karl 9. (1550-74), reg. 1560-74. Uselvstændig, ledet af moderen Katarina af Medici. Lod sig overtale til at give ordre til Bartolomeusnattens myrderier. - Karl 10. (1577-1836), reg. 1824-30. Broder til Ludvig 16., modarbejdede revolutionen af al magt. Forsøgte som konge absolutistisk statskup 1830, styrtet v. Julirevolutionen.

Karl (1744-1836), *landgreve af Hessen-Kassel*, da. general. Svigerfader til Fr. 6., 1769-1836 statholder i Hertugdømmerne. Frimurer, spiritist; havde til tider indflydelse over Fr. 6.

Karl (ital. *Carlo*), *konger af Neapel*. Karl 1. af Anjou (1220-85), reg. 1265-85, søn af Ludvig 8. af Fr., fik Sicilien som len af paven, slog Manfred ved Benevento 1266 og Konradin ved Tagliacozzo 1268, men mistede Sicilien ved Den Sicilianske Vesp. 1282. - Karl 2., reg. 1285-1309, søn af K. 1., måtte 1302 anerkende tabet af Sicilien til Aragonien. - Karl 3. af Durazzo, reg. 1381-86; vandt tronen ved oprør mod sin kusine Johanne I.

Karl 1. (portug. *Carlos* [karlut]) (1863-1908), *konge af Portugal* 1889-1908. Indførte efter urolig regering diktatur 1907, 2. 2. 1908 myrdet i Lisboa s. m. kronprins Luis.

Karl, *konger af Rumænien*, se Carol.

Karl (sp. *Carlos* [los]), *sp. konger*. Karl 1. = Karl 5., ty. kejser. - Karl 2. (1661-1700), reg. 1665-1700. Sidste Habsburger i Spán., abnormt svag og ubegavet, barnløs. Lod 1700 oprette testamente til fordel for Filip (5.) af Anjou, Ludvig 14. Sønnesøn, anledt. til Sp. Arvefølgekrig. - Karl 3. (1716-88), konge af Spán. 1759-88. Konge af Neapel-Sicilien 1735-59. Arbejdede for reformpolitik, i Spán. støttet til ministre som Aranda og Florida-blanca. Udviste jesuitterne 1767. - Karl 4. (1748-1819), reg. 1788-1808, ledet af dronning Marie Louise og hendes elsker Godoy. Styrtet 1808 af sønnen Ferdinand (7.), søgte at vende tilbage, men blev af Napoleon I. tvunget til fornyet afkald. D. i Rom.

Karl, *sv. konger* (Karl 1.-6. er sagnagtige). Karl 7., reg. 1156-67, søn af Sverker 1., kæmpede med Erik 9., oprettede ærkebispesædet i Uppsala 1164. - Karl 8. Knutsson (sv. [knutsån]) (1409-70), reg. 1448-57, 1464-65 og 1467-70. K (af slækten Bonde) blev 1436 marsk og rigshovedsmand under opstanden mod Erik af Pommern, trådte 1440 tilbage for Christoffer 3. og blev statholder i Finland. Kæmpede siden utærligt mod Christian 1. - Karl 9. (1550-1611), reg. 1604-11. Yngste søn af Gustav Vasa, hertug af Södermanland, bidrog 1568 til Erik 14.s fald; til tider i konflikt med Johan 3., skarp luthersk; modarbejdede efter 1592 Sigismund, som K fik styrtet 1599, hvorefter højadelens ledere henrettedes. Kongetitel 1604; reorganiserede riget, men led nederlag mod Polen, døde kort efter Kalmarkrigens udbrud, som K havde bidraget til, nedbrudt ved nederlagene. - Karl 10. Gustav (1622-60), reg. 1654-60. Søn af Johan Kasimir af Pfalz-Zweibrücken og Gustav Adolfs søster Katarina; opdraget i Sv., tv. general i slutn. af 30-årskrigen; søgte forgæves ægteskab m. Kristina, besteg tronen

ved hendes abdikation 1654. Angreb 1655 Polen, sejrede, men i vanskeligheder mod po. guerilla og i konflikt m. Brandenburg og Østr. Da Danmark erklærede krig 1657, gik K gnm. Tyskl. mod Jylland, jan.-febr.

1658 over Lille-Bælts og Langelands-Bælts is og tvang 26. 2. 1658 Danmark til freden i Roskilde. K-s fornyede angreb mod Danmark afviste af Kbh. og ved holl. indgreb. Ville fortsætte krigen, men døde febr. 1660. - Karl 11. (1655-97), reg. 1660-97, søn af Karl 10. Gustav. Under indfl. af højadeligt formynderstyre til Skånske Krig, hvor K greb ind, sejrede ved Lund 1676, hævdede sv. magt i Skåne. Genrejste efter 1679 sv. stormagtsstilling; 1680 og 1682 gav stænderne i praksis K eneældig magt, gnm. reduktioner fik staten store godsområder, finanserne kom i orden, stærk her blev skabt, Karlskrona bygget. Forsøg på forståelse m. Danmark opgaves snart. - Karl 12. (1682-1718), reg. 1697-1718. Søn af Karl 11., angreb 1700 af da.-po.-russ. alliance. Forenede sig m. eng.-holl. støtteflåde i Øresund, gik i land i Humlebæk og truede Kbh., hvorefter Danmark trak sig ud af krigen. Slog 1700 russerne ved Narva, gik 1701 over Dvina mod Polen og slog August 2., som K 1706 tvang til fred; gik derpå efter omhyggelig forberedelse mod Peter d. St., men hæren led svære tab, især i den strenge vinter 1708-09; søgte mod Ukraine, hvor Peter slog hæren ved Poltava 1709 (K ukampdygtig forinden). K undkom til Tyrkiet, som han 3 gange fik til at erklære Rusl. krig, men uden at bøje Rusl.; var 1713-14 tyrkerens fange. Kom nov. 1714 til Stralsund, som K længst mulig forsvarede, havde fra 1715 kun egl. Sverige tilbage, men ville ikke slutte afståelsesfred, spillede med sin ledende minister Gortz hjælp af allierede ud mod hinanden, angreb 1716 Norge forgæves, atter 1718, hvor K blev skudt ved Fredriksten. At K 12. myrdedes af folk m. tilknytn. til hans svoger Frederik af Hessen, kan ikke udelukkes som mulighed. - Karl 13. (1748-1818), konge af Sv. 1809-18, af Norge 1814-18. Broder til Gustav 3., admiral i sv.-russ. krig 1788-90, ledede 1792-96 formynderregering for Gustav 4. Adolf, hvor K gav Reuterholm magten. Svag karakter, tilbøjelighed for mysticisme. Efter brodersønnens fald konge, men uden større betydning; barnløs; tronfølgeren, fra 1810 Bernadotte, blev den egl. regent. - Karl 14. Johan (sv. [>jo:han]) (1763-1844), konge af Sv. og No. 1818-44. Søn af sagfører Henri Bernadotte i Pau (S-Fr.), var døbt *Jean Baptiste Bernadotte*. Officer, avancerede under revolutionskrigene. Marskal under Napoleon 1804. Deltog med berømmelse i krigene, 1806 fyrste af Pontecorvo, søgte 1808 forgæves at føre se. tropper over Danmark. til angreb mod Sv. 1810 tronfølger i Sv., hvor man ønskede Napoleons hjælp til revanche mod Rusl.; tog ledelsen i Sv., sluttede 1812 forbund m. Rusl., deltog i tv. krig 1813 og tvang i Kiel 1814 Fr. 6. til at afstå Norge, hvis ubejlige modstand K fik udjævnet ved at godkende Eidsvoll-forfatningen. Styrede fredeligt, øvede stor personlig indflydelse; efter nogen konflikt ret populær i Norge i de seneste år, hvorimod der i Sv. efter 1830 rejste sig skarp liberal opposition mod den stærke fyrstestemt og stænderprivilegierne. Bevarede forståelse m. Rusl. - Karl 15. (1820-72), sv.-no. konge 1859-72. Vicekonge i No. 1856, regent fra 1857 under faderen Oscar 1.s

sygdom. Regerede konstitutionelt, med mindre personlig indflydelse end faderen og bedstefaderen; ivrig skandinav, måtte 1863-64 bøje sig for sine liberale ministres neutralitetspolitik.

Karl, *ty.-rom. kejsere og konger*. Karl 3. den Tykke (839-88), ty. konge (s. m. sine brødre Karloman og Ludvig 2.) 876-87, fr. 884-87, kejser 881, søn af Ludvig den Tyske, afsat i Tyskl. - Karl 4. (1316-78), ty. konge 1346-78, kejser 1355, søn af Johan af Böhmen, Lod fyrsterne styre deres lande og udvidede domænen med Pfalz, Schlesien, Lausitz og Brandenburg. - Karl 5. (1500-58), søn af Filip d. Smukke af Habsburg og Johanne d. Vanvitlige af Castilien. Arvede 1506 Nederland., 1516 de sp. besiddelser (her: Carlos 1.), 1519 de østr. arvelande, blev s. å. ty. kejser. Før 1521 svag og u selvstændig, senere fremragende diplomat. Opr. mødt med uvilje i Spán. som nederlandsk, måtte slå oprør ned 1520-21; betragtede senere Spán. som sin hovedbesiddelse. Uforstående over for den ty. nat. bevægelse, frastødet af Luther i Worms 1521. Fordrev sin personl. fjende og storpolit. medbejler Frans 1. fra Italien (krige 1521-26, 26-29, 36-38, 42-44), standse den tyrk. ekspansion i Middelhavet og ved Donau. Søgte efter 1544 at fæstne kejsermagten i Tyskl. og genskabe kirken enhed på kat. grundlag; sejrede over protestanterne 1546-47, men slået 1551-52, da de ty. fyrster under Moritz af Sachsen slog sig sammen med Frankrig. Måtte lade broderen Ferdinand føre vigeude forhdl. m. tyskerne (Passau 1552, Augsburg 1555). Svækket af eget, abdicerede 1554-56 til fordel for sønnen Filip 2., idet dog Ferdinand fik de østr. arvelande og (1558) kejsertitlen. Hvor K 5. havde magten fuldt ud, kendte han ikke til religiøs tolerance, men han ønskede en dybtgående reform af romerkirken og støjete f. g. g. s. m. paven. Boede efter abdikationerne i San Yuste-klostret i Extremadura. - Karl 6. (1685-1740), reg. 1711-40. Yngre søn af Leopold 1., habsburgsk tronkandidat i Spán. 1704-11, fulgte derpå broderen Josef 1. som kejser. Opgav 1714 de sp. krav, men fik Belg., Milano, Neapel og (1720) Sicilien. Neapel-Sicilien tabt efter po. arvefølgekrig 1733-35. Fik 1718 Banatet Temesvár og dele af Serbien fra Tyrkiet, opgav Serbien 1739. Sidste mand af sin slægt, indførte kvindelig arveret (pragmatiske sanktion 1713) til fordel for datteren Marie Theresia. - Karl 7. (1697-1745), kejser 1742-45, kurfyrste af Bayern 1726-45. Rejste arkekrav ved Karl 6.s død, støttet af Fr. og rækkte ty. fyrster, opnåede kejserkroning, men led nederlag mod Marie Theresia. (Portrætter af Karl 5. og 6. sp. 2324).

Karl 1. (1887-1922), *kejset af Østr. og konge af Ung.* 1916-18, sønnesøn af broder til Frans Josef 1. Søgte forgæves at undgå sammenbrud v. forhdl. om separatfred m. de Allierede. Gik af 12. 11. 1918; søgte marts og atter okt. 1921 forgæves at tilbageerobre ung. trone, døde interneret på Madeira. G. m. Zita af Bourbon-Parma.

Karl (1771-1847), østr. ærkehertug, general. Søn af Leopold 2. Sejrede i Syd tyskl. 1796 og 1799, hævdede sig mod Napoleon v. Aspern-Esslingen 1809, slået s. å. ved Wagram.

Karl af Lothringen (1643-90), østr. feltherre, befriede 1683 Wien fra tyrkisk belejring. Formelt hertug af Lorraine 1673-90 (L. var besat af Frankrig).

Karl Albert ('Carlo Al'berto) (1798-1849), *konge af Sardinien* 1831-49. Nærmede sig gradvis liberal politik i håb om samlet ital. monarki. Gav marts 1848 fri forfatn., støttede Lombardiets kamp mod Østr.; slået ved Custoza 1848, ved Novara 1849, abdicerede.

Karl August (1757-1828), *hertug af Sachsen-Weimar* 1757-1828, overtog reg. 1775. Ven af Goethe, der var K-s min. til 1828; gjorde Weimar til centrum for ty. åndsliv. Storhertug 1815, førte liberal politik, gav 1816 første fri forfatn. i Tyskl. (Portræt).

Karl August, Christian August af Augustenborgs navn som sv. tronfølger 1809-10.

Karlberg [-bærj], sv. kgl. slot nær Stihlm., opført i 17. årh., fra 1792 krigsakademi (nu kaldet Krigsskolan).

Karl den Danske (el. den Gode, greve af Flandern 1119-27, søn af Knud den Hellige og dronning Edelm. M yrdet af borgerne i Brugge.

Karl den Dristige (fr. *Charles* [Jarll] (1433-77), *hertug af Burgund* 1467-77, søn af Filip den Gode; i stadig strid med Ludvig 11. af Fr. Tilpantede sig Alsace, erobrede 1475 Lorraine, led nederlag ved Grandson og Murten 1476 og faldt ved Nancy mod Schweiz.

Karl Edvard Stuart (eng. *Charles Edward* [Ita-Az 'ædwad]) (1720-88), eng. tronpretendent, søn af Jakob (3.). Søgte 1745 forgæves at vinde tronen.

'Karlfeldt, *Erik Axel* (1864-1931), sv. digter. Bondesøn fra Dalarna. Nobelprisen 1931 (posthumt). Fik sit gennembrud med de patetisk-humoristiske samml. af hjemstavnslyrik. *Fridolins visor* (1898) og *Fridolins lustgæd og Daldmningar på rim* (1901), hvis titelfig. en akad. udd. bonde, er et poet. selvportræt. Trods spor af tidens angst i samml. *Flora og Belona* (1918) er udtrykt for sundhed og harmoni fremherskende i K-s digtn. (Portr.).

Karl Frederik (1700-39), *hertug af Holsten-Gottorp* 1702-29. Søn af hertug Fr. 4., mistede under umyndighed sønderjyske del af Gottorp; knyttet til Sv., Karl 12.s søstersøn, havde en tid udsigt til tronen, men skuffedes 1718 og siden G. m. Peter d. St.s datter Anna (1708-28).

Karl-Gerhard, se Gerhard, Karl.

'Karlgræn, *Anton* (f. 1882), sv.-da. slavist, 1922 professor i slav. filologi ved Kbh.s Univ.

'Karlgræn, *Bernhard* (f. 1889), sv. sinolog, har rekonstrueret den oldkin. udtale og dermed grl. studiet af kin. sproghist.

Karl Gustav (sv. *Gustaf* [gam-] (f. 1946), sv. arvefølger, hertug af Jämtland. Søn af arvefyrste Gustav Adolf og prinsesse Sibylla. Efter faderens død 1947 nærmest til sv. trone efter sin farfader kronprins Gustav Adolf.

Karl Gustav-krigene, da.-sv. krige 1657-60. 1657, da Karl Gustav af Sv. var bundet i Polen, erklærede Fred. 3. af Danm. krig i håb om revanche for Bromsebro-freden. K. G. gik gnm. Tyskl. op i Jyll., indtog Frederiksdøde, rykkede jan.-febr. 1658 over Lille-Bælts og Langelands-Bælts is til Sjælland, hvor modstandsviljen brød sammen over for hans få tropper. 26. 2. 1658 underskrev Danm. Roskilde-freden: afståelse af Skåne, Bornholm, Blekinge; retten til det 1645 foreløbigt afståede Halland; Bohus len og Trondhjems len. Karl Gustav ville atter angribe Polen-Brandenburg, men frygtede da.-holl. samarb. og begyndte aug. 1657 atter krig, besatte det meste af Danm., men måtte belejre Kbh., der okt. 1658 fik holl. undsætning og 10.-11. 2. 1659 afslug sv. storm. Bornholm befriede sig selv dec. 1658, ty.-po. tropper fortrængte sv. fra Jyll. og slog s. m. da. tropper sv. ved Nyborg 1659. Danm. håbede på generobring af Skåne, men det stred mod vestmagternes interesser; K. G. afviste mægling og angreb Norge, men døde 1660, hvorpå Sv. sluttede fred m. Polen-Brandenburg-Østr. i Oliva og m. Danm. i Kbh. Danm. fik Bornholm og Trondhjems len tilbage.

'Kârli, ind. huletempel ml. Bombay og Poona, 40 m dybt. (III)

Karl 5. af Tyskl.

Karl 6. af Tyskl.

Karl August.

Erik Axel Karlf c l di

Karl'insky [-ski], *Elisabeth* (f. 1905), da. malerinde, g. m. Hans Scherfig; medl. af »Corner«; landskaber og havebilleder.

karl johanssvamp, *bot.*, d. s. spiselig rørhat.

Karl-Magnus-sagnene, sagn om Karl den Store og hans mænd, navnlig bevaret i fr. ridderdigtning (chansons de geste) fra 11. til 14. årh. Udbredt over hele Eur., også til norden (via en no. saga); den da. folkebog om Karl Magnus udg. 1509.

Karl Mar'tel (fr. *Charles-Martel* (ca. 688-741) (af lat. *martulus* hammer), majordomus i frankerriget 714-41, søn af Pipin af Herstal, genvandt Alemannien, Bayern og Thuringen og slog araberne ved Poitiers 732. Lod tronen stå ubesat, da den merovingiske skyggekonste døde 737.

'Karloman (fr. *Carloman*) (d. 754), majordomus i Frankerriget s. m. broderen Pipin den Lille 741-47, hvorefter han gik i kloster. Søn af Karl Martel.

'Karloman (fr. *Carloman*, ty. *Karlmann*), *frankiske konger*, 1) Karl d. St.s broder, og medkonge 768-71. - 2) Ludvig 2.s søn i det vestfrankiske rige 879-84. - 3) Ludvig den Tyskes søn i det østfrankiske rige 876-80 (s. m. sine brødre Karl d. Tykke og Ludvig 2.).

'Karlowitz [-vits], ty. navn på Sremski Karlovci i Jugoslavien. Her afstod tyrkerne ved fredsslutning 1699 Ungarn (banatet Temesvár undt.) og Transilvanien til Østr., Podolien til Polen, Peloponnes til Venezia.

Karlovy Vary ['korbvi 'vari], ty. *Karlsbad*, berømt cech. kursted i Erzgebirge med varme, alkaliske kilder. Eksport af karlsbadersalt. 54 000 indb. (1945). Kaolinlejer.

Karl Peter Ulrik, hertug af Gottorp, d. s. s. Peter 3. af Rusl.

'Karlsbad [-bn:t], ty. navn på Karlovy Vary, Cechoslov.

Karlsbad-beslutningerne, vedtaget på kongres i K. af ty. ministre 1819, søgte at kue den nationale frihedsbevægelse ved censur, skarpt tilsyn m. akademikerne, forbud mod Burschenschaft. Best. formelt til 1848.

karlsbadersalt, afførende saltblanding svarende til saltindholdet i vand fra Karlsbadkilderne. Hovedbestanddele natriumsulfat og natriumbikarbonat.

Karlsbadpunkterne, det sudetry. partis krav, sammenfattet af Henlein på partimøde i Karlsbad apr. 1938: fuld ligestilling med cecher, anerkendelse af ty. bosættelsesområde, selvstyre, frihed til at bekende nationalitet og verdensanskelse, opræjsning for begået uret, beskyttelse af tyskere også uden for sudetry. områder, ty. embedsmænd i ty. område. - Der krævedes ikke indlem-

melse i Tyskl., men opfyldelse af K ville have betydet en sådan svækkelse af Cechoslov. som stat, at forlig på grundlag af K var uantagelig for cecheerne. For tyskerne var K en begyndelse til videre krav; 13. 9. krævedes tilfslutning til Tyskl.

Karlsborg [-bærj], sv. fæstning på vestsiden af Vattern, anlagt 1819-1909.

'Karlsburg [-burk], ty. navn på byen Alba-Iulia i Rumænien.

Karls'hamn, sv. købstad (fra 1668), Blekinge, V f. Karlskrona; 11 000 indb. (1949). Karl Gustavs kyrka (1681-1702). Kastel. Industri: olie, foderkager, tekstil, sukker, sprit. Handel bl. a. med granit. God havn.

'Karlskoga (el. [-s'ko:-]), sv. købstad (fra 1940), SÖ-Värmland; 30 000 indb. (1949). Bofors våben- og ammunitionsfabr.

Karls'krona, sv. købstad, hovedstad i Blekinge län og Sveriges vigtigste flådestation; 31 000 indb. (1949). Fredrikskyrkan (ca. 1700), Amiralitetskyrkan (1685), Rådhuset (1798), radiostation, teater og koncerthus (1939). Porcelensfabr. SKİbsværfter. Anlagt af Karl 11, 1679.

Karlskronikan, sv. rimkrønike på knit-telvers, skrevet omkr. midten af 15. årh., behandler Sv.s historie 1389-1452; polit. farvet af sympati for titelpersonen, Karl Knutsson. Udg. 1866.

'Karlsruhe [-rus-, -ru:3], ty. by nær Rhinen i Wurttemberg-Baden; 172 000 indb. (1946). Til 1946 hovedstad i Baden. Vigtig industriby (maskiner, cykler, tobak); handel med vin; trafikknudepunkt. Grl. 1715. Ca. 25% ødelagt under 2. Verdenskrig.

'Karlstad [-stm(d)] sv. købstad (fra 1584), hovedstad i Värmland, ved Klarälvens udmunding i Vanem; 34 000 indb. (1949). Domkirke (1724-30). Industri: træ, papir, jern, maskiner, tekstil; anselig handel og skibsfart. Her førtes 5.-6. I. 1949 for-handlingerne om skand. forsvarspagt.

Karlstad-konventionerne, sv.-no. traktater, sluttet i Karlstad efter forhandl. aug.-sept. 1905 ved unionsopløsningen. Foreskriver neutral zone ml. landene, sløjfning af grænsefæstninger og voldgift i tilf. af konflikt.

Karlstads stift, sv. stift, omfatter Värmland, Dalsland og vestl. Orebro län; 376 000 indb. (1946).

'Karlstadt [-Jt«], *Andreas*, egl. *Bodenstein* (ca. 1480-1541), sv. reformator. 1517 vundet for Luther, måtte 1524 forlade Sachsen p. gr. af sin radikalisme. 1534 prof. i Basel.

'Karlstén [-ste:n], gi. sv. fæstning, Bohus-lan, ved Marstrand. Anlagt (efter ældre fæstn.værker) 1658, desarmert 1882. Erobert af Tordenskiold 1719.

Karlsvognen, del af stjernebilledet Den Store Bjørn.

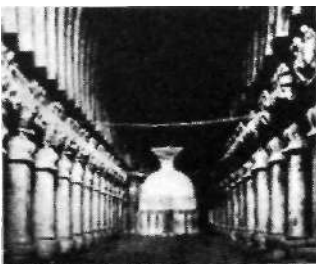
'Karlo, sv. navn for Hailuoto, Fini.

karm (nord.), 1) opr. brystværn, deraf rammer, vindue; 2) stor, bekvemt, spec. lukket og dækket vogn; forældt ord, tidl. anv. om middelalderl., forhold.

'karma (sanskrit *karman* gerning), 1) i ind. rel. efter upanishaderne summen af et individs moralske gerninger, bestemmede gangen i hans sjælevandring; deraf 2) i moderne teosofi betegn. for »loven om årsag og virkning«, hvorefter menneskets handlinger, tanker og følelser er medbestemmende for dets skæbne efter døden.

'Karmel, 551 m h. forbjerg på Palæstinas kyst, kendt fra Elias' kamp med Bål-præsterne. Ved K ligger nu byen Haifa.

karme'litter, tiggerorden, stiftet på Kar-

Det indre af huletemplet i Kârli.

mel 1156; i Danm. siden 1410, kendt mest navn her Povl Helgesen. karmeliterklosteret i Helsingør, Povl Helgesens og Frants Vormorsdens kloster, stiftedes 1430 af Erik af Pommern og voksede hastigt med sundtoldsbøen det lå i. Efter Reformat. blev det Helsingørs Alm. Hospital. Bygningerne,

Karmeliterklosteret i Helsingør. Klostergården.

et 4-fløjet anlæg, samlet om en gård, er opf. i løbet af 1400erne og var færdige omkr. 1515. Som S-fløj ligger den store 3-skibede kirke, nu sognekirke, i Ø-fløjen en hvelvet sal, hvis skulpturer tilskrives Adam van Duren, k. vort bedst bevarede klosteranlæg, restaur. 1900-07.

kar'mi'n (arab. *qirmiz* kermesskjoldlus), lysende, rød farve, anv. allerede i oldtiden til sminke og neglefarvning, senere til farvning af uld. k fremstilles ud fra den på en kaktus levende skjoldlus, cochénille, der indeholder k; det anv. som bejdsfarvestof. Det opr. k er nu fortrængt af syntetiske farvestoffer, men navnet benyttes for de tilsv. farvetoner.

karmindompap (*Erythrina erythrina*), højrodt finke, yngler i Ø-Eur.

karmoisere [-moa'se'rs] (arab. *qirmiz* kermesskjoldlus) el. *karmesere*, omgivelser større ædelsten el. perle med en kredes af mindre.

karmoisin [-mo(a)'si'n] (arab. *qirmiz* kermesskjoldlus), mørkerødt farve med blåligt skær.

'Karmøy [-di], no. ø, N f. Boknfjordens mundt, skilt fra fastlandet ved karm-sundet; 174 km², 16 525 indb.

'Karnak, by i Ægypt, på det gi. Thebens plads med ruiner af stadens pragtbyg-

Amon-lemplets søjlehal.

ninger, bl. a. det store Amon-tempel, hvis søjlehal (opført af Thotmes 2.) er et af verdens mærkeligste bygningsværker.

kar'nap, en med tag og vinduer forsynet fra facaden fremspringende mindre udvidelse af rummet indenfor, k anv. i middelald. til forsvær.

karnation (lat. *caro*, genitiv *carnis* kød), malerisk gengivelse af den menneskelige hudfarve.

karna'ubavoks, vokst, blanding af højmolekylære estere af fede syrer og alifatiske alkoholer, k fås af karnaubapalmen fra Brasilien. Anv. som polermiddel og ved fremst. af stearinlys, gramfonplader, søbe og kalkerpapir.

'karneval' (ital. carnevale af *caro* kød

+ *levare* fjerne), festtiden før fastetiden. I N-Eur., hvor man i st. f. bruger navnet fastelavn, betegner k maskeballer.

karnifikation (lat. *caro* kød — *fikation*), sygelig forandring, hvorved dele af lungerne får en kødlignende farve og konsistens.

kar'nis (gr. *koronis* krum), liste, hvis ene konvekse del løber glat over i den anden konkave. 7'; V[;];'''.

Kar'ling'er, Karl den 1., i *Aj.* / Stores dynasti, stammede — 1^ — fra bisp Arnulf af Metz (Arnulfingerne), fr. konger 751-887, 893-923 og 936-87, ty. 843-911 og ital. 774-906.

Kar'olinska (mediko-kirurgiska) instituttet, højere lærestanst. i Sthlm., der uddanner læger; grl. 1810.

Karolinska sjukhuset [Juk-] Stockholm, sv. statshosp. med alle patientkategorier. Undervisningsanstalt for lægestuderende. Hovedparten af Karolinska instituttets kliniske undervisning er forlagt til K. Opførelsen påbeg. 1931, første afd. taget i brug 1937, indviet 1940. 1947: 1222 senge, fl. udvidelser planlagt.

Károlyi [ka'roj], Mihály (f. 1875), ung. politiker. Ønskede før 1914 forståelse m. Vestmagterne; ved sammenbruddet okt. 1918 ministerpræs., jan. 1919 president. Liberal, forsøgte jordreform, marts 1919 styrtet ved Béla Kun's kommunistoprør. Landflygtig; under 2. verdenskrig leder f. ung. tyskfjendt. gruppe i London, 1947 ung. min. i Paris.

Karon, nyere da. stavemåde for Charon. **karoti'n** (gr. *karaton* gulerod), *C₁₆H₁₆*, tre isomere kendes, rødgule fysiol. vigtige plantefarvestoffer. Molekylerne indeholder lange kæder af konjugerede dobbeltbindinger. Nær beslægtet med A-vitamin, hvortil det kan omdannes af organismen, bl. a. β-karotin af et enzym i leveren, k forekommer i grønne blade, gulerod, tomat m. m.

karotino'ider (karotin. + -oid), rødgule farvestoffer, opkaldt efter karotin i gulerødder (karotter), af bet. for ernæring, idet fl. af dem omdannes til A-vitamin. De forekommer i grønkorn s. m. bladgrønt, i gulerødder og i mange rødgule frugter. Ifl. holdige k kaldes xantofylter.

kar'rotte (gr. *karoton* gulerod), kort, fin-kødet, tidlig gulerod.

Kar'pa'terne, ca. 1300 km l. system af foldebjergene, der mod N og O omslutter den Ung. Slette, forbindende Østalperne m. Balkan. K, der består af fl. delvis paral. kæder, er dannet i tertiær og deles i en ydre zone af sandsten og skifer og en indre zone af eruptive dybbjergarter m. v. V-K omfatter bl. a. Chfiby, Taty (Høje Tatra 2663 m), Beskiderne og de Slovakiske Malmbjerge. O herfor betegnes yderzonen med fællesnavnet Øst-K. På den anden side af den Ung. Slette ligger Det Transsilvanske Højland, mod V dannende Bihar og mod S De Transsilvanske Alper.

Kárpáthos ['karpajjos], ital. *'Scarpanto*, gr. O bl. Dodekaneserne; 282 km²; ca. 8000 indb.

Kar'pato-U'kraine, cech. *Podkarpatskd Rus*, område i Karpaterne i V-Ukraine, Sovj.; 12 620 km²; 789 000 indb. (1938). Hovedby: Uzihorod. Cechisk 1918-39; fik efter okt. 1939 selvstyre inden for Cechoslov. ligestem Slovakiet; marts 1939 indlemmet i Ungarn under navnet Kárpátalja. Ved Cechoslov.s genoprettelse 1945 overlod Cechoslov. K til Sovj.

karpe (*Cy'prinus 'carpio*), ferskvandsfisk,

2 skægtråde, lang rygfinne, store skæl. Kan blive meterlang. Alm. i Eur.

karpefisk (*Cypriniformes*), fiskegruppe, der s. m. karpelaks, barygge og maller udgør ordenen Ostariophysi. Udelukkende fersk- el. brakvandsfisk, oftest høje,

tandløse m. svælg-tænder, der virker imod en hornplade, karpestenen på hjernekasens underside. Svømmeblæren tveddelt. Æglægningen foregår om forsommeren, æggene klæbes til vandplanter. Lever af bunddyr; enkelte planteædere. Artrstig gruppe, navnlig udbredt i den nordl. halvkugles tempererede områder. Fl. arter af økon. bet. Hertil karpe, suder, karudse, skaller, guldfisk, løje, brasen, elrits, smelinger m. fl.

karpelaks (*Characi'formes*), m. karpefiskene beslægtet fiskegruppe. Munden m. kraftige tænder, fedtfinne. Trop. ferskvandsfisk, navnlig i S-Amer. og Afrika. Fl. arter genstand for fiskeri. Hertil tigerfisk, pirajer m. fl.

karpelus (*Branchi'ura*), småkrebs m. bred flad krop og en slags sugemund, snylter på ferskvandsfisk.

karpetunge, fedtholdig muskelpude på ganen hos karpe.

karplanter, ældre betegn., for planter med karstrænge.

'Karratfjord, vestgrønl. fjordkompleks S f. Svartenhuk. Blandt dens grene er de vigtigste Uvksigssat-fjords og Karrats Isfjord.

Karrats Isfjord, fjord, der fra Karrats Fjord går mod ØNØ og modtager talr. ubjægtede fra to gletschere: Rinks Isbræ og Umiamako Isbræ.

karre [-re] (fr., egl: firkant af lat. *quadra-tus* firkantet), fodfolksopstilling, der tillader ildafgivelse til alle 4 sider. Tidl. brugt især overfor rytter.

karre (bebyggelse), flerfløjet bebyggelse, der lukker sig helt el. delvis om en beplantet gård. Den lukkede k var alm. for statsboligfondsperioden (1916-31) og som variant heraf opstod den halvluukkede k, der som regel åbner sig mod S el. V.

Karrebæk Fjord, indskæring ml. Sjælland, Gavnø og Eng. Næstved Kanal går gnm. K til Karrebæksmunde.

Karrebæks'minde, ladeplads ml. Karrebæk Fjord og K Bugt; 218 indb. (1945).

Karrebæksmunde Bugt, den nordøstligste del af Smålandsfarvandet.

karremaskine (fr. *carre* firkant), guilochermaskine til kvadratiske mønstre, karrenfelder, landskab med vekslende småe render og skarpe rygge bestående af kalksten, udfornet ved strømmende vands kern. erosion.

'Karrer, Paul (f. 1889), schw. kemiker. 1919 prof. ved univ. i Zurich. 1937 nobelpris i kemi s. m. W. N. Haworth. Arb. over karotinoide og vitaminer.

kar're'ret (fr. *carre*), firkantet, kvadratisk; ternet.

karretog, mil., 2-3 sammenhægtede karer (med maskingevær og patroner) trukket af 1 hest.

karri'ere (mlat. *carraria* kørebane), hestens hurtigste gangart; løbebane, forfremmelse.

karriol, se kariol.

Karoo [ka'ru:], busksteppedækkede højsletter i S-Afr. O f. Cape Town. Nordligst Store K. 400-700 m o. h., sydligst Lille K 200-500 m o. h.

Karoo-formationen, lagserie i S-Afr. begyndende med dwykakonglomerat fra den permokarbone istid, derover lag med glossopteris (perm), øverst landdannelser med krybdyr og primitive pattedyr (perm-trias).

kar'rosse (fr. fra lat. *carrus* kærre), en firhjullet gaaivogn.

karrosse'ri (fr.), den på chassiset hvilende overbygning af et automobil; tjener til at afgive beskyttende opholdsplads for personer el. gods og er i reglen bestemmende for bilens benævnelse.

Abne k (*allweather* el. *sportsvogne*) er i reglen forsynede med kaleche, der kan slås op el. ned. De kaldes *touring*, når de kan rumme 4-5 pers., og *runabout* el. *roadster*, når de er beregnet til 2 pers. Lukkede k til 4-5 pers. og med 4 døre kaldes *sedan* el. *saloon*, med 2 døre *coach*, til 2 pers. *coupe*, til 5-7 pers. *limousine*. I *cabrio-coach* består taget af sejludg, der kan rulles tilbage, medens siderne er fæste. k for rute- og turistbiler har ingen spec. betegn. *Lastbiler* har lukket førerkabine

med plads til 2, undertiden til 3 pers. og bag dette enten lukket varekasse el. åbent lad med side- og bagsækk. Til spec. formål (brandvæsen, kranvogne o. l.) bygges special-k. Fiskebiler har særligt soverum med køjplader, - *Carbiolet* er fællesbetegn. for biler (fra 2-7 pers.), der bygges således, at bilen med opslået kaleche er ligeså tæt og bekvem som en lukket bil, men med nedslået kaleche virker som åben bil. Som solskinstag betegnes en konstruktion, der har en skydelem i et fast tag. - **k** for personbiler bygges enten af stålplader på et træskælet el. helt af stål. I sidste tilf. er **k** ofte fritbærende, så at egl. chassisramme kan undværes.

karru'sel' (fr. fra ital.), opr. betegn. for forsk. middelalderlige ridderspil, nu forlystselskabet bestående af en roterende skive med sæder til publikum i form af træheste, vogne o. lign.

Karsk, strategisk vigtig by i det nordøstl. Tyrki i Armeniens højlend; 22 000 indb. (1945). Bane til Erzurum og Sovj. - 1546 tyrk., 1878-1918 russ., 1918 (defin. 1922) atter tyrk.

Kar'savina, Tamara (f. 1888), russ. danserinde, primaballerina i Diaghileffs ballet i Paris 1909. Bosat i Engl. Memoir *Theatre Street* (1930).

karse (*Le'pidiurri*), slægt af korsblomstfam. Urter (el. halvbuske) med små, hvide blomster og korte skulper. 130 arter, i Danm. 6 arter vildtvoksende. Have **k** (*L. sativum*), hjemmehørende i Middelhavslandene. Dyrkes.

kar sporeplanter (*Pterido'phyta*) afviger fra løvsporeplanter ved at have ægte rødder, vel udviklede blade og ledningsstreng. Hertil hører bregn, padderokker og ulvefødder.

'**Karsten**, Ludvig (1876-1926), no. maler; fremragende kolorist; behandlede med årene former mere og mere skitsemæssigt. Værker: *Golgata* (Kunstmus.), *Tæring*, *Kopi efter Riberas Kristi Gravleggelse*. *Foran Spejlet*, *Det Blå Køkken* (alle Nasjonalgall., Oslo). **K** havde en årrække tilknytning til Danm. og malede bl. a. på Skagen.

Karstens, Gerda, da. danserinde, udd. ved Kgl. Ballet, gjorde sig bemærket ved sin ifulde dans og sin særpregede mimik. 1938 karakterdanserinde, 1942 solodanserinde.

Karstensen, Asger (1874-1945), da. politiker. Knyttet til »Nationaltidende« 1903-15; arb. f. demokratisk omdannelse af Højre og forstæelse m. Venstre. Gav 1915 Det Konservative Folkeparti navn, prægede dets program; trængtes tilbage af Alex. Foss, brød med partiet 1920-21. Siden i forb. m. Venstre. Udg. meget personligt prægede erindr.: *Et Liv i Politik* (1940).

karst-fænomener (efter kalkstensplateauet Karst ved nordkysten af Adriaterhavet), resultatet af strømmende og nedsvingende vands opløsende virkning på kalksten og dolomit, hvor disse bjergarter danner jordoverfladen (dannelse af karenfelder, huler (drypstenshuler) og doliner.

karstreg, d. s. s. ledningsreg.

karstulst, d. s. s. angiom.

kartebolle (*'Dipsacus*), slægt af kartebollefam., tornede urter med mods. blade og blomsterne i kurvlig-nende stande. 12 arter, i Danm. 2 vildtvoksende, den ene er gærdek (*D.* silvestris) med lysviolette blomster. En art bruges til oprædsning af uldøjt.

kartegilde, arbejdsgilde, der blev holdt, når landsbyens unge piger i fællesskab havde kartet *Gærdekardebolle*. ulden på en gård.

kar'tel' (mlat. *cartellus* dokument), overenskomst ml. erhvervsvirksomheder om at begrænse indbyrdes konkurrence for at opretholde el. øge profitten, oftest v. prisaftaler og produktionsbegrænsning (Ofr. trust). - 2) *folkeret*, overenskomst

ml. krigsførende magter. Undtagelsesvis også, navnlig under betegn. k-konvention, overenskomst i fredstid om udlevering af udvægnede værnepligtige.

kartesere ['i'di-'], munkeorden, stiftet 1084 i Chartreuse, af stor strenghed, lever asketisk og underkastet taleforbud. Nu hovedsæde i Ital. I Danm. var Asserbo et k-kloster.

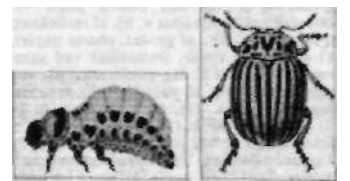
Kar'thago (føn. *Qartkha'dasht* ny by), fönikisk koloni nær Tunis, anlagt o. 810 f. Kr., snart hovedstaden i et rige af fönikiske kolonier v. V-Middelhavet. Opr. kongedømme, senere aristokratisk handelsrepublik, hvis formål var handelsmonopol på V-Middelhavet. **K** erobrede efth. en række pladser på N-Afr.s, S-Spaniens, Sardinien og Corsica's kyster samt V-Sicilien. Her stødte **K** sammen m. gr. byer, især Syrakus, hvis tyranner Gelon, Dionysios 1. og Agathokles tilføjede **K** nederlag. 264-41 tabte **K** Sicilien til Rom i 1. Puniske Krig, 238 tillige Sardinien og Corsica. 238-18 uddilede **K** sit herredømme i Libyen (Tunis) og Spanien (felterne Hasdrubal og Hannibal), men de sp. besiddelser gik tabt i 2. Puniske Krig 218-201, og 149-146 f. Kr. blev **K** i 3. Puniske Krig erobret af Rom og rom. provins, idet byen sløjfedes. Augustus genopførte **K** som rom. koloni, som snart blev provins-hovedstad, 429-439 e. Kr. erobrede vandalerne **K**, 533 erobrede Belisar **K** tilbage, 698 ødelagde araberne **K**. - Kendskabet til **K**'s topografi skyldes antikke, især rom. beskrivelser. Fra punisk tid kun nekropoler, fra rom. fra ruiner (vandlejninger, privathuse m. m.). Havnen tilsandet. Franske udgravn. 1860 og siden 1876

kartning (lat. *carduus* tidsel), bearbejdning af tekstiltaver før spindingen. Ved **k** løses de enkelte taver fra hinanden og ordnes i et løst sammenhængende lag (karteflor). Tidl. anv. håndkarer, nu maskiner, hvor taverne behandles ml. roterende valser, tæt besat med ståltråds-tænder.

kar'toffel (ital. *tartufolo* vøffel) (*So'lanum tuberosum*), flerårig urt af natskygefam. med underjordiske udløbere, hvis spidser svulmer op til **k**, hvorpå knopperne (>øj-nene<) sidder. Bladene mellembrodt-fjersnitdelte, blomst. ters tanden skjærm-lignende. Frugten et grønt bæ. **k**-s grønne dele er giftige. **k** formeres især ved knoldene, men også ved frø, dog kun ved tiltrækning af nye sorter. Vokser vildt i Chile, hvor den var menneskeføde, da europæerne kom. Indførtes til Eur. i slutn. af 16. årh. I Danm. alm. udbredt og dyrket fra ca. 1750. Dyrkes navnlig på lettere jorder, hvor den kan give et stort udbytte. Vigtigt næringsmiddel for mennesker og husdyr; anv. desuden til fremstilling af sprit og kartoffelmel. - Som *foder* er **k** i kogt tilstand fortrinligt til fedesvin, der kan nøjes med et meget beskedent korntilskud s. m. **k**. Også til fjerkræ kan **k** bruges som erstatning for en stor del af kornrationen. Bedst er det at vaske og koge foderkartoflerne om efteråret og ensilere dem til senere brug gnm. hele året. Ca. 4 kg **k** = 1 FE. - *Verdensproduktionen af k* androg 1946 ca. 217 mill. t, hvoraf over 80% høstes i Eur. og Sovj. De vigtigste producenter var Sovj. (29%), Tyskl. (12%), Kina (11%), Polen (7%), USA (6%) og Frankr. (6%). I Danm. høstes 1947 1 826 000 t **k**. - Det vigtigste område for **k**-dyrkn. er de sandede istidsaflejringer, der strækker sig fra Atlanten N f. Alperne til Ural. Kun en ringe del (ca. 10%) kommer i internat. handel. Den eneste eksportør af bet. er Holl., der normalt eksporterer til Tyskl.

og Engl. Endv. modtager NV-Eur. tidlige **k** fra Middelhavsområdet (bl. a. Ægypten og Alger).

kartoffelbille (*Leptinot'arsa decemline-ata*), *coloradobille*, bladbill, gul m. sorte længdestriber. Larven rødgul m. sorte

Kartoffelbille. Larve og voksen.

pletter. Meget skadelig på kartofler. Opr. N-Amer., i slutn. af det 19. årh. overført til V-Eur., hvor den navnlig i Frankr. gør megen skade.

kartoffelborer (*Hy'droecia m'cacea*), sommerflugt af uglefarn fam. Larven borer i kartoffelstængler. Skadelig.

kartoffelbrok (*Syn'chytrium endobi'ot-curri*), en smitsom sygdom, der viser sig ved blomkålsagtige svulster på knolde og udløbere. Først påvist 1923. **k** er særlig udbredt i haver. Bekæmpelsen sker i enh. t. plantesygdomsloven ved afspærring af de smittede områder og forbud mod dyrkning af brokmodtagelige kartoffelsorter. Der findes mange sorter, der er immune over for **k**, bl. a. den tidlige Di Vernon og den middeltidige Flava.

kartoffelægger, maskine, som trækker furer, lægger og dækker kartoflerne.

kartoffelmel, opr. det af skrællede og knuste kartofler fremstillede mel, nu d. s. s. kartoffelstivelse. Kartofler, der indeholder 16-22% stivelse, vaskes, sønderdres og sigtes under tilsetning af rigeligt vand. Fra sigterne løber opslæmmet **k**, der koncentrerer og renses ved afsætning (sedimentering), centrifugeres, tørres og formales. På sigterne forbliver pulp, der sammen med frugt vandet, som passerer sigterne, anv. som foder.

Kartoffelmelscentralen (oprettet 1933) har til formål at afsætte det kartoffelmel, der fremstilles på de da. kartoffelmelsfabrikker. Samtlige 7 fabrikker; der er oprettet i enh. t. loven af 15.5. 1933, er andelshavere. Årlig produktion ca. 100 000 kg mel.

kartoffeloptagere, landbrugsmaskine til optagning af kartofler i marken. **k** findes i mange udformninger, hvoraf de mest fuldkomne skiller kartoflerne fra jorden og løfter dem op i en vogn v. hj. af en elevator.

kartoffelsago fremstilles af kartoffelstivelse på samme måde som ægte sago; har samme næringsværdi som denne.

kartoffelskimmel (*Phy'thophthora inf'estans*) hører til æggesporesvampene, angriber især kartoffel og tomat. På kartoffel, hvor **k** har størst økon. bet. (>kartoffelsyge<), viser der sig brunsorte pletter på bladafsnittene, og en hvidlig skimmel kan ses på bladundersiden. Denne skimmels sværmsporer kan smitte andre blade el. gnm. regnvandet overføres til knoldene (hvor **k** overvintrer), der da får brugrå skjalder med brunfarvet kød. - **k** stammer fra S-Amer., kom til Eur. 1830-40 og optræder til meget ødelæggende. Kan bekæmpes ved sprøjtning med 2% bordeauxvædske.

kartoffeltyskere, jydere og angelboere betegn. for indflyttede tyskere, der har indført kartoffelavl, særlig de kolonister, der 1760 bosatte sig på Alheden ved Viborg.

kartoffelål, form af rindormen *Heterodera schachtii*, der angriber kartoffelrødder. Skadelig.

kartofflens bladrullesyge, en virus sygdom, der overføres med bladlus. Smitstoffet angriber sikarene; derfor transporteres stivelsen ikke bort fra bladene, som ruller sammen. Knoldene bliver små og uegnet til læggekartofler.

karto'gra'f (gr.-lat. *charta* papir -i -*graf*), person, der tegner, redigerer el. på anden

kassation (fr: forkastelse). 1) *jur.*, en højere domstols ophævelse af en af underinstansen afsagt kendelse el. dom; fordi denne berodde på urigtig udvælgning af retsregler. - 2) *mil.*, dels vrangning til al el. delvis krigstjeneste, dels, i visse lande, frakendelse af mil. stilling.

kassationsret, overs. af fr. Cour de cassation.

kas'sava, d. s. s. arrow-root.

kasseapparat el. **kassekontrollapparat** bruges i detailforretninger og større virksomheder til kontrol af ind- og udbetalinger, k består af et antal tælleapp.

kassebog, i bogholderiet den bog, hvori kontante ind- og udbetalinger og ofte også ind- og udbetalinger over bank og postgiro føres.

kasseforretning, forretn. der forudsætter kontant betaling. I børshandel forretn. hvor levering og betaling sker straks efter handelens afslutn., mods. terminsforretning.

kassekontrollør, embedsmand, der har øverste tilsyn m. ind- og udbetalinger v. offentl. kasser og disses personale.

kassekredit, løbende bankkredit inden for et fastsat maksimumsbeløb.

• **Kassel**, ty. by i N-Hessen; 126 000 indb. (1946; 1939: 216 000). Tidl. vigtig industristribby med alsidig industri; ca. 75% odedlagt v. allierede luftangreb især efter 1943. - K var til 1866 hovedstad i Kurhessen.

kassemangel, i daglig tale betegn. for underslæb m. h. t. kontante penge, som gerningsmanden har i sin varetægt uden pligt til at holde dem adskilt fra sin egen formue.

kasserabat, prisafslag i tilf. af betaling inden en vis tidsfrist. Angives mest i procent af salgssummen.

kas'se're (fr. *casser*), erklære ugyldig el. ubrugelig, vrage, tilintetgøre; ophæve; indkassere.

kas'se'rer, den, der forestår el. har ansvaret for en kasse.

Kasser odde, spidsen af Treide Næs.

kasse 'rolle (fr.), mindre kokekar med skaft eller håndtag.

kas'sette (ital. *cassetta* kasse), 1) *arkit.*, fordybet firkantet felt, ofte med roset i midten; k-lofter hyppige 'antik gr. bygningskunst; k-værk renessansens mest yndede ornament; 2) *fat.*, beholder til fot. plade el. planfilm forsynet m. plant skydelåg, der kan fjernes, når k er i kameraet.

kassette-brevene, eng. *casket letters*, 8 breve fra Marie Stuart til jarlen af Bothwell. Fremlagdes som bevis på Maries medskyld i mordet på Darnley af hendes fjender, der påstod at have fundet k i et Bothwell tilhørende sølvskrin. Originalerne tabt; k-s ægthed diskuteres.

Kassio'peia (gr. *Kassi'opeia*), d. gr. sagnhist. kong Kefeus' hustru. Da K udtalte, at hun var skønnere end nerederinde, sendte disse et havuhyre, til hvilket K måtte bringe sin datter Andromeda som offer. Efter K er opkaldt stjernebill. Cassiopeia.

kas'sitter, gr. *kossæer*, folkestamme i V-Iran, som beherskede Babylonien 1700-1170 f.Kr. De indføjede sigialt væsentligt i babyl. leve- og tænkesæt; et vigtigt tilskud til babyl. civilisation gav de dog ved at gøre hesten alm. kendt og anv.

kassubisk, da. stavemåde for kaszubisk. **kast**, gren af atletikken, omfatter spyd-, diskos-, hammer- og vægtk.

kastagnetter [kastan'jætar] (sp. *casta-o'netas* små kastanier), sp. og ital. slaginstrument til akkompagnement til folkedanse, bestående af to konkav formede, løst sammenbundne ben el. træstykker, fæstet til tommelfingrene og som anslås med de frie fingre.

Kas'ta'liske Kilde (gr. *Kastalia*), en kilde på bjergtet Parnassos i oldtidens Grækenl., hvor pilgrimene til Delfi rensede sig; i hellenistisk tid symbol for digterisk begejstring.

ka'stanie, 1) *bot.*, (*Ca'stanea*), slægt af skållfrugtfa., træer med spredte blade og oprette rakler. Nødderne, der sidder 3 sammen, omslutes af en med pigge besat skål. 30 arter. Ægte k (C. vulgaris) har tandede, læderagtige blade og

Luffotografi af Kastellet.

spiselige frugter. Hjemmehørende i Middelhavslændene, plantet i Danm. Alm. k er d. s. s. hestek;

2) *vet.*, den horndannelse, der findes på den indvendige side af hestens lemmer og som er en rest af en under hestens udvikling stærkt reduceret hudkirtel.

kastanievin (*Tetra'stigma*), hurtigvoksende slyngplante, vinfa. Bladene ligner hestekastaniens; uanselige blomster; lange slyngtråde. Stueplante, kom først til Danm. 1929.

kaste, se kastevæsen.

kastebevægelse, den bevægelse, der udføres af et legeme, der kastes ud i rummet underen vis vinkel (elevationen) med vandret plan. Ses bort fra luftmodstanden, følger k en parabel, hvis højeste punkt kaldes stighøjden. Kastevidden bliver størst ved elevationen 45°. P. gr. af luftmodstanden bliver k mere indviklet (ballistisk kurve).

kasteblok, *sov.*, blok, der kan åbnes i den ene side, så at et tov kan lægges i blok-skiven.

ka'stel' (lat. *castellum* fæstning), *mil.*, lukket værk ved ældre fæstninger, opr. beregnet på at tjene som sidste tilflugtssted.

kastel'la'n (lat. *ca'stellum* fæstning), borg-foged, slotsherre.

Ka'stel'let (off. *Citadellet Frederikshavn*) i Kbh., opr. anlagt af Chr. 4. 1629, det nuv. påbegyndt 1662, men stadig ændret og forøget. Kommandantgården opf. 1725, kirken 1704; endv. kaserner, magasinier og kontorer. Besattes af tyskerne ved overrumpling 9. 4. 1940. (111).

'**kastering**, *sport*, jernring, inden for hvilken tillob og afsendelse af diskos, hammer el. kugle skal foregå. Til kuglestød og hammerkast har k en diam. på 2,135 m., til diskoskast 2,5 m.

kasteruser, små ruser, bl. a. til ålefangst, udsat forankrede med sten o. l., men uden støtte af pæle-

kasteskyts, fællesnavn for korte pjecer, d. v. s. haubitser og morterer, der skyder i høje krumme baner.

kastetræ, redskab til kastning af spyd o. l., bruges af eskimoer, i N- og S-Amer., i Oceanien og Austral.

kastevind, *sov.*, pludseligt, stærkt vindstød, hyppigt på skovkransede indsøer el. andet lukket farvand, hvis bredder hindrer vindens fri bevægelse; farlig for sejlbåde.

kastevæsen (portug. *casta* slægt, race), soc. lagdeling i et samfund, der, mods. det liberalistiske klassedelte samfund, ikke tillader individet at arbejde sig op i en højere klasse (her kaldet kaste) end den, han ved sin fødsel tilhører. Større el. mindre tilnærmelse til et k kan man finde i forsk. samfund, k findes mest udpræget i Indien, hvor der if. traditionen er fire (brahmanerel. præstestanden; 'kshatrija' el. krigerstanden; 'vaicya' el. handelsstanden og 'cudra' el. den tjenende stand), men i virkeligheden ca. 2000 forsk. kaster.

kastning, 1) *tekn.*, træs, støbejerns og andre materials forændering som følge af egenspendinger, der kan fremkomme f. eks. ved uensartet afkøling efter støbning el. svejsning; 2) *vet.*, udstødelsen af

et ikke levedygtigt foster inden drægtighedsperiodens udløb. Man skelner ml. spontan og infektiøs k, fremkaldt af k-bacillen (*Brucella abortus*).

ka'sto'r (gr. *kastor* bæver), opr. betegn. for forsk. delvis af bæverhår vævede stoffer; nu betegn. k el. kasto'ri'n hårede, bløde, ofte fløjlsvævede stoffer, f. eks. plys.

ka'sto'r'filt, fint hårfilt, opr. af bæverhår; bruges til fremstilling af *khate*.

ka'sto'rgarn, groft zefyrgarn (kamgarn); opr. fremstillet af bæverhår.

'**Kastor og Poly'denkes** [-'dou-] (gr.), de to dioskurers navne.

ka'sto'rskind (gr. *kastor* bæver), d. s. s. bæverskind.

kastration (lat. *castrare* fjerne testiklerne) el. *kastrering*, fjernelse af kønskirtlerne; det individ, på hvilket k er foretaget, kaldes ka'stra t el. gilding. Virkningen afhænger af det pæg. individs køn og alder.

I alle tilf. af k ophæves forplantningsevnen, og kønsdriften udvikles ikke, resp. afsvækkes. Kastrerede børn vil som voksne nærme sig til en kønsløs type; høj, svær, langhåret, skægløs, med kvindelig pubeshåring, uden brystkirtel. Bækkenet får en bredde ml. mænds og kvinders. Stemmen hos mandl. kastrater er meget høj (kastratsangere). Kvindl. kastrater har ingen menstruation. I psykisk henseende er kastrater, bortset fra de seksuelle områder, ikke påfaldende forsk. fra ikke kastrerede. Hvis k udføres på voksne, kommer lign. om end mindre udprægede symptomer. I de senere år har man med godt resultat brugt k som behandlingsmetode over for recidiverende seksualforbrydere. - *jur.*, k kan anv. i forbindelse m. straf, sikkerhedsforvaring el. anbringelse på særlig anstalt, hvor straf ikke kan anv., såfremt den pægældende har gjort sig skyldig i visse grove sædelighedsforbrydelser. I disse tilf. er k uafhængig af den dømmes samtykke. Desuden kan k finde sted på begæring af en person, hvis kønsdrift udsætter ham for at begå forbrydelser el. medfører bet. sjælelige lidelser el. social forringelse for ham. Jfr. sterilisation;

vet., k udføres hos hingsten for at gøre den mere omsængelig og lettere at anv. s. m. andre dyr. Tyren kastreres for at anv. til trækkbrug el. for at opnå bedre kød; ligeså vædder og orne.Hanekyllinger kastreres for hurtigere at opnå større slagtevægt. De ovennævnte kastrerede handyr benævnes vallak, stud, bede og galt og for hanens vedkommende kapun. Hunde og katte kastreres for at modvirke deres tilbøjelighed til omstrejfen. K af heste samt af andre husdyr over 4 mdr. er forbeholdt dyrlæger, k af hundyr benævnes ovariofomi el. udbødning.

ka'stra'tsangere, mandlige sangere, hvis stemmes mutation forhindres ved kastration i barndommen. Stemmerens omfang var som sopranner og alter. Forekom især i 17. og 18. årh., navnlig i Italien.

Kastri [-'stri], gr. folkeligt navn på Delfi i Grækenland.

Kastri'oti, *Georg el. Skanderbeg* [-'bæ:ʒ], albansk *Gjerj Kastrioti* (d. 1468), muhame-

dansk fyrsteskan fra Albanien, gik over til kristendommen, rejste 1443 oprør mod tyrkerne, der 1461 måtte slutte fred.

Kastrup, forstad til Kbh., SØ f. Sundby; 7893 indb. (1945). Bet. industri. Havn. Lufthavn (fra 1925).

Kastrup-fajance, en slags majolica el. tinglasurfajance fremstillet i Kastrup i 18. årh.

Kastrup Glasværk A/S, da. glas- og flaskefabrik, grl. 1873; 1907 forenet med andre da. glasværker med K som kærnen i sammenslutningen. Akt.-kap. 1949: 4,5 mill. kr. Antal arbejdere og funkt. ca. 1000. Produktion omfatter især flasker, brugsglas, på selve K også vinglas og glaseballage til med. industrier.

Kastrup Lufthavn, alm. betegn. f. Københavns lufthavn.

kasua'liste (lat. *casus* tilfælde), *filos.*, den anskuelse, at verden er opstået ved et tilfælde og stadig udvikler sig tilfældigt.

kasu'a'rer (malajisk), 1) (*Casuarii*), orden af austr. struds- _ n A | M ^ B » w

nærliggende øer. ••

Mørke m. nøgen, *Hjelm-kasuar*.

farvet hals og hoved, 6 tykke hornstråler på vingen. Regnskovsfugle; lever af frugter.

kasu'istik (lat. *casus* tilfælde), 1) *filos.*, diskussion af moralsk komplicerede enkelt-situationer, især pligt-kollisioner; 2) *med.*, beskrivelse af enkelte sygdoms-tilfælde.

kasu'istisk lov, lov, som giver regler for en række enkelte tilfælde el. situationer uden at opstille alm. principper, af hvilke man kan udele afgørelserne i de enkelte tilf. (alm. i ældre tid).

'kasu (lat: fald), *gramm.*, nominernes bøjningsformer. Da. har reduceret det indoeur. grundprogs 8 k (nominativ, vokativ, akkusativ, dativ, genitiv, ablativ, lokativ og instrumentalis) til 3: nævnefald (han), afhængighedsfald (ham) og ejefald (hans), og i alle andre ord end stedordene er endda de to første faldet sammen i en fællesform: billede, ejefald: billedes.

Kas'vin, pers. *Qazvin*, by i Iran NV f. Tehran; 60 000 indb. (1942). Station på banen Tehran-Tabriz. Bomuldsspinderrier.

kaszubisk [ka'lu'-l], vestslav. sprog, nær beslægtet med polsk, tales V for Gdansk.

kat (*Felis domesticus*), art af kattefam., også kaldet *tamkat* el. *huskat*, tættem form af den afr. katterkat (F. ochreata), senere antagelig blandet op med den eur. vildk. I nyere tid er k udbredt

Kattekilling.

over store dele af Jorden i forsk. racer. k har været husdyr fra omkr. 2000 f. Kr. Endnu for dette tidspunkt var k genstand for rel. kultus i Ægypten, hvorfra k-mumier kendes, k-s forplantningstid falder sædvt. 2 gange årlig, dels i slutn. af febr.-beg. af marts, dels i juni. Drægtighedstid 56 dage. Killingerne er bLnde i 8-9 døgn.

kat, gi. strafferedskab bestående af et kort skaft forsynet med 5 el. 9 piskesnerte af læder el. tov.

kat, i visse kortspil betegn. for de efter

Katarina af Medici. Katarina 2. af Rusl.

kortgivingen tiloversblevne kort, hvoraf der kan købes.

kat el. *kavaler*, mil. høj vold på, men oftest bag hovedvolden, der gav frit skud ned på mål, der ikke kunne rammes fra hovedvolden. Bruges ikke mere.

kat (*aváb.qát*), arabisk nydelsmiddel, tørrede blade af *Catha edulis*, medfører ved tygning velvære og ophør af træthedfølelse; virkningen minder om kaffens.

'kata- (gr. *kata* ned), ned-. I sammensætn. undertiden blot forstærkelse af hovedbegrebet.

katabo'liste (*kata*- 4- gr. *bállain* kaste), *fysiol.*, d. s. s. dissimilation.

kata'fal'k(*cató-i* lat.falastillads), kunstnerisk udstyret forhøjning, hvorpå kisten stilles under sørge- og begravelseshøjtideligheder.

katafo'rese (*kala*- + gr. *forein* bære), d. S. s. iontoforese.

Ka'tajev [j-ef], *Valentin* (f. 1897), sovjet-russ. forf. Harskrevetvovellerogromaner, bl. a. samfundsatiren *Kassebødrene* (1926, da. 1945).

katakana, jap. stavelsesskrift, forenklet form af hiragana.

kata'klysmeteori' (gr. *kataklysmos* oversvømmelse), *geol.*, katastrofeteori.

kata'kom'ber (*kata*- + gr. *kymbé* hulning), i klippegrund udhuggede gange med gravkammer i væggene; de fleste k er kristne k fra 3-4. årh. (benyttedes senere til gudstjenester). Interessantest er k i Rom (ca. 1000 km lange, ca. 6 mill. lig).

kata'krese (gr. *katachrésthai* misbruge), i stilistikken spec. om misbrug af billedsprog, men overhovedet om logiske modsigelsesforhold i ordanvendelsen (»kvindelig formand«, »læseplanen løb ud i sandt«).

kata'lase (gr. *katállásein* veksle), enzym, som findes i mange dyriske vædske (blod, spyt, mælk), k spaltes brintoverilte til vand og ilt.

kata'lekt(*isk*) (gr. *katalégein* ophøre), afkortet, ufuldstændig, især om en verselinie med manglende stavelsesfyldning i udgangen.

katalep'si' (gr. *katálepsis* tagen, griben), tilstand, ved hvilken krop, hoved og lemmer i lang tid beholder den stilling, man giver dem, uden at trættes el. komme til at ryste.

kata'lo'g (gr. fortegnelse), liste, alm. over kunstgenstande, bøger m. m., udsendes bl. a. af bibl. og boghandl. Føres i nyere tid oftest i kartoteksform.

kataly'sator (gr. *katalyein* opløse), et stof, som kan fremkalde en katalyse.

kata'lyse (gr. *katalyein* opløse), den fremmende (positiv k) el. hemmende (negativ k) virkning, et stof (en katalysator) uden at indgå i det endelige produkt kan have på reaktionshastigheden af en kern. proces. En evt. kern. ligevægtstilstand forandres ikke, kun hastigheden, hvormed den opnås, kan ændres ved k. Reaktionsmekanismerne ved k er af meget forsk. art, undertiden ukendte, k er overordentlig alm. ved kern. processer og spiller en uhyre rolle såvel ved (især biokem.) naturprocesser som i den kern. industri. Enzymernes virkning er således en k.

kata'lytisk. Et stof, som kan virke som katalysator, siges at virke k.

Ka'tanga (fr. [katd'ga]), mineralrigt distr. i det sydl. Belg. Congo. Især kobber, desuden uran, radium og tin.

kata'plasma (*kata*- + *plasma*), omslag, særlig glødsomslag.

kataplek'si' (*kata*- + gr. *plésein* slå),

pludseligt, kortvarigt anfald af lammelse af de fleste af legemets muskler uden ledsagende bevidstløshed. Også hyppigt hos dyr

kata'pul't (*kata*- + gr. *pallein* ryste), en allerede i oldtiden brugt kastemaskine, konstrueret efter armbrøst-princippet. Princippet er atter anv. i nyeste tid som udskydningsanordning, der anv. når en flyvemaskine (som regel søfly) skal startes fra et skib, som ikke er udstyret med hangarskibe lange startdæk. k består af en ca. 45 m l. svingbar drager udstyret med to skinner og en vogn, hvorpå flyet er anbragt. I starten trækkes vognen v. hj. af trykluft hurtigt henover skinnebanen, og efter at have nået yderenden udløses flyvemaskinen automatisk og fortsætter ved egen motorkraft.

kata'rakt (gr. *katarráktes* vandfald), 1) *geogr.*, betegn. for Nilens strømsnævninger; 2) *med.*, uklarhed i øjets linse; grå stær; 3) *tekn.*, bremse, der virker ved, at luft el. vædske presses gnm. en snæver åbning, når et stempel bevæger sig i en cylinder. Modstanden vokser med stempelehastigheden.

Kata'rina, 6 helgeninder. - Katarina af Alexandria (d. 305), martyr, helgendag 25. II. - Katarina af Vadstena (d. 1381), Birgittas datter, helgendag 22. 3. - Katarina af Siena (d. 1380), profetinde, helgendag 30. 4.

Katarina (eng. *Catherine*), eng. dronninger. Katarina af Aragonien (1485-1536), datter af Ferdinand d. Katolske og Isabella. 1509 g. m. Henrik 8., som skuffedes i håbet om ironarving og 1533 lod parlamentet erklære ægteskabet ulovligt p. gr. af K-s tidl. ægteskab m. Henriks broder Arthur. Moder til Maria (den Blodige) - Katarina Howard [hauad] (1520-42), eng. adelsdame, 1540 g. m. Henrik 8. (nr. 5). Katolik. Henrettet for utroskab. - Katarina Parr (1512-48), eng. adelsdame. 1543 g. m. Henrik 8., hvis sjette og sidste dronning hun blev. Prostante.

Katarina af Medici (1519-89), fr. dronning, datter af Lorenzo d. yngre af Medici, g. m. Henrik 2. af Fr. Fik 1560 magten i Fr. som formynder for sønnen Karl 9., viste bet. kløgt og handlekraft, søgte at balancere ml. huguenotter og katolikker, men tolerancespolitikken glippede. Anstiftede 1572 af frygt for Colignys indflydelse Bartolomæusnattens myrderier s. m. guiserner. (Portræt).

Katarina (russisk *Jekatarina*), russiske kejserinder. Katarina I. (ca. 1684-1727), reg. 1725-27. Af livlandsk bondeæt. Fyrt Mensjikovs elskerinde, senere Peter d. Sts. 1712 g. m. denne, moder til Anna og Elisabeth. Tog magten efter Peters død, lod Mensjikov styre. - Katarina 2. (1729-96), reg. 1762-96. Prinsesse af Anhalt-Zerbst, 1745 g. m. den senere Peter 3., som hun styrede 1762. Undlod at genoptage sværkrigen mod Preussen. 1783 besattes Krim, 1784 dele af Kaukasus, ved krig m. Tyrk. (1768-74 og 1788-92) vandtes SV-Rusl.; ved delinger 1772, 1793, 1795 ca. halvdel af Polen. Repræs. f. oplyst enevælde. Gennemførte omfattende reformer (forvalt., retsvæsen), støttede erhvervsliv og kultur. Efter bondeoprør 1773 (Pugatjov) mere reaktionær; ivgenskab nu også i Ukraine. (Portræt).

Katarina (*Jagellonka*) (1526-83), sv. dronning, søster til Sigismund 2. af Polen, den sidste af dynastiet Jagietto. 1562 g. m. hertug Johan af F. senere Johan 3. af Sv., som K påvirkede i katolsk retning.

kata'rinahissen, personelevator i Sthlm., fra Slussen til Mosebacke, opført 1887, ombygget 1933.

ka'ta'rr (gr. *katar-roos* nedstrømmende), overfladisk slimhindebetændelse med rigelig slimafsondring.

katar'ra'lsk feber (*febris catarrhalis*), betegn. for den febrile katarr i de øvre luftveje med snue, ondt i halsen og hoste. Sygdomsbilledet ikke skarpt afgrænset.

ka'taster (mlat.), skattematrikel.

kata'strofe (gr. *katastrofe* vending), afgørende vendepunkt el. begivenhed; stor ulykke, sammenbrud.

Katastrofefondet, filantrop, selskab, op-

rettet af Da. Røde Kors 1932 for at videreføre det af dette fra 1920 udførte arbejde med sikring af landevejstrafikken ved oprettelse af katastrofeposter; med tlf. og forbindelsesser var der i 1948 i alt oprettet ca. 1000 poster, der benyttes ved ulykkestilf.; i 1947 er K gået ind under Da. Røde Kors som selvvejende institution.

katastrofeteori, 1) *geol.*, forlængst opgivet teori, if. hvilken Jorden med mellemrum rammes af ødelæggende katastrofer, hvorved alt levende dræbtes og hvorefter nye arter opstod; 2) *økon.*, teori om, at stigende misforhold i fordelingen af samfundskapitalen ml. arbejderklasse og kapitalistklasse gnm. krise automatisk vil føre til det kapitalistiske samfunds sammenbrud, **k** er af revisionistiske og borgerlige økonomer tillagt Marx, efter kommunistisk opfattelse med urette.

katatoni' (*kate-* + *-toni*), form af ungdomssløvsind med fremtrædende motoriske forstyrrelser i form af muskelspændingstilstande og uroanfald.

katatyp'i' (*katalyse* + *-typi*), fot. metode uden lys, hvor brintoverilte virker katalyserende på dannelsen af de sværte produkter.

ka'te'der (lat. *cathedra* stol), lærers pult; lærestol.

katedersocialisme, den akad., social-reformatoriske socialisme, som doceredes v. en række ty. univ. 1870-1900. En fremtræd. tilhænger var Ad. Wagner.

katedral (lat. *cathedra* bispestol), en hoved(dom)kirke ved et bispe- el. ærkebispesæde.

katedralskole, lærd skole i en stiftsby.

katego'ri' (gr. *katēgoria* anklage), hovedklasse af genstande, grundbegreb.

kate'go'risk (gr.), ubetinget, ubegrænset.

kategorisk dom, udsagn uden begrænset gyldighed, ubetinget udsagn. Mods. hypotetisk d.

kategorisk imperativ (gr.-lat.), ubetinget bud, Kants betegn. for det højeste moralbud. Mods. hypotetisk i.

kate'kese (gr. *katēchēin* undervise), i oldkirken kristendomsundervisningen før dåben; siden betegn. for den kr. børnelærdom; **kate'ke't.** 1) den, der underviste i kristendoms forud for dåben; 2) nu: på missionsmarken missionærens indfødte medhjælper; **kate'ke'tik**, læren om den rette kristendomsundervisning.

kate'ki'n, betegn. for fl. forsk. stoffer, som kan udvindes af garvestofeks trakter (kateku), hvoraf de udgør en væs. bestanddel.

katekisation (gr. *katēchēsis* tros lære, af *katēchēzin* undervise), systematisk undervisn. i form af spørgsmål og svar, især: religionsundervisn.

kate'kismus (gr. *katēchismos* undervisning), i middelalderen undervisning af dåbskandidater, el. - ved barnedåb - præstens spørgsmål og faddernes svar; siden Reformationen betegn. for håndbog i den kristne børnelærdom, fremstillet i spørgsmål og svar. I Danmark er Luthers Lille K (1529) bekendtesskrift; den reformerte kirke anv. Geneve- el. Heidelberg-K (henh. 1545 og 1563). Den kat. Catechismus Romanus (1566) er en præstehåndbog.

kate'ku' (malajisk *cāchu*), betegn. for forsk. tørre garvestofekstrakter, som oftest af trop. planter f. eks. gambir-k. Anv. til garvning, farvning, silkebesværing m. m.

kateku'm'e'n (gr. *katechumenos* elev), i oldkirken betegn. for den, der forberedes til dåben.

'ka'terge'ræ't (ty. *Kater* hankat + *Cerdt* redskab), ty. observationskikkert til natbrag, ejendommeligt ved at infrarødt bestyrelse ml. kan ses i kikkerten; benyttet hemmeligt under 2. Verdenskrig.

ka'tete (gr. *kathetos* lodret) kaldes hver af de sider i en retvinklet trekant, der indeslutter den rette vinkel.

ka'teter (*kata-* + gr. *hienai* sende), tyndt rørformet instrument af metal, gummi el. Nylon til indførelse i forsk. legemskanaler; mest anv. er blære-k til indførelse gnm. urinrøret og udtømming af urinen.

kateto'me'ter (gr. *kathetos* lodret + *-meter*), apparat til måling af den lodrette højdeforskel ml. punkter, der ikke ligger lodret over hinanden, **k** består af en lodret målestok, langs hvilken kan forskydes en sigtekikkert.

ka'tha'rer (gr. *katharos* ren), fællesnavn for middelalderlige sekter (ca. 1000-1300), der bekæmpede kirkenes verdslig-gørelse. Kendtest er albigenerne. Til bekæmpelse af **k** oprettedes inkvisitionen.

ka'tharsis (gr. *katharsis* renselse), opr. kultisk renselse af legemet, senere renselse af sindet for »urene« el. uønskede tanker og følelser.

kathasarit'sagara (sanskrit: havet, der optager fortællingerne floder), en stor samling ind. eventyr og fabler, samlet af Somadeva i 11. årh. e. Kr.

Ksthiāwār (eng. [*ka-ti'wa:*]), ind. *Kāthiāvdv*, halvø på Forindiens V-kyst NV f. Bombay.

Katholm, hovedgård S f. Grenå, grl.

omkr. 1545 af slægten Fasti. Hovedbygning fra 1588-91 og 1622; fredet i kl. A.

kation [*'katjo'n*] (*kata-* + *ion*), positiv ladet ion.

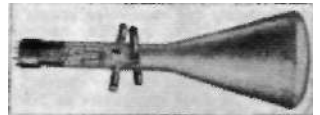
Katkov [-'kof], *Mihail* (1820-89), russ. skribent, opr. liberal og angloman (tidskr. »Russkij Vestnik«), senere reaktionær og slavofil.

Katla [*'kahdla*], isl. vulkan i sydøstl. Myrdalsjökull, 970 m h. En halv nes udbrud i hist. tid, bl. a. 1625 og 1918. Udbruddene medførte voldsomme jøkel spring.

Kåtmāndu [*ka:tmu:n'du:*], Nepals hovedstad; ca. 110 000 indb.

ka'tode (*kata-* + gr. *hodos* vej), den negative elektrode i et elektrolysekar el. et udladningsrør. **k** i et elektronrør tjener til frigørelse af elektroner og gives en negativ spænding. I direkte opvarmede rør består **k** af en glødetråd, i indirekte opvarmede rør er **k** isoleret fra glødetråden og kan have en heraf uafhængig spænding.

katodestråle-oscillograf, apparat, der kan aftegne varierende elektr. strømme el. spændinger i form af en kurve, **k** benytter en elektronstrøm, der påvirkes af

et el. fl. sæt afbøjningselektroder og derefter rammer en fluorescerende skærm. De ældre **k** (Brauns rør) benyttede katodestråler, de nyere elektronstråler fra en glødetråd, **k** anv. også til afbildning i fjernsynsmottagere.

katodestråler, strøm af hurtige elektroner, der udsendes fra katoden i et udladningsrør ved lave tryk og høj spænding. **k**, der opdagedes af Hittorff 1869, er usynlige, men bevirker fluorescens, hvor de rammer glasvægen; de udgår vinkelret fra katodens overflade, bevæger sig i rette linier, men bremses af tynde metalplader, der derved kan kaste skygger, **k** afbøjes af elektr. og magnetiske felter i en retning, der viser, at **k** medfører negativ elektr. Ved måling af afbøjningerne bestemte J. J. Thomson i 1897 **k**'s hastighed samt forholdet ml. deres ladning og masse og fikse derved beviset for elektronerens eksistens.

katodestrålerør, se *katodestråleoscillograf*.

katodo'sko'p, afstemningsindikator for radiomottager.

ka'to'lsk (gr. *katholikos* almindelig) betegner dels en kirkes universelle udbredelse, dels dens rettrothed i modsætning til kætterske og skismatiske samfund. Ordet **k** findes i fl. af de oldkirkelige trosbekendelser og anv. af en række kirker: rom.-k, gr.-k, anglikanske kirker osv.

Katolsk Aktion (lat. *Actio catholica*, ital. *Azione cattolica*), internat, kat. bevægelse, der tilsligter lægmænds aktive indsats for religionsitetens indtrængning i alle dagliglivets forhold. Grl. af Benedikt 15., udbygget af Pius 11.; indordnet i den kat. kirkes hierarki.

Katolsk-Apostoliske Kirke, det off. navn på irvingianernes trossamfund.

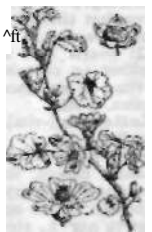
katolske breve (gr. *katholikos* almindelig), de breve i N. T., som ikke er stilet til en enkelt menighed: Jakob, 1.-2., Peter, 1.-3., Joh., Judas.

katolske kirke el. *romersk-katolske kirke*, det under pavens ledelse stående kristne trossamfund. Foruden Bibelen betragter **k** den kirke, overlevering, traditionen, som troskilde. Midtpunktet i den kat. kultus er messen. Karakteristisk for **k** er helgen- og Mariedyrkelsen samt munkevæsenet, **k**'s opbygning er hierarkisk; paven er Petri efterfølger og Kristi Jordiske stedfortræder; præsterne forvalter de 7 sakramenter. Det orf. kirkesprog er latin, **k**'s retsregler er den kanoniske ret. **k** betoner sin selvstændighed over for staten. - 1946 havde **k** ca. 400 mill. medl. og 362 000 præster (deraf 964 bisper); i Dänn. ca. 25 000 medl.

Katolske Liga, Den, sammenslutn. af Det Ty. Riges kat. fyrster, stiftet 1609-10, rettet imod den Protestantiske Union. Opløstes 1616, genopstod 1619-35.

Katolske Majestæt (sp. *El Rev Catolico*), ærestitel for Spaniens konger, som pave Alexander 6. gav efter Granadas erobring 1492.

'katost (frugten ligner en ost) (*'Malva*), slægt af katostfam.; lappede el. håndsnittede blade og blomster med 3 frie yderbægerblade. Spaltefrugt, 30 arter, i Dänn. 5, af hvilke alm. **k** (M. silvestris) er alm. på marker og ved veje; den har rødviollette blomster.

Alm. katost.

Katowice [*katD'vjtsæ:*], ty. *Katowitz*, by i SV-Polen; 130 000 indb. (1946). En af de vigtigste byer i industriområdet i Slask. Kulminer; jern- og zinkudsmeltning og -industri. Kemi-kalieind.: cementfabr. = Jernbanecentrum. Købstad 1866; po. 1921.

ka'tra'ibriller, stærbriller slebne med asferisk overflade.

Katrine, kvindenavn, af Katarina.

katrineblommer (fra fr. *prune de Sainte-Catherine*), store, tørrede blommer.

Katrine'holm, sv. købstad (fra 1917), Sodermanland, SSV f. Eskilstuna; 14 000 indb. (1949). Jernbaneknudepunkt.

Katsura [*kat'sura*], *Taro* (1848-1913), fyrste, jap. politiker. General, kons., modstander af parlamentarisme; forstemt. 1901-05 (russ.-jap. krig), 1908-11 (aneknsion af Korea), 1912-13.

katta (*Lemur catta*), lille halvabe af lemurerne fam. Sort og hvidringet hale. Madagascar.

katte (*Felidae*), rovdyrgruppe m. store dolkformede hjørnetænder, de skærende dele af kindtænderne stærkt udviklet, 2 savtænder i hver kæbehalvd, 1 lille knudestand i overmund, ingen i undermund, de skarpe kloer kan trækkes bagover under gangen, bløde trædepuder; overvejende natdyr, orienterer sig v. hørelse og syn, sniger sig ind på byttet. Omfatter adsk. arter i både den nye og gi. verdens temp. og trop. dele, f. eks. løve, tiger, los, leopard og tamkatten (se *kat*).

katteagtige rovdyr, fællesbetegn. for katte, desmerdyr og hyæner.

kattebjørn, d. s. s. bambusbjørn.

kattefod (*Antennaria*), slægt af kurv-

k kan tegnes enten af arbejdsgiveren el. af funktionæren, der kan deponere polisen hos arbejdsgiveren i st. f. at stille kontant kaution.

Kautokeino [ˈkɑutokeino], no. landsby i Finnmark; 400 overv. lappiske indb. Automobilvej til Bossekop.

kautsjuk [ˈkɑutsjuk] (tupi cau-uchi), vulkaniserbart plantegummi, jfr. *gummi*.

kautsjuktræ (*'Hevea*), slægt af vortemelk-fam. Store, mælkeførende træer m. langstilkede, trefingrede blade. 20 arter i trop. Arner. Overalt i troperne dyrkes nu H. guvanensis og H. brasiliensis som de vigtigste **k**.

'Kautsky [-skij], *Karl* (1854-1938), østr.-ty. nationaløkonom, historiker og politiker, den soc. dem. 2. Internationales førende teoretiker. Fra 1875 medl. af Soc. dem. i Wien, fra 1883 bosat i Berlin, fra 1931 atter i Wien; 1883-1917 red. af det ty. Soc. dem. s. teoret. tidsskr. »Dieneue Zeit«; udarb. 1891 d. ty. Soc. dem. s. Erfurter-program. En årække Engels' nærmeste medarbejdere, siden udgiver af Marx' og Engels' efterladte skrifter. K gik opr. skarpt mod revisionismen, men nærmede sig senere denne og hørte til sidst til Soc. dem. s. højre fløj. 1918-22 var K tilsluttet det ty. Uafh. Soc. dem. K-s hovedværker er *Die Agrarfrage* (1899) og *Die materialistische Geschichtsauffassung* (1921). (T.oir.).

kava el. *kava-kava* (maori kava bitter), drik, de indfødte på nogle Stillehavsoer tilbereder af tygget rod af kavapeber.

ka'val' (vulgarlat. *caballus* hest), 4 spec. kort i tarokspil, som forestiller ridende knægte, og som rangerer ml. damen og knægten.

kava'le'r (vulgarlat. *caballarius* hestepasser), adelig hof tjenestemand; adelsmand; fornem, beleven, velklædt mand; mandlig partner; fyr. Specielt; a) tilhænger af kong Karl I. i den eng. borgerkrig 1642-49; b) *mil.*, d. s. s. kat.

kaval' kåde (ital. *cavalcata, aicavallo* hest), 1) optog af ryttere; 2) række af hist. oprin (efter eng. *Cavalcade* (skuespil af Noel Coward 1932)).

Ka'välla, havneby i N-Grækenl. NØ f. Saloniki; 50 000 indb. (1938). Centrum for Grækenl. s. vigtigste tobaksområde m. stor eksport af tobak.

'kavalleri' (el. [-'ri]) (ital. *cavalleria*, af *cavallo* hest), rytteri.

Kawasaki [kotøak(i)], sydl. industrifordst til Tdkyo; 155 000 indb. (1935).

ka've're (lat.), indestå, garantere; k sig tage sig i agt.

Ka'verin, *Valentin* (f. 1902), sovjetruss. prosaforfatter; skrev opr. fantastiske noveller, søgte senere at virkeliggøre en socialistisk-realistisk stil.

ka'verne (lat. *caverna* hulrum), *med.*, abnormalt hulrum i lungen el. andre organer.

kaver'nøst væv (lat. *caverna* hulrum), *anat.*, består af indbyrdes forbundne hulrum, der adskilles af fine skillevægge af bindevæv og uvilkårlig muskulatur.

k findes i det mandlige kønslim (penis).

'kavl' (sanskrit *kāvya* digt), gi. litt. sprog fra Java.

'kavia'r' (tyrk. *havvar*), letsaltet rogn af stør. Æg af laks, ørred, gedde, stenbider m. fl. forhandles også som k (erstanning).

kaviar for hoben (eng. *caviar* til the general), noget, der ikke behager el. forstås af alm. mennesker. Citat fra Shakespeare's Hamlet.

Ka vi' rondo, bantufolk og landskab omkr. Vi-bugten fra den nordøstl. del af Victoria-søen, Kenya, Afr.

kavitation (lat. *cavus* hul), *søv.*, hulrumsdannelse, der undertiden opstår i vandet ved hurtiggående skibsskruer; k indeholder væsentlig vanddamp og luftblærer og nedsetter skruens virkningsgrad.

kavi'te't (lat. *cavus* hul), *med.*, hulning, hulhed, f. eks. brysthule, underlivshule.

Kävl' [kævli], *Arne* (f. 1878), no. maler; bl. a. motiver fra Jæren.

kavring (egl. *kage + ring*), hårdtbagt småbrød af rug el. hvede.

Kaye [kæ:], *Danny* (f. 1913), arner, filmskuespiller. Opr. varietéoptræden, deb. på film 1944 som komiker og parodist. »Mirakelmanden« (1945) og »Vi, der Går Mælkevejen« (1946).

Henrik Kauffmann.

L. v. Kaupisch.

Karl Kautsky.

Edmund Kean.

Kaye-Smith [kæi'smi>], *Sheila* (f. 1887), eng. forfatterinde. Skildrer bondeliv i Sussex, f. eks. i romanen: *Spell Land* (1910).

Kayser [kai'srj], *Heinrich* (1853-1940), ty. fysiker. Udførte pionerarbejder over grundstoffernes spektre og udgav: *Handbuch der Spektroskopie*.

'**Kayser**, *Leif* (i. 1919), da. komponist og pianist; kat. præst. Deb. 1939 (Goteborg) som komp. Har komp. 2 symfonier, ouverture, julekantate, klaverstykker m. v.

Kayser, *Olaf* (1893-1928), da. geograf, deltog i Ouluens Saharaekspedition 1922-23, konstruerede en meget anv. fladetojprojektion til afbildning af hele Jorden.

Kayse'ri, oldtidens *Caesarea Cappadociae*, jernbaneknudepunkt og handelsby i Tyrk., SO f. Ankara; 58 000 indb. (1945).

ka'zaher [-] (*kosaker*) el. *kir'gi'ska'zher*, kirgisernes ene hovedfolk, flertallet af befolk. i Kazahstan. Deltet i 3 store grupper, hvoraf den Store Horde levede i Turan N f. vestl. Tien-shan, Mellemste Horde N derfor ml. Aral-søen og Irtyjsk. Lille Horde ml. Aral-søen og nedre Volga, khavdeopr. et stærkt klasseslett samfund, hvis overklasse mente at nedstamme fra Djengiz-Khan.

Kazahstan [-za'-], unionsrep. i Sovj., fra Kaspihavets nordl. del mod 0 gnm. det mellemste og nordl. Turans tørre buskstepper og ørkener; 2 738 700 km²; 6 146 000 indb. (1939), deraf 57% kazaheer og 20% russere. Hovedstad: Alma Ata. - Mange saltsøer fra Kaspihavet mod 0 over Aral-søen til Balhas-søen. Længs floderne (Ural, Emba, Amu-Darja, Syr-Darja) landbrug i oaser (hvede, majs, ris, bomuld, frugt, sukkerroer og grønsager); i og uden for oaserne bet. fære- og kvægavl. De fleste af de gi. nomadefolk er nu bopåede kvægvædere. Minedriften leverer olie ved Emba, kobber ved Balhas-søen, bly ved Tjinkent og kul (til Ural's industri) ved Karaganda. Industrien bearbejder lokal uld, huder, bomuld, korn, sukker, kød og malm. K-s minedrift (især kul og olie) samt kvægvælder i hurtig udvikl. - Unionsrep. fra 1936.

Ka'zan [-z-], by i RSFSR, Sovj., hovedstad i Tatarrepublikken, ved Volgas knæ; 402 000 indb. (1939). Industriby (fotøjt, konfektion, fødevarer); flodhavn, kulturcentrum for tatarerne (univ.). Grl. 1437 (tatarhovedstad), russ. 1552.

Kaz'bek [-z-], snedækket, 5045 m h. udslykt vulkan i Midtkaucasus.

kazik [-sik] (sp. *cacique* [ka'pik]), gi. indiansk høvdingstitel i Ml.-Amer., endnu anvendt i Mexico og Guatemala.

KB, fork. f. Københavns Boldklub.

KB Hallen, KB-s sportshal på Peter Bangsvej, opført 1937-38 af ark. Hans Hansen i samarb. med civiling. Christen Ostenfeld (f. 1900). Dekorationer af Sikker-Hansen i klubbens festsal. 3400 siddepl. ved koncerter, møder o. l., 2400 når gulvet tages i brug til sportsopvisninger, samt 1000 stålpl.

K. C., fork. f. (eng.) King's Counsel.

kcal, fork. f. *kilocalorie*, den varmemængde, der giver 1 kg vand en temp.forhøjelse på 1° C.

ke/s, fork. f. (eng.) *kilocycles* pr. sek., kilohertz.

KD&K, fork. f. Kgl. Da. automobil Klub.

KDY, fork. f. Kongelig Dansk yachtklub.

Kéa [k'jæa] el. *Kéos* [k'jæos] (gr. folkesprog: *Tzid* [dzia]), gr. ø bl. Kykladerne. 164 km²; 4000 indb.

'**ke'a** (maori-sprog) (*'Nestor no'tabilis*), stor, olivengrøn, new-zealandsk papegoje.

Kean [ki:n], *Edmund* (1787-1833), eng. skuespiller. Brød 1814 endeligt igennem som Shylock på Drury Lane og blev sin tids betydeligste og mest brendte Shakespeare-skuespiller ved sit stærke temperament og sin fantasifulde rolleudformning. (Portræt).

Keaton [ki:tn], *Buster* (f. 1896), arner, filmskuespiller, vandt stor popularitet som komiker i stumfilmens faser.

Keats [ki:ts], *John* (1795-1821), eng. digter af den romantiske retning. Af jævn London-familie, udd. som hospitalsmedj., døde på rejse i Ital. Hovedværker: *Endymion* (1818), fortællende og filosofiserende digt m. klassisk motiv; *Hyperion* (1820), et fragment af lign. art; odel; f. eks. *On a Grecian Urn*, *To a Nightingale*, *To Autumn* (alle 1819). Hans *Private Letters* (breve) (1848) af stor bet. for forståelse af hans digtning og tanker. Den poet. betagelse er for K af lign. art som mystiskernes oplevelse og skaber både ny digtning og nyt livssyn. (Portræt).

Keble [ki:bi], *John* (1792-1866), eng. præst og digter; en af de betydeligste andelige ophavsmand til anglokatolicismen.

'**Kebnekaise**, Sv.s højeste fjeldparti (2120 m), sydvestl. Torné lappmark. På

S-siden, 1940 m o. h., ligger K turiststation.

Kecksemét [kætjikæmet:], ung. by SØ f. Budapest; 87 000 indb. (1941). Handel med landbrugsprodukter.

Kedah (eng. [k'jæda:, 'kedə]), stat i den nordl. del af Malaja; 9479 km²; 516 000 indb. (1940), deraf 100 000 kinesere og 60 000 indere. Hovedstad: Alor Star.

Kedelflikkere kaldtes før i tiden håndværkere, ofte omstredende tatere, som reparerede kobberkedler o. l.

kedelpasser. Af en **k** i jord ved dampkedelanlæg på over 30 m² hedeafledte kræves af en Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet udfærdiget certifikat, som udleveres efter bestået maskinpasserprøve el. en mere omfattende eksamen.

Kedelsten, gråhvid, hård masse, bestående især af calcium- og magnesiumforbindelser, der afsættes, når alm. vand fordamper. **k** er en dårlig varmeleder, og afsætning af **k** i dampkedler søges derfor undgået v. destillation, kemisk el. elektrolytisk rensning af fødevandet.

kedelsænkning, sænkning i Jordskorpen begrænset af hinanden krydsende brudlinier.

kedesjer (hebr. indviede), G.T.s navn på de kvinder, der prostituerede sig i tempelet.

'**Kedron**, hebr. *Qidron*, arab. *Wadies Nâr*, dal ml. Jerusalem og Oliebjerg.

Keeler [ki:tør], *James Edward* (1857-1900), arner, astronom, har udført betydningsfulde arbejder på astrospek trokopiens område og vedr. galakser.

Keeling [ki:li:] **Øerne**, andet navn for Kokos Øerne.

fatiske forbindelser og (1865) den stadig meget anv. ringformel for benzol og benzolderivater. K grundlagte med sidstnævnte hele den mod. kemi om de aromatiske stoffer. Adlet 1890.

kel, anden stavemåde for kehll.

Kelach, hebr. form for *Kalchu*. assyr. hovedstad SØ for Ninive. Også Nimrud.

Kelantan (eng. [ka'lántán]), stat i den nordl. del af Malaja; 14 815 km²; 390 000 indb. (1940), heraf 30 000 kinesere. Hovedstad: Kota Bharu.

ke'lim (tæpper) (pers.-tyrk. *kil'un* tæppe), orientalske, glatte, håndvævede tæpper med farvede mønstre med svær, ulden kædet. Skudtråden affarvet uldgarn indføres i lærredsbinding og bevæger sig kun frem og tilbage inden for mønsterkonturne; hvor skuddets farve skifter, fremkommer de for k karakteristiske slidser.

• **Keller**, *Albert* von (1844-1920), ty. maler. Elev af F. v. Lenbach. Prof. i München. Har malet figurbilleder og overlegent behandlede portrætter.

• **Kel'ler**, *Christian* (1858-1934), da. læge. Søn af Johan K., 1884-1932 leder af Den Kellerske Andssvageanstalt.

• **Keller**, *Gottfried* (1819-90), schw. forfatter. Håndværkeren fra Zurich, en frugtbar, plastisk malende fortæller: *Der grüne Heinrich* (1855, ændret udg. 1879-80), selvbiogr. udviklingsroman. Novellecyklen *Die Leute von Seldwyla* 1-2 (1856-1874) spænder fra det tragiske til det groteske.

Keller ['kælər], *Helen* f. (1880), arner. forfatterinde. Mistede syn og hørelse IV2 år gi., men lærte først håndalfabetet og siden lydprog. Har taget universitetsexamen, taler 3 fremmede sprog og har optrådt som taler. *The Story of my Life* (1904) og mange andre bøger.

• **Kel'ler**, *Johan* (1830-84), da.døvstumme- og andssvagepædagog. 1856 bestyrer for døvstummeskole (talemetode). Grl. 1865 Den Kellerske Andssvageanstalt.

• **Keller**, *Paul* (1873-1932), ty. forfatter. Skrev en række populære romaner; *Ferien von leh* (1915).

• **Kel'ler**, *Sofie* (1850-1929), da. operasangerinde (mezzosopran). 1869-95 v. Det Kgl. Teater. Datter af H. Rung.

• **Kellermann**, *Bernhard* f. (1879), ty. forfatter. K-s mest kendte romaner er *Der Tunnel* (1913, da. s. å.), en teknikkens utopi, og *Der neutne November* (1920, da. 1921), om den ty. revolution. Forlod Tyskl. efter 1933.

Kellerske Andssvageanstalt, **Den**, selvejende institution, grl. 1865 af Johan Keller i Kbh., 1900 flyttet til Bregning.

Kellerup, da. stationsby (Silkeborg-Rodkærsbro); 2207 indb. (1945). Tingsted. Amtssygehus.

Kellgren ['xæl-], *Johan Henrik* (1751-95), sv. forfatter. Fremtrådte som lærling af de fr. encyklopædister med de sensualistiske, illusionsløse digte *Mina lojen* (1777) og *Våra villor* (1780). Førte i »Stockholmsposten« mangearartet polemik mod slette poeter og okkulte ordner; kendt er satirerne *Man ager ej snille for det man er galen* (1787) og *Lj usets finder* (1792). En rel. opfattelse af mennesket og naturen udviklede sig hos K under indflydelse af en kærlighedsoplevelse; beskrevet i *Den nya skapelsen* (1790).

Kellogg ['kætsj, 'kætag], *Frank B.* (1856-1937), USA-diplomat. Republikaner. USAs ambassadør i Engl. 1924-25, udenrigsmin. 1925-29, gav s. m. Briand stødt til Kellogg-pagten 1928.

Kellogg-pagten, en efter USAs udenrigsmin. Frank B. Kellogg benævnt traktat, undertegnet i Paris 27. 8. 1928, hvorved parterne fordemmer krig til løsning af mellemfolkelige uoverensstemmelser og i deres indbyrdes forhold giver afkald på krig som redskab for national politik. Blev tiltrådt af mere end 60 stater. Dens grundsætninger er optaget i FNs pagt.

kelo'i'd (gr. *chéle* fugeklo — *-id*), svulstagtigt fortykket ar væv. Arret bliver - i stedet for en hvid linear strib - til en halvblåntstyk, fremhævet, uskøn danselse. Findes kunstigt fremkaldt som pryde hos negre.

John Keats.

Wilhelm Keil.

kel'p (eng: aske af tang), aske af havalger, som anv. i den kern. industri, især til jud-udvinning.

Kelsen ['kælzan], *Hans* (f. 1883), østr. retslerd. 1911-30 prof. i Wien, 1930-33 i Köln, derefter i USA. Hans hovedværker behandler statsret og retsfilosofi. Ophavsmand til den østr. forfatning af 1920. Efter 1945 jur. rådgiver for de arner, besættelsesstyrker i Østrig og Tyskl.

Kelstrup Strand, badestrand SØ f. Haderslev.

'**kel'ter**, af romerne kaldet *galler*, indoeur. folkegruppe, der i oldtiden bredte sig over Engl., Belg., Fr., NØ-Sp., SV-Tyskl., Posletten (fra omkr. 500 f. Kr.) og Galatien i Lilleasien (fra beg. af 3. årh. f. Kr.), men efterh. blev betvunget af Rom frastr Irland og N-Skotland, K findes nu kun på Irland, i Højskøll., Wales og Bretagne.

kel'ti'ber'er, grækernes navn på de kel'tiske og iberiske blandingsstammer om Tajo og Duero.

'**kel'tiske kirke**, den irsk-skotske kirke, kendt fra 4. årh. Organiseret som en klosterkirke, hvor bispen stod under abbeden; indflydelsesrig kulturel faktor i hele Vesteur. p. gr. af sin intensive mission. Under Rom fra slutn. af 7. årh.

kel'tiske sprog, indoeur. sproggruppe, taltes i oldtiden af gallerne, hvis sprog dog kun kendes fra nogle egnavne og enkelte korte indskrifter. De nu talte K falder i to hovedgrupper: 1) gælisk, omfattende irsk, det nylig uddøde manx (på øen Man), og skotsk (gælisk i snævrere forstand); 2) britannisk, omfattende walisisk (kymrisk) i Wales, det omkring 1800 uddøde cornisk (i Cornwall), og bretonsk i Bretagne. Livskraftigt af disse k er walisisk (1 mill.) og bretonsk (1 200 000); også skotsk (1/4 mill.) og det af den irske stat hektisk opmuntrede irske C2 mill.) synes at have chance for at leve videre. På irsk haves foruden ogam-indskrifterne (4. årh.) en litt. fra 8. årh. og fremefter; stærkest er imidlertid den walisiske litt., der begynder i den senere middelalder, mens den bretonske (fra omtrent samme tid) er ret beskedet.

kel'tring (fris. *sik kel'tern* bruge grove ord), i 16. årh. landstryger. Har spec. været brugt om de omstræjfende natmandsfolk i Jyll.

Kelvin ['kætvín]. Lord, f. *William Thomson* (1824-1907), eng. fysiker. Udførte vigtige arbejder på alle fysikkens områder, især opdagelsen af Joule-Kelvin-effekten og grundlæggelsen af den termodynamiske temp.skala (kelvinskalaen).

'**kelvinskala**, den absolutte termodynamiske temperaturskala, regner temp., ud fra det absolutte nulpunkts 273° C. Kelvinsgrader betegnes med K og er lig celsiusgrader + 273°.

Kern, station på Murmansk-banen ved Hvidehavet, Karelsk-Finske Rep., Sovj. Tømmer-eksporhavn.

Ke'mal, *Namik* [na'mík] (1840-88), tyrk. digter, fremstående nat. reformator. Hovedværk *Vatan* (fædrelandet) (1872).

Ke'mal Pasa [-in], d. s. s. Kamal Atatiirk.

'**Kemerovo**, sov. by i Kuzbass i Sibirien 0 f. Novosibirsk; 133 000 indb. (1939). Kulfelt med koks- og kemisk industri; jernbanecentrum.

ke'mi' (gr. *chémeia* af *che'in* hælde), læren om grundstofferne og deres forb., disses opbygning, dannelse og reaktioner, k omhandler i modsætning til fysik de stoflige fænomener, som er ledsaget af varige stofændringer, k hviler på atomteori og den herfra udformede molekylteori. Et-

hvert kern. problem vil v. fortsat undersøgelser gå over til et atom- el. molekylfysik problem. De stofegenskaber, k beskæftiger sig med, skyldes hovedsagelig atomernes yderste elektroner, medens stoffernes fys. egenskaber er mere tilknyttet hele atomet, k deles i den org. k (kulstofforb.s k), og den uorg. k (de øvrige grundstoffers k), samt den fys. k omfattende begge stofgrupper, k's udvikling fra de ældste tider, hvor k især drejede sig om fremst. af metaller, farvestoffer og lægemidler, er gået langsomt gnm. guldmageri og iatrokemi i 16. årh. til en eksakt videnskab begyndende m. flogistonlæren i 17.-18. årh. og førende op til nutidens kern. forskning. Særlig i de sidste 100 år har k gennemgået en voldsom udvikling. Blandt grundlæggerne af den moderne k kan kort nævnes: Lavoisier (forbrændingsteori), Dalton (grundlagte atomteorien), Berzelius (atom- og molekylvægte), Liebig og Wohler (grl. den mod. org. k), Mendelejev og Lothar Meyer (det periodiske system).

Kemi ['kæmi], fi. by, ved Kemijoki; 20 000 finsktalende indb. (1945). Grl. 1869. Udførsel af trævarer. Hårde fi.-ty. kampe okt. 1944.

kemigrafi, fremstilling af trykforme, især klicheer ad fotomekanisk (kemigrafisk)vej.

kemiingeniør (tidl. fabrikant), kandidat fra Polyteknisk Læreanstalt. Studiet omfatter mat., fys., fysisk, uorg. og org. kemi, tekn. kemi, maskinlære, tegning, elektrotekn. m. m. Studietid er normalt 4 1/2 år og omfatter et betydeligt laboratoriearbejde og en selvstændig udarbejdelse af et fabriksprojekt.

Kemijoki ['kæmijoki], sv. *Kemi uiv*, 494 km l. flod i N-Finland, gennemstr. Kemijärvi, udmunder i Bottniske Bugt. Tømmerflådning.

Kemijärvi ['kæmijärvi], sv. *Kemi trask*, sø i N-Finland; 142 km².

kemi'ka'lier, betegn. for stoffer, som anv. ved kern. arbejder.

kemiske ildslukkere, beholdere, hvor enten sluknings- el. udrivningsmidlet er en anden kern. forb. end vand. Til k hører kulsyresprøjtter, skumslukkere, tetraslukkere, pulverslukkere og kulsyreslukkere.

kemiske industrier, industrier, der udvinde kern. produkter af råstofferne el. midler sådanne produkter ved kern. forer el. v. hj. af kem. apparatur, f. eks. ved destillation; spec. tænkes på syntese af mere sammensatte kern. stoffer ud fra simple, moadat industrier, der kun foretager mek. bearbejdning, formgivning og samling, f. eks. maskinindustrien. En skarp grænse findes dog ikke. Den kern. sværindustri fremst. grovkemikalier, medens finindustrien af disse fremstiller f. eks. farver, medicinalvarer el. lign. mere indviklede forbindelser. Næringsmiddelindustrien danner et grænseområde. De egentlige k i Danm. fremstiller varer til en værdi af ca. 1600 mill. kr. (1947).

For nogle af de vigtigste industrier var produktionen 1947:

	mill. kr.
Bryggerier (øl), sprit- og frugt-	
vinsfabrikker	ca. 346,6
Sukkerfabrikker	154,0
Oliefabrikker	127,9
Cementfabrikker og tegl-	
værker	109,9
Gasværker	107,0
Farve- og lakfabrikker	93,4
Garverier	81,4
Margarinefabrikker	62,9
Gummifabrikker	62,7
Sæbefabrikker	58,6
Mælkekondenseringsfabrikker	51,4
Tagpap-, tjære- og asfaltfabr.	51,2
Porcelæn-, fajance- og keramik	48,5
Svovlsyre- og superfosfater ..	45,5
Farverier o. a. efterbehandl.	
af tekstiler	43,3
Medicinalfabrikker	41,5
Gasværker	35,8
Madlavningspræparater	34,1
Kosmetikfabrikker	27,1

grundlaget for forudberegningen af planeternes steder gnm. mere end 100 år. K udgav en lærebog i optik og angav princippet i den af to samlelinser bestående astronom. kikkest. (Portræt)

Keplers love, de tre af Kepler fundne love for planeternes bevægelse om Solen, ifølge hvilke 1) planetbanerne er ellipser med Solen i det ene brændpunkt; 2) de af radius vektor beskrevne arealer er lige store i lige lange tidsrum; 3) omløbstidernes kvadrater for de forsk. planeter forholder sig som kuberne af baneellipsernes halve storaksler.

-ker, endelse i bornholmske sognenavne (Larsker osv.), fork. af -kirke.

ker- (gr. *kéras* horn), horn-; hornhinde-.

kerabau [-'ba:u], boffelrace fra Soendæerne.

keramik (gr. *kéramos* pottemagerarbejde), betegn. for alle slags brændte lervarer, glaserede og uglaserede: jdepotter, sten-tøj, terrakotta, fajance, majolika og porcelæn; ke'ra'misk, vedr. keramik.

kerargyrit (ker

kerati'n (gr. *kéras* horn), hornstof. Betegn. for fl. forsk. proteinoffer hørende til albuminoide (skleoproteinerne). Hovedbestanddelen af dyriske hornagtige stoffer (horn, negle, uld, fjer, osv.). I kern. henseende meget bestandige stoffer, op-løses dog af isedikke, fjer-k op-løses i alkoholisk opløsning af fedtalkohol-sulfonater, har været søgt anv. til trådspinding.

keratit (ker

kerat(o)-, d. s. s. ker

kerato'globus (ker

kerato'iritis (ker

kerato'konus (ker

keratomalaci [-'si'] (gr. *kerato-* + *má-lart*), hensmeltning af hornhinden, skyldes mangel på A-vitaminer i føden og træffes hos spædbørn, som ernæres uhensigtsmæssigt (havresuppe, for lidt mælk).

keratomykose (gr. *kerato-* + *mykose*), en svampesygdom i hornhinden.

keratoplastik (ker

keratose (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

keratoplasma (ker

VSV f. Tehran på vejen Bagdad-Tehran; 89 000 indb. (1942). Tæppe- og olieindustri. Kornsilø.

kermes el. *kirmes* (ty. *Kirchmesse*), kat. årstfest for en kirkes indvielse, ofte af lystig karakter.

kermes (arab. *qirmiz*), betegn. for 3 røde farvestoffer, 1) k-minerale, et rødt antimonsulfid, 2) k-bær (se nedenst.), 3) k animale el. k-korn, tørrede k-skjoldlus (hunner med æg). Farvestoffet, der er identisk med karmin, anv. kun i Orienten,

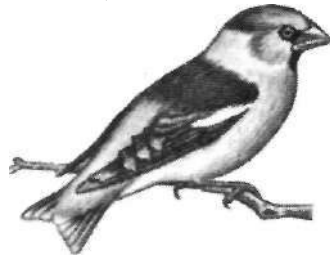
kermesbær (arab. *qirmiz* kermesskjold-lus), da. navn på en lille nordamer. busk, *Phyto'lacca de'candra* (nær salturtfam.), hvis frugter kan bruges til rødfarvning af vin.

'kermesskjoldlus (arab. *qirmiz* '*l'ca-nium 'ilicis*), sydeur. skjoldlus. Lever på eg. De ægfyldte hunner anv. allerede i oldtiden til fremstilling af rødt farvestof.

Kern [kam], *Jerome* (1885-1945), arner, operettekomponist. Har bl. a. skrevet musik til *Show Boat*, *Sweet Adeline* og *Music in the Air*.

kerne, 1) bot., a) frugt i forsk. blomsterplanter; frøknorn; b) i visse træers stammer det indre, døde, ikke saftførende ved, der i reglen er mørkere, fastere og i tør tilstand mere vægtfyldt end den udenom liggende splint; 2) tek., den del af en støbeform, som udfylder det rum, der skal være hult i støbestykket.

kernebid (*Coccothra'ustus coccothra'u-*

stes), stor, brunl., meget tyknæbbet finke; løvskovsfugl, ikke sjældent ynglende i Danm. Standflugt el. strejffugl.

kernedeling el. *cellekernedeling*, den spaltning og fordeling af cellekernens indhold, der gerne går forud for en deling af cellen selv. Man skelner ml. mitose (ækvationsdeling), meiose (reduktionsdeling) og amitose (direkte k). (III. se mitose og reduktionsdeling).

kernefrugtfamilien (*Po'maceæ*), træer el. buske med spredte, fjerstrengede blade, blomsten er oversædigt, reglm. 5-taligt med mange støvblade. Frugten er et flerrummet bær el. en stenfrugt. Ca. 150 arter; i Danm. 12 arter af slægtterne abild, dværgmispel, tjørn og røn.

kernefrugtskimmel (*Sclero'tinia fruc-tigena*), snyltesvamp, angriber blomster, æbler, pærer m. fl. frugter, der får brune pletter og evt. skrumper ind.

kernefyสิก, den del af atomfysikken, som behandler atomkernernes opbygning og omdannelser.

kernehinde, den fine hinde, der omslutter cellekernen, k opløses sig under celledelingen, men gendannes omkring døtrekerne.

kernekløft, *kernelidser* el. *marvskøre*, radiale spalter i et træ, strækker sig fra marven ud til siderne, gæbende indadtil; forekommer navnlig i ældre stammer og gør nogen skade, når disse opskæres.

kernemælk, se kernemælk.

kernestøtter, metalstykker, der understøtter kerner i støbeforme.

kernesvampe (*Pyrenomy'cetes*), orden af sæksporesvampe. Oftest små svampe med i region kugleformede sporehuse, der hos en del arter sidder nedsænket i et tæt mycelium, et såkaldt stroma, som kan være grenet el. fladt udbredt, ofte fl. cm i udstrækning. Meget talrig orden, hvis arter findes som snylttere el. rådplanter på andre planter.

'kernet'e'n, tenformet, midlertidig struktur ml. en celles poler under dens deling.

kernegkse, uslebte oksetype fra æ. sten-alder hugget af en flintkerne.

Johannes Kepler. Aleksandr Kereskij.

kero'se'n (gr. *kérās* voks), arner, betegn. for petroleum med kp. 200°-300°.

Kerr, *Alfred*, egl. *Kempner* (1867-1948), ty.-jød. kritiker. K-s teaterkritikker og rejsekskiter er skrevet i en flimrende, noget forceret stil. Skrev som emigrant kampskr. *Die Diktatur des Hausknechts* (1934).

Kerr [ka:], Sir *Archibald Clark*, (1946) Baron Inverchapel ['invat'apl] (f. 1882), brit. diplomat. Min. i Chile 1928-30, Sv. 1931-35, ambassadør i Iraq 1935-38, Kina 1938-42, 1942-46 i Sovj. Deltog i Jalta-konferencen febr. 1945. Fra 1946 ambas. i USA.

Kerr [ka:], *Deborah* (f. 1921), eng. filmskuespillerinde. Har vist kvindelig og indtagende talent særlig i »Duellen« (1943) og »Jeg var Spion« (1947). Fra 1947 i Hollywood: »Krammersjæle« (1947).

Kerr-effekt [ka:], opdaget 1875 af den skotske fysiker John Kerr (1824-1907), består i, at gennemsigtige stoffer (glas el. vædsker) bliver dobbeltbrydende, når de anbringes i et kraftigt elektr. felt. Da K er uden træghed, kan den anv. til fjernsynsmodtagning; det efter K konstruerede lysrelæ betegn. som Kerr-celle.

'Kerria (efter den eng. gartner W. Kerr (d. 1814)), slægt af rosenfam. med 1 art, K japonica, en busk med spredte blade og enlige, ret store gule blomster. Dyrkes som prydbusk; stammer fra Japan.

Kerri, *Hanns* (1887-1941), ty. national-soc. Knyttet til Hitler 1922, bidrog 1932 til v. Papens kup mod soc.dem. reg. i Preussen; 1934 preuss. justitsmin., 1934-36 rigsmn. u. p., kirkemin. 1936-41.

Kerry ['kæri], irsk: *Ciarraige*, grevskab i prov. Munster, SV-Eire; 4701 km²; 134 000 indb. (1946).

Kerry Mountains ['kæri mauntinz], bjerggruppe i SV-Eire med Irlands højeste bjerg, Carruntuohill (1042 m).

Kerschensteiner ['kærnsjtajnar], *Georg* (1854-1932), ty. pædagog. Skoledirektør i Miinchen 1895-1919. K ville gøre skolen til en arbejdsskole (*Der Begriff der Arbeitsschule*, 1912) med hovedvægt på manuelt arbejde, laboratorier, skolekøkken, erhvervsudd. Fremhæver det frivillige skabende arbejdes karakterudviklende værdi.

'kersey (eng. *kersey*, efter byen *Kersey* i Suffolk), et svært, kipt, tætvalket, uldent stof med tæt luv. k væves af strøggarn, der indeholder kradsuld; anv. til kapper og uniformer.

Kerte'minde, da. købstad ved K Bugt

og Fjord; 3588 (med forstæder —5—^ 3676) indb. (1948). Højskole, *ÅSTY*/kirke (15. årh.), en del bin- *ÅSTY* dingsværkshuse fra 17. og 18. *ÅSTY* årh. Industri (korsvævs m.m.). *J»**13P/ fiskeri, havn. Station på Oden- *ÅSTY* se-K-Martofte banen. Stadrettingheder 1413.

Kerteminde Bugt, indskæring fra Store-Bælt på Fyns Ø-kyst.

Kerteminde Fjord, indskæring ml. K Bugt og Kertinge Nor.

Kerteminde-mergel, lys mergel fra paleocæn; udbredt på Sjælland og Fyn; anv. til jordforbedring.

Kertj [kjærtil], havneby på Ø-Krim.RSFSR, Sovj., ved K Strædet; 104 000 indb. (1939). Store jernlejer, jernudsmeltning. Stærkt omkæmpet under 2. Verdenskrig; ty. besat 1. gang 15. 11. 1941, definitivt rømmet 11.4. 1944.

Kertj Strædet, strædet ved byen K ml.

Harald Kidde. Alexander Kielland.

forsk, fra de noget maniererede skrive-måder i det øvrige forf.skab, også i K-s sidste roman, *Jærnet* (1918). (Portræt).

Kidde Aage (1888-1918), da. politiker. Fremtrædende blandt Studenterforeningens kons., udførte stort arb. f. dansk-heden i Sønderjyll. Gik ind for demokratisk grundlov, ivrig forsvarer; formand f. kons. ungdomsorganisation 1913-16, folketingsm. 1918. Broder til Harald K.

Kidderminster [kidaminsta], by i Midt-Engl. SV f. Birmingham; 37 000 indb. (1948). Tekstilindustri med tæppefabrikation.

kiddike (*Raphanus raphanistrum*), art af korsblomstfam., ligner ager-kål og -senpe, men får en perleformet ledskulpe; et alm. ukrudt i vårsæd, især i Jylland.

kidnapning ['kidnəp] (amer. slang *kid barn 4. nap stævl.*), bortførelse (især af børn) for at afvinge de pårørende løsepenge.

Kiel [ki:l], ty. by i Holsten, hovedstad i Schleswig-Holsten; 214 000 indb. (1946). Tidl. stort skibsværft. Tidl. ty. marine-station. Univ. (grl. 1665). - *Historie*. K var fra 13. årh. medlem af Hanserforb., fra middelalderens slutn. vigtigt centrum for pengeomsætn. (Kieler Umschlag); kom 1544 til Gottorperne, der 1665 gjorde K til universitetsby. 1773-1864 under da. monarki, blev et hovedpunkt i forb. ml. Kbh. og Hamburg. Ved Kielerfreden 14. 1. 1814 afstod Fred. 6. No. til Karl d. 13. af Sv. Udgangspunkt for den slesvig-holst., rejnsj. 23. 3. 1848. Efterstræbt af Preussen som flådebasis, udbygget især fra ca. 1890. Hovedstation for ty. flåde under 1. Verdenskrig og udgangspunkt for revolutionen nov. 1918. Som vigtigt militært mål udsat for en lang række allere-de bombeangreb under 2. Verdenskrig (dagangr. 30. 6. 1941, atter 1942, 1943, jan. 1944). Ca. 60% ødelagt. 1946 hoved-stad i Schleswig-Holsten.

Kielberg ['ki:l-j (eng. ['ki:tə:gə]), *Sir Ferdinand Michael Krøyer* (i. 1882), da.-eng. forretningsmand, udd. i Danm., siden 1926 leder af koncernten The United Mas-sesses Co. samt andre virksomheder; under besættelsen formand for Det Da. Råd i London. 1946 adlet af den eng. konge.

Kielberg ['ki:l-], *Ole* (f. 1911), da. maler; medl. af »Corner«. Landskaber, blomster-motiver m. m.

Kielce ['kjælsæl, by i Polen NNØ f. Krakow; 50 000 indb. (1946). Jernbanecen-trum med handel; sukker- o. a. industri.

15. 1. 1945 erobret af sov. styrker ved hurtigt fremstød fra Wisla.

Kieler Bugt, del af Østersøen, fra Angel i NV til Fehmarn i SØ.

¹ **Kieler kana'len** ['ki:l'ar-], *Nord-Ostsee-Kanal*, *Kaiser-Wilhelm-Kanal*, ty. skibs-fartskanal forbindende Kieler Fjord(Hol-land) med Elbens munding (Brunsbitt-el). 98,6 km l., 11 m dyb; 102 m bred ved overfladen. Niveaukanal, forsynet med sluser for tilfælde af forskellig vandstand i Nord- og Østersøen. Anlagt 1887-95, udvidet 1909-15, væsentlig af militære grunde. 1937 passerede 53 379 skibe på tilsammen 23,3 mill. NRT.

Kieler cmslag, ty. *K. Umschlag* (ty. *Umschlag omsætning*), tidl. marked i K. i jan. Vigtigt länemarket i 16.-18. årh., hvor bl. a. den da. reg. og da. adelsmand søgte kapital.

kieler-sprot ['ki:larsprot] (ty. *Kieler* fra Kiel — *Sprott* brisling), røget brisling.

Kielland ['xælan], *Alexander* (1849-1906), no. forfatter. Søn af storkøbmand i Sta-

vanger; cand. jur. 1871. Borgmester 1891, amtmænd 1902. Elegant og enkel stil og tiltagende samfundsreformatorisk tendens kendetegner K-s romaner; *Gurmin & Wørse* (1880) skrevet over erindr. fra barndomshjemmet, *Skipper Wørse* (1882) og hovedværket, trilogien *Gift-Fortuna-Sankt Hans Fest* (1882-87) rettet mod rel. og pædagogiske fordomme, *Jacob* (1891) mod demokratiets begunstigele af den kulturløse stræber. (Portræt).

Kielland ['xælan], *Gabriel* (f. 1871), no. arkitekt og maler. Offentlige bygn. i og ved Trondheim, *gasmalerierne i Trondheims domkirke*. Desuden glassmalerier og alter-billeder til andre no. kirker. Portrætter, figurbilleder og landskaber.

Kielland ['xælan], *Kitty* (1843-1914), no. malerinde, søster til forf. Alexander K.; bl. a. landskaber fra Jæren.

Kielland ['xælan], *Thor* (f. 1894), no. museumsmand, direktør for kunstindus-trimuseet i Oslo.

Kielman von Kielmansegg ['khlman von 'ki:lmansæk], Johan Adolf (1612-76), gottorpssk polit. Jurist af borgerlig her-komst, fra 1644 kansler hos hertugen af Gottorp og ledende diplomat; opnåede 1658 frigørelse fra lensafhængigheden af Danm. ved veneskab m. Sverige.

Kien-lung [tji'ən 'lu:l] (1711-99), kin. kejser 1735-96, søn af Kang-Hsis søn Yung-Chéng (1722-35). Hævede stormagtsstilling udadtil, skarpt afvisende mod europæernes anmodninger om handelskoncessioner; skabte misforståelse ved skatteforhøjelser (hemmelige manchu-tjendtl. selskaber).

Kiental ['ki:n'ta:l], kursted i Berner Alperne, Schw.

Kienzl ['kimtsl], *Wilhelm* (1857-1941), østr. komponist. Skrev under indflydelse af Wagner 9 operaer, herimellem *Evangeliiemanden* (1894, Kbh. 1911).

Kie'pura [kjæ-], *Jan* (f. 1902), po. opera-sanger (lyrisk tenor). Deb. 1925 og optr. siden 1931 ofte i film («! Nat eller Aldrig»).

Kier [kas'r], *Otto Frederik Fasmus* (f. 1891), da. civilingeniør. 1923-44 medindehaver af ingeniør- og entreprenørfirmaet Wright, Thomsen og Kier, fra 1944 dir. i aktie-selskabet.

Kierkegaard ['kir-], *Amelie* (f. 1888), da. operetteprimadonna. 1904-13 v. Frederiksborg Teater og Centralteatret (World Cinema), 1913-24 Scalas populæreste skuespillerinde. Afsked 1924.

Kierkegaard ['kir-], *Feter Christian* (1805-88), da. grundtvigsk teolog. Biskop i Alborg 1857. Udfordrede læren om trosbekendelsens overgivelse til apostlene i de 40 dage for himmelfarten. Kultusmini-ster 1867-68. Broder til Søren K.

Kierkegaard ['kir-], *Søren Aabye* (5. 5. 1813-11. ti. 1855), da. filosofisk og op-byggelig forf. Frem satte i en række hoveds. pseudonymt udgivne skr. en sær-egen livsfilos., munde-nde ud i en pietis-tisk farvet, fanatisk opfattelse af kristen-dommen. Foruden opbyggelige skr. har K bl. a. skrevet: *Enten-Eller* (1843), *Begrebet Angst* (1844), *Stadier paa Livets Vej* (1845), Af-sluttende *Uvidenskabeligt Efterskrift til de Filos. Smuler* (1846), *Sygdommen til Døden* (1848), *Indøvelse i Christendommen* (1850) og en række flyveblade: *Øjeblikket* (1855). I sin livsfilos. belyste K en række typiske livsindstillinger: den æstetiske, den ironiske, den etiske, den humoristiske og religiøsitetten A og B. De er karakteriserede ved en voksende sammenhæng og spænding (med deraf betinget anstrengelse) i personligheden, stigende til lidelsen ved på trods af al fornuft at fastholde »det kristelige paradoksk«; at ens evige salighed skal være betinget af troen på en ubesigelig og urimelig hist. begivenhed: Guds bliven menneske i Jesus. Kriteriet på troens personlige sandhed bliver for K den inderlighed,

hvormed paradoksk fastholdes som para-doks og ikke bortforklars: »subjektivitet i s'andheden«. Den off. kristendom (kirkeorganisation og -lære) har forrådt og forfalsket denne kristendommens kerne, og herimod rettede K lige før sin død et lidensk. angreb i *Øjeblikket*. Bestemmende for K-s tanker var hans pole-miske forhold til Hegels filos. system, der nød stor anseelse i datidens Kb., og hans positive forh. til Sokrates, af hvem han hævdede at have lært den »indirekte metode«, hvorefter læseren ikke skal be-læres, men bringes til intellektuel selv- virksomhed. K-s vigtigste litt. forud-sætn. var den ty. romantik. Hans værkers sproglige originalitet, hvorpå en væsentlig del af deres ry hviler, består bl. a. i de rigt varierende, vidtøftige hypotakti-ske sætningskonstruktioner, og det mod-sætningsrige ordforråd, der ifølgeligt har optaget filos. termini og kbh. jargon. I den nyere tid har K-s tanker vakt bet. opmærksomhed i udlandet og spiller bl. a. en vis rolle i »eksistentialismen«.

kiese'rit [ki-] (efter den ty. læge *D. G. Kieser* (1779-1862)), *MgSO*, WjO, hvidt monoklint mineral, der forekommer i lag med stensalt bl. a. ved Staffsurv.

Kiev, anden stavemåde for byen Kijev i Ukraine.

KIF, fork. f. Københavns /dræts-Forening. kifak (grønlandsk *kivqak* tjenerinde), grøn. karl. el. pige beskæftiget ved huslig arbejde; ofte en grøn. matros el. en ved en koloni ansat arbejdsmand.

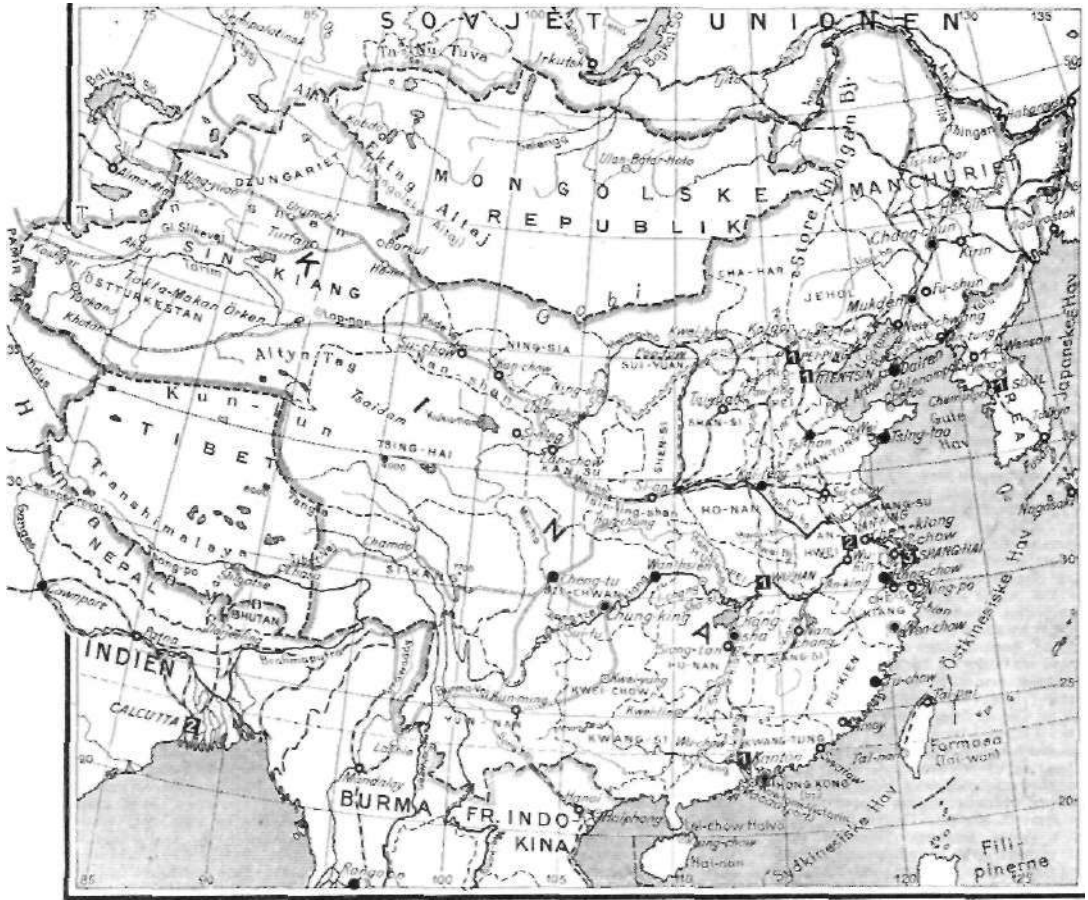
kighoste (*kig* er et lydefterligningsord) (*tussis convulsiva*, *pertussis*), meget smit-som infektionssygdom, forårsaget af en bakterie. Inkubationstiden 5-8 dage, derefter et katarralsk stadium med snue, let hoste og feber. Efter 8-14 dage for-tager feberen sig og det konvulsive sta-dium begynder med hoste i typiske anfald ofte ledsaget af opkastninger. Højde-punktet i 3.-4. uge, hvorefter anfaldene aftager. Smittefrihed først 5-6 uger efter begyndelsen af det katarralske stadium. Jo yngre børnene er, jo sværere er k. Hyppigste komplikationer er bronkitis og lungebetændelse. Forebyggende kan anv. k-vaccine.

Kiilerich ['ki'l'arik], *Ole* (f. 1907), da. journal-ist. Medarb. v. »Berl. Tid.« 1930-32, v. »Nat.tid.« 1932-43. Første red. af »Frit Danmark« 1942. Flygtede til Engl. 1943 og blev medl. af Det Da. Råd. Fra maj 1945 medarb. v. »Information«.

Kiuruunaavaara ['ki:rui:nava:ra], sv. jern-malmfelt og vist verdens største jernmalmsamling (mindst 1 mld. t). ved Kiruna, 4 km l., 200-200 m bred, dybden ukendt, består af apatitidholdig magnetjernsten. Fosforindholdet (1,1-2%) er i alm. stort; jernprocenten omkr. 70. Brydningen fore-går i dagbrud og malmen føres bort fra malmberget i underjordiske tog. Ekspert via Narvik, normalt væsentl. til Tyskl.

Kijev ['ki:jef], ukrain. *Kyiv*, hovedstad i Ukraine; 846 000 indb. (1939). K ligger på Dnjeprs høje, høje bred; vigtig flod-havn og jernbanecentrum med maskin-, tekstil-, fodtøjs- og fødevarerindustri; skibsbygning. Vigtigt ukrainsk kultur-centrum (videnskabsakademi, univ.). Hovedgade: Krestjatic. Berømteste by-gning: Sofia-katedralen (1017-37) (stærkt ødelagt under 2. Verdenskrig). - *Historie*. K regnes for Rusl.s ældste by, fra 864 hovedstad for sv. vikingerreger, fra 988 ærkebispesæde. Ødelagt af mongolerne 1240. I320 under Litauen, 1569 under Polen; 1654 under Rusl., hærgnet under krigen 1917-20. Eroberedes efter stort omringelsselag sept. 1941-okt. s. å. af tyskerne og ødelagedes omtrent. Generob., af Sovj. 6. 11. 1943.

kikkert el. *teleskop* er et optisk instrument tilforstørrelse af synsvinklen ved betragtning af fjerne genstande, bestående af to linser el. linsesystemer, objektivet, der vender mod genstanden, og okularet, der vender mod øjet. Den as tron. k-s objek-tiv er en samlelinse med lang brændvidde, der i sit brændplan danner et virkeligt og omvendt billede, som betragtes gnm. okularet, der er en samlelinse med kort brændvidde. Til terrestrisk brug indsky-

Maalestok v-35 000000

Kort over Kina.

kim'me'rier, thrakisk folk, der i 7. årh. f. Kr. styrkede det frygiske rige, men overvanded af Lydien.

'Kimon (d. 449 f. Kr.), athensk kons. statsmand, sen af Miltiades, ledede Athen ca. 473-461 (forvistes i 10 år ved ostrakisme). Slog ca. 470 perserne flåde ud for floden Eurymedon (i S-Lilleasien) og 450 v. Salamis på Kypern.

'kimono (jap.), lang overklædning med vide ærmer, den jap. folkedragt for mænd og kvinder. Anv. af eur. kvinder som morgendragt.

kimplante, spiret kim.

ki'mære (gr. *chimaira* ged), i gr. mytol. et uhyre med løvehoved, gedekrop og dragehale; fantasifoster, illusion; *bot.*, plante som er opbygget af to forsk. arters væv.

Kina, kin; *Chung-hwa Min-kwo* [dʒʊŋfwa min gwɔ]. Den Kin. Republik, stat (republik) i Central- og Østasien, omfattende det egl. K., hvortil admin. hører Manchuriet, Indre Mongoli og Sin-kiang samt øen Formosa (Tai-wan) og bilandet Tibet, i alt 9,4 mill. km² med ca. 465 mill. indb. (1/4 af jordens befolkning); årlig tilvækst: 3-4 mill. Det egl. K. omfatter geogr. de 18 provinser An-hwei, Che-kiang, Fukiën, Ho-nan, Ho-pei, Hu-nan, Hu-pei, Kan-su, Kiang-si, Kiang-su, Kwang-si, Kwang-tung, Kwei-chow, Shan-si, Shan-tung, Shen-si, Sze-chwan og Yun-nan; i alt 3,64 mill. km² med ca. 400 mill. indb. (1947). Vigtigste byer: Shang-hai, Wu-han, Pei-ping, Tien-tsin, Nan-king (hovedstad), Chung-king.

Terræn. Længt den største del af K er højlend; kun i Manchuriet og inden for trekanten Pei-ping - Wu-han - Shang-

hai er der store strækninger lavland. Tibets højlend består af 3-5 km høje sletter, der gennemløbes V-0 el. begrænses af 6-9 km høje bjergkæder. N f. Tibets højlend ligger Tarim-bækkenet (Østturkestan), der er en tør gryde i ca. 1-1Vi km højde, mod N begrænset af Tien-shan (6-7 km) og mod V af Pamir, N f. Tien-shan ligger den tørre Dzungariske Lavning (1/2-1 km o. h.). Indre Mongoliets højsletter rummer mod N Gobi-Ørkenen og mod S Hwang-hos store nordl. bue. Fra NØ-Tibet østpå gnm. den nordl. del af det egl. K og videre mod NNØ-Tibets højsletter V-grænse strækker sig en række brudbjerg (bl. a. Khingan-Bj. i Manen.) med mange let passable lavninger. Store strækninger er dækket af løss, der er blæst ud fra Mongoliet. Shan-tungs bjerge (1540 m) fortsættes NØ f. Det Gule Hav i De Østmanchuriske Bjerge (2440 m). Det østl. lavland, dannet af Hwang-hos, Yang-tze-Kiangs o. fl. floders gule aflejringer, samt mod NV tillige af løss, har tilstrækkelig nedbør til at være et sammenhængende agerbrugsområde, hvis naturlige plantevækst var løvskov og mod NV græssteppe. Mod S omkr. Yang-tze-Kiangs munding er der mange, lavvandede søer. Mod NØ fortsættes lavlandet i Midt-Manchuriet omkr. Sungari og Liao-ho. Her er noget mere tørt, og steppe veksler med skov. Vandskellet mellem Hwang-ho og Yang-tze-Kiang i Øst-K dannes af Kun-luns østl. udløber Tsin-ling-shan, hvis højde aftager fra 5 km i V til få hundrede m i Ø. Denne bjergkæde er Øst-K-s vigtigste klima- og erhvervsgrænse. Mod N er landet et tørt, brunt, støvet hvede- og hirse-

land, med kolde vintre; mod S et grønt, skovrigt, fugtigt risland, der er varmt hele året. Syd-K-s bjerge er dannet ved krydsende brud, og de talrige, frugtbare sletter er små. De mange floder løber her mod N til Yang-tze-Kiang el. mod S til Si-kiang. Bjergene er dækket af stedsegrøn skov. Det sydvestl. højlend i Kwei-chow og Yun-nan består (ligesom Sze-chwan) mod V af de bagindiske kæder med deres dybe floddale, medens den østl. del er et plateauand der er lavest mod Ø. - **Klima.** Det egl. K er behersket af monsunskiftet. Om vinteren blæser tørre, kolde vinde fra NV (fra land), og kun SØ-K, der af Tsin-ling-shan er beskyttet mod de koldeste vinde, får samtidig regn fra vandrende lavtryk. Sommermonsunen fra omkr. SØ bringer fugtighed og varme, men regnmængden aftager hurtigt mod NV, og samtidig bliver chancen for fuldstændige tørkeår større. - **K-s befolkning** er af mongolid race, og kin. sprog tales af det store flertal. Til andre sprogætter hører tibetansk, mongolsk, tyrkiske sprog og manchurisk. Det egl. K har fra forhist. tid været bebøet af kineserne, som gnm. årtusinder har arbejdet sig sammen med landets natur og frembragt en af verdens fineste helagerbrugs kulturer med en enestående folketæthed. - **Mønt:** kin. dollar (fra 1935) og mexicansk dollar; tidl.; tael. - **Mål og vægt:** Metersystemet (fra 1934) og ældre kin. enheder, bl. a.: 1 chin (catty) = 596,8 g = 16 Hång (tael) = 10 ch'ien (mace). 1 sheng = 1,035 l. 1 li = 576 m. - **Erhverv.** Landbrug, 3/4 af befolkn. er bønder, og hver familie har gnstl. kun

1,5 ha, hvilket ikke tillader dyrkning af planter til foderbrug. Fjærkræ og svin er de vigtigste husdyr. Korn udgør 4/5 af ernæringen. Den kin. bonde er trods tid og stor indsigt fattig, og der mangler penge til kunstgødning, vejforbedring, dømningsanlæg osv. Høstubbyget pr. ha er ofte stort, men pr. indbyttet lille. Der kan høstes to afgrøder åd. på 2/3 af landbrugsjorden; ca. halvdelen er kunstvandet og ca. 1/4 terrasseret. Der dyrkes et stort antal planter. Vigtigst er ris, hvede, hirse og bomuld. Ris- og hvedearealet er af samme størrelse, men ris-høsten er ca. 3 gange større end hvedehøsten. For ris, hvede, hirse, te, tobak og soyabønner er K antagelig verdensproducent nr. 1 el. 2. N f. Tsin-ling-shan dyrkes (ofte uden kunstvanding) hvede, kaoliang, hirse og soya, men hveden træffes også langs Yang-tze-kiang (ofte vinterafgrøde mod S) ligesom risen kan træffes helt mod N i Manchuriet. Mod S, hvor ingen årstid er uden regn, dyrkes kunstvandet ris samt hvede, byg, bælgplanter, bomuld, majs, batat, sukkerrør, sesam, tobak og morbræt. Te dyrkes i de sydøst. lavere bjerge. Omkr. Si-kiang kan tages to risafgrøder om året. - *Minerdriften* har rigeligt kul og bet. reserver af antimon (40% af verdensproduktionen) og wolfram (20% af verdensprod.). Tin- og jernmalm findes i mindre mængde og kobber, svovl og olie kun meget sparsomt. Shen-si og Shan-si rummer 4/5 af K-s kul, andre vigtige kulfløtter ligger i Manchuriet, Shan-tung, Ho-pei, Ho-nan og Sze-chwan. I forh. til indb.-tallet er kulprøvd ganske ringe svarende til landets få maskiner og dårlige trafikmidler. Jernmalm findes bl. a. ved Yang-tze-kiang (Hu-pei og An-hwei) og i Manchuriet. Tin udvindes i S-Yun-nan; antimon i S-Hu-nan og wolfram i S-Kiang-si. *Industrien* hemmes af de dårlige trafikforhold og af befolkningens ringe købeevne og manglende tekn. uddannelse. De vigtigste industriområder ligger næsten alle mod O: Mukden-Dairen (kul, jernmalm, soya, cement), Tien-tsin (kul, salt, cement, glas, bomuldsvare), Shantung (kul, bomuld), Shang-hai-Nan-king (bomuld, silke, mel, cigaretter, skibe, tændstikker), Wu-han (jernvarer), Hong Kong-Canton (skibe, silke), Chung-king (kul, jernvarer, tekstiler) og Kuning (tin, kobber, maskiner). - *Trafik*. K-s jernbaner (ca. 20 000 km) danner kun i Manchuriet et relativt tæt net (bygget af Sovj. og Japan). Ml. Manchuriet og Yang-tze-kiang er der kun beg. til et stormasket net, medens S-K af gennemgående linier kun har Wu-han-Siang-tan - Canton - Hong Kong og Shang-hai - Siang-tan. Blandt de talrige kanaler er Kejserskanalen den mest kendte. Bilvejsnettet er under udv. og der er forb. til Burma samt via Sin-kiang til Sovj. De vigtigste havne er Canton - Hong Kong, Shang-hai og i Manchuriet Dairen. S-K og Manchuriet er K-s eksportområder (soya, te, silke, malm). Der importeres ris, olie, maskiner, biler o. a. industrivarer.

Forfatning. Forfatn. af 31. 12. 1946, udstedt af Chiang Kai-shek efter vedtagelse af Grundlovgiv. nationalforsaml. i Nan-king (uden kommunistisk tilslutn.) trådte i kraft 25. 12. 1947. Øverste organ f. folkevelget er Nationalforsaml. der vælges hv. 6. år (alm. stemmeret f. mænd og kvinder over 20 år) og samles hv. 3. år, vælger præsident og kan ændre forfatn. Når Nationalforsaml. ikke er samlet, ligger lovgiv. magt hos 3-årigt valgt lovgiv. forsaml. (lovg. yian). Valgt af provinserne m. særl. repræsentation f. erhvervene. Provisforsamlingerne vælger et »kontrollerende yian«, der skal godkende embedsbesættelser m. m. Udøvende magt hos præsident, valgt på 6 år; præsident vælger leder for regeringen (eksekutiv yian) i overensst. m. lovgivende yian. - I K-s 2020 amter (hsien) leder folkevalgte lokalråd; ligeledes folkevalgte provinsråd og provinsovernører. Der åbnes mulighed for provinsselvstyre, men forsvar, udenrigspolitik, udervis-

ning er fælles. Ejendomsret grundlovsfæstet. Forfatn. trådte i kraft 25. 12. 1947. - *Religion*. Den g. kines. statsrel., forfædre dyrkelse, udøvet i hjemmet og på familiegravene, blev sat i system af K'ung-fu-tse. En mere spekulativ retning, taoismen, skabtes af Lao-tse. *Buddhismen* vandt indpas omkr. Kr. f. De fleste kinesere dyrker både kungfutsianismen, taoismen og buddhismen; desuden findes 48 mill. muhamedanere og et ikke ringe antal ev. og kat. kristne. Kristendommen fandt indpas i 16. årh.

Historie. Fra 3. årtus. findes i K en stenalderkultur, der viser slægtskab med Forasiens samtidige kultur. Overleveringen om de ældste dynastier Hsia og Shang er mytisk. Først da kejser Wu Wang 1050 f. Kr. grl. dynastiet Chou begynder den egl. hist. tid. K var delt m. en række lensfyrster, der efterhånden blev uafh., indtil fyrsten af Ts'in 249 f. Kr. afsatte den sidste Chou-kejser. Under Chou-dy. nas tiet bredte kineserne sig fra Hwang-ho til Yang-tze-kiang, og åndslivet blomstrede (Lao-tse, Kung-fu-tse, Meng-tse). Dynastiet Ts'in 249-206 samlede K til eet rige og påbegyndte bygningen af den kin. mur. Dynastiet Han 206 f. Kr.-220 e. Kr. skabte en ny kulturel blomstring, og kejserne Wu-ti (140-87) og senere Ming-ti (58-75) var store erobrere, der udtrakke K-s magt til Tonking mod S, Mongoliet mod N og Kaspihavet mod V. Samtidig bredte buddhismen sig. En opløsningstid styrtede dynastiet Han, indfald udefra og kampe ml. Buddha og Kung-fu-tses tilhængere prægede tiden, til dynastierne Suei (581-617) og T'ang (618-907) genoprettede ordenen. Kejser T'ai-tung (627-49) erobrede atter det meste af Centralasien. Med arabernes ekspansion gik nogle vestl. provinser tabt (slaget ved Samarkand 751); der opstod snart en livlig handelsforbindelse ml. de to folk, som bl. a. medførte, at vestl. religioner, bl. a. kristendommen og islam, nåede K. I denne tid prægede ellers buddhismen K, og bogtrykkerkunsten opfindelse gav anledning til nyt opsving for litt. og vidensk. Efter en ny opløsning fulgte dynastiet Sung (960-1279), der ikke kunne klare sig mod tatarer og mongoler; de sidste (under Kublai) styrtede dynastiet Sung og indsatte dynastiet Yüan (1280-1368) som underkejser i K. Mongolernes magt svækkedes efterhånden, og i 1368 grl. Chu Yüan-chang et nyt nationalt dynasti Ming (1368-1644), der reorganiserede riget, men snart mistede den egl. magt til hoffets eunukker. - I 16. årh. indlededes handel m. portugiserne, fra 1624 m. holl. Efter 1600 trængte manchu-stammer ind over nordgrænsen, og under voldsomme uroligheder, hvor den sidste Mingkejser begik selvmord, kaldte kin. generaler manchuene til hjælp 1644, hvorefter de tog kejsermagten med Shun-chi 1644-61 (dynastiet Ts'ing, 1644-1912). Manchukejserne påbød hårpisk og manchurisk dragt, men lod kin. embedssystem bestå, og allerede kejser K'ang-hsi, 1661-1722, var stærkt påvirket af kin. kultur og livssyn. K blev stærk militærmagt, hævdede sig mod Rusl. og afviste europæerne og Kristendommen, især under den store krigskejser K'ien-lung, 1735-96. Dog øgedes handelsomsætningen m. Eur.; efter 1800 svækkedes riget; 1840-42 (Opiumskrigen) og atter 1856-60 led det nederlag i krige mod Engl., måtte 1842 afstå Hong Kong og i flg. år give de eur. magter eksteritorialret i K. Ca. 1850-65 ryjstedes kejsermagten af det nationale Tai-p'ing-oprør; 1860 indtog eng.-fr. soldater Peking og plyndrede kejserens sommerpalad. Reg. søgte at bevare riget ved varsomt imødekommende politik mod europæerne, men ønskede ikke alvorligt at fremme en indre reformpolitik, og K blev stadig svagere. 1894-95 led K et svært nederlag mod Japan og afstod Formosa. Unge kinesere dannede hemmelige selskaber, der arbejdede for K-s befrielse for Manchu-dynastiet og styrkelse ved europæiske reformer. 1898 besatte eur. magter støttepunkter i K (Engl. Wei-hai-wei,

Rusl. Liao-tung, Tyskl. Kiao-chow). Bokeropstandens forsøg på at slå europæerne i K ned 1899-1900 mislykkedes totalt og førte til dyb ydmygelse; i Manchuriet kæmpede Japan og Rusl. 1904-05 om overherredømmet på kin. grund. 1901-08 forsøgte den kin. reg. reformpolitik m. fremme af eur. erhvervsliv; dynastiet svækkedes, og 1911-12 styrtedes det ved en national revolution.

Det nationalrevolutionære parti Kuo-min-tang, ledet af Sun Yat-sen, havde især tilslutning mod S. Det gik 1912 ind på at den hidtil reformvnl. provinsovernør Yüan Shih-k'ai blev præsident, men han søgte at tilrive sig diktatorisk magt og styrtedes 1916, hvorpå K deltes ml. stridende generaler, der som øverstkommanderende i provinserne blev landets egentlige herrer i fortsat indbyrdes kamp. Mod N blev Chang Tso-lin ledende; sydpå blev Chiang Kai-shek Kuo-min-tangs leder efter Sun Yat-sens død; han brød m. kommunisterne, stødte 1926-27 mod N og opnåede efter Chang Tso-lins død 1928 at samle en stor del af K. 1934 blev kommunisterne fra Syd-K trængt op til Shen-si (hovedstad: Yen-an).

Ved sin deltagelse i 1. Verdenskrig (fra 1917) havde K næt en vis sympati hos De Allierede, og USA arbejdede efter krigen på at beskytte K mod Japans aggressive politik. 1931 angreb dog Japan Manchuriet og erobrede det, stødte i flg. år videre frem, mødtes m. boycott og skarp national modstand, uanset den bitre strid ml. Chiang og kommunisterne. Aug. 1937 åbnede Japan regulær krig mod Chiangs »Nanking-Regering«, der 1938 måtte fortrække til Chung-king, mens Japan tog Shang-hai og det meste af kysten. Engl. og USA modarbejdede Japan ved at sende Chung-king forsyninger ad Burma-vejen, og trods energiske angreb kunde Japan ikke slå Chung-king-regeringen ned, heller ikke efter 1941-42, da Burma-vejen blev afbrudt. Navnlign USA støttede Chiang kraftigt. 1942 opgav USA og Engl. deres eksteritorialretigheder i K. Da Japan brød sammen aug. 1945 og Sovj. rykkede ind i Manchuriet, blev kommunistgeneralen Mao Tse-tung styrker fremherskende i N, mens Chiang rædede sydpå. Chung-king's udenrigsmin. Soong sluttede 14. 8. 1945 traktat m. Sovj., der mod indrømmelser i manchuriske jernbanespørgsmål og ret til at holde tropper i Port Arthur lovede at rømme Manchuriet. Imidlertid ville kommunisterne ikke indordne deres styrker under Chiang, og borgerkrigen fortsatte; 1946 drev Chiang m. USA-støtte kommunisterne tilbage, men led fra 1947 følelige nederlag. 1948 vandt kommunisterne magten i hele Manchuriet og Nordkina; efter forgæves henvendelse om hjælp i USA afgik Chiang 1949. April-maj 1949 faldt Nanking og Shang-hai.

kinabark (sp. *quina* fra quechua-sprog *quina* bark) fås af arter og bastarder af slægten kinatræ (*Cinchona*), som har hjemme i Andesbjergene. Nu er kulturer anlagt på Java, Ceylon og i Forindien. Barken tørres i sol el. over ild. K indeholder kinaalkaloider el. *kinabaser*, hvoraf der kendes ca. 25. De vigtigste er kinin og kinkonin. De fleste kinaalkaloider er i kern, henseende kinolinderivater. Giftige, k anv. som middel mod feber (malaria).

kinadekkot, kinabarkaffog, anv. som slimløsende middel.

kina-dråber, alkoholisk udtræk af bl. a. kinabark; aromatisk bittermiddel.

kinagarvesyre findes i barken af *Cinchona-arter* (kinatræ) som salte af kinaalkaloider.

kinagræs el. *ramieplanten* hører til nældefam. Den er en flerårig urt med 1-2 m h. stængler, af hvis bark der fås en bast, som kineserne i g. tid fremstillede græslerret af. Anv. nu til tove, garn og møbelstoffer m. m., idet fiberen er meget stærk og tillige fugtighedsbestandig. Går i handelen under navne som kinahamp, rheaifibre, boehmeriatrævel og ramie. Dyrkes i Ø-Asien.

kinal'di'n, heterocyklisk basisk forb.

(a-metylkinolin). Vædske, som findes i stenkultsjæren og som kan fremstilles af anilin. Udgangsmateriale v. fl. farvestofsynteser.

ki'naser, d. s. coenzym.

kinasyre, org. syre, udbredt i naturen f. eks. i kinabark og i kaffebønner.

'Kinau, *Johann*, se Gorch Fock.

Kinardine [ki'Vkattin], grevskab i O-Skotland ved Nordsøen; 989 km²; 29 000 indb. (1947). Hovedstad: Stonehaven [stoun'hæivn].

Kinch [kei'k], *Helvig* (f. 1872), da. malerinde; g. m. arkæologen K. F. K. Deltog som tegner i Carlsbergfondets arkæolog, eksp. til Rhodos 1902-09.

Kinch, *Karl Frederik* (1853-1921), da. klass. filolog og arkæolog. Ledede s. m. C. Blinkenberg Carlsbergfondets udgravninger på Rhodos 1902-14. Hovedværk: *Fouilles de Vroulia* (udgravninger i V.) (1914).

Kinck [ki'tj], *Hans* Ernst (1865-1926), no. forfatter. Udd. som filolog. Dybtgående forståelse af det naturbestemte sjæleliv kendetegner K-s båndskilder, og erotiske noveller. Centralt problem i romanerne *Sheskvæven brast* (1918-20) og *Herman Ek* (1923) er brydningen ml. g. bondekultur og moderne embedsmandskultur. Motiv i det dram. digt *Driftkaren* (1908) er no. folkekarakt. (Portræt sp. 2384).

Kinda ka'nal [x'inda], sv. kanal, Østergotland, ml. Åsunden og Gota kanal; 80 km l., 15 sluser; anl. 1856-71.

kindbaker (ty. *Backe* kæbe), forreste par munddel hos insekter og krebsdyr.

kindbenet, kranieknogle, der ligger neden for og uden for øjenhulen, hvor det danner ansigtsskelettets mest fremspringende parti.

Kin'dt-'Larsen, *Edvard* (f. 1901), da. ark. Akad.s guldmedaille 1931. Fra 1929 ansat i stadsarkitekstens direktorat. Har (s. m. hustru Tove K (f. 1906)) især beskæftiget sig med møbeltegn.

kinema^tik (gr. *kinéma* bevægelse), læren om legemers bevægelse beskrevet rent geometrisk uden hensyn til de virkende kræfter, mods. dynamik.

kinemato- (gr. *kinéma* bevægelse), bevægelses-

kinemato'gra'fi (*kinemato-* + *-graf*), fot. apparat til optagelse af seriebilleder; ordet k anv. nu spec. om røntgen-k.

kinematogra'fi (*kinemato-* + *-grafi*), fot. optagelse af levende billeder (se film).

kinesergult (King's yellow), minerals pigmentfarve, indeh. ferrihydroksyd.

kinese'ri', genstand (mest nips) fra Kina;

kinesiske motiver (som mønstre); pedantisk overholdelse af uvæsentlige bestemmelser el. tradition.

kinesertråd, stærk, appreteret hørtård.

kinesio- (gr. *kinésis* bevægelse), bevægelses-, gymnastik-

'kinesis (gr. bevægelse), *biol.*, kerneleding i celler.

Ki'ne'siske Mur, ca. 2500 km l. kin. befæstningsmur, bygget i 15. årh. som værn mod mongoler, tyrker og mancher; når

Parti af Den Kinesiske Mur.

fra Det Gule Hav til V-Kan-su. Verdens største bygningsværk. K er 14-16 m h. og 6-8 m tyk. Hovedanlæg fra 3. årh. f. Kr. (kejser Shih Hwang-ti); restaureret under Ming-dynastiet.

kinesisk havestil, haveform præget af miniature-landskaber, k overført fra Kina til Eur. i 18. årh.

kinesisk-japanske krig 1894-95 opstod ved strid om Korea. Viste første gang, hvor stærk Japans militærmagt var blevet under eur. påvirkning; japanerne tog Port Arthur og Wei-hai-wei, men stand-

sedes af Rusl.s indgriben, måtte derfor nøjes med Formosa ved freden.

kinesisk kunst. Arkitektur. Ro og storhed er den kin. tempelarkit.s kendetegn. Overalt dominerer det tunge, fremspringende tag med mærkelige opadrettede hjørner. Templernes grundform svarer i princippet til beboelseshusenes. Særlig værdsat er fint gennemtænkte bygningsgrupper, passet ind i landskabet. Karakteristiske er pagodetårne i fl. etager og den i Han-tiden byggede kin. mur, der adskiller N- og S-Kina. - **Plastik.** Den ældste bevarede kin. plastik består af strengt stiliserede stenskulpturer af dyr, samt pragtfulde kultiske bronzekar, hvoraf nogle i form af rinoceros, harer og fugle. Under Han-dynastiet (omkr. Kr. f.) skabes udtryksfulde gravfig. (dæmoner, mennesker og dyr), der når deres kunstneriske højdepunkt under Tang-dynastiet (618-907); desuden kendes fra samme tid meget flade stenrelieffer med afb. af hist. begivenheder i fl. rækker. Fra omkr. 500 findes kæmpestore gravmonumenter af sten med mytol. og symbolske dyr; denne stil fortsættes i de flg. 1000 år og afsluttes med Ming-kejsernes gravmonumenter. Efter 500 kendes buddhastatuer i sten og bronze, hvoraf de ældste er de mest monumentale; senere lægges hovedvægten på figurernes elegance og ansigternes beåndede udtryk. I stenhuler og bjergvægge er udhugget vidunderlige kæmpegrupper af rel. indhold. Under og efter Ming-tiden svigter både den rel. og kunstneriske kraft. Den sirlige stil sejrer i porcelænets tid. - **Malerkunst.** Den ældste kin. malerkunst (vægmalier og billeder på silke og papir) kendes kun gnm. omtale i litt. værker. De ældste bevarede billedruller (bl. a. m. landskaber) stammer fra 4. årh. e. Kr. Under T'ang-dynastiet (618-907) spores en indreasiatisk indflydelse, der giver sig udtryk i voksende realisme og naturfølelse. Det kin. malerakademi, grl. under Sung-dynastiet (960-1279), skaber en fast tradition, der er en af de vigtigste årsager til malerkunstens uafbrudte, blomstrende udvikling i de flg. årh. Karakteristisk er en yderst fin penselføring, baseret på kalligrafien, der både i tusch- og farve teknikken værdsættes som en spec. kunst. Sung-dynastiets landskabskunst hører til verdenskunstens fineste frembringelser. Under den lange Ming-periode (1368-1644) udøves kunsten fortrinvis af højtannede dilettanter, som udvikler teknikken, især tuschmaleriets, til fuldkommenhed. - **Kunst-håndværk.** Efter Chou-dynastiets (1050-249 f. Kr.) store bronzekunst fulgte Han- og T'ang-tidens graveramik og Sung-tidens (960-1279) første kaolin-porcelæn (bl. a. seladon). Under Ming-dynastiet (1368-1644) får porcelænet den hårde blanke glasur og eksporteres til Eur. T'ing-dynastiets (fra 1644) kejsere K'ang-hsi, Yung-cheng og K'ien-lung har givet navn til berømte porcelænsvarer, som efterlignedes i Eur., jfr. familie verte. - Andre yndede materialer var elfenben, jade, bjergkrystal, glas (til snusflasker), fedtsten, træ og emaille (champlevé, cloisonné). Nævnes skal også lakarbejder, ofte indlagt med perlemor. Til dragter anv. kostbare brokader. (Hertil tavle).

for at udlette erindringen om det af ham tilintetgjorte feudalvælde, men blev rekonstrueret efter hukommelsen af litteraturerne efter kejserens død. *Digtekunst* blev dyrket med stor iver; den første betydelige digter var Ch'ii-Yuan (350-285 f. Kr.), hvis elegier i frie vers fik stor bet. for de næste årh.s poesi. Med Han-tiden (206 f. Kr.-220 e. Kr.) kom den første store periode i k., men den egl. blomstringsperiode er T'ang-dynastiets tid (618-907) med de store digtere Li-t'ai-po og Tu-fu (712-770). Efter T'ang-tiden gik digtningen i frø og blev til vedtægtsmæssig formkunst. En vigtig rolle spiller *essay-litt.*, breve, polit. afhandlinger etc.; mange af disse skrifter har især værdi ved deres søgte stil. Den mest fremragende kin. essayist var Han-Yu 1768-824). Under det mongolske dynasti (1280-1368) fremkom *romanen* og *dramaet*. Romanerne handler mest om krig og kærlighed. Fra det 13. årh. stammer romanen »San kuo chih« (historien om de tre riger) om opløsningsperioden i det 3. årh. e. Kr., og fra det 15. årh. kærlighedsdramaen »Yü chiao li« (de to kusiner). Der findes fra denne tid fl. saml. noveller, 1671 udgav P'u Sung ling en samling æventyr og noveller, der er meget berømt for deres stil. Dramaet består dels af hist. kuespil og borgerlige karakterskuespil, farcer etc. Fl. kin. stykker er blevet bearbejdet af eur. forf. *Den hist. litt.* er meget rig; den første store kin. hist.skriver var Shih-hua Ch'ien (d. 86 f. Kr.), der skrev det store hist. værk »Shih ki« (hist. mindeværdige erindringer), forberedt for de flg. dynastihist. Som regel er hvert dynastis hist. skrevet af det efterflg., men er bemærkelsesværdige ved deres objektivitet. Den *topografiske litt.* er meget stor og ligeledes rejselit. Her kan især nævnes de buddhistiske pilgrimsses rejsedagbøger fra Indien, f. eks. Hsiian-Tsang, der rejste 629-634. Der findes en række værker om *praktiske fag*, krigskunst, medicin, agerbrug etc. og store samlerværker og encyklopædier (især fra 18. årh.). Den ca. 1900 beg. eur. indflydelse på k har af født en intellektuel gæring i Kina.

kinesisk musik. Det kin. musiksystem - verdens ældste - føres tilbage til kejser Hwang-ti (ca. 2600 år f. Kr.). Oktaven deles i 12 toner, der hver har sin symbolske betydn. overfor måneder og dagens timer. Den meste kin. musik - såvel den ældre som den yngre - er pentaton. I årene 1100 f. Kr.-1200 e. Kr. benyttes en lydsk syntone-skala, hvorefter mongolerne indførte en skala, der er identisk med den eur. dur. Den kin. opera el. musikdrama stammer fra 16. årh. og indeholder ligesom den eur. recitativ og arier. Guitarr, violiner og fløjter følger melodien, en gong markerer, når kadencen sættes ind. - Der findes utallige folkesang. Til ledsagelse af sang el. til ceremonier findes en rig varieret mængde musikinstrumenter af folkelig form, art og bygning.

kinesisk nattergal *QLeiothrix luteaf*, sydkin. sanger af timaliernes gruppe. Grøn overside, gul underside. Bureful.

kinesisk skrift, en kort før 1000 f. Kr. skabt og i det flg. årtus. færdigudviklet ordskrift. Grundstammen bl. ordtegnene er nogle få hundrede billedtegn for konkrete ting (sol, måne osv.); endv. en del rebusagtige sammenstillinger af disse til at udtrykke komplekse forestillinger. En tredje gruppe udgøres af »lånte« tegn, billedtegn der anv. for ligegyldende ord med anden bet., som når tegnet for en vis vægtenhed: liang benyttes for talordet »2«, der tilfældigvis hedder det samme. De 9/10 af alle kin. ord gengives ved sådanne lån, hvortil føjes et andet tegn (radikal), der angiver den bet.sfære hvortil ordet hører; f. eks. skrives ordet liang; fe med det ovenfor nævnte tegn (fonetikon) for vægt, suppleret med et tegn (radikal) for »genførd«. Tegnene skrives med en tuschpensel i lodrette linjer, begyndende i øverste højre hjørne af bladet. En bog begynder med det vi kalder sidste side. Skrifttegnenes nuv.

kinesisk litteratur går tilbage til 6. årh. f. Kr.; dens høje alder og den tidlige opfindelse af bogtrykkerkunsten (6. årh. e. Kr.) har gjort k til en af verdenslitt.s mest omfangsrige. De ældste litt. værker er de 5 *klassiske bøger*, der er tillagt K'ung-fu-tse, men for en stor del består af ældre ting; kun een af de 5 klassikere, en fremstilling af fyrstendømmet Lu's hist. 722-484, er K'ung-fu-tses eget værk. Til de 5 klassiske bøger slutter sig 4 andre bøger; disse værker har været grundlaget for Kinas åndelige kultur og været genstand for dyb ærbødighed og fremkaldt en rig kommentarlitter. Mod den kungfut-sianske skole virkede den taoistiske med Lao-tse i spidsen (6. årh.). Størstedelen af den ældre litt. blev tilintetgjort ved den store opbrænding af bøger, som kejser Shih-hwang-ti lod foranstaltet 213 f. Kr.

papa" "A

B'orf 3" album, der har tilhørt en af Sung-dynastiets kejserer.

form stammer fra tiden kort e. Kr. Foruden den i bogtryk alm. anv. form findes fl. andre, dels stærkt stiliserede, dels meget kursive.

kinesiske sprog, det, hører til den indokin. sproget og er et monosyllabisk, isolerende sprog. Der findes talrige dialekter, der m. undtagelse af dialekterne i Swatow og Amoy går tilbage til det nordkin. talesprog fra ca. 500 e. Kr. Dialektforskellene er dog uhyre; inden for Nordkin. (dialekterne N f. Yang-tze-kiang), det såkaldte mandarinsprog, er indbyrdes forståelse endnu mulig, men hele S-Kina er splittet i mange dialekter, hvoraf Shang-hai- og Kantondialekterne er de bedst kendte. Som fællessprog anv. skriftsproget. Konsonantgrupper forekommer ikke, og kun få af konsonanterne kan stå i udlyd. Hvert ord har et bestemt musikalsk tonefald; i Pekingdialekten findes fire (stigende, jævn, faldende og stigende-faldende) i andre indtil 8. Gram. forhold udtrykkes ved ordstilling og hjælpord, begrebspræcisering ved ordsammensætn.

Kine'sjma, by i RSFSR, Sovj. ved Volga NV f. Gorkij; 75 000 indb. (1939). Flodhav, bane; industri.

ki'ne'tisk energi (gr. *kinetikós* bevægelses-) el. *bevægelsesenergi*, den energi, som et legeme har p. gr. af sin bevægelse, k er lig med $\frac{1}{2}mv^2$, hvor m er legemets masse og v dets hastighed.

ki'ne'tisk varmteori forklarer varmens natur som en uordnet bevægelse af stofets molekyler således, at molekylernes kinetiske energi er proportional med stofets absolutte temp. I faste stoffer er molekylerne så tæt sammen, at de påvirker hinanden med stærke kræfter, der fastholder dem i bestemte stillinger i forhold til hinanden, hvorfor den termiske bevægelse indskrænkes til svingninger af molekylerne omkring ligevægtstillingerne. I vædske kan molekylerne bevæge sig frit imellem hinanden, men holdes af den indbyrdes tiltrækning stadig sammen til et afgrænset rumfang. Den k er bedst udarbejdet for luftarter, hvor molekylerne er så langt fra hinanden, at tiltrækningen bliver forsvindende. Et luftmolekyle vil da bevæge sig i en retlinet bane, indtil det støder mod et andet molekyle el. mod beholderens vægge, hvorved dets hastighed ændrer både størrelse og retning, så at bevægelsen bliver en saksformet bane, sammensat af korte retlinede stykker. Den k er en statistisk teori, der kun kan angive gennemsnitsværdier for hastighederne og for vejlandens ml. sammenstødene. Ved samme temp. har alle molekyler gmsmt. samme kinetiske energi, så at lette molekyler får større gennemsnits-hastighed end tunge molekyler. F. eks. beregnes middel-hastigheden ved 0° C for et brintmolekyle til 1844 m/sek og for et iltmolekyle til 461 m/sek, men der vil forekomme såvel større som mindre hastigheder end middel-værdien. Molekyl-hastigheden vokser med kvadratroden af den absolutte temp. og bliver nul ved det absolutte nulpunkt, der er den temp., hvor molekylerne ikke besidder nogen bevægelsesenergi. Den k forklarer en række af stoffernes termiske egenskaber

som varmeledning, varmfyldte, smeltning og fordampning, diffusion og osmose. Teorien er udarbejdet af Clausius (1867), Maxwell (1873) og Boltzmann (1875) og er i den nyeste tid bekræftet ved talr. eksperimentelle undersøgelser, bl. a. ved direkte måling af molekylhastigheder.

King [kirj], *Ernest Joseph* (f. 1878), USA-admiral. Under 1. Verdenskrig knyttet til USAs Atlanterhavslådes stab; 1936-39 viceadmiral, chef f. flådens luftstyrker; 1940-41 chef f. USAs patruljeflejeteste i Atlanterhavet; 1941 chef f. Atlanterhavslåden; 1941-42 øverstkommand. f. flåden. Chef f. søkri'soperatio-nerne 1942-45. Afgået 1.1. 1946.

King [kirj], *Henry* (f. 1892), amer. filmstruktør. Efter en række udmærkede stumfilm gled K ved telfilmens gennem-brud tilbage i ubemærkedhed, men fik med »Lloyds of London« (1936) et glansfuldt come-back, senere bl. a. »Chicago« (1938) og »Jesse James« (1939).

King, William Lyon *Mackenzie* [ma'kænzi 'kii] (f. 1874), canadisk politiker. Nationaløkon., journalist, 1919-48 leder f. liberale parti. Førstemin. 1921-30, 1935-48 samt udenrigsmin. til 1946. Repr. f. Canada ved række imperiekonf. og internat. konf. (Portr. sp. 2384).

King Charles hund [kii? 'tj-:lzl], spæniel, sort m. rustrøde tegninger.

King-chow [äsw dsou], by i prov. Hubei, Midtkina; ca. 300 000 indb. Ved Yang-tze-Kiang ligger K-s havneby Sha-si.

Kingo, *Thomas* (15.12. 1634-14.10. 1703), da. digter Og biskop, grøMMM|'Ara>|kij| f. i Slangerup. Teol. S

lærer- og kapellan- I virksomhed i V- I Bj. *Bj, Sjælland indtil 1668, derefter præstiSlan- ARj *'AF' Ift ^ '/^JLafl

Af hans overvejende I spøgefulde digtning * '| W i 1660erne viser 'A| W

Næve-Tuud og 'AwwA-

Knud her-ud og Sabye-gaards Koe-Klage ham som en selvstændig elev af Bording. Fra 1671 til sin død frugtbar oft. lejlighedsdigter i tilslutn. til den nye enevælde. Som et led i dennes uniformeringsbestrebelse fremtræder hans rel. digtning, hvoraf de 2 bd. *Aandelige Siunge-Koor* (1674-81) er viet husandagten. Fra 1683 på kgl. befaling beskæftiget med en ny kirkesalmebog; *Vinterparten* (1689) havde han dog selv præget så ensidigt, at den blev forkastet, og i red. af den 1699 autoriserede såk. *Kingos Salmebog* var han ikke med. K-s rel. lyrik, hvis højbarokke stil er kraftigst i hans udtryk for synderkendelse og verdensfor-sagelse, er fremfor alt viet morgenen og påsken. Hans stejle og temperamentsfulde personlighed bryder stundom gnm. den tilstræbte objektivitet.

Kingsbay (no. ['kinsbai] el. *Kongsjorden*, fjord på V-Spitsbergen. På SV-siden kul-lejer ved Ny-Alesund. Fra K startede Amundsen 1925, 1926, Byrd 1926 og Nobile 1928 deres nordpolsflyvninger.

King's Bench [knjz 'bænti] (eng: kongens bänk, domstol) evt. *Queen's Bench*. Opr. den eng. domstol, som fulgte kongen på hans rejser rundt i landet. Fra 15. årh. havde den sæde i Westminster og gik 1873 op i High Court of Justice, hvoraf den stadig udgør en afd.

King's Chambers [kiz 'tjæmbz] (eng: egl: kongens kamre), evt. *Queen's Chambers*, de havbugter, der i Storbritannien anses for nationalt vand, og hvis grænse over for søterritoriet angives ved en linie fra forbjerg til forbjerg.

King's Counsel [kiz 'kaunsl] (eng: kongelig sagfører) (fork. K. C.), i Engl. betegn. for advokater, der modtager en særlig kgl. udnævnelse og bl. a. har ret til at bære silkekappe og til at beregne sig højere salærer end andre advokater (barristers).

King's County [kfoz 'kaunti] (eng: kongens grevskab), til 1922 navn for irsk grevskab Offaly.

Kingsford-Smith [krøfad 'smi:]. Sir *Charles Edward* (1897-1935), austr. flyver, kendt for talr. langdistanceflyvninger. Forsvandt sporløst 1935 over Det Indiske Hav på en af sine mange flyvninger Engl.-Austr.

Kingsley [kivzi], *Charles* (1819-75), eng. forfatter. En af grl. af »kristne socialister«. Hans soc. ideer er udtrykt i art.-samlingen *Cheap Clothes and Nastiness* og i romanerne *Yeast* (1848) om landarbejderne og *Alton Locke* (1850) om byarbejderne. *Westward Ho* (1855) er en hist. roman fra Elisabethtiden.

Kingsley Wood [kinzi 'wud], Sir *Howard* (1881-1943), brit. politiker. I Underhuset fra 1918 (kons.), 1931-35 generalpostmester, 1935-38 sundhedsmin., 1938-40 luftfartsmin., apr.-maj 1940 Lord Privy Seal og 1940-43 finansmin. under Churchill. Gennemførte krigens tunge budgetter og nye skatter, men med ligelig fordeling. Efterfulgt af Sir John Anderson.

King's Lynn [kifjz 'lin], eng. handelsby ved Wash Bugten; 26 000 indb. (1948).

Kingston [kristan], Jamaica's hovedstad ved fortrinlig havn på øens S-kyst. 109 000 indb. (1943).

Kingston-on-Thames [kiistan 'n tæmz], eng. by ved Themsen, SV f. London. 41 000 indb. (1948). Store gartnerier.

'Kingstons ventil, til- og afgangsentil for søvand under vandlinjen på skibe. Kingston-upon-Hull [kiijstan apan 'hal], d. s. s. Hull, eng. by.

Kingstown [ki'stan, 'krøtaun], tidl. navn på Dun Laoghaire.

King Øen, Ø i Bass-strædet, S f. Austr. kinhy'dro'n, forb. af kinon og hydrokinon. Mørke, metalglimsende krystaller. Fremst. ved oksydation af hydrokinon.

Anv. i kinhydronelektroden til elektrometriske målinger, f. eks. bestemmelse af brintionkoncentrationer.

ki'ni'n (Quechua-sprog *quinquina* bark af cinchona træet), *C^HNiO^HHO*, det vigtigste kinaalkaloid, base, som let danner salte med syrer, k er tungtopløseligt i vand, letopløseligt i syrer og i de fleste org. opløsningsmidler. Benyttes oftest som kininsulfat, k er et uhyre anv. lægemiddel, især mod malaria.

Kinkaid [kin'kæ:d], *Thomas Cassin* (f. 1888), USA admiral. 1943 viceadmiral og chef for USAs flådestyrker i det nordl. Stillehav, 1943-45 samme kommando i det sydvestl. Stillehav, fra 1946 chef for USAs marinedistrikter langs Atlanterhavskysten.

'kinker, søv, små øjer el. bugter, der danner sig på tolv, wire el. kæde, når der arbejdes hermed.

'Kinnamos, *Johannes* (1143-80), skrev Byzans' historie 1118-76.

kinne'diabas, diabas fra Kinnekulle m. karakter, plettet forvitringsskorpe. Træffes som ledblok i Danmark.

Kinnekulle [xina'kiila], 307 m h. taffelformet bjerg ved Vänerns SØ kyst. Består af kalksten, sandsten og skifer (af sidst. udvindes olie) og øverst en ejendommelig basalt (kinne'diabas).

'kino, i Tyskl. opstået, alm. anv. fork. f. *kinematograf* i bet. biografteater.

kino el. *kinogummi* ex indtørrede garvesyre og farvestofholdige planterafst. der anv. til garvning og farvning. Udvindes af forsk. træer, der bl. a. vokser i Indien, Afr., Austr. og Vestindien.

kinofilm, fot. film, 35 mm bred m. perforering, k anv. v. optagelse af levende billeder samt i småbilledkamera.

kino'i'de stoffer har samme karakteristiske ringsystem som kinon. k vil altid være farvede. Omfatter mange vigtige farvestoffer.

kinokamera, fot. kamera til optagelse af levende billeder.

kino'li'n, heterocyclisk basisk forb. vædske. Mange alkaloider er k-derivater (især kinaalkaloiderne), k findes i sten-kulstjære, kan fremst. af anilin. Anv. til flere farvestofsyntheser. Af k-farvestoffer anv. det vaskeægte gule k til tofarvningen. Det røde og blå k anv. til sensibilisering af fot. plader for ultrarøde stråler.

Buddhafigur. Kalksten. 5. årh.

Fabeldyr. Jade. Han-dynastiet.

Kao K'e-kung: Efter et Tordenvejr. Yuan-dynastiet

Chao Po-chu: Lao-tse Rider på Bøflen. Sung-dynastiet.

ki'no'n (que:hua sprog *quinquina* bark af *cinchona* træet)

$O=C^{\wedge}2C<<' / C^{\bullet} \cdot$ gult kf ystai-

linsk stof med en stikkende lugt, fremstillet ved oxydation af anilin el. hydrokinon. Giver med hydrokinon kinhydron. Udtrykket k anv. undertiden alm. om stoffer, hvis molekyler indeholder samme ringsystem som k.

kinorgi l, moderne musikinstrument. Konstrueret som et kirkeorgel, men med til sætning af forsk. klangeffekter af orkestral virkning, crescendo, vibrato, trommer, pauker, bækken o. l.

kinopropjektor (*kino* + lat. *projector* som kaster frem), apparat til forevisning af leende billeder, oftest f. kinofilm. Kombineres som regel med lyd anlæg.

kinoso'l, bakteriedræbende stof. Tidl. fejlagtigt ansat for at være i stand til at dræbe sædtegener.

kinross [kin'rås], grevskab i østl. del af Lavskotl.; 212 km²; 8000 indb. (1947).

Kintyre [kin'taija], 70 km l. halvø i V-Skotl. ml. Firth of Clyde og Atlanterhavet.

kinæste'si' (gr. *kirtein* bevægelse + *-æstesi*), muskelsans.

kiosk (tyrk. *kbsk* pavillon), havebygning med let tag båret af søjler, hvorimellem gitterværk; også østerlandske landsteder el. slotte. I Eur. anv. beteg. k om lette, fristående bygninger f. eks. avis-k, is-k, telefon-k, og dererfor om sådanne udsalgssteder i alm.

Kioto, urigtig stavemåde for Kyoto.

kip (ty. forbrøderjargon *Kippe* (machen), (slutte) kammeratskab), sportsudtryk for ulovlig totalisator. Efter indbyrdes aftale låder man den hest, cykel el. rytter vinde, som k-s deltager spiller på.

kiperbinding (mnty.-holl.) el. *køperbinding*, bindingsart i væveteknikken, der giver skrå linier på det vævede stof ved at bindepunkterne for hvert nyt skud forskydes en kædetråd til siden.

Kipling, *Rudyard* (1865-1936), eng. forfatter. Tilbragte sin første barndom og en del ungdomsår i Indien. Den eng. imperialismes talsmand, navnlig i digtene *Barrack Room Ballads* (1892), *The Seven Seas* (1896). Han lægger vægten på den hvide mands civilisatoriske pligter (jfr. digtet *Den Hvide Mands Byrde*). Ind. noveller: *Plain Tales from the Hills* (1888, da. *Engelskmænd i Indien* 1891), *Soldiers Three* (1888, da. *Tre Soldater* 1936) o. a. Romaner: *The Light That Failed* (1896, da. *Lyset der Sluttes* 1900), *Kim* (1901, da. 1903 o. fl.) og *Stalky & Co.* (1899, da. 1903 o. fl.). Desuden børnehøje og eventyr: *The Jungle Book* (1894), *Just-So Stories* (1902) o. a. Karakteristisk f. K er en frisk, journalistisk stil. Nobelpris 1907. (Portræt).

kippe (oldn. *kippa* rykke), søv., sænke og hejse et flag til hilsen; k ankeret, svinge det i vandret stilling over vandet.

kipp generat or (tv. *kippen* vippe), elektr. spændingskilde for savtakkeede spændinger. Benneses ved fjernsyn.

Kippinge, sogn på Falster, hvis gotiske kirke (14. årh.) med helligkilde har været et af landets berømteste valfartssteder. Dens ry holdt sig til noget før 1800.

kipps apparat et i kern. laboratorier anv. automatisk apparat til udvikling af luftarter, som frembringes ved reaktion ml. faste stoffer og vædsker.

Ki'prenskij, *Orest A.* (1783-1836), russ. nyklass. portrætmaler. Har bl. a. malet *Thorvaldsen* (Rom 1833).

kipret kaldes et stof, vævet i kiperbinding, (gr. *cheir* hånd), hånd-.

*kiragra (kir- + *-agra*), arthritis urica (tygte gift) i håndleddet.

Kirchhoff [*>kir'choff*], *Gustav* (1824-87), ty. fysiker. Grl. sammen med R. Bunsen spektralanalysen i 1860 og fandt loven om det konstante forhold ml. et legemes udstrålings- og ind sugningssevne. (K-s lov).

Kirchhoff-Larsen [kir'chof-], *Christian* (f. 1880), da. forfatter og journalist, medarbejder ved »Nat.tid.», »Berl. Tid.» og fra 1931 ved »Børsen». Har skrevet *Den Da. Presses Hist.* 1-2 (1942-47).

kir'gi'sere, fællesnavn for 2 asiat, nomadefolk, kazaher og Kara-k, med tyrk.

Hans E. Kinck.

Mackenzie King.

Rudyard Kipling.

Hans Kirk.

sprog, mongolid racetype, i N- og O-Turan (Sovj.).

Kir'gi'sersteppen, stor græs- og busksteppe i fcl-Turan, Sovj.

Kirgisi'stan, unionsrep. i Sovj. i og ved Tien-shan-, Bjergene i Centralasien; 201 600 km²; 1 495 000 indb. (1939), heraf 65% kirgisere. Hovedstad: Frunze. I bjergområderne kvægvag; i lavlandets oaser ris, majs, hvede, bomuld, sukkerroer, lucerne m. m. Landbrugsindustri. 1924-36 var K en ASSR i RSFSR, derpå unionsrep.

*Kiril, bulg. navneform f. Cyril.

*Kirin, kin. *Chi-lin* [dsilin], by i Ø-Manchuriet, Kina, v. Sungari; 139 000 indb. (1939). Industri; handel med tobak og kul.

Kirk [ksrk], *Alan Goodrich* (f. 1888), USA-miralogambassador. Chef for det sømil. efterretningsvæsen 1940-41, stabschef V. USAs flådestyrke i Eur. 1942. Chef f. USAs flådestyrke ved landgangen i Normandiet 1944, Viceadmiral 1945. 1946 ambassadør i Belg. og Luxembourg.

Kirk, *Ellen* (f. 1902), da. forfatterinde. Den friske roman *Med Fjeroket og Kasse-rolle* (1931) vakte opmærksomhed; siden fl. ypperlige overs.

Kirk, *Hans* (f. 1898), da. forfatter. Romanen *Fiskerne* (1928) indfører i da. litt. den kollektive menneskeskildring, hvis kompositionsprincip er gruppen i st. f. individet (>heltens). Denne metode, som hænger sammen med K-s kommunistisk-sociologiske totalopfattelse, genfindes i *Daglejerne* (1936) og *De Ny Tider* (1939) (skildring af en landegns industrialisering). Hertil svarende tedri udviklet gnm. artikler og anmeldelser. I hans strengt saglige stil er humoren et værdifuldt subjektivt moment. (Portræt).

Kirk, *Ole* (1788-1876), jysk bondepolitiker, gårdejer i Ulborg (Ringkøbing amt); medl. af nørrejyiske stændersaml. 1836-48, ordråde med stor selvstændighed. Talte i grundlovsvedende rigsforsaml. 1848-49 mod alm. valgret.

Kirkcaldy [k3:kå:(!)di], havneby på N-siden af Firth of Forth, SØ-Skotl.; 48 000 indb. (1947). Linoleums-, tekstil- og maskinindustri.

Kirkcudbright [k3:ku:brj], skotsk grevskab N f. Solway Firth; 2330 km²; 31 000 indb. (1947).

*Kirke, i gr. sagnhist. en troldkvinde på øen *Aiaia*. Da Odysseus kom hertil, forvandlede K hans mænd til svin, men O. modstod trolddommen og fik K til atter at opbevare den.

kirke (gr. *kyriakon* hvad der hører Herren til (*kyrios* herre)) betegner 1) en bygning, hvor gudstjenesten holdes; 2) de første menighedsamfund inden for kristendommen el. for alle kristne under eet; i så fald siges det, at kirken er een. k kaldes endv. hellig, katolsk (d. e. almindelig) og apostolsk (d. e. grl. gnm.el. overleveret fra apostlene). Den kat. k med sit suveræne overhoved paven i spidsen er en melleminstans ml. Gud og mennesker, og uden for den gives der ingen frelse, k er hierarkiet el. præsteskabet, som gnm. sakramenterne forvalter nådemidlerne; i mods. til dette særlige præstedømme hævder protestanterne det alm. præstedømme, at alle kristne har direkte adgang til Gud uden nogen kirkelig el. anden menneskelig melleminstans. Den augsburgske trosbekendelses art. VII bestemmer k som »de helliges forsamling, hvor Evang. forkyndes ret, og sakramenterne forvaltes ret«. De første lutherske k var stats-k, de reformerte var som regel fri-k. Siden

1849 har k i Danm. været en folke-k, hvis administration er lagt under et verdensligt kirkeminister. og Lovgivningen under den bekendelsesløse rigsdag.

kirkebetjente, uordinerede kirke embedsmænd; på landet: degn, kirkesanger, organist og ringer. I byerne i reglen: kordegn, organist, graver. Ansættes af menighedsrådet el. for Kbh.s vedk. af ministeriet.

kirkeblok (blok, opr. udhulet træklods, brugt som bøsse), faststående kirkeinventar til gaver til kirken el. sognets fattige; nu mest afløst af mindre kirkebøsser.

kirkebog el. *ministerialbog*, en i to eksempl. ført fortegn, over kirkelige handlinger i et da. sogn. Første af k er påbudt siden 1645-46, i Sønderjylland tidligere, men findes enkelte steder ført før. 1812 (Sønderjylland 1763) bestemtes, at k skulle føres i to eksemplarer (en af præsten og en af degnen), k skal indeholde alle i sognet skete fødsler, konfirmationer, lysninger, vielse og dødsfald. Endv. føres (uden for Sønderjylland) borgerlige handlinger som navngivelse og borgerl. vielse samt kirkelige velsegnelse af borgerl. ægteskab.

Kirkeby, *Anker* (f. 1884), da. journalist, siden 1907 ved »Politiken». Har bl. a. taget initiativ til oprettelsen af Den Danske Stats Arkiv for Films og Stemmer (nu i Nationalmuseet) og udg. fl. bøger.

Kirkebø, da. navn på Kirkjubør.

kirkeedag, kirkelig repræsentativ forsamling; d. s. s. synøde.

Kirkefeld, *Det Københavnske*, stiftet 1896 for at skaffe en forsvarlig kirkebetjening af Kbh. ved opførelse af kirker (ca. 50), hvorved de store sogne er blevet delt. Præstevalget ved disse kirker sker efter alm. regler. K understøttes af frivillige gaver.

kirkeforfatning. Oldkirken havde ingen k; forventningen om Jesu nære genkomst gjorde den overflødig. I 2. årh. udviklede sig en monarkisk k om biskoppen; ud af den voksede det rom-kat. hierarki; i den kat. kirke sejrede den papale k først 1870. Den ortodokse kirke ledes patriarkalsk, men synoden, der også omfatter lægmand, har indfl. Den anglikanske kirke er episkopal. I de luth. kirker blev fyrsten el. hans konsistorium ofte ledende, nogle lande (Norden) bevarede bispedømmet, men stærkt beskåret. De reformerte kirker har oftest en demokratisk k. - I Danm. gav grundloven løfte om k; det er ikke indfriet, men menighedsrådsloven (1903) er et skridt i den retn. I Sv. er kyrkomotet udtryk for k. Fini. ligeså. No. har ingen k.

kirkeforstanderskaber, 1876-1922 forsamlinger af menighedsrepræsentanter i Sønderjylland.

kirkefædre, lat. *patres ec'clesiæ*, de oldkirk. forf., som anerkendes af den kat. kirke, og som har været grundlæggende for kristendommens dogmatiske udformning: Ambrosius, Hieronymus, Augustin, Gregor d. St. o. m. a.

kirkegangskones indledelse, præstens højtidelige indførelse af en gift kvinde i kirken efter en fødsel; påbudt i ritual af 1685, siden 1759 frivillig. Nu ophørt.

kirkegods, kirkers jordtilliggende; styres i Danm. af menighedsrådene.

kirkegårde, begravningspladser, der fra gi. tid har ligget om og tilhørt kirkerne. Først i nyere tid er der (i byerne) indrettet centralk for fl. sogne. De mod. (især ty. og nordiske) k er præget af planter, medens de sydlandske k domineres af gravmonument.

kirkehal, moderne betegn. for kirke med lige el. næsten lige høje skibe; anv. mest i sengotiske.

kirkehistorie, den del af den alm. historievitenskaben, der har den kristne kirkes hist. til genstand, k-s opgave er at forske og fremstille; i moderne tid tales om k-s teol. opgave som den at vejlede i besindelsen på evangeliet; men dette er en rent kirkl., ikke en videnskabelig funktion. Oldtiden skrev k ud fra et pragmatisk synspunkt; middelalderen frembragte kun lidt (klosterkroniker osv.); et nybrud skete i det 16.-17. årh., hvor k anv. i den konfessionelle kamp. Det 18. og 19. årh. nærede langt i retning af objektiv og ulidenskabelig k-skrivning.

kirkeindvielse, lat. *dedicatio*, foretages af biskoppen; *dedicatio* (overgivelse) betegner kirken indvielse til en helgen. I kat. tid fejredes årsdagen for k med en særlig fest.

kirkekar el. *hellige kar*, de redskaber af ædelt metal, der bruges ved gudstj.: kalk, disk, dåbskande osv.

kirkeknipling, ofte anv. betegn. for de gi. ital. båndkniplinger. I 17. årh. blev de især kniplede i Milano, Idria og Genova.

kirkekollegium, 1876-1922 i Sønderjylland. en menighedsvalgt forsamlng, der s. m. kirkeforstanderskabet var kirkebestyrelse.

kirkelade, i gi. dage lade til kirken tiendekorn.

kirkelige udvalg og kommissioner. Kirkekommissionerne 1853 og 1868 skulle udarbejde forslag til en da. kirkeforf. (bl. a. forslaget om sognebåndsløsning (lov 1855) fik bet.). Kirke. udvalg: 1) Kirke. Udvalg 1904-07 (dets kirkeforfatningsforslag gennemførtes ikke, men bl. a. forslagene om menighedsråd, præsteloingsordning og kirkebestyrelse blev love). 2) Kirke. Udvalg 1920 (gennemførelse af da. kirkelovgivn. i Sønderjylland; grundlæggende for kirkelovene af 1922). 3) Kirke. Udvalg 1928-40 (resultatløs drøftelse af forholdet ml. stat og kirke).

Kirkeligt Centrum, organisation i den da. folkekirke (stiftet 1899) for at samle dem, der ikke føler sig hjemme i de grundtvigske el. indremissionske retn. K lægger især vægt på gudstj., den luth. lære og en kristelig kultur.

Kirkeligt Forbund af 1933 da. kirkepolitisk organisation, rekrutteret væsentlig fra Indre Mission og Kirk. Centrum til værn om kirken selvstændighed i forhold til staten, for indre kirkl. selvstyre og indfl. på det offentl. liv, især skolen.

Kirkeligt Samfund af 1898, grundtvigsk kirkeorganisation for krist. vækkelse og oplysning. Udg. »Menighedsbladet«; ejer Vartov.

kirkelig vielse, indstiftelse af ægteskab med kirken medvirken. I den kat. kirke er k et sakramente. I Danm. er k frivillig.

kirkelærer, lat. *doctor ec'clesia*, ærestitel til de mest fremragende kirkl. forf. i den kat. kirke.

Kirkeministeriet, oprettet 1916 ved deling af det dav. Kirke- og Undervisningsmin. (som oprettedes 1848).

kirkesmusik. Kendes inden for den kristne kirke tilbage til dennes ældste tid. Den enstemmige gregorianske musik (efter pave Gregor den Store) har dannet grundlag for al senere kat. k. Efter flerstemmighedsens opståen dannede der sig former som motet og gennemkomp. messer. I den protestantiske kirke opstod den lutherske koral som det sikre grundlag for al protestantisk k. Som led i den protestantiske gudstjeneste udviklede orgelmusikken og den kirkelige kantate (J. S. Bach), k i 18. og 19. årh. er stærkt præget af den verdslige musik (Mozart, Beethoven, Cherubini, Rossini, Verdi og Dvořák).

kirke møder, dels mere private, dels off. kirkeforsamlinger; navnlig de kat. koncilier og kyrkomotet i Sv.

Kirkesnes [x'irka:nes, -nes], no. industriflække, Finnmark, inderst i Bøkfjorden. Udskibningssted for jernmalmen fra S-Varangerminer. 3 300 indb. (1930). Jernminerne ligger 11-16 km S f. K. Ty. u-båds-basis under 2. Verdenskrig. 1942

deporteredes 500 no. lærere til K. Efter sovj. bombardement og ty. ødelægg. erobret af sovj. tropper 25. 10. 1944.

Kirkens Front, da. kirkeligt tidsskrift, helliget den aktuelle debat, startet 1943 som illegalt blad, fortsat efter befrielsen.

Kirkens Korshær, stiftet 1912, da. folkekirkelig organisation, med forbillende i Church Army. Virker i større byer med slumarb. og alle slags sociale institutioner, f. eks. retningshjem.

kirkeordinans, den da. rigslov, hvorved Reformationen 1537 sattes i funktion. k gav regler for gudstj. m. m.

kirkeprovins, i den kat. kirke en metropolitis (ærkebiskops) embedsomsråde. kirkereklame, en fra angelsaks. lunde stammende tendens til at gøre opmærksom på kirken eksistens med den alm. forretningsreklames midler.

kirkeret, læren om de retsregler, der gælder rel. samfund, deres forh. til staten og deres indre ordning. Den kat. k kaldes kanonisk ret. De evang. kirker har ingen fælles k. I Danm. overtog staten ved Reformationen den praktiske ledelse af kirken, og Kongeloven 1665 udstredte kongens enevælde på kirke område, dog under forudsætning af troskab mod kirken bekendelse. Grundloven gav rel.-frihed, men lod fortsat staten støtte og styre kirken gnm. kultus- (nu kirke-) ministerium og rigsdag. Kirkens love vedtages på rigsdagen.

kirkeret, skånske og sjællandske, to samlinger af retsregler fra ca. 1170 om forholdet ml. kirken og befolkningen. Må nærmest opfattes som forlig ml. de to interesserede parter.

kirkeritual, regler for gudstjenesten, de kirkl. handlinger og præstens øvrige virksomhed, k stammer i Danm. fra 1685; siden er meget ændret, de kirkl. handlinger har fået nye autoriserede ritualer, men et nyt, samlet k har endnu ikke kunnet skabes.

Kirkerådet, 1883-1901, en da. rådgivende institution i kirkl. spørgsmål, bestående af bisperne, en teol. og en jur. professor. Det betragtedes som ulovligt af Venstre og grundtvigianerne og ophævedes ved systemskiftet.

Kir'kesion, rom. grænsefæstning ved Khaburs udløb i Eulfrat. Tidl. sammenblandet med Karkemish.

kirkeskat (egl. *kirkelige afgifter*), 1) uden for Kbh. og Frbg.: a) af Kirkeministeriet udskrevet skat på folkekirkens medl. uden for Kbh. og Frbg. til dækning af præstelønninger osv. (1947-48 8 mill. kr.); b) af menighedsrådene udskrevne lokale afgifter til vedligeholdelse af kirker og præstegårde, kirkebetjentenes løn osv.; 2) i Kbh. og Frbg. en samlet skat på folkekirkens medl. til dækning af de kirkl. udgifter.

Kirkeskoler, De Forenede, skoler oprettede af pietistiske præster kort efter 1700 ved 6 kirker i Kbh., beregnede på de fattigste børn. 1840 blev de et led i det off. skolevæsen, men overtaget af Kbh.s kommune og nedlagt 1937, hvorefter deres navn og formue overgik til Kbh.s kommunes sangskole.

kirkeslavisk, den ortodokse kirkes traditionelle sprog, tillige længe bulgarernes, serbernes og russernes liturg. sprog, udviklet af en bulg. dialekt (9. årh.); har stærkt påvirket de resp. folkesprog og selv modtaget påvirkninger fra dem.

kirkesprog, det ved gudstj. anv. sprog: i den kat. kirke latin, i den ortodokse kirkeslavisk, i evang. kirker menighedens modersmål. - Siden 1925 er der fastsat regler for ty. gudstj. og ty. folkekirk. menigheders oprettelse i Sønderjylland. I alle sønderj. sogne har beboerne ret til kirkl. handlinger på ty.

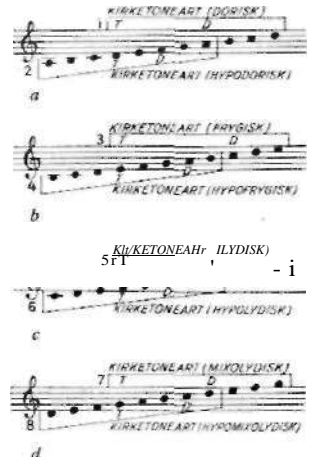
Kirkestaten, det område, som til 1870 stod under pavens styre. K hviler på godssamlinger fra omkr. 600, i 8. årh. udvidet med hidtil langobardiske områder, som Pipinog Karl d. St. forærede paverne. I senmiddelalderen gik K i opløsning, men 1500-1504 genoprettede Alexander 6. Borgiaog Julius 2. den ved at inddrage Romagna og indlemme bl. a. Ravenna og Bologna. Under stormagtskrigene ml.

Frank. og Habsburg i 16. årh. søgte K at balancere, men rantes hårdt v. indtagelse af Rom 1527; efth. for afhængig af Habsburg til at føre en selvstændig magtpolitik. I 17.-18. årh. styredes K gennemgående slet. Napoleon udsleddede K 1809, Wien-kongressen genoprettede den. 1848 forsøgte Pius 9. at give K en fri forfatn., men da K kom til at stå i vejen for Ital.s enhed og yderligtgående nationalistere rejste oprør i Rom, dreves han over i reaktion. 1860 tilfaldt nordl. og østl. K det nyoprettede Ital., mens fr. tropper beskyttede Rom. 1870 erobrede ital. tropper Rom, og K-s hist. var afsluttet. Det deraf fjendtlige forhold ml. paven og den ital. regering lempedes ved Lateranforliget 1929, der gav paven verdslig suverenitet over Vatikanstaten.

kirkestævne afholdes på landet efter gudstj. udenfor kirkedøren; her blev rigsdagsvalg og kommunale meddelelser bekendtgjort. Nu uden bet.

kirkesyn foretages efter lov af 1922 hvert forår af menighedsrådet; hvert 3. år deltager provsten og en bygningskyndig, k bestemmer, hvilke arbejder, der skal udføres på kirken; Kirkeministeriet har dog den endelige afgørelse.

Kirke-tonerarter, den række tonearter, der stammede fra det gr. tonesystem, og

Kirke-tonerarter, a. dorisk-hypodorisk, b. frygisk-hypofrygisk, c. lydsk-hypolydisk d. miksolydsk-hypomiksolydsk.

som gik over i den oldkirkelige (gregorianske) musik. Benyttes stadig i den gi. kat. kirkesmusik.

Til de o vnaevnætt kom senere tonearten på a - den æoliske - der svarer til vor mol, og tonearten på c - den joniske - der svarer til vor dur.

kirketugt, den kirkl. opsigt med kirke-medlemmernes tro og moral, begrundet på Matth. 18. I den kat. kirke udøves k efter kanonisk ret, i den luth. kirke ved en række særlige love (i Danm. især fra Chr. 4.s tid og optaget i Danske Lov); her er k dog næsten bortfaldet. I den reformerte kirke tages k noget strengere.

kirkeugle (*Athene noctua*), lille ugle, yngler i vejtærrer, stengærdene, kirketårne. Nordgrænsen Danm., findes ikke på Sjælland. Stand-el. strejffugl.

kirkeværge, den, der har det umiddelbare tilsyn med kirken; k vælges af menighedsrådet og stadsfæstes af provstiudvalget (i byerne af overtilsynet).

Kirke-Værløse, landsby nær Lille-Værløse i Nordsjælland; 340 indb. (1945); mil. øvelsesplads.

kirkeældste, medlem af kirkeforstanderskab i Sønderjylland. (1876-1922).

kirkeår, den række af gudstjeneste- og festdage, som indesluttet af et år, og hvis helikholdelse er fastlagt med visse tekster, bønner etc. I Danm. begynder k med 1. søndag i advent.

Kirkjubøur [tiirtlubøuvur], da. Kirkebo, lille færøsk bygd, 13 km SV f. Tórshavn.

Bispesæde indtil 1557; ruin af en aldrig fuldført, gotisk domkirke.

Kirkuk [-'ku:k], by i Irak N f. Bagdad; 24 000 indb. (1935). Endestation for bane fra Bagdad og udgangspunkt for to rørdninger fra nærligg. oliefelt til Haifa og Tripoli ved Middelhavet.

Kirkwall ['ka:kwa:~!], hovedby på Orkney Øerne, beligg. på Mainland; 3500 indb. (1931). Fiskeri. St. Magnus domkirke, grl. 1115.

'kiro- (gr. *cheir* hånd), hånd-.

kiroman'ti ['kiro- + -manli], håndspådom, skæbnespådom el. karaktertydning ud fra håndens udseende.

kiroprakt'ik ('kiro- + praktik), ulægelig behandlingsmetode opstået i USA, består i forsk. tryk på ryghvirvlerne, der påstås at blive skubbet på plads. - kiropraktør, den der udøver k.

kirote'si' ('kiro- -/- -tesis), håndspålæggelse, helbredelse ved berøring.

'Kirov [-'rof], til 1935 *Vjatka*, by i Sovj. N f. Kazan, ved Vjatka; 143 000 indb. (1939). Jernbanecentrum med tømmersindustri.

Kirov ['kirof], *Sergej* (1886-1934), sovjet. politiker, stod Stalin nær. Fra 1904 bolsjevik, 1922 medl. af partiets centralkomité, 1926 partisekr. i Leningrad, 1934 upeget til sekr. i centralk. og medl. af Politbureau, men myrdet s. å., hvilket gav stødet til Moskva-processerne.

Kirovabad [-'rava'bat], til 1929 *Jeizavetpol*, 1929-35 *Can'dzja*, industriby i Sovj. i V-Azerbajdzjan ved banen Baku-Tbilisi; 99 000 indb. (1939).

Kirovograd [-'rava'grad], til 1924 *Jeizavetgrad*, 1924-34 *Zinovjevsk*, 1934-39 *Kirova*, by i Ukraine SØ f. Kijev; 100 000 indb. (1939). Landbrugsmaskinindustri.

'Kirovsk [-'ofsk], til 1935 *Hibino'gorsk*, by i RSFSR, Sovj. på Kola-halvøen ved stikbane fra Murmansk-banen; ca. 50 000 indb. Ved K ligger i Hibin bjergene store nefelin- og apatitlæger, der leverer råstof til fosfat, soda og aluminium.

kirschwasser ['kirjvassr] el. *kirsch*, sydt. brændevin, fremstillet af modne kirsebær og kirsebærkærner.

kirsebær ('*Cerasus*), slægt af mandelfam. med hvide blomster i skærm el. klase; blomstrer før løvspring. Stenfrugt glat, saftig. Fuglekirsebær (*C. avium*) m. dobbeltsavtaktede, på undersiden hårede blade vokser vildt hist og her i vore skove; fra denne nedstammer de i haver dyrkede søde k, mens **sur-k** (*C. acidia*) er stamformen til sylte-k og andre sure k. I 1948 var der ialt 800'000 k-træer i Danmark.

kirsebærbladlus (*L'Myzus 'cerasi*) er glinsende sort, suger på kirsebærblade og kan bevirke, at disse krølles sammen, og skudvæksten standser, k bekæmpes v. vintersprøjtning med frugtrækarbolineum og v. sommersprøjtning med nikotin og sæbe.

kirsebærflue (*Rhago'letis 'cerasi*), lille flue. Larven bl. a. i kirsebær.

kirsebærfugl, d. s. s. kernebidder.

kirsebærgummi, gummiplod på stammer og grene af kirsebær- o. a. stenfrugtræer, enten som flg. af beskadede grene el. fejl ved ernæringen, k kan ikke anv. som klæbemiddel.

kirsebærlikør, d. 8.-8. cherry brandy.

kirsebærmøl (*Argy'resthia ephippi'ella*), larverne i knopper og skud af kirsebær.

Kirs-jon [-'lon], *Vladimir* (1902-37), sovjet.-russ. forfatter; skrev realistiske samfundsskuespil, bl. a. *Brod*.

Kirsten, da. kvindenavn, af Kristina.

Kirsten Giftekni, ægteskabsmæglerse el. koblerske i Holbergs enakter »Den Forvandlede Brudgom« (1752).

Kirsten Pils Kilde, kilde i Dyrehaven, opkaldt efter K. P., der if. traditionen skal have fundet den. Af kildebøgen midsommeraften udviklede sig en folkefest, som danner grundlaget for forlystelsens ti tutionen »Dyrehavsbakken«.

Kirstineberg, **GI** og **Ny**, to hovedgårde N f. Nykøbing F.; opr. een gård, delt 1863; GI. K-s hovedbyg. fra 18. årh., fredet i kl. B; Ny K-s bygn. fra 1867.

kirtelhår, plantehår, som ender med en el. fl. celler, der afsondrer en æterisk olie el. et klæbrigt stof.

kirtelsvulst, 1) hævelse p. gr. af betændelse i lymfekirtler; 2) tuberkuløs betændelse i lymfekirtler, især på halsen (kirtelsgyg); 3) adenom, f. eks. i lever, brystkirtel, prostata; 4) kræftsvulst i lymfekirtel.

kirtelsyge, kirteltuberkulose. Alle lymfekirtler kan angribes, men hyppigst halssens kirtler, lufttrørskirtlerne og kirtlerne i tarmens krøse.

kirtler (*glandulae*), 1) *fysiol.* organer, der i fosterlivet udvikles fra epithellet. Under den videre udvikling kan de enten bevare forb. med epithellet el. miste denne, så de ligger som isolerede cellegrupper omgivet af bindevæv, k-s funktion et at optage stoffer fra blod og lymfe, bearbejde disse og udskille (secernere) ny produkter (sekreter), der enten skal bruges som nødv. komponenter i organismens husholdning el. fjernes fra denne som skadelige affaldsprodukter. De k, der har mistet forb. med epithellet, afleverer deres sekret til blod og lymfe (intern sekretion mods. ekstern sekretion). Eksp. på k med intern sekretion: hypofysen, skjoldbruskkirtlen, binyrerne. Eksp. på k med ekstern sekretion: spytkirtler, lever, nyre. - Kirtelorganernes struktur er forsk. Man skelner ml. drueformede, rørformede og sækformede kirtelendestykker. - 2) *bot.* k hos planter er afvigende fra dyriske k, idet de er sekretførende intercellularrum, der opstår enten v. en spalt. af cellevæggene el. v. opløsn. af celler.

Kiruna ['ki:runa], sv. købstad (fra 1947), ved banen Luleå-Narvik; 14 000 indb. (1949). Opvekst omkr. Kirunavaara og nærligg. jernmalmelejer.

Kirunavaara, d. s. s. Kirunavaara.

ki'ru'rg, specialist i kirurgi.

ki'ru'rg (*Teuthis chi'rugus*), vestindisk kystfisk, på hver side af halen en spids pig, der kan frembringe alvorlige sår.

kirur'gi' (gr. *cheir* hånd + *érgon* arbejde), opr. om den del af lægegerningen, som udføres med hånden; bet. nu operativ lægevirksomhed.

Kirurgisk Akademi, bygning i Bredgade, Kbh., opført 1785-87 efter tegning af P. Meyn, opr. anv. som uddannelsessted alene for kirurger, fra 1838 for alle lægestuderende i anat., senere afløst af Anat. Institut, Nørre Fælled. Huser nu Med.-Hist. Museum.

ki's (ty.), g. bjergmandsudtryk for lyst farvede mineraler med metalglans.

Kisch [kil], *Egon Erwin* (1885-1948), ty. forfatter og journalist, ivrig antifascist; emigrerede 1933, derefter i Mexico, død i Praha. Har bl. a. skrevet *Der rasende Reporter* (1924), *Hetzjagd durch die Zeit* (1925) og *Zaren, Popen, Bolschewiken* (1927).

¹ ki sel, i geologien kvarts, kalcedon o. lign. af kiseltsyre og kiseltsyrehydrat bestående dannelser.

kiselalger, d. s. s. diatoméer.

kisलगalmej [-'mai'], d. s. s. kiselzink.

kisलग (ty. *Cuhr* det gærede; jy. *gor* dynd, slim), diatomejord, aflejret i søer; anv. bl. a. til varmisolationsmateriale.

kiselsinter, porøs hvidlig opalsubstans, der afsættes ved varme kilder som skorper (Island, Yellowstone o. a. st.).

kiselskifer, mørk, hård, tæt bjergart bestående af kvarts og kalcedon fra paleozoiske aflejringer. Opstået ved omdannelse af radiolar- og diatomekisel.

kiselsure salte, kiseltsyrens salte, silikater.

kiselsvampe, fællesbetegn. f. de grupper af havsvampe, hvis skelet er dannet af kisel.

kiselsyrer, forb. af silicium. Forekommer i naturen, i mindre mængde frit, i stor mængde som k-anhydrid og som salte svarende til en k bestående af k-anhydrid SiO_2 i forb. m. et vekslende antal vandmolekyler.

kiselsyreanhydrid, SiO_2 , forekommer i naturen som bjergkristal, ametyst, røgtopas, agat m. m. og som mindre velud-

viklede krystaller som kvarts (herunder sand og sandsten) og flint.

kiselzink, $1/2Zn_2S_3O_5$, oftest lyst grønligt mineral, der forekommer stålaktigt. Anv. som zinkmalm.

Kisfaludy ['kijfoludj], *Károly* (1778-1830), ung. forfatter; broder til S. K. Skrev dramaer og lystspil; var en af førerne for den romantiske bevægelse i Ung. Til mind om ham stiftedes 1836 det litt. K-selskab.

Kisfaludy ['kijfoludj], *Sandor* (1772-1844), ung. forfatter; broder til K. K. Skrev patriotiske digte og dramaer, der viser påvirkning fra Schiller.

Kish [kil], by i oldtidens Babylonien 0 f. Babylon, udgravet af fr. og eng.-amer. ekspeditioner. Bl. ruinerne det store, velbevarede tempel fra ny-babyl. tid.

Kisielewski [kij'sæl'fiski], *Jan August* (1876-1918), pol. dramatik, medl. af »Det Unge Polen« omkr. 1900, skrev en række skuespil med boheme-milieu.

Kisil 'Kum, anden stavemåde for ørkenen Kyzyl Kum, Sovj.

Kisjijnjov [kij'i'noj], rum. *Chisinau*, hovedstad i Moldav-rep.; Sovj.; 113 000 indb. (1938); jernbaneknudepunkt i et frugtbart landbrugsområde.

Kiskunfélegyháza Ckij'kun'fæl:3a:zo], by i S-Ungarn; 39 000 indb. (1941). Mølleindustri, handel med tobak og vin.

Kiskunhalas ['kifkun'hobj], by i S-Ungarn; 34 000 indb. (1941). Handel med vin og frugt.

'kislew, jødernes 9. måned, omtrent = december.

Kislovodsk [-'la'votsk], kursted i RSFSR, Sovj., på Kaukasus' N-skråning; 51 000 indb. (1939). Mineralkilder.

Kismayu [-'mo:ju:], eng. stavemåde for Chisimaio.

'kismet (arab. *qismah* lod), den muham. betegn. for den af den uafvendelige skæbne tildelte lod.

'Kison, arab. *Nahrel Muqatta'ah*, *Nahal Qishon*, lille flod gnm. Jizreel-sletten i N-Palestina til Middelhavet ved Haifa.

Kispeszt ['kijpæjt], svødst. forstad til Budapest; 65 000 indb. (1941).

'Kissingen, **Bad**, ty. kursted i Bayern; 10 000 indb. (1939). Talf. kolde mineralkilder m. v.

kiste, siden y. stenalder brugt til gravlægginger; først af sten, senere af planke- eller bronzealderens bul-k af flækkede egestammer. Først i y. jernalder brugtes rigtige sammentømrede k.

kistebillede, trykte billeder med hist. el. moralske motiver, som den mandlige landsbygdom Ud. brugte at klæbe på indersiden af tøj-kistens låg.

Kistna (eng. ['kistna], ind. *Krishna*, 1280 km l. flod i Deccans højland, munder N f. Madras i Det Bengalske Hav.

kit, plastisk masse, der klæber godt til andre stoffer og kan hærde. Bruges som bindemiddel til udfyldning, f. eks. glarmester-k (slemmekridt og linolie), gummivare-k (opl. af vulkaniseret kautsjuk i benzol), varmebestandigt k (linolie-metaloksyd-k og vandglas), marine-lim (kautsjuk-harpiks-k), syrefast k (f. eks. asbest, tungspat, vandglas), sten-k (f. eks. cement el. kalk og vandglas).

Kitazato, *Shibasaburo* (1853-1931), jap. bakteriolog, der sammen med Behring grl. serumbehandl., idet han foretog vaccination mod stivkrampe og difteri.

Kitchener ['kitjins], *Herbert*, Lord (1850-1916), brit. general. Beg. 1898 erobringen af Sudan, slog mahdien v. Omdurman og trængte frem til Khartoum. Fik Marchand til at trække sig tilbage fra Fashoda. Deltog i Boerkrigen og undertrykte hårdhændt den sidste modstand. Øverstkommand. i Indien 1902-09 og Ægypten 1911-14; 1914-16 krigsmn. Organiserede de brit. hære (»K-hærene«). Forholdet til min.kollcgerne tilsidesædes, men 1916 gik K under m. krydsen »Hampshire«. (Portræt sp. 2392).

Ki'tharon (gr. *Kithai'ron*), et rigt skovklædt bjerg i oldtidens Grækenl., græsenbjerg ml. Attika og Boiotien.

'kithara, antik gr. strengeinstrument uden gribebræt.

Herbert Kitchener.

Alexis Kivi.

Bodil Kjer.

Johannes Kjarbøl.

ki 'ti'n (gr. *chiton* panserskjorte), kvælstofholdigt naturstof., som udgør en del af hudens cuticula hos insekter (30-50%) og forsk. andre dyr, især krebsdyr, k antages at være opbygget af N-acetylglukosamin på samme måde som cellulose af glukose.

'Kition (gr.: lat. *Citium*), oldtidsby på Kypern; nu *Larnaca*.

kiton, anden stavemåde for chiton.

•Kittel, *Rudolf* (1853-1929), tv. teolog. Prof. i Breslau. Udgiver af det hebr. G.T.

'Kittelsen, *Theodor* (1857-1913), no. maler; lyrisk fantasifulde naturskildringer; især berømt som bogill. af et barokt lune, bl. a. //l. til *Ashjørnsens* og *Moens* Eventyr.

Kiushu, urigtig stavemåde for Kyushu. **'Kivi** (egl. *Stenvall*), *Alexis* (1834-72), fi. forfatter. Skræddersøn fra Tavastland. Finls første litt. geni.Grl. Dramatikken med komedien *Nummisuutarit* (Sognesko-mageren) (1864) og den bibelske enakter *Lea* (1869), kunstprosaen med skælmromanen *Seitsemän veljestä* (1870, da. *Syv Brødre*, 1946). (Portræt).

•kivi'er (*Apte'rygidae*) (lydefterlignende

maori-ord), vingeløse, hønsestore, newzealandske fugle m. grålig, løs fjerdragt og langt næb. Natdyr.

Kivik-graven [xi:vi:k], stenkefte fra bronzealderen, billedprydet på indersiden med scener og rig. af symbolsk betydning. Fundet i stenrose ved K. i SØ-Skåne og åbnet 1748 (om indh. vides intet).

•Kivimaki, *Toivo* Mikael (f. 1886), fi. politiker. Jur. prof.; tilh. Fremskridtspartiet; statsmin. 1932-36. Gesandt i Berlin 1940-44. Anklaget v. krigsforbryderprocessen for misvisende meddelelser om Tyskls. magtmuligheder, febr. 1946 dømt t. 5 års fængsel. Benådet 1948.

Kivron-byggeplade, let, varmeisolerende byggeplade med gips som binde-middel. Papklædt på een el. begge sider. Betegn. er dannet af det sv. stednavn Norrvik (opfinderens fødeegn) læst bagfra.

'Kivu-søen, fr. *Lac Kivu*, i det østl. Belg. Congo, afvandes til Tanganyikasøen; 2650 km², 1472 m o. h.

Kizilrmak [kizilir'mak] (Rød Flod), oldtidens *Hdly*, Tyrks længste flod (1400 km), munder i Sortehavet i NØ f. Ankara.

Kiær [kæ'r], *Marinus* P. (1850-1929), da. tandlæge. Oprettede 1896 på egen bekostn. den første skoletandklinik i Oaann.

Kiærskou' [kæ:r-], *Poul* (1900-33), da. billedhugger; *dobbeltbuste af Maleren Eloy Risebye* (kunstmus.), dyreskulpturer m. m.

'Kjahta [kjafta], by i Burjat-mongoler-nes ASSR, Sovj., S f. Bajkal-søen på grænsen til Den Mongolske Rep. Handel på Mongoliet.

Kjartan Olafsson, den mandlige hovedperson i *Laxdolasaga*.

'Kjarval, *Johannes* (f. 1885), isl. maler; landskaber fra Isl.; fantasifulde kom-positioner og tegninger af folketyper.

'Kjarval, *Tove* (f. 1890), da. forfatterinde. Psyk. romaner og novellesaml.; *Af Sjøen er du Kommet* (1917), *Mor* (1918), *Ved Næste Vejkryds* (1943).

Kjeld (oldn. *ketill* kedel), da. mandssnavn. **Kjeld** (d. 1150), da. helgen; provst i Viborg, og især dyrket der. Kanoniseret 1188.

Kjelda'hl [kæl-1, /ohan (1849-1900), da. kemiker. Forstander f. Carlsberg Labor. 1896-1900, prof. 1892. Arbejdede m. enzymundersøgelser. Har udformet K-metoden.

Kjeldahls metode til kvælstofbestem-melse i org. stoffer beror på, at stoffet destrueres helt til uorg. stoffer v. kogning m. koncentreret svovlsyre og katalysatorer. Kvælstoffet forekommer derefter oftest som ammoniak, som let kan figrøres og bestemmes kvantitativt v. titrering.

Kjeldsen, *Niels* (1840-64), da. dragon. Gårdejersøn fra Give. Deltog 28. 2. 1864 i rekognoscering på vejen ml. Kolding og Viv, indhentedes af overlegen østr. husarafdeling, nægtede at overgive sig, faldt i kampen. Påstanden om, at K blev dræbt på forræderisk vis af østr. fændrik ved skud bagfra, er blevet stærkt anfægtet.

Kjellberg [xælbærj], *Frithjof* (1836-85), sv. billedhugger; hovedværk: *Linné-monumentet* (1885, Humlegården, Stlm.).

Kjellén [xæ'le:n], *Rudolf* (1864-1922), sv. historiker, politiker. Prof. i Göteborg 1901, i Uppsala 1916. Grl. geopolitikken, der søger at forklare staternes polit. funktioner ud fra deres naturlige forudsætninger (historie, naturforhold). Udg. *Stormakterne* 1-4 (1911-13), *Staten som livsform* (1916). Tyskorienteret; kons. medl. af 2. Kammer 1905-08, af 1. Kammer 1911-17; ivrig forsvarsven.

Kjellgren [xæl-], *Josef* (1907-48), sv. forfatter. Tidl. sømand; har udg. *Lyrik Fyrskén* (1931), *Occident* (1933) og romaner, bl. a. *Människor kring en bro* (1935), hvori livets skønhed og den soc. uretfærdighed er stadige motiver.

Kjer [kæ'r], *Bodil* (f. 1917), da. skuespillerinde. Deb. 1937 på Det Kgl. Teater (Viola i »Hellig Trekongers Aften«, »Eurydike«, Ester i »En Kvinde er Overflødig«). Filmdebut 1938, siden fl. ypperlige præstationer, f. eks. i »Vi kunde ha' det så rart« (1942), »Elly Petersen« (1944) og »Soldaten og Jenny« (1948). (Portræt).

Kjersmei'er [kærs-], *Carl* (f. 1889), da. afrikanist og forfatter; har beskæftiget sig med eksotiske folks kunst, udgivet oversættelser af asiat, og afr. digtning, indtager ved hovedværket *Centres de style de la sculpture negre africaine* 1-4 (1935-38) en fremragende plads inden for afrikanistikken.

Kjerulf [kæ:r-j, Axel (f. 1884), journal-ist og forfatter; søn af Charles K. Siden 1913 musikanmelder ved »Politikeren«.

Kjerulf [kæ:r-], *Charles* (1858-1919), da. komponist til Drachmanns viser og »Dan-sen på Koldinghus« (1896).

Kjerulf [xariulf], *Halfdan* (1815-68), no. komponist. Udd. som musiker i Kristiania og Leipzig. Romancer og korværker.

Kjerulf [xarulf], *77*»eodor (1825-88), no. geolog, første chef for No. Geol. Unders., forkæmper for is lids teorien; afh. om Oslofeltets silur.

kjole (samme ord som *kjortel*), 1) alm. betegn. for kvindens overdragt, siden 15. årh. ofte delt i liv og nederdel; 2) siden 17. år.s slutn. kaldes mandens lang-skødde overklædning k. Ca. 1780 fik k den skarpe vinkel ml. overdel og skøder og er stadig i denne form officiel festdragt. Som dagligdragt afløstes k ca. 1850 af jakken.

kjortel, langt, løsthængende klædnings-stykke brugt i den nord. oldtid og mid-delalder, ens for begge køn.

'kjoever (*Sterco'rarim*), slægt af måger, rovfugleagtigt næb, krumme kløer, oftest mørke farver. Jager efter måger o. a.

søfugle og tager byttet fra dem. Lever også af ådsler, bær m. m. 4 arter i nordl. og arktiske egne, i Danm. nu og da på træk (se også lille k.).

Kjæden, egl. »Kjæden De Tre Vise af Østerland«, da. filantropisk forening, grl. 1774; drev 1811-58 et blinde-institut i Kbh. (senere overtaget af staten), stiftede 1829 Københavns Bespisningsanstalt.

Kjær [kæ'r], *Ejnar A/artin* (1893-1947), da. politiker. Lærer; venstremand, i Folketinget 1935-43, 1945-47 (Brønderslev). Indenrigsmin. i Knud Kristensens reg. fra nov. 1945.

Kjær, *Hans* Andersen (1873-1932), da. arkæolog. Udggravninger i Danm. og Palestina.

Kjær [xær], *Nils* (1870-1924), no. forfatter. Opnåede stor teaterucces med komedien *Det Lykkelige Valg* (1913); mere særpræg *for Truet er der Håb* (1917), et skuespil om døden. Udg. endv. essays om litt. og polit. emner.

Kjærbøl [kæ:rboj], *Johannes* (f. 1885), da. socialdemokrat. 1926-35 formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund; 1935-40 handelsmin., arbejds- og socialmin. juli 1940-nov. 1942, nov. 1942-aug. 1943 (maj 1945) arbejdsmin. Efter befrielsen leder for admin. af de ty. flygtninges forhold i Danm. Fra nov. 1947 min. f. byggeri og boligvæsen. (Portræt).

Kjærbølling [kæ:r-], *Viels* (1806-71), da. ornitolog. Udg. stort tavleværk over Danm.s fugle; grundlægger af Zool. Have 1859.

Kjærgaard [kæ:r-], *Sigurd* (f. 1883), da. kirurg. Overkirurg v. Sundby Hosp. 1924, v. Rigshosp. 1934. Prof. v. Kbh.s Univ. 1926.

Kjærgaard-Jensen [kæ:r-], *Aviels* (f. 1882), da. mejerimand. Prof. v. Landbohøjsk. 1923-47 og fra 1935-46 tillige forstander for Statens Forsøgsmejeri, Hillerød.

Kjær 'Hansen [kæ'r-], *Max* (f. 1896), da. nationaløkonom; fra 1937 prof. i erhvervsøkon. ved Den Handelsvidensk. Lærestalt i Kbh. Har især skrevet om reklamespørgsmål.

Kjærulff-Schmidt [kæ:r-], *Helge* (f. 1906), da. skuespiller. Gennemgik Det Kgl. Teaters elevskole, deb. 1929 på Betty Nansen-teatret, siden v. forsk. privatscener og revyer.

Kjøbenhavn, da. rutebåd (DFDS), bygget 1918, minesprængt 11.6. 1948 kl. 4 om morgenen ud for Hals. Ca. 50 omkomne.

Kjøbenhavns Brandforsikring, grl. som gensidigt selskab 1731 (efter den store brand 1728). Omfattede først kun terrænet inden for voldene, efter 1889 også forstæderne. K sorterer under justitsmin. Pr. 30. 9. 1948 var K-s formue 30 636 723 kr., den indtegnede forsikringssum 3 071 558 000 kr., heraf for egen risiko 1 903 855 700 kr.

Kjøbenhavns Flyvende Post, da. litt. tidskrift, red. af J. L. Heiberg og organ for dennes æstetik og kritik. Udkom 1827-28 og 1830, 2-3 gange ugentlig; genoptoges 1834-37 som uregelm. udg. »Interimsblade«.

Kjøbenhavnsposten, da. avis 1827-56 og 1858-59, særlig anlagt på at bringe Kbh. lokalstof. Under red. fra 1840 af den socialt og demokratisk, men ikke nat. indstillede autodidakt Johan Peter

Grime (1805-78) ty.venligt og i 1850'erne forfægtet af helstatspolitikken.

Kjøbenhavns Roklub, grl. 1866; 1948: 520 aktive, 302 passive medl.

Kjøbenhavns Telefon Aktieselskab (fork. *KTAS*), stiftet 1882; driver i henh. t. koncession lokaltelefonnettet 0 f. Store-Bælt. Aktiemajoriteten overtoges af staten i 1939. Pr. 1. 1. 1949 havde *KTAS* 304 168 abonnenter (390 080 apparater), antal samtaler (i året 1948): indenbys 581 264 000, mellemby (samtaleperioder à 3 min.): 69 314 000. (Tallene indbefatter Bornholm og Lolland Falster, hvor tilf. selsk. blev overtaget af K 1. 7. 1946 resp. 1. 1. 1948).

Kjolen [xø:13n] (oldn. *kjolar* fjeldryg) (sv. *Kjöleri*), den del af det skand. (næsten folketomme) fjeldplateau, der fra Finnmark til lidt SØ f. Trondheimsfj., dannet vandskælet ml. Nordhavet og Bottniske Bugt, og over hvilken grænsen ml. No. og Sv. forløber. Fjeldtoppe: Kebnekaise (2123 m), Sarekjäkkö (2090 m), begge i sv. Lappland, Storsylen (1762 m) på grænsen ml. Jamtland og Trøndelag, Jekkevare (1915 m) i Troms, Sulitjelma (sv. Sultitalma) (to toppe, henh. 1914 m og 1877 m i no. Nordland og sv. Lappland) og Oks tindene (1912 m) i Nordland.

Kjölsen [kør-], *Frits Hammerf.* 1893; da. søofficer. 1939-41 da. marineattaché i Berlin. Modtog 4. 4. 1940 alarmerende meddelelse fra den holl. marineattaché om forestående ty. angreb mod Danmark. Meddelelserne sagdes (med rette) at stamme fra hitlerfjendtlige ty. officerskredse. Udg. 1945 pjecen *Optakten til 9. April*, hvor K angreb reg. for ikke at have lagt tilstrækkelig vægt på meddelelsen. Forlod Berlin efter ty. krav. Kommandør 1945; fra 1946 da. marineattaché i USA (fra 1947 tillige i Canada).

Kjølur [kjo:lør] el. *Kjalvægur* [kjalve:yör], isl. fjeldvej ml. Lang-og Hofsjökull.

KKG, fork. f. Københavns Kvindelige Gymnastikforening.

kl, fork. f. kiloliter.

kla'bau'termand (ty. *klabautern* banke, gøre støj), skibsnisse.

Kla'bund [-nt], engl. *Alfred Henschke* (1890-1928), ty. forfatter. Skrev koncentrerede ekspresionist, romaner, *Pjutr* (1923). Kinesisk påvirkn. i dramaet *Der Kreidekreis* (1925).

kladde (mtv): klat, smudsplet), foreløbigt el. første udkast til noget skriftligt. 1 bogholderi d. s. s. journal.

Kladdera [datsch [-ti]], ty. polit.-satir. ugeblad (grl. 1848).

Kladno [k'kladna], cech. by; 42 000 indb. (1945). Jern- og kulminer.

Klagemuren, den sidste rest af det gigantiske i Jerusalem; her samles jøderne

til andagt fredag aften for at sørge over tabet af templet.

*Klagenfurt, hovedstad i Kärnten, Østr.; 50 000 indb. (1946). Fabrikation af maskiner, jernvarer m. v. I omgæbet bet. minedrift. Jernbaneknudepunkt, luft-havn.

Klageret, Den Særlige, da. domstol, indført 1939. Pådommer disciplinærsager mod dommere og træfere bestemmelser om genoptagelse af straffesager.

Klages [k'k'gas], *Ludwig* (f. 1872), ty. filosof. Har bl. a. skrevet *Der Geist als Widersacher der Seele* 1-3 (1929-32), hvor han skælder »ænd« (fornuften) som nedbrydende kraft i mods. til »sjælen«

(det skabende livsprincip). Har desuden ydet bidrag til karakterologi og udtrykspsyk., især grafologi.

klagesangen, digte, som er skrevet under indtrykket af Jerusalems ødelæggelse i 586 f. Kr. Forf. er næppe som tidligere antaget Jeremias.

Klages'hann, sv. industriby og havn tæt S f. Malmö; 900 indb. (1946). Cement-fabrik.

Klaipeda [klaipje:da], ty. *Memel*, havneby ved Østersøen, i Litauen; ca. 40 000 indb. Under Preussen til 1919, hovedstad i Memel-området 1919-39, ty. 1939-45, erobr. af Sovj. 28. 1. 1945, derefter til Litauen (Sovj.).

***klakksvik** [-vuik], da. *Klaksvig*, bygd på Borø, Færøerne; 2270 indb. (1945). Øernes vigtigste fiskerihavn; moderne by i hurtig vækst; elektricitetsværk, drevet ved vandkraft; træskibsværft, hospital og realskole.

kla'kør (fr. *daqueur*), betalt klapper, f. eks. ved teaterpremierer.

klamamus (lat. *clamamus* vi råber), ned-sættende betegn. for lang skriftlig redogørelse, »smøre«. Bruges i ældre tid om anmærkning i karakterbog.

klampe, søv., små træ-el. jernstykker af forsk. form, som anv. til forstøtning og fastgørelse af tove.

Klampenborg, villakvarter ml. Skovs-hoved og Tårnbæk; galopbane, badestrand. Endestation for S-bane fra Kbh.

klamreaber (*Ateles*), meget langlemmede, sydamer. aber m. snohale.

klān (gælisk *clunn* afkom), 1) betegn. for stamme hos kelterne i Sko t. og Irl. Hvert k-medlem førte et tilnavn efter sin k-s formodede stamfader, i Skotl. med Mac, i Irl. med O' foran. I Skotl. ophævedes k off. 1747; 2) i videre forstand en i regelen v. eksogami karakteriseret gruppe af beslægtede individer i et primitivt samfund.

***klāner** (*Der'mestidae*), næsten cylindriske biller m. køllefornede følehorn. Langhårede larver; i B^A^T lever i pelsværk, madvarer L^rø^A^L

klangfarve. Forskellen på [MM|KMK] de forsk. instrumenters **ISMSBLI** klang afh. af antallet og 'Eh |K|Ki styrken af overtoner i forh. 1^A^H t. fundamenttonen. Den be- I^W^W^ stemmes af instrumentets ^A^

form og materiale samt *mk-Flaskekla*ner den af fremkaldte vibratio- nerne på (enkelt el. dobbelt rørblad, streng, bue o. l.), for sangstemmens vedk. af resonansrumme og stemmelæberne.

Klangfigurer fremkommer, når en vandret metalplade, hvorpå der er strøet sand, sættes i akustiske svingninger ved strygn- ing med en violinbue, idet sandet lægger sig på steder, hvor der ingen bevægelse er (knudepunkterne). K er først iagttaget af den ty. fysiker Ernst F. F. Chladni (1756-1827).

klap (*valvula*), i anat. ventiligagtig membran, som lukker for hulrum, f. eks. hjerte-k. **klapbro**, en bro, der v. hj. af en el. to klapper kan åbnes for gennemsejling af skibe. (III. se bro).

klapbåd, sov., sammenklappelig båd af sejldug og træ.

klaphingst, hingst, lidende af kryptorkisme.

klaphorn, fællesbetegn. for en række ældre blæseinstrumenter med tonehuller og klapper.

klapjagt, jagtmåde, især v. jagt på råvildt, harer, ræve, fasaner. Terrænet deles i såter, langs såtens ene side og noget af fløjene opstilles skytterne, og begyndende fra den mods. side søger en kæde af klappere at drive vildtet frem mod dem.

klapkamera, fot., kamera, hvor objektivet er forbundet med filmen (pladen) v. en lystæt bælg, der kan klappes sammen.

klapløber, sov., en slags enkelt talje til løsning, sejlshejning o. l.

*klapmyds[-mys] (ty. *Klappmütze* klaphne) (Cy. *stophora cri' stata*), stor sæl, hannen m. en opstående blære på snuden. Oversiden har store brunsorte pletter; hovedets

overside har samme farve som pletterne. Nordl. Atlanterhav.

klapper, 1) person, som driver vildtet frem mod jægerne; 2) fork. betegn. for en flyvemaskines balanceklapper.

klapperslange (*Crotalus horridus*), nordamer. giftsslange, halen beklædt m. horn-

ringe, der kan frembringe en raslende lyd. Ca. 2 m l.

***Klaproth**, *Martin Heinrich* (1743-1817), ty. kemiker, arb. m. mineralanalyse. Opdagede zirkonoksyd samt grundstofferne uran og titan.

klapsten, håndstrøgne teglsten fremstillet af så stift ler, at formen må klappes, d. v. s. dunkes, for at blive fyldt.

klaptræ, to flade træstykker forbundet med korte reb, k bruges ofte til tøjrng af geder el. får, kan ligeledes erstatte grimen til større husdyr.

kla're're (ty.), ordne, ekspedere. Især om at udfærdige og aflevere de fornødne papirer samt betale de pligtige afgifter ved ind- og udførsel af varer el. ved skibes ankomst og afgang.

kla'ret (af fr. *clair* klar), rensset (afklaret) fedt, i reglen oksetalg, anv. til bagning og stegning.

klari'net (fr. af ital. *clarino* fra lat. *clarus* klartlydende), træblæseinstrument med enkelt rørblad af 18 tonehuller. Omfang e-c"". Stemt i Å el. B. Alt-k og bas-k ligger henholdsvis en kvint og en oktav lavere end den alm.

klaring, *tekn.*, rensning af vædsker indeholdende partikler, der ikke lader sig filtrere på alm. måde; k kan foretages 1) ved centrifugering, 2) ved adsorption på aktive kul, kaolin, brændt gibs o. l., der let kan fjernes fra vædsken, og 3) ved udvdring af æggehvide, som ved opvarmning koagulerer og river urenhederne med. Til k af vin anv. gelatine, der danner bundfald med garvesyren.

klart skib, søv., kommando til, samt arbejde med at gøre et krigsskib klart til kamp. Under krigsforh. vil alt materiel om bord altid være klar til øjeblikkelig højeste ydelse, medens besætningerne evt. ikke alle på een gang er på deres k-poster af hensyn til den nødv. forplejning og hvile.

Klarälven, 450 km l. sv. flod, udspr. under navn af Trysilelv el. Klara fra søen Femund i No., løber gnm. Värmland til Väner. Vandkraftanlæg, tømmerflådning.

klase, bot., lang blomsterstand med stilkede blomster, hvor de nederste (yderste) springer først ud. (III. se blomsterstand).

Klasekærm (*Oe'nanthe*), slægt af skærmblomstfam. Vand-el. sumpplanter. 4 arter i Danmark.

klasse (lat. *classis* i det gi. Rom gruppe af borgere, der adskilte sig fra andre grupper i h. t. formue og polit. pligter og rettigheder). 1) *flot.*, samling el. mængde af individer, om hvilke der kan udsiges et sandt fælles prædikat; 2) *sociol.*, grupper af samfundsmedlemmer, der adskiller sig fra hinanden ved deres ejendomsforhold til produktionsmidlerne (i marxistisk sprogbrug især om udbyttere og udbyttede); 3) *zool.* de systematiske grupper, hvori rækkerne deles; hvirveldyrskræppen deles f. eks. i forsk. klasser som pattedyr, fugle, krybdyr, padder osv.; 4) *pedagog.*, afdeling af elever i en skole; 5) *gramm.*, d. s. s. ordklasse; 6) *sov.*, grupper, hvori skibe deles (efter størrelse, sødygtighed osv.); også det periodiske eftersyn, skibe underkastes af klassifikationsselskaber.

klassebevidsthed, et individs bevidsthed (mening) om at høre til en bestemt (økonomisk) samfundsklasse.

klassekamp, modsætningsforhold ml. forsk. klasser i samfundet, betinget af disses modstridende økon. interesser. Marxisme karakteriserer **k** som den drivende kraft i alle klassesdelte samfunds udvikling.

klassekvotient, det gnsrl. antal elever i en samling klasser. I Kbh. er **k** for grundskoleklasser ca. 30, eksamensmlsk. ca. 25, gymnasiet ca. 20, særklasser ca. 15. Hvis **k** i to på hinanden tig. år har været over 33 i byerne og 35 på landet, skal een el. fl. nye klasser el. en ny skole oprettes, hvis ikke skoledistrikterne lægges om.

Klasse-Lotteri, Det Kgl. Københavnske, grl. 1753, pengelotteri, drevet af staten, hvem overskuddet tilfaldt. 1948 findes 159 000 lodder, udstedt som 1/1, 1/2, 1/4 og 1/8-lodder. 1/1 gennemgående lod til alle 6 årlige trækninger (klasser) koster (1948) 112 kr.; de årl. udtrukne 38 000 gevinstere andrager 13,2 mill. kr.

Klassevalg, en ordning, hvorved vælgerne inddeles i klasser, f. eks. efter stand el. formue.

Klassicisme, i kunst- og litt.hist. enhver retn., der med gr. og rom. kunstværker som direkte el. indirekte forbillede tilstræber klarhed, enkelhed og naturlighed. - I snævrere betydning. 1) //, det sæt af æstetiske og psyk. vedtægter for litt., som udførtes i Frankr. i sidste halvdel af 17. årh., teoretisk bl. a. af Boileau, praktisk bl. a. af Corneille, Racine, Molière og La Fontaine, og som var normgivende for store dele af vesteurop. litt. højt op i 18. årh., i Danmark, således for bl. a. Holberg og Wessel; 2) billedkunst og arkit., den menneskeopfattelse og stil, som opstod i midten af 18. årh. i Forb. med arkæol. udgravn., i I tal, og Grækenl. og afgørende prægedes af Winkelmanns tolkning af fundene som udtryk for »ædel enfold og stille storhed«; virksom inspirationskilde i V-Eur. indtil midten af 19. årh.

Klassificere [-i-se-] (lat. *dassis* afdeling), inddele i klasser.

Klassificeringssystemer [-se-], *sov.*, trykte regler for bygning af skibe og disses periodiske eftersyn (klasse), udg. af de forsk. klassifikationssselskaber til basis for søværandsørerne, der i de påg. selskabers registre (register book) kan indhente alle oplysninger om de her opførte skibe.

Klassifikation (lat. *classis* afdeling + *facere* gøre), inddeling. Hvis en samling genstande gruppevis adskiller sig fra hinanden m. h. t. en el. fl. egenskaber, kan der foretages en **k** af dem, så at hver klasse indeholder de genstande, der i den pågæld. henseende er ens. Simplest er den todelte (dikotomiske) **k**, hvorved samlingen inddeles i de genstande, der har en vis egenskab, og de, der ikke har den.

Klassifikations-formel, *filos.*, formel for (dikotomisk) inddeling af en samling genstande; A er enten B el. ikke-B og C el. ikke-C og D el. ikke-D osv.

Klassifikationselskab, *sov.*, selskab, der udsteder regler for handelsskibes bygning og materialdimensioner, fører kontrol med bygningen og senere vedligeholdelsen og sætter skibene i klasse af hensyn til forsikringselskabernes sikkerhedsberegninger. De vigtigste **k** er: Lloyd's Register of Shipping, London, Bureau Veritas, Paris, og British Corp., Register of Shipping and Aircraft, Glasgow.

Klassisk (lat. *classicus* vedrørende en af det gi. Roms 6 befolkningsklasser, spec. den øverste; deraf betegn. *monstergyldig*). Ved **k** betegn. ofte 1) den del af oldtidens gr. og rom. kunst og litt., der både i antikken og senere, navnlig fra Renæssancen og fremefter, ansås for forbilliget. 2) Senere udvidedes betegn. til at gælde værker, der ved harmoni ml. almenlydligt indhold og en mestret form er »vejge«. En forf. af sådan litt. kaldes »klassiker«. 3) Ved **k** perioder forstås også litt. blomstringstider af nat. typisk præg. I Danm. benævnes således 1. halvdel af 19. årh. **k**, men dennes romantiske

ånd kontrasterer mod fr. klassicisme, hvorfor sprogbroen er desorienterende. **Klassisk arkæologi** omfatter gr., italsk, etruskisk og rom. arkæol.

Klassisk filologi, den videnskab, som har gr. og rom. litt. og sprog som emne. **Klassisk tid**, i gr. arkæologi perioden 480-330 f. Kr., d. v. s. fra perserkrigen t. Alexander d. Store. Athen var da den førende gr. by.

-klast (gr. *kldein* bryde, brække), -bryder, -knuser.

'klastiske (gr. *klásis* brydning) kaldes bjergarter, der består af fragmenter og småpartikler, der stammer fra andre bjergarter (eks. sand, sandsten, konglomerat).

klatrefisk, d. s. s. krybefisk.

Klatrefugle, nu ikke mere anv. betegn. f. forsk. fugleordner som papegøjer, spætter, isfugle, gøge m. fl.

Klatretråde el. *gribetråde*, omdannede blad-el. stængeldele, der hjælper til at holde planten oprejst ved at lægge sig om andre genstande, f. eks. grene. Træfles f. eks. hos ært og vin.

Klaus, mandnavn, fra ty., opstået af helgennavn Nikolaus ved hovedtryk på sidste del; jfr. Niels.

Klaus el. Nicolaus, greve af Holsten 1340-97, søn af Gerhard 3., bemægtigede sig Sønderjylland efter 1375.

Klausen, Kristoffer Marqvard (1852-1924), da. socialdemokrat. Gårdejerens, kbh. lærer, gnm. arbejde i fattigskolen knyttet til arbejderbev. 1895 folketingsm. og partiets første medl. i finansudvalget, ledende i folketingsgruppen, træde efter 1905 noget tilbage. Partifører i skole-spørgsmål, 1900-14 rådmand i Kbh. (I. afd.).

Klausenburg ['klausnburk], ty. navn på byen Cluj i Rumænien.

'Klausner, Josef (f. 1874), jød. historiker og litt.forsker. Fra 1925 prof. i nyhebr. litt. ved univ. i Jerusalem.

klau'su'l (lat. *claudere* spærre), bestemelse, navnlig af indskrænkende art, i en aftale.

Klausulæder, i handel mellemmand, der køber en vare som er belagt m. klausul og (ulovligt) sælger den videre uden denne klausul, altså »æder« klausulen. **k** fandtes isa'r under I. Verdenskrig, hvor Danm., for at kunne indføre forsk. varer gnm. den eng. blokade, måtte lægge dem med klausul, så de ikke skulle indgå i eksporten t. Tyskl.

'Klaveness, Thorvald (1844-1915), no. præst, sidst i Oslo; teol. liberal, fremragende prædikant og udg. af en meget brugt katekisine og af prædikensamlinger.

Klavenæs, Thorvald (1866-1937), no. forfatter og redaktør. Især kendt for det illustrerede værk om no. udvandrere *Det Norske Folk i Amerika* (1904).

klav'er, strengeinstrument, som er forsynet med et klaviatur, ved hvis tangenter (lat. *clavis*) man v. hj. af filtblækkede hamre kan anslå de enkelte strenge. Det moderne **k** er en udvikling af hammer-**k**. Det har i alm. omfang A"-a"" Store mod. flygler går op til c"". Mod. **k** fremstilles i flg. hovedtyper: flygel med vand-

ret liggende strenge og opretstående **k** med lodret stående strengebesætning. Kammerpiano (pianino) er en mindre udg. af opretstående **k**.

Klaverspillerkrampe, krampagtig stivhed af arm- og håndmuskler, tillige med smerter og træthed i armen, som følge af overanstrengelse ved klaverspil, helbredes gerne ved passende hvile.

Klavertråd, troostiteret hårdtrukket stål-tråd.

Klaverudtog, to- el. firhændigt arrangement for klaver af værker, der opr. er skrevet for anden besætning (symfoni, opera, kammermusik el. lign.).

klaviatur, tangenterne på klaver og andre tasteinstrumenter.

Klavicembal [-'tjæm-j el. *klavicymbel*, d. s. cembalo.

Klavichord, anden stavemåde for klavichord.

Klavicy'terium [-sy-], et cembalo med lodret resonansbund.

Kla'zomenai [-'so-] (gr. *Klazome'nai*), ionisk oldtidsby på Lilleasiens V-kyst, hvorfra Anaxagoras stammede.

Kléber [kle'bæ:r], Jean Baptiste (1753-1800), fr. general, fik 1799 overkommandoen over den fr.ær i Ægypten ved Bonapartes hjemrejse, hævdede sig dygtigt; myrdet.

Klee [kle:], Paul (1879-1940), schw.-ty. maler. Hans tegninger med spinkle og

Paul Klee: Tiden og Planterne.

følsomme linjer giver udtryk for en kosmisk livsfølelse og er blevet betegnet som en art »sjelels musik«.

'Kleffens, Nicolaus van (f. 1894), holl. diplomat. Udenrigsmin. 1939-febr. 1946, derpå min. u. p. og holl. repræsentant i Sikkerhedsrådet, fra maj 1947 ambassadør i USA.

'kløfter (gr. *kléftai*, egl. røvere), gr. frihedskæmpere, der i 15-19. årh. fra bjergene bækampede tyrkerne.

Kleiber ['klai-], Erich (f. 1890), østr. dirigent. 1923-31 og 1933-35 kapelmester ved Statsoperaen i Berlin. Siden 1939 i USA.

Klei'n, Christian Sophus (1824-1900), da. politiker. Jurist, nat.lib. folketingsmand 1858-66, landstingsm. 1866-98. Justitsmin. 1872-75. ledende i min. Fønnesbech 1874-75. Søgte at fortrænge Estrup ved forligsforsøg, men savnede tilslutning. Overpræsident i Kbh. 1891-99.

Klein [kla:n], Felix (1849-1925), ty. matematiker, prof. i Göttingen. **K** var lige fremragende som forsker og som organisation og havde stor indflydelse på udformningen af den moderne undervisn. i mat. ved univ. og de højere skoler.

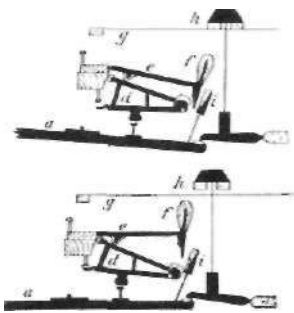
Klein, Franz (1854-1926), østr. retslærd. Har udarbejdet den østr. civilproceslov af 1895, der var den første moderne retsplejelov.

Klein [kla:n], Oscar (f. 1894), sv. fysiker. 1927-30 lektor ved Kbh.s Univ. 1930 prof. ved Stockholms høgskola. Arbejder over kvanteteori og relativitetsteori.

Klei'n, Vilhelm (1835-1913), da. arkitekt. Påvirket af Chr. 4.s nederl. Renaissance. Private og offentlige bygninger, *industribygningen* (1871) i Kbh., *det gi. kunstindustrimuseum* (1892-94), *åndsvegeanstalten* (1898-1901) ved Vejle. Oprettede 1875 Tegne- og Industriskolen for Kvinder.

'kleinkunst (ty. småkunst), opr. kunstindustriprodukt i lille format, senere tillige betegner, for det bagatelagtige og pine i kunsten.

kleinmeister ['kla:nma:stær] (ty: små-

Klavermekanik (flygel). 1. hvilestilling 2. anslagstilling, a tangent, d stoder, e hammerstilk, f hammerhoved, g streng, h damper, i fanger.

mester), fællesbetegn. for en kreds af ty. kobberstikkere i det 15.-16. årh., bl. a. Altdorfer og brodrerne Beham.

'Kleinschmidt, Samuel (1814-86), ty.-da. grønlandsmisionær. Grl. det nuv. grønfl. skr.sprog. Grø/ú.-Do. *Ordbog* (1871).

Kleist [klaist], *Heinrich von* (1777-1811), ty. forfatter. Officérsønn; havde patologiske anlæg, begik selvmord. K-s dramaer spænder fra det stærkt personlige og bizarre *Penthesilea* (1808) til det folkeligt-romantiske *Das Käthchen von Heilbronn* (1810). *Die Ilermannschlacht* (1821) rører den fanatiske patriot. (Portr.)

Kleist, Paul Ludwig Ewaldvon (f.1891), ty. general. Kommanderede fra 1941 panserarmé på sydl. del af Østfronten, standset ved Rostov. Fanget af amerikanerne 1945.

'Kleisthenes (gr. *Klei'sthéné's*), athensk statsmand, styrtede Hippias 510 f. Kr. og gav en demokratisk forfatning.

kleistoga'mi' (gr. *kleistos* som kan lukkes — *gami*), det forhold, at visse planter foruden de sædv. blomster har nogle, der ikke åbner sig, og som derfor kun harselvbestøvning. Disse blomster mangler el. har meget små kronblade.

klejne (mnty. *kleinet* lille ting), sløjfeformet kage af mørdejg, som koges i Klarret.

klejnsmed (ty. *klein* lille), håndværker, som forarbejder mindre jerngenstande.

Klem', *Knud* (f. 1901), da. museumsdirektør. Siden 1937 dir. for Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, fra 1939 tillige tilsynsførende ved Helsingør Bymuseum.

'Klematis el. *skovranke* (gr. *klematis* tynd kvist), stauder el. klatrende buske af ranunkelfam. m. mods. blade, hvis stilke tjener som klatreorganer. Blomsterne m. 4 el. fl. kronbladagtige blomsterblade, frugterne er nødder, ofte med langt udvoksende, håret griffelt. 230 arter. Mange arter og former planter i haver, f. eks. *Clematis vitalba* (Eur.) med små grønlig-hvide blomster, især til lysthuse, og *Clematis lanuginosa* (Japan, Kina) med store himmelblå blomster; begge disse er klatreplanter, mens f. eks. *Clematis in te gri-olia* (Eur., Asien) med blå blomster er stauder.

'Klemensker, da. stationsby (Rønne-Allinge) på Bornholm; 409 indb. (1945).

klemliste, *bygningstekn.*, u-formet træliste, hvori elektr. ledninger, der skal være let tilgængelige, anbringes.

Klemm, *Walter* (f. 1883), øst. maler og grafiker. Grafiske suiter, bl. a. til *Reinecke Fuchs*; farvetræsnit.

klemmebreve, de af Chr. 3.s love (1555), hvorved en del søgne lagdes sammen for at forbedre præstelønninger m. m.

klemspænding, spændingsforskellen ml. polerne (klemmerne) på en strømkilde, nar den afgiver strøm, k er mindre end el. højst lig med EMK.

'Klenau, Paul von (1883-1946), da. komponist, virkede hovedsagelig i Tyskl. Skrev bl. a. operaerne *Salamith* (1913), *Kjartan* og *Gudrun* (1918), balletten *Lille Lids Blomster* (1916), 3 symfonier, korværker m. v.

kle'nodie (mnty. af *klene* spinkel; strålende), kostbart smykke; dyrebar ting.

Klenr.e' [k'lentsa], *Leo v.* (1784-1864), ty. arkitekt og arkitekturforf. Nyklass. bygninger i München: *Clyptothek* (1816-34), *Alte Pinakothek* (1826-36), *Allerhe Higerhof kirche* (1827-37) i oldkristelig stil. 1834 medarbejder i Athen ved anlæggelsen af den ny by og slottet, 1839 museet i eremitage-slottet i St. Petersburg.

Kle'obulos, tyrar på Rhodos ca. 600 f. Kr., en af de 7 vise.

Kle'omenes (gr. *Kleo'méné's*), tre *spartanske konger*: Kleomenes I. (d. ca. 490 f. Kr.), hjalp med at fordrive Hippias fra Athen 510 og besejrede Argos. K-3. reg. 236-21, udvidede borgerfallet og fordelte jorden pány, styrtede eføresnes magt, slog det acheiske forbund, men blev fordrevet af makedonerne.

'Kleon, ledende demokratisk statsmand i Athen 427-22 f. Kr., garver af profession.

tilhænger af energisk krigsførelse mod Sparta under Den Peloponnesiske Krig, overrumlede 425 en spart. garnison på øen Sfakteria, faldt v. Antipolis mod Bradasidas.

Kle'o'patra, ægypt. dronninger og prinsesser af det ptolemæiske hus; mest kendt er Kleopatras 7. (69-31 f. Kr.) reg. 51-31. Hun blev fordrevet 48 f. Kr., genindsat af Cæsars s. m. broderen Ptolemæos 13.; blev Cæsars elskerinde og fødte ham sønnen Cæsaron. Efter Cæsars død krævede Antonius hende til regnskab for hendes holdning i borgerkrigen, men betaget af hendes ynde opholdt han sig de flg. år i Ægypten. K fremkaldte ved sin flugt Antonius' nederlag ved Actium, hvorefter hun begik selvmord for ikke at falde i Augustus' hænder.

Kleopatras nål, *hot.*, d. s. s. Eremurus.

Kleopatras nåle, moderne belemn. for 2 ca. 20 m h. ægypt. obelisker, rejst i det 16. årh. f. Kr. i Heliopolis; den ene førtes 1878 til London, den anden 1880 til New York.

klep'sydra (gr. *kléptein* stjæle -f *hydor* vand), 1) vandur i form af en lerkrukke med snæver tud nær bunden og et hul nær randen til regulering af vandstanden. Anv. i klass. tid i den attiske proces til udmåling af talletiden. Eksemplar bevaret. 2) Kilde på Akropolis' NV-skænt.

kleptoma'ni' (gr. *kléptein* stjæle - *mani*), sygelig trang til at stjæle. Trangen bunder hyppigt i biol. foretælsel som graviditet, klerkateterium el. seksuelle forhold.

klere'si' (mlat. *clericus* klerk), præsteskab, gejstlighed (ofte nedsettende); slæng.

kléri'ka'l (mlat. *clericus* klerk), karakteristisk for gejstligheden; kirkeligsinde, klerika'lisme, politisk stræben efter at fremme gejstlighedens magt.

klerk (lat. *clericus*), kat. gejstlig boglærd person i middelald.; skriver, kontorist.

klerkefinker (*Spo'rophila*), syd-amer. finker m. opsvulmet næb.

kle'rucher [-kar] (gr. *klé'ruchoi* lodsejere), de athenske borgere, der fik jord på erobret område, men bevarede borgerretten hjemme, idet de af k dannede kleru'chier ikke udgjorde selvstændige bystater.

'klems (lat. af gr. *kléros* lod), præsteskab (mods. lægfolket).

klieche [kli'je] (fr. *cliché* aftryk), 1) billedtryklade til reproduktion, k er en lysfølsom metalplade (zink, kobber, messing), hvortil den fot. original overføres fra negativet. Ved ætsning med syre i de ikke belyste (ikke tegnede) partier, vil billedet fremtræde i højrelief. Halvtonebilleder må gnm. et net el. raster opløses i punkter (autotypi); 2) forslidt talemåde.

klid, affaldsprodukt ved formaling af korn (skaldede, der indeholder en større el. mindre mængde af den yderste del af frøhviden), anv. til foder for kreaturer og høns, blev under verdenskrigene anv. til at strække rugmel.

klie'n't (lat. *clien's* person i afhængighedsforhold til en stormand (i det gi. Rom)), kunde; person, for hvem en sagfører udfører retslige forretninger.

klie'n'tel' (el. [-'te'l]), 1) i oldtidens Rom et særligt retsforhold ml. en fremtrædende borger og en kreds af formucløse personer, der til dels underholdtes af ham og til gengæld gjorde ham deres daglige opvartning. 2) Kreds af klienter.

'klike (fr.), snævert afgrænset, sammen-sluttet kreds af privatpersoner (ofte nedsettende).

klikker, *mil.*, patron, der ikke lader sig afskyde.

klima (gr.), sammenfattende beskrivelse af et steds vejrforh. En fuldstændig k-beskriv. burde omfatte alle de forsk. vejrforhold, der kan indtræffe på stedet; af praktiske grunde angives dog kun visse bearbejdelser af de meteor. observationer, og fremmest middeltal af lufttryk, temp., vindstyrke osv., samt hvor store afvigelser herfra der kan indtræffe. Ofte gives hyppighedstabeller over de forsk. afvigelser. Undertiden benævnes middeltallene »normalværdier« (normaltemperatur osv.); udtrykket kan være vildledende, idet man kan antage, at disse normalværdier skal indtræffe særlig

hyppigt; i virkeligheden indtræffer afvigelser fra »normalværdierne« langt hyppigere end normalerne selv. Man skelner ml. to hovedtyper af k, nemlig det *kontinentale*, der er karakteriseret ved store svingninger af de forsk. elementer, og det *oceaniske*, hvor svingningerne er mere jævne

klimaanlæg d. s. s. luftkonditionerings anlæg.

'klimak's (gr. trappe), i retorik og poesi gradvis stigi lg i udtrykket (f. eks. »onde tid i sæd - allerværste dærer«). Anv. k(f. ks. Winthers »Elskede, Kjære«) kan undertiden irke som en inderlighedens k.

klimak'te'rium (gr. *klimak'tér* trin på en stige), overgangsaler, tiden, hvor menstruationen holder op, ml. 42 og 52 år, oftest omkr. 47-48 års alderen. Ledsages ofte af hedestigninger og nervøse symptomer.

klie'ma'tfeber, betegn. for visse febrile prosygedomme, f. eks. malaria.

klie'ma'tisk, vedr. klima.

klimate'riske konstanter, gennemsnitsværdien af temp., nedbør osv., som tjener til beskrivelse af et steds klima.

klimate'ologi' (*klima* -i -logi), læren om klima.

Klimsch [-ml], *Fritz* (f. 1870), ty. billedhugger. *Virchow monumentet* (1906-10), skulpturudsmyk. af rigsdagsbygningen (1914-17), *Emil Fischer mindesmærke* (1920-22), alle i Berlin.

klingsbøjt (ty.), en pung på enden af en lang stang til indsamling af penge under gudstj. Undertiden forsynet med en klokke. Bruges de fleste steder uden for Danmark.

klinge, huggende el. stikkende del af et hug-el. stikvåben, f. eks. sabelklinge.

Klingen, da. kunstblad 1917-20; red. af A. Sæltø m. fl. K-s Forlag (Fischer, Kbh.) har desuden udsendt bøger og grafiske mapper samt en årbog (1942).

Klingenberg, Poul v. (1615-90), da. generalpostmester 1653-85. Havde det da. postvæsen i privat enterprise og reorganiserede det, således at det blev et meget indbringende foretagende.

'Klinger, Friedrich Maximilian (1752-1831), ty. forfatter. Hans overeksponerede ungdomsdrama *Sturm und Drang* (1776) gav navn til tidens litt. bevægelse. K-s senere romaner, *Fausts Leben*, *Thaten und Hollenfahrt* (1791) er oplysningslitt.

Klinger, Max (1857-1920), ty. maler, billedhugger og raderer. Virksom bl. a. i Leipzig og Berlin. Har malet 11. dekorative vægmalerier. Det var dog raderede suiter, der skabte K-s verdensberømmelse, bl. disse *Brahmsphantasie* (1894) og *Vom Tode* (1889-98). Af hans talrige skulpturer skal bl. a. fremhæves *Beethoven-statue* i flerfarvet marmor og *Diana* (1906, glyptoteket). K-s spekulative og germ. kunst har haft sine mest begejstrede tilbedere i litt. kredse.

'Klingspo'r, Alexander (f. 1897), da. maler; medl. af »Kammeraterne«; bl. a. figurbill. og motiver fra villakvarterer.

'Klingste'n, d. s. s. fonolit.

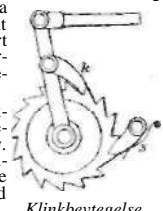
klie'nik (gr. *kline* seng), institution, der modtager syge til behandling.

klining, overtrykning el. tætning af en væg med en tykflydende, klæbrig masse, f. eks. ler.

klinske praktikantundervisning, den, betegn. for den praktiske uddannelse, der meddeles de lægevidenskabelige studerende ved Kbh.s og Arhus' univ. af særlig beskikkede overlæger, der ofte får titel af professor.

klie'nbeklædning, bræddetbeklædning fastsømnet nedefra oppefter, således at underkanten af hvert brædt dækker overkanten af det foregående.

klie'nbbevægelse, rykvis omrørende bevægelse fremkaldt v. at den frem- og tilbagegående klinkhage el. pal A: føres mod klinkhjulets tænder. *Klinkbevægelse.*

kloakanlæg, anlæg til bortledning af spildevand, regnvand o. l. fra bebyggede områder. Tidl. bortførtes spildevand og regnvand sammen i åbne rødstene og grøfter, medens latrine kørtes bort i vogne; disse sundhedsfarlige forh. er nu i alle større byer ændret ved indførelse af k. k. får fra husholdn. tilførsler fra køkkenvaske, håndvaske, W.C. m. ru., idet vandet gnm. vandløse løber til ejendommens lodrette el. skrå afløbsrør, faldrørene, og derigennem til kloaken. En del af de lodrette faldrør skal if. afløbsregulativerne føres op over taget, sål. at k. udluftes. Afløbende regnvand fra tagflader o. l. føres gnm. tagrender og tagedløb til rørbrønde, hvorfra det gnm. rørbrøndenes vandløse føres til kloaken. Afløbsvandet fra gårdbæltinger, gader o. l. føres gnm. rørbrønde i dybdepunkterne til kloaken. k. kan være udført som det ældre fællessystem el. som det nyere separatsystem. Ved fællessys ternet føres det stærkt forurenede vand fra husholdninger m. m. bort i samme ledninger som det kun lidt forurenede regnvand fra tagflader m. m. Da spildevandet kun udgør 2-3 % af vandmængden under styrtregn, og da ledningerne må dimensioneres således, at de kan bortføre denne styrtregn, er det klart, at de i tørvej kun fører en ringe strøm langs bunden. Af økon. grunde, og da især når det er nødvendigt at pumpe vandet, udføres k. med overfald, d. v. s. anordninger, der fører den vandmængde, der overskrider spildevandsmængden mere end nogle få gange, direkte til recipienten. Der vil således ved fællessystemet under regnskyl komme en forurennet strøm til vandløbet. Rensningsanlægget må dimensioneres ud fra den stærkere belastning under regnskyl, hvilket er dyrt.

I separatsystemet føres kun spildevandet bort i de egl. kloakledninger, medens regnvandet ledes direkte til det nærmeste vandløb el. lign. tidl. gnm. åbne grøfter. Rensning af regnvandet kan undværes el. være meget enkel og billig, medens rensning af spildevandet kan gøres effektiv. Separatsystemet kræver derimod et til dels dobbelt ledningssystem, hvilket kan blive mere el. mindre fordyrende. Valget ml. de to systemer må træffes i hvert enkelt spec. tilfælde. For at spare på ledningsdimensionerne kan, hvor forholdene tillader det, indrettes såk. sparebassiner, d. v. s. beholdere, hvortil vandet under regnskyl løber fra kloaken for siden, når regnskyllet er ophørt og vandføringen i ledningerne mindsket, atter at løbe til kloaken. På kloakledningerne anbringes nedgangsbrønde af h. t. inspektion og oprensning. (Vedr. rensningsanlæg se: emscherbrønd, septictank, biologisk rensning.).

kloakdyr (*Mono tremata*), primitive austr. pattedyr, udgør en særlig underklasse, forsynet m. kloak, hos hannen udmunder urinlederen i kloaken og ikke gnm. paringslemmet. k. lægger æg, mælkekirtlerne munder ikke på dievorter, men igennem talrige små porer. Mangler tænder, kæberne beklædt m. et hornagtigt næb. Her til næbdyr og myrepindsvin.

kloakgas, den af kloakslam gnm. anaerobe processer udviklede gas. k. anv. til drift af kloak-rensingsanlæggets maskineri, opvarmning af rådnatankene (hvorved rådneprocesserne fremskyndes), bil-drift el. iblandt en belysningsgassen. Den brændbare del af k. består af metan.

kloakledninger udføres af glaserede ler-rør, betonrør og indenfor bygninger af asfalterede støbejernrør. Mindre ledninger er cirkulære, større ofte spidsbuede af h. t. selvrensningen.

kloakvæsen, sammenfattende betegn. f. indretn. og drift af et kloakanlæg og for den herfor ansvarlige institution.

kloasma, anden stavemåde af de for chloasma.

klode, astron., d. s. s. himmellegeme.

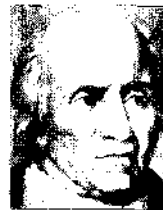
Heinrich v. Kleist.

P. V. Jensen Klint.

Mogens Klitgaard.

F. G. Klopstock.

'Klodoveg, fordansket skrivemåde for Chlodovech.

klodforme, d. s. s. blokforme.

Klods-Hans, da. polit.-satir. ugeblad, udk. 1899-1926.

klodstrin, nederste trin i trappe, når dette når uden for forvængen og her er udført med som cirkel, spiral el. lign. (Hl. se vindeltappte).

klodstræ, træ der er af god kvalitet til brænde, men p. gr. af knaster, dårlig form o. a. kun er tarveligt gavntre.

Klodzko ['kbtsko], ty. *Glatz*, by i Slask (Schlesien), Polen, i den mellemste del af Sudeterne; 23 000 indb. (1946). Bancentrum. Po. 1945.

Kloé, anden stavemåde for *Chloé*.

Klofrøer, d. s. s. sporefrøer.

klo hånd, misdannelse af hånden efter beskadigelse af armnerve (nervus ulnaris); yderste fingerled er kloagtigt krummet.

klokke (*Cam' pa nu la*), slægt af k-fam., urter med klokkeformede, blå (sjældent hvide) kroner med 3 støvfang. Førsthanlig. Frugten en kapsel. 230 arter, i Danmark er 9 vildtvoksende. Mange k-arter er prydanter på friland.

klokke, hult, nærmest keglestubformet metallegeme, der giver lyd ved at slås m. en knebel. k. støbes af klokke metal el. stål, oftest fra flammeeovn og i lerform. k. bruges i fl. forkristelige religioner. De første kirker fandtes i 6. årh. e. Kr. i Engl., de blev ikke støbt, men smedede og var af ringe volumen. Først i 14. årh. findes større k., som da var støbte. Bl. de største er k. i Krem fra 1533 (Tar Kolokot), der vejer 220 t. Hovedt i Peterskirken i Rom vejer 19 t. Den ældste bevarede da. k. er malmk i Smøllerup kirke v. Viborg fra ca. 1200; fra 14. og 15. årh. er fl. hundrede k. bevaret, deribl. mange med lange indskrifter, også visende k-s navn, hvormed den blev døbt. 2) søv., løvbefalt tågesignal for ankerligger, bruges også til at slå glas.

klokke, elektr., d. s. s. ringeapparat, elektr.

klokke, pneumatisk, med., lufttæt kammer, hvor en person kan behandles med stigende og faldende lufttryk. Anv. især ved lungeudvidelse.

klokkebæger-kulturen, tidlig metal-kultur fra midten af 2. årtusinde f. Kr., har fået navn efter et i dens grave alm. forekommende lerbæger af klokkeform, k-s hjemsted er Spanien, hvorfra den har bredt sig med folkevandring til Vesteuropas kystegne, samt Central-europa. I Danmark viser den sig i yngre stenalderens slutning sammen med den yngre enkeltgravskultur.

Klokkeboje, d. s. s. klokketønde.

klokkedyr (*Vorticellidae*), fam. af infusionsdyr, fastsiddende, stilkede, kolonidannende. Alm. i ferskvand.

klokkefrø (*Lim' bina bom' bina*), lille tudsdelig frø, rødpletlet underside, dens kvækken minder om klokkeklang. I Danmark, navnlig på småøerne i den østl. del af landet.

klokkefugl (*Chasma' rhy-nchus nua' collis*), hvid. duester, brasil. spurvfugl. Klokkeiign. stemme.

klokkehycint (*Scilla non 'scripta*), bl. til liljefam. hørende loqviekst med blå, hængende, klokkeformede blomster i en ensidig klase. Prydanter i haver.

klokkeisolator, porcelænsisolator benyttet ved telefon- og telegrafledninger samt ved stærkstrømsanlæg for lavspænding.

klokkeling (*'Erica*), slægt af lyngfam.

Halvbuske el. buske (sjældent træer) m. nåleformede blade. Blomster 4-tallige med krukke- el. cylinderformet krone. 500 arter, især Kaplandet og Middelhavslandene. Alm. k. (E. tetralix) med røde kroner, er alm. i Danmark i hedemoser. En art (E. arborea) leverer træet til bruyère-piber. I haver er mange arter og sorter anv. som prydanter.

Klokkeling.

klokke metal el. klokke-bronze, hård kobberlegering m. 20-22% tin og evt. zink, jern og bly, dog helst så lidt som muligt. Legeringen skal være ordenligt homogen og af ret stor styrke og hårdhed.

»Klokken«, autom. tidsmøding v. KTAS. **klokkeringning** for gudstj., kendes fra 6. årh. Siden blev det også skik at ringe morgen (middag) og aften. Der skelnes ml. alm. k., hvor hele kloaken sættes i sving, klemning og kimning.

klokkeslæts observation, søv., tages til bestemmelse af et steds (skibs) klokkeslæt i observationsøjeblikket ved måling af et himmellegemes højde; bruges til bestemmelse af stedets længde. Andre k. fås ved optiske el. akustiske tidssignaler (f. eks. radiotidssignaler).

klokkeslæt, d. s. s. carillon.

klokkestabel, tårnlignende tømmerkonstruktion, hvori kuldede kirkers klokker hænger. De få fra middelalderen bevarede k. kan være monumentalt udførte; simple, moderne typer endnu ret alm. i Jylland.

klokkestol, træ- el. jernkonstruktion, hvori tårnklokker hænger.

klokke træ (*'Abutilon 'striatum*), art af katostfam., har håndfligede blade og store, hængende, gule, klokkeformede blomster; stueplante, ca. 'i/rn høj.

klokketønde, flydende sømærke af jern med klokke, hvis knebler arbejder ved søens bevægelse, hyppigt forsynet med fyrplanter. (Hl. se tavle Sømærke).

'klo'kobling, en særlig koblingsform, v. hvilken man kan etablere forb. ml. to i hinandens forlængelse liggende akster. Den ene aksel har en fast, den anden en på akslen forskydlig »klo«, et cylindrisk legeme med fremstående tappe, som passer til fordybninger el. udskæringer i den modstående klo. Forb. etableres ved forskydning af den bevægelige klo.

klo'n (gr. *klon* kvist), betegn. f. grupper af individer fremkommet gnm. ukønnet forering (deling, podning, knopskydning) af eet moderindivid, k-s individer er genotypisk ens i lighed med de såk. rene linier. Eks: Jordbær afvigen sort, frugt-sorter, parthenogener. bladlusgenerationer, enæggede tvillinger.

Klondike ['klandaik], tidl. berømt guldfelt i Yukon-territoret i Canada, ved K River, en biflod til Yukon River. Guldfund 1896 førte ca. 40 000 guldyaskere hertil, nu foretages guldudvindingen af kapitalstærke a/s. Guldprod. var år 1900 22,3 mill. doll. og 1939 3 mill. dollars.

Tværsnit af kloakledning.

Klokkedyr.

generaloberst, 1914-16 chef for 1. armé, som invaderede Belgien. Måtte under Marneslaget efter indgruben fra den øverste hærledelse opgive en vistnok gunstig påbegyndt indkredsningssmanøvre.

kludemosaik (eng. *pieced work* sammenstykket arbejde), sammensyning af kulørte klude i forsk. geom. mønstre dannet af trekanten, firkanter, sekskanter m. m. Syningen har en vrangside p. gr. af kludenes ombojede kanter mods. den middelalderlige mosaiksyning, der er ens på ret- og vrangsidene, idet kludene (tykke flittagte) her syes sammen med tilstødende kanter.

'**Kluge**, *Friedrich* (1856-1926), ty. sprofgforsker. *Elymologisch-es Wörterbuch der deutschen Sprache* (1882-83).

Kluge, *Cunther von* (1881-1944), ty. general. Armé-chef i Polen 1939, i Frankr. 1940; fra nov. 1942 ledende på centrale del af Østfronten; 6.7. 1944 Rundstedts efterflg. som øverstkommand. på Vestfronten, fjernet efter Paris' fald, kort lefter død.

klumme, alm. ordform for kolonne.
klumpfisk (*Mollidae*), indtil 3 m store

høje, sammentrykte fisk m. ganske små finner, pelagisk i varmere have, driver nu og da ind på da. kyster.

klumpfod (*pes varus*), oftest medfødt misdannelse; fejlstilling af foden, der er drejet indad og sammenbøjet. Bør opereres så tidligt som muligt.

'**Klumpke'ske lammelse** (først erkendt af den ty. nervelæge Déjerine-Klumpke (1859-1927)), lammelse af hånden, tillige med forsværing af pupillen, som følge af overvirning af nervebundet på halsen. Optræder navnlig hos børn født ved vanskelig fødsel.

klunker (ty.), possementmagerarbejde, frynsrer samlet i kvaster, hvoraf 80ernes og 90ernes interiørkunst har fået betegn. klunkestil.

klup, 1) tekn. y vindejern til fastholdelse af

skærebakker til gevindskæring; 2) *skovbrugsredskab* til måling af træers tykkelse, består af en i cm inddelt lineal med to arme, af hvilke den ene sidder fast og vinkelret på linealen ved inddelingens nulpunkt, og den anden er forskydelig hen ad linealen.

klusi' (lat. *claudere* lukke), *lukkelyd* el. *eksplosiv*, konsonant, der dannes ved fuldstændig afbrydelse af luftstrømmen gnm. munden, f. eks. k og b.

'**kløde** (*Recurvi'rostra avo'cella*), langbenet, sort og hvid vadefugl m. opad-bøjet næb. Veludviklet bindehud m. tærerne. Nu ikke sjældent ynglefugl i Danmark. Trækfugl.

kløbe, jysk betegn. for mosetør mod. lyngtør.

klønger, slægts- og samlingsnavn for alle de til slægten *Rubus* hørende arter f. eks. hindbær, frøbær, multebær.

kløys (holl. *kluis* enebo, celle), søv., huller i skibssiden,

Kløde.

hvorigtm. man stikker trosser til for-tøjning.

'**kløysma** el. *kløys'te'r* (gr. *kløysin* skylle), 1) gi. betegn. for vædske, der indbringes gnm. endetarmsåbningen; 2) lavement.

kløys'tro'n (gr. *kløys'tér* rør I *elektron*), radiator for meget korte bølger, mikrobølger. V. hj. af styrespændinger kontrolleres elektronernes hastighed.

Klytai'm(n)estra, i gr. sagnhist. Agamemnon's hustru. Lod sig under Agamemnon's fraværelse i den trojanske krig forføre af sin mands fætter Agisthos, der i samråd med K dræbte Agamemnon ved dennes hjemkomst. K var moder til Ifigeneia, Elektra og Orestes. Den sidste dræbte på Apollons bud og med tilskyndelse fra Elektra sin moder for at hævne faderen.

'**kløys'er** (holl.), søv., trekantet forsejl, der vander på k-staget fra fortoppen til enden af k-bommen. (III. se tavle Sejl-skibstyper).

kløbersten, grønligbrå blød tæt stenart, bestående af talk, klorit og serpentin. Forekommer som lag i krystallinske skifre. Anv. til bygningssten (Trondheims domkirke).

kløde, fællesbetegn. for uldne stoffer til yderbeklædning, især herrestoffer, k i snævrere forstand er lærreds- el. kiper-vævede, bløde strøggarnsvarer med udpræget luv, f. eks. da. militærkløde.

kløde, søv., omvikle, beklæde; k et tov: omvikle et tov med skibmandsgarn v. hj. af en k-kølle for at beskytte tovet mod slitage.

klødemøl (*Tin'eola biselli'ella*), lille sommerfugl m. spidse vinger, larven gnaver i kløde o. l. (III. se tavle Sommerfugle).

klødnig, søv., et skibs beklædning uden på spanterne af træplanker el. stålplader.

kløg, fedt, leret dynd, afsat i havet el. ferskvand.

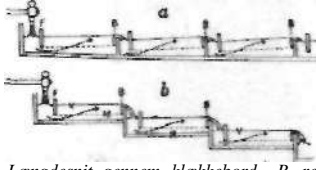
Kløgbanke, lav ubeboet ø i Ringkøbing Fjord; 3,3 km².

'**kløger** (*Ta'banidae*), store fluer, hvis hunner er blodsugere og ofte stikker mennesker og pattedyr; betegnes fejlagtigt som bremses.

Kløg.

klækning af fisk, opdræt af fiskeyngel v. hj. af kunstig befrugtning. 1) *Tør befrugtning*, der giver stor procent befrugtede æg, anv. især v. laks og orredarter. Moderfisken afstryges over tørr fad, og fra en moden hanfisk dryppes mælken over æggene. Efter omrøring sættes vand til, og befrugtning foregår nu meget hurtigt. Æggene anbringes snarest i et klækkehus. Rent og rigeligt vand til-

Længdesnit gennem klækkebord. R rensens eller »bordets» bund, F forvæg i klækkebakken, B bakkens bagvæg, der foroven består af metalrøstvæv, M bakkens bundflade, der helt består af metalrøstvæv, V vandoverflade. Pitene angiver vandstrømnings retning.

ledes fordelt ned over klækkebordene, der rummer rækker af klækkebakker. Efter en vis tid ses fosterets øjne som sorte punkter. Som øjenæg kan rognen tåle længere transport. Efter 2-4 mdr. (v. henh. 8° og 4°) er k til ende. 2) *Ved kløbende rogn*, f. eks. helt- og geddeæg, benyttes ikke klækkebakker, men man lader rognen kløbe til granis o. l., der udlægges i kurve el. kasser på beskyttede steder. Til kunstig k kan rognen anbringes i høje beholdere, hvori en vandstrøm holder æggene hvirvlende. Naturlig k kan fremhjælpes v. anlæg af grusbanker til legeareal i grusfattige vandløb, udlægning af grangrene o. a. i plantefattige søer m. v.

klængning, d. s. s. frøklængning.

'**kløpal** (oldn. *kleppr* klump), store, magre gule ål.

•**Kløstrup**, *Christian* (1820-82), da. tegner, medarb. ved »Corsaren«, har bl. a. ill. »Peder Pars« og »Kærlighed uden Strømper« og skildret datidens københavnerliv i en række farvelagte tegninger.

Kløcker, se Ehrenstrahl (David Kløcker von).

kløe, ejendommelig hudfornemmelse, som udløser trang til kradsning, k forekommer ved hudsygdomme og lidelser i indre organer, i nogle tilf. (navnlig hos ældre personer og lokaliseres til legemsåbningerne) uden kendt grundlag.

kløpind, 1) nedgravt stolpe anbragt på marken, så løsgående kreaturer kan gubbe sig mod den; 2) lille elfenbenshånd med skaft, man kunne klø sig med, indført i 2. halvdel af 18. årh., hvor de komplicerede og høje frisurer forbød tilstrækkelig rensning.

kløpulyver, korte plantehår (f. eks. hårene i hyben), der fremkalder hudkløe.

klør (egl. kløver), en af de fire kortfarver. kløvebrænde, d. s. s. kløv.

kløver (*Tri'folium*), slægt af ærteblomstfam. med trefingrede blade, blomster i hoved med rød, hvid el. gul krone. 300

A. rødkløver, B. alsikekløver, C. buget kløver, D. blodkløver.

arter, i Danm. 16, deribl. på tørre sandmarker hare-k (T. arvense), på strandenge jordbær-k (T. fragiferum); på tørre marker gul k (T. pratense) og fin k (T. minus), der har gule kronen Rød-k (T. pratense) er i landbruget den vigtigste græsmarksbælplante i 1-2-årige græsmarker; der skæles m. tidlig og sildig rød-k. Endv. buget k (T. medium) m. bugete stængler og smallere småblade; blod-k (T. incarnatum) m. valseformet aks og blodrøde kroner; begge oftest vildtvoksende. Alsike-k (T. hybridum) m. stilkede blomster (blegrøde) er ofte dyrket som foderurt og findes forvildet. 1 varige græsmarker er hvid-k (T. repens) den vigtigste græsmarksbælplante, k har som andre bælgplanter ca. dobbelt så højt proteinindhold som de egl. græsser, hvorfor en passende k-procent vil være en fordringsmæssig fordel (se iøvr. græs).

kløverbære fod (*Haplothrips 'statices*), blørefod, der suger i kløverhoveder, hvorved frugtsætningen kan ødelægges.

kløvergnaver (*Phyto'nomus nigri'rostris*), snudebille, larverne gnaver i kløverens aksblade. Skadelig.

kløverhovedgnaver (*Phyto'nomus 'melis*), snudebille, larverne gnaver i kløverhoveder. Skadelig.

Kløvermarken, område på NØ-Amager (Christianshavns fæled), benyttet som militærøvelsplads. På en del af K anlagdes 1945 stor baraklejr f. ty. flygtninge (opr. 18 000).

kløvertræthed, plantesygdom, der viser sig ved, at kløveren pletvis ikke vil vokse. k skyldes især kløverål.

kløverål (*Ty'lenchus 'dipsaci*), rundorm, der snylter i kløverens stængel, især i rodhalsen. I Danm. blev angreb på rødkløver fundet i 1876 af P. Nielsen, k er hovedårsagen til kløvertræthed.

Kløveshøj, 100 m h. bakketop 0 f. Tissø, V-Sjælland.

kløvningssproces, biol., det dyriske ægs første delinger. Ofteft vil delingsfurerne gå helt gnm. ægget, men hos blommerige æg, f. eks. fugleæg, vil furerne være overfladiske, idet der dannes sig en kimskive.

km, fork. f. kilometer; km² = kvadrat kilometer;

K.M.t., sv. fork. f. Kunglig Majeståt.
Knabstrup, hovedgård SV f. Holbæk; fra 1776 i slægten Lunnss eje; Villars Lunn (d. 1865) tillagde her den gråskimlede K-hestestamme. Hovedbyggn. fra 1861-62.
'Knackfuss [-fa:s], *Hermann* (1848-1915), ty. maler og kunsthistoriker. Hist. malerier i tøjhuset i Berlin. Udg. af serien *Kunstler-Monographien* (1895 ff).

knaldgas el. **knaldluft**, blanding af ilt og brint, som v. antænding reagerer under eksplosion under dannelse af vand efter ligningen 2H₂ + O₂ = 2H₂O + varme, k-flammen, som opstår v. forbrænding af k i en særlig brænder, er en af de varmeste flammer, der kendes.

knaldhætte, civil betegn. for fængelhætte.
knaldkviksølv, d. s. s. merkurifulminat.
knaldsignal, lydsignal frembragt ved knaldkapsler, der fastgøres på jernbanskinner, og som eksploserer, når de overkøres, k. anv. under særl. fareforhold for at henlede lokomotivførerens opmærksomhed på et følgende signal.

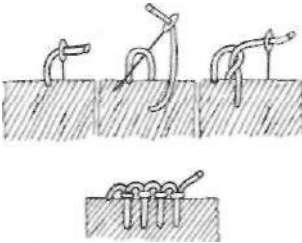
knaldsyre, *CNOH*, *fulminsyre* el. *karbonyloksim*, kendes ikke i fri tilstand, men kun i form af salte, fulminater (knaldsalte). Vigtigst er merkurifulminat, knaldkviksølv.

knaldsølv, *CNOAg*, sølvfulminat, eksploserer meget let.

knaldtræ (*Hura* '*crepilians*'), art af vortemælkfamilien, fra tropisk Arner. Frugterne springer ved modenheden op med et hørligt knald, og frøene spredes vidt omkring. Giftig mælkesaft.

knapp, 1) lille skive af metal, træ, ben o. L., der fastsys på tøj. Anv. til pynt el. til lukning af klæderne, idet hver knapp så svarer til et knaphul. Kendt i Eur. siden 14. årh; - 2) træske som fladtrykt kugle m. huller t. flagliner, anbringes på toppen af mæster og flagstænger.

knaphulssting, syning der udføres som Hl. viser.

knappmager, nittestempe, hvormed naglehovedet formes.

knappost, ost fremstillet af kærnemælk, af hvilken ostestoffet udfældes ved opvarmning. Efter nogle dages smørsgæring tilsættes salt og kommen, hvorpå osten formes.

knappenål, nål m. tilspidset skaft m. et hoved; fremstilles alm. i eet stykke af jern- el. messingtråd. Kendt siden oldtiden.

'knaran'd (*'Anas streperd*), svømmeand, brun forvinge, hvidt spejl. Trækfugl, sjældent i Danmark.

Knardrup kloster, tidl. kloster NV f. Kbh. (Ganløse sogn), grl. 1326 for cisterciensermunke, efter Reformationen under Kbh.s univ., 1561 i kronens eje. Klosterbyggn. helt forsvundet.

knasfuge, ganske smal fuge ml. mursten el. fliser.

knast, hos tokimbladede vedplanter den i moderskuddet ml. årringene liggende, indadtil jævnt tilspidset begyndelse af en sidegren.

knastaksel el. *kamaksel*, i eksplosionsmotorer en med særligt formede »knaster« udstyret aksel, der styrer ventilerens bevægelse, k ligger parallel med krumtapakslen og drives fra denne gnm. en tandhjulforbindelse.

knaster, d. s. s. kanaster.

Knatchbull-Hugessen [nåtjbul 'hju:gisnj], Sir *Hughes* Montgomery (f. 1886), brit. diplomat. Medl. af den brit. delegation på fredskonf. 1919. Min. i Balti-

kum 1930-34, i Tehrån 1934-36, ambassadør i Kina 1936-38, i Tyrk. 1939-44. Siden 1944 ambassadør i Belgien og min. i Luxembourg.

'knæv'el (*Scl'eranthus*), slægt af nellikefam., små urter med sylddannede blade og små grønligse blomster uden krone. I Danmark 2 arter, af hvilke enårig k (*S. annuus*) er en udpræget surbundsplante, derfor alm. på kalktrængende agerjord.

knebel el. *knével*, 1) en i en klokke bevægeligt ophængt metalstang, der ved at slå mod klokkevæggen får klokken til at klinge; 2) lille, tyk pind, der stoppes i munden på en person for at hindre denne i at skrigge; også andre ting, der anv. til dette formål.

Knebel Vig, vig på V-kysten af Mols.

Knepip, *Sebastian* (1821-97), ty. præst og naturlæge, »vanddoktoren fra Worishofen, kurerede med koldt vand. Knepikkuren vandt stor udbredelse.

Kneller [næla], *Godfrey* (1646-1723), eng. maler, f. i Lubeck. Elev af I. Bol. Har malet portrætter, bl. a. *Skønheder fra Hampton Court*.

knibe, søv., 1) holde tæt til, f. eks. under bidevindsejlad, 2) standse, fastholde, f. eks. k en stopper til.

knibtangsbewægelse, gængs betegn. f. angreb, der tilsiger omfatning el. omringning af fjenden.

Knickerbocker ['nikabakar], pseud. for Washington Irving.

Knickerbocker ['nikabakar], *Hubert* (1898-1949), arner, journalist, rejsende korresp. i mange lande og til mange blade. Har bl. a. udg. *Bed Economy and White Prosperity* (1935), *Is To-monow Hitler's?* (1941). Omkom ved flyveulykke juli 1949.

'Knidos, oldgr. dorisk by i SV-Lilleasien. Her stod Praxiteles' berømte Afroditestatue, Knidia (den knidiske).

Knierer ['knhpar], *Hans* (d. 1587), flamsk maler. Indkaldt 1577 til Danmark for at deltage i udsmykningen af Kronborg.

Hans Knieper: Tapet, Christian 3; i baggrunden det belejrede København. (Nationalmuseet).

1582 afsluttedes kontrakt om *Gobeliner med 111 aa. Konger* (fra kong Dan til Fred. 2.). Efter deres fuldførelse vævedes *tronbaldakinen*, ligeledes til Kronborg (nu i nat.mus., Sthlm.). En del af gobelinerne er bevarede på Nat.mus., Kbh., og på Kronborg. Har bl. a. malet portrætter af Fred. 2., *Hertug Ulrik* (Fr.borg), samt Chr. 4. (Rosensborg).

'Knigge, *Adolf Freiherr von* (1752-96), ty. forfatter. *Vber den Umgang mit Menschen* (1788), en berømt »Takt og Tonesk.

Knight [nait] (eng: ridder), eng. adels-titel. Indehaverne tiltales med Sir foran deres døbenavn.

Knight [nait], *Eric* (1897-1943), eng. forfatter. Succesromanen *This Above All*

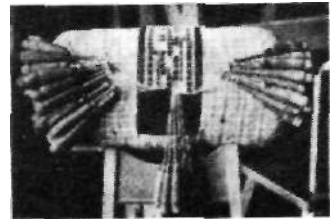
(1941; da. - *Men Dette Fremfor Alt*, 1942), der giver et kritisk billede af Eng. under krigen.

Knightsbridge [nait्सbrid3], gade langs Hyde Park, London.

Knights of Labor [nait्सav 'læ:bar] (arner: arbejdetts riddere), arner, revolutionær arbejderorganisation, grl. 1869, hemmelig til 1881. Omf. især ikke-faglærte arbl. Oplost i 1890erne efter udvikl. af AFL.

Kniphofia (efter ty. botaniker H. *Kniphof* (d. 1765)) el. *fakkeltbærer*, slægt af liljefam., kraftige løgvækster med højroede el. gule blomster m. rørformet booster i et langt aks. 70 arter fra Afr.; fl. arter er prydanter i Danmark.

kniplinger (nty.), håndarbejde, fremst. af fine træde. Ægte k er kniplede el. syede, de irske hæklede. Mønstreret forarbejdedes af tynde træde uden væv el. net som grundlag. Kniplede k fremstilles med tair, pinde på et kniplebræt (ill.), man benytter hørdtråd, sjældent silke el. metaltråd. Syede k fremstilles med synål. Der findes også k med kniplet bund og syede mønstre. De første k kom i renaissance-tiden fra Ital., de var fremstillede i klostre. Kunstfærdigt knyttede frynser var deres forløbere. Snart anv. k som pynt på klæder. Skikken brede sig til

Tyskl. Kunsten nåede dog et højdepunkt i Nederl. (Flandern) og kom derfra i 17. årh. til Jylland (Tønder-k), (Ill. se Alen-Son-, Argentan-, Binche-, Brysseler-, Duchesse- og Tønderknippling).

knippel, brænde, 60-100 cm l., diameter under 10 el. 15 cm, ukløvet.

Knippelsbro (formodentlig opkaldt efter Hans Knips hus på Christianshavn), bro i Kbh. ml. Slotsholmen og Christianshavn. Den første K fuldførtes 1620, den nyeste i 1938. Den nye bro er en stålbjælkebro med dobbelt midterklap, der giver en fri gennemsejlingsåbning på 35 m. Når klappen er lukket, er den fri højde 5,7 m. K har en kørebane på 17 m og to 4 m br. fortøve. (Ill. se bro).

knippepille, profileret pille, besat med '«- el. 'li-søjleformede led, hvis antal kan variere fra 4 til 32. Opstod i senromansk, udvikledes ekstremt i gotisk arkitektur.

knitringsvand, vand indesluttet i små hulrum i krystaller og som sprænger disse med en knitrende lyd under opledning. F. eks. indeholder natriumklorid ofte k.

'Knittel, *John* (f. 1891), schw. forfatter, f. i Indien. Har som internat, romanforfatter sans for det sensationelle. *Via Maia* (1934, da. 1935), samt tar. andre romaner.

knittelvers el. *knyttelvers* (ty. *Knittel knippel*), sædv. parvis rimede vers med 4 trykstærke og uregelm. antal tryksvage stavelser; udviklet i 16. årh. på middelalderlig grund; fra ca. 1620 i Tyskl. og Danmark. Spottet af senrenæssancens teoretikere og digtere, men antet skattet og brugt under romantikken for deres enfold og kejtede ynde.

kniv, værktøj til at skære med, bestående af blad og skaft. Bladet kan sidde fast i skaftet, men kan ved lommek drejes om en stift og af en fjeder sikres i åben el. lukket tilstand.

knivafbryder, *elektr.*, afbryder bestående

af en kort kobberskinne med isoleret håndgreb, hvormed kniven trykkes ind ml. 2 kobberfjeder. Kniven danner den ene pol, fjederne den anden. Jævnstrømsk (momentk) er yderligere forsynet med en lille kniv, fæstnet til hovedkniven med en spiralfjeder, der bevirkar, at afbrydelsen sker med et smæld, så at lusbuedannelse forhindres.

knivfisk (*Cen'triscus*), indopacifiske, m. nålefiskene beslægtede fisk, sammentrykte, knivskarpe.

knivmuslinger (*So'lenidae*), fam. af havmuslinger, lange, knivbladlign. skaller. 3 arter i Danmark.

Knivsbjærg, 97 m h. bakketop N f. Aabenrå. Hypp. anv. mødested f. tysksindede sønderjyder. På K rejstes 1899 45 m h. granitårn (Bismarckmonument), der odelægdes v. sprængning af da. frihedskæmpere 16. 8. 1945.

Knivskjelodden [kni:vjæl:ð:3n], No.s nordligste punkt, på Magerø, V f. Nordkapp, 71°, 11'8" n. br.

knob (beslægtet med knop), søv., 1) knude, f. eks. råbåndsk; 2) mål for skibs fart: sømil pr. time (efter mærkek på loglinen).

'Knobelsdorff, *Georg Wenzel* von (1699-1753), ty. arkitekt, særlig virksom på Fred. d. St.s Potsdam, hvor han bl. a. opf. *Sans-souci* og ombyggede Stadtschloss (1745).

Knoben, grund i Kattegat NØ f. Anholt.

knockout ['næk'au't] (eng: slå ud), afslutning på en boksekamp, hvis ene kombatant bliver slået i gulvet og er ude af stand til at rejse sig i løbet af 10 sek.; teknisk k betegn., at bokseren, uden at være talt ud, ikke kan fortsætte kampen.

knoglebetændelse kan være lokaliseret til benhinden (*periostitis*), selve knoglesubstansen (*ostitis*) el. knoglemarven (benleder, *osteomyelitis*). Oftest findes alle 3 former samtidig. Den akutte k viser sig ved smerte, hævelse, rødm, feber og funktionsforstyrrelser. Bl. kroniske k må nævnes tuberkulose og syfilis.

knoglebrud, d. s. s. benbrud.

knoglehuler, kalkhuler, i hvis bund findes et mer el. mindre tykt jordlag med talr. knogler af dyr (og mennesker). Hyppige i ML- og S-Eur. og Brasilien.

knoglemarvsbetændelse el. *benleder* (*osteomyelitis*) angriber især de lange røknogler, lårbæn, skinnebæn, overarmsbæn. Der dannes bylder i benmarven, og betændelsen breder sig gnm. knoglevævet ud til benhinden, søn løses, hvorved knoglevævet mister sin blodforsyning og falder hen, k er både akut og kronisk, skyldes oftest infektion. Behandl, var tidl. kir., nu helbredes friske Ulf. med penicillin, kombin. m. kir. behandling.

knogler (*ossa*), legemets faste støttevæv, karakteriseres ved deres hårdhed, der skyldes vævets store indhold af fosforsur og kulsur kalk. Efter k-s form skeln. man ml. 1) lange rørk (eks: lårbæn), 2) korte rørk (eks: mellemhånds k), 3) fladek (eks: skulderblad) og 4) uregelm. k (eks: hvirvlerne). I Øvre k virker i bevægelses tjeneste, idet I p> i j knogle.

knogletuskulatur, der udspringer og hæfter sig på k. bevæger dem. Bevægelserne foregår i leddene, i hvis dannelse k indgår med bruskklædte ledhoveder og ledskåle. k-væv er bygget I) af kompakt k-væv og 2) svampet k-væv. Den kompakte substans udgør den ydre hårde skal, mens den svampede substans udfylder k-s indre. I det mæskeværk, søn sidstævnte danner, ligger k-marven, hvor der dannes hvide og røde blodlegemer. Den kompakte substans indeholder nogle kanaler (de Havers'ske kanaler), der forløber i k-s længderetning. Omkr. disse kanaler, der indeholder k-s blodkar, er det faste k-

væv ordnet koncentrisk og lagvis, og ml. de enkelte lag (lameller) ligger k- el. bencellerne i små hulheder (*lacunae*).

knogleskørhed (*osteomalaci*), en i Danmark sjælden lidelse, søn viser sig ved manglende kalk og andre ernæringsforstyrrelser i knoglerne, søn bliver bøjelige-el. skøre; skyldes muligvis mangel på visse stoffer i føden.

knøjern, våben til anv. i nævekamp. Består i et jernstykke med huller til fingrene.

knold, *bot.*, opsvulmet plantedel med oplagsnæring. Det kan være stængelk (kartoffel, krukus) el. rødk (vortered, gøgeurt).

knoldbakterier (*Rhizobium*) fremkalder knolddannelse på bælgplanternes rødder, k har evne til at kunne overføre luftens fri kvælstof i forbindelser, søn bælgplanterne kan udnytte, og herpå beror bælgplanternes kvælstofsamende evne; k reddykkes 1888 af den holl. bakterierolog M. W. Beijerinck (1851-1931).

knoldbægervamp (*Sclerotinia*), slægt af voksbægervamp med stilkede, bæger- til tragtformede bægerfrugter; størknoldet k (*S. sclerotiorum*) angriber gulerod, roer, bønne, tomat, agurk o. fl. både på friland og i lagerum. En anden art er skadelig på forsk. kløverarter.

knop, *bot.*, anlægget til et skud. k består af en stængelspids med derpå siddende udviklede blade.

knopceller, *bot.*, d. s. s. korridier. **knopmutation**, arvelig forandring opstået i en cellekerne i planteknop. Hvis det fremvoksende skud præges deraf, kalder gartneren det for en sport.

knoporme, jorduglernes larver. Nøgne, grålige, ret tykke; kan rulle sig sammen. Lever i jord, ernærer sig af plantedele, overvintrer søn larver. Meget skadelige i land- og havebrug, navnlig på roer. Bekæmpes ved udstørring af Cryosid klid. Pr. ha anv: 3 kg Cryosid, 50 kg hvedeklid, 4 kg melasse el. 3 kg sukker samt 40 liter vand. Udstrøres om aftenen i de angrebne partier af marken.

knopskydning, hos mange lavere dyr en form for ukønnet forplantning, hvorved det ved delingen fremkommer nye individer er væs. mindre end moderindividet. I mange tilf. bliver det nye individ siddende på moderindividet, så at k bliver anledning til kolonidannelse.

knopskæl, skålagtige lavblade el. bladele, søn dækker og beskytter (især mod udtørring) knopper i deres hvileperiode.

knopspor, ringformede mærker på træernes grene efter de affaldne knopskæl, betegn. årsskuddenes grænse.

knopsvane (*Cygnus 'olor*), hvid, rød næb m. sort knude v. roden. Yngler ved ferskvand. Efterhånden ikke sjældn i Danmark, trækker om vinteren til havet. Holdes ofte i parker.

knopurt (*Cen'taurea*), slægt af kurvblomstfam. med golde, tragtformede randblomster og rørformede skiveblomster. 500 arter; i Danmark 4 (desuden nogle sjældne indslæbte), deribl. kornblomst (*C. cyanus*). Fl. arter dyrkes i haver. (III. se farvetavle Grøftekantens Flora.)

knopviklere, fællesbetegn. for viklerarter, hvis larver er skadelige på forsk. træers knopper. På frugttræer navnlig den grå k (*Olethreutes variegana*) og den røde k (*Tmetocera ocellana*). På skovtræer anretter navnlig fyrre vikleren (*Tortrix buoliana*) skade ved larvernes udhuling af knopper af fyr og ege vikleren (*Tortrix viridana*) ved larvernes afbladning af ege. Bekæmpes ved sprøjtning med frugttrækarbolineum om vinteren og foråret el. med blyarsenat og nikotin kort efter knopbrydningen.

Knorr, *Georg* (1859-1911), ty. jernbaneingeniør. Videreudviklede den af den amer. ing. J. F. Carpenter (1852-1901) opfundne trykluftbremse for jernbaner. K-bremsefabrikken i Berlin leverede samtl. trykluftbremser til DSB.

'Knorring, *Sofia von* (1797-1848), sv. forfatterinde. Skrev en række yndede romaner om sv. aristokrati, bl. a. *Cousinerna* (1834), *Ulusionerna* (1836), og en almueskildr., *Torparen* (1843), med ansættelse til realist, iagttagelse.

knortegås (*Branta ber'nicla*), over-

vejende sort, hvid ring om halsen. Højarktisk. På træ alm. ved da. kyster.

'Knossos (gr. *Kno'sos*), oldtidssby på Midt-Kreta. If. sagnet kong Minos' hovedstad. Store paladsanlæg fra forhist. tid (ødelagt ca. 1400 f. Kr.) udgravet af englænderen A. J. Evans. (III. se tavle Ægæisk Kunst).

know how ['nou 'hau] (eng: vide hvordan), ofte anv. amer. udtryk for specialviden.

Knox [næks], *John* (1505-72), Skotl.s reformator; under ophold i Geneve stærkt påvirket af Calvin, ledede 1559 det protestant, oprør mod Marie Stuart, gnmførte og organiserede 1560 Reformationen i Skotl. efter fr.-reformert mønster. (Portræt sp. 2422).

Knox [næks], *William* Franklin (1874-1944), USA-politiker. Deltog i sp.-amer. krig 1898, officer i 1. Verdenskrig; blaudg. Republikaner, vicepræs.-kandidat v. valg 1936; modstander af New Deal. Efter 1939 mod isolationisterne, marinemin. juni 1940-apr. 1944 (død).

Knoxville ['næksvil], industriby i Appalacherne, i Tennessee, USA; 112 000 indb. (1940), deraf 16 000 negre. Marmorbrud.

Knud (oldn. *Kniitr*), nord., især da. mandsnavn. Var vist opr. begrænset til den da. kongeslægt.

Knud, da. konger. Knud 1. den Store (eng. *Canute* [ka'nju:t]) (d. 1035), konge af England 1014-35, af Danmark 1018-35, af Norge 1028-35; søn af Svend Tveskæg, ved hvis død 1014 haren gjorde ham til konge af England, hvor han dog først anerkendtes efter Edmund Jernsides død 1016. Konge af Danmark efter broderen Haralds død ca. 1018. 1017 g. m. Ethelreds enke Emma. Støttede kirken i England og bragte orden i det krigsherjede Engl., hvor han optrådte søn angelsaksisk konge. Erobrede No. 1028. Besøgte paven i Rom 1027. - Knud 2. den Hellige (d. 1086), reg. 1080-86, søn af Svend Estridsen, g. m. Edel af Flandern. K vakte voldsom opposition ved sin hastige udvikling af kongemagten og dræbtes i Albanikirken i Odense af oprørere. Støttede kirken. Helgenkåret 1101; helgendag 10. 7. - Knud 3. (d. 1157); reg. 1146-57, søn af Magnus Nielsen. K valgetes 1146 til konge i Jyll., mens Svend 3. valgetes i Sjæll. og Skåne. En borgerkrig endte 1151 med K-s nederlag, men med kejser Fred. I.s hjælp og ved sin forb. med Valdemar I., der ægtede hans halvsøster Sofie, blev K atter konge s. m. Valdemar 1154, og Svend måtte flygte. 1157 kom Svend tilbage og Danmark tredeltes, således at K fik Sjælland. Myrdedes under blodigtet i Roskilde. - Knud 4., ofte kaldet 6. (1163-1202), reg. 1182-1202, søn af Valdemar I., anerkendt af ledingshæren 1165 og kronet i Ringsted 1170. 1171 troløvet, 1177 g. m. Henrik Løves datter Gertrud. Lod sig lede først af Absalon og siden af broderen Valdemar. Erobrede Pommern og tog titlen »de venders konge«. Korstog til Estland 1197.

Knud (d. 1260), *herzog af Sønder-Halland*, søn af Valdemar 2. og Esbern Snares enke Helene.

Knud Christian Frederik Michael (f. 1900), da. prins. Søen af Chr. 10., efter dennes død tronfølger. Søofficer. Ægtede 1953 Caroline Mathilde, datter af prins Harald; børn: Elisabeth (f. 1935), Ingolf (f. 1940), Christian (f. 1942). (Portræt sp. 2422).

'mSB 'i X

/o/w Knox,

Prins Knud.

Gunnar Knudsen.

Jakob Knudsen.

William S. Knudsen.

P. Knutzen.

Knud Dana-ast (:de danskes kærlighed), if. sagaerne Gorm den Gamles ældste søn.

Knude, d. s. s. ferskvandskvabbe.

Knudedyb, dyb ml. Fanø og Mandø, 15 m vand.

knudejern, valsedede armeringsstænger af blødt stål med kvadratisk tværsnit og skiftevis fordybninger og forhøjninger i siddeladerne.

knudekål, varietet af alm. kål, kendelig på den opsparede næring i den knoldformet opsvulmede, overjordiske stængel. Bruges til kreaturfoder.

knudepunkter, 1) de steder af et svingende legeme, der hele tiden er i ro; 2) de punkter på en linses el. et linsesystems akse, hvorfra brændvidderne regnes.

knuder, opstigende og nedstigende, de punkter, hvori et himmellegeme bane skærer en fundamentalplan, f. eks. eklip-tika. Forbindelseslinien kaldes knude-linie.

knuderosen, febrilt udbrud af ømme knuder på benene, forårsaget af forsk. forgiftninger og infektioner, herunder tuberkulose.

knudskrift, fejlagtig oversættelse af *quipu*.

kruldetsender, betegn. for de bag ved rovtanden siddende kindtænder hos rovdyr.

Knud Lavard (oldeng. *hlåford* brødvogter) (d. 1131), da. hertug, søn af Erik Ejegod. 1115 jarl i Sønderjylland, hvor han tvang vagrerfyrsten Henrik til fred og vandt hans venskab; g. m. fyrst Mstislav af Rusls datter Ingeborg, 1129 arvede K. Henriks rige og anerkendtes af kejser Lothar som dets konge. K-s succes bevægede kong Niels' søn Magnus til at dræbe ham ved Haraldsted. Helgen-kåret 1166, helgendag 7. 1.

Knud Rasmussens Land, del af O-Grøn-l., ml. Kangerdlugssuaq og Scoresby Sund. En del af kysten kaldes Blossville-kysten. Det indre er et isdækket plateau med isfri fjeldtoppe, hvoriblandt Grøn-l.s højeste punkt, Gunnbjørns Fjeld (3700 m).

Knudsen ['knus:an], *Christian Holtermann* (1845-1929), no. socialist. Typograf, udg. fra 1884 »Vort Blad«, 1886 ændret til »Social-Demokraten«, men fra 1885 s. å. Statede 1885 »Den Socialdemokratiske Forening«, begyndelsen til no. arbejderparti. Parlforsmand 1889-90, 1900-03, 1910-18; moderat, men tog afstand fra splittelsesforsøg ca. 1920.

Knudsen ['knus:an], *David* (f. 1875), no. skuespiller. Deb. 1902, 1911-40 v. Nationalteatret i Oslo, bl. hvis førende kræfter han var, med glanspartier i karakterrepertoiret. Fremragende tolker af no. og da. lyrik.

Knudsen, Gunder (1883-1947), da. opera-sanger (lyrisk tenor), ansat 1921 på Det Kgl. Teater. Komponerede sange.

Knudsen ['knus:3n], *Gunnar* (1848-1928), no. politiker. Industrimand, skibs-reder, godsejer. Stortingsm. 1892-97, 1900-03, 1912-21; venstremand. Finans-min. i min. Michelsen 1905, støttede unionsbruddet; krævede republik, afgik okt. s. å. Førstemin. 1908-09, gik ind for videregående statskontrol med koncessioner til udnyttelse af fossener og andre naturrigdomme. Førstemin. 1913-20, opretholdt eng.venlig neutralitet, indførte 1916 tvungen voldgift i arbejdskampe. (Portræt).

Knudsen, Gunnar (f. 1886), da. stednavneforsker, fra 1917 kontorchef på Stednavneudvalget. - Afh. om da. sted-

navne; medred. af »Da. Studier« og »Danmarks Gl. Personnavne«.

Knudsen, Hans (1865-1947?) da. maler; påvirket af L. A. Ring; interiører og landskaber af jævn sjæll. natur.

Knudsen, Helge (f. 1897), da. journalist, cand. theol. 1922. Red. af »Jydske Tidende« 1929-34, »Berl. Tid.«s korresp. i Sthlm. 1935, Berlin 1938 (udvist 1943), London 1946. *Hider Bandt min Pen* (1945) m. m.

Knudsen, Ivar (1861-1920), da. maskin-ingeniør, ansat hos Burmeister & Wain 1895, maskindirektør smst. 1897, leder af maskinfabrikken og skibsværftet 1908-19. Det var K der sikrede Diesels paten-ter for firmaet og tog initiativet til pro-duktionen af dieselmotorer.

Knudsen, Jakob (1858-1917), da. forfatter. Søn af bondefødt jysk præst. Efter teol. embedseks. 1881 højskolelærer (Askov) og valgenighedspræst (Melle-rup v. Randers Fjord) til 1897, hvorefter foredragsholder og forf. Grundtankerne i hans produktion findes i *Christelige Foredrag* (1893) og *Livsfilosofi* (1908). Foruden novellesaml. *Jyder* 1-2 (1915-17) skrevet en række større og mindre romaner, hvor en dybt personlig grund-vigianisme med stærke krav om åndelig frihed er organisk forbundet med reak-tionært samfundssyn og befrugtet af naturalismen. *Den Gl. Præst* (1899), *Gj. ær i ng-Afklaring* (1902), *Sind* (1903), *Fremskridt* (1907), *Lærer Urup* (1909), *Rodfæstet* (1911), *Luther-romanerne* 4ng.sf -*Mod* (1912-14) og *To Slægtar* (1910) hører til det vægtigste i nyere da. litt. (Portræt).

Knudsen, Ånud Anton (f. 1864), fhv. gymnastikinspektør 1904-34), cand. theol. Førstander for Statens Gymnastikinstitut 1911-27.

Knudsen, Laur., Mekanisk Etablis-sement, A/S, da. fabrik for installationsmateriel, el-termisk materiel og for høj- og lavspændingsanlæg, malere. Grl. 1893. Aktiekap. 5 mill. kr., antal arb. pr. 1. 11. 1948: 1800.

Knudsen, Martin (1871-1949), da. fysiker. Prof. ved Kbh.s Univ. (1912-41). Har udført grundlæggende arbejder over luft-arternes egenskaber ved lave tryk, af stor betydning for den kinetiske teori. Har konstrueret det absolutte manometer til måling af meget lave tryk, samt forsk. apparater til hydrografiske undersøgelser og medvirket ved organisationen af inter-nat, havundersøgelser.

Knudsen, Peter (1848-1910), da. social-demokrat. Handskemager, fagforenings-mand; 1882-1910 formand for Soc.dem. Forbund, som K ledede i nøje forståelse med fagbevægelsen. Arb. f. forbedring af soc. forsg. underbygget med statis-tiske undersøgelser. Landstingsm. 1890-98, folketingsm. 1898-1901, 1903-09. Holdt opposition i partiets nede, førte moderat politik; 1909-10 borgmester i Kbh. (3. afd.).

Knudsen, Poul (f. 1889), da. forfatter. Vakte som dramatiske opmærksomhed med balletten *Saramouche* (1922) (musik af Sibelius) og har siden fået opført talr. dram. arbejder af forsk. art mest på udenlandske scener.

Knudsen (amer. ['nu:dsn, 'nju:dsn]), *William Signius* (1879-1948), arner, industrimand. F. i Kbh., udvandrede til USA 1900, produktionschef hos Ford 1918-21, fik 1919 anlagt Ford-samlefabrik i Kbh. Fra 1922 efter brud m. Ford knyttet til Chevrolet, 1933-37 vicepræ-

sident og 1937-40 præsident f. General Motors Corporation. Fra 1940 medl. af rådgiv. udvalg f. USAs forsvar, til 1942 leder af krigsproduktions-dept. (afløst af Donald Nelson), derpå til 1945 leder af produktion til hæren. (Portræt).

Knudsgilder, de vigtigste af de da. gilder; stod under St. Knuds beskyttelse (opr. Knud Lavard, senere Knud den Hellige).

Knuds'hoved, fl. da. halvøer, bl. a. 1) ml. Nyborg Fjord og Store-Bælt; fyr, havn (Slipshavn) og station for isbåde; 2) V f. Vordingborg (14 km l.).

Knud Sjællandsfar (Knud Sjællænder), pseud. anv. først af Jens Baggesen, siden af Vilh. Andersen.

Knudssø, en af Himmelbjærg-søerne; 2km^s. **Knutdøzn** ['knutsan], *Christian* (f. 1888), da. officer. Chef f. livgarden 1939-41, generalmajor og chef f. jy. division 1941; ledede da. brigade i Sv. 1943-45. Da. militærattaché i Sovj. 1945. Komman-dant i Kbh. 1948.

knurhaner ('Trigla), bundfisk af de pan-serkindedes orden. 3 brystfinnestræler frie, anv. som føle- og kravleredskab.

Grå knurhane.

Kan frembringe en knurrende lyd. 3 arter i Danm.: grå k (T. gurnardus), alm., rød k (T. hirundo) og tværstribet k (T. pini), sjældnere.

knurhår, børster på læberne og snuden hos forsk. pattedyr; hårsækken stærkt forsynet med nerver og blodkar, hvorfor k er meget følsomme. Især synlige, når dyret knurrer (deraf navnet).

knut (russ., lånt fra nord. *knude*), russ. pisk til fuldbyrdelse af legemsstraf. Består af flettede læreremme i en me-talkugle i spidsen.

Knut [kni:it], sv. konger. Knut 1., reg. 1167-95, søn af Erik 9., afsatte Karl 7. - **Knud 2.** Lange, reg. 1229-34, afsatte Erik 11.

Knuth, Adam Levin (1648-99), da. storgodssejer af mecklenburgsk slægt, havde som hoffmand under Chr. 5. stor indfly-delse; senere skarp kritik næppe fuldt begrundet.

Knuth, Eigil (f. 1903), da. forfatter, bil-ledhugger og Grønlandsfarer. Foruden nogle livfulde Grønlandsbøger bl. a. kunstbetragtningerne *Kunsti* og *Liv* (1927) og essay- og skitsesaml. *Tanker ved Tingene* (1945).

Knuth, Frederik Marcus (1813-56), da. politiker. Greve (Knuthenborg), knyttet til onklen A. W. Moltke; fik gnm. venskab med Hall lib. forb. Udenrigsmin. i martsmin. 1848, bidrog som tilhænger af Sønderjyll.s deling til min.s fald nov. s. å.

Knuth, Henriette (f. 1863), da. komtesse, 1909-29 formand for da. KFUK; stort arbejde i den kristne ungdomsbevægelse.

Knuthenborg, hovedgård N f. Maribo, tilh. Arsmarkt, nævnt fra 1389, har bl. a. tilhørt slægterne Urne 1527-1667 og Knuth siden 1682. Grevskab 1714-1926. Hovedbyg. opført 1865 af arkitekt H. Sibbern (1826-1901) i eng. stil. 400 ha stor park (fredet 1926), anlagt af engl. Milner.

Knutsson ['knut-], *Torgils* (d. 1306),

sv. marsk, og rigsforstander under kong Birgers mindreårighed 1290-98, udvidede herredømmet i Finland; henrettet af Birger.

Knutstorp [knii(:)ts-], sv. herregård NØ f. Landskrona; Tyge Brahes fødested. Bygn. fra 16. årh., afbrændt under krigen 1678, først genopført 1728, ombygget i 1840'erne

Knutzen, feter (1887-1949), da. jernbane-Mod. Oprindelig postembedsmand, 1931-48 generaldir. for DSb. K har ydet en stor indsats ved moderniseringen af DSb f. eks. udvidelse af motoriseringen og indførelse af lyntog, fælleskl., nyt materiel, etablering af rutebildrift, ligesom han har medvirket til at forbedre forholdet ml. DSb og offentligheden. Efter opfordr. fra reg. blev K 1940 form. f. d. Da.-Ty. Forening, som han ledede til dens opløsning, aug. 1943. K-s imødekomende holdning over for tyskerne i spec. tilf. vakte forargelse i vide kredse og skarp kritik fra modstandsbevægelsen. Fritogtes for tjeneste maj 1945; efter tjenestemanddomstols afgørelse 1947 afskedigedes K m. fuld pension. Udg. 1948 bogen *40 År i Statens Tjeneste*. (Portr.).

Knutzon, Per (1897-1948), da. skuespiller og instruktør. Udgik fra Det Kgl. Teaters elevskole 1919, senere v. Folketeatret og Det Ny Teater. Beg. som instruktør v. 1920'ernes forfølgelsescener, 1935-38 og 1940-43 leder af Riddersalen, hvor han brød igennem med sin iscenesættelse af ABeU's »Melodien, der blev Væk« (1935). 1943-45 i Sv., 1945-48 meddir. v. Alléscenen. Sidste iscenesættelser Anoullis »Medea« (1948), og »Vildanden« (1948) på Det Kgl. Teater.

knyst, hårdt, abnormt fremspring på leget. Almindeligst er k på foden. Kan rettes v. indlæg el. operation.

'**Knýtlinga** saga (isl.: saga om Knud (den Store)s efterkommere), isl. kongesaga fra ca. 1260, omhandlede Danm.s hist. fra Harald Blåtand til vendernes betvingelse i slutn. af 12. årh.; næst efter Saxo er K den fyldigste kilde om Danm.s ældre middelalder.

knæ, 1) *med.*, *Igentil*, det største led i det menneskelige legeme. Opat til danner den nederste del af lårbenet to ledflader, der glider på to leddskåle på skinnebenet. Fra leddkapselen skyder der sig to halvmanøformede bruskskiver ind i ledhulen (Tienisker). I leddkapselens forside er k-skallen indlejret. Den indgår med sin bagflade i ledhulens begrænsn., der ufuldstændigt deles i to v. hj. af de meget stærke krydsbånd. Fordybningen på k-leddets bagside kaldes k-hæse; 2) *bol.*, knudeform. opsvulmning af bladfæstet på stængelen, f. eks. hos græsserne.

knægdug, pynteklæde fra Hedeboegnen, oftest broderet med hedeboegnenes levende sine plads over en stang oven over ovenen.

knægt, et af billedkortene i kortspil.

knægt, søv., opstående, firkantet stk. træ

(pullert).

knæk, d. s. s. fed, da. garnmål.

knækbrød (sv. *knäckebröd*), tyndt rugmelsbrød; dejen (uden gær) uredulles med en valse forsynet med små nagger (brødbrikker), der frembringer fordybninger; hårdtbaagt og sprødt. Fremst. i Danm. siden 1912.

knæleds-system el. *knæleds-affjedring*, en nyere form for forhjulsophængning på en bil. Den normale fæste foraksel er erstattet med et system af svingarm for hvert forhjul, som derfor kan svinge uafhængig af hinanden.

knælere (*Mantoleda*), insekter, beslagte med m. kakerlakker, m. lang, smalt forbryst, forbenene omdannede til gribedrskaber; rovdyr, lurar på bytte m. for-

brystet og forbenene løftet i vejret (deraf navnet). Æggene aflægges i kapsler. Torperne. En enkelt art i sydl. Eur.

Knæred [knæ:rod], da. *Knærad*, sv. landsby SØ f. Halmstad. Her afsluttedes Kalmmarkrigen 1613.

knæstykke, billedlig fremstilling af menneskeskikkelsen, spec. portræt, med afskæring ved knæene.

'**Knøs**, 1) 136m h. bakketoj p Jyske Ås (Dronninglund Storskov); 2) 99 m h. bakketoj SØ f. Jyderup.

ko, voksent hundyr af oksealægten.

ko- (lat. *cum* med), med-, sammen-

koadjutor (ko- l- lat. *adjutor* hjælper), medhjælper (for kat. præst el. biskop).

ko'agier (lat. *coagulum* osteløbe), klumper af koaguleret blod, af ostestof o. a.

koagulation (lat. *coagulum* osteløbe), udfældning i form af uopløseligt bundfald af kolloide stoffer (ved indvirkning af f. eks. temp.-ændring el. af kern. stoffer); stoffet siges da at være koagu'le'ret. (Blodets k se der). *Tekn.* benyttes k f. eks. ved oste- og kaseinremst., ved fremst. af rågummi af gummimælken (latex) osv.

koagu'le'n (lat. *coagulum* osteløbe), blodstillende præparat udvundet af blodplader.

koaksi'alka'bel (ko- + lat. *axis* akse), kabel for meget høje frekvenser. Består af en inderlederomgivet af en som skærmkappe benyttet yderleder med en 3-4 gange større diameter. Kan benyttes til samtidig overføring af et stort antal telefonkredsløb (f. eks. 600 v. hj. af et bærefrekvenssystem).

ko'ala, d. s. s. pungbjørn.

koalition (fr. af lat. *coalitus* vokset sammen), 1) forbund el. alliance ml. to el. fl. magter; 2) samarbejde ml. fl. polit. partier om regeringsdannelse.

koalitionskrigen, række krige ført ml. Frankrig og eur. magtkoalitioner 1793-1815, omtrent lig Revolutions- og Napoleonskrigen 1792-1815.

'**ko'antiloper** (*A'celaphus*), ret store, afr. antiloper, høje forben, meget langt, smalt hovede. Hertil hartebeest.

kobalt, d. s. s. kobolt.

Kobanke, 123 m h. bakkeparti SV f. Fakse.

kobbel (lat. *copula* bånd), 1) en flok for transport sammenbundne husdyr; 2) i *jagtsproget* to hunde (støvere) bundet til hinanden ved en rem; 3) *mus.*, en mekanisme i orgelet, der muliggør en kombination af de to manualer, el. manual og pedal.

kobbel (mnt. *koppel*), indhegnet jordstykke, skifte, med skov beplantet jordstykke.

kobbelbrug, landbrugssystem, indført i Danm. fra Holsten i slutn. af 18. årh. (se landbrugssystemer).

kobbelhjul, de hjul på et lokomotiv, som ved kobbelstænger er forbundne m. drivhjulene og derfor virker som disse.

kobber (lat. *cuprum* efter øen Kypern), grundstof, kern. tegn Cu, atommnr. 29, atom vægt 63,6, vl. 8,9, smp. 1083°, kp. 2300°, valens 1 (kupporf.) og 2 (kupporf.). Rødgult, blødt metal, som er en særdeles god leder for varme og elektricitet, k er kern. godt bestandigt. Angribes kun overfladisk i luften (ir), k forekommer ret udbredt i naturen, dog i ret små mængder, dels frit (i N.-Amer.) og dels som salte i kobberkis og fl. andre mineraler (se *Vi-malme*). De fleste k-forb. er stærkt farvede, især blå og grønne, mange anv. som farvepigmenter, k er i små mængder nødvendig for organismerne, i større mængde giftigt, k er nødvendig grundstof for planter (jfr. k-mangel). k har været anv. fra forhistorisk tid og er et af de mest anv. metaller. k *uvindes* i alm. af sulfider, f. eks. k-glans *Cu²⁺S*, idet malmen yderligere kan indeholde jern og gangart (silikater). Efter formaling og koncentreret af malmen f. eks. ved floatation og en risting til fjernelse af en del af svovlet fremstilles i flammeovn (evt. skatovnen) en »råsten«. Som i smeltet tilstand blæses med luft i en konverter, *bessesmerproces*. Det fremkomme råk (98,5% Cu) støbes til anoder og raffineres elektrolytisk, idet elektrolytkobber udskilles på katoden (99,97%

Cu). P. gr. af dets udmærkede egenskaber som ælmetal, dets kern. modstandsdygtighed, høje ledningsevne for varme og elektricitet og styrke ved ikke for høje temp. anv. k til kogerak (af h. t. saltens giftighed fortinnet indvendig, hvis det drejer sig om næringsmidler), kern. apparater, f. eks. autoaklaver, bryggerkedler og til en lang række elektrotekn. formål samt til legeringer (messing, bronze). I fugtig atmosfærisk luft overtrækker k sig med et beskyttende lag af Cu₂O, som giver k-tage en smuk patina, der beskytter mod videre korrosion.

Verdensproduktionen af k androg 1947 (uden Sovj., hvis prod. 1938 var 84 000 t) 2 270 000 t. De vigtigste producenter var:

1947 prod. 1938

USA	886 000 t	580 000 t
Chile	408 000 t	337 000 t
Canada	206 000 t	259 000 t
N.-Rhodesia	192 000 t	216 000 t
Belgien (Congo)	122 000 t	124 000 t

USAs k-lejer ligger i Arizona, Utah (Bingham) og Montana (Butte City), stor udsmelting i Anaconda og New York; Chiles i Atacama og S. Valparaiso, Canadas især i Ontario (Sudbury); mindre produktion i Mexico og Peru. Afrikas største k-miner ligger i N.-Rhodesia, hvis produktion i 1931 overgik Katangas i Belg. Congo. Japan bryder k i det centrale Honshu og Sovj. i Ural og ved Balhasjøen (Kounrad). Mindre ydende er de eur. k-lejer i Spán. (Riotinto), Jugosl. (Bor S f. Beograd), Tyskl. (Mansfeld), Norge (Sulitelma og Røros), Fini. (Outokumpu) og Sverige (Boliden og Falun).

kobber- (forbindelser), deles i kupri- og r kupporforbindelser.

kobberalder, det afsnit, der i adskillige lande danner overgangen fra sten- til bronzealder, hvori kobber bruges til huggende og skærende redskaber.

kobberbryllup, 12V2 års bryllupsdag.
kobberbeskimoer, canadiske eskimoer omkr. Coronation Gulf (NØ f. Great Bear Lake) med kendskab til forarbejdning af kobber.

kobberfast, søv., fartøj, hvis planker og tommer er forbundet med kobberbolte og -nagler.

kobberforgiftning ses efter indtagelse af større mængder af en kobberforb. Vigtigste symptomer er opkastning og diarrhoe. Behandles med kulpulver.

kobberforilte, d. s. s. kuprooksyd.

kobberglans, *Cu₂S*, sort rombisk mineral med metalglans. Kobbermalme, der forekommer s. m. andre kobbermalme.

kobberhud, et træskibss yderbeklædning af kobberplader.

kobberilte, 1) d. s. s. kuprooksyd; 2) rødt k. d. s. s. kuprooksyd.

kobberindigo, da. navn for covellin.

kobberkis, *CuFeS₂*, messingfarvet, ret blødt mineral med metalglans. Vigtigste kobbermalme.

kobberlasur, *Cu(OH)₂*, 2 *CuCO₃*, smukt blåt mineral, der forekommer s. m. andre kobbermalme.

kobberlegeringer har bedre styrke, støbelighed, slidfæsthed og kemisk modsandsdygtighed end rent kobber, men ringere ledningsevne for varme og elektricitet. De vigtigste er: 1) kobber-zink-legeringer (messing, tombak), lader sig med 58-63 % Cu let forarbejde i varme, med over 67% Cu i kold tilstand. Til støbning anv. messing med 63-67% Cu, evt. tilsat lidt bly. Anv. meget i maskinindustrien til støbt armatur; 2) kobber-tin-legeringer (bronzer), har bedre mekan. egenskaber og er mere korrosionsbestandige end messinger. Til støbning af armatur, lejer osv. anv. bronze med 10-20% tin; 3) kobber-beryllium-legeringer med 2-3% beryllium; hærdner ved henligen ved alm. temp. el. ved anløbning til ca. 400°, hvorved brudstyrke og hårdhed kan stige til det 3-dobbelte; de anv. i ure og fine melleinstrømter.

kobbermalme, mineraler, der anv. til udvinding af kobber. *Gediget kobber* er hovedmalmen ved Lake Superior (mandfaldet med ca. 2 1/2% kobber). *Kobberkis* findes oftest med svovlkis (Røros,

Sulitjelma, Riintio o. a. st.). På malmgange forekommer kobberkis s. m. *bergelk* og *kobberglans* (Cornwall (nu udtømt), Japan, Chile, Australien, USA), *Rodk* (Sibirien), *kobberlasur* og *malakit* (Ural) er mindre vigtige. *Kobberskiferen* ved Harzen brydes p. gr. af sit kobberkisindhold.

kobbermangel i jordbunden fremkalder bestemte jordbunds sygdomme. Kobber er nødvendigt for planter, der optager 10-60 g pr. ha. Navnlige på de jyske hedesletter lider planter ofte af mangel på kobber, hvilket medfører medsat høstudsbytte. Gulspids sygdom hos havre og byg skyldes k. Ved tilførsel af 50 kg kobber(kupri)sulfat pr. ha modvirkes k.

Kobberminebugten, bred fjord S f. Ivigtut, grænsen ml. Frederikshåb og Julianehåb distrikter. Opkaldt efter Josvas kobbermine.

Kobbermøllen, ty. *Kupfermühle*, ty. metalfabrik ved Flensburg, umiddelbart S f. den da. grænse. Anlagt af Chr. 4.

Kobbernagel [*kobsrna'yal*], *Jan* (f. 1910), da. jurist. Opr. sagfører, 1942 lektor, 1949 prof. i erhvervsret ved Handelshøjskolen, Kbh.

kobbersilke (*cupramonium-rayon*), kunstsilke, k udspindes af en opløsning af cellulose(linters) i kobberilteammoniakopløsning i vand og fortyndet svovlsyre under stærk strækning. Giver en meget fin tråd, k kendes som bembersilke, især brugt til strømper.

kobberskifer, en bituminøs sort skifer fra Zechstein (øvre perm) ml. Harzen og Thuringerwald. Indeholder 2-3 % kobber (mest kobberkis). Skønt laget kun er 1 m tykt, brydes det som kobbermalm ved Mansfeld.

kobbersnepper (*Li'mosa*), langbenede vadefugle, svagt opadbojet næb, delvis rustbrøde farver. I Danmark ruger den store

Lille kobbersneppe.

k (*Limosa limosa*) på enge og strandfælleder; trækfugl. Den lille k (*L. lapponica*) ruger i nordl. egne og forekommer kun i Danmark på træk.

kobberstik, en grafisk dybtryksteknik, hvor tegningen enten er graveret el. ætset ned i en blank metalplade, i alm. af kobber; desuden betegn. f. de aftryk på papir af en plade, der er bearb. m. gravstik, modsat radering, hvor tegningen er nedættet m. syre. Der kan tages ca. 1200 brugbare aftryk af den med gravstik bearb. plade, der dog ved forstålning kan vinde i holdbarhed. Til gravering kan også anv. koldnål, hvorved fremkommer en såkaldt grat. - *Historie*. Allerede i gi. tider indrisede man ornamenter og skrifttegn i metal, men først i 15. årh. tog man aftryk af pladerne på papir. Det ældste daterede k er udf. i Tyskl. 1440, M. Schongauer er den første bet. kobberstikker; i 16. årh. betegner Durers blade højdepunktet for ty. k. Under indflydelse heraf arb. i Holl. Lucas v. Leiden, efterfulgt af fl. bl. a. kredsen omkr. Rubens, k er i 1 tal. udf. bl. a. af Pollajuolo, Mantegna, Campagnola og Raimondi. Fra ca. 1650 er Fränk. førende på k-s område, bl. a. m. Claude Melian og Nanteuil samt som bogill. m. Moreau le jeune. I Engl. fortrængtes k af akvatinta og sortekunst; særlig yndet blev ved Bartolozzis arb. punktérmanieren (stipple engraving). Bet. da. kobberstikker er i 17. årh. A. Haelwegh, i 18. årh. Preisler og J. Fr. Clemens.

kobberstiksamlinger, samlinger af grafisk kunst og håndtegninger, som regel knyttede til museer el. bibl. Den Kgl. K i Kbh. var til 1835 en del af Det Kgl. Bib-

liotek, derefter selvstændig; findes fra 1896 i Statens Mus. for Kunst (offentlig tilgængelig studiesal, hyppige udstillinger).

kobbertal, et mål for jordens indhold af kobber, led i jordbundsanalyser.

kobbertryk, dybtryk fra kobberplade.

kobbervitriol, d. s. s. kuprisulfat.

'Kobdo (mong. *Jirga'lanta* [dsir-]), by og flod mod V i Mongolske Rep.

Kobe [kD:bæ], jap. havne- og industriby på S-Honshu. Havn for Osaka og Kyoto; 967 000 indb. (1940).

Kobell [ko:bal], *Ferdinand* (1740-99), ty. maler og raderer. Har malet billeder i Berchems manér og udf. små landskabsraderinger i tilknytning til Everdingens og Waterloos kunst.

'ko'be'n, brækjern el. løftestang af jern m. krum, afladet og kløftet ende.

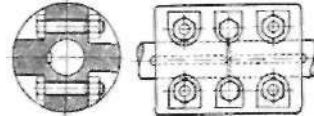
kobjælde (*Pulsatilla*), slægt af ranunkelfam., hårede urter med grundstillede, fjersnitdelte blade. Den hårede og griffel forlænges under frugtmodningen. 15 arter; i Danm. 3, hvoraf nikkende k (*P. pratensis*), der blomstrer i maj, findes hist og her på tørre bakker.

Koblenz ['ko:blænts], ty. by i Rheinland-Pfalz, ved Mosels udmunding i Rhinen; 91 000 indb. (1939). Handel med vin, levnedsmidler og tobak. Letindustri. Romernes *Confluentes* (de sammenløbende (floder)). Ca. 80% ødelagt under 2. Verdenskrig.

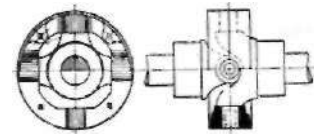
kobler, **koblerske** (*koble* forene), d. s. s. ruffer, rufferske.

kobling (*koble* forene), forb. ml. maskin-

Muffekobling

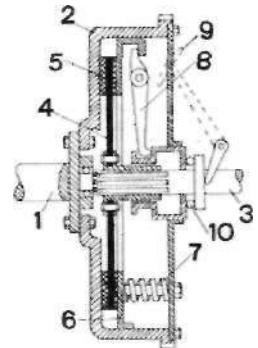
dele, så de følges ad i en omdrejende bevægelse. *Faste* k er muffe-k m. et delhylster, der klemmes sammen om akslerne og flange-k. *Bevægelige* k er klo-k m. f. respringende kløer på koblingsdelene, der tillader en længdebevægelse, elastiske k der dæmper stød, og u. m. verså l-k ml. aksler, der danner en vinkel m. hinanden. *Udløselige* k er tand-k m. aksialt forskydelige koblingsdele m. koblingstænder og friktions-k m. friktionsflader, der presses sammen v. indkoblingen. I *automobiler* er k anbragt ml. motor og gear og kan udløse forbind-

Universalkobling.

delsen ml. disse; tidl. benyttedes konusk., indbygget i svinghulet, men nu næsten altid plade-k (se ill.). På *jernbane-køretøjer* er k den konstruktionsdel som sammen m. pufferne holder et togs enkelte køretøjer sammen, og hvorigennem lokomotivets trækraft overføres til de efterfølg. køretøjer. Der findes skru-k og central-k.

kobling, *biol.* I krydsningsforsøg vil flertallet af organismens egenskaber nedarves uafh. af hinanden, dels fordi deres gener sidder på adskilte kromosomer, dels fordi de sidder så langt fra hinanden på samme kromosom, at de p. gr. af kromosomernes tendens til at udveksle

Pladekobling. 1. krumtapaksel, 2. svinghjul, 3. transmissionsaksel (til gear), 4. koblingsplade med betegnning, 5., 6. trykplade, 7. koblingsfjeder, 8. udrykkerarm, 9. koblingspedal, 10. koblingstryklemje.

trådender med deres partnerkromosomer (overkrydsning) opfører sig, som om de sad på fri kromosomstykker. For tætsiddende gener, hvis egenskaber samtidig undersøges, vil denne fri mending afløses af en stigende tendens til at forblive sammen, jo tættere generne sidder. Denne tendens kaldes k og har vist sig så løvmæssigt varierende, at k-graden el. overkrydsningsprocenten har kunnet bruges som afstandsmål ved konstruktion af kromosomkort.

kobling, *kern.*, proces ved fremst. af azo-farvestoffer, hvorved en diazoteret aromatisk amin (diazoniumforb.) forenes med (kobles til) en amin el. fenol.

kobling, *radiotekn.*, den gensidige indvirkning ml. to svingningskredse.

koblingskema, *elektrotekn.*, fordelingskema, der skematisk viser forbindelserne ml. el. elektr. anlægs enkelte dele.

'kobolt (ty. *Kobold*), 1) ty. drillende naturvæsen (bjergånd), der ofte skildres med karaktertræk, der minder om d. nisse; 2) i middelalderen betegn. for kobbermalme, af hvilke man ikke med de da anv. metoder kunne udvinde kobber (bjergmændene troede, at en bjergånd drillede dem når smeltningen ikke gav metal). Senere betegn. for mineraler, som farvede smeltet glas blå, og hvoraf man kunne fremstille smalte; 3) siden 1735 navn for grundstoffet k, kern. tegn Co, atomnr. 27, atomvægt 58,9, v. f. 8,9, smp. 1480°, valens 2 og 3. Hårdt, gråt metal. Forekommer kun i små mængder, oftest s. m. nikkel som sulfid og arsenid. k står i kern. henseende nikkel meget nær. Anv. sjældent frit, men bruges meget i små mængder i forsk. legeringer (rustfrit stål, hurtigdrejstål, lodder, kem. app. m.) samt som salte i forsk., især blå farver (k-b l t) til glas, emaille og porcelæn (smalte, sevres blå, thenards blå), til sikkativer o. a. katalysatorer og til malerfarver. Også k-grønt (zinkoksyd og k-oksyd) og k-gul (kalium k-nitrat) anv. i kunstmaleriet.

koboltblomst, $Co_2As_2O_3 \cdot 8H_2O$, rødt mineral, der forekommer pulverformigt på koboltmalme.

koboltglans, $CoAsS$, rødligt, sølvhvidt mineral, der krystalliserer som svovlkis. Anv. som koboltmalm.

koboltjord, *sort*, d. s. s. asbolan. **koboltklorid**, $CoCl_2 \cdot 6H_2O$, røde krystaller, som ved opvarmning (afvanding) bliver blå. Anv. til farver og til sympatiske blæk.

kobolt silikat af vekslende sammensætning anv. som (blå) farver til malfarver, især til glas, emaille og porcelæn (smalte, saksisk blå).

'kobra, d. s. s. indisk brilleslange. **'kobragnif**, brilleslangens gift, angriber nervesystemet, opløser blodlegemerne og fremkalder hændelsen af vævene.

Koch, *Bodil* (f. 1903), da. politiker, cand. theol. (g. m. Hal Koch), formand f. Folkevirke fra 1944, medl. af Folketinget fra 1947 (Socialdem.).

Koch, Carl (1860-1925), da. præst. Grundtvigianer; bet. litt.hist. og opbyggeelig produktion.

Koch, Fritz (1857-1905), da. arkitekt. Tilhørte den retn., som arb. med en fri benyttelse af hist. motiver. Bedst kendt v. for inden besejttelsen ødelagte *Lanolinie paviljon*.

Koch, Hal (f. 1904), da. teolog. Søn af Hans K. Prof. i kirkehistorie i Kbh. 1937; fl. bøger om oldkirk. og nord. emner (*Prønna* og *Paideusis* (1932; disp.), *Danmarks Kirke i den Begyndende Højmiddelalder 1-2* (1936)). Formand for Dansk Ungdomsamtale 1940-46, stor indsats i det folkelige og polit. arbejde under besejttelsen. Forstander for Krogerup Højskole 1946. (Portræt).

Koch, Hans (1867-1949), da. præst; fra 1911 på Frederiksberg, provst 1925-37. Stærkt socialt interesseret; antimilitarist.

Koch, Hans Henrik (f. 1905), da. jurist. 1942 departementschef i Socialministeriet.

Koch, /ohan Peter (1870-1928), da. officer og kartograf. Deltager i Carlsbergfondets Østgrøn.-eksp. 1900, opmålinger på Uland 1903-04. Kartograf på Danmark-eksp., hvor K ledede slødheden til Kap Bridgman (1907). Tværs over Grønlands indlandsis fra Dr. Louises Land til Upernavik-distrikt 1912-13. Fra 1917 leder af hærøns flyvertjeneste.

Koch [kof.] Joseph Anton (1768-1839), ty. maler. Virksom i Rom, hvor han stod Thorvaldsen nær. Har malet idealiserede bjerglandskaber med rig staffage. Hovedværker: *Noahs Offer*, *Apollo ml. Hyrdene* (Thorvaldsens Mus.). Forf. af polemiske småskrifter.

Koch, /ørgen Hansen (1878-1860), da. arkitekt. Prof. og hof bygmester 1823. Direktør for statens bygningsvæsen 1849-56. Elev af C. F. Hansen, konduktør ved opførelsen af Domhuset og Frue Kirke. Skoler, rådhus og privatbygninger. Ombyggede 1841 slotet i Odense til bolig for Frederik 7.

Koch, Laue (f. 1892), da. geolog og polarforsker. Deltog i 2. Thule-ekspedition, ledede jubilæumseksped. til N-Grøn. 1920-23, senere talr. Østgrønlandseksped., hvoriblandt træseksped. Har skrevet afh. om Grønlands geol., kortlægn. og isforhold.

Koch, Laurids /ohannes (f. 1875), da. præst, forstander for Diakonissestiftelsen 1913-45. Dr. theol. h. c. Paulusstudier og salmehist. afh. (især om Brorson).

Koch, Ludvig (1837-1917), da. præst og kirkehistoriker; har i en række søbre og grundige afh. behandlet Danm.s kirkehist. i 18. og 19. årh.

Koch [kåk], Martin (1822-1940), sv. forfatter. Indleder proletaridn. i Sv. med de store romaner *Arbetare*, *1912*, *Timmerdalen* (1913) og *Guds vackra värld* (1916); dristig naturalisme forbindes med soc. tendens, der undertiden farver personskildringen.

Koch [ko:], Max (1855-1931), ty. litt.-historiker, jøde. Mest kendt er *K-s Geschichte der deutschen Literatur* (1897 og senere). Yderst nationalistisk.

Koch, Mogens (f. 1898), da. kunstner. Fra 1940 docent ved kunstakademiet. Har udført mange arb. af dekorativ art: møbler, orgler m. m. samt restaureret fl. kirker og et af C. F. Hansens huse i Altona.

Koch, Otto Valdemar (1852-1902), da. arkitekt. Kommuneskoler og kirker i Kbh., bl. a. Sionskirken (1894-96), Lukaskirken (1896-97) og den stærkt i tal. påvirkede Kristkirke (1898-1900). K var en lærd bygningshistoriker med særlig interesse for da. middelalderarkit. og udf. utallige fremragende tegn. og opmålinger af da. middelaldermønter.

Koch, Peter Christian (1807-80), sønderjysk redaktør. Købmand i Haderslev, grl. her ugebladet »Dannevirk« 1838, støttet af Flor. Mere nat. end liberal i sine mål. Opgav bladet 1856 og flyttede til Kbh.

Koch [kof.] Robert (1843-1910), ty. læge. Fremkom 1876 med grundlæggende undersøgelser over miltbrandbacillen som sygdomsfremkaldt; angav 1881 den nu alm.

anv. metode til fremst. af bakterieren-kulturer ved spredning på plade. Opdagede 1882 tuberkelbacillen, 1883 kolera-vibrionen; fremstillede 1890 tuberkulin. Ledede 1891-1904 Institut für Infektionskrankheiten (RK-instituttet) i Berlin. Fl. eksped. til troperne for at studere kvægpest, malaria m. m. (Portræt).

Koch, Simon (1871-1935), da. forfatter af 90ernes indadvendte retning; bl. a. *Lykke mid (1905)* og den selvbiograf. roman *Den Unge Erik* (1921).

Kochanowski [kót'nofskij], Jan (1530-84), po. digter, stærkt præget af ital. Renaissance, skrev po. og lat. digte, dyrkede epos, drama og lyr. Hans *Elegier* (1580) i anledning af datterens død er hans mesterværk.

Kocher [kofar], Emil Theodor (1841-1917), schw. kirurg, Banebrydende inden for skjoldbruskkirtlens kir. Nobelprisen 1909.

Kochi [kót'ji], jap. industriby på S-Shikoku; 137 000 indb. (1940). Papirindustri.

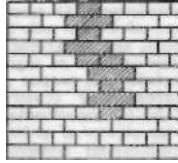
'Kochia [-kia] (efter den ty. botaniker W. Koch (1771-1843)), slægt af salturtfam. En eenårig art K *trichophylla* (sommer-cypres) er prydblante i haver.

Koch Jensen, Peder (f. 1897), da. journalist, Medarb. v. »Børsen« 1918, ansvarsh. red. 1944.

Kochowski [kót'ofskij], Wespazjan (1630-99), po. barokdigter, besang Wiens befrielse, skrev sensuel-pietistiske digte, efterlignede Davids salmer.

Kochs forbandt, et forbandt som ill.

Kock, .i.x (1851-1935)*, sv. sprogforsker. K-s hovedindsats er undersøgelse af de nord. accentarter og lydforhold (som omlyd, brydning, vokalarmoni osv.). *Språkhistoriska undersökningar om sv. accent* 1-2 (1878

Kochs forbandt.

-85), *Umlaut und Brechung* (1911-16). Ufuldendt er *Sv. ljudhistoria* 1-4 (1906-21).

Kock, Jørgen (d. 1556), da. borgerpolitiker. Af vestfalsk opr., 1518 stiftmester for Chr. 2. i Malmø, fra 1523 borgmester s. St. Overgav 1524 Malmø til Fr. 1., støttede Reformationen; 1533-34 i spidsen for borgerstandens rejsning mod rigsrådsstyret. Opnåede efter nederlaget 1536 udsøning med Chr. 3., fra 1540 atter borgmester i Malmø.

Kock, Laurids 0634-91), se Kok, Laurids.

Kock [kok], *Paul de* (1794-1871), fr. forfatter; har i talr. romaner skildret grisseternes og småborgernes liv.

Koda, fork. f. Internat. Forbund til Beskyttelse af komponistrettigheder i Danmark; grl. 1926. Ved alle offentl. musik-fremførelser i Danm. svares en afgift til K, der afregnes med ophavsmændene.

kodachrom (Kodak og hv. chroma farve), subtraktiv proces t. farvefot. Filmen har 3 forsk. lag emulsion, der belyses samtidig (øverste blåfølsom, dernæst grønfølsom og nederst rødfølsom). Fremkaldelse er kompliceret; alt sølv opløses, så billedet er konfrit. k første farvefot. anvendelig f. småfilm.

'kodacolor (Kodak + lat. color farve), additiv proces f. farvefot. k er en art rastermetode, idet rasteret er trykket ind i emulsionen som parallelle linier. V. optagelse og v. gengivelse fra positiv anbringes foran objektiv et filter bestående af et rødt, et gult og et blå glas anbragt v. siden af hinanden med skillelinierne parallelle m. rasterlinierne, k er teknisk vanskelig og kræver stor lysstyrke v. projektion. Kan derfor ikke konkurrere m. subtraktive metoder som kodachrom.

'Kodak (eng. ['kót:dæk]), arner, fabrik f. fot. artikler, grl. 1880 af George Eastman,

Kodály [kót'aj], *Zoltán* (f. 1882), ung. komponist. Har s. m. Bartok indsamlet 3-4000 ung. folkevise. Har komp. operaerne *Hdry Idnos* (1925-26) og *Szé-kely Fond (Spindestuen, 1931-32)*, orke-

Hal Koch.

Robert Koch.

ster værker, herimellem *Sommeraften* (1906, udg. 1930), *Maroszczer-danse* (1930) og *Danse fra Galdna* (1933), kammermusik, sange, korværker, herimellem *Psalm Hungaricus* (1923) og *Te Deum* (1936), klaverstykker m. v.

'Kodan (lat., egl. *Sinus Codanus*), Østersøen.

kode (fr. *code* lovbog; tegnsystem), aftalt system af bogstaver (ord) el. tal, der anv. i telegrammer el. breve for at spare ord el. for at gøre indh. uforståeligt f. uvedkommende, k bruges meget i handelen og af diplomatiet, k kan være privat, aftalt ml. to parter; i handelen udarbejdet til alm. brug.

køde (mnty.), den del af hestens (og drøvtygernes og svinets) lemmer, hvis benede grundlag er 1. og 2. tåknogle: køde og krønben, k-benet er ved k-fæddet forbundet med den nederste ende af mellemfoden; k-bøjningen er den bageste flade af koden; den er oftest fihudet og tyndt behåret.

køde'in (gr. *kodela* valmuehoved) el. *merylmorfin*, hostestillende opiumalkaloid.

Kodiak ['kót:diæk], ø ved Alaskas syd-kyst; tilhører USA. 10000 km²; overvejende eskimisk befolkning.

kodicil [-si:] (lat. *codicillus* lille skrift), tillæg til testamentet.

kodifikation (lat. *codex* lovbog + *-ficere* gøre, tilvejebringe), 1. tilvejebringelse af en samling af spredte retsregler; 2. selve saml. af sådanne regler; kodifit'ce're, foretage en k.

kodille [-dilj:] (sp.-fr.) el. *kruk*, udtryk i Phombre for at en af modspillerne gør flere stik end spilleren, som derved taber.

kodolie ['kót:li:] (sv. *kåda* harpiks), rektificeret harpiksolie.

kodriver (*Primula*), slægt af k-fam.; urt med lodret jordstængel, rosetstilrede blade, blomsterne i skærpe på et langt skaft, 210 arter, i Danm. 4: hulkravet k (*P. veris*) mest på enge; fladkravet k (*P. elatior*) med lysere gult krone, i bøgeskove; storblomstret k (*P. vulgaris*) med enblomstrede stilke fra bladrosetten, hist og her i strandkove, og den sjældne melet k (*P. farinosa*) med lilla blomster i moser. Mange k-arter dyrkes som prydblantar.

Koed ['kót:d], *Holger* (f. 1892), da. national-økonom. 1931 bankinsp., 1937 formand for Priskontrolrådet, 1938 økonomidir. i Kbh. Juni 1949 nationalbankdir. efter Bramsnæs.

koeffici'en't [-si:] (*ko-* + lat. *efficientis* virkende). Når en ubekendt el. variabel i et matematisk udtryk er multipliceret med en konstant faktor, kaldes denne k.

Koefoed, Carl A. (1855-1948), da. landbrugskonulent, russ. statsråd. Opholdt sig 1878-1917 og senere i Rusland, hvor han efter 1905 ledede udsiftingen af de russ. bøndergætte. Da. statskonsulent og landbrugsattaché for Sovj. og Østersølandene 1921-31. Erindringer: *50 Ar i Rusland* (1946).

Koefoed, Emil (1858-1937), da. kemiker og farmaceut; direktør for Den Farmaceutiske Læreanstalt 1895-1930.

Koefoed, Michael (1867-1940), da. embedsmand; 1904-13 direktør f. Statens Statistiske Bureau, Forligsmand 1910-14, 1922-28; 1913-38 generaldir. f. skattevæsenet. Rig forf. virksomhed.

Kr. H. Kofoed. H. C. Kofoed.

Koefoed-Petersen, Otto (f. 1901), da. historiker. Museumsinspektør ved Glyptoteket's ægypt. afd.; har især beskæftiget sig med ægypt. arkæol. og det gi. Ægypt.s hist. ud fra nyere hist. og etnol. synspunkter.

'**koeksisten's** (*ko- + eksistens*), samtidig til(stede)jværelse.

Koelbjerg-skelettet ['ko:l-], skelet af et 25-30-årigt menneske, sandsynligvis en kvinde, fra ældre stenalder ca. 6000 år f. Kr. K er fundet ved Koelbjerg i Odense amt.

koerci'tivkraft [ko-årsi-] (lat. *coercere* tvinge -r kraft), den magnetiske feltstyrke, der kræves for at afmagnetisere en magnet.

kofanger, på lokomotiver en bred, plovagtig banerøpmer; på automobiler en støddæmpende anordning foran kølerpartiet.

koftar'di' (mnty. *kop køb + vart færd*), søv., handelskibsfort.

ko'ffe'in (arab. *qahwah* vin, kaffe; egl. af kog af bær), *C.Hio^o/10*, *koffein* el. *tein*, et purinderivat. Alkaloid, som især findes i kakaobønner (1-2%), kaffebønner (ca. 1,5%), te (2-5%), og i kolonødder (1-2%). k fremst. af te el. syntetisk af urinsyre. Virker stimulerende og anv. i med.

'**kofferdam**' (eng. *cofferdam* afdæmning), 1) søv., tørtank i et skibs dobbeltbund f. eks. ml. en brændsels- og en smøreolie-tank; 2) et af den arner, tandlæge Bar-num i 1864 indført hjælpemiddel v. tandfyldning, bestående i et tyndt gummi-blad, anbragt således, at mundvædskerne udelukkes fra det parti, som skal behandles.

'**Koffka** (arnar. [f'ákfs]), *Kurt* (1886-1941), ty.-amcr. psykolog. Forkæmper for gestaltpsyk. Har bl. a. skrevet *Principles of Gestalt Psychology* (1935).

'**ko'fi'nagle** (ty.), søv., bolt med langt hoved, anbr. i en k-bænk, til fastgørelse af de løbende ender i riggen.

Kofod Ancher, Peder (1710-88), da. retshistoriker. Hans hovedværk *En Dansk Lovhistorie 1-2* (1769-76) er det grundlæggende værk inden for da. retshist.

Kofoed, Jens (1628-91), bornholmsk landskaptjant, bl. lederne for Bornholms befrielse fra svenskerne dec. 1658, fangede sv. kommandant Printzenskold.

Kofoed, Kristian Hansen (f. 1879), da. embedsmand og politiker. Radikal folketingsmand 1913-20; fra 1919 form. for Statens Lønningsråd, 1924-49 till. deptsjef i Finansmin. 1942-43 finansmin. (Portræt).•

Kofoed-Hansen, Otto (1854-1918), da. søfficer. Chef for flådens overkommando l. 8. 1914-1918. Gik aug. 1914 ind for væbnet afvisning af enhver neutralitetskrænkelser.

Kofoeds Skole. Socialpædagogisk Trænings-skole, oprettet 1943 på Chr.havn af kordgen H. C. Kofoed (f. 1898), tidl. under andre navne, f. eks. *Skolen for Arbejdsledte* (fra 1928). K tager særlt sigte på den tåpningsvanskelige, hjemløse og arbejdsledte ungdom gnm. foredrags- og undervisningsvirksomhed, gymnastik og sport, personl. rådgivn., arbejdsformidling, herberge f. hjemløse samt afd. for praktisk selvhjælp, der kan hjælpe de unge til at bevare deres selvrespekt. Andre prakt. afd. for husfædre og husmodre tjener de små hjemms fornyelse. Til K hører træningsskolen i St.-Magleby. (Portræt af H. C. Kofoed).

kofugl, d. s. s. kostør.

kog [kå'y], med diger omgivet stykke marsk.

kogepunkt er den temp., v. hvilken en vædske koger, k afhænger stærkt af trykket. Ved 1 atm. er vands k 100°, ved 1/4 atm. 82° og ved 2 atm. 120°. k ved 1 atm. tryk kaldes det normale k. Opløsninger af mindre flygtige stoffer har højere k end den rene vædske, idet k-forhøjelsen er proportional med koncentrationen. For vandige opløsninger stiger k 0,52° for hvert grammolekyle stof opløst i 1 kg vand, idet dog elektrolytter viser større og kolloider mindre k-forhøjelse.

kogesprit, d. s. s. denatureret sprit.

kogge, middelalderligt, hanseatisk krigs- og handelsfartøj.

kogger ['koy'sr, 'kogsr], hylster, 1) hvori bueskytten bærer sine pile, 2) hvori kruttladninger opbevares (ladningskoggere).

kogle, bot., betegn. for de nøgenfrøedes blomster el. blomsterstande. Bruges især om nåletræernes modne hunblomsterstande; består af tættstillede, forveddede, skælførmede blade (kogle-skæl), som hver bærer to vingede frø.

kogleaks ('*Scirpus*), slægt af halvgræs-fam. Urter med trinde el. trekanterede stængler. Bløstret børsteformet (el. mangle), 3 støvdragere. 11 arter i Danm., af hvilke sok (S. lacustris) alm. omkranser de da. søer og ær s. m. tagør.

koglekirtel, corpus pineale.

kogelpalmer ('*Cycadinae*'), fam. af nøgenfrøede; trægigtige planter af et bregne- el. palmeagtigt udseende, med *Kogleaks*. søjle- el. knoldformet stamme, skruetruillede, tætsiddende, enkelt fjerntdelte, læderagtige blade. Særbo. 100 arter i trop, egne. 1 kulperioden meget tidligere end nu. Bladene, »palmegrene«, benyttes til gravudstyrkning.

kognaksolie ('*druolie, ønanteter, vinfusolie*), en essens fremst. af bundfaldet ved vingaringen og svovlsyre. Blandingen destilleres med vanddamp, hvorved fås en klar olie, bestående af etyl- og isoamylestere af smør-, kapryl- og kaprinsyre. Anv. til fremst. af cognaklign. drikke, der dog ikke må forhandles under betegn. cognak.

kog'na'ter, slægtninge af en person, som ikke er beslægtede med vedk. udelukkende gnm. mænd.

kogning foregår, når dampdannelsen finder sted i vædskens indre. Temp. må da være så høj, at de mættede dampe i dampboblerne udøver tilstrækkeligt tryk til at overvinde det ydre tryk. k kræver stadig tilførsel af varme til erstatning for den til fordampningen forbrugte varmemængde. Betingselsen for en trolig k er, at der er små luftbærer til stede i vædskan, hvormod dampdannelsen kan foregå; er vædskan befriet for luft ved langvarig udgøgning, skal vædskan ofte opvarmes bet. over sit kogepunkt, før k indtræder; den foregår da stødvis (stødk).

kogsalt, natriumklorid; k-opløsning se *fysiol. saltopl.*

Kogsbølle Bakker, bakkeparti SSV f. Nyborg, 65 m.

'**ko'handeln**', sv. øgenavn f. kriseforligspolitik fra 1933 ml. Soc. dem. og Bønderforbund.

'**ko'hejre** ('*Ardea ibis*'), lille hejreart, følger kvæg, bøtter, elefanter. Afrika.

Ko'helet (hebr. prædikerens), hebr. navn på den til hagiograferne hørende Prædikerens Bog.

Kohinoor [koi'hi'no'r] (pers. bjerg af lys), ind. diamant. opr. i ind. fyrsters øje; efter sikh-myttier 1849 til dronning Victoria. I opr. slibning 186 karat, ved omslibning 106 karat.

Kohl [ko'l], *Aage von* (1877-1946), da. forfatter, opr. officer. Kendtest af hans romaner, fortællinger og skuespil er roma-

nen Mikrobernes Palads 1-3 (1908) med emne fra den russ.-jap. krig.

Kohlhase ['ko:lhæ:zə], *Hans* (d. 1540), ty. købmand; søgte forgæves retslig erstatning for et tilføjte tab. Besluttede at tage sig selv til rette og førtes så vidt, at han til sidst med en bande hærgede i hele Kursachsen. Forbillede for titelfig. i H. v. Kleists nov. »Michael Kohlhaas« (1810).

'**Kohlrausch** [-rau'l], *Friedrich* (1840-1910), ty. fysiker. Arbejder over elektrolytters ledningsevne. Hans *Lehrbuchder praktischen Physik* udkom i mange ugd.

ko'hor'te (lat. *cohors*), én af en rom. legions ti afd.

Koht [kort], *Halvdan* (f. 1873), no. historiker, politiker. Har især skildret No.s nyere hist. (disp. om no.-sv. stilling til sønderjy. spørgsm. 1863-64; optrættisen af et uafhængigt Norge 1814; biografier af Sverdrup, Vinje, Henrik Werge-land; socialdemokratiet). Tilsluttet arbejderbevægelsen; moderat forkæmper for landsml. 1935-41 udenrigsmin. i min. Nygaards vold; efter allierede neutralitetskrænkelser i beg. af 1940 (Altmarkaffæren) nærmest indstillet på at måtte værgе no. neutralitet mod V; overrasket ved ty. angreb 9. 4. Fulgte regeringen til London, overdrog nov. 1940 forretningerne til Trygve Lie, afgik formelt febr. 1941. Skarpt kritiseret 1946 i betænk. fra undersøgelseskommission. vedr. 9. april. (Portræt sp. 2439).

kohvede (*Melampyrum*), slægt af maskeblomstfam. Halvslutbl. Kronen to-læbet. 25 arter; i Danm. 5 med gule el. røde kroner og nogle med smukt fårvede (rosenrøde el. blå) dæklade.

kohæ'ren's (lat.), sammenhæng; kohæ'ren't, sammenhængende; k kohæ'lystråler, der udgår fra samme punkt af en lyskilde, og som derfor er i stand til at danne interferens.

'**ko'hæ'r'er** (lat. *cohærer* hænge sammen), primitiv radiodetektor bestående af isolerende rør med to elektroder adskilt ved metallorn.

kohæ'sion (lat.), *sammenhængskraft*, de kræfter, der virker ml. et stof's molekyler og som holder disse sammen i et fast stof el. en vædske. I luftarter findes ingen k.

koinci'den's (lat.), (tilfældigt) sammen-træf i tid og rum.

koincidencemåler, *fol.*, optisk afstands-måler, hvor der dannes to billeder af den genstand, hvortil afstanden skal måles. Ved drejning på en skala bringes de to billeder til at dække hinanden (koincidere), hvorefter afstanden kan aflæses på skalaen.

koincidence-signaler, tidssignaler til vidensk. brug. Udsendes til bestemte tider fra forsk. lande efter et fast system. F. eks. *Rugby* kl. 10⁵⁵-11⁰⁰ og 18⁵⁵-19⁰⁰ mellemour. tid. Der sendes 306 signaler i løbet af 5 middeltids-min. Signal no. 0, 61, 122, 183, 244 og 305 er streger, resten prikker. Disse kommer sål. med knapt 1 sek.s mellemrum. Høres samtidig et urs sek.-slag el. registreres begge dele på en kronograf, vil der opstå koincidence (sammenfald) 1 gang i min., hvis uret går efter middeltid, og hvert 72. sek., hvis uret går efter stjernetid. k virker således som en nonius, hvormed den nøjagtige observation foretages.

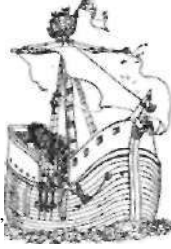
koine [koi'ne'J (gr. fælles (sprog)), det i 4. årh. f. Kr. af attisk udgære gr. fælles-sprog, der nutildages har fortrængt næsten alle de gi. dialekter.

Koiso [kD-iso], *Kumiaki* (f. 1880), jap. general. Tilh. ledende militærgruppe i 1930'erne, kolonimand. 1940; 1942-44 generalguver-nør over Korea. Efter svære jap. nederlag afløste k Tojo som førstemin. juli 1944, afgik apr. 1945 efter Sovj.s opsigelse af ikke-angrebsstraktaten af 1940. 1946 anklaget f. krigsforbrydelser.

'**Koivoisto**, fi. navn for Björko.

Kok (Kock), *Laurids* (1634-91), da. præst, sprogmænd og forf. Huskes for *Danmark. Dejligst Vang og Vænge*; desuden bl. a. et lokalpatriotisk Ringsted-digt.

koka'i'n. C., *H2i'NOi*, alkaloid, som fås fra bladene af koka-planten. Fremst. også syntetisk. Hører i kern. henseende til tropingruppen. Anv. som stimulanter;

Kogge.

som sådan vanedannelse (kok ai'n isme). Langvarig indtagelse af **k** medfører alvorlige legemlige og psykiske svækkelser. Anv. i med. som lokalbedøvelsesmiddel.

Ko'kand, oaseby i Øst-Uzbekistan, Sovj., i det veldyrkede Fergana-bækken; 85 000 indb. (1939).

kokaplanten (*Erythroxylon 'coca*), en lille busk, hvis blade indeholder fl. alkaloider, bl. a. kokain; Peru og Bolivia. Indianere tyggede bladene af **k** som stimulanter.

ko'kârde (fr. *coarde âfcoq* hane; egl. hatteprydelse, der minder om en hanekam), båndroset til opfæstning af hatteskygge. Nu kun anv. på uniformshuer som nationalitetstegn.

kokardebloomst, en til kurvblomstfam. hørende art, Gaillardia pulchella, med gule ved grunden purpurfarvede randkroner. En alm. dyrket, eenårig prydblante.

kokasflue (*Cryptolula cæsarion*), stor, grøn, glinsende flue, ofte i mængde på kokasser.

Kokemåenjoki ['kdKæmään'joki], sv. *Kumo älv*, 395 km l. f. flod, afløbet for søsystemet Näsijärvi-Pyhäjärvi, udmunder ved Pori i Bolt. Bugt. Vandkraftst. (Tammerkoski). Tømmerflådning.

ko'ket (fr. *coquel*, af *coq* hane), som forsøger at behage det andet køn; som angler efter bifald el. komplimenter.

ko'kille (fr. *coquille* skal), metalform, hvori metalgenstande støbes.

Kokkedal, tidl. hovedgård ØSØ f. Fjerslev, nævnt fra 1407, har bl. a. tilhørt slægterne Banner og Lykke. Efter 1929 udstykket. Hovedbyggn. fra 16. årh.; fredet i kl. A.

kokker (gr. *kokkos* kærne), kugleformede (til dels dog noget aflange) bakterier.

Kokkola ['kok:ola], sv. *Gamlakarleby*, fi. by v. Bottniske Bugt, NØ f. Vaasa; 12 000 indb., heraf 53% finsktalende (1947). Handel med tømmer og smør. Gr. 1620.

kokkolitkalk, blød kalksten med kokkolitter fra Danmarks danien, d. s. s. blegkridt.

kokkolitter (gr. *kokkos* kærne + *-lith*), mikroskopiske skiveformede kalklegemer, der stammer fra coccolithophorider og i stor mængde aflæjres på havbunden. Væsentlig bestanddel af mange sedimenter (globigerinaslam, skrivelridt o. m. a.). 'Ko'klapperne, opr. små holme ved Amagers kyst; nu i den inddæmmede del af Kalveboderne.

kokle'are (*Cochlearia*), slægt af korsblomstfam. med hvide blomster og kuglerunde skulper. 15 arter, i Danm. 3, især læge-k (*C. officinalis*) alm. på strandbredder; dens kødfulde blade kan spises og er blevet brugt som middel mod skrubg.

kokon [ko'koi] (fr.), det hylster, mange insektlarver spinder omkring sig for forpunningen; undertiden klæbes sandkorn o. a. fremmedlegemer til k. Trådene i silkesommerflugens k uddyntes. Bruges også om de hylstre, hvormed forsk. dyr (f. eks. regnorme, snegle, insekter, hajer o. a.) omgiver æggene.

kokopper, sygdom på yveret hos koen, fremkaldt af det smitstof (virus), der hos mennesket er årsag til sorte koppper. Ved at passere koen nedsets smitstoffets virulens for mennesker, som i tilf. af smitte fra ko får en mild form af sygdommen, samtidig med, at årelang immunitet mod menneskekopper indtræder. Herpå beror den af Jenner mod kopper indførte vaccination.

Kokoschka ['kokojka:], *Oskar* (f. 1886), østr. maler. Landskaber, byprospekter, figurbilleder og portrætter. Er nærmest ekspressionist, men med tilknytning til impressionismen (111. se tavle Impressionisme).

kokoskager, olieagter fremst. af kerner af kokosnød, **k** er ikke særlig proteinrige, men brugt til malkekøbe beviker de en mindre stigning i mælkenes fedtprocent.

kokos(nød)olie el. *kokosfedt*, udvindes ved presning af kokosnøddens tørrede kerner, **k** kopra, der indeholder 60-70% fedt, **k** benyttes i stor mængde i sæbefabrika-

tion, til margarine, chokolade, i farmacia til salver. Den spec. kokoslugt og -smag kan let fjernes ved passende behandling og den rensede **k** kan da anv. i husholdningen som plantesmør et. palm. Presseresterne anv. som kvægfoder. (Se også kopra).

kokospalme (sp. *coco*) (*'Cocos nucifera*), eneste art af slægten, 20-30 m høj stamme med 5-6 m lange fjerdedelte blade. Sambo, frugten (kokosnød) en stenfrugt med tykt trævel yderlag og et tyndere behårdet inderlag. Sikkert hjemmehørende på øerne og landene omkr. Det Stille Ocean. Frugten, kokosnøden, kan føres langvejs over havet. De fedt- og æggehviderige frugter vigtige for tropernes beboere. Af det trævede yderlag fås kokostaver. Palmevin fås ved at gære saften fra de unge skud. Bladene anv. til tækning, stammerne til møbler. (Se også kopra).

Snit genn. kokosnød.

Krone af kokospalme.

kokostaver el. *colr* fås af kokosnøddens trævede yderlag; de er meget lette og seje og tåler vand. Anv. til skibstovværk, tæpper, mætter og stoppematiale.

'Kokos Ø'erne, eng. *Cocos Islands* ['koukous 'ailsndz], brit. øgruppe i Ind. Ocean S f. Sumatra; 26 km²; ca. 1000 indb. Hører til Singapore.

ko'kotte (fr.), 1) letlevende kvinde; demimonde; 2) lille lækkerrolle m. ører el. skaft.

koks, den rest, der bliver tilbage ved afgasning (tørdestillation) af kul. Alm. gasværks-k (3-5% vand og 10-15% aske) fremst. affede kul med lang flamme, har grove porer, vejer ca. 40 kg pr. hl og har en nyttig brændværdi på ca. 6700 kcal pr. kg. De ved højere tryk og temp. og af fede kul med kort flamme fremst. cinders (0,5-3% vand og 10% aske) har fine porer, vejer ca. 50 kg pr. hl og har en nyttig brændværdi på ca. 7000-8000 kcal. Forskellen på de to slags k skyldes også de til afgasningen anv. systemer, idet gasværkerne tidl. benyttede retortor, hvorfra fremkom lette k (ringe tryk under afgasningen), mens cinders fremst. i siert. k-værker i store kamre (store tryk); desuden bliver kullene i forvejen findelt og evt. stampede. De lette k egner sig til kakkelovne, de tunge k (cinders) til centralvarmefyr, til støberier (kupolovne) og til råjerns fremst. (højovne). Brunkuls-k har ingen bet. i Danm.

kok-sagyz ['koks'a'yiz] (tyrk. *kok* rod + kirkis. *saghyz* gummiz) (*Taraxacum kok-saghyz*), en mælkeblødtart, der på gr. af røddernes store indhold af gummimælk dyrkes i stor stil i Sovj. Fundet i Tianshan bjergene i 1931.

koksgryde, åbent, grydeformet ildsted. Bruges til udtørring af bygformer.

'koksma't (holl.), skibskokkens medhjælper og elev.

koksværker, anlæg til ved tør destillation af brændsel (spec. kokskul) at fremstille koks, fortrinvis til metallurgisk

Halvdan Kohl. Christen Kold.

brug (jernfremst. i højovne). Allerede i oldtiden fremst. trækul (trækoks) i flade gruber. I det 16. årh. fremst. første gang koks af stenkul i såk. miles og 1620 fremkom den første bikubeovn til dette formål, en type, der har holdt sig lige til vor tid. Først efter midten af 19. årh. fremkom de første forslag til 'de nuv. k bestående af et stort antal murede kamre beliggende ved siden af hinanden, med store dimensioner i højde og især i dybde (horisontalkammerovne), men af relativt ringe bredde (mindre end 1/2 m), for at varmen fra de på kamrenes sider, d. v. s. mellemste kamre, beliggende i liden kanaler kan trænge igennem inden for en rimelig tid. Ved koksovnssystemer af denne art har man efterhånden kunnet indføre en mere og mere rationel drift: opvarmning med gas, spec. svavels (generatorgas), forvarmning af denne gas og sekundærluft til dens forbrænding i regeneratorer (Siemens), autom. kulpåfyldning og koksudtagning samt rationel udnyttelse af den ved forforskning dannede gas (riggas) under udvinding af biprodukter (tjære, ammoniak, benzol, svovl osv.), hvorved **k** blev forudsætningen for udviklingen af vor tids organisk-kem. storindustri. I de store industricentre, som Ruhrområdet, distribueres overskudsgassen fra **k** gnm. fjernledninger til store forbrugsområder.

'koku, jap. mål for tørre og flydende varer = 180,4 l.

Kokura [kok(ura)], jap. industri- og kulmineby på N-Kyūshū; 174 000 indb. (1940).

'Kola-halvøen, halvø i RSFSR, Sovj., N f. Karelen, begrænset af Barents- og Hvidehavet; ca. 130 000 km². I istiden er mange søer blevet udgravet i granitten. K er et tundra- og nåleskovs område, hvor minedrift (fosfatmalm, aluminiummalm ved Kirovsk i Hibir Bjergene), skovbrug og fiskeri (bl. a. fra den isfri havn Murmansk) er vigtigere end landbrug.

kolanødder fås af kolatræet (*Cola acuminata*) (V-Afr.). **k** er ikke nødder, men frøenes kimblade, **k**, der indeholder 1-2 % koffein, tygges og virker oplivende og især stultildende. Af **k** fremstilles koffeinholdige kolapreparater, der anv. som nydelsesmidler og stimulanter.

Koiâr Gold Fields [kou'lo: 'gould 'fikldz], guldfelt og by i den ind. fyrstestat Mysore, V f. Madras; 134 000 indb. (1941). 1945-46 produceredes 5235 kg guld.

ko'la'risk, gruppe af sprog, der tidl. taltes i store dele af Forindien, men nu kun i enkelte afsides egne. Hovedsproget er santali. **k** synes at være fjern beslægtet med mon-khmer og nogle austr. sprog.

'Kolbatz, kloster i Pommern, SØ f. Stettin, grl. 1174 af cisterciensermunke fra Esum. Klosters årbog er påbegyndt i Skåne o. 1150 og er en vigtig da. hist. kilde.

kolbe, 1) bot., en aksformet blomsterstand med kødfuld akse; 2) kern., beholder (flaske) til brug ved kern. arbejder. Fremst. oftest af forsk. glassorter, undertiden af porcelæn, kobber el. platin; 3) mil., den bageste del af skaffet på geværer, karabiner og pistoler.

Kolbe ['kolba], *Georg* (1877-1947), ty. billedhugger. K-s skulptur er rytmisk bevæget: *Somalineger*, *Danserinde* og *Javaneserinde*.

Kolbe, *Hermann* (1818-84), ty. kemiker. Betydningsfulde konstitutionsundersøgelser inden for den org. kemi.

kolbehirse (*Setaria italica*), art af græs-fam. Dyrkes i Ø-Asien, hvor den er den ret vigtig brødpilante; i Eur. anv. dens duskformede frugtstande til foder for stuefugle.

'Kolbhenyer [-haior], *Erwin Guido* (f. 1878), østr.-ty. forfatter. K-s romaner behandler især emner fra naturmystik-ken. *Paracelsus* 1-3 (1917-25). I for-ening med en antiindividualistisk »folke-biologi« skabte K en metafysik, der gjorde lykke under nazismen. Dramaer som *Gregor und Heinrich* (1934, propa-ganda mod kirken).

Kolberg ['kolbærk], ty. navn på byen Kolobrzeg i Polen.

'Kolberger Heide ['kolbærgr-], sandet kyststrækning 0 f. indgangen til Kieler Fjord. Ud for K uafgjort søslag 1. 7. 1644 ml. sv. flåde og da flåde u. Chr. 4., der blev hårdt såret.

Kolby Kås ['koi:l-], havn på SV-Samsø.

Kolbäckån ['kä:l-], 170 km 1. sv. å, gnm. S-Dalarna og Ø-Värmland til Mälaren.

'Kolchis ['kis], oldtidsland i V-Georgien.

Kold, *Christen* (1816-70), da. skolemand. Udd. som lærer. 1842-47 tjener og bog-binder i Smyrna. Deltog som frivillig i krigen 1848, derefter huslærer hos Birke-dal i Ryslinge og grl. her 1851 en høj-skole for 15 voksne elever. Den blev det praktiske forberedelse for de senere folke-højskoler. Ingemanns hist. romaner og Grundtvig gav det meste stof til under-visningen. 1863 åbnede han højskolen om sommeren for piger. Den var flyttet fra Ryslinge til Dalby og derfra til Dalum 1862. K oprettede også den første »friskole«. De efterlygnedes mange steder, især på Fyn, og var alle stærkt præ-gede af Grundtvig-Kold'ske skoletanker. Disse fik et klassisk udtryk i K-s bog *Om Børneskolen* (udg. 1877). (Portr. sp. 2439).

Kold, *Vilhelm* (1868-1932), da. præst, sidst på Frederiksberg, vækkelsesprædi-kant, 1927-32 Indre Missions formand.

koldblode dyr betegn. de dyreklasser - alle undt. pattedyr og fugle - der mangler egl. varmeregulering og hvis legemstem-p. i hovedsagen følger omgi-velsernes. Betegnes rigtigere *vekselvarme*.

kolbrand, d. s. s. gangræn.

Koldby Kås, titl. skrivemåde for Kolby Kås.

kolde farver, i malerkunsten violet, blå, grøn.

Kolderup-Rosenvinge ['kol's-], /anus Lauritz Andreas (1792-1850), da. rets-lærd. Fra 1818 til sin død prof. i Kbh. Rets-hist. forf. og udgiver.

Kolderup-Rosenvinge ['kal'a-], Janus Lauritz Andreas (1858-1939), da. botani-ker. 1916-28 prof. v. Kbh.s Univ. Har især studeret alger. Grundlæggende er hans: *The Marine Algae of Denmark* (1909-31). Meget benyttet er stadig hans store lærebog: *Sporeplanterne* (1913).

Koldewey ['koldsvai], *Karl* (1837-1908), ty. polarforsker. 1869-70 med »Hansa« og »Germania« til Ø-Grøn.; opdagede Kejser Franz Josephs Fjord.

Koldewey ['koldavai], *Robert* (1855-1925), ty. arkitekt og arkæolog, udgravede Baby-lon 1899-1917. Hans metoder med krav om minutiøs iagttagelse af fundene og deres plads i jordlagene har dannet skole.

koldfeber, d. s. s. malaria.

koldfront, *meteor.*, inden for frontologien betegn. for det luftlag, hvor den kolde luft skyder sig ind under den varme.

koldhus, væksthus inden varmeanlæg, el. væksthus, hvor temp. om vinteren holdes på 2-6°.

Kolding, da. købstad inderst i K Fjord; 29 479 indb. (1948). -SLOTS-ruinen Koldinghus med mu-seum, enkelte bindingsværk-huse. St. Nikolaj Kirke (13. årh.). Industri: jernvarer, maskiner, øl, tekstil m. m. Stortsvineslagteri. Bet. handel. Havn. Station på østjyske længdebane og udgangs-punkt for K-Trolldhedebanen - Kendt som by fra 13. årh. Grænsfæstningen Koldinghus anlagede i 13. årh.; i middel-

alderen var K en bet. handelsby. Toldsted (stude- og hesteeksport). Nedgang i 17. årh., stærk vækst fra slutn. af 19. årh. April 1849 erobret af slesvigholstenerne, 23. 4. da. nederlag v. forgæves generob-ringsforsøg. (Hl.)

Kolding, *Peder Jensen* (1630-70), da. billedskærer; altertavler og prædikestole (bl. a. i Horsens Frelzers Kirke); *Claus-holmsengen* (Nat.mus.).

Kolding Fjord, 10 km 1. indskæring fra Lille-Bælt på Jyll.s Ø-kyst.

Kolding Folkeblad, da. dagblad (Venstre), grl. 1871 af C. Berg. Æplag 1948: 15 000.

Kolding'hu's, opført i 13. årh. som konge-bolig og fæstning, ombygget adsk. gange, 1550-54 udbygget til et sluttet, firkanet anlæg; efter en brand 1597 genopført af Chr. 4., som tilføjede kæmpe-tårnet og indrettede et prægtigt slotskapel. I 17. årh. slemt medtaget i de gentagne krige. 1808 ødelagt ved en brand, forårsaget ved sp. hjælpetroppers kraftige fyrring i en brøstfældig kamin. Indtil 1930 en male-riks run. 1931-35 genopførtes kæmpe-tårnet. Planer om en fuldstændig gen-opførelse foreløbig standstødt af 2. Verdens-krig. Siden 1892 hjemstødet for museet for K len, nu centrallmuseum for Vejle amt.

Kolding Å, vandløb, udspringer SV f. Lunderskov, udmunder i K. Fjord. Vandkraftstation nær Kolding.

kolldim, lim, der (modts. f. eks. benlim) kan anv. uden forudgående opvarmning. Omfatter særlig behandlede stivelses-prod., gummi arabicum, tragant, kasein. Også af dyrisk lim kan fremst. k ved be-handling med syre, zinkklorid, kalium-klorid o. a.

koldnål el. *tørnål*, stål-nål, der i kobber-tryk anv. til indrids. af fine linier på kobberpladen.

koldskørt kaldes stål, når det er skørt ved lave temp.; skyldes i alm. for højt indhold af fosfor.

koldtløbet kaldes støbøgods, når det under støbning p. gr. af for lav støbtemp. ikke har udfyldt formen.

'ko'lera (gr. *cholē* galde) (*cholera asiatica*), epidemisk infektionssygdom fremkaldt af vibrio cholera. Sygdommen, som angriber tarmkanalen, giver anledning til voldsomme, langvarige, vandige diarrhoeer, der ligner rns vand, og opkastninger. P. gr. af det store salt- og vædsketab ud-tørres og svækkes patienten. Der kommer muskelkramper. Sygdommen havde titl. stor dødelighed. Behandles med ind-gift af store mængder saltvand og præ-ventivt med vaccination. - Den sidste store k-epidemi i Danm. var den i Kbh. 1853, under hvilken der forekom 4737 k-dødsfald.

kolerafluer betegn. forsk. i tætte sværme optrædende småinsekter, navnlig blære-fødder og små dansemyg. Navnet skyldes, at K optræder i stor mængde i varme somre (som i koleraåret 1853) og mentes at bebude kolera.

ko'le'riker (gr. *cholē* galde), et af de 4 klas-siske temperamenter, karakteriseret ved heftig opbrusning, hidsighed; ko'le'risk, opførende, hidsig.

ko'le'rine (fr. formiddskelsesord til *kolera*), akut mave-tarmkatarr hos spæde børn. Viser sig ved stærke opkastninger og

ustandselige diarrhoeer, hvorved orga-nismen mister væske; huden bliver ud-tørret og uelastisk; urinafsondringen af-tager, og barnet får et forgiftet udseende. Behandles med saltvandsindsprøtninger og nu også med æble- el. glyceroludpulver.

ko'le'ring, filtrering af slimet bundfald gnm. et på en ramme udsåndt lærred. Apparatet benævnes kola'torium, den klare vædske kola'tur.

ko'le'ste'ri'n (gr. *cholē* galde I *stereos* fast), $C_{25}H_{40}OH.H_2O$, el. *ko'le'ste'ro'l*, kompli-ceret cyklisk org. forb., som især findes i galde, blod og hjernesubstans. I kern. opbygning beslægtet med fysiol. vigtige stoffer som D_2 -vitamin og forsk. hor-moner.

Kolgujev [kal'gujsf], 3500 km² stor 0 i Barents-havet N f. Sovj.

Kolhapur (eng. [koulha:pua] el. *Karvir*, indisk fyrstestat SØ f. Bombay; 8360 km²; 1 092 000 indb. (1941).

kolhoz [kal'fos] (russ.), fork. f. Xo/le'tivnoje ro'zjastvo, da. *kollektivbrug*, kollektivt sov. landbrug, en form for ko-operation omfattende alle trin af land-brugsprod. fra planteavl til mejeridrift osv. indgik for sammenslutningens om-råde. Jorder og husdyr m. m. til hver gårds eget forbrug inden for et k holdes dog uden for fællesdriften.

-ko'li' (gr. *cholē* galde), galdesygdom. **koli'bri'er** (*carabisk*) (*Tro'chilidae*), ganske små amer. fugle, beslægtet m. mur-sejler. Fremragende flyvere. De mindste

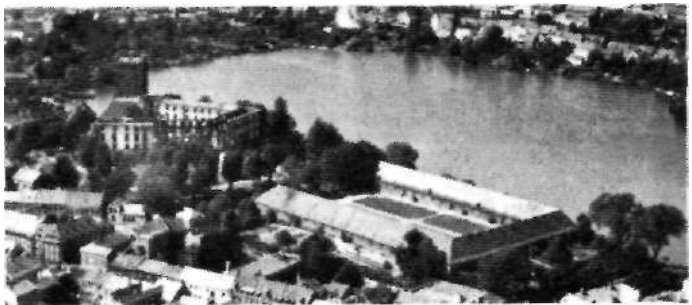

Svardsnabel. 'Næbbet 1 cm l.)

næppe større end humlebie, de største af svalestørrelse. Langt, tyndt næb, lange, smalle vinger, korte ben, flugten svirrende (indtil 50 vingeslag pr. sek.). Ofte pragtfuldt farvede, navnlig han-nerne. Lever af honning og små insekter. Tungen udstrækkelig; spiller en rolle som blomsterbestøver. Navnlig trop., enkelte arter dog i det nordligste N-Amerika.

ko'lik, egl. smerter i tarmafsnittet colon, men alm. brugt om anfaldsvis smerter i underlivet udgående fra de forsk. underlivsorganer, f. eks. nyrck, tarmk.

ko'li'n (gr. *cholē* galde), en aminoalkohol, som spiller en vigtig fysiol. rolle. Fore-kommer ubredt i dyr og planter.

Udsigt over Koldinghus og slotssøen.

Kolind ['kɔ:lin], da. stationsby (Ryungård-Grenå): 935 indb. (1945).

Kolind'sun'd, udtøret sø i dalstrøget ml. Grenå og Grund Fjord. Opr. sund, der skilte nordl. Djursland fra Jyll., senere sø, der tørlagdes af aktieselskab efter 1874.

'koling (sv. jargon: bisse); Koldingen: bisse-figur, skabt af A. Engstrom, indført i Vittighedsbladet »Strix«, 1897.

kolkhos, anden stavemåde for kolhoz.

kolkicin, d. s. s. *colchicin*.

kolkota'r (gr. *cholkanthé* kobbervitriol), gi. handelsnavn for ferrioksyd.

'kolla (gr.), lim.

kolla'be're (lat. *collabi* falde sammen), bryde sammen, f. k. kollaps.

kollabora'to'r (fr.), d. s. s. *collaborationist*.

kollabo're're (lat.), samarbejde; bistå.

kolla'ge'n (gr. *kolla* lim + *-gen* '), proteinstof, hovedbestanddel af bindevæv i knogler og brus.

kollaps (lat. *collabi* falde sammen), pludselig sammensynken; i *med.* udtryk for en pludselig stærk aftagen af kræfterne.

Kollar ['k3la:r], *Jan* (1793-1852), slovakisk romantiker i hvis digtning kærlighed og panslavisme udgør grundstregene.

Blev prof. i oldtidskundskab ved Univ. i Wien, men var uden vidensk. begavelse.

kollate'ra'l (*cum* r lat. *latus* side), bruges om kar- og nerveregne, der afgår fra en hovedstamme og løber parallelt med denne.

kollation (lat. *collatio* sammenføring, sammenligning), 1) overdragelse af de lavere embeder i den kat. kirke; 2) sammenligning af en afskrift med dens forlæg; 3) *jur.*, tilbagelevering; afkorting i arv af modtagne forstærkninger for at tilvejebringe udjævning ml. arvinger (arveforsked); kollationspligt, pligt til at foretage **k.**

kollatio'ne're (lat. *collatio* sammenføring, sammenligning), gennemse, jævnføre, konferere; telegrammer k-s af telegrafvæsenet ved tilbagetelegrafering, når der skrives TC foran adressen, og der betales et tillægsgebyr.

kol'la'ts (lat. *collatio* sammenføring, sammenligning), biskoppens anbefalingsskrivelse for en præst til en menighed ved præsteindsættelse, **k** er en betingelse for, at en præst kan indsettes i embedet.

kol'lega (lat.), embedsbroder, fagfælle.

kollegi'a'l, I) vedr. et kollegium; 2) (af *kollega*), embedsbroderlig; hensynsfuld over for arbejdsfæller.

kollegial ret, domstol, som beklædes af fl. dommere, der optræder som kollegium, f. eks. Højesteretog landsretterne i mods. t. domstol, der kun beklædes af en enkelt dommer.

kollegialsystem, forvaltningssystem, hvor de enkelte afgørelser træffes af et organ, bestående af fl. personer, der i reglen er sideordnede, **k** var under enevælden den alm. ordning af statsytreisen og afløstes i Danm. 1848 af ministerialsystemet, hvor afgørelserne og ansvaret ligger hos en enkelt. I overordnede domstole er **k** stadig alm., sål. i Danm. i Højesteret og landsretterne.

Kollegialtidende, officiel da. tidende; udkom 1798-1848; afløstes af Departementstidende.

kollegi'a'tkirke, kat. kirke, som uden at være domkirke har et kapitel (egl: *kollegiatkapitel*, af *collegium*) (i middelalderen f. eks. Vor Frue i Kbh. og Vor Frue i Haderslev).

kolle'gium (flertal *kollegier*) (lat. samling), 1) forsamling af lærere ved en lærestanstil. skole; 2) student(er)fribolig; 3) tidl. d. s. s. auditorium 1) og 2); 4) univ.s forelæsnings; 5) *jur.*, flerhed af personer i væsentlig sideordnet stilling og med stemmeret i de sager, **k** afgør.

kollekt (lat. *collecta* af *colligere* samle), 1) fast kirkebøn, som ved gudstj. bedes på menighedens vegne af præsten; 2) indsamling under gudstj.

kollekt'e'ring (lat. *colligere* samle), indsaml. i velgørende øjemed. Kræver i alm. tilladelse af politi, overvåring el. Juitsmins.

kollektion (lat. *colligere* samle), lotterit-

kontor; samling (især af handelsvarer af en vis art).

'kollektiv (lat. *colligere* samle), 1) som *adektiv*: sammenfattende flere som en enhed; omfattende en flerhed; 2) som *substantiv*: samling, spec. kommunistisk fællesforetagende (k-brug m. v.): *g'ramm.*, substantiv, der i ental betegner, en saml. individer, opfattet som en helhed, f. eks. nation.

kollektivaf'tale, aftale, hvori på den ene el. på begge sider deltager et større antal personer el. en sammenslutn., f. eks. aftaler ml. fagforeninger og arbejdsgiverforeninger.

kollektivbevidst'hed, de for en menneskegruppe som sådan fælles bevidsthedsyttringer.

kollektivbrug, da. betegn. for kolhoz.

kollektivforbr'ydelse, handling, som først bliver til forbr'ydelse ved idelig gentagelse (f. eks. gentagen skodesløshed el. forsømmelse af offentl. tjeneste el. hverv).

kollektiv forsikring, forsikr., som omfatter en flerhed af genstande, der kan veksle i løbet af forsikringstiden, i vares-transportforsikr. skelner man ml. pauschalforsikr., hvor forsikringssum og præmie er fastsat i den opr. aftale, og løbende police, hvor genstanden indgår i forsikr. med hver sin særl. sum og præmie.

kollektivhus, ejendom, hvor beboerne foruden lejehjenden modtager rengøring, vask, mad osv., og hvori der til fælles brug findes centralkøkken, restaurant, selskabslokaler, børnehæuse, læsestue osv. betjent af fagudd. personale under husets admin.

kollekti'visme (lat. *colligere* samle), fællesbetegn. for mere el. mindre vidtgående arter af socialisme.

kollektivlinse, den linse i et sammensat okulær, der vender imod objektivet.

kollektiv prokura, prokura, som er tildelet til el. fl.* personer i forening.

kol'lektor, *elektrotekn.*, d. s. s. kommunikator.

kollekt'o'r (fr.), samler; bestyrer af et lotterikonator.

kollen'ky'm (nylat. *collenchyma* limvæv), styrkevæv hos planter i urteagtige stængler, dannes af levende celler, hvis vægge (af cellulose) er fortykkede i hjørnerne.

kolle'gang (ty.), tid til knusning og maling; **k** består af et tallerkenformet underlag, liggeren, der optager malediset, herpå ruller to skiveformede malelegemer, løberne, der har vandret akse.

kolli, flertal af kollo.

kolli'de're (lat.), støde sammen; komme i strid.

kolli'mator (forvanskning af *kollinear* af *kol-* I lat. *linea* snor), *lyfys.*, den del af et spektroskop, hvormed lysstrålerne gøres parallelle. **k** består af en linse, i hvis brændplan er anbragt en variabel spalte, foran hvilken lyskilden anbringes; 2) *mil.*, simpelt sigtemiddel til kortskydende skyts, bestående af et indvendigt sortsværtet rør med et sigtemærke fortil anbragt i de i bagtil liggende okularlinsens brændplan.

kollision (lat.), sammenstød.

kollisionsskod, *søv.*, vandtæt skod forude i et skib beregnet på ved kollision at holde vandet ude.

'kollo, flertal: *kolli* (hal.), ved forsendelse det enkelte stk. uindpakket el. indpakket gods.

kollo'id'ium (gr. *kolla* lim f. *eidosis* udseende), opløsning af nitrocellulose (kolloidiumpul) i en blanding af alkohol og æter, klar, tyktflydende vædske. Ved fordampling af opløsningsmidlet efterlades nitrocellulosen som en klar og tæt hinde. Benyttes i med. til dækning af mindre sår.

kollo'id'kemi' (gr. *kolla* lim -- *eidosis* udseende) el. *kapil'la'kemi*, den del af kemien, der omhandler de kolloide stoffer (partikler ml. 1 og 100 mM, se kolloidopløsning). Meget omfattende og vigtig for biokemien, da de fleste org. naturstoffer optræder i naturen i kolloid form, samt for grene af den uorg. kemi (silikat-kemi m. m.), endv. for forståelsen af mange fys.-kem. forhold.

kolloid opløsning er en i reglen fly-

Aleksandra Kollontaj. Kathe Kollwitz.

dene stofblanding, hvori den ene komponent forekommer i partikler med en udstrækning af 1-100 mt (medens den anden udgør et homogent område el. fase), den ligger således ml. ægte opløsninger og oplesninger. Partiklerne kan ikke fraktioneres el. ses under alm. mikroskop. De kan ikke diffundere og dialyseres. F. eks. kan blodets æggehvideoffer ikke passere kapillærvæggen. Partiklerne kan ses i ultramikroskop. En **k** kan være stabil el. ustabil (og koagulerer) afh. af dens art og tilstand. Partiklernes elektr. ladning spiller ofte en stor rolle m. hensyn t. stabiliteten, der er mindst ved det isoelektriske punkt.

kollo'id-osmotisk tryk, *fysiol.*, den del af det osmotiske tryk (i f. eks. blod) som skyldes kolloiderne. I blod kun 25-30 mm af det samlede osmotiske tryk på ca. 6000 mm Hg. Har bet. ved at holde på blodets vand, der ellers p. gr. af blodtrykket ville filteres ud.

kol'lo'kvium (lat.: samtale), disputere-øvelse; univ.øvelse i samtaleform.

Kollon'taj [katan-], *Aleksandra* (f. 1872), sov. diplomat og forfatterinde. Fra 1890erne revolut. 1917-22 folkekommis-sær f. soc. spørgsmål. 1924-26 og 1927-30 gesandt i Oslo, 1930-45 i Sthlm., forhdl. m. Paasikivi om fred m. Fini. febr. 1944. Udg. bøger om kvindesagen, arbejderprobl. (Portræt).

kolloy't'pi' (gr. *kolla* lim i- *-typi*), d. s. s. lysttryk.

Kollund, landsby og badested 0 f. Kruå, ved Flensborg Fjord; 465 indb. (1945). Da.-Nord. Ungdomsforb.s Grænseshjem.

ko'usion (lat. *collusio* spillen under dække), ulovlig samvirken, især ml. fl. sigtede for at føre retten el. politiet bag lyset.

Kollwitz ['kaivits], *Kathe* (1867-1945), ty. raderer. Elev af Stauffer-Bern. Har med dyb social følelse skildret Berlins fattige og forkuede arbejderbefolkning. (Portr.).

kolm (eng. *cumb*), uran- og radiumholdig skiferkul, der forekommer som tynde lag i Ml.-Sver.s alunskifer.

Kolmo'gorov (ca. 1500), russ. matematiker. Har beskæftiget sig med sandsynlighedsregningens grundlag og stokastiske processer.

Kolmården ['kå:1-1 (*Svarta skogen*), skovklædt vs. bjergene fra Närke gnm. NØ-Ostergotland til S-Södermanland, i gi. tid grænsskov ml. Svea- og Gotland. Lejer af kalksten, kolmårdsmarmor (grønlig).

kol'o'bo'm (gr. *kolobun* lemlæste), defekt i øjets årehinde el. regnbuehinde (enten medfødt el. som flg. af operation).

Ko'olbræg [ko'bb3æk], ty. *'Kolberg*, by i Polen, ved Østersøen NØ f. Szczecin (Stettin); ca. 30 000 indb. Hansestad 1284, sv. 1631-48. Polsk 1945.

kol'o'fo'n (gr. top; det højeste el. det sidste), i de ældste trykte bøger for titelbladets indførelse de sidste linier med oplysning om trykket, bogtrykker, og trykkeår. Fines stadig, især i bibliofile tryksager, mest indeholdende oplysninger om skrift, papir m. m.

'Kolofon (gr. *Ko'ofon*), gr. oldtidsby S f. Smyrna. Arner, udgravningen 1922.

kol'o'f'onium (efter byen *Kolofon*), en gullig, ret blødt harpiks, fremstillet ved vanddampdestillation af terpentinalbum, der tappes af forsk. fyrretræsarter i USA og S-Eur. I Sverige fås **k** som biprodukt til sulfutilulose, **k** består hoveds. af abietinsyre og anv. bl. a. til fremst. af sikkativerog harpikssæber. Samt til stryg-

ning af violinbuer. Til anv. som lakråstøv kan **k** hærdes ved omsætn. m. kalk el. glycerin (hærdenet harpiks).

kolo'kvint' (gr. *kolokynthé* rundt græskar) (*Citrullus colo'cynthis*), art af græskar-fam., klatrende urt med grønne bærfugter af størrelse som appelsin. Dyrket og vildtvoksende i Afrika og en del af Asien. Frugterne indeholder bitterstoffer, som bl. a. virker afførende, anv. i med.; desuden sættes k-ekstrakt til hårvand o. l. prod. for at gøre dem udrikkelige.

'Koloman, ung. *Kálmán, konige af Ungarn* 1095-1116, lovgiver.

Ko'lonna [ka-], by i RSFSR, Sovj., SØ f. Moskva ved Oka; 75 000 indb. (1939). Industri; flodhavn.

•**kolon** (gr. led), interpunktionstegn (:); anv. foran direkte tale og forklarende oplysninger.

kolo'ni (lat.), 1) nybygd; 2) en stats besiddelse uden for moderlandet (se kolonier); 3) hovedplads i hver af de 15 kolonidistrikter, hvori Grønland er inddelt. Eks: Godthåb, Upernavik, Scoresby-sund; 4) en samling ejendomme der udgør et fællesskab (f. eks. kolonihave); 5) *hiol.*, flerhed, uden indre arbejdsdeling, af organisk sammenhængende, men delvis selvstændige og ens individer (koraldyr m. v.).

koloni'a'l, som vedr. en koloni.

kolonialret, indbegrebet af de retsregler, der gælder i kolonier.

kolonialtropper, soldater, der af moderlandet holdes i kolonier til værn mod angreb udefra og til undertrykkelse af indre opstand.

kolonialvarer, opr. produkter fra de varme lande (kolonierne), såsom sukker, te, kaffe, krydderier; efterh. også varer fra sydl. Eur. og indeni, varer af tilsv. art.

kolonibestyrer, embedsmand som forestår handelsvirksomheden i et grønlandsk kolonidistrikt.

kolonidyr, en samling indbyrdes forbundne individer, i nogle tilf. således, at visse organer, f. eks. tarmanal, er fælles for hele kolonien; kolonien fremkommer ved deling el. knopskydning. Bl. k. kan nævnes svampe, koraller, mosdyr, visse søpunge.

kolonier, byanlæg el. landerhvervelser på fremmed grund, f. eks. oldtidens gr. k. der var byanlæg langs Middelhavskysterne, uafh. af moderbyerne, og de romerske k. der jur. og mil. var nøje knyttet til Rom og led i imperialistisk ekspansion. Med de store opdagelser efter 1400-tallet anlagde eur. stater k i de oversøiske lande, først som handelsbaser og mil. støttepunkter, siden anv. til emigration (USA efter ca. 1600). Fra ca. 1850, da eur. industrialisering krævede markeder og råstoffer, udvidedes **eur.** k stærkt, særlig i Afr. og stormagtskampen om k førte til skarpe modsæt. (Engl.-Frankr. i Sudan, Ægypten, Bagindien; Engl.-Rusl. i Asien og nære Orient; Tyskls. Ital.s. Japans krav om k før og efter 1. Verdenskrig). Opr. underordnede k-s erhvervsliv ganske moderlandets behov efter merkantilistiske linier (hovedsags til de nordamer. k-s brud m. Engl. 1776). Engl. har efterh. givet øvr. k vidtstrakt selvstyre el. dominionstilling, særlig hvor der var talrig hvid befolkning. Frankr. har søgt at holde nøje tilknytning til sine k, **evl.** som integrerede dele af moderlandet (Alger, vestind. øer). Vanskelighederne ved at hævde k i gammeldags forstand er særlig kommet frem efter 2. Verdenskrig (Indonesien, Indokina, Malacca, Burma, Indien); i fl. tilfælde har kolonimagterne givet efter for moderat-nationale bevægelser for om muligt at redde strategiske og økon. interesser under et formelt friere samarbejde.

kolonihaver, småhaver, der anlægges samlede på lejede, ofte kommunale arealer i byernes nærhed, idet en haveforening forpagter arealerne og atter udlejer k til medlemmerne. Der findes 1948 ca. 100 000 k i Danm., hvoraf ca. 65 000 er tilsluttet Kolonihaveforbundet for

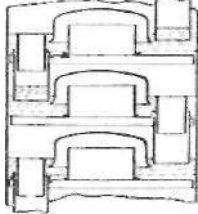
Danm. k-bevægelsen opstod i England. Første da. kolonihaveforening grl. i Alborg 1884.

kolonisation, anlæggelse af koloni; koloni 'se' re, opdyrke el. bebygge nyt land; anlægge koloni.

kolon'nade (fr. af *colonne* søjle), *arkit.*, række af søjler, søjlegang: særlig kendt er Harsdorffs k på Amalienborg.

ko'lonn (fr. af lat. *columna* søjle), 1) *mil.*, opstilling i lige brede linier bag hverandre; 2) lodret række, f. eks. af tal; 3) *typografi* spalte.

kolonneapparat, app. til kontinuerlig destillation af vædsker, bestående af et tårn med indskudte bunde (klokke-

bunde, perforerede plader) el. et fyldmateriale. Den gentagne fortætning og fordampning op gnm. tårnet bevirker, at dampen foroven kun indeholder en ringe mængde af de tungest fordampelige bestanddele. Ved over k at anbringe et rørsystem, der holdes ved konstant temp., kan man regulere tilbageløbsforholdet og derved gøre adskillelsen (fraktioneringen) mere el. mindre skarp, k anv. bl. a. ved rektificering af sprit.

kolonne-system, d. s. s. amer. bogholderi.

kolonneveje, mil. genveje gnm. mark og skov, hvor styrker skal nemt og uset frem.

kolo'ptose (gr. *kolon* tyktarm 1 *-ptose*), nedsynkning af tyktarmen i bughulen.

kolora'tu'r (ital. *coloratura*, egl. farvning), en form for mus. forsning, bestående af hurtige passager el. treklængsbevægelser ofte i meget højt leje med mange toner på hverstavelse. Træffes især i den ital. opera.

kolo're're (lat. *color* farve), farvelægge, sætte kulør på.

kolori'me'ter (lat. *color* farve *r -meler*), apparat til bestemmelse af koncentrationen af et farvet stof i en opløsning på grundlag af dennes farveintensitet; **kolo'r i m e't r i**, farvemåling (med kolorimeter).

kolo'rist (lat. *color* farve), en maler, der f. eks. ved at sammenstille farverne harmonisk lægger vægt på en malerisk heldhedsvirkning.

Kolo'risterne, udstillingssammenslutn. af da. bildende kunstnere, grl. 1932.

kolorit (ital. *colorito* farvning, kolorit), farvernes helhedsvirkning i et maleri.

ko'los (gr. *kolossos*), opr. betg: figur i alm. (endogså om små dukker), siden spec. anv. om fig. af kæmpemæssige dimensioner. Især kendt er kolossen på Rhodos, en 35-40 m h. Heliosstatue af Chares fra Lindos; ansås f. et af verdens syv underværker; ødelagdes v. jordskælv ca. 225 f. Kr.

kolos på lerfødder, udtryk for svaghed trods tilsyneladende kraft, stammer fra skildr. af statuen i Nebukadnezars drøm (Dan. 2, 31-34); dens fødder var halvt af jern, halvt af ler.

Ko'lossai, oldtidsby i Frygien i Lilleasien. **kolos'saT** (ty. af gr. *kolossos* kæmpestatue), kæmpestor; vældig.

Kolos'sen'serbrevet, skr. i N. T., som foruden kristologisk og parænetisk stof også indeholder angreb på en uklar heidensk-jødisk vranglære. Skrevet af **Paulus** år 60-61 under et fangenskab i Rom til menigheden i Kolossai.

kolosto'mi' (gr. *kolon* tyktarm -f *-siomi*), anlæggelse af åbning på tyktarmen ved hindring af tarmpassagen (f. eks. p. gr. af svulster) el. til midlertidig gennemskylning af tarmen ved stærke betændelser.

Kolozsvár ['kolo3va:r], ung. navn på byen Cluj i Rumænien.

kolpo- (gr. *kál pos* moderskød), moderskede-

kolpohysteroto'mi' (*kolpo-* | *hystero-* | *-tomi*), åbning af livmoderen ved snit fra moderskeden.

kolportage [-'ta:13] (fr., egl. bæren om halsen), direkte salg af bøger ved sælgerens personlige besøg hos kunden. Sælgeren kan være knyttet til forlag el. bogh. Hyppigst drejer det sig om store værker, der kan betales i rater i henh. til en særlig købekontrakt. Køberen har først ejendomsret over værket, når hele købesummen er betalt.

kolpor'te're (fr.), udbrede (rygter, nyheder), ved kolportører at sælge bøger, der ofte betales i rater.

kolpor'tø'r, agent der sælger bøger ved personligt besøg hos kunden (jfr. kolportage).

kolpo'sko'p (*kolpo-* | *-skop*), instrument, der gør det muligt at overskue moderskedens indre.

Kolstad ['ká:stá:ft], *Peter* (1878-1932), no. bondepolit. Landbrugsskoleforstander; i Stortinget fra 1921, ledende i nyoprettede Bondeparti; førstemin. 1931-32.

ko'lsyre (gr. *holé* galde), $C_2H_3O_2$, kompliceret sammensat org. syre, som fås v. hydrolyse af forsk. galdesyre.

Kol'tjak [ka:l-], *Aleksandr* (1874-1920), russ. admiral under 1. Verdenskrig. ledede 1919 fremstød fra Sibirien mod bolsjevikkerne. Slægt; henrettet i Irkutsk.

'Kolumbacz'er-myg f-batlar] (efter den serb. by *Golubac*) (*Simulium columbacensis*), blodsugende kvægmyg, har forvoldt stor skade i Ungarn.

Kolum'bine (ital. *colombina* lille due), figur fra commedia dell'arte. Harekins elskede i den casortiske pantomime.

kolumme el. *klumme* (lat. *columna* søjle), i bogtryk betegn. for selve tryksiden.

ko'lu'r'er (gr. *kaliroi* med afstumpet hale: betegn. k skyldes vist, at de paagæld. storcirklar afskæres af horisonten), de to storcirklar, der går gnm. himlens poler samt hen. jævndøgn- og solhvervsplanterne.

Kolya [-'li-], 1790 km l. flod i NØ-Sibirien, Sovj.

kol'a'mi', anden stavemåde for cholæmi.

kom- (lat. *cum* med), med-, sammen-

'koma (gr.-lat. *coma* hår), afbildningsfejl ved linsler for skrår indfaldende stråler. k viser sig i kikkert ved at en stjerne afbildes som en kometlignende figur.

komager [ko'ma'ger] (lappisk *gabmagak* sko), nordno. sælhunde- el. renskindsstøvler.

Ko'mana, 2 oldtidsbyer i Lilleasien. 1) i Pontos m. tempel f. Ma; 2) i Kappadokien.

Koman'dorskije Ostrova [astr'a'va], (russ: kommandør-øerne), øgruppe i Bering Havet O f. Kamtjatka, Sovj.

Komárno ['koma:rno], ty. *Komorn*, cech. by ved Váhus udmunding i Donau over for d. ung. by Komárom; 21 000 indb. (1930). Flodhavn. Transithandel.

Komárom ['komo:rom], lille ung. industristby over for d. Cech. by Komárno ved Donau.

kombat'tant'er (fr. *combattre* kæmpe), *mil.*, kampføre folk; omfatter befalingsmænd og menige.

kombination (senlat.), forbindelse; 1) *mat.* Når der er forelagt et antal ting (f. eks. tal, bogstaver, punkter), kaldes enhver gruppe af ting udvalgt blandt de forelagte en k; 2) *psyk.*, proces, hvorved elementer forbindes til en helhed; resultatet af en sådan; indordning af forestill. el. begreber i ny rækkefølge; 3) *biol.*, generens og egenskaberens forening i nye sammensætninger i følgende generationer, efterfulgt af spaltinger.

kombinationslaere, *mat.*, beskæftiger sig med bestemmelsen af antallet af kombinationer, permutationer o. l. Anvendes især i sandsynlighedsregningen.

kombinationslås, lås, der kun kan åbnes, når tilholderne står i en bestemt stilling.

kombinatio'rik (senlat. *combinare* forbinde), d. s. s. kombinationslaere.

kombi'ne're (senlat. *combinare*), forbinde, sammensætte.

komedi'an't (jfr. *komedie*), skuespiller (især af ringere kvalitet); teatralisk person.

ko'tne'die (gr. *komodia* af *kontos* den lystige del af Dionysos-optogene 4-ode sang), lystigt drama, opstået i det gr. Grækenland; kan ikke skarpt afgrænses fra den senere opståede genre, lystspillet. Den ældre attiske k (Aristofanes, 'Ca. 400 f. Kr.) nærmest en digterisk beåndet revy, den yngre attiske k (Menander, ca. 300 f. Kr., ca. 100 år senere imiteret og videreført i Rom af Plautus og Terentius) en motivisk ret monotont familie-k, hvis stående typer bl. a. gnm. Molière og Holberg er velkendt i vore dage. De i 18. årh. indførte sentimentale elementer i k ikke af varig bet.

'**komeflora** (grønl. *korne* ved kuk (kuk elv), af bregner, cycadeer og nåletræer bestående flora fra nedre kridt fundet ved Kuk på N-siden af Nugsuaq-halvøen. Ves tg røn l.

'**Kom** ens ky [-ski]; Amos Comenius' cech. navn.

ko'me't (gr. *kométés* langhåret), et himmellegeme, der bevæger sig i det interplanetare rum, og som adskiller sig fra

Morehouses komet.

planeterne ved at være gennemsigtig og i alm. også ved diffus, noget uregelm. form. En k består af et nogenlunde rundt hoved (koma) af usædende som en tågeplet og undertiden en el. fl. aflange haler. Ofte har hovedet en lille, skarpt begrænset kerne nær centret. Nogle k er så lyststærke, at de kan ses med blotte øje, i sjældne tilfælde endog ved dagslys. En k-s hoved består af et meget stort antal partikler, i størrelse fra støvpartikler til blokke op til nogle hundrede m i diameter, der er spredt med vældige mellemrum gnm. et område af rummet, hvis diameter gnstl. er 10 Jorddiam., men kan være over 100 Jorddiam. Bestanddelens samlede masse er langt under en milliontedel af Jordmassen, k-s hoved lyser, idet dens spredte bestanddele tilbagekaster Solens lys. k-s lyststyrke er større jo nærmere k er Solen, og jo nærmere den er Jorden, k-s hale består af yderst fortyndede dampe, der frigøres fra hovedets partikler ved solvarmen og bringes til at lyse ved solbestrålingen. Alle undersøgte k bevæger sig i lukkede baner omkr. Solen og tilhører således solsystemet. De iagttagne k-baner er imidlertid gnstl. meget mere langstrakte end planeternes, med omløbstider, der ofte udgør millioner af år. En k er i alm. kun iagttagelig i den inderste del af sin bane i et tidsrum, som udgør en meget lille brøkdelt af omløbstiden. Man kender dog 39 k med omløbstider under 80 år, helt ned til 3,3 år. Disses tilsynkomst kan forudberegnes. Om sammenhæng ml. k og stjerneskudsværme se stjerneskud og Bielas komet.

kometsøger, lyststærk kikkert med stort synsfelt beregnet t. oplysning af kometer. kom'fort (el. [-får]) (eng. af fr. *confort* egl.: opmuntring), bekvemmelighed.

kom'fu'r (holl. af fr. *chauffeur* varmestue), muret ildsted, omgivet af en kappe af støbejern. Den øverste plade er forsynet med kogehuller og forsænket vandgrøde, desuden er en stegeovn indbygget. V. hj. af spjæld ledes den varme røg fra ildstedet under kogehullerne el. omkr. stegeovnen, k anv. i husholdningen.

komi, d. s. s. syrjæner; jfr. Komi-republikken.

ko'mik (gr. *komikos* vittig, spottende af *kontos* lystigt optog til Dionysos' ære), komisk virkning el. fremstilling.

Komin'for'm, gængs (ikke off.) fork. f. kommunistisk informationsbureau, oprettet efter konference i Warszawa sept. 1947, opr. m. sæde i Beograd, fra juli 1948 i Bucuresti (Rumæn.). Deltagere i komf. bl. a. Zjdanov, Malenkov (Sovj.), Gomulka (Polen), Ana Pauker (Rumæn.), Kardelj (Jugoslav.), Jacques Duclos (Frankr.), Luigi Longo (Ital.). K-s opgave udtaltes at være udveksling af erfaringer og koordination af kommunistpartiernes virksomhed. Der rettedes skarpe angreb på USA og Engl. som antidemokr. imperia-listlande, og særlig kritik mod Marshall-planen som redskab f. USAs magtpolitik. Til K sluttede sig kommunistpartierne i Sovj., Polen, Cechoslov., Ung., Rumæn., Jugoslav., Bulg., Frankr. og Ital. I Vesteur. og Amer. kritiseredes K stærkt som en genoprett. af den 1943 ophævede 3. Internationale, hvilket Stalin dementerede. Ved møde juni 1948 udtalte K skarp kritik mod Tito, hvorefter Jugosl. udrådte af K.

Ko'minor, da. kuglemølle, der bruges i cementindustrien.

Komin'ter'n, fork. f. kommunistisk Internationale (se Internationale).

'**Komi-republikken**, ASSR I, RSFSR, Sovj., V f. Ural; 375 000 km²; 319 000 indb. (1939), deraf 92% komi (syrjæner). ASSR 1936.

'**ko'misk** (gr. *komikos* vittig, spottende af *komos* lystigt optog til Dionysos' ære), egenskab ved kontrasterende fænomener, der ved pludseligt sammentræf fremkalder lystbetonet overraskelse og latter.

komi'tadji (tyrk. *komitac* bandit), medl. af den bulg. revolutionskomité i Makedonien i 1890'erne, senere anvendt i flæng om medlemmer af alle revolutionære sammenslutninger på Balkan.

komi'ta't (grevskab, af lat. *comes* greve), største admin. enhed i Ungarn.

komi'té' (lat. *committere* betro), udvalg af personer til varetagelse af bestemte opgaver.

komma (gr: det afhuggede; sætningsled), interpunktionstegn (;); anv. til afgræns. afsætninger, der står i nær for. med hinanden, samt af de enkelte led i opremsninger.

kommabaciller (navn efter formen), vibrierer.

koman'dan't (fr. *commandant* den, som kommanderer), højstkommanderende officer i garnison el. fæstning; kommandant [koma'dd], fr. grad, der svarer til major.

kommanderende general, general, der kommanderer en generalkommando.

koman'de'rsergent, fr. ca. 1760 underofficer, der i da. hær varetog kompagniets skriftlige sager, k ændret til oversergent 1867.

koman'ditselskab (fr. *commandite* kommanditselskab, af lat. *commendare* betro), sammenslutn. af fl. personer til opnåelse af et økon. formål, hvor nogle af deltagerne (komplementarerne) el. en enkelt af disse hæfter personligt, medens andre (kommandi't'is terne) kun hæfter med et indskud.

kom'mando (ital. *commando* befaling), dels mundtlig befaling, dels særhverv, dels den til et særhverv udpegede styrke.

kommandobro, søv., bro øverst på et skib, hvorfra det manøvreres og navigeres; nu ofte sammenbygget med bestiklukafat.

kommandopost, på en banegård den signalpost, hvorfra signalgivningen på banegården og toggangen ledes.

Kommandoudvalg, Frihedsrådets, øverste mil. ledelse for da. modstandsbevægelse, oprettet juli 1944, opbyggede underjordisk da. hær på 45 000 mand. Bestod af repræs. for Danm.s Frihedsråd, for hær, flåde, politi og for De Allierede.

koman'de'r (fr. *commandeur* den, som kommanderer), 1) søofficersgrad-Betegn. anv. også om skytsledere (kanonk. tårnk osv.); 2) i de fleste ordener titel på medlem af de mellemste klasser.

kommandørkaptajn, da. søofficersgrad.

komma-skjoldlus (*Lepi'dosaphes 'ulmi*), skjoldlus, skadelig på frugttræer.

kommen (gr. *kyminon* kommen) ('*Carum 'carvi*), i Danm. en vildtvoksende skærmplante. De modne frugter anv. som krydderi på brød og i ost, samt til udvinding af kommenolie, der anv. til likør, som smagskorrigens i medicin og som parfume til sæbe. Dyrkes også i Danm., dog indføres en stor del af forbruget.

kom'menda (lat. *commendare* overdrage), en slags handelselskab, der navnlig spillede en rolle i middelalderens ital. handelsbyer.

kommensu'ra'bel (vulgærlat. *commensurabilis* som kan måles med samme mål). To ensartede størrelser er k, hvis der findes en størrelse af samme art, der er indeholdt et helt antal gange i dem begge.

kommen'ta'r (lat.), fortolkning, optegnelse; kommen'tator, fortolker.

kom'merce- [-ss] (lat. *commercium* handel), handels-.

kommercekollegiet, under da. enevælde kollegium, der ledede d. merkantilistiske politik m. h. t. industri og handel. Bestod fra 1670, til tider ophævet el. knyttet sammen m. andre grene af admin., fra 1816 General toldkammer- og Kommercekollegiet. Fortsatte som handelsministerium marts-nov. 1848.

kommercelæst, gi. mål for et skibs rumindhold, indtil 1867 150 kubikfod, 1867 ved lov fastsat til 2 registertons.

kommerceråd, da. titel, der tidl. især tildeles forretningsfolk.

kommerci'el' [-si-] (lat. *commercium* handel), vedr. handelen.

kom'mer s (ty., af fr. *commerce* samkvem), lystighed, halloj, sjov.

kommi'nister (*kom-* + lat. *minister* tjener), sv. betegn. for en kapellan.

kommi'nut frak'tu'r (lat. *communita* som er gået i små stykker + *fractura* brud), splintringsbrud med mange små brudstykker.

kommi [ko'ki] (fr. *commis*, egl.: betroet), handelsmedhjælper, især i butikker; ekspedient, der har stæet i lære.

kommissari'a't, en kommissærs embede el. den institution, han står i spidsen for.

kommi'sa'rius (lat.) el. *kommissær*, den, som har fået overdraget et særligt hverv. Anv. i ældre tid især om personer, der beskikkedes af kongen til at pådømme en enkelt retssag, el. som beklædte visse stillinger, der lå uden for den alm. embedsorganisation. Også i nutiden forekommer undtagelsesvis **betegn. k.**

kommission (fr., af lat. *committere* overdrage, betro), 1) hverv; 2) kreds af personer, som har fået overdraget et bestemt hverv. - Ofte betegn. for en af rigsdagen el. i henh. til en lov udpeget kreds af personer til undersøgelse af nærmere angivne forhold. **Betegn. k** anv. især, når det drejer sig om et særl. omfattende og betydn.fuldt hverv (befolknings-k, skatte-k). Er vedk. forsamlings admin. udpeget, kaldes den oftest **udvalg** (f. eks. professorudvalget), hvis den tillige har admin. beføjelser, **navn** (f. eks. Byggenævnet); med **råd** betegn. som regel en kollegial forsamling, der med bistand af et direktorat el. sekretariat udøver visse admin. beføjelser (f. eks. Priskontrolrådet). Terminologien er dog endnu ret flydende; 3) det forhold, at en person i eget navn, men for en andens regning if. dennes bemyndigelse indgår aftaler af økon. karakter med trediemand. De vigtigste regler om k findes i kommissionsloven af 8. 5. 1917.

Kommissionen for Ledelsen af de Videnskabelige Undersøgelser i Grønland, siden 1931 navn på den 1879 oprettede kommission for ledelsen af de geologiske og geografiske undersøgelser i Grønland.

kommissionsveksel (lat. *committere* overdrage), veksel, der trækkes for tredjemands regning, således at denne holder transanten skadesløs.

kommissio'næ'r (fr.), købmand, der afslutter handler for fremmed regning, men i eget navn. Også på andre områder kan en befuldmægtiget person benævnes k.

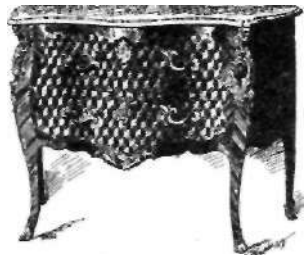
kommissær

kommissær'sær(fr.), 1) d.s.s. kommissarius; 2) overordnet tjenestemandstilling, i Danm. kun inden for politiet.

kommissærer, politiske, sov. kontrolinstans, oprettet under interventionskrigene efter okt. revol. 1917 for at overvåge officererne. Definitivt afskaffet okt. 1942; de mil. chefer er nu enerådende i mil. spørgsmål, men vicechefer overtog det polit. arb.

kommit'te're (lat.), at overdrage nogen en kommission, et hverv; kom mit'ten't, den, som overdrager hvervet; kommit'te'ret, den, hvem det overdrages.

kommode (fr. *commode*, egl: bekvem,

Inlagt rokokko-kommode m. marmorplade.

praktisk), et lavt skuffemøbel med plade af træ el. marmor; i Danm. efter 1700. **kommunalbestyrelse**, folkevalgt råd, som styrer en kommunes anliggender (by-, amts-, sogneråd).

Kommunale Lånefond, Den, som administreres af Kongeriget Danmarks Hypotekbank, viderefører i enh. t. lov af 1937 den 1933 grl. »Kommunernes Midlertidige Lånefond« og har til opgave at optage statsgaranterede lån til finansiering af kommunale el. kommunalt støttede arbejder af offentlig interesse. Dens maksimumsbet. (1948): 100 mill. kr.

kommu'na'rd (fr.), tilhænger af Pariser-kommunen 1871.

kommune [ko'mrun] (fr., af lat. *communis* fælles), lokalt forvaltningsområde. I Danm. er hvert amt opdelt i et antal byk (for hver købstad, flække el. handelsplads) og land (som inden for hver amtsrådsreds omfatter et antal sognek og en fælles amtsk). Pr. 1.4.1948 fandtes i alt 85 byk, 1304 sognek og 25 amtsk samt de 3 hovedstads Kbh., Frbg. og Gentofte, k som forvaltn.område tilsigter at sikre befolk. selvstyre i lokale anliggender gnm. lokalt valgte forsamlinger. I middelalderen havde k i Danm. en ret selvst. stilling, som overvejende gik tabt under enevælden. Fra beg. af 19. årh. øgedes selvstyret på ny, og efter grlo. 1849 udformedes det ved love af 1857 og 1868, ændret ved de nu-gæld. købstads- og landkommunallove af 1933 samt tilsv. lov for Kbh. (senest ændret 1938). Statsmagtens træbselber for ensartet social-, erhvervs- og skattepolitik har i de seneste årtier indskræn-

ket k-s økonomipolit. selvstyre, k ledes nu af kommunalbestyrelser, i alm. kaldet byråd, sogneråd og amtsråd og valgt af de personer over 23 år, som er bosat i og har betalt indk.skat til vedk. k. - k opkræver selvst. skatter og afgifter, men en væs. del af deres udg. dækkes af tilskud fra staten, som derfor udøver en vis kontrol; k opkræver bl. a. personskatterne til staten og admin. en væs. del af statens udg. (f. eks. soc. udg.). En vis fordeling af de forsk. k-s udg. sker gnm. mellemkommunal refusion (siden 1933) og gnm. Den Fælleskomm. Udligningsfond (oprettet 1937). Oversigten viser nogle hovedtræk i udvikl. af k-s finansielle forhold.

kommunbiblioteker, ofte d. s. s. folkebibl., men egl. betegn. for de af en kommune ejede og drevne bibl. Endnu er de fleste folkebibl. dog selvejende, men tendensen går i retn. af kommunal drift.

Kommunbiblioteker, Frederiksberg, grl. 1887, nyordnet 1927-28. 1935 fuldførtes et forbillidligt indrettet hovedbibl. på Solbjergvej; desuden findes 3 filialer. 1949 var bogbestanden ca. 142000 bd., udlånet 1948-49 ca. 590 000 bd., antal læsesalsbesøg: ca. 83 000, budgettet ca. 545 000 kr. Børnebibl.: bogbestanden ca. 98 000 bd., antal udlån 1948-49: ca. 174 000, antal læsesalsbesøg: ca. 50 000, budgettet: ca. 84 000 kr. (111. se biblioteker).

Kommunbiblioteker, Københavns, grl. 1885, nyordnet 1912. Fra 1917 med hovedbibl. i Nikolaj kirkebygning, 9 kredsbibl. og 8 udlånsstationer findes ud over byen. En ny bygning for hovedbibl. er projekteret på det gi. banegårdsterræn, 31. 3. 1949 var bogbestanden ca. 509 000 bd., udlånet godt 3 mill. bd., budgettet ca. 2,5 mill. kr.

kommunehjælp ydes efter Forsorgsloven til alle trængende, som ikke kan få særhjelpe, og som ikke får fattighjælp. Ved k kan man ikke supplere normal arbejds-løn el. yde større hjælp, end der kan opnås efter folkeforsikringsloven. k medfører tilbagebetalingspligt, idet man dog tre år efter hjælpens ophør kan forlange k eftergivet. Ved svig fra den understøttedes side, bortdødsen af tildelt k, uforsvarlig økon., vedvarende forsorg o. I. medfører k tab af valgret, indtil beløbet er tilbagebetalt el. eftergivet. 1946-47 var der i Danm. 90 000 understøttede uden, 13 000 med tab af valgret, udgiften var 33 mill. kr.

Kommunehospitalet, under Kbh.s hospitalsvæsen, åbnet 1863. Bygningsform: kbriddorsystem. 11 afd. med 1008 senge, røntgenafd., bade- og massageafd., lysbad, fl. specialpoliklinikker.

kommuneløge, læge, der beskikkes af de komm. myndigheder til at behandle patienter under offentlig forsorg.

kommuneskat, popul. betegn. for indkomstkatten til kommunen.

kommuneskole, kommunal folkeskole i Danm.

kommunevåben, et af en kommune an-

kommunistiske partier

taget heraldisk mærke, k kan i Danm. indregistreres i et af Patent- og Varemærkedirektoratet ført register, hvis det er godkendt af statens heraldiske konsulent.

kommunicere [-'se'ra] (lat. *communis* fælles), være i forbindelse, meddele, bekendtgøre; modtage alterens sakramente.

kommunikation (lat. *communis* fælles), meddelelse; forbindelse, samkvem; samfærdelsesmiddel (= k-smiddel).

kommuni'o'n (lat. *communis* fælles), den kat. nadver.

kommun'isme (lat. *communis* fælles) betegn. forsk. samfundstyper, teorier og bevægelser, i hvilke individerne ligestillet og fællesskab er det centrale. En nøje teoret. sondring ml. k og socialisme er vanskelig; i alm. lægges ved betegn. k vægt på det polit. revolutionære. Et kommunistisk samf. er et samf. uden klassedeling, karakteriseret ved individerne vidt udviklede økon. og kulturelle fælles virksomhed - herunder særlig kollektiv ejendomsret til produktionsmidler. / *marxistisk sprogbrug* skelnes for det moderne kommunist. samf. ml. en 1. »socialist. fase«, hvor produktivitetsmæssige og massepsykolog. grunde nødv.gør, at individerne modtager aflønning i forh. t. deres ydelse, og en 2. »egl. kommunistisk fase«, hvor det antages muligt for alle at »yde efter evne og modtage efter behov«. Efterh. som samf.s økon. omformning under k skrider frem, forsvinder eksistensgrundlaget for de ikke-arbejdende klasser, og hermed (dog også afh. af udenrigspolitik. forh.) overflødiggøres statsmagtens tvangsapparat (hær, politi, fængsler, domstole osv.), som efter marxistisk opfattelse i ethvert samfund er den herskende classes vigtigste middel til at undertrykke de fjendtlige klasser.

k-s teoret. udvikl. er i hovedsagen identisk med socialismens. Marx og Engels anv. betegn. k (»Det Kommunist. Manifest« m. m.) om deres teorier, der blev grundlaget for den fremvoksende arbejderbev. Betegn. k gik derimod senere af brug til fordel for betegn. socialdemokrati. Den genoptoges af venstre fløj - 1918 off. af det russ. bolsjevikiske parti - ved arbejderbev.s spaltning under og efter 1. Verdenskrig. Med k menes herefter fortrinvis de kommunist. partiers revolutionære socialisme, hvis hovedteoretikere er Lenin og Stalin.

Kommunistisk Internationale, d. s. s. 3. Internationale.

Kommunistiske Manifest (ty. *Das Manifest der kommunistischen Partei*), et af Marx og Engels forfattet, kort programskrift for den revolutionære socialisme (marxismen); udkom kort før februarrevolutionen 1848.

kommunistiske partier, den del af den socialistiske arbejderbevægelse, der modsat socialdemokratiets mere moderate holdning vil gennemføre marxistisk samfundsendring snarest muligt, om fornødent med afskaffelse af flere af de retligheder, det enkelte individ normalt har

	Samtlige kommuner inkl. udligningsfonden.							
	1913/14	1938/39	1946/47					
			I alt	□ — □	Prov.-byer	Sognekomm.	Amtskomm.	i Fællesk. Udl.fond
	(Mill.kr.)	(Mill.kr.)	(Mill.kr.)	(Mill. kr.)	(Mill. kr.)	(Mill. kr.)	I (Mill. kr.)	(Mill. kr.)
I alt løbende indtægter	101	550	1091	273	253	266	83	216
Formue- og erhvervs-heraf I indtægter netto*)	-r 1	56	74	22	39	6	2	5
bl. a. ejendomsskatter	32	150	241	35	14	88	58	45
personskatter	39	276	697	194	186	151		166
I alt løbende udgifter	92	540	1056	280	251	262	79	184
sociale udgifter	22	178	308	74	66	109	1	58
heraf I undervisn.væs.m.m.	20	82	152	40	36	50	5	21
bl. a. medicinalvæsen	7	54	141	48	21		31	41
vej- og kloakvæsen	10	93	133	23	19	" 57	34	
Status v. finansårets udgang: Aktiver i alt	544	1906	2863	1047	961	523	197	135
	394	1241	1421	784			92	

*) d. v. s. efter fradrag af renter og omkostn. af gæld.

under frie forfatn., således ret til at danne partier i opposition til regeringen. Efter revolutionen i Rusl. 1917 opstod der i de fl. lande k ved udskillelse fra soc.dem. Fik især tilslutn. i O- og MI.-Eur., hvor de arbejdende klassers kår var særlig dårlige. I Sovj.s nabolande blev k forbudt i mellemkrigstiden. Før og under 2. Verdenskrig deltog k virkningsfuldt i illegalt arb. mod de nazistisk-fascistiske diktaturer og blev betydeligt styrket i N- og V-Eur., men synes her i tilbagegang efter 1947. I de stater, hvor Sovj. siden 1944-45 har hovedindflydelse, har k i det hele været ledende. Til 1943 var k organiseret i den fra Moskva ledede 3. Internationale; dette har i en række stater givet anl. til at forbyde k som en af fremmede lande afh. bevægelse. Det ofl. samarb. ml. k i Eur. blev delvis genoplivet ved Kominform 1947.

Sovj.s Kommunistiske Parti (russ.: Vsesojuznaja Kommunističeskaja Partija (bolsjevi'kov), fork. VKP(b)) var opr. den af Lenin ledede del af det russ. soc.dem., der ved »oktoberrevolutionen« nov. 1917 tog magten i Rusl.; nuv. navn fra 1925. Partiets generalsekretær har fra 1922 været Stalin. Eneste tilladte parti i Sovj., ca. 6 mill. medl. (nov. 1947). Partikongres, valgt af de lokale partigrupper, vælger centralkomité, hvis underudvalg (bl. a. Politbureau, Kontrolbureau) rummer Sovj.s mest indflydelsesrige politikere. - I Tyskl. opstod Kommunistiske Partei Deutschlands (KPD) jan. 1919 v. udskillelse fra Uafh. Socialistler, der 1917 havde taget afstand fra den moderate soc.dem. partiledelse. KPD forsøgte rejsninger i Berlin jan. og marts 1919, senere i Bayern, Sachsen. Gik stærkt frem under krisen fra 1929, fik nov. 1932 6 mill. stemmer (af 35,5), 100 rigsdagsmandater. Efter Hitlers »magt- overtagelse 1933 blev KPD forbudt m. rigsdagsbranden som påskud; illegalt fortsat trods skarp forfølgelse. Efter Hitlers nederlag 1945 fik k ret fremtrædende stilling i Sovj.-zonen, hvor der 1946 gennemførtes enhedsfront m. Soc.dem.: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (S ED), der ved landdags valg

1946 fik 4,7 mill. stemmer af 9,8 i Sovj.-zonen. - I Østrik var k i mellemkrigstiden svag, da Soc.dem. førte ret yderligtgående politik. 1945 fik k 4 mandater af 165. - I Ungarn grl. Béla Kun k 1918; hårdt undertrykt 1919 efter hans korte magtperiode. Valg 1945 gav Husmandspartiet stort flertal; 1947 fik k 100 af regeringsblokkens 251 mandater; bet. indflydelse i regeringen. - I Tjsehoslov. stod k stærkt over for Soc.dem. i mellemkrigstiden (30 mandater, Soc.dem. 35 af 300 i 1935). Valg 1946 gav k 40,1% af stemmerne i Böhmen-Mähren, 30,5 i Slovakiet, hvor på partilederen Gottwald dannede koalitionsreg.; forår 1948 sammensluttedes Soc.dem. med k, der tog den fulde ledelse. - I Polen måtte k det meste af mellemkrigstiden arbejde illegalt; samarb. m. soc.dem. politikere i Lublinreg. og siden, regeringsblok (inkl. venstre fløj af Bondepartiet); dec. 1948 sammenslutn. af k og socialistiske partier. - I Bulg., Rumæn., Jugoslav., Albanien, hvor k det meste af perioden 1920-44 var skarpt forfulgt, dannedes efter 1944 regeringsblokke m. k som mest indflydelsesrige parti. - I Grækenl. anses en stor del af dem, der bekæmper Athenreg., for kommunist; Markos-reg. i N-Grækenl. fra 1947 overv. kommunistisk. - I Frankr. grl. k 1920; fik 1928 godt 1 mill. af ca. 9 mill. stemmer. Støttede delvis folkefrontregierne 1936-38; 1939 forbudt (Daladier), illegal virksomhed før og under besættelsen. Deltog 1944-47 i koalitionsregierne, fik 1946 (nov.) 5,5 mill. stemmer (28,2%) og blev største parti. Efter brud m. Ramadier forår 1947 i skarp opposition. - I hal. sluttede Soc.dem. sig efter 1. Verdenskrig til 3. Internationale, men deltes i moderat og komm. parti 1921 (valg 1921 gav k 16 mandater); forbudt under fascismen. Stærk deltagelse i modstandsbev. efter 1943, deltog til

1947 i samlingsreg.; fik 1946 4,3 mill.

stemmer (socialisterne 4,7); apr. 1948 i samarb. m. Nennis socialistgruppe, i alt 8 mill. stemmer (30,2%). - I Spanien var k som regel svage, idet den revolutionære arbejderbevægelse, også efter 1936, deltes i fl. grupper, hvor anarkistisk-syndikalistiske sympatier var fremtrædende; splittelsen har fortsat i eksilregierne. - I Engl. har Labour Party fastholdt langt de fleste arbejderstemmer (1945 12 mill. stemmer, 393 mandater, k 103 000 og 1 mandat; k-s medlemstal 1947 anslået til 43 000). - I USA voksede kommunist, sympatier noget frem under 2. Verdenskrig, men under den voksende spænding over for Sovj. er k blevet bekæmpet meget heftigt i den offentl. mening. I en række sydamer. stater, bl. a. Brasilien, hvor k står stærkt, er k forbudt. - I de asiatiske folks kamp for uafhængighed har k gjort sig kraftigt gældende bl. lederne; tilslutn. bl. befolk. er vanskelig at bedømme. Viet-minh i Indokina har berøring m. Sovj. I Kina var Kuo-min-tang under Sun Yat-sen komm. præget, men tog efter 1927 (Chiang) skarpt afstand fra k, der 1934 dannede egen regering i Shen-si og 1947-

48 erobrede næsten hele N-Kina indtil Yang-tze-kiang.

Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) grl. 1918. Da arbejderøreret aftog 1920, stod DKP svagt. Fremgang under arbejdslosheden efter 1930, fik 1932 med 17 000 stemmer 2 medl. i Folketinget. Fik indflydelse i fagbevægelsen; skarp opposition mod Stauning, langsom fremgang i 1930'erne; 1939: 41 000 stemmer (Soc.dem. 730 000). Kritiserede Vestmagterne v. krigsudbruddet 1939. 1941 forbudt v. lov efter forudgående fængslinger efter tv. krav; deltog virkningsfuldt i modstandsbevægelsen. Deltog i samlingsreg. 1945; fik okt. 1945 255 000 stemmer (18 mandater) mod Soc.dem. 672 000 (48); ved kommunalvalg 1946 1 borgmesterplads i Kbh. Noget mindre fremgang v. landstingsvalg 1947 (1 mandat); ved folketingsvalg okt. 1947 141 000 stemmer (9 mandater). - *Sveriges Kommunistiske Parti grl.* 1921 v. udskillelse fra de 1917 fra Soc.dem. udtrådte venstresocialister; svækket v. udtræden af fraktioner 1924 og 1929. Skarp opposition mod Soc.dem.s krisepolitik i 1930'erne og samlingsregierne; fik 1944 15 af 2. Kammer 230 mandater, 1948 8 (237 000 stemmer; Soc.dem. 1 702 000). - I Norge indmeldte Arbejderpartiet sig 1919 i 3. Internationale, men 1923 udmeldte partiet hovedfløj sig atter, hvorpå No.s Kommunist. Parti grl. af de yderligtgående; det fik ingen mandater 1936, men 1946 11 af Stortingets 150 mandater (Arbejderpartiet 76) - I Fini. opstillede k ved valgene fra 1922 og hævdede ca. 20 mandater af 200; forbudt 1930 (Lappbevægelsen). Fremtrædende efter 1944, sluttede 1945 folkedemokr. alliance m. oppositionelle soc.dem.; marts 1945 fik Folkedemokraterne 49 mandater, juli 1948 36. - I Island repr. kommunist, synspunkt af Det Socialistiske Parti, der v. altings valg 1946 fik 13 000 stemmer og 10 af Altingets 52 mandater.

Kommunistiske Ungdomsforbund, Danmarks (fork. DKU), polit. landsforening, der arbejder for tilslutn. til kommunist, politik bl. ungdommen. Medlemsbl. »Fremad«. Ca. 12 000 medl. (1947), fordelt på 125 afd. (heraf 40 afd. i Kbh.).

Kommuni'te't (lat. *communitas* fællesskab), en til Kbh.s Univ. knyttet stiftelse for trængende studenter og yngre kandidater, grl. 1569 af Fred. 2. K stiftede 1618 på foranledning af og med støtte fra Chr. 4. Regensen. K ejer en kapital på 10 mill. kr., hvis renter bruges til studenter- og kandidatstipendier.

'kommutati'v regel (lat. *commutare* forandre, ombytte), regneregel, der udsiger, at i en sum el. et produkt er addendernes el. faktorerens rækkefølge ligegyldig; i formler $a + b = b + a$ og $ab = ba$.

'kommutator (lat. *commutare* forandre), en på elektr. maskiners anker anbragt

strømvender, hvorignm. strømmen føres til el. fra ankeret.

'kommutatormotor, betegnelse, hyppigst anv. om vekselstrøms-k.

'kommu'te're (lat. *commutare* forandre), *elektrøtkn.*, omskifte strømretn. i en ledning, spec. i ankerviklingen af en dynamomaskine.

'Kom'nenos (gr. *Komné'nos*), byzantinsk kejserlægt, kejserne i Byzans 1057-59 og 1081-1185 og i Trapezunt 1204-1461.

'Ko'modo, 0 i Holl. Indjen ml. Soembawa og Flores; 494 km². Hjemsted for K-varanen.

'Ko'modo-vara'n (efter øen Komodo)

(*'Varanus komodoensis*), 2 m l. øgle af varanernes fam., på småøer i Indonesien.

'Komorn, ty. navn på Komárno, Tjsehoslov.

'Komotau, ty. navn på Chomutov, Tjsehoslov.

'Komotiné [-ti'ni], gr. by i Thrakien; hovedstod i region. Rodópé; 30 000 indb. (1938).

'kompagni [-pa'ni'] (vulgarlat. *compania* brødfællesskab), 1) (handels)selskab; 2) fodfolks underafd.; chefen er kaptajn el. kaptajnlojtnant.

'kompagniskab, sammenslutn. af to el. fl. personer i et navngivet interessentskab.

'kompagnon ['kompanjo'] (fr. kammerat), medejer af et firma, deltager i et navngivet interessentskab.

'kom'pakt (lat. *compactus*, egl. sammenføjet), fast, massiv, sammentrængt, ubrydelig.

'kompak't'a't (lat.), overenskomst, kendtst Basel-k 1453, som gav husitterne lægmandskalk og prædiken på modersmålet.

'komparation (lat. *comparatio* sammenligning), *gramm.*, adjektivernes og adverbiernes gradbøjning, f. eks. »stør(positiv), større (komparativ), størst (superlativ)«.

'kom'parati'v (lat. *comparare* sammenligne), sammenlignende; *gramm.*, andet trin af adjektivernes og adverbiernes komparation.

'komparativ psykologi, sammenlignende psykologi, omhandlende psyk. forskelle og ligheder ml. mennesker og dyr, voksne og børn, kultur- og naturfolk m. v.

'kompa'rator (lat. *comparare* sammenligne), apparat til nøjagtig sammenligning af længdemålestokke ved iagttagelse gnm. mikroskoper.

'kompa'ren't (lat.), person, der møder for domstol el. politi.

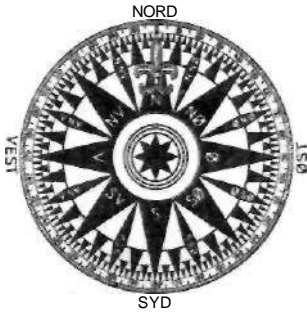
'kompa're're (lat. *comparere* vise sig, indfinde sig), møde som vidne.

'kompa're're (lat. *comparare* sammenligne), *gramm.*, gradbøje et adjektiv, f. eks. høj, højere, højest.

'komparse'ri' (i tal. *comparsa* tilsynskomst), i teatersproget betegn. for de ikke individualiserede personer i en skuespilopførelse o. l., statisterne; ældre betegn. figuranterne.

'kom'pas (mlat. *compassus* cirkel, passer), retningsviser. I det magnetiske k påvirker Jord mag netismen k-nålen (en magnetnål) til altid at angive N-S-retning. k-nålen er ophængt på en lodret metalpind i bunden af k-koppen, så den frit kan dreje i det vandrette plan. k er inddelt i 32 streger el. 360°, der er angivet på k-rosen, en papirskive anbragt oven

på k-nålen (N 0°, O 90°, S 180°, V 270°) (ill.) Den magnetiske N-S retnings afvigelse fra den retvisende N-S kaldes misvis-

ning. Skibs-k, der for at modvirke søens bevægelser er kardansk opnøget og hyppigt fyldt med sprit (spritk) er for at kunne aflæse et skibs kurs indvendigt i k-koppen forsynet med en styrestreg, anbragt i skibets diameterplan. Gyroskop-system er et frit opnøget gyroskop, som stiller sin akse parallel med Jordaksen (retvisende N-S). Gyroen får elektr. strøm fra skibets net, og den har stor bet. for moderne navigation. Ved datter-k kan hovedk-s visning gives andre steder i skibet.

kompassafmærkningsystem, fremgangsmåde ved udlægning af sømærker; ved sømærkets farve og topbetegn. angives, i hvilken af de fire hovedkompasseregninger det står i forh. til den grund, det afmærker.

kompasslinie, linie på Jordens overflade, der skærer alle meridianer under samme vinkel, k afsættes i søkort som rette linier, men er p. gr. af Jordens krumning ikke den korteste afstand ml. to punkter på dens overflade.

kompassplanter kaldes visse planter, der har den egenskab at stille bladpladerne lodret og i meridianen, hvorved virkningerne af middagssolen formindskes. Eks: *torret salat* (*Lactuca serriola*), der bl. a. findes hist og her i Kbh.s omegn.

Kompasset (*Pyxis*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

kom'pen'dium (lat. *compendium*, egl: besparelse), kort sammentrængt fremstilling; håndbog; udtag.

kompen'sation (lat. *compensare* opveje), udjævning; erstatning; modregning.

kompen'sationsapparat el. *potentiometer*, apparat til sammenligning af elektr. spændingsforskelle v. hj. af spændingsdeling over et system af justerede normalmodstande. Anv. især til justering af måleinstrumenter.

kompen'sationspendul, pendul, hvis varmeduvidelse er ophævet ved et system af metalstænger med forsk. udvidelseskoefficient, hvorved pendulets svingningstid bliver uafhængig af temp.

kompen'se're (lat. *compensare* opveje), udligne, udjævne; opveje; erstatte, fvs., afmåle spændinger v. hj. af kompen'sationsapparat; søv., afmagnetisere.

kompetence [-'taisa] (fr., af lat. *competentia* overensstemmelse), beføjelse, myndighedsområde; kompe'ten't, beføjet, kvalificeret.

kompi'le're (lat. *compilare* plyndre), samle oplysninger; sammenkytte (uden selvstændig behandling).

kom'pleks (lat. *complexus* sammenknyttet), sammensat; som *substantiv*: det sammensatte; samling (f. eks. huse); *psyk.*, a) if. C. G. Jung højere psyk. enheder, som systematiserer vor tænken og handlen på særegen måde; b) if. psykoanalyse gruppe af forestillinger, hvortil er knyttet en ikke afregneret affekt, og som er mere el. mindre fortrængt fra bevidstheden og kan virke sygdomsforvoldende.

komplekse tal, tal af formen $a + bi$, hvor a og b er reelle tal og i den imaginære enhed ($i = \sqrt{-1}$). De afbildes ofte i en

plan, sål. at $a \setminus bi$ svarer til punktet med de retvinklede koordinater a og b .

kompleks forbindelse, kern. forb., hvis sammensætning ikke på simpel måde forklares ud fra de deri indgående atomers valens. Det antages, at visse af det pågældende stofs atomer på særlig måde knytter et vist antal andre atomer (ioner el. atomgrupper) til sig. Teorien er grundlagt ca. 1900 af Alfred Werner og støtter sig til den mod. atomteori. Eks. på **k** er kaliumferrocyanid samt de fleste forb. af ædle (og halvædle) metaller.

komple'men't (lat. *complere* fylde), fuldstændiggørelse, udfyldning; *med.*, et stof, som findes i alt frisk serum og spiller en rolle ved forsk. immunitetsreaktioner; går hurtigt til grunde ved opbevaring og ved opvarmning, f. eks. $\frac{1}{3}$ time til 56°.

komplemen'ta'r (lat. *complere* fylde), personlig ansvarlig deltager i et kommanditselskab.

komplementari'te't (lat. *complere* fylde) kaldes det forhold, at to sider af en sag foruden at komplettere hinanden tillige gensidigt udelukker hinanden. De to sider kaldes da komplementære til hinanden. Eks. på **k** i atomfysikken er påvist af Niels Bohr. Ved iagttagelse el. måling af atomare partikler bevirker vekselvirkningen ml. partiklerne og måleinstrumentet, at det bliver umuligt samtidig med vilkårlig nøjagtighed at angive partikkelens position og hastighed, som derfor er komplementære. Dette hænger sammen med de atomare partiklers bølgenatur, idet partikkelnaturen og bølgenaturen er komplementære.

komplementbinding, *med.*, en reaktion, som spiller en stor rolle i den serologiske diagnostik af infektionssygdomme, særlig i form af Wassermanns reaktion ved syfilis og gonoreaktion ved gonorrhøiske komplikationer. Den beror på, at komplementet bindes ved reaktioner ml. antigen og antistof.

komplementvinkler er to vinkler, hvis sum er 90°.

komplemen'ta'r (lat. *complere* fylde), fuldstændiggørende; i *arvelighedslæren* brugt om gener, der tilsammen er i stand til at fremkalde en vis egenskab.

komplementære farver er farver, der tilsammen giver indtryk af hvidt lys, f. eks. gult og blå.

kom'plet (lat. *complere* fylde), fuldstændig; med alt tilbehør; ganske; komplet'te're, udfylde, fuldstændiggøre.

komple'te'ringstest, intelligensprøve bestående i at udfylde hullerne i en mangelfuld tekst, så denne får mening.

komplificere [-'ise'-] (lat. *complicare* sammenfolde), gøre indviklet; komplikation, forvikling; tilstødende og forværende omstændighed; *med.*, ny tilstødende sygdom.

kompliment [-'mar?'] (fr.), beundrende og anerkendende udtryk, talemåde el. gestus.

kom'plot (fr.), sammensværgelse.

kompo'nen't el. *komposant* (lat. *componere* sammensætte) kaldes de enkeltkræfter, hvoraf den resulterende kraft, resultatanten, er dannet ved kræfternes parallelogram; *kern.*, det mindste antal stoffer, der er nødvend. for at tilvejebringe fys. el. kern. ligevægt i et system.

kompo'ne're (lat. *componere* sammensætte), at skabe et musikværk; kompo'nist, den, der skaber et musikværk.

kompo'san't, d. s. s. komponent.

kompo'site skibe (lat. *compositus* sammensat), skibe, bygget dels af træ og dels af stål.

komposition (lat. *compositio* sammensætning), 1) *kunst*, gruppering af elementerne i et kunstværk; tillige betegn. for selve kunstværket, spec. i musik (en k.); 2) *gramm.*, sammensætning af ord; 3) *kern.*, et sammensat materiale (blanding af fl. stoffer) med tekn. formål.

kompositionslære, læren om musik, komposition (rytme, harmoni, melodi, æstetik o. l.).

kompo'sitkapite'l (lat. *compositus* sammensat), variant af korintisk kapital.

kom'po'situm (lat. *compositus* sammensat), *gramm.*, et ved sammensætt. af to (el. fl.) selvstændige ord dannet nyt ord.

kom'pøst (lat. *compositum* sammensat), gødning bestående af forskelligartet affald, som er bragt til forrådnelse i en kompostblanding.

kom'pøt (fr. af i tal. *composta*, egl: sammensat), hel el. delt frugt kogt med sukker og med el. uden vand.

kom'pres (lat. *compressus* sammentrykt), 1) i *botryk* sats uden linjemellemrum; 2) *med.*, et fl. gange sammenlagt gazestykke, som anv. ved forbindinger el. omslag for at udøve et tryk mod såret.

kompressibili'te't (lat.), sammentrykkelighed, legemernes evne til at sammenpresses ved et ydre tryk. **k** er stor for luftarter, men ringe for vædsker og faste stoffer.

kompression (lat.) sammentrykning. 1 *med.* 1) en form for vold, hvorved en legemsdel sammentrykkes; 2) svulsters el. betændelsesprocessers tryk på naboorganerne; 3) tryk (med hænder el. med kompressor) for at standse blødninger.

kompressionsføring, *mil.*: projektilet har ved **k** i rifled håndvåben en noget større diameter end løbet, og tvinges ved krudtgasens tryk ind i rifelgangene.

kompressionsmyelitis, lidelse, som består i, at rygmarven sammentrykkes af en svulst el. en (oftest tuberkuløs) betændelse i hvirvelsøjlen; viser sig ved lammelser og følelselshed.

kompressionstånding, et tændings-system ved visse forbrændingsmotorer, hvis kompressionstryk er så højt, at temp. ved kompressionslagets slutning ligger over antændelsestemp. for det anv. brændstof, som derfor straks antændes, når det i forstøvet form indsprøjtes i cylinderen.

kompressionsvarme, den varmemængde, der udvikles ved sammenpressing af luft ved, at det udførte arbejde anv. til forøgelse af molekylernes kinetiske energi.

kom'pressor (lat. *compressor* den, der sammentrykker), maskine til at sammentrykke (komprimere) luftarter. **Stempel-k** har et stempel, der bevæger sig frem og tilbage i en cylinder; turbo-k har et roterende løbehjul m. skovle. - På en forbrændingsmotor d. s. s. *overlader*.

kompri'me're (lat. *comprimere* trykke sammen), sammenpresse, fortætte.

komprimeret stål, rundjern, der ved trækning el. koldvalsning er stivgjort og har fået en glat overflade med nøjagtig diameter.

kompromis [-'mi] (fr. af lat. *compromissum* gensidigt løfte), aftale, der bliver til ved parternes gensidige indrømmelser.

kompromit'te're (lat. *compromittere* love gensidigt), blotte; gøre umulig; bringe i vanry.

'kompulsi'v tvang (lat. *compulsivus* drivende, bevægende), tvang, rettet mod en persons vilje (f. eks. trusler, afpresning), mods. mekanisk tvang.

kompu'ta'bel (lat. *computare* beregne), *jur.*, hvad der kan beregnes v. anv. af samme enhed, f. eks. penge, varer af samme art og kvalitet.

•Komsa-kulturen, no. ældre stenalderkultur fra Finnmarken, opkaldt efter de først fundne bopladsder ved Komsafjeldet ved Altafjorden. Karakteristisk f. K er de primitive stenredskaber af kvartsit som håndspidsvåben, skraber, plespidser og stikler.

Komsomol [kams'omol], 1) russ. fork. f. *Kommunistisjjeskaja so'uz molo'dzjozj.* det kommunistiske ungdomsforb. i Sovj. For 14-23 årige; oprettet 1918; 2) by v. Dnjepr (for *Tripolje*), hvor 1919 sammenslød ml. K og modrevolut. fandt sted. Her rester af bronzealder(tripolje-)kultur.

Komsomolsk [kams'molsk], by i RSFSR, Sovj., ved nedre Amur i Ø-Sibirien, grl. 1932 af medl. af Komsomol; 71 000 indb. (1939). Store stålværker, skibsbygning; ved sidebane fra den transsib. bane.

kom'tesse (fr.), ugift grevdrætter.

kom'tu'r (lat. *commendare* overdrage), egl. den, der forvaltede og nød indtægterne af et gejstligt embede uden at beklæde det. I de gejstl. ridderordener den ridder, hvem forvaltningen af et ordensgods var betroet. I de moderne ridderordener d. s. s. kommandør.

komæksidiosynkrasi, overfølsomhed over for komælk hos det spæde barn.

kon- (lat. *cum* med), med-, sammen-.

Konakry [-Herj], hovedstad og havneby i Fr. Guinea, V-Afr.; 32 200 indb. (1946).

konation (lat. *conari* stræbe), *psyk.*, stræben.

koncentration [-s-], samling om et midtpunkt, 1) *kern.*, a) udtryk for mængden af et stof i en vis mængde af en homogen blanding. Kan talmæssigt angives efter forsk. systemer, f. eks. i g stof pr. 100 g blanding (%). Opløsnings *k* angives ofte som *molaritet* (den molære *k*), luftformige blandingers *k* ofte ved komponenternes partialtryk; b) udtryk for en proces, hvorved koncentrationen a) af et stof øges; 2) *psyk.*, intensiv indstilling mod noget; d. s. s. opmærksomheds-*k*.

koncentrationslejr, opr. betegnelse for interneringslejr, hvor krigsførende magt samler civile personer fra det fjendtl. land, som man ikke tør lade færdes frit. Anv. af Spån. mod cubanske civilbefolk. i 1890'erne, af Engl. mod boerne under krigen 1899-1902, af de krigsførende efter 1914. - I diktaturstater anvendes *k* til internering af polit. modstandere, uden retshandling og uden at de internerede har lejlighed til at forsvare sig. I særlig stor udstrækning anvendt af Hitlerstyret i Tyskl. efter 1933; *k* brugtes her til systematisk mishandling og nedbrydning af fangerens legemlige og åndelige modstandskraft. Under 2. Verdenskrig oprettedes *k* i de af Tyskl. erobrede lande, ligesom en mængde jøder og modstandsfolk førtes til *k* i Tyskl. for at uskadeliggøres el. udryddes. Lederne for de ty. *k* gjorde sig her skyldige i masse mord og bestials grusomhed, bl. a. ved at ty. læger anvendte fangerne til operative eksperimenter og overførelse af sygdomme. Visse lejre var udryddelseslejre (Vernichtungslager), f. eks. Maidanek (1,5 millioner myrdet), Auschwitz (4 mill.); i andre lejre fik den overv. del af fangerne lov at leve, men under sådan underernæring og mishandling, at dødeligheden var enorm. Jan. 1943—maj 1945 døde i Buchenwald 22 800, i Dachau 11 600. Efter Tyskls. sammenbrud dødsdømtes en række ansvarlige, bl. a. fra Theresienstadt, Dachau, Auschwitz, Belsen, Mauthausen.

koncentrationslæsning, d. s. s. 1) periodelæsning (undersøgningens samling om et emne); 2) emneundervisning.

koncentrationsmaksimen, *jur.*, d. s. s. eventualmaksimen.

koncentrere [-s-] (fr., *kon-* + *centrum*), forstærke, fortætte; fremstille i kort, sammentrængt form; *kern.*, forøge et stofs koncentration, f. eks. ved indampning, udfrysning, sedimentation m. m.

koncentrisk [-sæn-] (*kon-* + *centrum*), med fælles midtpunkt. To figurer kaldes *k*, når de har centrum i samme punkt.

koncept [-sæpt] (lat. *concipere* affatte), udkast, kladde; *kon'cepter*, i *spøg*: fatning.

konception (lat. *concipere* undfange, sammenfatte, affatte), sammenfatning, begrund; undfangelse (af idé el. plan), befrugtning.

konceptual'isme (lat. *concipere* sammenfatte, begribe), skolastisk teori, if. hvilken almenbegreberne er tankedannelser i menneskets bevidsthed. Mods. nominalisme og begrebsrealisme.

koncern [-sår'n] (eng. af *concern* angå, interessere), ubestemt betegn. for større truste o. l.

koncert [-sart] (ital., af lat. *concertare* kappes), 1) flerstemmig musikstykke, i hvilket der foregår et vekselspil ml. forsk. instrumenter el. stemmer. Opr. lille komposition for sangstemmer og orgel. Senere voksede kompositionen og der føjedes instrumenter til. Fra 1698 udvikledes instrumentalk, som bestod af et orkester m. koncerterende sologrupper el. et enkelt soloinstrument. (Bach, Mozart, Beethoven, Schumann, Brahms o. m. a.); 2) offentlig musikfremførelse.

koncert. stormagternes (fr. *concert* enighed af lat. *concertare* kappes) el. den europæiske *k*, betegn. for det i 19. årh.

stedfundne samarb. ml. stormagterne for at hævede fælles polit. interesser.

koncertmester, lederen af førsteviolingruppen i et orkester. Udfører soloviolinpassager.

koncession [-s-] (lat. *concessio* indrømmelse), bevilling; hyppigt om bevilling fra et ministerium til udøvelse af en privilegeret virksomhed (eks. telefonselskabene), herform i alm. betalesenk-afgift.

koncha [ko'ka] (gr.-lat: muslingeskal), apsis- el. rundnichehvælving dekoreret m. radiære kannelurer; ofte « kvartkuglehvælv.

koncil [-si'l] (lat. *concilium* forsamling), kirkeforsamling, *k*, der kendes fra 2. årh., kan gælde et stift, en kirkeprovin, en landskirke el. hele kirken (økumenisk *k*). Af sidstnævnte regner den kat. kirke med 20 *k* (den ortodokse *k* anerkender kun de 8 første): 1) 325, Nikæa (arianske strid), 2) 381, Konstantinopel (treenighedsdogmets afslutning); 3) 431, Efesos (mod nestorianerne); 4) 451, Kalkedon (kristologiske strid); 5) 553, Konstantinopel (mod origenismen); 6) 680, Konstantinopel (mod monoteletismen); 7) 787, Nikæa (billedrykelsen); 8) 869 (efter rom., 879 efter gr. opfattelse), Konstantinopel (striden ml. Rom og Byzans); 9) 1123, Lateranet (investiturstreden); 10) 1139, Lateranet (mod visse fyrster); 11) 1179, Lateranet (mod kættere); 12) 1215, Lateranet (bl. a. transsubstantiationsdogmet); 13) 1245, Lyon (mod Fred. 2.); 14) 1274, Lyon (bl. a. om union med den ortodokse kirke); 15) 1311, Vienne (mod tempelherreerne); 16) 1414—18, Konstanz og 17) 1431-49, Basel (reform-*k*-ier, søgte at stille sig over paven); 18) 1512-17, Lateranet (proklamerede pavens overhøjhed); 19) 1545-63, Trento (Tridentinerk., kat. kirkereformation); 20) 1870, Vatikanet (ufejlbarlighedsdogmet).

koncilia'rismen, senmiddelalderlig kirkebevægelse, opstået ved paveskismat; ville råde bod på kirkens brøst gem. kirkeføder (koncilier); sådanne holdtes i Pisa 1409, Konstanz 1414-18, og Basel 1431-49.

konci'pe're [-s-] (lat.), udkaste, affatte; undfange.

kon'ci's [-s-] (lat. *concisus* nedskåret), kortfattet, sammenfængt, skarp og klar.

Kondakov [-'koff], *Nikodim Pavlovitj* (1844-1925), russ. arkæolog og kunsthistoriker. Fra 1922 i Praha. Grundlæggende værker om russ. og byzantinsk kunst. Efter hans død grl. elever af ham Seminarium Kondakovianum.

kondemnation (lat.), fordømmelse, domfældelse; erklæring om, at et beskudiget skib ikke er istandsættelse værd; *konde'm'ne're*, domme, fordømme; erklære et skib for ubrugeligt.

kondensasjon (lat. *condensus* meget tæt), 1) *fys.*, vanddamps fortætning til vand (kondensvand); 2) *kern.*, proces, hvorved to molekylere forenes til et større under fraspaltning af vand, alkohol el. lign. *k* i forb. med polymerisation finder hyppigt sted ved fremst. af formstoffer.

kondensationshygrometer, fugtighedsmåler, hvor luftens indhold af vanddamp bestemmes ved at måle den temp. (dugpunktet), hvortil luften skal afkøles for at være mættet med vanddamp.

kondensationskerner, ioner, støvpartikler el. lign., om hvilke vanddamp kan fortætte sig til små dråber.

kondensationsmaskiner, dampmaskiner og -turbiner, hvor spildedampen fortættes i en kondensator.

konden'sator 1) *fys.*, apparat til opsamling af elektricitet, $E_{\text{stat}} = \frac{1}{2} \int \rho \phi dV$ bestående af mange tynde metalplader $\frac{1}{2} \int \rho \phi dV$ anbragt tæt sm. m. isolerende mellemrum af luft el. et stof med stor dielektricitetskonstant, f. eks. glimmer. En *k*-s kapacitet erproportional med pladearealet og omv. $C = \frac{Q}{V} = \frac{Q}{\int \rho \phi dV}$ nal med pladeafstanden og måles i en-

heden farad el. mikrofarad, anv. i elektr. svingningskredse i radioapp.; 2) *maskintekn.*, apparat, der anv. til fortætning af damp, især dampkraft- og køleanlæg. I en indsprøjtningssk fortættedes dampen v. indsprøjtning af koldt vand, i overfladek v. berøring m. køleslanger, der gnm.-strømmes af kølevand. III. viser drejekondensator m. variabel kapacitet.

kondensatorløkomotiv, damplokomotiv, hvor dampen efter at være blevet udnyttet i cylindrene føres til en luftkølet kondensator, som alm. er anbragt på *k*-s tender. Her bliver dampen kondenseret til vand, som atter tilføres kedelanelægget. Herved opnås betydel. besparelser i vandforbruget, og *k*-s vandtagnin under kørslen reduceres væsentlig (1000 km uden vandtagnin mod 100 km for et alm. damplokomotiv med samme ydeevne) *k* anv. især i tyndt bebyggede egne m. vandmangel el. dårligt vand.

kondensatormikrofon, en ved film- og radiofonioptagelser benyttet mikrofon, hvor lydølgerne bevækker variation af kapaciteten ml. membranen og en fast-elektrode.

konden'se're (lat. *condensus* meget tæt), sammenpresse, fortætte.

kondensert mælk, *k*, mælk, kondens.

kon'densor (lat. *condensus* meget tæt), linse el. linsesystem anv. i forstørrelsesapp., lysbilledapp., mikroskoper o. l. for at gøre belysningen af billedet stærk, *k* anbringes ml. lyskilde og genstand.

kondition (lat. *conditio* overenskomst), vilkår, betingelse; tilstand, beskaffenhed; den gnm. træning opnåede ydeevne på idrætslige områder; i *varehandel*: a) salgsbetingelse; b) varens sundhedsmæssige tilstand (friskhed).

konditio'nalis (lat. *conditio* betingelse), *gramm.*, verbalform, der udtrykker det betingede; i nogle sprog er *k* selvstændig modus, i andre udtrykkes *k* ved konjunktiv, på da. ved omskrivning med «ville»; jeg ville gøre det, hvis jeg kunne.

konditiona'liste (lat. *conditio* betingelse), opfattelse, der erstatter årsagsforh. med betingelsesforh.

konditioneret« reflekser, betingede reflekser.

konditionering, [-Jo'ne'-] (lat. *conditio* tilstand), *tekn.*, 1) behandling af luft (luft-*k*) til opnåelse af en bestemt temp. og fugtighedsgrad, hvilket er af stor bet. f. eks. i tekstilindustrien; 2) bestemmelse af tekstils fugtighedsindhold for at beregne den legale handelsvægt, d. v. s. den vægt materialet ville få ved længere tids opbevaring i middeltør luft (ca. 65% relativ luftfugtighed). Fugtighedsgraden er medbetingende for prisen. Det tilladte fugtighedsindhold er for silke og kunstsilke 11% af tørvægten, for uld 17% og 18/4%) for bomuld VU%, for hør 12%.

kondit'o'ri' (lat. *condire* sylte). If. bevarereloven af 15. 3. 1939 omfatter konditioneret ret til tilvirkning af kager, wienerbrød og *k*-sager, både til fortæring på stedet og til salg ud af huset, til udsænkning af drikkevarer uden stærke drikke, og t. forhandling af chokolade.

kondolence [-lar-] (fr., af *kon-* 4 lat. *dolere* sørge), udtryk for deltagelse i sorg; *kondo'le're*, udtrykke deltagelse.

kon'do'm (efter opfinderen, en eng. læge Conton (17. årh.)), d. s. s. præservativ.

kon'do'r (peruviansk) (' *Vultur* 'gryphus), største nulevende flyvende fugl, hører til V-gribbene. Sort m. hvide vinger og hvid dunkrave. Andesbjergene.

Kondratowicz [kondra'tovitj], *Ludwik* (1823-62), po. digter, kendt under pseudonymet *Wladyslaw Syrokomla*. »Litauens nattergal«; skrev talrige folkelig-romantiske hjemstavsdirge med motiver fra bondelivet i det gi. po. Litauen.

kondro- (gr. *chondros* grød; brusk), brusk-, **kondrodystro'fi'** (*chondro-* 4 *dystrofi*), form for dværgvækst.

kondro'i'ti'nsvovsyre (gr. *chondros* grød; brusk), kompliceret, org. svovlsyreforb., som findes i brusk.

kon'dro'm (gr. *chondros* korn + -om), bruskvulst.

kondu'ite (fr.), optræden; evne til at klare en vanskelig situation.

konduktor (lat. *conducere*, eghføre sammen), *biol.*, et individ, der er heterozygotisk m. h. t. en vigende egenskab, som det ikke selv viser, men kan give i arv til afkommet. En kvinde kan sål. være k for den til x-kromosomet bundne blødersygdom, som nedarves til halvdelen af hendes sønner, medens halvdelen af døtrene atter bliver k.

konduk'tør (fr. *conducteur* leder), 1) ved et byggearbejde d. s. s. bygningskonduk'tør; 2) ved jernbaner nu ikke mere benyttet betegn. for togbetjent; 3) ved • sporveje, omnibusser o. l. den funktionær, som under kørslen sælger billetter.

konebåd, grønl. *umiak*, eskimoernes store, åbne båd, bestemt til hvalfangst, i nyere tid kun til rejsebrug, hvor den roes af kvinder og ledsages af mænd i kajak.

konebåds-ekspeditioner, 1) W. A. Graahs k 1829-30 langs Grønsl.s østkyst sydfra til 65°18' n. br. med formålet at kortlægge landet og udforske østerbygden, af hvilken rester ikke fandtes; 2) Gustav Holms k 1883-85 langs Grønsl.s østkyst til Angmagssalik, hvor der overintyvestes bl. eskimoerne. Etnograf, undersøgelser og kortlægning.

Ko'newka [-fka:], *Paul* (1841-71), ty. silhouetkünstler. Ill. til Shakespeares *En Skærsommermatsdrøm*.

kon'fekt (lat. *confectum* forfærdiget), bløde sukkervarer, fremstillet i mindre stykker; grundsubstansen i k er creme el. den stivere fondant, dertil ofte marzipan; k overtrækkes ofte med chokolade.

konfektion (fr. af lat. *confectio* fuldendelse, forfærdigelse), beklædningsgenstande, færdige til brug; konfektio'ne'net, »færdigsyet«, mods. »skråddersyet«. Fremstilling af k betegnes konfektio'ne'ring. Den da. konfektionsindustri beskæftigede i 1947 ca. 13 000 arb. (heraf kun ca. 10% mandl.); desuden ca. 3600 hjemmearb. (kvindl.), og producerede for i alt ca. 340 mill. kr.

konference [-'raisa] (fr: forhandling), rådslagning; spec. off. sammenkomst, hvor delegerede fra fl. lande forhandler om internat, anliggender.

konference-rater, søv., fragttakster, fastsat på internat, rederikonferencer.

konferencier [-'raij'sje] (fr., egl: foredragsholder), person, som på causerende vis annoncerer numrene under kabaret-el. varietéforestillinger.

konfe'ren's (mlat. *conferentia* drøftelse), eksamen for magistre.

konferensråd, i Danm. fra slutn. af 17. til beg. af 20. årh. anv. titel, rangerende ml. etatsråd og geheimek.

konfe're're (lat. *conferre* bringe sammen), tildele titel; forhandle; jævnføre, sammenholde.

konfession (lat.), bekendelse; trosbekendelse; trossamfund; skriftemål (i kat. kirke); konfessio'nel', vedr. kirken bekendelse; som holder strengt på kirken bekendelse.

konfessio'na'rius (lat. *confessio* bekendelse), skriftefader. I Danm. titel på kongefamiliens sjælesøger.

kon'fettiøtal: konfekt), opr. sukkerkugler, senere papirkugler, der anv. som kasteskyts i karnevalstiden.

konfidenti'el' (lat. *confidere* stole på), fortløig.

konfiguration (kon- + figur), i astron. d. s. s. aspekt.

konfination (fr. *œfiner* indespærre), pålæg om at opholde sig på et best. sted.

konfirmation (lat.), stadfæstelse; 1) jur., navnlig de af kongen meddelte stadfæstelser af private viljesbestemmelser. I visse tilf. er en sådan k en betingelse for dispositionens gyldighed, f. eks. ved båndlæggelse af børns arv i Overformynderiet, i andre tilf., f. eks. ved legater, medfører k blot, at formuen stilles under offentlig tilsyn; 2) teol., i d. kat. kirke et af de syv sakramenter; k har sin opr. i den håndspalæggesle, der opr. ledsagede dåben; med tiden skiltes håndspalæggeslen ud og forbeholdtes biskoppen, der tillige salver konfirmanden. I den prot. kirke er k en handling, hvorved den unge bekræfter el. bekræftes i sin dåbspang, k indførtes i Danm. ved lov af 13. 1. 1736.

konfirmation, borgerlig, højtidelighed for unge, der efter eget el. forældrenes ønske ikke vil have kirkel. k. Organiseret siden 1915 af Forening for B. K.

konfiskation (lat.), inddragelse til fordel for statskassen (fiscus), i strafferetten især m. h. t. genstande, der har været anv. el. skal anv. ved forbrydelser, samt m. h. t. det ved en forbrydelse erhvervede udbytte. En særlig k blev indført i Danm. v. lov af 30. 3. 1946 m. h. t. al ty. og japansk ejendom, som ved lovens ikrafttræden befandt sig i riget, herunder ejendom, der tilhørte personer med ty. statsborgerret, medmindre disse var flygtet for det nazistiske regime; konf'iske're, beslaglægge.

konfiture [-'ty:rs] (fr. *confiture* syltetøj), el. (ukorrekt) konfektur, konfekt.

kon'flikt (lat.), sammenstød; psyk., samtidig tilstedeværelse af to el. fl. behov (ønsker, tendenser, lyster), som ikke kan tilfredsstilles samtidig.

konflu'en's el. kon'fluks (lat. *confuere* strømme sammen), sammenflydning; sammenstimning, tilløb.

konfo'ka'l (kon- + fokus), med de samme brændpunkter; mat., keglesnit med samme brændp. kaldes k.

kon'for'm (kon- + lat. *forma* form), ligestannet, ensartet, overensstemmende; mat., vinkeltrio; en afbildning af en figur på en anden kaldes k. når tilsvarende vinkler i de to figurer er lige store.

kon'for'mister, eng. *Conformers* [ksn- 'fā:m3z], de eng. protestanter, der anerkender den anglikanske kirkes lære og ritual.

konfrontation (mlat.), den handling at konfrontere; konfron'te're, stille ansigt til ansigt.

Konfucius, latiniseret navneform for K'ung-fu-tse.

konfun'de're, sammenblande, fremkalde forvirring i.

kon'fu's (lat. *confusus* sammenblandet), forvirret.

konfusion (lat.), 1) sammenblanding; forvirring, virvar; tvivlrådighed; 2) jur., a) fysisk sammenblanding, f. eks. ved at kornpartier tilhørende forsk. ejere blandes sammen, sål. at adskillelse er umulig; b) sammenfald af ret og pligt, f. eks. ved, at den der er skyldner i h. t. et gældsbræv, arver dette fra kreditor.

konfutation (lat.), gendrivelse.

konføderation (kon- + lat. *fœdus* forbund), statsforbund, som regel anv., hvor det enkelte forbundsmedl. bevarer bet. handlenfrihed. Særlig om de 11 Sydstater, der 1860-61 udmeldte sig af USA.

Kong Christian den IX's Land, strækningen fra Ikersuaq til Scoresby Sund, Ø-Grøn. I S Angmagssalik distriktet, i N Knud Rasmussens Land med den næsten utilgængelige Blossville Kyst. Kortlagt af Amtrup 1898-1900.

Kong Christian den X's Land, Ø-Grøn., fra Scoresby Sund til Dove Bugt, stærkt indskåret af fjorde bl. hvilke Kejser Franz Josephs Fjord. Nordl. del kortlagt 1869-70 af ty. ekspedition, sydl. del 1898-99 af sv. prof. G. Nathorst (1850-1921). Indgående vidensk. undersøgt v. Lauge Kochs ekspeditioner.

KongChristJan stoed ved høienMast, under beteg. »Romance« indlagt i Johannes Ewalds syngespil »Fiskerne« 1779. Denne poet. uforlignelige orlogssang nævnes 1830 som da. nat.sang, men har i så hens. siden Skamlingsbankemødet 1844 måttet konkurrere med Øhlenschlägers »Der er et Yndigt Land«. Melodiens opr. usikker; muligvis skyldes dens ældste form Johann Hartmann; melodiens nu kendte skikkelse skyldes Kuhlaus bearbejdelse 1828.

konge, 1) nu statsoverhoved, der tiltræder landets højeste stilling ved arv efter forgængeren; tidl. hyppigt ved valg, der som regel gav k-magten til kongens nærmeste arving. Mens k-magten bl. de germanske folk i oldtiden var svag, og grækerne og romerne tidligt afskaffede k-stillingen, var k i de orientalske oldtidsriger som regel enevældig og betragtet som guddommeligt. Fra de hellenistiske riger og det rom. kejserrige gik tanken

om k-magten af Guds nåde videre, hævdede sig efterh. over for middelalderens lenssystem m. svag kongemagt, og i 16.-18. årh. var i de førende eur. stater (Engl. og Holl. undt.) k i praksis enevældig. Ved den Nordamer. Frihedskrig, den Fr. Revolution fra 1789 og revolutionerne i 19. årh. svækkedes monarkernes magt afgørende, og i en række stater sejrede tanken om republik. Efter I. Verdenskrig afskaffedes k-dømmet i de fleste mellem- eur. lande, og 1949 er i Eur. kun Engl., Danm., No., Sv., Holl., Belgien og Grækenl. kongeriger; fyrster reg. i Luxembourg, Liechtenstein, Monaco. Kongerne i de eur. lande er efter forfatn. ansvarsfri, og det parlamentariske princip har i de fleste tilf. berøvet k den faktiske ledelse af den udøvende magt. I de arab. lande har k hyppigt den egentl. polit. ledelse. 2) billedkort i kortspil. 3) den vigtigste skakbrk; kan flyttes et felt ad gangen i alle retninger; når k er mat, er spillet tabt; er k pat, er spillet uafgjort.

kongeblát, betegn. for en klar blå farvetone, spec. for smalte, d. v. s. kobolt-silikat.

kongebregne (*Os'munda*), slægt af bregner, 7 arter, af hvilke alm. k (*O. regalis*) er vildtvoksende i Danm. Kun de øverste afsnit af bladene har sporehus. Dyrkes også som prydpilante.

Almindelig kongebregne.

kongebrev, 1) i middelalderen brev, der udgik fra kongen, især sådant, som angik forval t. og retsplejen, og hvis overtrædelse medførte straf. Udstedelsen af k forudsætter, at befolk. er pligtig at adlyde kongens bud, hvilket hos de germ. folk opr. kun var tilf. i krigstid. I Danm. anerkendtes en alm. idgighedspligt først i 13. årh., men samtidig blev der ved lovgivn. fastsat snævre grænser for kongens ret til at udstede sådanne breve. I praksis respekteredes disse grænser dog ikke strengt; 2) tidl. alm. betegn. for til-ladelse til at indgå ægteskab uden forudgående lysning og til at lade vielsen foregå i huset.

Kongedyb, farvandet ml. Kbh. og Middegrunden. I K stod 2. 4. 1801 søslog ml. eng. eskadre under Nelson og da. række af blokskibe under Olfert Fischers kommando.

kongeederfugl (*Soma'teria spec'tab il is*), højrækket ederfugl. Orangefarter pukkel v. nabroden. Sjælden vintergæst i Danm.

Kongegen i Jægerspris Nordskov er et af de ældste træer i Danm.; omkreds i brysthøjde ca. 13,75 m, højde ca. 15,5 m; stammen er for længst blevet hul, og en udgået del af den står helt isoleret fra den levende del af træet, der efter de strenge vintre 1940-42 er meget svækket.

kongeflag, i de fleste monarkiske lande fører kongen i alm. et sær. k. I Danm. er k spilflaget med rigsvåbnet indsat i et hvidt felt i korskæringen.

Kongefreden, fred 387 f. Kr. ml. Sparta og dets modstandere i Grækenl. under perserkongen Artaxerxes 2.s mægling. Ved den spartanske forhandler Antalkidas' diplomati blev freden en stor fordel for Sparta, skønt den formelt garanterede alle gr. staters selvstændighed.

kongegrib (*Sarco'rhamphus 'papa*), stor, arner, grib m. hvid underside.

kongegult, handelsbetegn. f. forsk. gule farver, f. eks. arsenitsulfid (på gr. af giftighed udgået af markedet) og visse nuancer af krongult.

kongehuset, i monarkier den slægt, hvortil kongen hører og de deri indgittede kvinder. For k gælder ofte lovregler forsk. fra de for statsborgerne i alm. gældende. I Danm. kommer de fleste lovbestemmelser dog også til anv. på k-s medl.: men disse skal ikke svare for nogen judiciel el. admin. myndighed, men kun for kongen selv el. den, som han beskikker dertil. Desuden skal de have kongens tilladelse til at rejse ud af landet og til at indgå ægteskab.

kongelaks (*Oncorhynchus*), betegn. f. forsk. laksefisk fra N-Amer.s Stillehavs-kyst. Anv. meget til konserver.

Kongelige Bibliotek, Det, Kbh., Danm.s nationalbibl. grl. af Fred. 3. Indtil 1906 i den bygning, hvor rigssarkivet nu er indrettet, derefter overført til nybygning i Proviantgården. Fra 1697 er if. pligtafleveringen al da. litt. afleveret hertil. Desuden indgik, især i 18. årh., talr. privatsaml. i K. Fra 1793 blev K. offentlig, tilgængeligt, i 19. årh. blev katalogapparatet sat i system. Bogbestanden er 1949 ca. 1 mill. bd., heraf ca. en trediedel i da. afd. Hertil ca. 4000 inkunabler, ca. 20 000 nr. i håndskriftsamlingen, 37 000 bd. musikaler og en bet. kort- og billedsamling.

Kongelige Gæst, Den, opera af H. Børresen. Tekst: Sv. Leopold efter Henrik Pontoppidan (1919).

Kongelige Have, De, betegn. for de under Inspektoratet for de Offentl. Lysthave henhørende anlæg: Rosenborg Have, haveanlægget på Slotsholmen, Frederiksborg Have og Søndermarken; Charlottenlund, Bernstorff, Sorgenfri, Fredensborg, Frederiksborg og Græsten slotshaver, haveanlægget v. Sønderborg Slot samt v. herregården Spøttrup.

Kongelige Kapel, Det, Det Kgl. Teaters orkester. Dets opr. kan føres tilbage til Chr. 3.s hofsangkor, kantoriet, der under Chr. 4. suppleredes med et instrumentensemble, som 1748 knyttedes til det nyoprettede kgl. teater. K.s medlemmer (1948: 71) kaldes kgl. kapelmusici; dets dirigenter (1948: 3) kgl. kapelmestre.

Kongelige Porcelainsfabrik, Den, grl. 1775, men kan føres tilbage til 1772, da apotekeren og mineralogen Frantz Henrich Muller (1732-1820) indsendtesineforstøprøver af pore, fremst. af bornholmsk kaolin og ansøgte om understøttelse til videre forsøg. 1775 åbnede M. sin fabrik, der 1779 overtoges af kronen med M. som leder (til 1801). En butik åbnedes 1781. Fa.mærket, de tre bølge-linier, der symboliserer Øresund, Store-Bælt og Lille-Bælt, skal være foreslået af enkedronning Juliane Marie. Bl. K.s første fremtrædende arbejder skal nævnes det typisk da. muselmalede borderservice, der stadig udføres i fri håndmaling, og den største levering, som den gi. fabrik udførte. Flora Danica stellet, påbegyndt omkr. 1788. Efter en længere nedgangsperiode solgtes K 1867 til privat eje; 1883 købtes den af A/S Alumina, og arkitekt Arnold Krogh ansattes som leder. 1888 udstilledes for første gang en ny teknik, underglasurmaling; K og Fajancefabriken Alumina arbejder nu inden for næsten alle keramiske områder; foruden kunsth. porcelæn og fajance fremstilles keramik og stentøj, sanitetsporcel., fliser og ildfast materiale. - 1949: aktiekap. 4 mill. kr.; 820 arb., 170 funkt. Bl. de faste kunstneriske medarb. er Axel Salto, Ricard Böcher, Knud Kyhn, Jais Nielsen m. fl.

Den Kongelige Porcelainsfabrik: Vase.

2467

" * J'***?*< i - " .i. \

Kongens Nytorv ca. 1750

Kongelige Teater, Det, den da. nationalscene (skuespil, opera og ballet), kan føre sin hist. tilbage til Grønnegadeteatret, hvor Holbergs komedier førsteopførtes og traditionen i da. skuespil-kunst grl. - 18. 12. 1748 åbnedes skuespilhuset på Kgs. Nytorv omtrent på nuv.

plads (arkit.N. Eigved, ombygget 1773-74 af G. F. Harsdorff). 1750-70 under magistraten, derefter overtaget af kongen til 1848, hvor det blev en statsinstitution under kultusmin. 1874 indviedes den nuv. bygning (arkit. J. V. Dahlerup og Ove Petersen); 1493 pladser; loftdekorationen »De Ni Muser« udført efter tegning af Constantin Hansen. 1931 oprettedes anneksscenen Stærekassen (siden 1948 Den Nye Scene). Husede 1933-34 Statsradiofonien. Ved teaterlovs af 1935 blev K landsscene med pligt til at give ca. 50 forestillinger årlig i provinsen (bl. a. også i Flensborg).

Kongelig Højhed, titulatur for en konges børn, tilkommer dog også kongens sønners gemalinder samt kronprinsens børn. I Danm. også for medl. af kongehuset, som af kongen sær. har fået indrømmet denne titulatur.

Kongeloven, da. forfatningslov, som var gældende indtil juni 1849. Den er dateret 14. 11. 1665, underskrevet af Fred. 3., men dens indhold blev længe strengt hemmeligholdt og først offentliggjort i sin helhed 1709. Loven indrømmer kongen fuldstændig eneældig myndighed alene med den begrænsning, at han skal overholde og håndhæve den augsburgske konfession, at han ikke kan ændre K og ikke må dele riget, og at kvindelinen arver, når Fred. 3.s mandl. efterkomere på mandssiden uddør. To af K-s bestemmelser, vedr. kongehusets medlemmer, har stadig gyldighed.

Kongelunden, skov (1,7 km²) på SV-Amager. Anlagt efter 1818 af Kgl. Landhusholdningsselskab; statseje fra 1845.

kongelys (*Verbascum*), slægt af maskeblomstfam., høje, oftest stærkt uldhårede urter med de i reglen gule blomster i en akslignende stand. 260 Uldbladet arter, i Danm. er 3 ret alm. kongelys. ved veje og gårder.

Kongen af Danmarks bolsjer el. *bryst-sukker* fremst. ved indkogning af en suk-

kersirup over direkte ild i en kobbergryde (fyrkogte bolsjer); det spec. smagsgivende stof er anisolie.

kongen er død, kongen leve (fr. *le roi est mort, vive le roi* [lsruæg'mD.r. 'vi:vla 'rwa]), i det gi. fr. kongedømme heroldens råb ved tronskifte; understregelse af, at der ved den tidl. konges død ikke indtræder tronledighed. Når da. konge udråbes efter trombestigelse, bruger statsministeren tilsvarende udtryk (kong., er død, længe leve Hs. Majestæt kong..).

kongeni'al (fr. af lat. *genius*), åndsbeslægtet.

Kongens Bryghus, opr. betegn. f. bryghuset på det middelalderlige Kbh.s Slot, 1618-1769 drevet i Chr. 4.s bryghus (ill.).

Overgik 1891 til A/S De Forenede Bryggerier, som 1923 overførte navnet på afd. på Vodroffsvej og i Rahbeks Alle.

kongens foded, i ældre retssprog en dommer i den 1771 opr. hof- og stadsret i Kbh.; nu: den, der foretager fodegørrer t.n., pantefoged.

Kongens 'Have, anlæg ved Rosenborg slot i Kbh., ca. 12 ha. Alm. tilgængelig 1771; bortset fra voldene eneste grønne område i det gi. Kbh. Yndet spadserested i 18.-19. årh. Række pavilloner, opr. fra 17. årh., mindesmærker. Høje alleer fra opr. fr. havestift delvis bevaret.

Kongens Lyngby, off. benævnelse for Lyngby (Nordsjæll.).

Kongens Nytorv, største plads i Kbh. (ca. 3,3 ha). Anlagt efter 1670; barokpaleer (Charlottenborg; Thottske Palæ m. fr. ambassade, opr. Niels Juels Palæ); l'Amoureux's rytterstatue af Chr. 5. (opstillet 1688); Kgl. Teater; foretningssyninger. (III.).

kongens retterting, indtil 1660 den da. højestet, hvor kongen dømte, i sen tid i forb. m. rigsrådet.

kongeparadisfugl (*Cicinnurus 'regius*), lille, rød paradisfugl, grønt brystskjold, forlængede, spirallformede oprullede halefjer.

kongepen (*Hypochoeris*), slægt af kurvblomstfam. Urter med gule kroner. 3 arter er ret alm. i Danm. på marker og bakker.

kongepingvin (*Apteno'dytes pata'gonica*), meterhøj pingvin, lægger kun eet æg, der udruges på fødderne, idet en fold af bughulen lægges ned over det. Antarktis.

Kongernes Bøger indeholder skildringer af Israels historie fra Davids alder-

2468

2469

dom og død indtil landflygtigheden i Babylon; er gode kilder til den omhandlede periode; udgør to bøger i vor Bibel, den hebr. opr. kun een.

Kongernes Dal, da. for Bibån el muluk. 'Kong'erslev, off. *Sønder-K*, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 801 indb. (1945).

Kongespejlet, *gl.no. Konungs skuggsjá*, betydeligst værk fra No.s middelalder; skrevet ca. 1260. Meddeler i dialogform tilsens viden og konventioner; tænkt som lærebog f. en kongesøn, vistnok spec. Magnus Lagabøter.

kongesti'n, giftigt stof fra søanemoner og muslinger, frembringer stærk blodtilstrømning (kongestion) til bugorganerne.

kongestion (lat. *congestio* sammenbæren; ophobning), blodoverfyldning.

kongestjerne, *bot.*, d. s. s. julestjerne.

kongetiger, d. s. s. tiger.

kongetræ, forsk. rødviolette træsorter til drejerarbejde.

kongevalgte landstingsmænd. If. grl. af 1866 udnævntes 12 af landstingets 66 medl. af kongen (regeringen) på livstid. Spørgsmålet om, hvorvidt deres mandater berørtes ved en opløsning af Landstinget var meget omdiskuteret. Ved grundloven af 1915 bortfaldt de, dog således at de allerede udnævnte bevarede deres sæde i tinget.

kongevand, blanding af 3 rumfang koncentreret saltsyre og 1 rml. kone. salpetersyre. Indeholder frit klor, og kan derfor opløse ædle metaller (f. eks. guld) (>metallernes konge-; heraf navnet)).

kongeveje, opr. veje, anlagt af kongen (især Fred. 2. og Chr. 4.) udelukkende til hans benyttelse; efterh. betegn. k de store hovedlandeveje ml. byerne. Kongevejen, nu oftest om landevejen dels fra Kbh. over Lyngby til Frederiksberg, dels fra Rudegård til Fredensborg og Helsingør (Kronborg).

kongevin (*Rho'Scissus rhombo'idea*), træagtig klatreplante af vinfam.; med mørkegrønne, blanke og tredelte blade. S-Afr. Anv. meget som stueplante, bliver bedst i halvskygge.

kongevogn, DSBs salonvogn nr. 1, til rådighed for kongen, k har en total længde på 23,5 m og en bogieafstand på 19,0 m. Forsk. tekn. indretninger muliggør k-s kørsel også på udenlandske jernbaner.

kongeoern (*Aquila chrysa'etus*), stor brun-

lig ørn, løbene helt fjerklædte. Den nordl. halvkugles bjergegne. I Danmark sjælden vintergæst.

Kongeaå, 65 km l. vandløb, udspringer SØ f. Vamdrup, udmunder 10 km NV f. Ribe i Vesterhavet. Gl. grænse ml. Nørrejylland og Sønderjylland.

kongeaål, handelsbetegn. for pig haj, der sælges flæet og hovedløs.

Kong Frederik VI's Kyst, SØ-Grøn. fra Kap Farvel til Ikerssuaq V f. Angmagssalik. Vanskeligt tilgængeligt p. gr. af storisens spærring. Körtlagt af Graah 1829-30, senere besjælet af Konebåds-ekspeditionen og 7. Thule-eksp.

Kong Frederik VIII's Land, Ø-Grøn., fra Dove Bugt til Danmarks Fjord. Indlandsisen når på lange strækninger ud til kysten. Isfri partier er Germanialand, Lambertland og dele af Kronprins Christians Land. Størstedelen af området først undersøgt af Danmark-eksp. 1907.

Kongfute, d. s. s. K'ung-fu-tse.

Kong Georg V's Land, kyststrækning i Ø-Antarktis på 150° ø. l. Kullag ved forbjergert Horn Bluff.

konglome'ra't (lat. *conglomeratus* sam-

menrullet), bjergart dannet ved sammenkitning af grus; ofte forekommer bundel. basal-k nederst i en serie, dannet under transgressioner.

Kong Oscars Fjord, dyb østgrøn. fjord ved 72° n. br., står i N i forb. m. Kejser Franz Josephs Fjord. NØ-bredden dannes af Traill-øen.

Kongostaten, 1885-1908 betegn. for det nuv. Belg. Congo.

kongregation (lat. *congregare* samle sig i flok), 1) kat. sammenslutning med rel. og humanitære formål og visse regler, dog uden munkeløfter; 2) sammenslutning af kat. klostre under fælles reform; 3) kardinalkommissioner med spec. opgaver, f. eks. Congregatio Sancti Officii (d. v. s. inkvisitionen) og Congregatio de Propaganda Fide (mtssionsvirksomhed).

kongregationa'lister, d. s. s. independenter.

kong'gres (lat. *congregari* komme sammen), sammenkomst ml. fagfolk el. diplomater (ærner, 'congress'), USA's lovgivende kamre.

Kongresparti, **Det Indiske**, førende parti bl. hinduerne i Ind. Rejste under 1. Verdenskrig krav om selvstændighed for Ind., fik 1916 ledelsen på ind. nationalkongres, gennemførte fra 1920erne ulydighedskampagner mod englænderne; næde under skiftende taktik over for eng. forhandlingsforsøg, under fastholden af Gandhis forbud mod anvendelse af vold, 1947 dominionstatus f. Indien, men måtte acceptere muhamedanerkravet om oprettelse af selvstændigt Pakistan. Ved magten i Hindustan med partilederen Nehru som førstemin.

Kongres-Polen, det af Wienerkongressen 1815 oprettede kongerige Polen (i personalunion m. Rusl.), der ophævedes igen 1831.

Kongressen danser, udtalelse af fyrst Charles-Joseph de Ligne om Wienerkongressen, hvis arbejde under de mange forlystelser ikke kom af stedet. Egl. (fr.) Le congrés ne marche pas, il danse [lakågræna'marj på, ild-Js]; kongressen går ikke (et skridt fremad), den danser. - k navn for Lilian Harvey-film (1931).

kongru'en's (lat. *congruere* stemme overens), 1) *gramm.*, overensstemmelse i genus, kasus, numerus, person el. andre gramm. kategorier ml. forsk. ord i et udsagn. I 'hvid maling' og 'hvidt klæde' er der k ml. adjektiverne og substantiverne i genus og numerus, sml. 'hvide klæder', og i (ty.) 'du kommt' ml. subjekt og verbum i person og numerus. 2) *mat.*, det at være kongruent.

kongru'en't (lat. *congruens* overensstemmende), *mat.* To figurer er k, når den ene ved en flytning kan bringes til at dække den anden. - To hele tal kaldes k med hensyn til det hele tal *m* (modulo *m*), når de giver samme rest ved division med *m*.

Kong Salomon og Jørgen Hattemager, J. L. Heibergs f. vaudevill (1825).

'Kong'sbak, *Albert* (f. 1877), da. maler; figurbill., portrætter og landskaber.

Kongsberg ['kåisbår], no. købstad, Buskerud, ved Numedalslågen 35 km VSV f. Drammen; 7800 indb. (1946). *Sølvværk* med op til 1000 m dybe miner; årsprod. ca. 10.000 kg. Malmen er gedigent sølv i kalkspatgange; den udmeltes på stedet. Sølvværksmuseet, mynten (skillemonnfabrik); våbenfabrik. Ståtion på Randsfjordbanen og udgangspunkt for Numedalsbanen. Anlagt 1624 af Chr. 4. med sølvminedriften Tor øje, næde sin højeste blomstring omkr. 1770, da K var No.s næststørste by.

kongsbonde, på Færøerne fæster af statsjord.

•Kong'sbøll, *Kristian* (1880-1913), da. maler; påvirket af fr. kunst og A. Gottschalk; landskaber, portrætsstudier m. m.

'Kong'sda'l, hovedgård SV f. Holbæk; hed opr. Tygestrup, 1669 købt af Fred. 3. og kaldet K. Fra 1835 i slægten Estrups eje. Hovedbyggn. fra 1598, fredet i kl. A. **Kongsemnerne**, drama af H. Ibsen, omhandler Håkon Håkonsøns og Skule Jarls strid om kongemagten i No. ca. 1235-40; udg. 1863.

kongsemnetiden (no. *kongsemne* tron-

prætendent), i No.s hist. tiden 1130-1240, da enhver ætling af kongehuset kunne rejse krav på tronen og oftest vandt tilhængere. Uroligst var tiden indtil Sverre 1177 blev konge.

Kongshelle, da. form for sv. Kongahälla, det nuv. Kungälv.

'Kong'stad, *Kristian* (1867-1929), da. tegner og kunsthogtrykker; har s. m. Poul Søbæye udf. *Pergamentafskrift af Grundloven 1915*, anbragt i et sølvskrin i Rigsdagens forhal.

Kongstad Petersen, *Chr.* (1862-1940), da. tegner; elev af Zahrtmann; har med

Chr. Kongstad Petersen: Illustration til Dickens' Dombey og Son (1924). fin indvælselse udf. tegninger med motiver fra H. C. Andersens og Dickens' værker.

Kongsted'lun'd, hovedgård SØ f. Ålborg; siden 1922 ejet af højægernester Jørgen Castenskiold, g. m. prinsesse Dagmar. Hovedbyggn. fra 1592, portal fra 1640; fredet i kl. A.

'Kong'svinger, no. købstad i Hedmark ved Glomma, 77 km NØ f. Oslo; 2100 indb. (1946). Fæstning, anlagt 1644-83. Station på K-banen (Oslo-Charlottenberg (Sv.)) og udgangspunkt for Solør-banen. Tekstil- og træindustri. Købt. 1854.

Kong Valdemars Jordebog, lat. *liber census Danicæ*, 1299 erhvervet af rigsarkivet fra Sv., hvortil det kom i slutn. af 17. årh. Indeholder bl. a. en række fortegnelser over kongens indtægter og gods og er vist udarb. af det kgl. kancelli på Valdemar Sejrs tid. K er en uvurderlig kilde til vort kendskab til Danm.s daværende indre forhold.

kon'i'dier (gr. *kdnis* støv) el. *knopceller*, hos svampene de formeringsorganer, der ved afsøring el. knopskydning dannes ad ukønnet vej.

konife'ri'n (lat. *conifer* koglebærende (d. v. s. nåletræ)), glukosid, der findes i nåletræer. Kan hydrolyseres til glukose og koniferylalkohol, som kan oksyderes til vanillin.

kon'i'i'n (gr. *koneion* skarntyde), alkaloid, findes i skarntyde, meget giftigt; lammer muskulaturen. Første alkaloid, som er syntetisk fremstillet.

'Koninck, *Philips de* (1619-88), holl. maler, virksom i Amsterdam. Har under påvirkning af Rembrandt malet stor-slåede slettelandskaber. Hans betydeligste billede af denne art ejes af kunstmuse., Kbh.

'Koninck, *Salomon* (1609-56), holl. maler, fætter til Philips de K., som denne rembrandtpåvirket. Udførte omkr. 1640 et el. fl. billeder for Chr. 4. til en hist

Kongs dal.

billedserie til Kronborg. *En dame i færd med at læse et brev* (Kunstmus., Kbh.) tilskrives K.

Koninklijke Luchtvaart Maatschappij [kon:3>?k]3k3 4øtf:art ma:tsfa:pæij (fökr. *KLM*), det kgl. höll. luftfartsselskab, grl. 1919, statsubventioneret.

'ko'nisk (gr. *ko nos* kegle), kegleformet. **koniske hjul**, tandhjul, hvor tænderne ligger på en kegleflade; bruges til vinkeltræk.

konjek'tu'r (lat. *conjectura* formodning), skønsmæssig rettelse af formodet fejl i overleveret tekst.

konjektu'ra'lkritik, rekonstruktion af forvanskede tekststeder i litt.værker ved konjekturet, spec. ved udg. af klass. forf. efter middelalderlige håndskrifter.

'Konjev [1-jeff], *Ivan Stepanovitch* (f. 1897), sovj. marskal (1944). Kæmpede 1920 mod Koltjak. Havde kommando i V-Rusl. v. ty. angreb 1941, førte krigens første modangreb. Dannede NV-høll. (modoffensiv v. Moskva dec. 1941). Hindrede 1942 forstærkn. af den tys. hær v. Stalingrad, havde sydl. kommando under russ. modoffensiv efteråret 1943. Gik 1944-45 m. 1. ukrainske armé over Weichsel, ind i Schlesien, over Oder og erobrede s. m. Zjukov Berlin. Maj 1945 øverstkommand. f. russ. okkupationsstyrker i Østr. Afløste nov. 1946 Zjukov som øverstkommand. over Sovj.s landstyrker. (Portræt).

konju'ga'l (lat.), ægteskabelig. **konjugation** (lat. *conjugatio* forbindelse), 1) *gramm.*, verbernes fleksjon. 2) *biol.*, kromosomernes parring, sammenlægning, i reduktionsdelingen indledende fase. 3) *zool.*, den særlige form for kønnet forplantning hos infusionsdyrene, der består i, at 2 individer lægger sig op til hinanden, hvorefter kernerne opløses og der sker en udveksling af kernelementer. Herefter nydannes kernerne og individerne skilles og formerer sig derefter ved deling.

konju'ge'rede dobbeltbindinger (lat. *conjugare* forbinde), *kern.*, dobbeltbindinger, som findes afkæslende med enkeltbindinger i en atomkæde (hveranden binding enkelt, hveranden dobbelt). Længere rækker k i et molekyle bevirker, at stoffet bliver farvet.

konjunktion (lat. *conjunctio* forbindelse), 1) *astron.*, stilling af et himmellegeme i solsystemet, karakteriseret ved, at det set fra Jorden har samme afstand fra Jorden som Solen, smlgn. aspekter; 2) *gramm.*, bindeord, ubøjelige ord (f. eks.: og, men, fordi) med den funktion at forbinde ord, ordgrupper el. sætn. indbyrdes.

'konjunktiv (lat. *conjungere* forbinde), *gramm.*, ønskemåde m. m., en af verbets modi.

konjunktiv dom (lat. *conjungere* forbinde, forene), i logikken et udsagn, der hævder, at 2 andre udsagn begge er sande. Skematisk: Ser Pog Rer T.

konjunktiv'ru'er (lat. *conjungere* forbinde; hænge sammen), de v. svingninger i det økon. liv, som efter industrialismens gnm.brud har fundet sted (siden 1825) i alle kapitalistiske samfund over perioder på opr. ca. 10-15 år, senere ca. 6-10 år. k fandtes ikke i oldtiden el. middelalderen og er heller ikke forekommet i Sovj. k har 4 faser: opgangsperiode, øvre vendepunkt, nedgangsperiode og nedre vendepunkt. Slutn. af opgangsperioden kaldes højkonjunktur, vendepunktet derved krise og de flg. dårlige tider depression. Krise og depression har i 20. årh. opfyldt en væs. større del af det saml. k-forløb end i 19. årh. *Opgangsfasen* karakteriseres af stign. i rentabilitet, produktion, beskæftigelse og indtægt, evt. også i priserne. Den stadige udvidelse af den økon. aktivitet, især produktionsmiddel-industriene, finansieres i stor udstrækning af øget bankkredit. På et vist tidsp. sker omslaget, idet der indtræder en *nedgang* i efterspørgslen efter investeringsgoder, en flugt fra vare- og kapitalværdier til kontante penge, som skaber en akut pengemangel med volds, stigende rentesatsen, fulgt af prisfald og senere af fald i beskæftigelse og produktion. Under *krisen* svigter talr. forretn.indtægter og

I. S. Konjev. Fumimaro Konoye.

en bølge af falliter sætter ind, som i anden omgang rammer andre befolkningsklasser. *Depressionen* præges af omf. arbejdsløshed og uudnyttet prod.kapacitet samt nedskrivn. af tabt kapital og op-hobning af likvide penge i bankerne. Fra et vist tidspunkt indtræffer da - begunstiget af lav rente og lave prod.omkostn. i øvr. - en ny opgang. - k hænger s. m., at produktionsomfang under kapitalismen bestemmes ved den udsigt, de enkelte ejere af prod.midler har til et overskud (profit) ved salg af de produc. varer, mens efterspørgslens omfang bestemmes af den samlede befolknings indtægter og disses anv. (til opsparring el. til konsum), k-bevægelsen udvikles i de store industrilande, men breder sig, gnm. udenrigshandel og kapitalbevægelser, til mindre lande, således at forløbet er omtrent parallelt i alle kapitalist. lande. - De talr. *^-teorier* kan inddeles i flg. hovedgrupper: 1) *eksogene*, som antager, at hver ny k-bevægelse fremkaldes af fænomener uden for det normale økon. system, f. eks. klimatiske forh. 11) *endogene*, som finder årsagerne i samfundets økon. struktur. Efter deres forklaring af krisens indtræden kan de opdeles i 1) monetære teorier (penge- og kreditforh. afgørende); 2) overinvesteringsteorier (overudvikling af investering i forh. t. opsparring, d. v. s. kapitalmangel) - ofte kombineret med 1); 3) underkonsumtionsteorier (overudvikl. af konsumgodeprod. i forh. t. købekraft) - herunder socialismens k-teori. Endelig kan nævnes psyk. teorier, oftest kombineret med andre.

konjunkturinstitutter indsamler og bearb. statistik om konj.bevægelserne for at analysere disse og søge at bedømme konj. udsigt terne; ofte udgives løbende publikationer herom, k findes bl. a. i Sverige, men ikke i Danmark. Mest kendt er k ved Harvard Univ. i USA samt det tidl. ty. k i Berlin.

konjunkturskatter, skatter på indkomststigninger, som skønnes aflydt af særlig gunstige konjunkturer, f. eks. grundstigningsskyld samt krigskonjunkturskat (i Danmark. 1943/44-46/47). Beslægtet er merindkomstskatter.

konjunkturtillæg, et tillæg til tjenestemandslønninger 1919-31, nu indeholdt i reguleringstillæg.

kon'k (gr. *konché* (musling)skal (*Buc'cinum*

kon'ka'v (lat. *conca-vus* hul), *mdadbut;* modsat konveks. *Konksnegl med udstrakt ånderør og følehorn.*

konkavgitter, et optisk gitter, ridset på et konkavt metalspejl, hvorved man under brug af linser til fokusering af spektret, k er opfundet af H. A. Rowland.

kon'klave (lat. *conclave* aflukke af *clavis* nøgle), 1) lukket rum, i hvilket kardinalerne foretager pavevalget og som de siden 1274 først må forlade efter valget; 2) kardinalforsamlingen i k 1).

konklu'de're (lat.), slutte, drage en logisk slutning.

konklusion (lat.), 1) *filos.*, slutning el. slutsaetning i en logisk slutning(skæde); 2) *jur.*, domslutning, der indeholder retens afgørelse af en sag.

konkor'dan's (lat. *concordantia* overens-

stemmelse), alfabetisk fortegnelse over ord el. begreber i et skrift, k bruges især om Bibel-k, enten omfattende hele Bibelen el. dele deraf.

konkor'dan'te (lat. *concordans* overensstemmende) kaldes i *geol.* lag, der ligger over hinanden med samme lagstilling.

konkor'da't (lat. *concordare* være enig), overenskomst, især ml. pavestolen og fremmede stater.

kon'kor'diebogen (lat. *concordia* enighed), udg. 1580, indeholder de ty. luth. kirkes bekendelsesskrifter (bl. a. Konkordieformlen).

Kon'kor'dieformlen, luthersk bekendelsesskrift, affattet 1577 af luth. teologer, som formidlede ml. Melancthon's tilhængere og de strenge lutheranere. K antoges alm. i Tyskland, men ikke i Danmark. (kun i Slesvig), derimod i Sv. (1663).

konkre'ment (lat. *concrecere* vokse sammen), stenagtig dannelse, der udvikles i udførselsgang fra store kirtelorganer (nyre, lever, spytkirtel osv.), forekommer endv. i enkelte andre organer (lunger, bronkier, mave-tarmkanal). Fleste k indeholder bl. a. fosforur og kulsur kalk. Stofskifteanomalier og betændelse er af bet. for dannelsen af k. Overdreven nydelse af druer, tomater, rabarber etc. kan være årsag til dannelse af k bestående af oksalsur kalk.

kon'kre't (lat. *concrecere* vokse sammen), givet i sin hele fylde; mods. abstrakt. Ofte: det virkelige mods. det blot tænkte, enkel tilfl. mods. det almene.

konkretion (lat. *concretio* sammenvoksning), hårde klumpformede legemer, dannede i en sedimentbjergart, idet opløste stoffer afsættes og koncentrerer i særlige partier. Undertiden afsættes stoffet i bjergartens porer, undertiden skubber de dannede krystaller bjergarten til side. Eks. er flint-k, svovlskis-k, antrakonitbølger, fosforit-k.

konkubi'na't (lat. *concubinitus* af *concupere* ligge sammen (med)), varigt ikke-ægteskabeligt samliv, konku'bine, samleverske.

konkurrence [-ransa] (fr., af lat. *currere* løbe sammen) betegn., at en afgørelse træffes efter kapestrid. I det kapitalist. samf. er k ml. private virksomheder om afsætningsmarkeder drivkraften i produktionen. Liberalismen lægger afgør. vægt på den frie k. Efterh. er k gnm. sammenslutn. og organisationer begrænset stærkt, delvis også gnm. offentl. indgreb. Offentl. trustkontrol o. l. tilsigter genoprettelse af k.

konkurrenseeklausul, bestemmelse i en kontrakt, hvorved en person forpligter sig til ikke at drive en vis virksomhed el. tage ansættelse i en sådan. Især alm. i funktionærkontrakter. Ved aftalelovens § 38 er der åbnet domstolene adgang til helt el. delvis at tilsidesætte en k, navnlig når den utilbørligt indskrænker den påg. adgang til erhverv.

konkur're're (lat. *concurrere* løbe sammen), kappes, deltage i konkurrence.

kon'ku'rs (lat. *concursum* sammenløb, -stimlen; egl. kreditorernes sammentræden ved et fallitbø), opgørelse af en persons aktiver og passiver og af forb. dermed fordeling af aktiverne ml. hans kreditorer for at skaffe disse en ligelig fyldestgørelse. Indtræder ved skifterettens dekret i h. t. en af vedk. el. en af hans kreditorer fremsat begæring. De nærmere betingelser for, at en sådan begæring gyldigt kan fremsættes, indeholdes i konkursloven af 25. 3. 1872, der tillige fastsætter de nærmere regler om boets behandling. Kreditorerne inddeles i indtl. 6 klasser efter karakteren af deres fordringer, således at ingen kreditor i en lavere klasse kan opnå hel el. delvis dækning for sit krav, inden alle fordringer i en højere klasse er fyldestgjort. Konkursen har i visse henseender tilbagevirkende kraft, idet forsk. retshandler, der er indgået for k, kan omstødes (afkræftes). Kreditorerne indkaldes ved proklama, men dette har ikke præklusiv virkning, idet sådanne kreditorer, der melder sig efter dets udløb, har krav på fyldest-

konstans **fænomener**, *psyk.*, oplevede fænomeners relative uforandredhed trods ændring af de dem fremkaldende på-yrkingser.

konstansloven, i *arvelighedslæren* det forhold, at en individbestand af tilstrækkelig størrelse og med fri partnervalg ved forplantningen (fremmedbebrugning) beværer sin sammensætning uændret fra generation til generation.

kon'stant (lat.), uforanderlig; uafledelig; i *mat.* og *fys.* en uforanderlig, fast størrelse.

konstan'ta'n (lat. *constans* uforanderlig), elektr. modstandsmateriale, hvis modstandsfyldte er næsten uafhængig af temperaturen. Består af 58% kobber, 41% nikkel og 1% mangan.

'Konstanti'n (lat. *Constantini*), 11 rom. og byzantinske kejser:

Konstantin d. Store.

1. den Store (274-337), søn af Konstantius 1. og Helena, reg. 306-37, besejrede de andre kejsere, 310 Maximian, 312 Maxentius og 324 Licinius, gav de kristne religionsfrihed 313, flyttede 330 hovedstaden til det nygrundede Konstantinopel, ledede koncilet i Nikaæ mod arierne 325. Lod sig døbe på dødslejet. Konstantin 2. (315-40), reg. 337-40, faldt v. Aquileia mod broderen Constans 1. - Konstantin 4., søn af Constans 2., reg. 668-85, afviste 669 arabernes angreb på Konstantinopel. - Konstantin 5., søn af Leo 3., reg. 741-75, slog arabernes flåde 748, tabte Ravenna til langobarderne 751, fortsatte Leo 3.s kamp mod billeddyrkerne. - Konstantin 6., søn af Leo 4., reg. 780-97, afsat og blindet af moderen Irene. - Konstantin 7., søn af Leo 6., reg. 912-59, lod svigerfaderen Romanos (I) få kejserligt og passe forvaltningen, mens han selv helligede sig studier og forfatterskab. - Konstantin 9., reg. 1042-54, Zoës 3. mand. - Konstantin 10. Dukas, reg. 1059-67, mistede det meste af Lilleasien til seldsjukkerne. - Konstantin 11. Palæologos, reg. 1448-53, den sidste byzantinske kejser, faldt, da tyrkerne stormede Konstantinopel.

'Konstanti'n i. (gr. *Constantinos*) (1868-1923), *konige af Grækenl.* 1913-17, 1920-22. G. m. Sophie, søster til Vilh. 2. af Tyskl.; ønskede under 1. Verdenskrig tyskvenl. neutralitet, styrtet 1917 af Venizelos; tilbage 1920, afsat efter nederlag mod Tyrk.

Konstan'tin (1779-1831), *russ. storfyrste*, søn af Paul 1. 1815 chef for hæren i Polen, hvor K døde af kolera under oprøret 1830-31. Gav 1822 afkald på tronen til fordel for sin yngre broder Nikolaj (I).

Konstantin-Hansen, *Elise* (1858-1946), da. malerinde; datter af Constantin Hansen, medl. af »Den Frijs Udst.« fra 1893; især kunstdindustrielle arb.; udg. 1937 »*Samliv m. Da. Kunst*«.

Konstantinopel, 330-1453 navn på Istanbul.

Konstantinovka [-nsfka], by i Ukraine, N f. Stalino; 95 000 indb. (1939). Jernudsmeltning; kulfelt.

Konstantins basilika, d. s. s. Maxentius' basilika.

'Konstantinsbor'g, hovedgård VSV f. Århus, tidl. kaldet Stadsgård. 1661 af Fr. 3. udlagt til Gabriel Marselis, efter hvis søn den fik navnet K. 1703 stamhus; senere i slægten Charisius' eje.

'Konstantinsbuen i Rom, opført senest 315 til minde om Konstantin d. St.s sejr over Maxentius 312 (reliefferne ældre).

konstantinske gavebrev, berømt kirkeretsslig forfalskning fra 8. årh., if. hvilken Konstantin d. St. havde overgivet paven herredømmet i Vesten.

'Konstanz [-stanz], ty. by i Sudbaden v. Bodensee; 38 000 indb. (1939). Grl. af kejser Constantius I.

Konstanz-konciliet, økumenisk koncil

i Konstanz 1414-18; skulle reformere kirken på hoved og lemmer. Fik 3 samtidige paver afsat og en ny valgt, brændte Hus, men nåede ikke langt i reformerne.

konsta'te're (fr.), fastslå, godtgøre.

konstellation (*kon-* + lat. *stella* stjerne), 1) *psyk.*, sammentræf af forsk. psyk. faktorer; 2) *okkult*, planeternes stilling i det øjeblik, for hvilket horoskopet beregnes.

konster'ne're (lat.), bringe ud af fatning.

konstipation (*kon-* f lat. *stipare* pakke tæt), forstoppelse.

konstituere (lat. *constituere* fastsætte), ansætte midlertidigt; indrette, organisere; træde sammen under vedtægtsmæssig organisation; udgøre grundlaget for, danne.

konstituerende forsamling, hist. betegn. for forsk. nationalforsaml. i en rk. lande, oftest den grundlovgivende fors. efter et skifte i stats- el. regeringsform.

konstitution, 1) *jur.*, a) forfatning; b) midlertidig beskikkelse til at beklæde en stilling. Konstituti'onel', hvad der stemmer med en fri forfatning, konstitutiona'lisme, stræben efter en fri forfatning. 2) *med.*, samtlige et individs anlæg og egenskaber, spec. dets reaktioner overfor sygdomme o. 1. 3) *psyk.*, samlingen af et individs (overvejende) arvelige træk.

konstitutionsformel, kern. formel, som ikke blot angiver, hvilke grundstoffer og hvor meget af disse, der indgår i en kern. forb., men også viser, hvorledes atomerne indbyrdes er forbundne i molekylet. Eks.: svovlsyre (H_2SO_4) har k:

konstitutionspatologi, retning inden for sygdomslæren, der lægger vægt særlig på organismens indre betingelse for sygdoms opståen og forløb.

konstitutionstyper, personers legemlige og sjælelige særpræg. Anv. detsom legemstyper, den psykoforme, leptoforme og atletiske, dels om psykiske reaktionsformer og syntone, schizoide (schizotyme) og ixoide (ixotyme). Den *psykoforme* (psykniske) k er tæt, bred, med rummelig brystkasse, tilbøjelighed til fedme, den *leptoforme* k spinkel, slank, med tynde lemmer, den *atletiske* k kraftig, muskuløs. Den *syntone* type stemningspræget, uadvendt, kontaktsøgende, den *schizoide* mere indadvendt, kølig el. spændt, fanatisk, sær, og den *ixoide* præget af vedhængen, omstændelighed med fastklæben til tankegange og emner. (11. af legemstyper).

Konstitutionsudskottet [-tiit-] (sv. *utskott* udvalg), fast sv. rigsdagsudvalg (10 medl. fra hvert af kamrene), gennemgår statsrådsprotokol, afgiver erklæring vedr. forfatningsproblemer, rejst af k el. rigsdagen, ligeledes om valglove, kommunalvalglove m. m.

'konstituti'v (lat. *constituere* opstille, fastsætte), hvad der skaber en ny retsstands, officielt * grundlovgivende.

konstitutive domme, domme, der stifter el. opløser retsforhold, f. eks. skilsmisse-domme.

konstitutivt princip, hos Kant de erkendeformer, der af sansefornemmelserne opbygger erfaringsverdenen.

konstriktion (lat.), omsnøring, sammen-snøring, især anv. i med.

konstru'e're (lat. *construere* dynde sammen), sammenføje, bygge op; tegne; op-digte; *gramm.*, forbinde med, styre.

konstruktion (lat.: sammenføjning, bygning), 1) *gramm.*, den måde, hvorpå et

ord forbindes med andre. 2) *mat.*, frembringelse af en geometrisk figur med forlangte egenskaber v. hj. af visse instrumenter, som regel kun lineal og passer.

konstruktionsprofil, ved jernbaner den for bygningen af køretøjer fastsatte yderste begrænsningslinie.

'konstruktiv (lat. *construere* dynde sammen), opbyggende, vedr. opbygningen.

konstruktivt totalforlis foreligger, når skib kondemneres, fordi reparationsomkostningerne efter skade i forb. med skibets værdi i skadeligt stand er større end værdien efter reparationen; samme retsvirkning som virkeligt totalforlis.

konstruk'tør'r (fr. *constructeur* bygmester), egl. teknikker, der udfører konstruktionsarbejde; tidl. betegn. for teknikum-uddannede ingeniører.

konsubstantiation (*kon-* + lat. *substantia* eksistens), teol. udtryk for den luth. nadveropfattelse, at brød og vin er i nadverlempenterne s. m. Kristi legeme og blod.

'Konsul (lat., af *consulere* rådsrå), 1) øverste rom. embede i republikkens tid, to k valgtes årligt, til 366 f. Kr. kun patriciere, k var øverste krigsherre og ledede de dømmende og lovgivende forsaml. I kejsertiden mistede k reel magt, og der valgtes oftest flere par om året. Afskaffet af Justinian. 2) *admin.*, en til varetagelse af statens upolitiske, navnlig handelsmæssige interesser i udlandet ansat person. Kan være en udsendt tjenestemand (consul missus) el. udpeget bl. dertil egnede personer på stedet (valg-k, consul electus).

konso'la'rjurisdiktion (lat. *consularis* vedr. en konsul), den tidl. i visse navnlig orientalske lande beståendeordning (kapitulationer), hvorefter fremmede konsulter udøvede domsmyndighed o. var deres lands statsborgere, idet disse nød eksterritorialitet.

konso'la'rkonventioner, traktater indeholdende bestemmelser om konsulers retsstilling og beføjelser.

konso'la't (lat.), en konsuls embede.

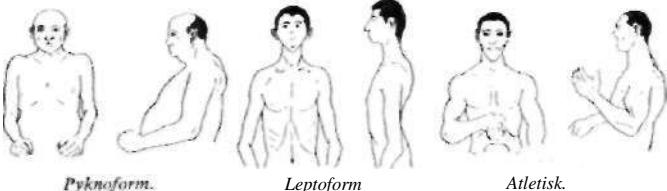
Konsulat, Frankrigs regeringsform fra 1799, da Napoleon Bonaparte foretog statskup (18. brumaire) til 1804, da halvt og kejserligt. K var kamufleret dikta-tur; af 3 konsulter med uldøvende magt havde Bonaparte hele ledelsen som første-konsul og kontrollerede gnm. udviklede valgretter, hvem der kom ind i de 3 lovgivende råd: Senat, Tribunal, Lovgivende Forsamling.

konstulatsageA, konfliktspørgsmål, der 1905 blev anledning til den no.-sv. unions sprængning. I 1890erne rejste Norge krav om eget udenrigsret og konsultatsvæsen, det sidste især begrundet m. Norges store søfartsinteresser. Sv. stillede sig afvisende, da unionen derefter praktisk talt ville være betydningsløs. Norge ved 1895, men genoptog sagen efter 1900. Efter gensidige forsøg på imødekommenhed strandede forhandlingerne ved et sv. forslag, der efter no. opfattelse rummede »lydrigepunkter« (nov. 1904). Chr. Michelsen dannede da samlingsmin. af de borgerl. partier og gennemførte enstemmig stortingsvedtagelse af særlig no. konsultatslov maj 1905. Da Oscar 2. nægtede sanktion, erklærede Stortinget unionen for opløst, da kongen ikke kunne danne en no. regering, der ville tage ansvar for sanktionsnægtelse.

konsulent (lat. *consulens* en, der råds-lår), sagkyndig rådgiver.- konsu'le're, rådspørge (sagfører, læge, konsulent).

konsultation, rådspørgen, tiden hvori en læge lader sig rådspørge.

konsultativ (lat. *consultare* rådsrå), råd-

Pyknoform.

Leptoform

Atletisk.

givende, k statsraeder i Sv. en minister, der ikke har nogen egen af forval tn. under sig. 10. 4.-8. 7. 1940 var Brorsen, Krag, Hauch, Christmas Møller, Fibiger og Hasle k ministre uden portefeuille i den da. samlingsregering; hver af dem var attacheret et el. to fagministerier.

konsul'te're (lat. *consultare* raadsla), d. s. s. konsulere.

konsum (lat. *consumere* forbruge), forbrug, konsum, populær sv. betegn. for brugsforening, konsu'men't, forbruger, konsu'me're, opbruge, fortære.

konsumenter, i nationaløkon. efter-spørgere's fordel ved at købe til en lavere pris, end han havde været villig til at give, hvis han kun havde kunnet købe et mindre kvantum.

konsumtion (lat. *consumere* forbruge), forskellige gi. da. nærings- og forbrugsafgifter m. v., saiedes en port-k ved indførsel af varer gnr. byporten, k ophævedes 1851. Jfr. accise.

kontagi'ø's (lat. *contagio* berøring), smit-som.

kon'takt (lat. *contactus* berøring), *velekt.*, a) betegn. for det sted i elektr. apparater, hvor strømmen slutes el. afbrydes; b) betegn. for elektr. afbryder i installation. 2) *psyk.*, a) berøring ved hjælp af berøringssansen, b) social (sympatisk) forbindelse med andet individ.

kontaktbjergarter, de ved kontaktmetamorfose omdannede bjergarter.

kontaktelektricitet, elektricitet frembragt ved berøring ml. to forsk. stoffer. k er virksom ved gnidningselektricitet og galvaniske elementer.

kontaktepidemi opstår ved direkte smit-teoverførelse fra individ til individ.

kontaktgifte, giftstoffer, som virker v. berøring. Anv. især om gifte til insekt-bekæmpelse.

kontaktglas, brilleglas til direkte anv. på øjet bag øjenlægen. Tilpasningen er endnu noget kompliceret, og ikke alle tåler at bruge dem.

kontaktkatalysator, katalysator, som virker v. berøring ml. katalysatoren (uden at denne f. eks. opløses) og reaktionsblandingen.

kontaktkopiering, fot. kopieringsmetode, hvor negativt bringes umiddelbart op ad positivmateriale.

kontaktmetamorfose, *geol.*, ændringer i bjergarter i nærheden af fremtrængende magma, k skyldes især varmen. Ved lavastømme og gange mærkes virkningen kun få m fra magmaet. Skifer bliver brændt el. omdannes til porcelænsjaspis, kalk bliver kornet, kul til grafit. Ved dybbjergarter kan mere gennemgribende virkninger spores til fl. hundrede m fra magmaet og nye mineraler kan opstå. Skifer bliver til hornfels, kalksten til marmor o. s.v. Trænger der fremmede stoffer i damp-el. flydende formind i sidestenen, opstår pneumatolytiske omdannelser.

kontaktmetode, *kern.*, syntesemetode, anv. v. svovlsyrefabrikationen, hvor svovldioksyd omdannes til svovltrioksyd, ved s. m. ilt at ledes over en kontaktkatalysator.

kontaktpotential, *fys.*, den spændingsforsk. der opstår i berøringsstedet ml. to metaller.

Kontaktudvalg, Frihedsrådets, udvalg af Danm.s Frihedsråd, oprettet juli 1944, formidlet forbindelse ml. frihedsrådet (Schoch), siden Frode Jakobsen; Houmann, siden Alfr. Jensen) og rigs-dagspolitikkerne (H. C. Hansen, Axel Møller).

kontamination (lat. *contaminatio* besmitelse) *sprog.*, sammenblanding af to udtryksformer, f. eks. »fødemidler« af »fødevarer« og »næringsmidler«; »han hører til en af mine venner« af »han er en...« og »han hører til mine...«.

kon'tan't betaling (fr. *comptant* med rede penge), købsummens erlægelse samtidig m. varens levering. If. handels-sædvane indrømmes ofte ved k køberens en vis frist (14 el. 30 dage).

kon'tekst (lat. *contextus* egl: sammen-vævning), sammenhæng.

kontemplation (lat. *contemplatio* beskuelse, betragtning), indre betragten, selv-

fordybelse, især hos mystikerne, kon'templati'v, indadvendt, tankefuld.

kontempo'rae'r (*kon-* + lat. *tempus* tid), samtidig.

kontenance [kDnte'naisa] (fr. af lat. *continere* holde sammen), selvbeherskelse, fatning.

kon'tentum, lydkulisser, f. eks. til brug ved radioudsendelser.

konti, flertal af konto.

konti'nen't (lat. *continens* sammenhængende), fastland, kontinen'ta'l, fastlands-

kontinen'ta'lbevægelser, *geol.*, vidstrakte langsomme hævninger og sænkninger, der rammer store dele af fastlandsblokkene og resulterer i transgressioner og regressioner, k har fundet sted under hele den *geol.* udvikling. Står for det meste i forbindelse med isostasiforhold.

kontinentale aflejringer, *geol.*, aflejringer, der er opstået på fastlandet i modsæt. til marine (hav-) aflejringer. Omfatter terrestriske, glaciale, limniske og fluviatile dannelser.

kontinentalsoklen, *geol.*, den under havet liggende del af fastlandsblokkene; k når med ringe støjhed til ca. 200 m, hvor stjeler skrånt beg.; k er muligvis overskyldt ved havets stigning p. gr. af kvartære indlandsis' afsmeltning.

kontinental-systemet, Napoleon I.s fastlandsspærring 1806.

kontinentforskydning, *geol.*, fastlandsblokkenes forskydning i forh. til hinanden »sejlende« på sima-underlaget. k anv. af Staub og Wegener til forklaring af bjergkæders dannelse o. m. a. *geol.* forhold.

kontin'gen's (lat. *contingere* berøre, indtræffe), tilfældighed, den opfattelse, at verdens gang ikke er helt lovbundet, men giver plads for tilfældet.

kontin'gen't (*contingere* berøre), bidrag; medlemsbidrag.

kontin'ge'te'ring, regulering af udenrigshandelen i kvanta, idet der fastsættes de største mængder (kontingenterne) af forsk. varer, som må indføres fra el. udføres til det enkelte land. k har været meget anv. i 1930ernes restriktive handelspolitik.

kontingenthjælp ydes eft. folkeforsikringsloven og arbejdsløshedsforsikringsloven til betaling af kontingentrestancer i syge- og arbejdsløshedskasser, som kunne bringe medlemsrettighederne i fare. 1945-46: 103 000 understøtt.

kontinuationsudlæg (lat. *continutio* fortsættelse), udlæg der foretages i fortsættelse af et tidl. foretaget udlæg, fordi dette ikke har ført til fuldstændig fyldestgørelse.

kontinu'e're (lat.), vedvare, fortsætte, kon tinu'e'rlig, vedvarende,fortløbende, uafbrudt, kontinui'te't, uafbrudt sammenhæng.

kontinuerlig bjælke el. drager, hviler på fl. understøtninger, uden at der over understøtningerne findes charniers. k er i reglen en økonomisk konstruktionsform p. gr. a. en større udyntelse af konstruktionsmateriale.

kontinuerlig variabilitet, glidende foranderlighed udep spring, f. eks. variationen i vægt, højde osv.

kontinu'e'rt funktion. *Mat.*, en funktion $y = f(x)$ siges at være k, når der til en lille ændring af x altid svarer en lille ændring af y.

kontinuert spektrum, et spektrum, der indeholder alle farver uden noget mellemrum, k udsendes af glødende faste og flydende legemer. (111. se tavle Farver og Spektre).

'konto (ital. *conto* regning) (flertal 'konti), det regnskab, hvorpå beslegtede poster i et bogholderi samles, k kan inddeles i 4 grupper, eftersom de registrerer udgifter, indtægter, aktiver el. passiver. Hver k har to sider, debet (t. v.) og kredit (t. h.); den beløbsmæssige difference ml. debet og kredit benævnes saldo.

kontoku'ran't (ital. *conto corrente* løbende regning), det løbende mellemværende ml. to forretn.-forb., der ikke afregner hver forretn. for sig. Også en (periodisk) ud-

skrift af et sådant mellemregnskab, evt. m. rentebereg.

kontoplan, systematisk, i reglen grafisk oversigt over de i en virksomheds bogholderi anv. konti, som viser sammenhængen ml. disse og derved giver bedre overblik.

kon'to'r (fr. *comptoir* disk; af: i forretn. m. m.), lokale, hvor en virksomheds adm.-in. arbejde udføres.

kontorassistent, tjenestemandstilling; avancementstill. fra kontorist.

Kontoret, fra 13. årh. de hanseatiske købmænds kvarter i Bergen (nu Tyskebryggen).

kontorflag, det private, særprægede flag, som et rederi benytter, og som føres af dets skibe. (Hertil farvetavle).

kontormaskiner bruges til at lette arbejdet v. brevskrivning, regnearbejde og bogføring, k omfatter skrive-, adresse-rings- og frankeringsmaskiner, duplikatorer, regne- og bogføringsmaskiner.

'kontra (lat. *contra*), imod, over for; tvær, vanskelig; mod-.

kontra-alt (ital. *contralto*), den dybeste kvindestemme.

kontra-appel. Under den før retsplejelovent gældende ordning var det alm., at en appel fra den ene part efterfulgtes af en tilsv. appel, k, fra modparten, for at denne kunne sikre sig, at appelinstansen også tog spørgsmålet om en ændring af dommen til hans fordel under påkendelse.

kontra-approcher [-a'projar] (fr. *ap-procher* nærme sig), *mil.*, løbegrave, som forsvareren fører mod angriberen.

kontra-appel (ital. *contrabando*, *egi*: mod befalingen; smugleri), varer der søges ind- el. udført i strid med et bestående forbud, spec. i bet. krigs-k: krigsforødenheder, som en krigsførende magt kan beslaglægge, når de ad søvejen transporteres til fjendtligt område.

kontrabas (ital. *contrabasso*), det største og dybestklingende stryge-instrument. Har normalt fire strenge, stemt i E, A,

kontrabog, bog, hvori en forretningsdrivende, til kontrol el. f. beregn, af i ^{jk} bonus, sideløbende m. sit eget regnskab noterer ^{<^HPPft} ydelser til og modtydelser ^{ELfs\$Sn} fra en kunde, som han ^{aH} står i fast handelsforb. ^{^BSJBJ} BH ML

kontradans el. *kontredans* ^K (fr. *contredance* forvansk-B ning af eng. *country-dance* X| 9p landlig dans), i det 18. årh. ^3H1^ ^p brugt om en dans, hvor de ^{Kontralm} dansende stod over for hinanden, deraf en sammenblanding med ordet »contra«.

kontradiktionsprincippet, modsigelseslægen (lat. *contradictio* modsigelse), i logikken den sætning, der siger, at et udsagn ikke både kan være sandt og falskt.

kontradik'to'risk (lat. *contradicere* modsig), (selv-)modsigende, forhold ml. udsagn, der hverken kan være sande el. falske samtidigt.

kontradiktorisk princip, i retsplejen grundsaetningen om, at en part skal have adgang til at ytre sig m. h. t. alt, hvad modparten fremfører.

'kontrafagot, blæseinstrument, stemt en oktav dybere end fagotten.

kontrafej [-'fai'] (af fr. *contrefait* det efter-gjorte), portræt.

kontra'he're (lat. *contrahere* trække sammen; blive enig om), trække sammen, forkorte; slutte kontrakt el. traktat, kontra'hen't, den der indgår en kontrakt.

kon'trakt (lat. *contrahere* trække sammen; blive enig om), skriftlig aftale; i kortspil betegn. for slutmeldingen.

kontrakt-bridge, den nu alm. form for bridge; i k spiller meldingerne en langt større rolle end i auktions-b., da kun de vundne træk tæller, der er meldt ved spillets begyndelse.

kontraktfrihedens grundsaetning, princip i ældre retsvidenskab om, at der

givende, **k** statsråd er i Sv. en minister, der ikke har nogen gren af forvalt. n. under sig. 10. 4.-8. 7. 1940 var Brorsen, Krag, Hauch, Christmas Møller, Fibiger og Hasle **k** ministre uden portefeuille i den da. samlingsregering; hver af dem var attachéer et l. to fagministerier.

konsul'te're (lat. *consultare* rådslå), d. s. s. konsulere.

konsu'm (lat. *consumere* forbruge), forbrug, 'konsum, populær sv. betegn. for brugsforening, konsu'men't, forbruger, konsu'me're, opbruge, fortære.

konsumentrente, i nationaløkon. efterspørgersens fordel ved at købe til en lavere pris, end han havde været villig til at give, hvis han kun havde kunnet købe et mindre kvantum.

konsumtion (lat. *consumere* forbruge), forskellige gi. da. nærings- og forbrugsafgifter m. v., således en port-k ved indførsel af varer gnm. byporten, **k** ophævedes 1851. Jfr. accise.

kontagi'ø's (lat. *coniagio* berøring), smitsom.

kon'takt (lat. *contactus* berøring), *velekt.*, a) betegn. for det sted i elektr. apparater, hvor strømmen slutes el. afbrydes; b) betegn. for elektr. afbryder i installation. 2) *psyk.*, a) berøring ved hjælp af berøringssansen, b) social (sympatisk) forbindelse med andet individ.

kontaktbjergarter, de ved kontaktmetamorfose omdannede bjergarter.

kontaktelektricitet, elektricitet frembragt ved berøring ml. to forsk. stoffer. **k** er virksom ved gnidningselektricitet og galvaniske elementer.

kontaktepidemi opstår ved direkte smitteoverførelse fra individ til individ.

kontaktgifte, giftstoffer, som virker v. berøring. Anv. især om gifte til insektbekæmpelse.

kontaktglas, brilleglas til direkte anv. på øjet bag øjenlægen. Tilpasningen er endnu noget kompliceret, og ikke alle tåler at bruge dem.

kontaktkatalysator, katalysator, som virker v. berøring ml. katalysatoren (uden at denne f. eks. opløses) og reaktionsblandingen.

kontaktkopiering, fot. kopieringsmetode, hvor negativet anbringes umiddelbart op ad positivmaterialet.

kontaktmetamorfose, *geol.*, ændringer i bjergarter i nærheden af fremtrængende magma. **k** skyldes især varmen. Ved lavastrømme og gange mærkes virkningen kun få m fra magmaet. Skifer bliver brændt el. omdannes til porcelenjaspis, kalk bliver kornet, kul til grafit. Ved dybbjergarter kan mere gennemgribende virkninger spores til fl. hundrede m fra magmaet og nye mineraler kan opstå. Skifer bliver til hornfels, kalksten til marmor o.s.v. Trænger der fremmede stoffer i damp-el. flydende form ind i sidestenen, opstår pneumatolytiske omdannelser.

kontaktmetode, *kern.*, syntesemetode, anv. v. svovlsyrefabrikationen, hvor svovldioksyd omdannes til svovltrioksyd, ved s. m. ilt at ledes over en kontaktkatalysator.

kontaktpotential, *fys.*, den spændingsforsk. der opstår i berøringsstedet ml. to metaller.

Kontaktudvalg, Frihedsrådet, udvalg af Danm.s Frihedsråd, oprettet juli 1944, formidlede forbindelse ml. frihedsrådet (Schoch, siden Frode Jakobsen; Houmann, siden Alf. Jensen) og rigsdagspolitikerne (H. C. Hansen, Axel Møller).

kontamination (lat. *contaminatio* besmitte) *sprov.*, sammenblending af to udtryksformer, f. eks. »fødemidler« af »fødevarer« og »næringsmidler«; »han hører til en af mine venner« af »han er en...« og »han hører til mine...«.

kon'tan't betaling (fr. *comptant* med rede penge), købesummens erlægelse samtidig m. varens levering. If. handelsvædnene indrømmes ofte ved **k** køberens en vis frist (14 el. 30 dage).

kon'tekst (lat. *contextus* egl. sammenvævning), sammenhæng.

kontemplation (lat. *contemplatio* beskuelse, betragtning), indre betragtning, selv-

fordybelse, især hos mystikerne, kon'templati'v, indadvendt, tankefuld.

kontempo'ræ'r (*kon-* + lat. *tempus* tid), samtidig.

kontenance [konte'nuijsa] (fr. af lat. *continere* holde sammen), selvbeherskelse, fatning.

kon'tentum, lydkulmissen, f. eks. til brug ved radioudsendelser.

konti, flertal af konto.

konti'nen't (lat. *continens* sammenhængende), fastland, kontinen'ta'l, fastlands-.

kontinen'ta'lbevægelser, *geol.*, vidtstrakte langsomme hævnninger og sænkninger, der rammer store dele af fastlandsblokkene og resulterer i transgressioner og regressioner, **k** har fundet sted under hele den *geol.* udvikling. Står for det meste i forbindelse med isostasiformhold.

kontinentale aflejringer, *geol.*, aflejringer, der er opstået på fastlandet i modsætn. til marine (hav-) aflejringer. Omfatter terrestriske, glaciare, limniske og fluviatile dannelser.

kontinentalsoklen, *geol.*, den under havet liggende del af fastlandsblokkene; **k** når med ringe støjhed til ca. 200 m, hvor stejlere skrænt bæg.; **k** er muligvis overskyldet ved havets stigning p. gr. af kvartære indlandsis' afsmeltning.

kontinental-systemet, Napoleon I.s fastlandsspærring 1806.

kontinentforskydninger, *geol.*, fastlandsblokkenes forskydning i forh. til hinanden »sejlende« på sima-underlaget. **k** anv. af Staub og Wegener til forklaring af bjergkæders dannelse o. m. a. *geol.* forhold.

kontin'gen's (lat. *contingere* berøre, indtræffe), tilfældighed, den opfattelse, at verdens gang ikke er helt løvbundet, men giver plads for tilfældet.

kontin'gen't (*contingere* berøre), bidrag; medlemsbidrag.

kontingen'te'ring, regulering af udenrigshandelen i kvanta, idet der fastsættes de største mængder (kontingenterne) af forsk. varer, som må indføres fra el. udføres til det enkelte land. **k** har været meget anv. i 1930'ernes restriktive handelspolitik.

kontingenthjælp ydes eft. folkeforsikringsloven og arbejdsløshedsforsikringsloven til betaling af kontingentstancer i syge- og arbejdsløsheds-kasser, som kunne bringe medlemsretighederne i fare. 1945-46: 103 000 understøtt.

kontinuationsudlæg (lat. *continutio* fortsættelse), udlæg der foretages i fortsættelse af et tidl. foretaget udlæg, fordi dette ikke har ført til fuldstændig fyldestgørelse.

kontinu'e're (lat.), vedvare, fortsætte, kontinu'e'rli'g, ved varende,fortløbende, uafbrudt, kontinui'te't, uafbrudt sammenhæng.

kontinuerlig bjælke el. *drager*, hviler på fl. understøtninger, uden at der over understøtningerne findes charniers. **k** er i reglen en økonomisk konstruktionsform p. gr. a. en større udnyttelse af konstruktionsmaterialet.

kontinuerlig variabelitet, glidende foranderlighed uden spring, f. eks. variationen i vægt, højde osv.

kontinu'ert funktion. *Mat.*, en funktion $y = f(x)$ siges at være **k**, når der til en lille ændring af x altid svarer en lille ændring af y .

kontinuerligt spektrum, et spektrum, der indeholder alle farver uden noget mellemrum, **k** udsendes af glødende faste og flydende legemer. (Ill. se tavle Farver og Spektre).

'konto (ital. *conto* regning) (flertal 'konti), det regnskab, hvorpå beslægtede poster i et bogholderi samles, **k** kan inddeles i 4 grupper, eftersom de registrerer udgifter, indtægter, aktiver el. passiver. Hver **k** har to sider, debet (t. v.) og kredit (t. h.); den beløbsmæssige difference ml. debet og kredit benævnes saldo.

kontoku'ræn't (ital. *contocorrente* løbende regning), det løbende mellemværende ml. to foretn.-forb., der ikke afregner hver foretn. for sig. Også en (periodisk) ud-

skrift af et sådant mellemregnskab, evt. m. rentebereg.

kontoplan, systematisk, i reglen grafisk oversigt over de i en virksomheds bogholderi anv. konti, som viser sammenhængen ml. disse og derved giver bedre overblik.

kon'to'r (fr. *comptoir* disk; afd. i forretn. m. m.), lokale, hvor en virksomheds adm. arbejde udføres.

kontorassistent, tjenestemandstilling; advancementstill. fra kontorist.

Kortoret, fra 13. årh. de hanseatiske købmænds kvarter i Bergen (nu Tyske-bryggen).

kontorflag, det private, særpregede flag, som et rederi benytter, og som føres af dets skibe. (Hertil farvetavle).

kontormaskiner bruges til at lette arbejdet v. brevskrivning, regnearbejde og bogføring, **k** omfatter skrive-, adresserings- og frankeringsmaskiner, duplikatorer, regne- og bogføringsmaskiner.

'kontra (lat. *contra*), imod, over for; tvært, vanskelig; mod-.

kontra-alt (ital. *contralto*), den dybeste kvindestemme.

kontra-appel. Under den før retsplejelovent gældende ordening var det alm., at en appel fra den ene part efterfulgtes af en tilsv. appel, **k**, fra modparten, for at denne kunne sikre sig, at appellinstansen også tog spørgsmålet om en ændring af dommen til hans fordel under påkendelse.

kontra-approcher [-a'proʃr] (fr. *approcher* nærme sig), *mil.*, løbegrave, som forsvareren fører mod angriberen.

kontra'bande (ital. *contrabando*, egl. mod befalingen; smugleri), varer der søges ind el. udført i strid med et bestående forbud, spec. i bet. krigs-k: krigsforbødenheder, som en krigsførende magt kan beslaglægge, når de af søvejen transporteres til fjendtligt område.

Kontrabas (ital. *contrabbasso*), det største og dybestklingende strygeinstrument. Har normalt fire strenge, stemt i E, A, **m**

kontrabog, bog, hvori en forretningsdrivende, til kontrol el. f. beregn, af X bonus, sideløbende m. sit eget regnskab noterer udgifter til og modydelse fra en kunde, som han står i fast handelsforb. **JK B...**

kontradans el. *kontredans* JE **Hk** (fr. *contredance* forvanskning af eng. *country-dance* Vg **Sp** landlig dans), i det 18. årh. **^'BJJP** **^'K** brugt om en dans, hvor de dansende stod over for hinanden, deraf en sammenblanding med ordet »contra«.

kontradiktionsprincippet, modsigelsessætning (lat. *contradictio* modsigelse), i logikken den sætning, der siger, at et udsagn ikke både kan være sandt og falskt. _

kontradik'to'risk (lat. *contradicere* modsig), (selv-)modsigende, forhold ml. udsagn, der hverken kan være sande el. falske samtidigt.

kontradiktorisk princip, i retsplejen grundsetsningen om, at en part skal have adgang til at ytre sig m. h. t. alt, hvad modparten fremfører.

'Kontrafagot, blæseinstrument, stemt en oktav dybere end fagotten.

kontrafej [-'fai'] (af fr. *contrefaît* det eftergjorte), portræt.

kontra'he're (lat. *contrahere* trække sammen; blive enig om), trække sammen, forkorte; slutte kontrakt el. traktat, kontra'hen't, den der indgår en kontrakt.

kon'trakt (lat. *contrahere* trække sammen; blive enig om), skriftlig aftale; i kortspil betegn. for slutmeldingen.

kontrakt-bridge, den nu alm. form for bridge; i **k** spiller meldingerne en langt større rolle end i auktions-b., da kun de vundne træk tæller, der er meldt ved spillets begyndelse.

kontraktfrihedens grundsætning, princip i ældre retsvidenskab om, at der

DANSKE REDERIERS KONTORFLAG OG SKORSTENSMÆRKER

	 % Rederiet „Anholt“ København		 % Dansk-Norsk % København		 % „Olsen“ & „Vestergaard“ (J. Lauritzen) København		 Det Danske Petroleumsselskab % København		Søfartsmuseet
	 % „Jette“ (Chr. Jensen) København		 De Forenede Buperselskaber København		 N. C. Munberg København				Pastorsøen
	 % paa Bunkene af 1866 København		 Det Forenede Dampskibsselskab % København		 % „Motorframp“ København		 % „Progress“ % (Marius Nielsen & Søn) København		 Tankikøbsrederiet % Fredericia
	 Allé Christensen % København		 % De Forenede Kulkøberer København		 % „Myren“ % København		 Rederiet Dve Skov Frederiksberg		 % „Torn“ % København
	 % H. C. Christensen Hørst		 % Grøns-Håndsted Færgetert Grøns		 Rederiet A. P. Møller København		 De danske Statsbaner		 % „Vendla“ % København
	 C. Clavens Dampskibsselskab Svendborg		 % „Hafnia“ % København		 % Carl Nielsen København		 Det Store Nordiske Telegraf-Selskab % København		Chr. Vehn Esbjerg
	 % „Danis“ % København		 % „Højndal“ % København		 % „Norden“ % København		 % Danske Sukkerfabrikker København		 % „Ørsund“ København
	 % „Dannebrog“ % København		 % Kryolith Mine- & Handelselskab København		 % „Orion“ % København		 % E. Z. Switzers Bergnings-Estrelise København		Det Østasiatiske Kompagni % København
	 % Dansk-Fransk % København		 Danske Kulkompagni % København		 % „Orion“ % København		 % Svylenske % Svendborg		 Ostbomholmske V/i Høks.

bestod fuldstændig frihed til at indgå alle kontrakter, som ikke var forbudt i lovgivn. el. var i strid med »særbarheden« d. v. s. ærlighed, hæderlighed. Om end k stadig gælder som alm. grundsetning, er aftalefriheden i nutiden i mange forhold indskrænket v. lovbestemmelser, f. eks. m. h. t. udstrækningen af konkurrenceklausuler, forsikringsaftaler samt arbejdsaftaler.

kontrak¹ ti¹ I (lat. *contrahere* trække sammen) kaldes hvert af de væv i legemet, der er i besiddelse af sammentræknings-evne.

kontraktion (lat.), sammentrækning; 1) *fonet.*, spec. af to vokaler til een: tager til ta'er og ta'r. 2) *med.*, den ændring i en muskels elastiske egenskaber, der følger på et virksomt irriterende. 3) *økon.*, indskrænkn. af den økon. aktivitet i samfundet, f. eks. i nedgangsperioder og under deflation.

kontraktionsring, kontraktionsfure ml. den svangre livmoders øverste sammentrækkende og nedre udvidede del.

kontraktionsteori, geol. teori if. hvilken jorden ved afkøling trækker sig sammen, hvilket bevirker, at den allerede dannede jordskorpe må »slå folder«, d. v. s. danne bjergkæder.

kontrak² tu^r (lat.), sammentrækning, hvorved leds bevægelighed indskrænkes. Kan skyldes lidelser i selve ledet, i de omgivende bløddele, i musklerne el. i huden (ar efter brandsår).

kontramarch, *mil.*, bevægelse udført af en afdeling på stedet for at få modsat front med l. geled forrest.

kontraoktav, *mus.*, omfatter tonerne C'-H'.

'kontraposition (*kort- tra* - lat. *positio* anbringelse), i logikken: ombytning af en kategori risk doms subjekt og prædikat, idet de samtidig begge negeres. *Kontraoktav.*

'kontrapun² kt (mlat. *contrapunctum* modpunkt, modnote), en mus. kompositionsteknik, hvor alle stemmer er jævnyrdige og melodisk og rytmisk selvstændige.

'kontrasignatur, en min. s. med under- skrift på de af kongen underskrevne love o. a. udfærdigelser. If. den da. grl. nødvendig for at give de lovgivningen og reg. vedk. beslutninger gyldighed; kontra- sig² ne're, meddele k.

kon² trast (lat. *contra* mod + *stare* stå), iøjnefaldende modsætning ml. to fænomener.

kontrastfarve, d. s. s. komplementær- farve.

kontrastfølelser, følelser, der ved at optræde i tilslutn. til hinanden fremhæver hinanden.

kontrastrad, tal for fot. plade, der angiver sammenhængen ml. indstrålet lys og fremkaldt sværning.

kontrastoffer, ugiftige stoffer, der i vandig opløsning el. emulsion indføres i det mennesk. legemes hulorganer ved røntgenundersøgelse af disse. P. gr. af stoffernes høje atomvægt (bariumsulfat og org. jodholdige forb.) absorberer de røntgenstrålerne, og de påg. hulorganer ses som en skygge på røntgenbilledet.

kontra² søgsmål, i ældre ret det søgsmål, hvormed en sagsøgt gjorde et modkrav på sagsøgeren gældende. Et sådant særligt søgsmål er ikke mere nødvendigt, for at et modkrav kan tages i betragtning.

kontravallation (*kontra-* + lat. *vallum* vold), *mil.*, belejrerens forskningslinie uden om den belejredes.

kontravention (*kontra-* + lat. *venire* komme, gå), overtrædelse af lov, forbud el. overenskomst.

'kontre- (fr. *contre*), mod-, tæt op til.

kontreadmiral, da. søofficersgrad; i rang lige under viceadmiralen.

kontregarde (fr.), *mil.*, udenværk til værn for hovedvoldens bastioner el. halvmånens eskarpe.

kontreskarpe (*kontre-* + fr. *escarpe* stejl skråning), voldgravs ydre skråning.

kontribu² e're (lat. *contribuere* tildele), betale afgift, bidrage; medvirke.

kontribution (af *kontribuere*), l) i ældre

tid betegn. for visse skatter; 2) penge- ydelse, der af besættelsesmagten pålægges befolkningen i et besat område.

kon² trol² (fr. *contrôle*, egi: kontraregnskab), undersøgelse, eftersyn, opsyn; kontrol- 'le're, føre k.

kon² trolapparater, apparater, som automatisk registrerer en handling el. kontrollerer udførelsen af et arbejde.

kon² trolforeninger, sammenslutt. af kvægbrugere, som i fællesskab antager en mand, der rejser rundt og kontrollerer malkekøernes ydelse og foderforbrug samt fører bog herover og gør avisoptegn. om de enkelte dyr. Der findes i Danm. ca. 1800 k; godt 50% af landets køer kontrolleres.

kon² trolgruppe, gruppe af individer, som ved visse undersøgelser benyttes til sammenlign. med en anden gruppe, der har været underkastet en bestemt behandling (f. eks. en læreproces) for at dennes indflydelse kan konstateres.

kon² trol'ler (eng. *controllor*, egi: kontrol- lør), *elektr.*, styreapparat for elektr. motorer, der f. eks. anv. ved elektr. sporveje og ved kræner.

kon² trolministre, betegn. for de 3 da. politikere (Rottbøll, J. C. Christensen, Stauning), der ved krisen om salget af Da. Vestindien 1916 optoges i det radikale min. Zahle som repr. for de øvr. partier. Ophørte 1918 før valget, idet dog Stauning forblev i min. som udtryk for rad.-soc.dem. samarbe.

kon² trolreder til høns er indrettet således, at en nedfaldende klap spærrer hønen inde i reden, indtil hønsespasseren kommer til stede, så han kan notere, hvilken høne, der har lagt ægget, og evt. mærke dette for derved at nå frem til de bedst ydende racer.

kon² trolure bruges til tidskontrol på arbejdspladser ved mekan. afstempling af kontrolkort.

kon² trolvers (lat. *controversus* modvendt), strid, stridsspørgsmål.

kon² trær² (fr. af lat.), stik imod; stædig, tvær.

kon² tubere'na'l (lat. *contubernalis* telt-kammerat), person, som deler værelse med en anden

kon² tumacialproces [-si'a'l] (lat. *contumacia* genstridighed), ordningen af retsplejen i sager, hvorunder en af parterne udebliver, uden at dette udelukker, at der afsiges dom i sagen.

kon² tu'r (fr. *contour* omrind), i et kunstværk de linier, der omkredser en figur el. genstand.

kon² tusion (lat.), kvæstelse; med. betegn. for en læsion fremkaldt af vold med stump genstand.

'konus (gr.-lat. *conus* kegle), et kegleformet legeme.

konuskobling, friktionskobling, hvor koblingsdelene har kegleformede berøringsflader.

kon² val' (lat. *convallis* dal; plantens voksested) (*Polygo² natum*), slægt af k-fam. Ørtermed3-tallige klokkeformede blomster i fåblomstrede klaser. 3 arter i Danm., af hvilke stor-k el. Salomons segl (P. multiflorum) er den alm.; også dyrket i haver.

konvaleder (*He² pialus lupulinus*), sommerflugt, hvis larver lever af konvalrødder.

kon² veks (lat. *convexus* hvælvet), udadvælvet, modsat konkav; *mat.*, en figur kaldes k, dersom ethvert linie- stykke, hvis endepunkter tilhører fig., i sin helhed ligger i denne.

konvektion (lat. *convehere* bære sammen) el. *varmestromning*, flytning af varmemængder ved strømninger i luft el. vædsker forårsaget ved vægtfyldænderinger ved opvarmning; udnyttes f. eks. ved varmeafgivelsen fra en radiator, som hidrører fra, luften omkr. radiatoren opvarmes og derved bringes til at cirkulere i rummet.

konve² ne're (lat. *convenire* komme el. træffe sammen, passe), være tilpas;

konveni'en's, hvad der er passende, god tone, skik og brug.

kon² ven't (lat. *conventus* forsamling, sammenkomst), 1) forsamling af stemmeberettigede i et kloster (kongregation); 2) præstesammenkomst (i Danm); 3) det fr. nationalkonvent 1792-95.

konven'tikel (lat. *convenculum* lille forsamling), gudelig forsamling.

Konventikelplakaten af 1741, forordning (bortfaldet 1849), der stillede de gudelige forsamlinger under præstelig opsyn.

konvention (lat.), overenskomst, vedtægt, konventio'na'l, som beror på en konvention.

konventio'na'l'bod, aftale-om at erlægge en bod for det tilf., at man foretager en vis handling el. undlader at opfylde en forpligtelse. En k kan efter omstændighederne nedsættes af retten, ifr. aftaleloven af 8. 5. 1917 § 36.

konventiona'lisme (lat. *conventio* overenskomst, vedtægt), *filos.*, den opfattelse, at logiske, mat. og fys. teoris forudsætning (aksiomer, postuler) ikke er aprioriske sandheder, men udvælges el. fastsættes ved hensigtss. vedtægt. Ligeså, at moralske grundsetn. er (stiltidende) vedtægter ml. samfundets medlemmer.

konventionaltarif (mods. generaltarif), toldtarif med lavere satser end den alm., baseret på overenskomst, gældende over for lande, med hvilke man har handels- traktaat.

konvention'nel' (fr., af lat. *conventio* overenskomst), hævdvunden, alm. brugt; i overensm. m. god tone el. skik og brug.

konventual'inde (mlat. *convetus* kloster), klosterfrøken, stiftsdame.

konver'ge're (*kon-* + lat. *vergere* hælde), tilnærme, løbe mod hinanden. Med konvergen's betegn. i *biol.* det forhold, at ensartede levevilkår frembringer ensartet udsende hos i øvrigt ikke nærmere beslægtede dyr. - I *mat.* kaldes en talløse konvergent, dersom den har en grænseværdi; en uendelig række kaldes konvergent, dersom den har en sum, d. v. s. dersom talløgen bestående af rækkens afsnit er konvergent. To lige linier k mod et punkt, hvis de ved tilstrækkelig forlængelse skærer hinanden i et punkt.

konversation (fr., af lat. *conversari* omgås), samtale.

konversationsleksikon, alfabetisk ordnet håndbog, der i saglige, ofte ill. artikler giver oplysning om alle væsentlige emner indenfor den menneskelige kultur. k adskiller sig fra encyklopædien ved at fordele stoffet over et stort antal forholdsvis korte artikler. Betegn. k kendes fra beg. af 18. årh.; vandt hævd ved at anv. som titel på F. A. Brockhaus' ty. k (udg. 1796-1811).

konverse're (lat. *conversari* omgås), føre samtale med. konver'sa'bel, tilbøjelig til samtale.

konversion (lat. *conversio* omvending, omvendt stilling), i logikken: ombytning af subjekt og prædikat i en kategoriisk dom.

konver'te'ring (lat. *convertere* vende om), ændring af et låns betingelser el. ombytning af et lån med et andet med andre betingelser, spec. nedsættelse af rentefoden.

konverteringsanstalt (lat. *convertere* vende om, omforme), anlæg, hvori dagrenovation findes, idet den samtidigt undergår en biokemisk proces, der gør den velegnet til gødning.

konver'tit (lat. *convertere* vende om), den, der går over fra en religion til en anden; spec. den, der går over fra protestantisme til katolicisme.

kon² vertor (lat. *convertere* vende om, omforme), *tekn.*, bessemers-ovn el. b.-pære.

kon² voj' (fr. *convoi*, af vulgærlat. *conviare* følges undervejs), samling af armerede el. uarmerede handelsskibe, der under krigsforhold og beskyttet af sø- og luftstridskræfter overfører materiel el. personel.

konvo'je'ring, *sov.*, ledsagelse og forsva af transportflåde el. handelsskibe fra havn til havn. Har i høj grad været medvirkende til at vinde betyde verdenskrige for de Allierede, idet der kun herigennem

Wellington Koo. Nikolaus Kopernikus, Hermann D. Koppel. Alexander Korda.

skabtes mulighed for at overføre de enorme mængder af forsyninger, der var nød, på kontinentet og i Engl. Under 1. Verdenskrig anv. en konvoj taktik, baseret på brug af lytteapparater og dybdobomber i de konvoj, krigsskibe; men luftvåbnets udvikl. ændrede forh., idet konvojer nu ikke alene skulle dækkes »nedad« mod U-bådsflåden og »til siden« mod overfladefartøjer, men også »opad« mod fjerdit. bombefly samt mod rekognosceringsfly, der dirigerede fjendtl. U-både i angreb. Indtil 1943 noteredes store sænkningstal. Nødv. luftbeskyttelse ved k fremskaffedes efterh. v. bygn. af spec. hangarskibe på ca. 10 000-14 000 t, medførende ca. 30 fly. Ved hj. af en spec. k-taktik lykkedes det fra 1943 at ned-sætte tallene for sænket tonnage, medens antallet sænkede U-både steg. Af i alt 755 skibe i 40 konvojer til Sovj. med våben, udrustning, levnedsmidler m. v. til en samlet værdi af i alt ca. 430 mill. £ kom i alt 92,6% frem.

konvo'lut (lat. *convolutus* sammenrullet), brevmslag.

konvulsion (lat., af *convellere* rykke voldsomt), krampetrekning, konvu'l'si'visk, krampagtig.

Konya [ko'nja], tyrk. by i Lilleasien, S f. Ankara; 59 000 indb. (1945). K er oldtids- og middelalderens *Ikonium*. - Efter at have været en ruinby i 19. årh. er byen vokset op igen som jernbane-centrum.

Koo [ku:], Wellington, kin. *Ku Wei-chiin* ['gu 'wæi 'dʒyn] (f. 1887), kin. diplomat. Kinas repr. på fredskonferencen 1919, Washingtonkonf. 1921-22; udenrigsmin. 1922-24, 1931, første- og udenrigsmin. 1926-27. Gesandt i Frankr. 1932, i ambassadør i Engl. 1941-46, Kinas repr. i Folkeforbundet og 1945-46 i FN. (Portræt).

koog, anden stavemåde for kog.

kooperation [ko-o-] (*ko-* + lat. *opera* arbejde), d. s. s. andelsbevægelse el. andelsvirksomhed, 'kooperati'v, vedr. andelsbevægelse.

Kooperativa forbundet [-'biindat], de sv. brugsforeningers organ for engros-handel og produktion. Grl. 1899. Omsætning 1948: 776 mill. kr.

kooperative aktieselskaber, erhvervs-virksomheder drevet efter andelsprincipper, men formelt organiseret som a/s, dog sål. at aktierne ejes f. eks. af bestemte organisationer el. af foretagendets arbejdere og ikke kan være genstand for alm. omsætning. (Eks.: bryggeriet »Stjernen«).

Kooperative Fællesforbund, Det, sammenslutning, grl. 1922, af andelsvirksomhederne i tilknytning til arbejderbev.

kooperative håndværkerselskaber, sammenslutninger af bygningshåndværkere. 1947 fandtes i Danm. 63 k med en omsætning på 17 mill. kr.; tilsluttet Det Koop. Fællesforbund.

koopere're (*ko-* I lat. *operari* arbejde), samvirke.

koordinat'er [ko-ar-] (*ko-* + lat. *ordinare* ordne) for et punkt er et sæt tal, v. hj. af hvilket punktets beliggenhed bestemmes. I planen og i rummet er de mest anv. k de retvinklede (cartesiske) og de polære, på en kugleflade de såk. sfæriske (f. eks. på jordoverfladen længde og bredde).

koordination (*ko-* I lat. *ordinare* ordne), sideordnet (spec. i gramm.); *fyisol.*, det af nervesystemet betingede ordnede samspil af forsk. muskelgrupper til frem-

bringeise af en tilsigtet bevægelse el. stilling.

Koordinationalstal, *kerne.*, tal, som for en kompleks forb. angiver antallet af de til et atom el. en ion komplekst bundne atomer el. atomgrupper.

koordinatsystem, figur til bestemmelse af et punkts koordinater.

koordi'ne'ret (*ko-* + lat. *ordinare* ordne), sideordnet, svarende til hinanden.

Kootenay Lake ['ku:tne: 'læ:k], sø i sydl. del af Brit. Columbia, gennemstrømmet af K-River, en biflod til Columbia River. Vandkraftstation leverer strøm til den metallurgiske industri i Sullivan-minen; 30 000 acres af K-River's delta i søen kunstvandes og bruges til hvedeavl.

kop, bægeragtigt drikkekar med, sjældnere (Japan, Arabien) uden, hank, til te, kaffe, chokolade, k blev i Eur. først brugt i 18. årh.

kop (egl. hoved; kop, skål), holl. mål for tørre varer = 11.

ko'paivabalsam findes i og fås af stammevedet af Copaifera-arter. Anv. i med. og i farve- og lakindustrien.

ko'pal (nahua *copalli*), fællesbetegn. for nogle overvejende af harpiksyrer bestående harpikser, der - evt. efter opvarmning - er opløselige i linolie, fede olier, acetone og terpentin, k findes fossilt (d. v. s. i jorden som rester af uddøde skove) el. udvindes af levende træer bl. a. i Afr., S-Amer. og New Zealand. Hård k, der er den bedste, forbliver uforandret ved opvarmning i vand til 75-80° C. Anv. til lak. Hårde kunstharpikser benævnes ofte kunstk.

ko'pe'k, russ. *kojeka* (russ. *kop/o* lanse), russ. mønt, præget i sølv fra 1535. Forsiden viste opr. tsaren til hest med lanse. Opr. var vægten 0,69 g. Fra 1656 møntedes k i kobber, der i 18. årh. blev skillemtønt og hovedenhed i det russ. møntsystem. Siden 1926 præges en k af aluminiumbronzee. Nu sovj. mønt = VIIO rubel.

Ko'pernikus, *Nikolaus* (1473-1543), po, astronom, f. i Torun, udd. ved univ. i Krakow, Bologna og Padova. Studerede jura, medicin, mat. og astron. K blev 1503 doktor i kirkeret, virkede 1506-12 som livlæge, tog fra 1512 endeligt ophold i Frauenburg som domherre. K var ved sine astron. studier blevet fortrolig med gr. astron. (Ptolemæus' *Almagest*), som han byggede videre på. Allerede omkr. 1506 blev han klar over den store simplifikation af teorien for planeternes bevægelse, der fremkom, hvis man antog et verdenssystem med Solen i centrum, omkredset af jorden og planeterne. K's banebrydende værk om det nye heliocentriske verdenssystem (det 'kopernikanske verdenssystem) *De revolutionibus orbium coelestium* udkom i hans dødsår. (Portræt).

Kop er vi k, no. ladested, i Rogaland på øen Karmøy; 1722 indb. (1946).

kophta ['kɔfta], stor-k, (foregivet) overhoved for det af Cagliostro 1782 dannede »ægyptiske frimurere«.

ko'pi' (lat. *copia* forråd), afskrift, genpart; aftryk; efterlavet genstand.

kopibog, bog indeholdende afskr. el. aftryk. I reglen fremstillet v. hj. af kopipresse, af udgåede breve, renginger o. l. Nu tages kopier v. hj. af carbonpapir som gennemslag på løse ark, der samles i mapper (brevordnere).

kopi'e'ring, *for.*, proces, hvorved man fra det færdige negativ fremstiller et positivt billede under anv. af kopipapir el.

-plader. Ved kontakt-k lægges kopipapiret m. hindsiden mod negativets hindside, hvorefter det belyses m. en glødelampe (gaslyspapir) el. dagslys (dagslyspapir), hvorved de stærkest svartede partier af negativet kun slipper lidt lys igennem; kopipapiret bliver derfor svagst svartet her og gengiver sål. lys og skygge korrekt. Efter belysning fremkal-des og fikseres kopipapiret. Ved forstørrelse el. formindskelse er processen principielt den samme, blot afbildes negativet over på kopipapiret v. hj. af et linse-system (et fot. objektv.).

kopi'e'rmaskine, maskine til mek. reproduktion af en model. Det formende værktøj, drejestålet el. fræseren, følger nøje bevægelsen af en stift, som berører en model af den genstand, der skal kopieres.

kopiramme, *for.*, apparat til udførelse af kontaktkopiering.

'kopje (diminutiv af *kop*, hoved, bjergtop), kapholl. navn på fladtoppede bjerge i S-Afr.

'kopliske pletter (efter den arner, læge *H. Koplik* (1858-1927)), knappnålshovedstør, hvide pletter omgivet af en rød ring på kindslimhinden i munden. Tidligt tegn på mæslinger.

'koppa, gr. bogstav, samme tegn som lat. q, men i klassisk græsk kun bevaret som taltegn for 90.

'Kopparbergs län [-bærjs-], sv. län, omfatter Dalarna med undt. af Orsa Finnmark; 30 170 km², 254 000 indb. (1946). Land- og skovbrug (37% agerland, 66% skov). Minedrift, metal-, træ- og papirindustri. (Jfr. Stora Kopparbergs Bergslags A/B).

Koppel, *Henrik* (1871-1934), da. forlagsboghandler. 1898-1914 i Sv., hvor han startede forlaget »Ljus«, der udsendte en sv. udg. af »Fremt«, samt populærvidensk. faglitt. og god skønlitt. i billige udgaver. 1917 oprettede han i Kbh. eget forlag, der gennemførte betydelige værker (Koppels atlas). Forlaget ophørte ved K-s død.

Koppel, *Hermann D.* (f. 1908), da. pianist og komponist. Påvirket af Carl Nielsen, Strawinsky og B. Bartok. Har komp. symfonier, klaverkoncerter, scenemusik, klaverværker m. v. (Portræt).

Koppel, *Vald.* (1867-1949), da. journalist, cand. mag. 1891, fra 1892 medarb., 1927-37 red. v. »Politiken«, hvis hist. han har skrevet (1947).

kopper (*variola*), epidemisk infektionssygdom, fremkaldt af filtrerbart virus. Efter en inkubationstid på 10-14 dage kommer der pludselig kulderystelser og høj feber. 2 dage senere fremkommer et udslæt, som kan ligne enten mæslinger el. skarlagensfeber. Efter 4 dage kommer der samtidig med temp.fald små knopper i huden. På spidsen af disse dannes der 6. dag en vandklar blære. 8. dag dannes der materie i dem, og ca. 12. dag udtømmes de og danner mørke skorper, som afstødes og efterlader ar. Specifik behandling savnes. Sygdommen forebygges ved kokoppevaccination. Sorte k, sygdommens sværeste form, betegnet, således, fordi der optræder blødning i udslættet, hvorved knopperne bliver mørke. Næsten altid dødelig. - kopræder også hos kvæg, og viser sig også her ved hududslæt. Virus er specifikt for hver dyreart.

Koppmann-proces, d. s. s. Jos-Pé-proces.

'kopra (malayalam *koppara*), tørrede kokosnøddekerner, k indeholder 60-70% olie, der i reglen udvindes i importlandene, dog har bl. a. Filipinerne, Ceylon og Malaja bet. olieindustri. - Verdensprod. af k var i 1938 (det sidste år for hvilket fuldstændige oplysninger haves): 1860 000 t. De vigtigste producenter: Filipinerne: 605 000 t, Holl. Indien 591 000 t, Ceylon 198 000 t, Malaja 149 000 t, New Guinea 74 000 t, Mocambique 39 000 t og Fiji Øerne 34 000 t.

kopro- (gr. *kopros* gødning, skarn), af-førrings-, ekskrement-.

koprofa'gi (*kopro-* I -fagi), spising af afføring, fænomæn, der ses hos sindssyge og åndssvage.

koprola'li (*kopro-* r *-Mi*), anv. af vulgære beteg., vedr. endetarm og kønsregionen og disses funktioner. Kan være symptom ved sindssygdom.

kopro'lit (*kopro-* + *-lit*), forstenede ekskrementer, rig på fosforsur kalk, k af krybdyr o. a. kan findes som hele jorderlag og udnyttet til gødningsfremstilling (eks. Florida).

kopro'stase (*kopro-* + *-stase*), ophobning af ekskrementer i tarmen.

kopskat (ty. *Kopf* hoved), skat, der rammer alle skattepligtige personer med samme beløb uden hensyn t. deres økon. forhold, k kan omfatte samtl. individer el. et vist udsknit, f. eks. alle mandl. voksne; nu sjældent bortset fra koloniområder.

kopsætning, med., var tidl. ligesom åreladning en alm. behandlingsmetode for alle slags sygdomme. Ved anbringelse af sugekopper (koppeglas) på huden fremkaldes en ydre blodudtrængning.

'kopter (egl. arab. omdannelse af gr. *Algyptos* ægypter), tilhængerne af den ægypt.-monofysiske kirke (knap 1 mill.); står under patriarken af Alexandria.

koptisk kunst. Ægyptens kunst i byzantinsk tid og hos den kristne befolkning i den tidlige middelalder, k bygger på hellenistisk kunst med islet af syriske motiver. (III. se tavle Ægyptisk kunst).

koptisk sprog og litteratur. Koptisk sprog er den sidste udløber af det oldægypt. sprog, skrives med gr. bogstaver af særlig form; uddøde som talesprog i 17. årh. anv. endnu som liturgisk sprog i den kopt. kirke; i seneste tid er der gjort forsøg på at genoplive det som talesprog bl. kristne ægyptere. Den koptiske lit. eratur er overvejende overs., af gr. rel. litt.; i arab. sprog findes en middelalderlig koptisk litt. af bet. omfang og værdi (hist. værker).

'Koptos, nu: *Oift*, ægypt. oldtidsby på den østl. Nil-bred, en af de lig. Ægyptens vigtigste handelspladser.

'ko'pula (lat. *copula* bånd), 1) i *logikken*: forbindelsen ml. subjekt og prædikat i en (bekræftende) kategorisk dom, alm. udtryk for ordet »er«. Skematisk: S er P. 2) *gramm.*, verbum, hvis funktion er den rent gramm. at forbinde subjekt og prædikat uden af føje noget selvst. skilrende element til sætn. På da. er k verbet: at være.

kopulation (lat. *copulatio* sammenbinding), 1) befrugtningssproessen hos mange lavere dyr og planter; 2) ægteskabelig forening; vielse; 3) podning, der består i, at grundstamme og pødekvist af samme tykkelse og med skråt afskårne endeflader sammenføjes i forlængelse af hinanden (ill. se podning).

'kopulati'v forbindelse (lat. *copulare* forbinde, sammenknytte), *gramm.*, sideordning.

kor- (lat. *cor-*, af *cum* med), med-, sammen-, indbyrdes.

kor (gr. *choros* ringdans; forsamling), 1) *mus.*, a) en gruppe af sangere, der udfører et musikstykke, en-el. flerstemmet; b) den komposition, der udføres af et k. I oldtidens Grækenl. opførtes v. rel. fester korsange og kordans. Af koret v. festerne f. Dionysos udvikledes tragedien og komedien, idet man til k føjede et stigende antal skuespillere; siden lagdes hovedvægten på dialog og handling, og den lyrisk-reflekterende korsang trængtes tilbage for tilsidst at forsvinde fra dramaet.

2) *kirkl.*, a) de gejstlige forsamling; deraf: b) det rum, den del af kirkebygningen, som er bestemt f. gejstligheden og hvor alteret står. I kat. hovedkirker kan staben være så talrig, at den plads må indrettes længere nede i kirken (f. eks. i korskæringen). Denne del betegnes da k, mens alterrummet kaldes presbyterium, el. høj-k. - Grav-k: gravkapel.

Kora'is (gr. *Koraís*), *Adamntios* (1748-1833), gr. patriot og filolog. Levede fra 1782 i Paris, hvor han agiterede f. Grækenl.s sag. Formidler ml. gr. og vesterlandsk kultur. Skabte nygr. skriftsprog; udg. oldgr. forl.

kora'ka'n (*Eleu'sine eora'cana*), art af

græsfam. fra trop. og subtrop. egne i Afr. og Asien; vigtig melplante i disse egne.

ko'ra'l' (mlat. *(cantus) choralis* korsang), betegn. for 1) den kat. gregorianske sang; 2) den lutherske salme.

ko'ral'kalk, kalksten, opbygget af koraller. I Danmark findes k fra øvre danien ved Fakse.

ko'ral'kirsebær (50/a/ium *capsicastrum*), art af natskyggefam., lille busk, ofte dyrket som stueplante p. gr. af dens orange-røde frugter. S-Amer.

ko'ral'ler (gr. *(Antho'zod)*, klasse af polydypdyr, overvejende kolonidannende. Består af 2 celleg, der omgiver tarmhulen; ofte cylinderformede m. en fodskive mod underlaget, modsat en mundskive, der bærer en el. flere kranse af fangarme, besat m. nældeceller. I tarmhulen lodrette skillevægge, i hvilke kønstofferne dannes, disse udtømmes gnm. munden. Desuden ukønnet forering ved knopskydning. Af ægget en fimreklædt, fritsvømmende larve. De fleste k udskiller et skelet, enten fra overfladen el. ml. de to celleg; det består enten af kalk el. af et hornagtigt stof. k deles i 8-armede k, hertil ædel-k, horn-k, dødningshånd og søjfer og manglearmede k, hvortil søanemoner og de egl. revbyggende k. Disse har fast kalkskelet og danner ofte store rev; i nord. farvande på dybere vand, i trop. på lavere vand. I k-rev indgår foruden k tillige kalkalger, mosdyr, polydypdyr m. fl. De trop. k-rev, der kan deles i kystrev, voldrev (længere fra kysten) og ringrev (dannet omkring nu sænkede øer) kan være af meget stor udstrækning, de dannes kun i varmt vand og på dybder mindre end 50 m, de er hjemsted for et rigt dyreliv af fisk, krabber, søpindsvin, osv.

ko'ral'ler, et særlig tidl. benyttet halsbånd ved hundedressur, bestående af trækluger med jernpigge.

ko'ra'lnoder, den form for notation, der anvendes ved den gregorianske sang. Kan give tonehøjden, men ikke tonelængden.

ko'ral'ranke (*Eu'phorbia fulgens*), art af vortemelkslægten, har 10-12 cm lange, glatte, kugleformede blade og blomster, der er omgivet af korallrøde højblade. Hjemmehørende i Mexico. Nyere stueplante.

ko'ral'rod (*Corallior'rhiza 'trifida*), svægt af gøgeurtfamilien. Korallformet, grenet jordstængel, grønlig blomster m. hvid, rødprykket læbe, i fælblostmret klasse. Sjældent i Danmark.

ko'ral'slanger (*Elaps*), små amer. giftslanger, stærkt farvede.

ko'ral'Søen, havet ml. NØ-Austr., Ny Guinea og Solomon Øerne. Indtil 4000 m dyb, rigt på korallrev. Maj 1942 søslag ml. jap. og allieret flåde, der standsede Jap.s offensiv i Stillehavet.

ko'ral'top (*Ka'lanchoé blossfeldi'ana*), art af tykbladfam. med kødfulde, mørkegrønne, rundtakkede blade, hvis overside er konkav. En mængde lysende, skarlagenrøde blomster i tætte kvaste. Alm. stueplante med lang blomstringstid.

• fra jul til forår.
ko'ra'n (arab: læsning, recitation), navnet på muhamedanernes hellige bog, der udgøres af de åbenbaringer, Muhamed påstod at have modtaget fra Allah. Efter muham. opfattelse er K derfor Allahs egne ord fra først til sidst og danner hovedgrundlaget for tro, moralære, ret, videnskaber osv. K er affattet i rimprosa og inddelt i 114 kapitler (arab:

Arabisks håndskrift. Frise med begyndelsen af Koranen.

surer), idet de længste står først (fraregnet den første) og de korteste sidst. K er ikke nedskrevet af Muhamed selv, men først samlet efter hans død. Sin nuvæ. skikkelse fik den efter en revision under kalifen Osman (644-56).

korba'n (*'Rubus 'caesius*), art af rosenfam., står nær hindbær, men afviger bl. a. ved at have bladugede frugter. Alm. i da. skove.

Korea, anden stavemåde for Korrcé.

Korch [-k], *Johanne* (f. 1882), da. forfatterinde, søster til Morten K. Adskillige ungpigebøger og hyggeromaner i store oplag.

Korch [-k], *Morten* (f. 1876), da. forfatter. Hans meget populære underholdende forf. skab har næsten gjort hans navn til betegn. for den ferske hyggegenre. Af nogen litt. og sproglig værdi er fynbovellerne *Godtfolk* (1920-24).

Korcula ['kɔrtʃula], ital. *'Curzola*, jugosl. 0 i Adriaterhavet, S f. Split; 273 km²; 30 000 indb.

Korda ['kɔrdo], *Alexander* (f. 1893), ung.-eng. filmproducent og -instruktør. Producerede og iscenesatte film i Ungarn, Tysk. og Arner.; 1932 til Engl. som leder af London Film Productions, med hvilket han 1930'erne igennem beherskede eng. filmindustri. Siden 1940 har K indledet snævert samarbejde med amer. film. Ved siden af J. A. Rank er K en af eng. films mest indflydelsesrige personligheder. Bl. K-s arb. er »Henrik 8.s Privatliv« (1933), »Den Røde Pipernel« (1935) og »Rembrandt« (1936). (Portræt sp. 2489).

korde ['kɔrda] (gr.-lat. *chorda* streng), forbindelseslinien ml. to punkter på en kurve el. flade.

kordegn, opr. den person, der leder kirkekoret; nu 1) degn i da. provinsbyer; 2) i Kbh. kirkebetjent, der ordner det kontramæssige ved de kirkl. forretninger.

kor'de'l (mlat. *cordella* formindskelsesord af gr.-lat. *chorda* streng), 1) hvert af de enkelte rev, hvoraf tvørværk er fremstillet; 2) snor til besætn. på klædningsstykker.

kor'de're (fr. *corde* snor), forsyne guld- og sølvtråd til smykker o. lign. med fine, flade skruegange, så at overfladen bliver en snor.

Korderoy, anden stavemåde for Corduroy.

kordi'al (fr. af lat. *cor* hjerte), hjertelig; hjertestyrende middel.

Kordofan [-fa:n], landskab i Anglo-Ægyptisk Sudan.

kordon [-d:»] (fr.), snor; 1) *mil.*, række adskilte værker el. troppekæde omkr. et område el. til grænse værn; 2) *arkit.* (*kordongesims*), svægt fremspringende, vandret profilbånd, delende etagerne i en bygning facade.

kordon'ne'ret silke, d. s. s. cordonnet-silke.

kordreng, i kat. kirker dreng, der assisterer ved messen (messedreng); i protestantiske kirker dreng, der synger i kirkekoret.

kordu'a'n (mlat. *corduanus* fra Cordoba), lædersort, fint rødgarvet gedeskind med naturligt narv; anv. især til bogbind.

Kore (gr. ung pige), 1) i gr. rel. navn for Persefone; 2) konventionel betegn. f. kvindestatue i tidlig gr. skulptur.

'kore (eng. *core* kerne, af lat. *cor* hjerte), metallisk leder (f. eks. kobbertråd) i telefonkabel.

ko'rea el. (koreansk) *Chosen*, stat (republik) i Østasien, på halvøen ml. Det Japanske og Det Gule Hav; 223 000 km²; 24 326 000 indb. (1940), især koreanere samt 700 000 japanere, som siden 1945 er vendt tilbage til Japan. Siden 1945 er S-K (til 38° n. br.) besat af USA-tropper, N-K af sovj. tropper. Byer: Soul (hovedstad i S-K), Pyeongyang (hovedstad i N-K) og Pusan. Størstedelen af K er et skovdækket bjergland (højeste punkt 2473 m), kun 1/5 er slette, der huser størstedelen af indb., især langs V-kysten, som har mange naturlige havne. Klimaet er temp. fastlandsklima med strenge vintre og mest nedbør om sommeren. Buddhismen er off. rel. 4/5 af befolk. er bønder, der dyrker jorden med primitive redskaber (lavt høstuden). 4,5 mill. ha er op-

dyrket, deraf ca. 1/3 med ris, hvoraf en stor del eksporteres. Endv. dyrkes byg (mod S om vinteren på rismarkerne, mod N om sommeren), soyabønner, hirse (mod NV), havre, majs, kartofler, batat (mod S), kål o. a. grønsager, pærer, æbler og tobak. Mod S dyrkes bomuld, Bet. kvægavl (1939: 1,7 mill. stk. hornkvæg, 1,4 mill. svin), fiskeri og skovbrug. Mine-driften leverer bl. a. kul, jernmal, kobber, grafit, molybdæn og glimmer. Der findes aluminiumværker og salpeterindustri (vandkraft til begge), højovne og stålværker (Chinnamp'ō), kul udvindes bl. a. ved Pyeng-yang. Nogen tekstilindustri. - *Historie*. Fra ca. 900 selvst. stat, som fra 1392 kom under Kinas indflydelse og 1644 blev kin. lydstat. 1894-95 fik Jap. hovedindfl. Russ. krav om K bidrag til udbrud af russ.-jap. krig 1904-05. 1910 afsattes den sidste kejser, og K indlemmedes i Jap. Aug. 1945 besatte Rusl. den nordl. del, USA den sydl. (38° n. br. grænse). Ved Moskva-mødet dec. 1945 bestemtes, at K skulle have en provisorisk demokr. regering og højst 5 år være undergivet stør-magternes kontrol, men amer.-sovj. modsætn. hindrede dannelse af fælles-reg. Aug. 1947 sprængtes amer.-sovj. fælleskomité, hvorefter USA indbragte K-sagen for FN. I Sovj.-zonen oprettedes febr. 1948 demokratisk folkerep., i USA-zonen afholdtes valg maj 1948. Dec. 1948 medd. Sovjet at have rømmet N-K. (Kort se Kina).

kore'a'nsk sprogtaleskuni Korea. Sikkert slægtskabsforhold til andre sprogstammer er ikke påvist, men sprogtypen minder om den fra tyrk., mongolsk. og tungusisk kendte. Sproget skrives m. kin. tegn, men suppleret med en på basis af et ind. el. tibetansk alfabet dannet stavelsesskrift fra 15. årh. Sproget er overlæst med et kin. lænearod, men har gramm. beholdt sit eget præg.

Korea-strædet, farvandet ml. Korea og Tshushima.

koreishitter [-rai'jit-], navnet på den arab. stamme i Mekka, som Mühamed kom i opposition til.

korender [-'rân'ar] (efter den gr. by *Korinth*, hvorfra de udføres), små rosiner, der fås af en varietet af vindruer med små kernerløse, mørkeblå bær.

koreogra'fi (gr. *choreuîn* danse + *-grafi*), dansebeskrivelse - i bestemte tegn; tillige betegn. for selve en ballets danse; koreo'gra'fi, den, der komponerer danse til en ballet.

'Korfu (af ital. *Corfu* [kor'fu]), gr. <*Kérkyra*, 1) gr. ø. bl. De Ioniske Øer; 593 km²; 115 000 indb. (1938). Stor produktion af olivenolie. Turisttrafik; 2) hovedstad på 1); 32 000 indb.

Korfu-affæren, ital.-gr. konflikt 1923. Under grenslægning ml. Grækenland og Albanien myrdedes ital. general 27. 8. 1923 på gr. område; Mussolini erklærede det for polit. udfordring og besatte Korfu efter bombardement. Under Vestmagt-ternes mægling fik Grækenland Korfu tilbage, men måtte give undskyldning og betale erstatning.

kor'fun'dplader er plader af naturkorkstykker indspændt i en jernramme. De bruges som vibrationsdæmpende underlag.

kori'an'der (gr. *korianon*, af *koris* tæge, p. gr. af plantens lugt, der ligner lugten af tæger) (*CorVandrium*), slægt af skærmblomstfam. med hvide blomster og en omtrent kuglerund frugt. Have-k (C. sativum) leverer k-olie (af frugten), der anv. i med. og til likører.

Kor in, *Ogata* (1655-1716), jap. maler; genoplivede Tosaskolens stil i vidunderlige lak- og tusch malerier.

Ko'rinna (gr. *Korinnê*) (5. årh. f. Kr.), gr. kvindelig lyriker fra Boiotien. Kun få brudstykker af hendes digte bevaret.

Ko'rin'th, gr. *Korinthos* ['korin'os] (gr. folkesprog: *Korthis* [kor'>o]), gr. havneby ved Den Korinthiske Havbugt; ca. 10 000 indb. Anlagt 1858 efter jordskælv, der ødelagde d. ældre by på d. antikke stads område.

Det antikke Korinth lå N f. bor-

gen Akrokorinthos (575 m o. h.) m. havnebyen Léchaion. I 8.-6. årh. f. Kr. var den det gr. fastlands førende handelsstat. Grl. talrige kolonier. Adelsvældet afløstes 657 en tid af tyranni (Kypselos, Periander), men genoprettedes derefter. Fra 5. årh. ligger K under i konkurrencen med Athen. I Makedonertiden oftest besat af mak. garnison p. gr. af sin strategiske beliggenhed. Ødelagt af Mummius 146 f. Kr. Nygrl. af Cæsar 46 f. Kr. Omkr. 50 e. Kr. grl. Paulus her den første kristne menighed i Grækenland. - Siden 1896 arer, udgravninger. Ruiner af bl. a. et dorisk Apollontempel (6. årh. f. Kr.).

Ko'rin'th, da. stationsby (Fåborg-Ringe); 621 indb. (1945).

Korinthierbrevene, to skrifter i N. T., skrevet af Paulus til menigheden i Korinth. I den letbevægelige havnestad har det faldet vanskeligt at anerkende usædelighed som synd. Da Paulus skrev et nu tabt brev om denne sag, skrev menigheden tilbage og forsvarede sig og stillede Paulus en række spørgsmål. I K er svar på dette brev og giver et eneste indblik i en nyfødt oldtidsmenigheds livsvilkår. Paulus skriver om usædeligheden, om deres snobberi for filosofien, om tungetale og om opstandelsestroen. Tønen er rolig, fast og venlig. Brevet er skrevet under et ophold i Efesos på 3. missionsrejse forår 55. Efterår 56 skriver han fra Makedonien 2. K. Forholdene i menigheden har nu forværret sig, Paulus har været udsat for personlige forfølgelser, har forgæves søgt at vejlede menigheden og med Titus sendt den et meget strengt (nu tabt) brev. Ved Titus' meddelelse om, at menigheden er ved at genfinde sin gi. givenhed for ham, skriver han 2. K., som endnu dirrer af sindsbevægelse og taler snart mildt, snart strengt; Paulus mest personlige brev.

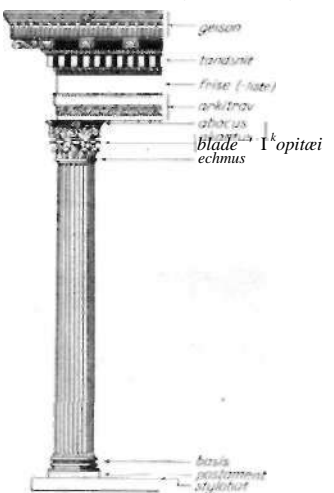
korinthiske forbund, forbund af de gr. stater på nær Sparta, oprettet 338 f. Kr. under Makedoniens ledelse.

Korinthiske Havbugt, gr. *Korinthiakos Kolpos*, 125 km l. og ca. 20 km br. bugt, der adskiller Mellemgrækenland fra Peloponnes. K er ved den 6 km brede Korinthiske Tange (Isthmus) skilt fra Den Saroniske Bugt mod O.

Korinthiske Kanal, gr. kanal gnm. den 6 km brede Korinthiske Tange; forbinder Den Korinthiske Bugt med Den Saroniske Bugt. Har bet. for den gr. indenlandstrafik. Fuldført 1893.

Korinthiske Krig, krig 395-387 f. Kr. ml. Theben, Argos, Korinth, Athen og fl. stater mod Sparta, afsluttedes ni. »kongefreden« ved pers. mægling til fordel for Sparta.

korinthisk stil, græsk bygningsstil, yngre end den doriske og ioniske, er en videre udvikling af den ioniske, fra hvilken den kun væsentligt adskiller sig ved

Korinthisk søjle.

det rigt udsmykkede kapitæl. Det korinthiske kapitæl består af en kalk, der omslutes af akantusblade, hvorfra der skyder hjørnevoluter op under abacus. Den rige udformning giver en plastisk virkning. Som det k. kapitæls opfinder gælder Kallimachos; det ældste k. kapitæl er fundet i templet i Figaleia. Her som også senere anv. den k. søjle også til de indre rums udformning.

Korinth Landbrugsskole, grl. 1907 i Brahetrolleborg højskole, som omdannede til landbrugsskole. Fra 1910 holdtes husholdningsskole om sommeren. Skolen er nu en selvejende institution.

Ko'ritsa (*Korytza*, el. *Corizza*), gr.-ital. navneformer for Korce.

kor'jaker, paleasiatisk folk i NØ-Sibirien og Kamtjatka; ved kysten jægere og fiskere, i det indre rensdyrnadere.

'ko'rjambe, d. s. s. choriambe.

kork (lat. *cortex* bark) (*Periderm*), bot., det hudvæv, der afløser den primære hud el. udvikler sig på særfælle, k-celler er døde, flade celler. Den i teknikken anv. k fås af k-egen.

korkeg (*Quercus suber*), art af skålfrugtfam. Stedsgrønt træ, som allerede fra sit 10. år kan levere kork. Denne første såkaldte »hankork« er mindre god end den senere høstede, der kaldes »hunkork«. Efter hver skrælning dannes ny kork, og efter 8-10 års forløb er der fremkommet så tykt et lag (5-10 cm), at en ny skrælning kan finde sted. I en alder af 200 år holder k op at give en brugelig kork.

korkplader til byggebrug fremstilles af korkkrummer, der sammenpresses under opvarmning. Bindemidlet kan være asfalt, kaseinkalk o. l. el. korkens egen harpiks, k bruges til varme- og lydisolation samt - i hårdt presset tilstand af ikke ekspanderet kork - til slidlag på gulve.

korkporer, *barkporer* el. *lenticeller*, steder på vedplanternes grene, hvor korkvævet er løst og har luft i cellemellemrummet. Gnm. k trænger der luft ind i grenenes indre.

korkskåle, skålførmede legemer til rør-isolering; fremstilles som korkplader.

korksyre (C//), (COO//)₂, tobaskisk, alifatisk syre som kan dannes af kork v. indvirkning af salpetersyre.

kormo'ra'ner (lat. *corvus marinus* »havkræge«), d. s. s. skarver.

korn, de stivelsesholdige frø af visse næringsplanter. I Danm. dyrkes hvede, rug, byg og havre; af udenlandske kornarter kan nævnes durra, hirse, majs og ris. De vigtigste brødkornarter er rug og hvede; i mindre grad anv. majs, ris, hirse, byg og havre som brødkorn. - I 1946 var verdensproduktionen af:

hvede	153 mill. t.
ris	138 - -
majs	134 - -
havre	57 - -
byg	44 - -
rug	36 - -

i alt... 562 mill. t;

for. I fot. emulsioner vil det belyste sølv ved fremkaldelse udskilles i mikrokrystaller, der beteges k. k-størrelsen afhænger af emulsionen samt af fremkaldelsesbetingelserne. Følsomme film og hurtig fremkaldelse giver store k;

mil., forreste sigtemiddel på et ge-

/Korn

vær-el. pistolløb; montv. gi. betegn. f. mønters finvægt. *petrografi*, bjergarternes bestanddele. Bjergarterne inddeles efter disses kornstørrelse i:

korre 'la'ter (*kor-* -/ lat. *relatus* henført), genstande el. sætninger, der svarer sideordnet til hinanden; sideordnede led.

korrelation (*kor-* + lat. *relatio* henførelse), samhøren, hyppigheden af to el. fl. fænomeners sammentræf (positiv k).

			✓
/			

Pjajfal fer Tidrorf

el. ikke-sammentræf (negativ k). - I *statistikken* udtryk for sammenhæng ml. variationen af to el. fl. størrelser. Af figuren, der viser k. ml. priser på havre og priser på fødevarer, ses det, at der til høje fødevarerpriser svarer havrepriser, der gnsrl. er højere end de gnm.snitspriser for havre, der svarer til lave fødevarerpriser, k siges i dette tilf. at være positiv. Iagttaget man derimod i en årække høstudbyttet og den opnåede markedspris for korn, vil man finde en negativ k, idet et stort høstudbytte gnsrl. vil give lave kornpriser, medens et lille høstudbytte gnsrl. vil give høje kornpriser. Som mål for k kan man benytte den såk. k-koefficient, som altid antager en værdi beliggende ml. -r 1 Og + 1.

kor'relati'ver (nylat. *correlativus* indbyrdes samsvarende), *gramm.*, ord, der svarer til hinanden, f. eks. 'sådan - hvor'dan'.

kor'relati'v variation, afhængighed ml. to variable størrelser (f. eks. alder og højde el. vægt).

kor'respekti've't (*kor-* + lat. *respectus* hensyn), indbyrdes afhængighed; navnlig om de i gensidige testamentar indeholdte dispositioner.

kor'respondance [-da'iss] (fr.-Aw- + lat. *respondere* svare), sammenhæng, overensstemmelse; brevveksling.

kor'respondancekort, dobbeltkort, der lukkes ved sammenklæbning af de gummerede kanter og åbnes ved afrivning af kanten; postbesørges for brevtafst.

kor'respondanceclæren, middelalderlig opfattelse, if. hvilken der består en samhörighed ml. himmelske og jordiske ting, som på et el. andet punkt ligner hinanden.

kor'respon'den's (*kor-* + lat. *respondere* svare), samhörighed, overensstemmelse.

kor'respondensprinc'ip, et af Niels Bohr opstillet og i atomteorien meget anv. princip, efter hvilket der eksisterer en overgang fra atomare tilstande, for hvilke kun atomfysikkens særl. love gælder, til de makroskopiske tilstande, hvor de sædv. fysiske love er gyldige.

kor'respon'den't (*kor-* + lat. *respondere* svare), 1) kontormedhjælper, der foretager brevskrivning; 2) journalist, som fra andre lande el. byer sender stedlige nyheder til et blad; 3) en banks bankforb. i ud-el. indland.

kor'respondentprøve, Studerende m. nysproglig studentereksamen el. dertil svarende forundskaber i sprog kan v. Handelshøjskolen i Kbh. på et 2-årigt dagstudium forberede sig til Den Trespögl. K (i eng. samt to af sprogene fr., sp., ty.), el. på et 2-årigt aftenstudium til Den Ensprogl. K (i eng., fr., sp. el. ty.).

kor'respon'de're (*kor-* + lat. *respondere* svare), stå i brevveksling med; skriv artikler el. sende nyheder (til en avis); stå i forb. med; stemme overens med.

kor'responderende højder, *astron.*, lige store højder af et himmellege, der definerer to m. h. t. meridianen symmetrisk beliggende punkter på himlen. Benyttes i søv. til klokkesletsobservation.

kor'responderende reder, den person i et partrederi, der har den daglige ledelse af rederiets forretninger.

korri'do'r (ital. *corridore*, egl: den, der løber), forbindelsesgang langs med en række værelser el. loger i et teater.

korridorvogn, gennemgangs-jernbanevogn med sidegang.

korri'ge're (lat.), rette, berigtige.

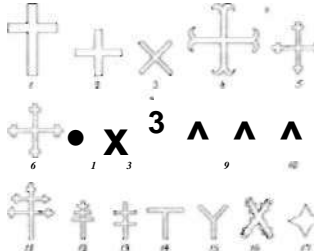
kor'robori, rituel dans hos austr.

korrosion (lat. *corrodere* gnave itu), i hovedsagen den gradvise omdannelse af metaloverflader til ikke-metalliske stoffer ved den fugtige atmosfærens indvirkning, men omfatter også angreb af anden art (kedel-fødevand, søvand, kemikalier). Til hindring el. nedsættelse af k overstryges jern med maling el. lak (evt. spec. rustbeskyttende), overtrækkes med zink, nikkel, krom el. parkeriseres, ligesom korroderingsvædske kan tilsættes k-inhibitorer, f. eks. kromforbindelser. Det økon. tab ved stålets rusten er anslået til ca. 10 milliarder kr. årlig; der arbejdes verden over på at finde frem til k-sfaste legeringer.

korrum'pe're (lat.), fordærve, korrumpe'ret, fordærvet, bestikkelig; forvansket.

kor'rupt (lat. *corruptus*, af *corrumpere* fordærve), fordærvet, korruption, bestikkelighed.

kors (lat. *crux*), et rel. tegn bestående af to rette linier, der skærer hinanden, fin-

Forskellige kors/ormer: 1. latinsk kors, 2. græsk (ligearmet) kors, 3. 4 nedre-kors, 4. ankerkors, 5. kloverblad-kors, 6. det »korsede« kors, 7. krykke-kors, 8. malteserkors, 9. St. Georgs kors, 10. Mantovakors, 11. patriark-kors, 12. pave-(pontifikal-)kors, 13. det lothringiske kors, 14. T-kors (commisid), 15. gaffel-(el. røver-)kors, 16. detburgundiske kors, 17. stjerne-kors.

des mange steder fra de ældste tider. Med kristendommen fik k sin dominerende stilling som rel. mærke og fik gnm. tiderne talr. udformninger.

Korsa'bad, off. *Khorsbåd*, ruinmark NØ f. Niniwe; stedet for den assyr. hovedstad Sargonsborg; fr. og arner, udgrav. siden 1843.

'Korsakor'T'ske sygdom (efter den russ. psykiater S. 5. *Korsakov* (1854-1900)), kombination af hukommelsessvækkelse og nervebetændelse som følge af kronisk alkoholisme.

kor'sa'r (ital. *corsaro*, af lat. *cursor* løb), sørover.

korsben, d. s. s. krydsben.

'Korsbetningen (sv. *betning* græsmark), gravplads S f. Visby med middelald.

Fund fra massegravene på Korsbetningen. Hovedskal med brynhjette.

mindekors (Valdemarskorset) over de gotlændere, der 1361 faldt i kampen mod Valdemar Atterdags hær. Udgravninger efter 1905 har afdækket massegrave ved K, hvor man har fundet harnisk, rustn, og en mængde skeletter, der vidner om meget hård kamp.

korsblomst, alm. i gotisk arkit., en sig korsformet åbnende blomsterknop, afsluttende gavlspejds, spir, fiale.

korsblomstfamilien el. *de korsblomstrede* (*Cru'cifera*), urter med spredte, flerstrøgne blade, blomsterne i klaser. Blomsterne er undersædige, reglm. med 4 bæger- og kronblade, 2 korte og 4 lange støvblade, en støvvej. Frugten er i reglen en skulpe. Ca. 3000 arter i temp. egne; i Danm. ca. 60 arter.

korsbånd, papirslag til ikke-kuverterede tryksagsforsendelser, der sker til lav porto. Postvæsenet fremstiller k med frimærkepatryk.

korsedderkop (*Epe'ira dia'dema*), stor hjulspinder m. kors-p. tegning på ryggen. Alm. i Danm.

Korsedderkop.

Korse'litse, hovedgård 0 f. Nykøbing F. 1768 købt af J. F. Classen, tilh. efter hans død stiftelsen; Det Classenske Fidei-kommis. Hovedbyggn. fra 1777, fredet i kl.A.

korse sig, udføre korsets tegn med hånden, gi. kristelig skik, meget anv. inden for d. kat. og d. ortodokse kirke.

Kors el. *Syd'korset* (*Crux*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel, i hvilket stjernerne a, 3, y og S danner et kors.

kor'set (fr., af *corps* krop), stramt livstykke m. snøreindretning og stivere, kendt allerede i 14.-15. årh. k anv. af alle damer til ind i 20. årh., undertagen i tiden under og efter D. Fr. Revolution, ca. 1795-1820.

korsfisk, d. s. s. søstjerner.

korsfæstelse anv. i oldtiden som straf, i Rom især over for slaver og personer, der ikke var rom. borgere.

korsgang, rumforbindende, gerne kors-hvælvet gang omgivende en klostergård, til hvilken den har arkader el. vinduer.

korsgevaer, en lille partisan med korslignende blad, som da. underofficerer i fodfolket var væbnet med fra omkr. 1760 til 1805, da de fik gevær.

Korsgaard, *Kristian* (f. 1885), statens arbejdsdir. fra 1942. Form. f. Fællesorg. af AlmennyttigeDa. Boligselskaber m. m.

Korsgaard, Peder (f. 1874), da. politiker. Ingeniør, industrimand. Kons. folketingsm. 1918-45; ordfører i finans- og skattepørgsmål.

Korshavn, indskæring på V-kysten af Hindsholm S f. Fyns Hoved.

korsherre, 3 kat. sygeplejeordener: 1) ital. 1169-1656; 2) belg. stiftet 1211; 3) bohmisk, stiftet 1237.

korshvælv, to hinanden skærende halvcylindriske hvælvinger (s. d.).

korskirke, kirke med tværskib.

korsknap (*Gle'choma hede'racea*), en til læbeblomstfam. hørende urt, hvis støvknapper danner to tydelige kors; alm. forårspilante på diger og marker. Blomsterne blå-violette.

'kor s ranke, brystning el. gitter, skilende det for menigheden bestemte rum fra koret.

korskuppelkirke, centralkirke af plan som et gr. kors, hvis korte, tøndehvælvede arme bærer kuppelen over midtrummet. Yndlingstype i byzantinsk arkit.

korsnæb (*Loxia*), finker m. krydset over og undernæb. Lever af nåletræsfrø. Nord. fugle, yngler sidst på vinteren. Et par arter (fyrrer kog grank) yngler af og til i Danm. Alm. vintergæster. (Ill. sp. 2503).

korsræv, farvevarietet af ræv m. mørk, korsformet tegning på ryggen.

korssting, krydsliggende sting syet over trækvadrater i bundstoffet. Den enkle teknik fremkaldte tidligt mønsterbøger.

Korst, *Knud* (f. 1894), da. embedsmand; fra 1938 generaldir. f. Skattevæsenet, form. f. det 1943 nedsatte professorudvalg.

korstog (efter korsformet tøjmærke på dragten), kristne felttog mod hedninger, kættere el. vantro, f. eks. Valdemar Sejrs tog mod Estland 1219 el. albigenerskorstog 1209. Spec. om 7 k mod Islam 1096-1270: 1. k 1096-99 af ty., fr. og i tal. fyrster, erobrede Edessa, Antiochia og Jerusalem. Edessas fald 1144 gav anledning til 2. k 1147-49 af Ludvig 7. af Frankr. og Konrad 3. af Tyskl., Jerusalems fald 1187 til 3. k 1189-92 af Frederik Barbarossa, Filip August og Rikard Løvehjerte, begge resultatløse. 4. k 1202-04 af fr. riddere styrkede kejseren i Byzans.

5. k 1228-29 af kejser Fred. 2. førte til generhvervelse af Jerusalem til 1244. 6. og 7. k af Ludvig 9. af Frankr. 1248-54 mod Ægypten og 1270 mod Tunis var resultatløse. 1291 mistede korsfarerne med Acre deres sidste støttepunkt i Palæstina.

ko'rstole, de i kat. klosterkirker og katedralers kor anbragte stolerækker for gejstligheden. Har armlæn og klapsæder med misericordia. Gerne rigt udskærne.

kors-ved, bot., d. s. s. vrietorn.

Kors'sør, da. købstad i V-Sjælland ved K Nor; 11 053 indb. (1948). Sobotteri m. rester af fæstnings-tårn fra 14. årh. Industri: margarine m. m. Jernbane- og bilfægeforb. med Nyborg. Endepunkt for den sjæll. tværbane. Fra gi. tid overlaststed til Fyn.

Korsør. Luftpåtagelse med St. Povls Kirke i midten.

Korsrømanden, skelet af en velvoksen, kraftig mand fra ældre stenalder, ca. 4000 år f. Kr., fundet i Korsør Nor 1943.

kortbukke, fællesbetegn. for en gruppe træbukke, hvortil tømmerrømanden og væverne.

kortbølgeamator, indehaver af privat radiostation, der benyttes til tekn. el. vidensk. forsøg.

kortbølgeradiofoni udsendes på bølglængder ml. 12 og 50 m. k benyttes især til udsendelser over store afstande.

Kortbølgesender, Danmarks, radiofoniser for udsendelse til fjerne egne af Jordan (næsten uhorlig i Danm.). Udsendelserne påbegyndtes i 1929. En 50 kw-sender i Herstedvester toges i brug 1. 10. 1948. Stationen har 3 antennemaster på 110 m og 2 på 63 m og et bølgeområde på 13-50 m, inden for hvilket der hurtigt og nemt kan skiftes ml. 3 bølglængder, f. eks. en dagbølge, en natbølge og en bølge for overgangstiden. Foreløbig (1948) anv. bølglængderne 19,78 m og 31,51 m (frekvenserne 15 165 kHz og 9520 kHz). Udsendelserne til USA og Sydamer. foregår i nattimerne, til Østen i formiddagstimerne.

kortbølgeterapi, behandling med kortbølgediatermi, der frembringer dybtgående varme.

kortcelle el. *parenkymcelle*, i bot. den celletype, der ses i bladvæv, oplagsvæv m. v.

kortdagsplanter, planter, der blomstrer hurtigst, når dagen er under 12-13 timer lang.

korte bølger, radiobølger ml. 10 og 100 m; jfr. kortbølgeradiofoni.

korte parlament, den eng. parlaments-saml. 1640, indkaldt af Karl 1., som behøvede penge til krigen mod Skotl. Dets opposition medførte opløsning efter 3 uger.

korteste dag, på den nordl. halvkugle den dag i året, da Solen står længst S f. ækvator, omkr. 22. 12.

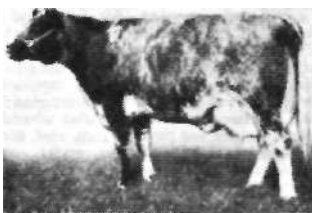
Kortsnebb.

korte varer, fællesbetegn. f. forsk. varer, der sælges efter stykketal og ikke efter mål el. vægt; f. eks. galanteri varer, skrurer, knive, spænder osv.

kortfilm, betegn. f. film, hvis spilletid er under en time; tillige ofte benævne på en bestemt filmtype, den dokumentariske film.

korthornskvæg, stor, kraftig kvægrace, hjemmehørende i Engl., men udbredt

Korthornsko.

over hele verden, k findes i Engl. i tre typer: 1) kød-korthorn (beef-shorthorn), 2) malkekorthorn (dairy-shorthorn) og 3) en mellemform (dual-purpose).

kortlæbe ('*Taucium*), sæt af læbeblomst-fam. Hertil løgurt (T. 'scordium' m. lyserrød krone, og klase-kortlæbe (T. scorodonia) m. gul blomster i klase. Begge sjældne i Danm.

kortmåling el. *kartometri*, måling på kort til bestemmelse af længder, vinkler, arealer m. m.

'Kortner, Fritz (f. 1892), ty. skuespiller. Filmdebut 1920, en af Tyskls store skuespillere (Hamlet, Richard 3., Mefisto). Emigrerede 1933 til Engl., optrådte senere på teater og film der og i USA. Efter 2. Verdenskrig atter i Tyskl. Bedste filmroller i »Atlantic« (1929), »Danton« (1931) og »Brødrene Karamasov« (1932). 1935 gæstespil i Kbh.

kortnæbbet lomvie ('*Uria lomvia*), højarktisk alkeflugt, relativt kortnæbbet. I Danm. vintergæst.

kor tone, den fikserede tone (a'), hvorefter tidl. orglets og kirkekorrets stemning reguleredes, k lå 'U-IU' tone højere end *kammerton*en, dog angives k af Pratorius i 17. årh. beliggende en heltone dybere end *kammerton*en.

kortprojektion, overførelse af punkter på jordoverfladen til en plan. Hverken geoiden el. sfæroiden kan udfoldes i en plan. I st. f. foretages en projektion af jordoverfladens punkter på f. eks. en cylinder el. en kegleflade, der begge kan udfoldes i en plan. Kegleprojektion kan være normal, transversal el. skævt, efter som kegleaksen er jordaksen, en ækvator-diameter el. en anden retning, k er konform, vinkeltrø, hvis linier på kortet skærer hinanden under samme vinkel som på Jorden, k er arealtrø, fiadetro, hvis arealer gengives i rigtige størrelsesfor-

hold, selv om arealernes form er fortrukket. Ingen k kan samtidig være konform og arealtrø. Af vigtigere k. kan nævnes: Tissots kegleprojektion, der er arealtrø og som har mindre vinkel fejl end nogen anden arealtrø k. Lamberts azimutalprojektion (benyttes til verdensdel-kortene i Den Nye Salmonsens), der også er arealtrø med små vinkel fejl. Stereografisk projektion, der er konform. Mercators projektion, der er en konform cylinderprojektion. Ptolemaeus' (den alm.) kegleprojektion, der har store areal- og vinkel fejl. Endv. kan nævnes Bonnes K og Flamsteeds el. Sansons k, der begge er arealtrø, men har store vinkel fejl. Geod. Institut anvender den konforme kegleprojektion, hvor keglen tangerer 56° n. br. og den største målestoksfejl er 0,05 %, samt en anden konform k, der benævnes G I 1934. Beliggenheden af instituttets fikspunkter (koordinerede punkter) opgives som plane retvinklede koordinater i denne k.

Kortrijk ['kotrak] [-træk], fr. *Courtrai*, belg. by ved den sejlbare Leie nær fr. grænse; 40 000 indb. (1948). Fabrikation af lærred, damask og kniplinger. Gotisk kirke (færdig 1211), rådhus (1418-20), berømt klokketårn (Beffroi). 1302 blev fr. riddere slået af belg. borgeres hær i »Sporsslaget« ved K.

Kortsen ['ko'r-j. Kort Kristian (1882-1939), da. filosof og psykolog. Skr. bl. a. om psykiske spaltninger og forh. ml. sjæl og legeme.

kortsaller, hoveder med længde-bred-deindeks over 80. (111.)

kortskrift, en mindre forkortet form af stenografi (korespondanceskrift); mods. debatskrift).

Kortskaale.

kortslutning, elektr., en i alm. uønsket forbindelse ml. elektr. ledninger, hvorved *Kortskaale*. der fremkommer en unormalt stærk strøm. Ved k kan der p. gr. af for stærk opvarmning opstå fare for ødelæggelse af isolation og for antændelse.

kortslutningsmotor, asynkron motor m. rotorviklingen kortsluttet i sig selv.

kortspil, i Kina kendtes k ca. 1000 år f. Kr., i Eur. omtales de første gang 1299. De ældste bevarede eur. kort er fra 1392. Kortenes antal, rangfølge og farvesym-boler har skiftet gm. tiderne. De nuv. 4 farvebetegn. og deres indbyrdes rækkefølge - spår, hjerter, ruder og klør - stammer fra Spån. Der findes k med og uden trumf. Til de første hører l'hombre, bridge, 66 m. fi., til de sidste, også kaldet hasard-k, poker, hjertesfri og rommy m. fl. Desuden whist, der kan spilles både med og uden trumf.

kortspøjsning, søv., simpel og enkel sammenfletning af to toverder.

'koruna (lat. *corona* krans, krone) (fork. kd), mønt i Tjecoslov. = 100 halif(u) (sept. 1948 = 0,0965 kr.).

korund [-'ron'd] (tamil-sprog), Al_2O_3 -rom-

boedrisk mineral med stor hårdhed (9), svag diamantglans, varierende farve, oftest halvklar, grålig. Forekommer accessorisk i eruptiver og krystallinske skifre. Klare, smukt farvede varieteter er ædelsten (safir, rubin o. a.). k (naturlig og kunstig) anv. som slibemiddel til glaslinser og metaller.

kor'vet (fr.), tidl. let fuldriget forpostskib. Nu: krigneskibstype, spec. beregnet t. konvojtegnisse og u-bådsjagt. Deplacement ca. 700-1200 t, upansret, fart: ca. 17 knob, armering: 1 stk. 10,2 el. 2 stk. 7,6 cm kanoner, 2-4 stk. 40 mm rekylkanoner, dybd bombekaster (hedgehøje) m. v. k har ligesom fregatten haft stor betydning, ved kampen om Atlanterhavet under 2. Verdenskrig.

kory'ban'ter^ et gr. legendarisk præsteskab, knyttet til den frygiske mysteriegudinde Kybeles ekstatiske kultus.

kory'fæ' (gr. *koryfaos*) den som står øverst, anfører, fører, foregangsmand. «

ko'rykiske grotte (oldgr. *korykos* sæk), drøypstenshule i Parnassos, nu Sarandavli; i oldtiden indviet t. Pan og nympfer. En anden k i Kilikien, SØ-Lilleasien.

Korzeniowski [kD3æ'nDfjski], *Jozeff* (191-1863), po. romanforfatter og dramatiker, skrev det nat. skuespil *Bjergboerne i Karpaterne* (1840), dyrkede sociale problemer, bl. a. jødernes ret til ligestilling i Polen.

Kōs [kos], ital. *Coo* [kao], gr. ø bl. De Dodekanesiske Øer; 282 km².

ko'sakker (tyrk. *kasak* landstryger), russ. stammer (opr. halvt uafh.) ved Rusl.s grænser mod S og Ø. Vigtigste grupper: Don-k af storruss. nationalitet og zaporo-giske k omkring Dnepsr. Kampe med de mod S boende tatarer bevirkede, at k sent ognav nomadetilværelsen, k dannede krigeriske småsamfund under en selvvalgt hetman (russ. *ataman*); berømte ryttere; øgedes v. tilvandring fra Rusl. (undvegne livene). Fra 16. årh. anvendt til grænsbevogtning af Rusl. og Polen. Polakkernes forsøg på at undertvinge k og omvende dem fra deres ortodokse rel. medførte oprør; k kom i 17. og 18. årh. alle under Rusl., men rejste hyppige oprør (Mazepa, Pugatjov). Rytterafdelinger af k har siden været vigtig del af d. russ. (sovj.) hær. 1917-20 kæmpede en stor del k mod kommunisterne; fra 1936 fik k i fuldt omfang adgang til den røde hær.

Ko'sa'ngas, kulbrintegas, leveres som *flaskegas*.

koscher ['ko:for] (hebr. *kāschér* rigtig, ren), forskriftsmæssig efter jødisk lov (især om rituel behandling mad).

Kosciusko, Mount [maunt kazi'askou], bjerg i De Austr. Alper (2236 m).

Kosciusko Plateauet [kazi'askou], Austr.s højeste bjergparti, New S-Wales, med Mt. Townsend (2241 m) og Mt. Kosciusko.

Kosciuszko [koj'tjufko], *Tadeusz* (1746-1817), po. general. Deltog i Amer. Frihedskrig; diktator under den po. rejning 1794; slået v. Maciejowice 1794. D. i Schweiz.

Kosice [kDliitsæ], ty. *Kaschau*, ung. *Kassa*, tjekkoslov. by; 58 000 indb. (1947). Vigtigt handels- og industricentrum. Ungarsk 1938-45.

kosko'roba-svane (*Cosco'roba cosco'roba*), hvid sydamer. svane.

'Kosmas Indiko'pleustes (gr. indienfarenen), byzantinsk geograf fra 6. årh., opr. rejsende købmænd, senere munk; skrev en *Kristelig Topografi*, der søger at bevise det bibelske verdensbilledes rigtighed imod det ptolemæiske.

'Kosmas og Dami'a'n, legendariske lægemissionærer (tvillingbrødre) i Syrien; martyrer under Diokletians kristenfølgelser. Folkelige helgener.

Kos'ma'terne, ital. *Cosmati*, billedhugger- og arkitektfam. i Rom (12.-13. årh.).

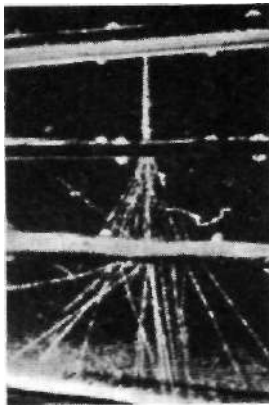
kosme'tik (gr. *kosmein* ordne, forskønne), 1) pleje og forskønnelse af hud, hår og negle, herunder også kir. indgreb mod misdannelser, ar o. l.; 2) stoffer og præparater, der bruges til dette formål.

'kosmisk (gr. *kosmos* verdensorden), vedrørende verdensrummet.

kosmisk fysik, læren om himmelge-

mernes fys. forhold, omfatter geofysik, der behandler jordkloden, og astrofysik, der behandler de øvr. himmellegemer.

kosmisk stråling er en fra verdensrummet kommende meget gennemtrængende stråling, som uophørligt træffer Jorden, og som påvises ved sin ioniserende virkning v. hj. af geigertællere el. tågekammer. Den k-s styrke vokser med højden over jordoverfladen, fordi atmosfæren absorberer en del af strålingen, k kan trænge gnm. metertykke metalplader og kan påvises i gruber dybt under jordoverfl.

Tågekammer foto af kosm isk stråling.

k er af sammensat natur og kan deles i en blød komponent, der fuldstændig absorberes af 8-10 cm bly, og som består af elektroner, positroner og fotoner, samt en hård komponent, der kan trænge gnm. flere m bly, og som består af mesoner. Der er målt energier for partiklerne indtil 10¹¹ elektron-volt. Den k skifter ustandselig karakter ved passage gnm. stof, idet strålingskvanter forsvinder under omdannelse til par af positive og negative elektroner, medens elektroner ved bremsning atter giver elektromagnetisk stråling. Derved kan enkelte partikler udløse »byger« bestående af mange partikler, som kan påvises i tågekammer. Den k opdagedes i 1912 af V. F. Hess ved ballonopstigninger og er eksperimentelt undersøgt af R. A. Millikan, C. D. Anderson o. a., men dens oprindelse er endnu fuldstændig ukendt.

kosmo- (gr. *kosmos* verdensorden, verden), verdens-

kosmogo'ni' (*kosmo-* + *-goni*), læren om verdens tilblivelse, i reglen af rel. el. filos. art.

kosmogra'fiv (*kosmo-* + *-grafi*), verdensbeskrivelse.

kosmolo'gi' (*kosmo-* + *-logi*), verdenslære, læren om verden som helhed og dens tilblivelse.

kosmo'lo'gisk gudsbevis, slutning fra verdens endelighed el. tilfældighed (ikke-nødvendighed) til eksistensen af en skaber - el. et nødvendigt væsen, en »første årsag«.

kosmopo'lit (gr.), verdensborger; kosmopolitisk, verdensborgerlig; dyre- og plantearter, der er udbredt over en meget stor del af verden, kaldes k.

kosmo'rama (*kosmo-* I gr. *horama* skue), biograf.

'kosmos (gr.), det velordnede verdenssystem. Mods. kaos.

'Kosor, Josip (f. 1879), serbokroat. forfatter. Novellist, romanforf., dramatikere med moderne sociale motiver.

Kosovo [kssovo], autonomt område i SØ-Jugoslavien.

Kosovo'polje [kosDvo-J], slette i Sydserbien i Jugoslavien. Tyrkerne slog serberne ved K i 1389, hvorefter Serbien kom under tyrk. herredømme.

Kossak-Szczucka [kDsdak-'Jlutska], *Zofja* (f. 1890), po. romanforfatterinde, debuterede 1922 med romanen *Illdsvæden* (om 1. Verdenskrig og borgerkrigen i Ukraine), skrev en række hist. romaner, bl. a. *Konge af Jerusalem* (da. 1946).

'Kossel, Albrecht (1853-1927), ty. fysiolog

og biokemiker; fik 1910 Nobelprisen for sine undersøgelser over cellekernens kemi.

'Kossinna, Gustaf (1858-1931), ty. arkæolog, 1902-27 prof. i Berlin, hvor han grl. en særlig arkæol. skole, der beskæftigede sig med fastlæggelse af germ. skiftende områder og vandringer.

'Kossovel, Srečko (1904-26), slovensk digter, fin lyriker under artistiske effekter.

Kossuth ['ko:m], *Lajos* (*Ludvig*) (1802-94), ung. politiker. Liberal nationalist, proklamerede Ungarns uafhængighed 1849. Havde næsten diktatorisk magt i Ung., flygtede aug. 1849 til udlandet. Trods amnesti nægtede K senere at vende tilbage til Ung.

Kost, søv., sammenbundet risknippe som topbetegnelse på sømærker, i Danm. opadvendt om styrbord, nedadvendt om bagbord på enh. rød el. hvid stage; jfr. vager. (III. se tavle Sømærker).

Koster ['ko:star] (egl. *Kosterland*), halvø på Møn over for Kalvehave; Ulvsundbroen udgår fra K.

Kosterbladet (*koster* I) bortkomne sager, 2) tyvekoster, særl. afd. af »Politiefterretninger«, indeholdende angivelse af stjålne og bortkomne genstande.

'kosterbåd (efter *Kosterøerne* i Bohuslan), spidsgattet bredt sejlfartøj med en mast med storsejl og fok.

'Ko'ster Rende, sejrende ml. Kalvehave og Stege.

'Kostié [-stij], *Laza* (1841-1910), serbokroat. digter fra »det unge Serbiens« tid, romantisk og voldsom i sine midler.

Ko'stinskij-effekt [-skij] (efter den russ. astronom 5. *Kostinskij* (1867-1936)), fot. effekt af samme art som Eberhard-effekten. Ses især ved fot. af dobbeltstjerner.

kostpenge, betaling i st. f. kost, evt. som del af vederlag for arbejde, Erstatning i anl. af husbondens ulovlige bortvisning af medhjælperen omfatter k.

Kostroma [kastrá'ma], by i RSFSR, Sovj., ved Volga NØ f. Moskva; 121 000 indb. (1939). Flodhavn, bane, industri.

Kostrzyri [kDstrj'ri], ty. *Kiistrin*, by ved Wartas udløb i Oder; siden 1945 polsk. Tidl. fæstning. Erobret af Sovj. 10. 3. 1945. 19. 4. dannedes stort sovj. brohoved V f. K, hvorfra fremstød rettedes mod Berlin.

kostume [-sty:J (fr. af ital. *costume*, egl.: skik), dragt, teater- el. maskeradeklædning; kostu'me're [-sty:], iføre sig k; kostumier [kosty'mje], i teaterspøget den, der i samråd med instruktøren tegner og udfører k el. den, der har opsyn med teatrets k-samling.

'ko'stare (*Molothrus*), trop.-amer. trupialer, der ofte sidder på ryggen af kvæget. Lægger æg i andre fugles reder.

Kosztolányi [kDkDstola:njij], *Dezso* (1885-1936), ung. forfatter, medstifter af tidskr. »Nyugat«, har skrevet impressionist, digte og fl. romaner, hvorfra kan nævnes *Nero-romanen A véres kolto* (den blodige digter) (1921).

'Kota Bharu [-'ba:ru:], hovedstad i Kelantan, Malaja; 15 000 indb. (1931).

Kotar'binski, Tadeusz (f. 1886), polsk filosof. Har i forsk. skrifter bl. a. bidraget til udforming af en generel handlings-teori og en »radikal realisme«, if. hvilken reale genstande direkte tagtages.

'kote (fr.), geodætisk og topografisk tal, der angiver et steds højde over en vis niveaulade (i Danm. dansk normal nul).

kote'let (fr. *cotelette*, egl.: lille ribben), kødskive med ca. 5 cm langt ben af kammen af kalv, svin, lam el. vildt.

kotel'tfisk (sv. *kotlétfisk*), handelsbetegn. for havkavi, der ofte kommer i handelen udsdåret i skiver. Betegn. k kom i Danm. frem efter 2. Verdenskrig.

kote'ri' (fr.), klike; partivæsen.

ko'tillon ['kotiljo:] (fr., egl.: underskørt), fr. selskabsdans med fl. ture, som regel danset ved et bals afslutning, hvor de dansende overrakte hinanden paporder, buketter o. l.

ko'tingaer (tupi-sprog) (*Co'tingidae*), fam. af ofte ret store, prægtigt færdede syd- og ml.-amer. spurvfugle. Hertil klokkefugl, parasolfugl, klippehane.

'Kotka, fi. by, hovedstad i Kymi, ved Kymijoki's udmunding i Finske Bugt; 22 000 overv. finsktalende indb. (1947). Industri. Tømmereksport. Grl. 1879.

'Kotlin, ø V f. Leningrad med fæstningen Kronstadt, Sovj.

Kotor ['katar], ital. 'Cattaro, havneby i SV-Jugoslavien; ca. 6000 indb.

Kotor-bugten, d. s. s. Boka Kotorska.

kotræ *Cyrosium galacto-dendrori*, art af morbarfam. fra Amer. Har mælkelig. saft. Af k fås en voksaft.

'kottabos (gr.), oldgr. selskabsspil. Alm. v. drikkeleg. Det gjaldt om den drikkeskålen at udslynge en slat vin og træffe en lille metalskive, der balancerede på en stander, sål. at skiven faldt ned på en plade og gav genklang.

ko'turne (gr. *kothornos*), sko el. støvle med flere tommer tyk lædersål, anv. af skuespillerne i den gr. tragedie for at gøre dem højere; deraf udtrykket være på koturnen, tale svulstigt el. opstyltet.

Kotzebue ['katsabu:]; *August von* (1761-1819), ty. forf. K. der som reaktioner blev myrdet af en student, var Goethe-tidens førende dramatikere. K-s over 200 dramer er snart borgerlig-sentimentale, snart romantiske el. frivole. *Die deutschen Kleinsidder* (1803) var meget yndet i Danmark.

Kouang-Tchéou-Wan [kwdtjeu'wd] (kines. [gwæ7 d-nou wan]), 1898-1945 fr. område på Kinas S-kyst. Efter afståelsen til Kina omdøbt til Chan-kiang.

Koussevitzky [kusa'vitski], *Sergej* (f. 1874), russ. kapelmester, deb. 1896 som kontrabasvirtuos. Siden 1924 leder af Boston Symphony Orchestra.

Kovacevic [ko'vatlevitj], *Bozidar* (f. 1902), serbokroat. digter af den yngste generation, formfuldendt lyriker.

Kovalevskaia [-'laf-], *Sofja* (Sonja) (1850-91), russ. matematiker, elev af Weierstrass, 1884 knyttet til, 1889 prof. ved Stockholms høgskole. Af h. om emner fra mekanik og optik.

Koweit, eng. stavemåde for Kuwait i Arabien.

kovending (egl. det at vende klodset som en ko), søv., sejskibsmånøvre, vende et sejskib for vinden. Overført: pludselig ændring af standpunkt.

ko'ver kaldes, i Jyll. underjordiske gange, hvori brydes kridt.

'Ko'virke, voldanlæg, del af Danevirke.

Kowloon ['kau'lu:n], del af d. brit. koloni Hong Kong, beliggende på fastlandet; 392 000 indb. (1940); brit. flådebasis.

Kovno ['kavna], russ. navn på Kaunas i Litauen.

Kovrov ['kav'rov], by i RSFSR, ml.Moskva og Gorkij; 67 000 indb. (1939); banecentrum; industri.

kov's (holl. *kous*, egl. strømpe), søv., jernring indlagt i øjesplejsning til beskyttelse af denne mod slitage.

ko'yote [ka'jo:ta] (nahua-sprog), d. s. s. prærieulv.

Kozlov ['kaz'laf], til 1932 navn på byen Mitjurinsk, Sovj.

ko'je, søv., rundt, vandtæt skibsvindue af tykt glas.

KPD, fork. f. Kommunistische Partei Deutschlands.

Kr, kern. tegn for krypton.

KR, fork. f. Københavns Roklub.

Kra [kro:], halvøen Malaccas smalleste sted; 42 km br. Af hensyn til Singapore har Engl. modsat sig kanalplaner; forbud i eng.-siamesiske fredstraktat 1. 1. 1946.

kraal [kr<:l] (portug. *curral* kvægfold), kapholl. navn for kvægindhegningen midt i hottentotternes og kaffernes landsbyer; også selve landsbyen kaldes undertiden **k**.

kra'ba't (omdannelse af *kroat*), vild, kåd fyr.

krabbe (ty.), krybeblomst, blomsterknold, af den art gotikken anbringer i rækker langs kanten af gavle o. l.

Krabbe, *Christopher* (1833-1913), da. Venstrepolitiker. Godsejersøn, jurist, modstander af De Nat.lib.'s folketingsmand 1864-84, 1895-1910 (Kalundborg). Fremtrædende i Det Forenede Venstre. Folketingets formand 1870-83. Sluttede sig 1895 til Venstrereformpartiet, 1905

til De Radikale; 1909-10 forsvarsmin. under Zahle.

Krabbe, *Harald* (1831-1917), da. anatom og veterinær zoolog. Talrige arbejder om anat. og veterinære emner, bl. a. om indvoldsorme. Udredede echinokoksygdommens årsagsforhold.

Krabbe, *Knud* rtaraldsen (f. 1885), da. neurolog, søn af Harald K. 1933 overlæge v. Kb.h.s kommunehosp.s neurol. afd. Lærebøger i neurologi og arb. om nervesystemets sammenlignende embryologi. (Portræt).

Krabbe, *Oluf* Haraldsen (f. 1872), da. retslærd, søn af Harald K. 1920 dommer i Østre Landsret, 1925-41 prof. v. Kvh.s Univ. 1941 æresdr. v. Kb.h.s Univ. Næstformand i den faste voldgiftsret 1927-43. Strafferetl. forf.skab.

Krabbe, *Tyge* (1474-1541), da. rigsmarsk. Lensmand på Helsingborg slot ca. 1507, slog 1510 sv. rytterafdeling ved Fante-hullet i Skåne. Afsat af Chr. 2., bidrog energisk til kongens fald 1522-23; støttede kons. rigsråds- og bispepolitik, rigsmarsk efter 1523. Mätte 1534 boje sig for lubeckerne i Skåne, men faldt dem i ryggen i slaget ved Helsingborg jan. 1535; uden indflydelse under Chr. 3.

Krabbe-Ca'ri'sius, *Hans* (1771-1845), da. diplomat. Gesandt i Sthlm. 1814-31, sluttede konvention om no. gæld 1819, handelstraktat 1826. Da. udenrigsmin. 1831-42, fjendt. mod lib. bevægelse.

krabbededkopper (*Lateri'gradae*), korte, brede, fladtrykte edderkopper, der bevæger sig sidelæns. Spinder ikke fangspind, men lurer på bytte. Æggene dækkes af et spind. Adsk. k kan spinde tråde, v. hj. af hvilke de kan svæve (»flyvende sommer«).

krabbehejre (*Buto'rides stri'atus*), lille grøn hejreat. Lever i tropernes mangrovesumpe.

krabbehund (*Canis thous*), sydamer., højbenet, vild hund, jager i flokke pattedyr, høn's o. l., æder også landkrabber.

krabber (*Brachy'ura*), gruppe af 10-benede krebsdyr m. bredt, fladt skjold, halen slået op under bugen, øjnene i gruber. 3. par kæbefødder dækker som fløjde de øvrige mundlemmer; 1. par brystfødder m. klosaks. Bunddyr, der kravler el. graver på bunden, enkelte kan svømme. De fleste i havet, en del i ferskvand og nogle på land. Rovdyr og ådselædere. Adsk. arter i da. farvande. - Hertil strandk, taskek, svømmek, stankelbensk, sandk, uldhåndsk. m. ll.

Krabbes holm, 1) Udi. hovedgård umiddelbart 0 f. Skive, oprettet omkr. 1500 af marsken Niels Høeg, navn efter Iver

Krabbe ca. 1560. Solgt til udstykn. !! Hovedbyggen, fra ca. 1560; fredet i kl. A. Siden 1907 højskole; 2) hovedgård NV f. Roskilde, oprettet 1673 af baron Oluf Rosenkrantz, efter hvis hustru Birgitte Krabbe den fik navn. Hovedbyggen, fra 1853 i nygotisk stil.

krabbeæder (*Dromas ar'deola*), lille, klydelign vadedfugl. Lever af krabber. Ind. Ocean.

kradsere (*Acantho'cephala*), indvoldsorme, beståede m. rundorme, ret store, tværrynkede; krogbesat snabel, fæstet i værtsens tarmvæg. Tarmløse, fødeoptagelse gnm. huden, værtskif-

Knud H. Krabbe. Ole Bjørn Kraft.

te, larven i lededyr, den voksne k i fisk, gulde el. pattedyr. I art alm. i svinets tarm.

kradsuld vindes ved opkradsning af hel-el. halvulvne klude; herved beskadiges ulden og k er mindre værdifuld end frisk uld, hvormed det ofte blandes. Den bedste k, *shoddy*, fås af rene, uvalkede, helulvne, strikkede el. vævede stoffer. Af klædeagtige, valkede stoffer med stærkt sammenfilret uld fremstilles *mungo*; *alpaka* el. *ekstrakt* fås af halvulvne klude. Bomulden fjernes ved karbonisering.

Kraftt, *Adam* (1455/60-1508/09), ty. billedhugger. Har udført *sakramenthuset* i St. Lorenzkirken i Niirnberg. Desuden syv relieffer af *Gangen til Golgatha*.

Kraftt, *Per d. y.* (1777-1863), sv. maler, elev af faderen, portrætmaleren P. K. d. a. (1724-93) og af David; portræt- og historiemaler. På Haga findes kompositionen *Hertug Karl i Slaget ved Hogland* (1810).

Krafla ['krabial], 818 m h. isl. vulkan, NØ f. Myvatn; voldsomt udbrud 1724.

kraft, (*ϕilos.a*) virkeevne, evne til at fremkalde forandring spec. i et legemes bevægelsestilstand; b) hos Aristoteles: en genstands mulighed el. potens; c) hos Leibniz: en stræben, som udgør substansernes væsen; d) ofte en uhånderkelig (immateriel) grundfaktor i verden, sideordnet stof el. materie; 2) *fys.*, årsag til en bevægelsesforandring og er proportional med denne ifølge Newtons 2. lov; kraft = masse x acceleration, k måles i dyn i det absolutte system og i kg i det tekniske system.

Kraft, *Jens* (1720-65), da. filosof. Tilhænger af Wolffs rationalistiske filosofi.

Kraft, *Ole Bjørn* (f. 1893), da. politiker. Fra 1919 journalist v. kons. blade, fra 1926 kons. folketingsm. m. særlig interesse for forsvars- og forfatningsspørgsmål. Nyttår 1944 udsat for forgæves ty. attentat. Forsvarsmin. i min. Buhl 1945; efter Christmas Møllers afgang overmand f. den kons. rigsdagsgruppe apr. 1947, gik ind for mere aktiv politik vedr. Sydslesvig. (Portræt).

Kraft, *Tenna Frederiksen* (f. 1885), da. operasangerinde (lyrisk sopran). 1906-39 på Det Kgl. Teater. Kammersangerinde 1914.

Kraft durch Freude [-durr 'frayda] (ty: kraft gnm. glæde), nationalsoc. sammenslutning (grl. nov. 1933), tilsluttet arbejdsfronten, med formål at organisere ferierejser, fritidsbeskæftigelse m. m., som led i nationalsoc.s ensretningsarb.

kræftfelt, *fys.*, et rum, hvori der virker kræfter, f. eks. Jordens tyngdefelt el. elektr. og magnetiske felter.

kræftfoder, fællesbetegn. for fodermidler med høj foderværdi. Til k hører korn, klid, olieæger, fiskemel m. v.

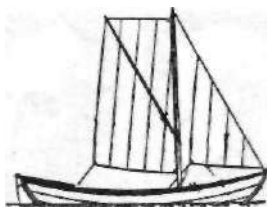
kræftgas el. *dowsongas*, blanding af vandgas og generatorgas; fremstilles ved samtidig at lede luft og vanddamp over glødende koks.

kraftlinier anv. til at anskueliggøre

Hesteskomagnets kraftlinier.

Kradsere.

Kragejolle (aldre type).

kraftens størrelse og retning i et kraftfelt, k tegnes, så at deres retning overalt angiver kraftens retning og deres størrelse angiver størrelsen, k anv. især ved elektr. og magnetiske felter.

kraftmaskine, maskine som dampmaskine, forbrændingsmotor, damp- el. vandturbin m. m., der omsætter energi, som f. eks. varme el. bevægelsesenergi, til andre former, der lettere lader sig anv. el. overføre, f. eks. som elektr. energi el. bevægelsesenergi i en *arbejdsmaskine*, d. v. s. en maskine, som under tilførsel af energi udfører et arbejde.

kraftspring, gymnastisk smidighedsøvelse. Altså med eet ben; gnm. håndstand; nedspring på let adskilte fødder, som siden samles med et lille hop.

Krag, Jens Otto (f. 1914), da. socialdemokrat. Cand. polit., embedsm., i varedirektoratet, 1945 kontorchef; s. å. kontorchef i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, bl. forfatterne til Soc.dem.s programskrift «Fremtidens Danmark» 1945. Medl. af Priskontrolrådet fra 1945; handels- og forsyningsmin. fra nov. 1947.

Krag, Niels (1550-1602), da. historiker, filolog og diplomat, første prof. i historie v. Kbh.s Univ. (1589), senere prof. i gr. Som kgl. historiograf (fra 1594) skulle han fortsætte A. S. Vedels arbejde, men nåede kun *Chr. 3.s Historie til 1550* (på latin; udg. 1787 af Hans Gram).

Krag, Oluf (1870-1942), da. Venstrepolitiker, Dr. phil. (matematiker), gymnastelærer, rektor v. Metropolitanskolen 1918-21; kreditforeningsdirektør. Landstingsmand 1914-24; Folketingsm. 1924-42 (Ringkøbing). Indenrigsmin. 1921-24, 1926-29. Efter Madsen-Mygdals nedlæg leder for Venstre fra ca. 1932, sluttede 1933 Kanslergadeforliget m. regeringspartierne, opnåede gunstigere landbrugspriser, men måtte under konflikt med LS og efter valgnedlæg 1935 overgive ledelsen til Brønsen 1936. Konsultativ min. apr.-juli 1940; angreb 19. 11. 1941 udenrigsmin. Scavenius for omgælsel af det udenrigspolit. nævn. (Portræt sp. 2517).

Krag, Otte (1611-66), da. rigsråd. Diplom., øverste sekretær i kancelliet 1645-53, lensmand. Kæmpede energisk, men usmidedt for adelsvældet under stændermødet 1660.

Krag [kra:g], Thomas (1868-1913), no. forfatter. Skrev noveller og romaner i lyrisk, stemningsbåret prosa. Dybest sjæleskildr. nåede K i *Ada Wilde* (1896) og *Gunvor Kjeld* (1904).

Krag [kra:g], Vilhelm (1871-1933), no. forfatter. Gengav m. fin indfølelse Sørlandsets natur i digtsaml. *Veslandsviser* (1898), *Sange fra min Ø* (1918) o. fl. Skrev endv. dramer, romaner og fortællinger. Erindringer (1926-31).

kragbånd (mnty. krage krave), fremspringende (udkragende), som regel profileret led, der især kendes fra buearbningers vederlag.

krage (*Corvus corone*), ravnefugl, alm. på nordl. halvkugle. Reden i høje træer. Lever af insekter, fugleæg, ådsler m. m. To racer: grå-k (C. c. cornix), alm. i Danm., og sort-k (C. c. corone) i V-Eur.; desuden mellemformer. Den da. k er stand- el. strejffugl, sjældnere trækfugl.

kragefod (*Comarum palustre*), art af rosenfam., har uligefremme blade og bæger og krone mørkt brunrøde. Alm. i da. tørvomoser.

kragefugle, d. s. s. ravnefugle.

'Kragehul-fundet, jernalderofferfund bestående af sværd, spyd, pile, forsk.

husgeråd og smykkesager fra tiden omkr. 500 e. Kr. fra K.-mose nær Assens.

kragehytte, en lille hytte med skydehuller, uden for hvilken der på en stang anbringes en levende e. udstoppet ugle, som tiltrækker krager og høge, således at de kommer på skudhold.

kragejolle (mnty. krake en slags fartøj), spidsgattet, klinkbygget sejlbad med en mast, sprydsejl el. gaffelsejl, topsejl, fok og klyver. (Ill. sp. 2512).

krageklo (*O'nonis*), slægt af ærteblomstfam.; har grentorne og trefingrede blade og oftest røde blomster. 3 arter i Danm.

Kragelund kirke, V f. Silkeborg, vel fra tiden 1100-50. Bygherrens og bygmeesterens navne undtagelsesvis kendt gnm. runeindskrift på S-portalens tympanon: Æse bød, Vagn ristede.

Kragenæs, havn ved Ståldyb på N-Lolland; endepunkt f. Nakskov-K banen.

Kragerup, hovedgd N f. Slagelse. Tilh. 1610-39 kansler Chr. Friis. Bygn. fra 1801-02, fredet i kl. B.

Kragerø [kro:g3rø:], no. købstad (fra 1666), i Telemark SV f. Skien, 4000 indb. (1946).

kragetræer (oldn. *kraki.stang* med krog), ca. 1 m l., krydslagte træstykker lagt over rygningen på stråtekte huse for at fastholde mønningen.

Kragh, Johannes (1870-1946), da. maler og billedhugger, medl. af «Den Frie Udst.» 1897-1913; portrætter, landskabsakvareller, glas- og kalkmalerier, altertavler m. m.

'Kraghede, landsby S f. Brønderslev; fundsted for hustomter med lerknede vægge fra sen keltisk jernalder, samt brænderave med vognrester.

Kragh Pedersen, Hjalmar (f. 1883), da. maler, medl. af «Koloristerne»; ekspresionist af efterkrigstidens skole; skildr. af arbejdere og værksteder, bl. a. tilDUs lokaler i Brønshøj (1931).

Krag-Jørgensen-gevær, gevær konstrueret af nordmanden O. H. K-J. (1837-1916). Bruget i den da. hær som 8 mm gevær M. 1889 til 29. 8. 1943.

Kragsten, arkit., kragbånd af en sten. Kragjuvac [-jævats], handelsby i Jugoslavien, SSØ f. Beograd; 33 000 indb. (1948); nogen fødevarer- og jernindustri.

Krain, jugoslav. *Kranjska*, landskab i NV-Jugoslavien. Kalkbjerger. Kviksølvminer. Hovedby: Ljubljana. - K kom 1276 til Habsburgerne; 1849-1918 østr. kronland.

kraj (russ. grænseområde), sovj. admin.-område i grænseomr. i øvr. d. s. s. oblast.

krak (ty. *Krach* brag), fallit.

Krak, Thorvald (1830-1908), da. officer, stadskonduktør i Kbh. 1858-98, udg. fra 1862 vejviser over Kbh.

'Kraka, ilg. sagnet Regner Lodbrogs anden hustru, også kaldet Aslog.

Krakatau [-'ta:u:], vulkanø i Soendastrædet kendt fra stort udbrud 1883. Efter en sommers mindre vulkanske virksomhed indtrådte 27. 8. en eksplosion, idet øen revned. Dens areal mindskedes fra 33,5 til 15,3 km². En 30 m h. bølge ødelagde omliggende kyster, og ca. 40 000 mennesker omkom. Lufttrykket fra eksplosionen kunne måles Jorden over. Askebestanddele førtes over hele Jorden i 60-70 km højde og forårsagede en kraftig aftefnæde i efteråret. Senere udbrud 23. 1. 1928.

'Krakau, ty. navn på Krakow i Polen. krake'le'ret (fr. *craquelé* af *craquer* at revne) kaldes en keramikglasur, når den viser et net af fine revner. Krakelering forekommer ved glasurens og massens forsk. sammentrækning under brændingen.

kra'ki'lsk (ty., af hoH. *kra'keel* kiv),

trættekær.

krakmandel (ty. *Krach* brag), frøet af en varietet af mandeltræet. I modsætning til stenen hos alm. mandler er denne hos k så tynd, at den kan knækkes med fingrene, og derfor fjernes den ikke ved høsten.

krakning, d. s. s. cracking.

Kraków ['krakuf], ty. *'Krakau*, by i S-Polen ved Wisla; 300 000 indb. (1946). Handelsby og jernbanecentrum med jern

Krakow. Torvet, t. v. Mariakirken.

og tekstilindustri. Vigtigt po. kulturcentrum med univ. (grf. 1364) og mange middelalderbygn., bl. a. kongeslottet Wawel (s. d.) og berømt domkirke. Polens residensby 1320-1609, 1795-1815 østr., 1815-46 hovedstad i republikken K; 1846-1918 østr., derefter po. Besat af tyskerne 6. 9. 1939-19. 1. 1945.

krakowiak [-'koviak] (efter *Krakow*), po. nationaldans i 2/4 takt.

Kraks Blå Bog, da. biogr. håndbog, udg. årligt siden 1910, indeholder (1949) oplysninger om 6066 kendte da. mænd og kvinder med angivelse af data, hverv, evt. litt. arbejder samt adresse.

Kraks Vejviser, udg. siden 1862 af Th. Krak. Han overtog en beskeden og ufuldkommen Kbh.-s vejviser, der i 1770 var påbegyndt af agent Hans Holck (1726-83) og skabte en nøjagtig og omfattende adressebog og handelskalender for hele landet. 1910-23 udg. af sønnen, læge Ove K. (1862-1923), der fra 1910 også udsendte K-s Blå Bog. Efter hans død overgik foretagendet til Kraks Legat, et fond med samfundsnyttigt formål.

Krama'torsk, by i Ukraine N f. Stalin i Donbass; 93 000 indb. (1939). Højovne; maskinindustri.

kram'bambuli, brændevin fremst. ved destillation af urter og krydderier.

Kramer ['kra:-], Josef (1908'16), ty. nazist, deltog i ledelsen af koncentrationslejrene Auschwitz og Belsen; dømt for massebord, udvælgelse af ofre til gaskammer, mishandling af fanger. Hængt dec. 1946.

'Kramers [kro:-], Hans A. (f. 1894), holl. fysiker. Medarb. ved Bohrs institut i Kbh. 1919-26. Prof. i Utrecht 1926-34, i Leiden fra 1934. Vigtige arbejder over kvanteteorien osv. på atombygningen. Skrev s. m. H. Holst *Bohrs Atomteori*.

Kramfors ['kn:j-m:], sv. købstad (1947) i Ångermanland; 14 000 indb. (1949).

Kram'nitse, Rødbys tidl. udhavn, på S-Lolland, ved K Gab, der er det tidl. indløb til Rødby Fjord.

Kramp, Paul Lassenius (f. 1887), da. zoolog. Bestyrer af Zool. Mus., 2. afd. Arbejder over gopler.

krampe (beslægtet med krum), sygelig, uvilkarlig sammentrækning af muskler. Ved epilepsi kommer der k af allelegetes muskler, ledsaget af bevidstløshed. Ved stivkrampe er der smertefuld k i de fleste muskler, uden bevidstløshed, det samme gælder strykninforgiftning; også andre giftstoffer kan fremkalde k. Lokalt kan der af delvis ukendte årsager optræde k i læggene. Hos børn kan pludselig feber udløse k. Ved hysteri har k karakter af en stærk rysten. Man sonder ml. tonisk k, hvor der er vedvarende stivhed af musklerne og klonisk k, hvor der er stødvise trækninger.

krampe (beslægtet med krum), rundjernsbøjle m. tilspidsede ender til inddrivning i træ.

krampebehandling anv. over for visse sindssidelser, bl. a. ved behandling med cardiazol og elektrochok.

'kram'sfugle (fra ty., egl. enebærfugle), fællesbetegn. for forsk. drosselarter.

Rra'n (mnty. *kran(e)* trane), maskine til lodret og vandret flytning af byrder v.

hj. af hejse- og køremaskinen, der i reglen drives af elektromotorer; svingk har en drejelig arm, en udligger, der kan

100 tons svingkran.

drejes om en søjle, el. hele maskineriet kan drejes på en vogn el. bevægelig port; løbek har en løbevogn m. maskineri, som løber på en kranbro, der kører på et spor; brok har en bro m. el. uden udligger, som kører på skinner og bærer en

1,5 tons beddingskran.

løbevogn el. en kørende svingk. Af k til meget store byrder kan nævnes kulk, beddingk og hammerk.

kranbro, en fast el. bevægelig bro m. skinner, hvorpå en kran kan køre.

kraniebrud, brud på hjernekassen s. fig. af ulykker, vold el. lign., medfører ofte læsioner af hjernen el. blodninger, der trykker på denne. På gr. af den ledsagende hjernestøelse er der ofte midlertidigt tab af hjernefunktioner. Farligst er brud gnm. kraniets bund (basisfraktur), der kan kompliceres af infektion. Symptom ved basisfraktur er blødning fra ørerne el. næsen el. blodansamling omkr. øjnene.

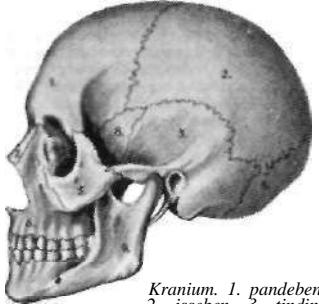
kranio- (gr. *kranion* hjerneskål), vedr. kranium, kranie-. Se også *cranio*-.

kranio'klast (*kranio*- + *-klast*), tang til sammentrykning og fremtrækning af fosterets hoved.

kranio'logi (*kranio*- + *-logi*), læren om kraniets form, særlig om variationerne i volumen, form og proportioner.

kranio'tomi (*kranio*- + *-tomi*), d. s. s. trepanation.

'kra'nium (gr.-lat.), hoved, hjerneskål.

Kranium. 1. pandeben, 2. isseben, 3. tindin-geben, 4. nakkeben, 5. kindben, 6. overkæbeben, 7. næseben, 8. kilben, 9. underkæbeben.

Kranjeevic ['knmj'tjevitj], *Silvije Strahimir* (1865-1908), den største kroat, lyriker i moderne tid, symboliker.

kran'k (eng. *cranek* krumtap), pedallaksens leje på et cykelstel; k-aksel, d. s. s. pedallaksel.

krans el. *kransgesims*, i arkit. efter klassisk mønstre taggesimsen, bestående af udspingende hængelplade (geison) m. drypkant og derover karnisprofileret tagrende (simas).

kransarterier (*arteria coronaria*), de pulsårer, der forsyner hjertets muskulatur.

kransnålgler (*Cha'raceæ*), isoleret stående plantegruppe, måske nærmest grøn-algerne. Oprettede skud besatte med kransstillede grene. Mange arter alm. i Danm., i fersk- og brakvand.

Krantz [-ts], *Albert* (1445-1517), kannik i Hamburg, som skrev en række værker om N-Tyskls hist.; kilde for Huitfeldt.

krap (holl.), kraprod, den rensede rod af krapplanten. Tidl. meget anv. til krapfarvning (rødt), men er nu helt fortrængt af det syntetisk fremstillede krapfarvestof (alizarin).

krap (holl: snæver), *sov.*, kort (drejning); k so, sø med kort, dyb afstand ml. bølge-toppene.

kraplak, den på det bejdsede tøj v. hj. af krap udskilte røde farvelak.

Kra'potkin, urigtig navneform for Kro-potkin.

krappplanten (*'Rubia tinctorum*), art af krapfam. Rod og rodstocke anv. tidl. til fremstilling af rødt farvestof; jfr. krap.

krap'pyl' (fr. af lat. *crapula* rus), pak, udskud.

'Kra'rup, *Carl Emil* (1872-1909), da. elektrotekniker. Opfinder af forbedret type telefonkabel (Krup-kabel).

Krarup, *Frederik Christian* (1852-1931), da. præst, sin tids førende teol. tænker, påvirket af Kant og Ritschl, men selvstændig i sine synspunkter. K har bl. a. givet en fremstilling af hele den systematiske teologi ved *Religionsfilosofi* (1905), *Livsforståelse* (1915, dogmatik) og *Livs-førelse* (1918, etik).

Krarup, *Mels Bygum* (1802-65), da. landmand; forpagtede 1835 Frijsendal ved Hammel, hvor han oprettede den første landbrugsskole i Danm.

Krarup Nielsen, *Aage* (f. 1891), da. forfatter og læge. Med *En Hvalfangerferd* (1922) og talr. senere rejsebøger bidrager afgørende til denne genres store publikumsyndest. / *Doktorbåd* og *Karriol* (1929), *Perler* og *Palmer* (1931), *Sol over Mexico* (1937).

Krasicki [kra'sitski], *Ignacy* (1735-1801), po. forfatter, fremragende repr. for den po. oplysningstidsalder, fritænkersk biskop, ven af Fred. 2., skrev ypperlige fabler og satirer, tendensromaner og komedier og ironiserede i sin *Monachomachia* over po. klostervæsen.

Krasin, *Leonid B.* (1870-1926), sov. diplomat. Revolutionær, 1918 folkekommissar f. hærens forplejn., derefter f. udenrigshandel, 1923 form. f. det økon. råd. Ambassadør i Paris 1924 og London 1925.

Krasinski [-sinski], *Zygmunt* (1812-59), po. forfatter; romantiker. Skrev under indtryk af det po. oprør 1830 og den eng. arbejderbevægelse sit filos.-fantast. skuespil *Den Uguddommelige Komedie* (1835; da. 1925), hvis tema er kampen ml. individualisme og kollektivism. I *Irydion* (1836), som er henlagt til Rom, er handlingen behersket af mystisk tankegang. (Portræt).

•Krasnaja Zvezda [zviz'da] (russ: den røde stjerne), russ. dagblad, centralorgan for Sovjetunionens forsvarsministerium; udk. siden 1924.

Krasno'dar, til 1920 *Jekaterinodar*, by i RSFSR, Sovj., S f. Rostov, ved Kaukasus N-flod og floden Kuban; 204 000 indb. (1939); jernbanecentrum for vigtig landbrugsegn. Fødevarerindustri. Grl. 1794 af Katarina 2. Besat af tyskerne 9. 8. 1942-12. 2. 1943.

Krasnogvar'dejsk, 1922-44 navn på byen Gattjina, Sovj.

Krasno'jarsk [-na-], by i RSFSR, Sovj., i Sibirien, hvor den transsib. bane krydser Jenisej; 190 000 indb. (1939). Træ-, papir-, konserver-, mel- o. a. industri.

Krasnov [-nof], *Pjotr* (1869-1946), russ. modrevolutionær general, skrev som emigrant den opsigtsvækkende roman *Fra Tsarømen til den Røde Fane* (1921). Hentret for landsforræderi.

Krasnovodsk [-na'votsk], by i Turkmenistan, Sovj., ved Kaspihavet; 30 000 indb. (1939). Havneby, overfart til Baku.

Kras trup, tidl. hovedgård 0 f. Løgstør.

O. Krag. Zygmunt Krasinski.

engang under Vitskø Kloster. Hovedbyggn. fra 18. årh.; fredet i kl. B.

Kraszewski [kra'jeski], *Jozef Ignacy* (1812-87), po. forfatter; skrev i alle gener, men gjorde sig især bekendt som romanforf. Trøds svingende polit. standpunkter vendte han sig dog i sine sociale romaner imod adel og gejstlighed og talte bøndernes og jødernes sag. Skildrede Polens hist. i 28 romaner. Efter oprøret 1863 levede han i udlandet.

-kra't (gr. *kratos* magt), endelse, der betegner en tilhænger af et vist herredømme el. en vis regeringsform.

krater (gr. *krater* blandingsskar), 1) udbrudsåbningen for vulkaner; oftest tragtformig med flydende lava i bunden; 2) stor tohanket kumme til blanding af vin m. vand.

kratersø, sø beliggende i en vulkans krater. Eks. er Albanersøen, Nemi-søen o. a. ital. søer samt maarerne i Eifel.

-kra'ti' (gr. *kratos* magt), -vælde, -styre.

Kra'tinos, gr. komediedigter fra midten af 5. årh. f. Kr. Hans komedier er kun fragmentarisk overleveret.

krato'ge'ne (gr. *kratos* styrke + *rogen*), kaldes i *geol.* fastlandsblokke, der er stabiliserede; mods. *orogene*.

krato'sta't (gr. *kratos* magt + *-stat*), af la Cour i Askov opfundet differensregulator til hastighedsregulering af vindmotorer.

Kratzenstein-Stub, *Christian Gottlieb* (1783-1816), da. maler; motiver fra antikken og Ossian; betydeligst som portrætmaler.

krau'nis (gr. *krauros* tør + *-osis*), kronisk hud-el. slimhindeforandring, tør og kløende.

Kraus, *Joseph Martin* (1756-92), sv. komponist, f. v. Mainz. 1778 kapelmester ved teatret i Sthlm., 1788 hofkapelmester. Komp. operaer, symfonier m. v.

Krause, *Emil* (1871-1945), da. folkelivs- og portrætmaler; mest kendt som raderer; bl. a. skildringer fra det gi. Kbh.

Krauss, *Clemens* (f. 1893), østr. dirigent, 1922 ved statsoperaen i Wien, direktør for samme 1929, 1937 chef for statsoperaen i München, efter 2. Verdenskrig igen i Wien.

Krauss, *Werner* (f. 1884), ty. skuespiller. Det reinhardtiske teaters største kunstner. Også i ty. film (siden 1915) har K hævdet sig som en af de største, bl. a. i »Dr. Caligari« (1919) og »Jøden Siiss« (1934), helt gennemsyret af jødehad. Efter 2. Verdenskrig blev det ham en tid lang forbudt at optræde i Tyskl.

krav'val' (ty., af fr. *charivalli* = *charivari* hujen og skrigen), urolighed, optøjer.

krav'vat (fr. *cravate*, omdannelse af *croate* kroatisk), egl., kroatisk soldaterhalsbind. Ældre navn for halsbind. I slutn. af 19. årh. et stort færdigbundet sløjfeslips.

kraveben, d. s. s. nøgleben.

kravebjørn (*'Ursus torquatus*), forholds-

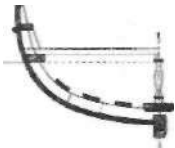

Kredit- og hypotekforeninger pr. 31. 3. 1947.

	Stiftel- sesår	Hjemsted	Antal lån	Hoved- stol	Restgæld	
					land- ejend.	andre ejend.
			1000stk	mill. kr.	mill. kr.	mill. kr.
Kreditforeninger (1. prioritetslån)						
Husejernes Kreditkasse	1797	København	5	340		327
Østifternes Kreditforening	1851	do.	114	2162	230	1721
Jydsk Landkreditforening	1851	Viborg	49	1050	992	
Fyens Kreditforening	1860	Odense	20	298	101	
Vest- og Sønderjydsk Kreditforening	1860	Ringkøbing	26	417	364	
Østifternes Land-Creditkasse	1866	København	22	448	416	
Ny Jydsk Kjobstad-Creditforening	1871	Århus	33	650	»	
Østifternes Husmandskreditforening	1880	København	44	166	34	112
Jydsk Husmandskreditforening	1880	Ålborg	112	497	178	263
Københavns Kreditforening*)	1882	København		443		405
Kreditforeningen af Grundejere på Landet i Jylland...	1893	Herning		245		227
Industrielle Kreditforening	1898	København		40		33
Sønderjyllands Kreditforening	1920	Haderslev		203		21
Tilsammen			470	6959		
Kreditforeningen af Kommuner i Danm.*)		København	2	231		
Hypotekforeninger (2. prioritetslån)						
Københavns Hypotekforening	1895	København		178		151
Ålborg Hypotekforening	1895	Ålborg		18		14
Jydsk Hypotekforening	1899	Århus		159		129
Østifternes Hypotekforening	1901	København		96		82
Grundejernes Hypotekforening	1905	do.		101		95
Østifternes Land-Hypotekforening	1906	do.		36		
Ny Jydsk Land-Hypotekforening**)	1906	Århus		31		
Husmandshypotekforeningen for Danmark	1906	København				
Tilsammen			77	627	6^	471

*) pr. ult. 1946. **) rekonstrueret 1938.

vis lille landbjørn. Forlængede nakkehår, sort m. hvid strubeplet. Centralasien.
kravebukke (*Sa'perda*), fællesbetegn. for poppebuk, aspebuk o. a. træbukke.
kravel'bygget (samme ord som karavel) kaldes et fartøj, hvis klædningsplanker

3.
KZS TM

er lagt kant mod kant, i nyere tid-ofte sammensvejet (mods. klinkbygget).

kraveparadisfugle (*Lophor'ina*), karaktéristiske ved stor fjerkrave i nakken og på struben.

kravetrappe (*Chlamy'dotis undu'lad*), zool., sydvesteur. trappeart. Sjælden gæst i Danm.

kraveøgle (*Chlamydo'saurus kingii*), austr., indtil 1 m l. øgle, kraveling. hudfold om halsen.

Kravtjenko ['kraftlinka], *Viktor fi.* 1905), sovj. politiker, ingeniør, skribent. Til USA 1943 som medl. af den sovj. indkøbskomité, flygtede fra denne og rettede i bogen / *Chose Freedom* (1946; da. *Jeg Valgte Friheden* 1947) voldsomme angreb mod Sovj. Arner, statsborger. I 1948 beskyldte det fr. tidsskrift »Les lettres francaises« Kfor ikke at have skrevet sin bog selv, hvilket førte til en stor proces i Paris 1949; ved underretten tilkendtes K 4.4. 1949 150 000 fr. i erstatning.

kræa'ti'n (gr. *kréas* kød), alifatisk guanidinderivat, som findes i kødekstrakt. Kan anvendes til kreatinin.

kræati'ni'n, heterocyklisk forb. dannet v. afvanding af kreatin. Kan let genomdannes til dette. Findes i urin.

kræa'tu'rer (lat. *creatura* skabning), fællesbetegn. f. alle slags husdyr, især hornkvæg.

Kreaturmærkning til identificering af de enkelte dyr kan foretages ved øreklip (OL) eller et bestemt system, påsætning af metaløremærker, indbrænding af nr. i hornene el. indtætning af nr. i huden. Kreaturmål, båndmål beregnet til måling af kreaturers brystomfang. Undertiden

har **k** påtrykt vægt, idet et voksent stykke kvæg med harmonisk bygning og i norm. foderstand anslås til 500 kg, når brystomfanget er 180 cm. For hver cm + el. -r tillægges el. fradrages da 8 kg.

Kreatursalgforening, Danske Landbrugeres (DLK) (oprettet 1933) har til formål at centralisere handelen med slagtekreaturer og skaffe medl. tilfredsstillende priser. 36 lokalafd., omsætning (1944) 75,5 mill. kr.

kreaturstyrke, statistisk betegn. for den samlede kreaturbestand angivet i stor-kreaturer (s. d.).

kreaturtælling foretages i Danm. hvert år midt i juli i samtl. landkommuner s. m. tælling af landbrugsarealets benyttelse m. v. Materialet bearbejdes og offentliggøres af Statistisk Departement. På grundlag af tællinger i 1/3 af landets kommuner beregnes kreaturbestanden yderligere med kortere mellemrum, for svinenes vedk. sål. ca. hver 6. uge.

kreaturvask mod utøj kan foretages med arsenikopløsning (kun under dyrlægetilsyn). Bedre er den ganske ufarlige pudring med DDT-midler.

krebs, d. s. s. flodkrebs.

Krebs, *Carl* (f. 1889), da. læge og forfatter. Da. Røde-Kors-delegeret i Rusl. 1914-19. Eksped. til Centralasien 1919-20 og 1923. Bosat i Mongoliet til 1937. Udg. *En Dansker i Mongoliet* (1937).

Krebs, *Carl* (f. 1892), da. læge, chef for røntgenafd. v. Århus Kommunehosp. og f. Radiumstationen f. Jyll. 1943 prof. i radiologi v. Århus Univ.

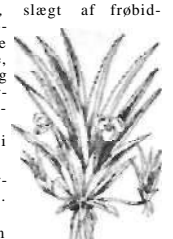
Krebs, *Nathalie* (f. 1895), da. keramikker. Hendes stentøj (Saxbo-keramik) udmærker sig ved sine særpregede smukke former og farver og især ved sin silkeagtige glasur.

Kreaturmærkning.

krebsdyr (*Cru'stacea*), klasse af led dyr. Hudskelettet mere el. mindre forkalket. 2 par følehorn, 1 par kindbakker og 2 par kæber; de forreste 3 par kroppen ofte i ernærings tjeneste. Mange **k** er dækket af et skjold, en stor forkalket hudfold, der udspringer fra hovedets bagside. Øjnene, der ofte er stilkede, er sammensatte, desuden kan forekomme pandeøjne. Ligevægtsorganer i 2. par følehorn el. spidsen af halen. Hos en del **k** findes gæller ved grunden af lemmerne; hos nogle **k** findes et egl. blodkarsystem, hos andre kun et pulserende hjerte. Hjertet ligger på ryggsiden, nervesystemet på bug-siden. Som nyre fungerer antcnekkirtlen i 2. par følehorn el. skalkirtlen ved 2. par kæber. De fleste **k** er særkønnede. Gen-nemløber hyppigt en forvanding, idet der ud af ægget kommer en uledet, såk. naupliuslarve m. kun 3 par lemmer. Larverne er som oftest fritsvømmende. Hos nogle **k** foregår udviklingen dog i en rugepose. **k** er overvejende havdyr, nogle findes i ferskvand og nogle få (bænkebidere, landkrabber) på landjorden. De fleste er fritsvømmende el. kravler frit på bunden, nogle er gravende, enkelte (langhalse, rurer) er fastsiddende, en del er snyltere.

krebskro (*Strati'otes*), slægt af frøbid-fam. med 1 art S. alo-ides, en svømmende urt med rosetillede, linieformede blade og hvide blomster. Særbo. Næsten udelukkende hunplanter Danm., hist og her i tørvegrave.

Krebskro.

H.rebsen (*Cancer*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

krebspest, smitsom sygdom, der har medført, at flodkrebsene i mange egne af Fur, er næsten uddøde. Fremkaldes dels af en bakterie, dels af en skimmelsvamp.

krebsesten, kalkdannelse der før hudskiftet dannes på siderne af maven hos krebs, **k** tjener til den nye skals hærdning.
krebsøjne, d. s. s. paternosterårter.

kre'den's(bord), langt bordel, skab, hvor på i Renæssancen drikkekarrene anbragtes; skænk.

kre'den'se (ital. *credenza* tro, tillid), smage på vinen for sin gæst for at vise, at den ikke er forgiftet.

kredit ['kre:] (lat. *credit* han betror), en kontos højre side, hvor notes, livad vedk. konto(-indehaver) giver til, og således har til gode hos den bogførende; kredit'te're, godskrive, bogføre i k.

kre'dit (lat. *credium* betroot) foreligger ved enhver økon. transaktion, hvor ydelse og modydelse er adskilt ved tid. Man skelner ml. forbrugs-k (f. eks. v. afbetalingshandel og v. detailkøb på konto) og den samfundsmæssigt langt vigtigere produktions-k til investering i produktive formål, k, som i erhvervslivet oftest ydes gnm. k-institutter (bank, sparekasse, kreditforen. m. m.) har talr. former efter lånets varighed og sikkerhed m. m. I alm. ydes k i penge. Betalingen for k-ydelse kaldes rente el. lånerente, tilbagebetalingen afdrag el. amortisation.

kre'ditbevis, statsgældsbevis, sædv. kortfristet (da ofte kaldet skatkammerveksel).

kre'ditforening, forening af låntagere m. det formål at skaffe sig lån på grundlag af deres kollektive, solidariske ansvar. Lånet, for hvilket modtageren afgiver en pantobligation til foreningen, ydes af denne i form af foreningens kasseobligationer, der kan sælges til en pris (kurs), som afhænger af rentefod m. m. Låntagerne skal hver termin til foreningen betale et fast beløb for forrentn. og afdrag (samt bidrag til admin. og reservefond). Kasseobl.s tilbagebetaling sker ved, at der hver termin udtrækkes et beløb svar. til de indkomne afdrag. Lånene ydes som I. prioritet inden for højst 2/3 af pantets værdi. - Den første k blev grl. i Preussen 1770, den første da. egl. k i 1851, efter at en lov 1850 havde fritaget for dobbelt stempelafgift (o: af både pantobl. og kasseobl.) og tilladt udst. af kasseobl. lydende på ihænde-haveren, hvorved deres cirkulation lettedes. K af Kommuner i Danm. (opr. 1899) har kun kommuner som låntagere. En særstilling indtager endv. Husejernes Kreditkasse (opr. 1797), hvor længiverne bestyrer kassen og vælger administratoren. Ved lov 1936 er givet ensartede regler for k. De står under tilsyn af Indenrigsmin., og nye k kan kun oprettes ved lov. Omfanget af k-s (og hypotekforeningernes) virksomhed 1946 fremgår af oversigten; af det saml. restgældsbeløb var ca. 40% udlånt i landejendomme, resten især i boligbyggeri. For at formidle eksporten af k-obligationer oprettede staten 1906 Konigeriget Danmarks Hypotekbank, som opkøber k-obl. m. m. og på grundlag heraf udsteder hypotekbankobl. (Tabel sp. 2518-20).

kre'ditforsikring, forsikr. mod tab på en gældsfordring ved debitors insolvens.

kredit'iv el. *akkreditiv*, 1) fuldmagt fra en fyrstelig person el. en autoritet; 2) anvistning til at disponere over et beløb hos tredjemand (udstederen akkrediterer modtageren hos denne).

kre'ditkonsignation, konsignation med ejendomsforbehold.

kre'ditomsætningsmidler, fordringer der er i alm. cirkulation til afgørelse af betalinger; i vore dage indløselige bank-sedler samt checks.

kre'ditoplæg, det forhold, at importører får toldbelagte varer udleveret til fri rådighed, idet tolden krediteres, indtil varen er videresolgt.

'kre'ditor (lat: den som betror), fordrings-haver, den, som er berettiget i henh. til et skyldforhold.

kre'ditsalg, salg, hvor købesummen helt el. delvis skal erlægges senere end på det tidspunkt, da ejendomsretten til varen overgår t. køber. Sælger har kun en alm. fordring og kan i tilf. af købers fallit ikke kræve varen tilbage.

kre'ditåbning, tilsagn om kredit; også benævnt: at stille rembours.

kredslæge, siden 1915 betegn. for statens civile embedslæger med hygiejniske opgaver inden for sit embedsomsråde.

kredsløb, se blodets kredsløb.

kredsmandat. If. Lov af 9. 6. 1948 om Valg til Rigsdagen vælges af Folketingets 151 medl. de 2 på Færøerne, 105 i 23 amts- og storkredse - disse 105 kaldes k- og derudover 44 på tillægsmandater, k fordeles efter partiernes stemmetal ved en forholdstalsmetode for hver kreds; dog skal et partis evt. overskydende antal k i forh. t. dets saml. stemmetal afgives ved den endelige mandataberegning for hele landet.

kre'e're (lat. *creare* skabe), danne; ud-vælge, udnævne; fremføre første gang.

Krefeld ['kre:fælt], ty. by ved vestl. Rhinbred, Nordrhein-Westfalen; 149 000 indb. (1946). Fremstilt. silke- og fløjs-varer, maskiner m. v., stor levnedsmiddelin-dustri. - Ca. 50% ødelagt under 2. Verdenskrig.

Kregme ['kraima], tidl. stavet *Kregome*, stationsby (Hillerød-Frederiksværk) SØ f. Frederiksværk; 489 indb. (1945).

'Kreisle, *Fritz* (f. 1875), østr. violinvirtuos og komponist. Deb. 1887 i Paris. Har komp. en del iørefaldende småstykker (*Caprice Viennois*, *Tambourin Chicago*, *Schou Rosmarin* m. v.). Offentlig-gjorde 1935, at en række værker, som han havde udg. som klassiske, var af ham selv. 1943 arner, statsborger (Portræt sp. 2525).

kremation (lat.), ligbrænding.

krematorium (lat.), ligbrændingsanstalt.

Kremetjæg [-'tluk], by i Ukraine, ved Dnjepr nedden for Kijev; 90 000 indb. (1939). Flodhavn, industri. Ved K brod tyskerne sept. 1941 over Dnjeprlinien.

Kreml, betegn. for citadellet i fl. gi. russ. byer (f. eks. Novgorod, Kazan). Mest kendt er K i Moskva, grl. 1147. Efter-hånden som Moskva voksede og blev

Det Store Palads i Kreml.

Rusl.s hovedstad, udvidedes K, som nu omgives af en omkr. 2 km l. mur med 19 tårne fra 1485-95. Muren omslutter talr. kirker, klostre og paladser fra forsk. tider, ældst kirken »Spas na bo'ru« (Vor Frelser i Skoven) fra 1330. Af andre kirker nævnes »Us'penskij so'bor« (Himmelfarts-katedralen) fra 1467-79, tsarernes kroningskirke, og »Ar'hangel'skij so'bor« (Ærkeengle-katedralen) fra 1505-09, gravplads for tsarerne indtil Peter d. Store. K, der siden 1918 er sovjetregeringens sæde, indeholder flere museer af stor bet., f. eks. »Oru'zjejnaja pa'lata« (Udstyrs-kammeret) med saml. af tsar-hoffets inventar, smykker osv.

Krems, by ved Donau, i Niederosterreich; 28 000 indb. (1946). Vinavl m. v.

'krem'serhvidt (efter den østr. by *Krems*), d. s. s. blivhvidt.

Kremsier ['kre:mzi:rl, ty. navn på Kromen!/. Cechoslov.

Krenchel ['kræVkal], *Ejnar* (f. 1891), da. overretssagfører. Drev en tid antimilitaristisk agitation; beg. sept. 1943 radio-agitation mod sabotagen og modstandsbevægelsen, appellerede særlig til bondestanden, grl. Dansk Sabotage-Værn. Retteude samtidig kritik mod Schalburg-korpset, i strid m. Martinsen. Okt. 1947 8 års fængsel for hjælp t. Tyskl., løsladt maj 1949.

Krenek ['kræ:næk], *Ernst* (f. 1900), cech. modernistisk komponist. 1938 til USA. Gjorde sig 1927 internat, bemærket med operaen *f>/my.s>/iW</Ju«* (Kbh. 1930). Endv. symfonier, koncerter, korværker o. a.

krene'le'ret mur (fr. *crénélé*, af *créneau* skydeskår), mur, foroven udtakket i tinder og skydeskår. Middelalderlig forsvarsforanstaltning.

Krengerup, hovedgård NØ f. Assens; fra 1770 i slægten Rantzau's eje. Hovedbyggn. fra 1772-83, fredet i kl. A.

Krenkerup, hovedgård SØ f. Saksøbing; ejedes 1506-84 af Mogens Gjøe. 1627-42 af Palle Rosenkrantz og fra 1700 af slægten (Haugwitz-Hardenberg-) Rentlow. Grevskab 1815-1924 under navnet Har-

denberg, fra 1938 atter K. Bygn.s ældste del fra slutn. af 15. årh.; resten fra Mogens Gjøes tid, ombygget 1620 og 1631, fredet i kl. A.

kre'o'li, en i det sp.talende Arner, (sjældent andetsteds) født og bosat person af eur. herkomst.

kre'o'li'n, sortbrun, tyktflydende desin-fektions vædske med tjæreagtig lugt; k er en emulsion af råkresol i harpikssæbe-opløsning.

kreol'negre, ublandede bras. negre, hvis forfædre er de af eur. indførte slaver.

'Kreon, i gr. sagnhist. kongen i Theben, især kendt fra Antigonesagnet.

kre'o'sol' (gr. *kréas* kød), benzolderivat, findes i rå kreasot, forsk. med anv.

kre'o'so't (gr. *kréas* kød + gr. *sozin* bevare), olieagtig vædske med røglugt og smag, der fås af afsvret bøgetrøjere ved fraktioneret destillation; indeholder guaiakol og kreasol (homoguaiakol); anv. til desin-fektion, i med. og til konservering af kød. Som k (el. k-olie) betegner man også et stenkulstjæredestillat m. kp. 200°-280°. Består af fenol, oksytoluoler (kresoler), kulbrinter m. m. Bruges til træimpregnering, desinfektion o. a. Tidl. anv. i hostemikstur.

kre'p, anden stavemåde for crepe.

kre'pe're (ty., af lat. *crepare* knage), revne, sprænges; dø; døje ondt; ærgre.

kre'pation (lat. *crepitare* knitre, knage), den knirkende lyd, som kan høres hos patienter med visse lungelidelser, ved lytten til brystets overflade. Af stor diag-nostisk betydning.

'Kresilas fra Kydonia (5. årh. f. Kr.), gr. billedhugger. Udførte bl. a. en *amazon-fig.* (ill. se amazoner) og et *portrat af Perikles*.

kre'soler (orto-, meta-, para-) er oksyto-luoler, der udvindes ved fraktioneret des-tillation af stenkulstjærens (mellemoliens) sure bestanddele (rå råkbolsyre), k tjener til impregnering af træ, desinfektion, skadedrymmidler, sprængstoffer, garve-stoffer etc.; en vigtig anv. er til formstof-fer ved kondensations med formalin.

Kre'stjanskajaGazeta [-ga'zjæta] (russ.: bondeavisen), russ. dagblad, grl. 1924, organ for det kommun. partis central-komité. Oplag ca. 3 mill.

krestoma'ti', anden stavemåde for chrestomati.

'Kreta, gr. *Krété* ['kriti], gr. 0 i Midde-lhavet S' f. Det Græske Øhav; 8166 km²; 442 000 indb. (1938). Hovedstad: Hé-rakleion (Candia). K gennemløbes V-0 af unge foldebjerg; højeste punkt (Ida) er 2456 m. Klimaet er mildt, subtropisk m. vinterregn; maki er alm. i bjergene, medens det fladere land er dyrket med hvede, vin, oliven, figen, sydrugter, ris og majs. Landbrug er hovederhverv (eks-port), og en stor del af jorden vandes. *Historie*. Førgr. befolk. skabte fra 4. år-tusind f. Kr. højere kultur; blomstring især ca. 1500: rige fund af keramik, statuetter, boranleg m. vægmaleri (Knos-sos; Faistos) (ill. se tavle Ægæisk Kunst). Skriftfund, ikke tydet. Stærk sømagt, handel m. Ægypten, kulturpåvirkn. til øvr. Grækenl. Formentlig erobret af hel-lener ca. 1400 f. Kr., efter ca. 1100 for-men ti. dorisk, i l. årtus. f. Kr. splittet

i småstater og mindre fremtrædende. Rom. provins efter 146 f. Kr. Fra 395 e. Kr. til Østrom. Rige, i 9-10. årh. under saracenerne, venetiansk 1204-1669, derpå tyrk. Efter gentagne oprør i 19. årh. og mislykket gr. krig mod Tyrk. fik K 1898 selvstændig stilling ved stormagternes beslutn.; fra 1912-13 til Grækenl. især ved kreteren Venizelos' indsats. 1. 6. 1941 erobret af tyskerne efter svære tab for luftlandetropperne; svære ødelæggelser her og ved senere allierede luftangreb. Allieret landgang okt. 1944, i hovedsagen erobret dec. sidste ty. troppe overgav sig maj 1945.

kretacisk [-'ta:sisk] (lat. *cretata* kridt), hørende til kridt(formationen).

krete ['krs:13] (fr. *crée* bjergkam), i fæstningskunsten kanten ml. to sammenstødende skråninger. Før også brugt om bakkekam.

kreti'nisme (fr.), sygdom, som findes i visse bjergegne, navnlig i Alperne (Tirol) og Pyrenæerne, og som muligvis hænger sammen med mangel på jod el. a. i drikkevandet, muligvis med en forgiftning i dette, k, der viser sig ved åndssvaghed, dværgvækst, rygskævhed, misdannelse af lemmerne, skyldes sandsynl. lidelse i skjoldbruskkirtlen og hypofysen.

'kreti og 'pleti, Davids livvagt, som bestod af kretiske og filistæiske lettropper; bruges nu = hvem som helst.

'kre'tisk-my'te'nsk kultur, betegn. for den forhist. førkr. kultur i Grækenl. og på Ægeerhavets øer; nu alm. erstattet af den rummeligere og mere neutrale betegn. ægæisk kultur (ill. s. d.).

Kretschmer ['krætjmar], *Ernst* (f. 1888), ty. psykiater, særlig bekendt for sine arbejder om sammenhæng ml. visse konstitutionstyper og sjældne fænomener. Grundlæggende værk: *Körperbau und Charakter* (1921).

Kreuger ['kry:gar], *Ivar* (1880-1932), sv. finansmand. Grl. 1907 entreprenørfirma K & Toll, 1917 Svenska Tändsticks A/B, som i 1920'erne beherskede det meste af verdens tændstikfabr., finansierede statslån m. v. Pristafeldet efter 1930 slog K ud. 12. 3. 1932 skød K sig i Paris; efterflg. undersøgelse viste insolvens og ulovlige finanstransaktioner.

Kreuger, ty. ['kroygar], *Karl* (f. 1894), armer, kapelmester, f. og udd. i Tyskl. 1943 kapelmester ved Detroit Symphony Orchestra.

Kreuger ['krø:gar], *Nils* (1858-1930), sv. maler, fremtrædende repr. for det moderne, lyriske landskabsmaleri, bl. a. kompositioner m. heste og køer; anv. ofte en ejendommeligt sort-pointilistisk teknik.

Kreuger ['kry:gar], *Torsien* (f. 1884), sv. forretningsm., broder til Ivar K, knyttet til dennes foretagender (Polen). Fra 1937 admn. direktør f. Stockholmsindings A/B og Aftonbladet A/B, der under 2. Verdenskrig indtog imødekommende holdn. mod Tyskl.

Kreutzberg ['krDytsbærk], *Harald* (f. 1902), ty. karakterdanser, opr. tegner. Elev af Mary Wigman.

Kreutzer ['kroytsar], *Konradin* (1780-1849), ty. kapelmester bl. a. i Wien. Komp. operaer, heriml. *Die Nachtlager in Granada*, *Der Verschwendter* og *Libussa* (Kbh. 1824).

Kreutzer ['krø:dz(F:r)], *Rodolphe* (1766-1831), fr. violinist og komponist. Traf 1798 i Wien Beethoven, der tilegnede ham sin violinsonate op. 47 i A, kaldet K-Sonaten. Hans etuder anv. stadig til undervisning.

Kreutzeronaten (da. ['kroPtsar-]), 1) violinsonate af Beethoven, opus 47; tilgæng. Rodolphe Kreutzer; 2) novelle af Lev Tolstoj (1889, da. 1909), hvori K 1) indgår som motiv.

Kreuzer ['kraytsar] (ty. *Kreuz* kors), lille sølvmonet, først præget i Tirol i 13. årh. Navnet efter forsidens kors. Til 1875 skillemonet i Sydtysskland, til 1900 i Østr.

Kreuznach, Bad [bat:'kroytsn<1>], ty. kursted i Nahes Dal, Rheinland-Pfalz; 30 000 indb. (1939). Ca. 50 % ødelagt under 2. Verdenskrig.

kri'de're, grunderne med en kridtmasse.

kri'de'ret papir, papir, der på den ene

Fritz Kreisler.

A. F. Krieger.

el. begge sider er dækket med et »kridt«-lag (kaolin, gips) og herved får en glat overflade, der gør det egnet til kunstryk.

kridt (lat. *cretata* kridt), 1) *mineral*, hvid, løs, finkornet kalkbjergart bestående af kokkollitter, foraminiferer og kalkslam; 2) *geol.*, den ældre te. mesozoiske formation. Floraen i ældre k omtr. som i jura, senere overvejende tokimbladede. Faunaen: foraminiferer vigtige, echinider, bryozoa, muslinger (rudister, inoceramus o. m. a.), snegle, ammonitter, nautiler og belemnitter. Benfisk, forsk. krybdyr (hval-, flyve-, kæmpe- og slangeøgler), tandflug, primitive pattedyr, k deles mest i 6 etager: neokom (nederst), gault, cenoman, turon, senon og damen. I MI.-Eur. nederste klimisk (sæk. wealden), ellers mest marin (kalksten, kridt, sandsten). I Danmark skrivet kridt fra senon, limsten m. m. fra danien; i Grønl. såvel marine som limniske lag. I N-Amer. er k vidt udbredt, 0 f. Rocky Mountains laramieformationen fra yngste k med talr. dinosaurer.

kridthus, en lille cylindrisk beholder, ofte med drevet arbejde i messing, sjældnere i sølv, delt i to rum. Der gemtes penge i det ene, kridt til regnskabsføring, erindringsgenstande o. l. i det andet. Deraf talemåden at være i k hos en, d. v. s. være i ens erindring, gunst.

'kridt'lom', da. navn for Hesperomis.

kridtpiber, piber, fremstillet af fint og rent sand og kalkfrit pibeler, der brændes hvid og porøs.

kridtsten, de af limsten fra Stevns dannede bygningssten.

Krieger ['kri'aar], *Andreas Frederik* (1817-93), da. politiker. Jur. prof. 1845-55, nat.lib. medl. af grundlovgiv. rigsforsaml. 1848-49; gentagne valgnerader over for Bondevenner. Nøje knyttet til Hall og André; indenrigsmin. 1856-58, gennemførte næringslov 1857; finansmin. 1858-59, indenrigsmin. 1859. Fra 1860 højesteretsassessor. Gik 1863 stærkt ind for Halls politik; da. delegeret ved Londonkonferencen 1864, evnede ikke at føre da. synspunkt igennem over for stormagterne. Landslingsmand 1863-90, justitsmin. 1870-72, finansmin. 1872-74, gik skarpt mod Venstres krav om folketingsparlamentarisme, fremtving min.s afgang, da mægling ml. Folketing og Landsting syntes håbløs. Isoleredes under forfatningskampen, modarbejdede forgæves Estrup. K-s dagbog (bevaret til 1880, bearbejdet af K selv) (udg.) viser bidsk kritik mod de fleste i samtiden. Fra 1860 nøje knyttet til Johanne Luise Heiberg (hendes breve til K under udg.). (Portr.).

Krieger, /Inthionius (1858-1940), da. embedsmand. Departementschef i Indenrigsmin. 1898-1910, kabinetssekretær hos Fred. 8. og Chr. 10. 1910-36.

Krieger, Johan Cornelius (1683-1755), da. arkitekt. Af bevarede hovedværker: *ældste dele af Fredensborg slot*, *Vartov* og *Ledreborg*. Kyndig sløtsgartner.

Kriemhild ['kri:mhilt], hovedperson i »Nibelungenlied«. Var g. m. Siegfried. I nord. digtn. om Volsungerne kaldes tilsvarende person Gudrun.

krig, en særlig tilstand ml. stater, fremkaldt ved en dertil sigtende erklæring el. ved faktiske handlinger, med den virkning, at væbnet magtanvendelse, beslaglæggelse af privat ejendom samt andre ved krigsretten nærmere bestemte ekstrordinære forholdsregler er lovlige i de pågældende staters indbyrdes forhold. Fremkaldelse af denne tilstand er efter

traditionel folkeret tilladt; ved FN's pagt har medlemsstaterne dog givet afkald på enhver magtanvendelse i strid med organisationens formål. Den ved pagten foreskrevne anvendelse af våbenagt mod en fredsbryder kan næppe antages at fremkalde kristilstand med dennes sædvanlige retsfølger.

'krigen (oldn. *krikr* krumning), *søv.*, krumtømret, der forbinder stævn til køl.

Krig og Fred, russ. *Vojna i mir*, roman af Lev N. Tolstoj, 1864-69.

krigsartikler, navn fra 16. årh. for mil. lovbog (grundlag for mil. strafferet).

krigsbytte. Efter krigsreglerne kan en hær som k tilegne sig fjendtlige offentlige ejendele, der findes på slagmarken, samt i øvrigt også fjendtligt krigsudstyr. Privat ejendom kan ikke tilegnes som k og offentlig fast ejendom kan under fjendtlig besættelse kun beslaglægges til brug, ikke til ejendom.

krigsensur, prøvelse af breve, telegrammer, aviser m. m. i krigstid for at hindre fjenden i at få ønsket viden.

krigsdans, form for *krigs-kult*.

Krigserklæring, en fra et kompetent statsorgan udgæet erklæring om hidførelse af kristilstand, k er foreskrevet ved en af Haag-konventionerne 1907, men moderne strategi, der lægger vægt på overraskelsesmomentet, har medført, at denne forskrift sjældent bliver iagttaget.

Krigsfangecentral, Røde Kors', et af den internat. Røde Kors komité i Geneve i krigstid oprettet bureau til udveksling af oplysninger om krigsfanger ml. de krigsførende parter.

krigsfanger, medlemmer af de væbnede styrker som i krigstid falder i fjendens hænder. Udførlige regler om deres behandling er givet i en i Geneve 27. 7. 1929 afsluttet konvention.

krigsflag el. *orlogsflag*, i mange lande et fra nationalflaget (handelsflaget) afvigende flag, der udelukkende føres af krigsmarinen. I de skandinaviske lande er K nationalflaget med split. (Ill. se flag-tavlen).

krigsforbryder, person hørende til en krigsførende parts væbnede styrker, som begår strafbare handlinger i strid med krigens ret. I videre forstand desuden den der er ansvarlig for iværksættelse af ulovlig krig (forbrydelse mod freden) og for umenneskelige handlinger begået før el. under en krig (forbrydelse mod menneskeligheden). Hjemmel til at straffe ty: krigsforbrydere i snævrere forstand er i Danmark givet ved en lov af 12. 7. 1946. Retsforfølgning mod de største ty. krigsforbrydere, d. v. s. hvis forbrydelse ikke geogr. kan begrænses til et enkelt land, er sket for den ved en overenskomst af 8. 8. 1945 oprettede internat. militærdømtol i Nürnberg, ved hvis dom af 30. 9. og 1. 10. 1946 et antal af Tyskl.s krigsledere blev dødsdømt.

krigsforhør, i ældre da. mil. retspleje den i hver enkelt sag nedsatte, forundersøgende forhørsret.

krigsforsikring. Ved sædv. forsikring undtages p. gr. af risikoens uberegnelighed krigsskader, hvorfor det under krige er blevet nødvend. at oprette særlige k-s institutter, oftest af el. under støtte fra statsmagten. Hyppigt vil ved k de ekstrapremier (til vedk. alm. forsikring), som krigsrisikoen nødvendiggør, først blive opkrævet efter krigens ophør, når skadernes omfang kendes, og præmien derfor kan beregnes nøjagtigt. K har under 1. og 2. Verdenskrig spillet en afgørende rolle, særlig i søforsikr. (kaskoforsikr. af skibe) og brandforsikr. Oversigten sp. 2527-2528 viser de vigtigste danske k-forbund under og efter 2. Verdenskrig., alle oprettet ved lov - størstedelen i form af gensidige forsikringsforbund.

krigsgas, alm. betegn. for *kemiske kampstoffer*.

krigshunde, hunde brugt i krig til at bringe bud, hjælpe vagter og patruljer og opsnuse sårrede og savnede. De bedste k fås blandt flg. racer: schäfer, rottweiler, dobermann, riesenschnauzer, aire-

dale terrier, bokser, grønlandsk spids og skotsk colley.

krigskirurgi, den del af kir., som beskæftiger sig med læsioner opstået under krigshandlinger.

krigskommissær, i Danm. opr. (i 17. årh.) rigsrådets tilsynsførende ved hæren, senere (til 1851) embedsmand, der forestod udskrivningen.

krigskommunismen, det i Sovj. 1918-21 herskende økon. system, gennemført af Lenin for at hindre alm. opløsn. under interventionskrigene og de borgerlige sabotage: staten overtog industrien, landbrugs kornoverskud og al handel, hvilket dog medførte nedgang i industriprod., dyrkningsstrøjtje og smughandel. Afløstes af Nep.

krigskonjunkturskat, skat af indkomststign. som flg. af højkonjunktur under og efter krig. Har under såvel 1. som 2. Verdkrig været udskrævet i fl. lande, bl. a. Danm. Her pålignede den under 2. Verdenskrig (1943/44-46/47) i alm. alle personer med indtægtsstign. over 5000 kr. i forh. til årene før krigen, således at fritagelse måtte begæres, hvis indtægtsstign. havde andre årsage (f. eks. arv, advancement, erhvervs skifte). Efter de til 1. 6. 1948 meddelte lempelser har k i alt indbragt ca. 200 mill. kr., som er indsat på en særlig konto i nat.banken til nedbringelse af pengemængden.

krigskorrespondent, reporter, der på nært hold følger kamphandlingerne; betragtes titl. som nonkombattant, indgår nu oftest i hærene (propaganda- el. informationskompagnier).

krigskult, en i primitiv-antikke kulturer forekommende rel. forudgriben af krigen i form af en rituel dramatisk opførelse, ofte med dans i våben, hvorved man kultisk skaber sejren, før man drager ud for at vinde den praktisk. k varetagtes ofte af bestemte klaner el. præsteskaber.

krigsmaskiner, fællesnavn for oldtidens og middelalderens tunge skyts og særudstyr til fæstmingskrig, bl. a. katapult, ballist og blide.

krigsmedaille, mindetegn, der ofte gives alle, der (hæderligt) har deltaget i et felttog el. et enkelt slag.

Krigsministeriet, oprettet 1848, omfatter landkrigsvesenet; siden 1905 ledet af forsvarsministeren.

krigspsykose, sindssygdighed opstået af de med krigen forbundne sjælelige indtryk.

Krigsret, 1) indbegrebet af folkerettens regler om krig; 2) domstol til pådømmelse af forbrydelser begået af el. mod medlemmer af et lands væbnede styrker, fortrinsvis i krigstid.

krigsraeson (fr. *raison* grund) el. *krigsnødvendighed*, påstanden om, at krigsreglerne må vige, når det af mil. grunde er nødvendigt at overtræde dem for at nå et bestemt mål.

krigsråd, 1) mode, som en mil. fører holder for at høre underførerens mening, når han ikke tør råde på egen hånd; 2) mil. titel.

krigsskadeserstatninger, gæld pålagt den tabende part af sejrherrene i en krig til erstatn. af forvoldte tab m. v. Efter 1. Verdenskrig pålagedes der Tyskl. en k på 132 milliarder guldmærk. Forsøgene på at inddrive denne (gmn. bl. a. Dawes- og Young-planerne) mislykkedes og udgjorde et af tidens største økon. problemer. - Efter 2. Verdenskrig bestemtes det ved Potsdam-overenskomsten af 1. 8. 1945, at de Allierede som k fra Tyskl. skulle overtage den industrielle udrustning, som ikke var nødvendig, for Tyskl.s fredssøkn., samt ty. aktiver i udlandet. Ved Paris-overenskomsten af 14. 1. 1946 fastsattes de andele, som hvert enkelt land skulle have af disse ydelser. Danm.s andel fastsattes til 0,25%.

krigsskibstyper. De vigtigste k er: slagsskibe og slagkrydsere, krydsere (svære og lette), hangarskibe, mineskibe og -fartøjer, torpedofartøjer, undervandsbåde, eskorteskibe, landgangsfartøjer samt hjælpemateriel af forsk. art. (Hertil tavle).

krigsskole, mil. fagskole (i Danm. Officersskolen), der uddanner elever til officerer el. giver officerer en videregående uddannelse.

krigsspil, løsning på kort af en taktisk el. strategisk opgave, alm. af to i k deltagende parter.

krigstilstand, det forhold der består ml. krigsførende parter, uanset om krigshandlinger faktisk har fundet sted. Kan desuden betegne en særlig undtagelsestilstand i en stat hvis forsvarsstyrker er sat på krigsfo.

krigsulykkesforsikring, forsikr. mod ulykkestilf. forsåget af krigsbegivenheder. Alm. k, hvortil alle invalideforsikrede betaler bidrag, etableredes 1940 for krigen 1939-45. k for søfarende for krigsbegivenheder i alm. eksisterer fra 1936. k begrænses af lovene om mil. invaliderende og besættelsestidens ofre.

Krigsvetenskapsakademien, sv. krigsvidenskabeligt selskab, stiftet 1796.

krigsvidenskab, de videnskaber, der danner forudsætningen for kunsten at føre krig.

Krigsvidenskabelige Selskab, Det, stiftet 1871, for at fremme mil. videnskabelighed. Det virker ved foredrag, diskussioner, prisopgaver og udsendelse af »Militært Tidsskrift«.

krikand (*Anas crecca*), lille svømmeand m. grønt spejl. Trækfugl, ret alm. i Danm.

Krim, russ. *Krym* [krim], halvø i RSFSR, Sovj., S f. Ukraine, i Sortehavet; 25 980 km²; 1 127 000 indb. (1939). Mod S de skovklædte Jajla Bjerge, mod N et tørt steppe-land. Langs S-kysten (subtrop. vegetation) mange badesteder (bl. a. Jajla og Livadija). På SV-spidsen fæstn. Sevastopol. Hovedby: Simferopol. Udover korn dyrkes vin, tobak, majs og bomuld. - *Historie*. I oldtiden lå fl. gr. kolonier på K. Fra 13. årh. e. Kr. under tatarerne, fra 15. årh. særl. rige under tyrk. overhøjhed. 1783 til Rusl., hvis stærke fæstningsanlæg ikke kunne hævde sig mod Vestmagterne i K-krigen 1854-56. 1920 støttepunkt i Wrangels Hvide Hær. Okt.-nov. 1941 erobret af tyskerne (Sevastopol efter belejring 1. 7. 1942); efter gentagne sov. angreb mod Kerj rommet af ty. apr.-maj 1944. 1921-45 udgjorde K en ASSR under RSFSR.

Krim-goter, goter, bosat på Krim; de overlevede hønnernes fremstød 375 og underkuedes først 1475 af tyrkerne; talte endnu gotisk i 16. årh.

krimi'na'l (lat. *crimen* forbyrdelse), kriminel.

kriminalasyl, anstalt t. modtagelse af forbyrdere der p. gr. af mangler ved deres sjælelige tilstand ikke kan underkastes alm. straf, men dog af hensyn til samfundets sikkerhed må tages i forvaring. I Danm. er k tilsluttet psykopat-anstalterne i Herstedvester.

kriminalbiologi, læren om forbyrdelsens årsager, f. s. v. disse antages at bero på særl. anlæg hos forbyrdere.

krimina'list, den, der beskæftiger sig med strafferet el. kriminalistik.

Kriminalistforening, Dansk, grl. 1899, virker for oplysning om den rette behandling af strafferettens problemer.

kriminali'stisk, læren om forbyrdelsers udøvelse og opløring.

kriminali'te't, fbrbyrdelseshyppighed.

Kriminal- og Politiretten, 1845-1919 domstol, der påkendte de i Kbb. begåede strafbare handlinger.

kriminalpoliti, den del af politiet, som efterforsker og forfølger egl. forbyrdelser.

kriminalpolitik, læren om de mest hensigtsmæssige foranstaltninger til formindskelse af kriminaliteten.

kriminalproces, ældre udtryk for straffetspleje.

kriminalpsykologi, læren om forbyrdere, deres psyk. konstitution og oplevelser i forb. m. forbyrdelsen.

kriminalroman, roman, hvis spændende handling er samlet om en forbyrdelse og dennes opløring; kan næppe udskilles fra detektivromanen.

kriminalsociologi, læren om forbyrdelsens årsager, f. s. v. disse må søges i de forhold, forbyrdere er vokset op og færdes i (milieuet), og i samfundsforholdene.

kriminalstatistik, statistik over anmeldte og pådømte forbyrdelser.

De danske krigsforsikringer under 2. Verdenskrig.

(De anførte tal er foreløbige, da skaderne ikke er endelig opgjort (1949)).

	Oprettet	De anerkendte skaders beløb:	
		pr. ult.	mill. kr.
Dansk Søkrigsforsikring for Varer ¹⁾	maj 1939	juni 1948	ca. 50
gl. afd.	april 1940		ca. 15,7
Krigsforsikringen af danske Skibe ²⁾	maj 1939		ca. 100
gl. afd.	april 1940		ca. 122
do., fiskeriafd.	aug. 1939		ca. 6,6
Krigsforsikringen af Lystfartøjer	juli 1940		0,295
Krigsforsikringen af Bygninger i Kbh...	dec. 1939		42
Krigsforsikringen af Bygn. i Købstæder.			63
Krigsforsikringen af Landbrugsbygning-			5
Krigsforsikringen for Bymæssige Bebyg-			9
Krigsforsikringen af Bygninger for Indu-	aug. 1941		68
stri, Håndværk og Handel	april 1940	maj 1948	198
Krigsforsikringen for Løsøre (varer og	april 1940		29
do. for Landbrugets Løsøre	maj 1940		3
do. for Landbrugsjord (flyvepladser,	juni 1941		ca. 20
do. af Havne	marts 1941		4
do. for Elektr. Luftledn.-Anlæg	juni 1941		1
Krigsforsikringen af Skove og Plantager	juli 1940	dec. 1947	2
Forsikringen mod Følger af Krigsulykker	juli 1940		10
		marts 1948	

¹⁾ Gl. afd. opererede indtil 9. 4. 1940 samt på ny fra 1. 1. 1946, ny afd. i det mellemliggende tidsrum.

²⁾ Ophævedes pr. 31. 3. 1947, men genoprettedes med tilbagevirkende kraft efter Ålborg-båden »Kjøbenhavns« minesprængning den 11. 6. 1948. Det anførte beløb omfatter, hvad der til ult. marts 1948 var tilkendt i alt 3380 anmeldelser. Uden for krigsulykkesforsikringen falder dels betalinger for (frem til juni 1948) 1180 forulykkede og 330 tilskadekomne søfolk m. v. på da. skibe (under det alm. ulykkesforsikringsforbund for da. søfart), dels erstatninger til besættelsestidens ofre i henhold til den særl. erstatningslov herom af 1945.

kriminalteknik, de af politiet under efterforsk. af forbrydelser anv. metoder, der skyldes naturvidensk., f. eks. anv. af røntgenstråler, mikrofoto-grafering.

kriminal' (fr. af lat. *crimen* forbrydelse), som vedrører forbrydelser el. strafferet-ten; forbryderisk, forkastelig.

kriminolo'gi', læren om forbrydelsen, dens årsager og bekæmpelse.

Krim-konferencen febr. 1945, d. s. s. Jaltakonferencen.

Krimkrigen, krig ml. Rusl. og Engl.-Frankr.-Tyrkiet. Udbrød okt. 1853 ved russ. angreb mod Tyrkiet, der fra marts 1854 støttedes af Vestmagterne. Rusl. stræbte, under påskud af de kristne Balkanfolks befielse, mod herredømmet over Konstantinopel; måtte på Østr.s krav rømme Moldova-Vallakiet, hvorefter Vestmagterne angreb Krim. 1855 faldt russ. hovedfæstning Sevastopol. Marts 1856 sluttedes fred i Paris. Sultanen lovede reformer m. h. t. Balkan-folkene; Rusl. måtte vige fra Donaumindingen og gå ind på neutralisering af Sortehavet. Samtidig vedtoges »Pariser-Soretsdeklarationen«.

Kringen, gård i Gudbrandsdalen, hvor no. bønder 26. 8. 1612 (under Kalmarmark-krigen) tilintetgjorde en del af en skotsk troppeafdeling (bl. a. kaptajn Sinclair) på gennemmarch mod Sv.

krino'line (lat. *crinis* hår -l- *linum* lærred; opr. om stoffet), stor klokke- el. halvklue-formet nederdel udspilet på et stel af ståtård el. bambus. Hørte til den sp. kvindedragt før og efter 1600 og prægede rokokoen da-memore i 18. årh. *indtil 1794. 1855-70*

kris, malajisk dolk med bugtet, ved fæstet bred kling.

'Krisa (gr.), Delfis havneby, nu Chryso. 'krise (gr. *krisis* afgørelse), afgørende vendepunkt; vanskelig el. usikker tilstand; med., vendepunkt i en sygdom, f. eks. et hurtigt feberanfald; økon., vendepunktet ml. højkonjunktur og depression; ofte tillige anv. om depressionen samt om økon. vanskelige tider i alm.

kriseforlig, især i 1930'erne betegn. f. samarbejdsforsøg ml. polit. partier til bekæmpelse af den økon. krise, f. eks. »kohandel« i Sverige; i Danm. måtte min. Stauning gennemføre økon. politik ved k. da min. ikke havde flertal i Landstinget før 1936. Således k ml. Stauning-Christmas Møller okt. 1931, og Kanslergadeforliget.

kriselovgivning, lovregler, som søger at afhjælpe følgerne af en økon. krise. I Danm. beg. k ca. 1930, da landbruget rammes af verdenskrisen, og havde opr. til formål at støtte landmændene i deres store økon. vanskeligheder. Den alm. indskrænkn. af den internat. vareudveksling og de dermed flg. vanskeligheder ved at skaffe udenlandsk valuta har givet k et væsentlig større område.

krisepolitiet, den del af Kbh.s politi, som beskæftiger sig med overtrædelserne af den siden 1939 tilvejebragte lovgivn. m. tilhørende bekendtgørelser vedr. priser, rationering m. m. k skal opheves så snart den økon. udvikling tillader det. I 1949 har allerede personaleindskrænkinger fundet sted.

'Krishna [-il-] (sanskrit *krīsnu* den sorte), i ind. rel. opr. navn på den legendariske stifter af den rel. retning, der kaldes bhakti, hvis guddom først kaldtes Vāsudeva, men snart fik navnet K. Senere fik denne Vāsudeva-K brahmanes anerkendelse ved at blive identificeret med Vishnu. En ny betydningstilvækst fik krishnaismen omkr. vor tidsregnings beg. ved, at Vāsudeva-K voksede sammen med en folkelig kvæghyrdguddom Gopāle-K fra enegen om Mutra i N-Indien. K-skikkelsen fik nu sin fulde udformning; en ung knøs, der vogter køer og lever i et legende kærlighedsforhold til hyrdinderne, af hvilke

Krishna og Rādhā.

Rādhā er ham kærest. Denne K-legende kom til at spille en stor rolle for den side af bhaktifromheden, der fandt vejen til hengivelsen i gud gnm. en mystisk farvet erotisk ekstase, idet sjælens op-gåen i gud oplevedes under billedet af kærlighedsmodet ml. K og Rādhā. Den folkelige K-dyrkelse har landlig frugtbarhedsritus og hyrdelivets temaer til indhold. K kaldes Govinda, kofinder, og hans himmel Goloka, kohimmelen, hvor han fører samme attributter som Vishnu.

¹ Krishnāmurti (sanskrit: Krishnas legemliggørelse) (f. 1897), ind. teosofisk lærer, som barn anset for en ny Messias. K-s orden »Stjernen i Østen« i Ommen (Holl.) opløstes 1929 af K.

krislejern (tv.), stålredskab til afbrækning af småfliser ved glasfabrikation.

Kristelig Akademisk Forening, studentforening i Kbh., danner s. m. Århus Kristelige Studenterforbund »Danmarks Kristelige Studenterbevægelse«. Grl. 1928 som afløser for det 1910 stiftede »Danm.s Kristelige Studenterforbund«.

kristelig arkæologi, den videnskab, der beskæftiger sig med oldsager fra den ældste kristne tid. Udviklet i 19. årh.

Kristelig-Demokratiske Union, tv. fork. *CDU* (i USA-zonen i Tyskl. kaldet Kristelig-Sociale Union, tv. fork. *CSU*), tv. polit. parti, oprettet efter sammenbruddet 1945, til dels på grundl. af tidl. katolske Centrum; ledende Jacob Kaiser (sovj. zone), Joseph Muller (Bayern), Konrad Adenauer (eng. zone). Samlede v. valgene de fleste borgerlige stemmer; i eng. zone jævnbyrdig m. socialdem., svagere i sovj. zone, førende i. fr. zone og Bayern.

kristelige studenterbevægelse, den (World's Students' Christian Federation), verdensomspændende organisation, grl. 1895 på et nord. studentermøde i Vadstena (hovedkvarter i Geneve). Generalsekretær 1895-1920: John Mott. Danmarks Kristelige Studenterbevægelse (Kbh. og Århus) er led af k.

Kristelig Forening for Unge Kvinder (KFUK), stiftet i Engl. 1855, i Danm. 1889, arbejder i tilslutning til Indre Mission. 1949 i Danm. 721 foreninger og 27 991 medlemmer. Tilknyttet er en spejderbevægelse (de grønne pigespejdere) med 17903 medl.

Kristelig Forening for Unge Mænd (KFUM), stiftet i England 1844 som et overkonfessionelt forbund; i Danm. oprettet 1878, samarb. m. Indre Mission. Har fælles overledelse med KFUK, fælles formand er samtidig formand for Indre Mission. 1949 i Danm. 668 foreninger og 28 223 medl. Tilknyttet en spejderbevægelse (de grønne spejdere) med 15 822 medl.

kristelig kunst, kunst, der behandler kristne emner; oldtidens k viderefører antikke traditioner i Katakombernes vægmalerier, i de første kristne kirkers mosaikarb. m. v. I den østlige kristenhed

udfolder der sig efter Konstantin den St.s tid den såkaldte byzantinske k, men i øvrigt er der skabt særpræget k i alle stilerperioder helt op til nutiden.

kristelig social bevægelse, bestræbelser for at løse sociale problemer (især arbejdsproblemer) i kristen ånd. k er ikke konfessionsbundet, men falder dog i en kat. og en evang. fløj; den tager afstand fra liberalismens og marxismens økon. principper. De kat. k anerkendtes af paven 1891; i Tyskl. fandtes et evang. kristelig-socialt parti, i Engl. øvede F. D. Maurice og hans venner stor indfl. i Danm. grl. 1898 et udvalg t. soc. oplysnings fremme, og k har her haft fremragende repræs., f. eks. biskop V. Ammundsen. Da bevægelsen står på den private ejendomsrets og klasse-samarbejds grund, er den ofte i skarp modsætn. til den socialist. arbejderbev.

Kristelig-Sociale Parti (ty. Christlich-soziale Partei), østr. parti, grl. af Karl Lueger i 1880'erne, støttet til den katolske kirkes program om bekæmpelse af socialismen gnm. sociale reformer, vandt tilslutn. bl. borgerlig middelstand, fra ca. 4900 i nærmere kontakt m. adelen og hoffet, vandt ved præsternes støtte frem bl. bønderne; største parti i rigsdagen efter indførelse af alm. valgret 1907. Delvis antisemitisk. Efter 1920 ledende parti i republikken Østrig; under heftig modsætn. til Socialdemokratiet gik K-s ledelse efth. ind for autoritær styreform (Seipel, Dollfuss, Schuschnigg; Heimwehr-Organisation). Fra 1933 herskede Dollfuss, fra 1934 Schuschnigg diktatorisk, med front både mod socialdemokraterne (slået ned febr. 1934) og nationalsocialisterne, til Hitler 1938 gennemførte Anschluss. Gik 1945 op i Østrigske Folkeparti.

Kristeligt Dagblad, da. dagblad, upol., i tilknytning til Indre Mission; grl. 1896; antity, under hele besættelsen. Oplag 1948: 23 000, søndage 22 000.

Kristeligt-Demokratiske Parti (ital. *Democrazia Cristiana*), ital. polit. parti, dannet under 2. Verdenskrig af frinsedede katolikker; ledende: de Gasperi. Gik 1946 ind for republik, tog efter valg-sejre 1946 ledelsen i ital. politik m. de Gasperi som reg.chef; efter sprængning af koalitionsreg. 1947 i skarp konflikt m. Nenni socialisgruppe og kommunister. Noje samarb. m. d. katolske kirke. Fik ved val 1948 48,7% af stemmerne. Går ind for soc.ogdem. reformer efter den kat. kirkes grundsynspunkter; søgte forgesves at gennemføre forfatningsforbud mod skilsmisse.

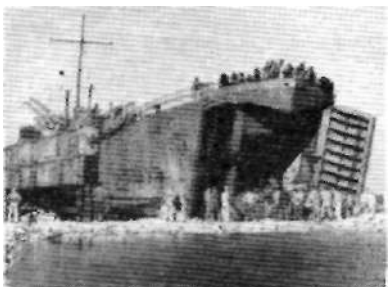
kristen, tilhænger af den kristne religion. Navnet opstær bl. hedninger i Antiokia. kristendom, fællesbetegn. for de religions-typer, der tror på frelse ved Jesus Kristus. Den knytter sig til den hist. person Jesus af Nazareth, hvis liv og forkyndelse er overleveret i de 4 evangelier i en af den unge kirke præget form, og hvis person og skæbne opfattedes som en åbenbaring af Guds indgreb til dom og frelse. Historisk set begynder k som en jødisk sekt, men tager ved at vokse ud over hellenistisk jørbund for en del farve af denne, k-s hist. forløber i kirke-samfund, som under hensyn til skiftende tiders sociale, kulturelle, polit. og filos. forudsætninger antager en fra hinanden noget afvigende karakter. Hovedtyperne er den ortodokse (græsk-katolske) og den romersk-katolske kirke, hvortil fra 16. årh. kommer en række protestantiske typer: lutherske, calviniske (reformerte) og anglikanske. I 19. årh.s vækkelsestider blev navnlig de protestantiske samfund yderligere differentieret. Indtil ca. 400 underlagde k sig romerriget, indtil ca. 1200 det øvr. Eur., navnlig de germanske folk; med udvandringer fulgte k i 17. og 18. årh. til Amer., og de sidste to årh. har den vist en stærk tendens til at brede sig i Afr. og Asien. Ca. 750 mill. regnes for kristne, deraf ca. 380 mill. rom. katolikker, ca. 200 mill. protestanter og ca. 150 mill. ortodokse (gr. katolikker), i alt ca. 35% af Jordens befolkning; dermed er k talmæssigt den

Slagskib (USA.), 45⁰000 t.

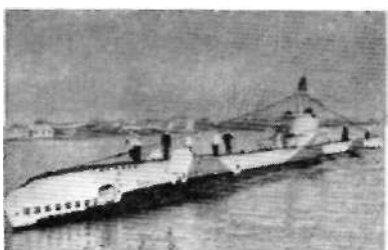
Hangarskib (England), 23000 t.

Jager (USA.), 2200t,

Landgangsfartøj (USA.), ca. 1000 t.

Eskorteskib (USA.), 1300 t.

U-båd (England), ca. 1000 t.

Let krydser (USA.), 6000 t.

Ev. Tang Kristensen.

Knud Kristensen.

Thorkil Kristensen.

Tom Kristensen.

mest udbredte rel. I Eur. regnes ca. 92% for kristne, deraf ca. 185 mill.-rom. katolikker, ca. 120 mill. protestanter og ca. 125 mill. ortodokse.

kristendomsundervisning, den off. da. betegn. for religionsundervisning.

kristenforfølgelser i romerriget iværksattes systematisk fra omkr. 250 (kejserne Decius og Valerian) under henvisning til, at de kristne var statsforbrydere, fordi de nægtede at ofre til kejseren. De værste k fandt sted under Diocletian 303-305. Med Konstantin d. St.s tolerancedikt 313 ophørte k.

kristenret, no. og isl. betegn. for kirkeret. På Isl. sondres ml. den gi. k (fra ca. 1123) og den nye (fra 1275).

Kristensen, Axel (f. 1895), da. politiker, foretningmand. Ingenier, knyttet t. porcelænsindustri, dir. ved Bing & Grøndahl fra 1944. Apr. 1947 forsyningsmin. i Knud Kristensens min., fra juni s. å. tillige handelsmin., afgik nov. s. å. Folketingsmand fra 1945.

Kristensen, Erling (f. 1893), da. forfatter. Debutromanen *Støtten* (1927) og *Kværnen Maler* (1932) er en kunstnerisk og sagligt virkningsfuld reaktion mod litt. idealisering af bondestanden. Den selvbiograf. prægede *Byen ml. to Tårne* (1928), *Drejers Hotel* (1934) og *Menneske ml. Mennesker* (1936) rummer lidenskabeligt sortmaleri af samfundet.

Kristensen, Evald Tang (1843-1929), da. folkemindesamler, opr. lærer i Gellerup (Midtjylland), beg. indsamlingsarbejdet 1867. Udg. året efter *Jydske Folkeviser og Toner* som 1. bd. i serien *Jydske Folke minder*, der fortsattes med 12. bd. eventyr, sagn og viser. Indsamlingen af materialet blev foretaget af K og en medarbejderstab, der samlede sig om tidsskriftet »Skattegraveren« (1884-90). 1888 opgav K Lærergemingen for helt at hellige sig indsamlingsarbejdet, der efterhånden førte ham over det meste af Jyll. *Minder og Oplevelser* 1-4 (1923-27). (Portræt).

Kristensen, Knud (f. 1880), da. Venstrepolitiker. Gårdejer (Biviumgård v. Humlebæk), folketingsmand 1920-29, 1932-49 (Randers a.). Fremtrædende oppositionspolitikker med skarpe landbosynspunkter mod Staunings min.; mod statsindgreb i erhvervsliv. 1940 formand for Venstres rigsdagsgruppe, juli 1940-nov. 1942 indenrigsmin., afslug deltagelse i min. Scavenius. Fra 1941 formand for Venstres Landsorganisation. Indenrigsmin. maj-nov. 1945; modstander af nedsettelse af valgsalderen, gik ved valget okt. 1945 ind for liberal erhvervspolitik, dannede efter Venstres valgsejr nov. 1945 ren Venstre regering efter forgæves samlingsforsøg. Accepterede officielt Folketingets flertals holdning vedr. Sydslesvig, men udtrykte samtidig som sin private mening, at man måtte holde vejen åben for en folkeafstemning »ad åre« og arbejde for en afstemningsparagraf i en kommende tv. fredstraktat; K's standpunkt rejste konflikt m. rad. støttepartiet og Christmas Møller, foruden skarp opposition fra Soc. dem. og komm. Udskræv folketingsvalg til 28. 10. 1947, da de Radikale efter længere forhandling, gik ham imod i Sydslesvig-sagen. Da valget styrkede V., søgte K at fortsætte, evt. m. borgerlig samlingsreg., men indgav demissionsbegæring 5. 11. s. å., da der ikke var flertal for K-s Sydslesvigpolitik. 11. 1. 1949 udtrede han af rigsdagen som protest mod rigsdagsflertallets Sydslesvigpolitik. (Portræt).

Kristensen, Kristen Larsen (1886-1944), da. forfatter. Karakteristiske digtsaml. *Jord og Hjerter* (1933) og *Muld og Minde* (1937). Folkloristisk lærdom er en af forudsætn. for hans perspektivrige tanke-lyrik over hjemstavnsmotiver. Hans Fyn er barskere end det poet. traditionelle.

Kristensen, Marius (1869-1941), da. sprogforsker, dr. phil. 1906. *Kort over de Da. Folkemål* (1897-1913) sammen med Valdemar Bennike (1849-1923). Meget stor produktion; bidrag til alle grene inden for nord. filologi. Et betydningsfuldt arbejde er *Folkemål og Sproghist.* (1933).

Kristensen, Niels Knud (1859-1924), da. skolemand og børnebogforf., især kendt for *En Københavnerdreng* (1900). Stor bet. for skolebibliotekssagen.

Kristensen, Thorkil (f. 1899), da. nationalok. og politiker (Venstre); 1938-45 prof. ved Århus Univ. 1940-45 tillige medl. af formandskabet for Arbejds- og Forligsnævnet, 1945-47 finansmin., fra 1947 prof. ved Handelshøjskolen i Kbh. Folketingsm. fra 1945. (Portræt).

Kristensen, Tom (f. 1893), da. forfatter. Af arbejderslægt. Cand. mag. 1919. Digtsaml. *Fribytterdrømme* (1920), *Mirakler* (1922), *Påfluglejer* (1922) og *Verdsige Sange* (1927) rummer farvestærke digte og er, ligesom romanerne *Livets Arabesk* (1921) og *En Anden* (1922), præget af den kunstige opstemthed under 1. Verdenskrig og den flg. tids kaos. Romanen *Hærværk* (1930) behandler personlige katastrofer. Hans poesi og prosa kulmineret henh. i *Mod den Yderste Rand* (1936) og *En Kavalier i Spanien* (1926). K-s bedste litt. kritik er samlet i *Mellem Krigen* (1946). (Portræt).

Kristiania [kri'stjanja], 1624-1924 navn på Oslo.

Kristiania-Bohémen, gruppe af no. kunstnere fra 1880'erne, hvis særkende er yderligtgående moralsk radikalisme. Hovedmændene er forf. Hans Jæger og maleren og forf. Christian Krøgh. Deres skrifter vakte voldsom forargelse og fremkaldte diskussion i hele Norden. Bl. indlæggene var Bjørnsøns foredrag »Engifte og mangelgifte«.

kristianiasving, fællesbetegn. for en gruppe sving i skisport.

Kristia'nopel, sv. koping i Blekinge, ved Kalmarsund; 98 indb. (1948). Anlagt af Chr. 4. 1600; købstad 1622-77.

Kristiansand [krist'jan'san:], no. købstad, Vest-Agder, ved Toridalselva (Otras) udmunding i Skagerrak. 24 000 indb. (1946). Bispesæde (Agder bispedømme). Centrum for Vest-Agder fylke. I sydkanen fortet Kristiansholm. Folke-museum m. gi. bygninger. Statue af Wergeland (f. i K.). Nikkelraffineri, maskinfabrik, skibsværft m. m., handel med tømmer og fisk. Station på Sørlandsbanen. Anlagt af Chr. 4. 1641.

Kristians'minde, turistedst 3 km 0 f. Svendborg ved Svendborg Sund.

Kristianstad [kri'Jansta, kristi'ansta(d)], sv. købstad, NØ-Skåne, hovedstad i K-s län, ved Helgeån; 14 000 indb. (1949). Trefaldighetskyrkan (1618-28). Garnison. Industri: jernvarer, tekstil, maskiner. Jernbaneknudepunkt. Anl. af Christian 4. 1615, i st. f. den afbrændte købstad Væ.

Kristianstads län [kri'Janstas-], sv. län, omfatter N-Ø-Skåne; 6436 km²; 256 000 indb. (1948). Landbrug (40% agerland), skovbrug (46% skov). Industri, handel og samfærdsel. 4 købstæder.

Kristiansund [krist'jan'siin:], no. købstad (fra 1742), i Nordmøre, på 3 øer;

13 000 indb. (1946). Fabrikation af hermetik, sildemel, sildeolie. Udførsel af klipfisk og andre fiskeprodukter. Store ødelæggelser ved ty. luftangreb 28. 4.-1. 5. 1940.

Kristi blodsdråbe, bot., navn på dyrkede arter af Fuchsia.

Kristi himmelfart, afslutningen på Jesu jordiske tilværelse, fejres i kirken 40 dage efter påskesøndag. Katolikkerne fejrer også *Jomfru Marias himmelfart* (15. 8.).

Kristinankaupunki [krist'nka'kau-pu?ki], fi. navn på Kristinestad.

Kristi legemstøft (lat. *corpus Christi*), fejres fra 1264 i den kat. Kirke torsdag efter trinitatis til ære for brødet og vinen forvandling under nadveren.

Kristina (1626-89), sv. *dronning* 1632-54.

Datter af Gustav Adolf, efter formynderstyre til 1644. Skød Axel Oxenstierna til side; livligt interesseret i kunst og videnskab, fransk påvirket, ønskede stærk fyrstemagt. Afslug ægteskab med Tætteren Karl Gustav, men udnyttede de lavere stænders opposition til at gennemføre hans valg til sv. tronfølger. Fortsatte afhændelse af kron-gods; følte sig tiltalt af katolske kirke og trættedes vistnok ved regeringen. Nedlagde kronen 1654, gik off. over til katolicismen 1655. Bøede mest i Rom, begravet s. st.

Dronning Kristina.

Kristineberg [-'bærj], 1) sv. kobbermine, 90 km VNV f. Boliden, ved hængebane forenet med denne. Malmen er kobberkis med noget zinkblende; 2) sv. havbiolog, station ved Gullmarsfjorden.

Kristine 'hamn, sv. købstad (fra 1642), SØ-Värmland; 17 000 indb. (1949). Træindustri, handel med tømmer.

Kristinestad [-'sta:(d)], fi. *Kristinankaupunki*, fi. by v. Bottenhavet, S f. Vaasa; 2700 overv. svensktalende indb. (1947). Grl. 1649.

Kristin Lavransdatter, romantrilogi af Sigrid Undset: *Kransen - Husfrue - Korset* (1920-22, da. 1940).

Kristi tornekrone (*Euphorbia 'splendens*), art af vortemælkkam, med grøngrøne, kantede, indtil 1 m lange, krogede stængler, besat med torne. 4-5 cm lange, ret smalle blade. Blomsterne har to røde højblæde og gule støvbærere. Stueplante.

Kristi (tredobbelte) embede, gi. teol. betegn. for Kristi gerning som profet, ypperstepræst og konge.

Kristiansen, Aage (f. 1893), da. dermatolog; overlæge ved Rudolph Berghs Hospital fra 1937.

Kristoffer, da. form for Christophorus.

kristolog'i' (*Kristus + -logi*), læren om Kristus, fortrængte i kirken hurtigt Jesu forkyndelse om Guds rige. Allerede i oldkirken begyndte man at strides om forh. ml. Kristus og Gud (Arius mod Athanasios), om forh. ml. den menneskelige og den guddommelige natur i Kristus, el. om han både havde en mennesk. og en guddom. vilje; alt sammen under indflydelse af gr. spekulation, der satte et skarpt skel ml. menneskeligt og guddommeligt. Resultatet af disse stridigheder ses i den kristologiske del af det aithanasianske symbol.

kristpalme, bot., d. s. s. Ricinus. **Kristrup**, syd. forstad til Randers; 3602 indb., heraf i Strømmen 328 (1945).

kristorn ('flex), slægt af kristornfam., stedsgrønne buske el. træer med læderagtige, blanke blade og små, reglm., 4-5-tallige blomster. Stenfrugt med fl. sten. I Danm. vokser alm. k. (I. aquifolium) vildt, især i Ø-Jyllands skove. Hyppigt plantet prydtre, veddet hårdt, anv. til drejerarbejde.

Alm. kristorn.

'Kristus (gr. *Christós* den salvede, oversættelse af hebr. *Maschiah*, aramæisk *Meschia* (*Messias*)), Jesu kaldsbetegnelse.

Kristus-billede, kunst. fremstilling af Jesus fra Nazareth, hvoraf dog ingen er autentiske som portrætter. K af vidt forsk. præg er skabt i alle kunstens epoker inden for vor tidsregning, helt op til nutiden, i Danm. f. eks. Thorvaldsens Kristus, arb. af brdr. Skovgaard, Larsen Stevns m. fl.

Kristiis-monogrammer, navnesymboler for Kristus, kendt fra oldtiden. Bl. a. 1) X (gr. Ch, forkortet af *XPIZTOZ*, Kristus »den salvede« (Messias)) el. XP, ofte sammenstillet (se *chrismon*); 2) A&, el. a<>, alfa og omega (efter Johs. Abenbaring 1,8); 3) udbredt fra middelalderen er *IHZ* eller *IHC* (af gr. *IHZOZ*, *Jésous*), ofte omskrevet til lat.: *IHS* og omtydet til: *Jesus* hominum *salvator* (»Jesus, menneskenes frelser«) eller: *In hoc signo* (*vinces*) (»I dette tegn (kors) skal du sejre«). *IHS* er jesuiterordenens tegn.

Kristus-orden, 1) portug. orden stiftet som afløser af ternpelherreordenen; 2) pavelig orden, opr. tilsluttet førstnævnte.

Kristus-symboler, tegn, hvorved man i oldkirken betegnede Kristus for de indviede, f. eks. lammet, fisken, den gode hyrde.

krit'ierium (gr. *kritérion* rettesnor), kendetegn, særkende; *Kristusfilos.*, f. eks. sandheds-k, virkeligheds-k; *sport*, forsøgsløb for (*Portugal*). uge heste.

Kritias (gr. *Kritias*) (d. 403 f. Kr.), athensk politiker, ledende bl. af 30 tyranner, elev af Sokrates, faldt mod Demokraterne.

kriticisme [-'sis-], den af Kant udformede filos.

krit'ik (gr. *krinein* sondre), vurdering, skarp prøvelse. *Lit.* k udgik opr. fra filolog, undersøgelser af teksters ægthed, bl. a. drevet i Aleksandria i 3. årh. f. Kr. (Homer-forskeren Aristarchos), men for øvrigt forberedt æstetisk af Aristoteles (4. årh.). *Lit.* kritik i moderne forstand grl. i 18. årh. I 19. årh.s Danm. brød Georg Brandes' hist.-psyk. forklarende k ca. 1870 med J. L. Heibergs æstetisk vurderende k. I døgn-k (f. eks. dagblandsmeldelser) blandes subjektive meninger af polit. og rel. karakter ofte sammen med mere objektive æstetiske synspunkter; 'kritiker', den der over kritik (især af profession).

'Kritios og Nesi'otes (5. årh. f. Kr.), gr. billedhuggere. Udførte statuegruppen *Tyrandræberne* (ill. s. d.), der opstillede på Athens torv 477 f. Kr.

kriti'se're, øve kritik, bedømme; dable; 'kritisk, vedr. kritik; undersøgende, bedømmende, kritiserende; *med.*, afgørende, farlig, betænklig.

Kritisk Revy, da, tidsskr., der udkom 1926-28 under red. af Poul Henningsen. Var opr. grl. som arkit.-tidsskr., som havde mod. bygningskunst (bl. a. funktionalisme) og social bygningskunst på sit program. Dets arbejdskraft uvidedes hurtigt til alle dagens problemer; med sin bidende samfundskritik øvede det stor indflydelse, især på den unge generation.

kritisk temperatur, den temp., under hvilken en luftart skal afkøles, før det er muligt at fortætte den til vædske ved sammentrykning.

kritisk tryk, en vædskes damptryk ved den kritiske temp.

'Kriton fra Athen, 1) en af Sokrates' venner; 2) person i Platons dialog *K*, som handler om K-s forsøg på at overtale Sokrates til flugt.

Krivoj Pog [-'vDj'ok], by i S-Ukraine, NØ f. Odessa; 198 000 indb. (1939); hovedby i Sovj.s bedste jernmalmsfelt; eksport af malm til kulfeltet Donbass; højovne. - Besat af tyskerne 17. 8. 1941, efter voldsom sovj. offensiv okt. 1943 og febr. 1944 generoberet 21. 2. 1944.

Krk [ksrk], i tal. *Veglia* [væj'ju], jugosl. ø i Adriaterhavet, SØ f. Fiume; 428 km²; 20 000 indb.

Krleza [pkarfesa], *Miroslav* (f. 1893), mo-

derne serbokroat. forfatter, eksperimenterede med forsk. litt. former og ideer, fik sit gennembrud 1922 med romanen *Den Kroatiske Mars* (dybt kulturpessimistisk) og skrev skuespil med det forset at finde nye dram. metoder.

Krnov [kr:nof], ty. *Jdgemaorf*, cech. by i Sudeterne; 26 000 indb. (1939). Stor uldindustri.

krø, hos fugle en udvidelse af spiserøret, hvori næringen kan opbevares et stykke tid. Findes navnlig hos planteædende fugle.

krø'a'ter, sydslavisk folk i Kroatien i N-Jugoslavien. Adskiller sig fra serberne ved rom.-kat. tro og lat. skrift.

Krø'a'tien, serbokroat. *Hrvatska* [t'arv:tsk<>], forbundsrepublik i NV-Jugoslavien; 51 325 km²; 3,75 mill. indb. (1948). Hovedstad: Zagreb. - 80% er beskæftiget ved landbrug. Overvejende katolsk. - *Historie*. Den sydl. del af den opr. illyrisk befolkede rom. provins Pannonien besattes i 7. årh. af de slaviske kroater og slovenere, der i 11. årh. dannede selvstændig fyrstestat, men fra 1091 kom under Ung. Fra 16. årh. under Tyrkiet, fra 1699 under Habsburg. Under østr.-tyrk. krige fik Kroatien egen militærlider (ban); fra 1814 biland til Ungarn m. egen landdag. Efter 1900 svækkedes loyaliteten mod Habsburg, 1918 gled K og Slovenien ind i Jugoslavien. Det serbiske styre vakte misfornøjelse og understregede den kulturelle modsætn. ml. serber og kroater; gennemgående var de kroatiske ledere (Radic, Macek) i opposition. 1941 oprettede Aksemagterne et kroatisk vasalrige med fascistiske Ante Pavelic som ledende, mens ital. prins udsås til konge. 1945-46 organiseredes K som selvstyrende land inden for den føderative jugosl. republik.

krø'a'tisk, d. s. s. som serbokroatisk skrevet med det lat. alfabet.

Krock, *Heinrich* (1671-1738), da. maler; bl. a. illusionistiske loft smaler ter på *Fredriksborg* m. v.

'Krofta, *Kamil* (1876-1945), cech. diplomat, historiker. Udenrigsmin. 1936-okt. 1938, hævdede Benigs politik, afgik efter München-overenskomsten. Under 2. Verdenskrig fange i Theresienstadt-lejren. Udg. værker om czechisk middelalderhist.

Krøg [kr'v], *Arnold* (1856-1931), da. arkitekt og keramik kunstner. Som kunsts. leder af Den Kgl. Porcelainsfabrik (1885) og som dens direktør (1891-1916) førte han den frem til dens førende stilling inden for den internat. porcelainsindustri; skabte bl. a. underglasurteknikken, indførte nye modeller og genoptog det populære musselmønster.

Krøg [kr'o:g], *Helge* (f. 1899), no. forfatter. Dramer m. skarp samfundskritik tendens bl. a. *Det store vi* (1919) om pressens økon. ufrighed, *Undervejs* (1931) om den ugifte kvindes ret til moderskab; *Opbrud* (1936), *Levende og døde* (1945).

Krogen, Kronborgs navn før 1577.

Krogerup, tidl. hovedgård SSV f. Helsingør, oprettet i 17. årh., har bl. a. tilhørt slægten Rostgård. 1741 stamhus. 1813 købt af Const. Brun. 1942 solgt til staten. Hovedbyggn. fra 1779, ombygget 1837; fredet i kl. B. Anv. 1942-44 som kaserne for kystpolitiet, siden 1946 højskole (spec. for de aktive i ungdoms- og folkeoplysningsarbejdet) med Hal Koch som forstander.

krøge til fiskeri fremstilles af fortinnet ståltråd og består af stang el. skaft og en kortere om bøjet del, odden, med modhage, k anv. t. håndline el. langline. På langline er k fæstet m. korte linestykker (tavsler el. kærser). Langliner fra 100-1200 m l. med 100-600 krøge udsættes forankret nær bunden. Håndline bruges som snøre el. pilk: snøren holdes rolig nær bunden, pilken bevæges m. stærke ryk.

Krøgh [kr'g], August (f. 1874), da. fysiolog, elev af Chr. Bohr. Prof. i zoofysiologi. v. Kbh.s Univ. 1908-44. Grundlæggende arb. over respirationens og kredsløbets fysiologi, hvoraf særlig en del arb. om kapillærernes bygning og reaktion er kend-

te (Nobelprisen herfor 1920). Talrige i med. og fysiologi benyttede apparater er opfundet af K. Gmm. sine mange elever har K haft stor bet. for fysiologiens udvikling. (Portræt sp. 2540).

Krøgh, *Christoph* von (1785-1860), da. general. Fik overkommandoen marts 1849 (Læssøe stabschef), men fjæredes apr. s. å. efter nederlaget ved Eckernforde; øverstkommanderende maj 1850, ledede da. hær ved *Isted*.

Krøgh, *Torben* (f. 1895), da. teaterhistoriker. Har skrevet værdifulde værker, især om pantomimens og syngespilletts hist. 1924-29 operainstruktør v. Det Kgl. Teater, ofte instruktør v. radioens musikudsendelser; arkivar ved Det Kgl. Teater og lærer på elevskolen.

Krøgh-Poulsen, *Willy* (f. 1910), da. tandlæge. 1944 docent i teknologi, 1947 prof. i proteseleære ved Tandlægehøjsk.

krøglaks, hanlaks, hvis underkæbe i paringstiden forlænges krogformet.

krøgnæb [*Pipicola enucleator*], stor finke, overnæbbedt krogformet bøjlet. Nord. nåletræfugl. I Danm. sjældent vintergæst.

krøgnål, andet navn for gråddoder.

Krøghede [kr'vys-], *Kristian* (f. 1893), da. gymnastikpædagog, elev af Niels Bukh, grl. Gerlev Idrætsskole 1938 og er forstander for denne.

Krøgh [kr'o:g], *Christian* (1925-1925), no. maler; 1901-09 lærer v. Académie Colarossi, Paris, fra 1909 v. akad., Oslo. K er den største bl. realismens banebrydere

Christian Krohg: *Sympigen*. (Gtbeborgs)

i no. kunst og har skildret fattigfolks, sømænds og fiskeres liv, bl. a. i ypperlige billedl. fra Skagen; behandlet sociale problemer i billedl. fra storstadslivet (*Kampen for Tilværelsen*, *Sypigen*), især i en række motiver fra de prostitueredes verden i tilknytning til romanen *Albertine* (1886), bl. a. / *Poliitilagens Venetærelse* (1887, Nasjonalgall., Oslo), et af hovedværkerne i no. kunst v. levende fremstilling og artistisk mesterskab; endvidere billedl. af familielev. / *Badebaljen* (kunstmus.); portrætter (*Selvportrætter*, *Aug. Strindberg*, *G. Brandes*), bogill. (bl. a. til Snorres »Heimskringla«; K-s ypperlige journalistik er samlet i værket *Kampen for Tilværelsen* 1-4 (1920-21).

Krøgh, *Oda* (1860-1935), no. malerinde; g. m. Chr. K; navnlig portrætter, bl. a. af *Gunnar Heiberg*.

Krøgh, *Per* (f. 1889), no. maler; søn af Chr. K; udd. i Paris og stærkt påvirket af fr. kunst. Hovedværk: dekorationer i *Sjømandsskolen* (Oslo), i Kbh. bl. a. repr. med dekorationer i *Restaurant Frascati*.

Krøhn [kr'o'n], *Frederik Christoffer* (1806-83), da. medaillør, har skåret stemplerne til de fleste da. mønter fra 1841, indtil kronemøntsystemet indførtes (1873).

Krøhn, *Johan* (1841-1925), da. skolemand og forfatter. Hans anonymt udg. *Peters Jul* (1866) den klassiske da. børnebog på vers. Hans mange saml. *Fortællinger for Bom* et afgt værdigt monument over da. »biedermeier«.

Krøhn [kr'om], *Julius* (1835-88), fi. folklorist og litt.forsker; grl. den moderne metodiske Kalevala-forskning.

Krøhn, *Kaarle* (1863-1933), fi. folklorist, søn af Julius K, hvis vidensk. metode han overfører på eventyrforskningen. K-s hovedværk er en serie undersøgelser over »Kalevala«.

Krohn, Mario (1881-1922), da. kunsthistoriker, 1916 dir. for Thorvaldsens Mus. Udg. bl. a. *Frankrigs og Danms Kunstneriske Forb. i det 18. Arh.* (1922).

Krohn, Pietro (1840-1905), da. maler og dir. f. Kunstindustrimus. fra 1893; især beskæftiget v. bogkunst; har bl. a. **ill.** børnebogen »Peters Jul« (1866).

Kroisos, gr. navneform for Krösus.

'Krokann, Inge (f. 1893), no. forfatter. Bondesøn. Repr. yderligtgående no. nationalisme; har virket for målsagen, bevarelse af bygdetraditionerne o. l. K-s hovedværk er romanserien / *Dovresno* (1929, da. 1945), *Gjennom foma* (1931; da. *Gennem den Dybe Sne*, 1947), *På linjeføring* (1934), *Under himmelteiknet* (1941), en hist. skildr. af bonderejsningen i dansketiden, skrevet på dialekt (Opdalmålet).

krokot ['krokst] (eng. *croquet*), gi. eng. spil; k spilles på græsplæne af 2 el. fl. deltagere, som, hver forsynet med en træ-kølle og en -kugle, forsøger at slå kuglen gnm. I0 jerntrådsbuer ned til vendepælen og tilbage til udgangspælen.

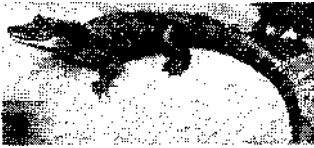
kro'ketter (fr. *croquet* knase), kold, stiv stuvning med kød, fisk, grønsager el. lign., formet som ovale boller, paneret og fedtkogt.

kro'ki (fr. *croquis* skitse), flygtig tegnet kortskitse.

Krokodillefloden, d. s. s. Limpopo-floden.

krokodille-gavi'a'l, d. s. s. gavialkrokodille.

krokodiller, 1) (*Crocodylia*), orden af store, øgleagtige krybdyr, enkelte over 10 m l. Huden m. svære benplader, halen kraftig, de ydre næsebor på spidsen af den mere el. mindre forlængede snude, de

Ung alligator.

indre næsebor langt tilbage. Mange kraftige, kegleformede tænder, der sidder i tandhuler. Hjertekamrene adskilt. Lægger æg, der minder om hønseæg; lever i ferskvand el. i laguner og mangrove-sump. Rovdyr, el. ådselædere. De langsnudede former lever væs. af fisk, de andre af pattedyr, vandfugle o. l., kan også angribe mennesker. Hertil hører *gavial* og *alligator* samt 2) ægte k (*Crocodylus*), der omfatter en del, gennemgående store, arter; udbredt i den gi. og nye verdens trop. del. Hertil den afr. Nil-k.

krokodilletårer, hyklerisk, forstilt gråd. Navnet skyldes fortællinger om, at krokodillen græder som et barn for at lokke folk til sig.

krokodilleøgle (*Crocodylus laceratinus*), krokodillelign. øgle af ameivaernes fam. Brasil., Guayana.

krokodillæder, læder af alligatorskind; anv. til tasker, sko o. l.

krokodilvogter (*Pluvinus aegyptius*), lille vadefugl af braksvalernes fam. Lever af krokodillernes snyltere, madrester o. l. **kr oko'it** (gr. *krokos* safran), *PbCrO₄*, smukt rødt monoklint mineral med diamannglans. Ret sjælden blymalm fra malmgange.

'krokus (gr. *krokos* safran) (*Crocus*), slægt af irisfam., urter med underjordisk stengelknold, som hvert år erstattes med en ny oven på den gamle. Bladene med en hvid stribet, bløstret tragtførmig med meget langt rør. I griffel. 70 arter, især Middelhavslandene. Mange arter dyrkes som prydblomster, nogle blomstrer om foråret, andre om efteråret. (III).

krokydo'lit, blå el. ved forvitring brun asbest, bestående af riebeckit. Forekommer ved Oranje. Forkisledede former er smykkestenene tigerøj og falkøje.

Krolewska 'Huta [kru'ljæfsk-], ty. *Knigshütte*, tidl. industri- og mineby i SV-Polen, 1934 indl. i Nowy Chorzow.

A. Krogh. Kristian Kroman.

Kroll-Oper ['krol-o:par], operateater i Berlin, efter rigsdagsbranden 1933 anv. til rigsdagsmøder og nationalsocialistiske demonstrationer. Ødelagt febr. 1945.

-'kro'm (gr. *chroma* farve), farve-
kro'm (gr. *chroma* farve), grundstof, kern. tegn Cr, atomnr. 24, atomvægt 52, vf. 6,9, smp. 1615°, valens 2, 3 el. 6. Hårdt, hvidt metal. Kern. meget bestandigt. I naturen forekommer k især i k-jærsten. Alle k-forb. er farvede. Vigtigst er salte og anhydrider af k-syre og dik-syre. k fremstilles aluminotermisk af oksydet. Frit k anv. til belægning af mindre holdbare metaller (forkromning) samt i mange vigtige legeringer, rustfrit stål, forsk. slags specialstål o. a.

'kro'malun, d. s. s. kaliumkromisulfat.
<Kro'man, Kristian (1846-1925), da. filosof. Hævdede i *Vor Naturerkendelse* (1883), at logik og mat. er absolut sikre vidensk., fordi de kun handler om genstande, vi selv har skabt ved definition, hvorimod naturvidensk. handler om forefundne genstande og derfor kun kan nå sand-synlighed og tilnærmelse. Arsagssætn. kan ikke bevises, men da dens gyldighed er livsnødv., fastholder vi den med oselvholdelsesdriftens styrke«. K har desuden skrevet mindre psyk. og pædagogiske bøger. (Portræt).

kro'ma't, salt af kromsyre.

kroma'tide (af *kromosom* + gr. *-idés* stammende fra), nylig dannet spaltehalvdel af kromosom, »ungkromosom«.

kroma'tik (gr. *chroma* farve), farvelære; frembringelse af lys- og skyggevirkning v. hj. af farveblending.

kroma'ti'n (af *kromosom*) el. *karyotin*, fællesbetegn. for visse farvbare stoffer i cellekernen. Kern. er k nukleoproteider, kæmpemolekyler bestående af æggehvidestoffer og nukleinsyre. Opræder i et overordentlig stort antal former, bl. a. som gener; leder organismens udvikling og fremkalder de udformninger, der betegnes som egenskaber.

kro'ma'tisk (gr., egl. farvet) kaldes halvtonetrimmet ml. en tone og den forhøjede el. fordybede tone på samme trin (c-cis, ces-c). Den k skala indeholder alle halvtoner (c-cis-d-dis-e-f-fis-g-gis-a-a-is-h).

kro'ma'tmetoderne, fot. kopieringsmetoder, hvor dikromaterens evne til at forandre gelatines egenskaber v. lysbestraling udnyttes. Hydrotypi og pinatypi er k. k danner grundlaget for de fleste tekn. kopieringsmetoder.

kromato- (gr. *chroma* farve), farve-.

kromato'fo'rer (*kromato-* 4-*for*), d. s. s. farvelegemer.

kromatogra'fi (*kromato-* + *-grafi*), fys. adskillelsesmetode for opløste stoffer beroende på disses forsk. adsorberbarhed på et adsorptionsmiddel, ofte aluminium-oksypulver. Opløsningen ledes gnm. et rør fyldt med dette.

Krokus.

krombronze, 1) metalkinnende farvelak fremstillet af blåtærsudtræk og kromalun, der anv. bl. a. til tapet; 2) betegn. for kromviolet- (kromklorid).

Kroméffiz ['kromjær3i:l], ty. *Kremsier*, cech. by i Morava; 19 000 indb. (1930). Fremstilling af sukker og landbrugsmaskiner.

kromgelatine, gelatine imprægn. m. dikromat. Anv. v. tekn. kopieringsmetoder (*kromatmetoder*), idet k bliver uopløselig i vand ved belysning.

kromgrønt, 1) betegn. for en blanding af kromgul og berlinerblåt, der benyttes som pigmenet i oliefarver; den er godt dækkende og viser god ægthed, men ikke alkalieghed; 2) kromoksyd (*Cr₂O₃*) el. kromiltegrønt, er lysalkali- og varmebestandig og anv. i malarhåndværket og til porcelænsmalning (underglasur); 3) kromoksyhydrat (*Cr₂O₃(OH)₃*) el. kromiltehydratgrønt, er blåliggrøn, transparent og anv. næsten udelukkende i kunstmaleriet.

kromgul, d. s. s. blykromat, malerfarve. **kromoksyd**, se kromgrønt.

kromjærsten, *FeCr₂O₄*, sort, regulært mineral, der forekommer i kornede masser. Vigtigste krommalm fra Rhodesia, Sovj. og Lilleasien.

kromlim, d. s. s. *kromgelatine*.

kromlæder, kromfarvet læder (se garvning), anv. til overlæder til fodtøj, skindklæder o. a. Erstatte mere og mere barkgarvet læder.

kromnikkel, nikkellegering med krom og jern.

'kromo- (gr. *chroma* farve), farve-.

kromo'fo'r (*kromo-* + *-for*), atomgruppe, som indeholdt i org. stoffers molekyler bevirker, at stofferne er farvede. Alm. k er azogruppen *-N=N-* og nitrogruppen *-NO₂*.

kromo'ge'n (*kromo-* + *-gen*), farvestof, stof, hvis molekyler indeholder kromoforer, og med hvis opløsning der kan farves, såfremt k indeholder tillige aukso-kromer.

kromo'lit, hårdt uglaseret stentøj (f. eks. fliser) med fordybninger, hvori er indlagt farvede masser, der brændes s. m. genstanden.

kromo'me'r (af *kromosom* + *-mer*), kromosom-korn, fortykkelse el. farvbart korn på den fint udsprungne kromosom-tråd. I bananfluens spytkirtelkromosomer danner k tilsammen tværbånd og deres antal ligger her omkr. 6000. k identificeres med generne el. disses pladser.

kromo'nema (*kromo-* + gr. *néma* tråd), betegn. for cellekernens kromatintråde. Kort for kernerdelingerne kan de kendes som 100-200 n lange tråde med perleagtige fortykkelser (kromomerer). Ved kernerdelings indtræden fortætter k sig ved spiralisering og danner kompakte, stavformede, mere el. mindre bøjede legemer, de såk. kromosomer.

kromo'sfære (*kromo-* + *sfære*), den del af solatmosfæren, der ved iagttagelser ved solranden viser et emissionsliniespektrum. Solatmosfærens indre del, fotosfæren, går jævnt over i den meget mere fortyndede k, som har en tykkelse af ca. 10 000 km. Ved totale solformørkelser ses k som en tynd farvet ring omkr. den formørkede solskive.

kromo'so'mer (*kromo-* + *-som*), de stærkt farvemodtagelige legemer af vekslende størrelse, der i et vist, gerne mindre antal

IX IX

Skematisk fremstilling af kromosombesatningen hos hun og han af bananfluens. Rønskromosomer mrk. henh. x og y.

bliver synlige i cellekerner, der deler sig ved mitose el. meiose, k er spiralførmede kromonemer (ill.) og bærer generne, der bestemmer organismens udvikling.

k er i den diploide organisme parvis ens, og partnerne stammer fra adskilte celler. Ved celledelingerne spaltes de, og halvdelene fordeles lovmæssigt til døtre-cellerne.

kromosomfordobling, fordobling af kromosomernes antal i den enkelte cellekerne. Hos planter kan k kunstigt fremkaldes ved behandling af plantevæv (frø, knopper) med colchicin el. ved varme og kulde, k i artsbastarder kan medføre øget frugtbarhed, således at bastarderne kan sætte frø og danne udgangspunktet for ny former el. arter. I planteforædlingen har k betydning, bl. a. for arts-krydsning.

kromosomkort, anskueliggørelse af genernes indbyrdes rækkefølge på et kromosom. Det genetiske k bygges på stat. oplysning vedr. den procent, overkrydsning ml. to punkter (gener, egen-skaber) på kromosomerne. Det cytologiske k bygges på mikroskopiske iagttagelser i forening med overkrydsnings-iagttagelser. Dette kort tilsigter at finde et givet gens aktuelle plads, f. eks. en bestemt tværstribe på bananfluens spytkirtelkromosomer. Måleenheden for genernes afstande på det genetiske kort kaldes centimorgan (1 c = 1 overkrydsningsprocent).

kromosomsæt el. *genom*, kønscellens indhold af kromosomer. Det befrugtede æg besidder to sæt (diploid), medens kønscellerne har 1 sæt (haploid). Celler med fl. sæt kaldes polyploide, med tre triploide, med fire tetraploide.

kromosomtal, det for hver organismeart karakteristiske antal kromosomer i cellekernerne. Mennesket har f. eks. 24 i kønscellerne og 48 i kropcellerne (selve organismen), ært 7 (14), nåletræer 12 (24).

kromoty'pi' (*kromo-* + *-typi*), i bogtryk flerfarvetryk af autotypier.

kromsort, 1) sort farve fremstillet ved glødning af kromioksid med ferrioksyd. Anv. især til porcelænsmalning; 2) en til tøjrtyk anv. farve, der fås ved glødning af kobberkromat.

kromstål, specialstål, der p. gr. af kromindholdet (0,3-0,6%) er hårdt, slid-, ild- og korrosionsfast samt let hærdeligt. Kromnikkelstål er sejhårdt; anv. til panserplader, våben, kirurg. instrumenter m. m.; rustfrit stål indeholder 18% krom og 8% nikkel.

kromsurt salt, gi. betegn. for et kromat.

kromsyre, H_2CrO_4 , kendes ikke i fri tilstand. Saltene, der er gule, har forsk. anv., f. eks. til malerfarve (blykromat).

kromsyreanhydrid, d. s. s. kromtriksyd.

kromtriksyd, CrO_3 , el. *kromsyreanhydrid*, mørkerøde, i luften hentydende krystaller. Anv. som oksydationsmiddel.

-kro'n (gr. *chronos* tid), tids-.

kronben, næstyderste tåled hos hovdyrene.

'Kronberg [-bærj], *Julius* (1850-1921), sv. maler; påvirket af Makart. Værker: *Jagtnymfe* og *Fauner* (1875, nat.mus., Sthlm.); *David* og *Saul* (1885, nat.mus., Sthlm.); *monumentalarb.* i *Sthlm.s slot* (1890-94), *Dramatiska teatern* (1906-08) m. v.

kronblade, den bladkrans i blomsten, der sidder umiddelbart inden for bægeret. k er ofte store og farvede. Jfr. blomst.

Kronborg, slot ved Helsingør. opr. Krogen, opført af Erik af Pommern i 1420'erne til værn for Sundets indsejling og sikring af Øresundstoldens opkrævning, ombygget 1574-85 under Fred. 2. af Hans Paaske og Antonis Opbergen, fra 1577 kaldt K. Slottet blev pragtfuldt udsmykket både ude og inde; til riddersalens udførtes Hans Kniepers berømte gobelin-

serie af 110 da. konger (14 stk. bevaret, deraf nu 7 på K.). Store partier af slottet ødelagt ved brand 1629, genopført på Chr. 4.s foranledn. af Hans Steenwinkel d. y. Chr. 5. forbedrede de ydre befæstningsanlæg, anlagde kroneværket m. anseeligt portparti. 1785-1924 brugt som kaserne, i riddersalen o. a. st. blev der indskudt lofter, og bygn. led i det hele megen overlast. 1845 restaureredes kirken, hvis gi. inventar er bevaret. 1924 overgik slottet fra Krigs- til Indenrigsministeriet, hvorefter der gennemførtes en dybtgående restaurering, bl. a. fremdroges partier af det opr. Krogen og den store riddersal m. m. genskabtes. Slotsrummene er nu udstyret m. gi. malerier og mobilier. Siden 1915 har Handels- og Søfartsmuseum optaget en del af slottet.

kronduer ('*Coura*), hønestore, jordlevende duer. Fjertop på hovedet. New Guinea.

krone (lat. *corona* krans), ring-el. hjelmformet hovedprydelse, oftest af guld og besat med ædle stene el. perler, k brugtes allerede i oldtiden af Orientens herskere. Fra opr. at have været båret af herskere, bredte brugen af k ved festlige lejligheder sig i den senere middelalder til lavere samfundslag. Et minde herom er den i nogle lande endnu brugte brude-k. k-s form har gennem tiden varieret meget, ligesom de også har taget præg af de forsk. landes stil. I heraldikken betegn. k opr. suveræn, men senere opstod forsk. former for »rang-k« for adelens forsk. klasser. Disse k indførtes i Danmark. 1671.

Krondue.

krone (lat. *corona* krans, krone), mønt, 1) ældre da. sølvmønt, indført af Chr. 4. 1618 = 1/2 speciedaler. Senere = 4 mark, også kaldet steldaler. Navnet efter eng. mønter og angivet på bagsiden: *corona danica*. Fortrængt i 18. årh. af kurant-daleren og præget sidste gang 1771; 2) møntenhed i Danmark. No. (sept. 1948 = 0,969 da. kr.), Sv. (*krona*) (sept. 1948 = 1,3372 da. kr.) og Isl. (*krona*) (sept. 1948 = 0,7415 da. kr.) = 100 ore; indført da man 1873 ved den skand. møntunion gik over til guldmøntfod. De to hovedguldmønter blev 2- og 1-k-r. 50-, 25-, 10-, 5-, 2- og 1-ører. I nyeste tid møntes k-stykker af aluminiumbrønde; 3) da. navn på den eng. mønt crown; 4) møntenhed 1892-1924 i Østrig-Ungarn; 5) ty. guldmønter 1857-1914; 6) da. navn på møntenhed i Tsechoslov. efter 1921 (koruna); 7) da. navn på møntenhed i Estl. 1928-1940 (kroon).

krone (lat. *corona* krans), bot., i blomster med dobbelt bioister den indre, i reglen farvede, kredt af blosterblade.

Krone, Den Nordlige og Den Sydlige (*Co'rona bore'alis* og *Co'rona au'strina*), stjernebilleder på den nordl. henh. den syd. stjernebillede.

kronebør, boreværktøj til større huller m. et rørformet værktøjslegeme, i hvis rand der er anbragt skærende ægge, k frembringer et ringformet hul og efterlader i midten af huller en cylindrisk borekerne, som kan fjernes.

kronhævning, generel nedsættelse af kursen på udenl. valuta, d. v. s. hævelse af kronens internat. værdi.

kronemærke, ar og andre mærker efter knusning på hestens forknæ. k er en skønhedsfjæl og kan give anledning til nedsat bøjelighed i forbenet hvorved hesten bliver tilbøjelig til at snuble.

kronemøtrik, møtrik med indsnit i kanten, hvorigennem en split kan stikkes gnm. et boret hul i bolten for at hindre møtrikken i at dreje sig.

kronen, i ældre tid d. s. s. staten, især som part i en retssag.

kroneorden, navn på ordener i fl. lande. Endnu uddes bl. a. 1) belg. k, stiftet 1897; 2) siam. k, stiftet 1869; 3) Brit. Indiens k, stiftet 1878.

kronesænkning, generel hævnning af

kursen på udenl. valuta, d. v. s. sænkning af kronens internat. værdi.

kronglas, glassort med ringe farvespredning; anv. i forb. med det mere farvespredende flintglas til fremstilling af akromatiske linser.

krongods, i ældre tid det gods, der tilhørte staten, navnlig mods. kongens private ejendom.

kronhjort ('*Cervus elaphus*), stor hjorteart, hannen m. mangedrengede takker.

rødburt spejl. I Danmark vildtlevende i Jyll.; hjorten er fredet til 1953 fra 1. marts til 31. aug.

kronhjul, tandhjul m. tænderne siddende vinkelret på den plane side; tidl. brugt til vinkeltræk.

kron'nik (gr. *chronikis* som angår tiden), 1) årbog, kronike; 2) avisartikel af lødige karakter, oplysende art. Oversigtsartikel i avis el. tidsskrift.

'Kron'ika, Jacob (f. 1897), da. journalist. Var som sønderjyder med i 1. Verdenskrig; 1919-31 redaktør ved den da.-sindede ty.-skrevne presse i Sydlesvig, 1932-45 det da. mindretals repræsentant i Berlin; fik her tilknytn. til antinazistiske kredse, bl. a. Niemöller-kredsen. Berlin-korrespondent for »Nationaltid.«, »Svenska Dagbladet« m. fl.

kroning, højtidelig, religiøst prægede ceremonier i forb. med en monarks indsættelse i embedet, især salvingen og kronens påsættelse, k kom til V.-Eur. fra Byzans, da pave Leo 3. 800 kronede Karl d. St. til kejser, k foretoges altid af en højststående gejstlig; de fr. konger kronedes i Reims, de eng. i Westminster, de da. i Lund og efter Skånes afståelse i Frederiksborg, de russ. tsarer i Moskva. 1. Danmark var Chr. 8. sidste kronede konge.

kronisk (gr. *chronos* tid) benyttes i med. om sygdomme, der har et langvarigt forløb; mods. akut.

kronjurister, da. overs. af 1) the Law Officers of the Crown (d. v. s. Attorney-General og Solicitor-General), 2) King's Counsels.

kronjuveler, kostbare, slebne ædle stene, tjeneende til smykker for herskere og deres slægt, k bruges ofte om kronregalier.

kronjyder, folkeligt navn for jyderne ml. Randers og Århus, egl. om beboerne af egnens krongosder.

kronkoloni, koloni (navnlig inden for det brit. rige), som ikke har noget selvstyre.

kronlande, de lande, som betragtes som tilfaldet den til enhver tid regerende konge ved arv.

kronled, leddet ml. 2. og 3. tåled hos hvirveldyrene.

Kronløb, 10 m dybt farvand ml. grundene Stubben og Revshalen, forbinder Kbh.s havn med Kongedybet.

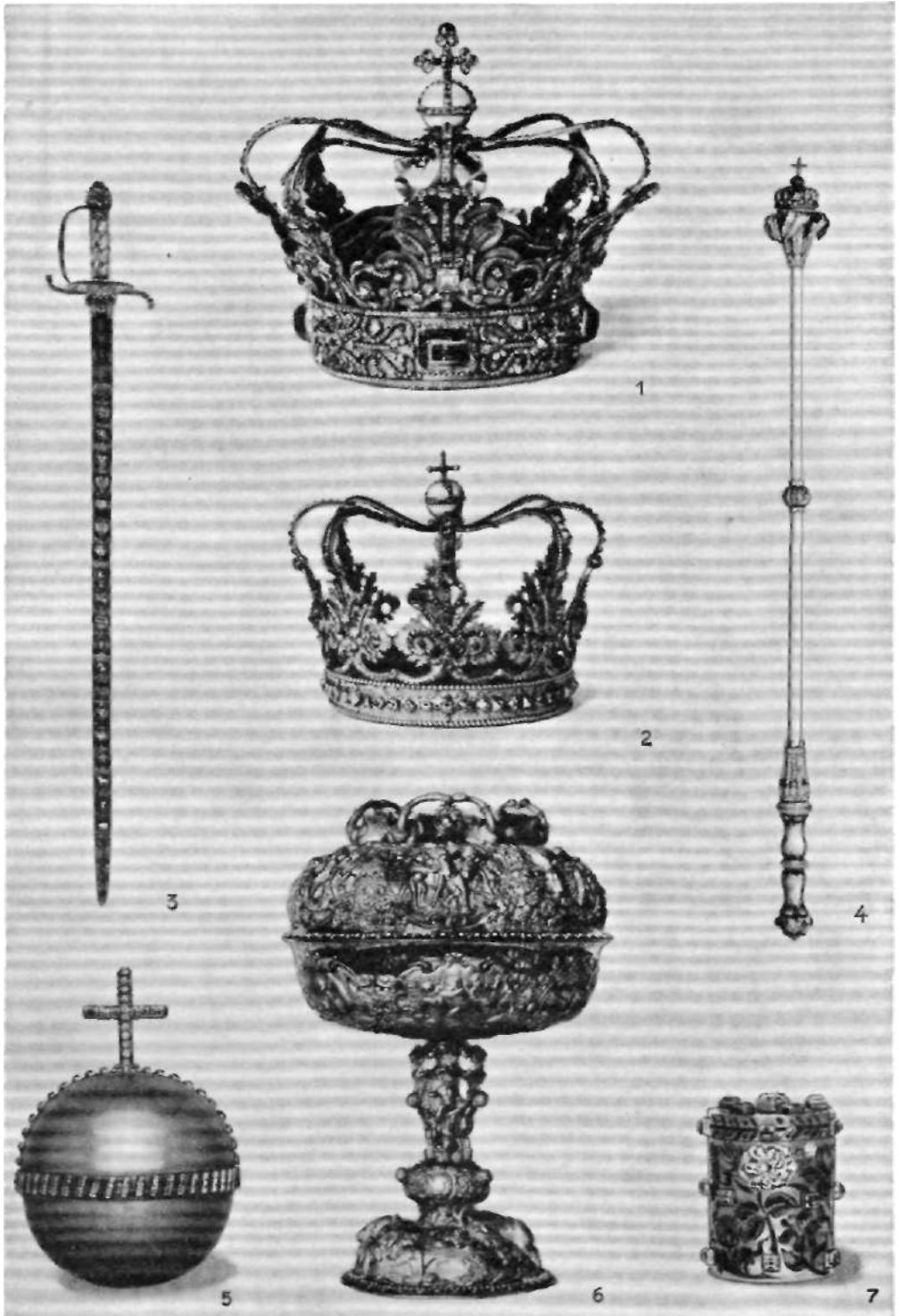
'kron'lo (gr. *chronos* tid), tids-.

'Kronberg [-bærj], sv. borguiri i Småland, på en holm i Helgasjön, opr. kongsgård, ødelagt 1469, 1570 og 1612 af danskerne, forladt omkr. 1700.

'Kronobergs [-bærjs-] *lån*, sy. lån, omfatter S-Småland; 9910 km²; 156 000 indb. (1948). Landbrug (11% agerland), skovbrug (55% skov). Industri.

'kronofotografi' (*krono-* + *fotografi*), fot., registrering af korte tidsmellemlum i en løbende filmstrimmel, k anv. væsentlig videnskabeligt.

krono'graf (*krono-* + *-graf*), apparat til nøjagtig tidsmåling. I *astron.* anv. som k udformede telegrafapparater til nøjagtig registrering af tidspunkter. Et ur

i. Chr. 5.s krone, båret første gang ved Chr. 5.s salving 1671, sidste gang ved Chr. 8.s salving 1840. Udført ca. 1665 af Paul Kurtz i København. (Ca. $\frac{1}{4}$ st.). — 2. Dronningens krone, udført til dronning Sofie Magdalene 1730 af Fr. Fabritius. (Ca. $\frac{1}{4}$ st.). — 3. Kroningskården fra o. 1665; på skeden rigsvåbnets enkeltvåben. (Ca. $\frac{1}{9}$ st.). — 4. Scepteret fra ca. 1665 med emaillearbejde af Paul Prieur. (Ca. $\frac{1}{5}$ st.). — 5. Rigsæblet. (Ca. $\frac{1}{3}$ st.). — 6. Kroningspokalen. Udført i Haag 1653 af H. C. Brechtel. (Ca. $\frac{1}{4}$ st.). — 7. Buddike af guld med emaille og taffelstene, til opbevaring af salvingsolien. (Ca. $\frac{1}{4}$ st.).

Størrelsesforholdene refererer til højden.

frembringer på en papirstrimmel elektromagnetisk sekundmærker, medens et vilkårligt tidspunkt kan markeres ved et ligeledes elektromagnetisk frembragt mærke, hvis stilling i forh. til sekundmærkerne aflæses. Anv. bl. a. til ballistiske undersøgelser.

krono'gram' (*krono-* + *-gram*), lat. indskrift, hvori f. eks. et årstal er markeret ved udhævelse af visse rom. talbogstaver.

kronolo'gi' (*krono-* + *-logi*), læren om tidsregning. Den astron. **k** beskæftiger sig med himmelfænomener, der gentages sig med bestemt periode og derfor kan danne grundlag for tidsinddeling (jfr. *kalender*). Den hist. **k** beskæftiger sig med udvikl. af de forsk. folkeslags tidsregning; krono'lo'gisk, ordnet efter tidsfølgen.

krono'me'ter (*krono-* + *-meter*), søvr. nøjagtigt gående ur til navigationsbrug, angiver normalt middelklokkeslæt i Greenwich; **k**-journal, journal over sørens gang og stand.

'Kronos, i gr. mytol. den yngste af titanerne, der spærrede cykloperne inde og overtog verdensherredømmet. Hans søn med Rhea, Zeus, kæmpede mod **K** og de øvrige titaner, der alle blev styrte* i Tartaros, medens den unge gudeslægt sejrede. I gr. folkrede spillede **K** ikke nogen stor rolle.

kronprins, den regerende konges ældste søn, der som tronfølger indtager en særlig stilling inden for kongehuset.

Kronprins Christians Land, stor nordgrøn. halvø V f. Danmarksfjord. Kun den nordøstl. ende er isdækket.

Kronprinsens Ejland, gruppe af småøer i Diskobugt, S f. Godhavn, beboet af dygtige kajakroere.

kronragning, tonsur på issen.
'kronregalier, danske. Af de gi. **k** fra før enevelens er kun bevarer Chr. 4.s krone, udført 1595-96, og Chr. 3.s rigssværd. Enevelens **k** består af Chr. 5.s krone, scepter, sværd og rigsbæle, en dronningekrone udført til Chr. 6.s dronning, endv. en salvebuddike. Elefant- og Dannebrogordenens kæder og stjerner. Kongeloven i en sølvkasse og forsk. mindre genstande. Alle **k** opbevares på Rosensborg. (Hertil tavle).

kronrust, rustsvampe, hvis vintersporer er forsynet med en kronelignende krans af takker. Korsved-**k** (*Puccinia loli*) har skålruststadium på vrietrom og sommer- og vintersporer på havre el. forsk. fodergræsser. Skadelig. Enhver bruger af fast ejendom kan forlange vrietrom-buske inden for en afstand af 200 m fra ejendommens skel fjernet, såfremt han driver jordbrug (lov af 27. 3. 1903).

Kronstadt (russ. [kran'ttat]), fæstning på øen Kotlin V f. Leningrad i Finske Bugt, basis for Sovj.s Østersøflåde; ca. 50 000 indb. Grl. af Peter d. St. 1703. **K**-s matroser bidrog 1917 væsentligt til Oktober-revol.s sejr. Antibolsjevikkisk oprør 1921.

Kronstadt ['kro:n]tot], ty. navn på byen Brasov i Rumænien.

krontrane (*Bale'arica pavo'nina*), stor afr. tran. Fjertop.

kronvasal, vasal, som modtog sit len direkte fra kongen.

kronvidne, anv. hyppigt (urigtigt) om hovedvidnet i en straffesag. Opr. overs. af (eng.) witness of the Crown, der bet. en straffskyldig person, som mod løfte om straffrihed lader sig benytte som vidne mod sine medskyldige.

kronværk, *mil.*, udenværk med 3 el. fl. bastioner.

kroepdue, deruace m. opsvulmet hals og kro.

krophule, hos flercellede dyr det indvendige, epithelklædte hulrum, hvori ind-

voldene findes. Egl. **k** mangler hos primitive grupper som fladorme og er reduceret hos andre som igler og bløddyr.

kropslus, den på kroppen og ml. klæderne levende race af menneskets lus (*Pe'diculus' hominis*).

Kro'potkin [kra-], *Pjotr A.* (1842-1921), russ. geograf; anarkist. Indsamlede geogr. materiale i Sibirien og Manchuriet. Anarkist fra 1872, flygtede 1876 til Engl.; udg. fra 1879 bladét »La Revolte« i Geneve. 1917 tilbage. Forf. til bl. a. *Mutual Aid* (1902); da: *Gensidig Hjælp* (1906), *Memoirs of a Revolutionist* (1889); da: *En Anarkists Erindringer* 1900. (Portræt sp. 2548).

kroppert, d. s. s. kropdue.

kropstykke, *bygningstekn.*, 1) den halvrunde del af træpavgen, der danner overgang fra det ene løb til det andet; 2) det lodrette stk. ml. en jernbælkes vandrette flanger.

'Kroton, nu *Co'rrone*, gr. koloni i S-Italien, anlagt af Achaia ca. 700 f. Kr., rom. koloni 194 f. Kr.

'krotonaldehyd, umættet aldehyd, farveløs vædske med stikkende lugt.

krotonolie, olie, der vindes af frøene af *Croton tiglium*. Tidl. med. anv. Giftig.

'krotonsyre, umættet org. syre, findes i rå træddike.

kru, sudanfolk ved Guineabugten, i Liberia og på Elfenbenskysten; agerbrugere og dygtige søfolk.

kru'cifiks (lat. *crux* kors + *fixus* fæstet), skulpturel fremstilling af den til korsset naglede Knslus; kendes fra 6. årh. (kirke-

Elfenbens-krucifiks, Herlufsholm kirke. Fransk arbejde fra ca. 1240.

døren i Santa Sabina, Rom). Alm. i Østen efter at koncilet Quinisextum 692 havde forbudt den symbolske fremstilling af Kristus som lammet. I romansk billedkunst ses Kristus stående på et fodbrædt med udstrakte arme foran korset og med kongekrone på hovedet, symboliserende dødsrigets besejrer. I gotikken får han et mere lidende udtryk, der tiltager i middelalderens slutn., da kongekronen erstattes af tornekransen. Fra Ung-Renæssancen stammer adskillige af de store triumf-k., som opr. hang ml. kor og skib, f. eks. Claus Bergs i Sorø kirke (1527). Efter Reformationen bliver fremstilling af **k** mindre alm., men ophører dog ikke ganske.

Kruczkowski [krut'koski], *Leon* (f. 1900), po. romanforfatter, marxistisk præget, skrev bl. a. *Kordian* og *Kham* (om novemberoprøret 1830) og *Påflugt* (om kampen ml. adel og bønder).

kru'dt, drivmiddel i skyts. Man skelner ml. sortk og røgfrit **k**. Sortk er en mekanisk blanding af salpeter, kul og svovl; røgfrit **k** findes som nitrocellulose- og nitroglycerinkru'dt. Det første fremstilles ved gelatineret af skydebomuld i æter-alkohol, det andet af skydebomuld gelatineret med nitroglycerin. Den gelatinerede masse formes som blade, strimler, cylindre el. rør, alt efter det våben, det skal anvendes i. **k** udvikler ved sin hurtige forbrænding store gasmængder

af højt tryk (indtil 4000 atm.), der driver projektil et ud af løbet.

kru'dtflag, søvr., rødt flag, hejses i krigsskibe når ammunition og sprængstoffer tages om bord. Anv. også ved andre kru'dt- og sprængstoftransporter. (III. se tavle Signalflag).

kru'dtmagasin, særligt rum til opbevaring af kru'dt, **k** må være tørt og sikret mod lynnedslag. Alle forholdsregler træffes for at hindre, at der kan opstå gnister i rummet.

Kru'dtsammensværgelsen, eng. *the Gunpowder Plot*, dannet af eng. katolikker for 5. 11. 1605 at sprænge Jakob 1. og parlamentet i luften. Planen robedes, førerne, bl. a. Guy Fawkes, henrettedes.

kru'dtslam, de i løbet tilbageblevne faste forbrændingsprodukter efter skuddets afgang, fremkommer særligt ved sortkru'dtladningers forbrænding.

kru'dttårn, ved, mest af hvidel, der er bestemt til at skulle brændes til trækul til sortkru'dtfremstilling.

Krug [kru:g], *Julius* Albert (f. 1908), USA-politiker. Ingeniør, fra okt. 1944 formand f. admin. af krigsproduktionen (efter Donald Nelson); fra febr. 1946 indenrigsmin. (efter Ickes).

Kru'ger ['kru:3r], eng. ['kru:ga], *Paul(us)* (1825-1904), præsident i Transvaal 1883-1900. Deltog som barn i boeretoget nordaf i 1830erne; eng.-fjendt., deltog 1880 i kamp mod de eng. besættelses-tropper. Leder for boernes grundejer-aristokrati, afviste de eng. indvandreres krav om bedre vilkår, førte i tillid til ty. hjælp udfordrende politik mod Engl. Søgte efter krigsuddbruddet 1899 forgæves hjælp i Eur. på rejse 1900. (Portr. sp. 2548).

Krugersdorp ['kru:gszda:p] (kapholl. ['kry:3rs-]), mineby i Transvaal, Syd-afr. Union; 55 000 indb. (1936); 1946 var der 23 000 hvide. Manganmalm og guld.

Kru'ger-telegrammet, lykønskning, som Vilh. 2. jan. 1896 sendte præsident **K** i Transvaal da dr. Jamesons kupforsøg var mislykket. Skabte bl. boerne håb om støtte, som Tyskl. under boerkrigen ikke opfyldte; bidrog til tysk fjendt. stemning i Engl.

Kruglov [-'bf], *Sergej*, sovj. politiker. Deltog i Potsdam-konferencen 1945; fra jan. 1946 indenrigskommissær (indenrigsmin.) efter Berija.

kruk, d. s. s. kodille.

krumbaneskyts, skyts, der skyder med elevationer større end 45°.

krumhals (*An'chusa ar'vensh*), urt af bladfam. med blå krone med bøjet kronrør. Alm. ukrudt, især på kalktrængende marker.

krumholt (mnty. *holt* træ), 1) krumvokset tømmer anv. i træskib; 2) afsides vokset i et skib.

krumhorn, 1) gi. træblæseinstrument med dobbelt rørlad, beslåget med skalmeje. Bygget i mange størrelser fra sopran til bas; 2) rørstemme i orgel.

krumkniv, kniv med krumt blad; segl.
krumning, *mat.*, måltal for, hvor stærkt en kurve (el. flade) krummer i omegnen af et punkt. Krumningscirklen er den cirkel, der berører kurven i punktet og slutter sig så nær op til kurven som muligt. Dens centrum kaldes krumningscentrum, og dens radius, krumningsradius, er den reciprokke værdi af **k**.

krumnæbbet ryle (*Calidris ferru'ginea*), ryle med sommerdragt m. rustød underside, forholdsvis langt, lidt nedad krummet næb. Nordl., i Danm. på træk.

krumpasser, krumbenet passer, især til udvendig måling.

'Kruppen, *Otte* (ca. 1485-1569), da. rigsmarsk. Broder til Stygge **K**. Ledede Sv.s erobring 1520. 1523 medl. af rigsrådet under Fred. 1. Katolsk; udplyndret under Grevens Fejde; udstødt af rigsrådet 1536, genoptaget 1542. Måtte under Svårskrigen påtage sig overkommando 1564-65 trods sin høje alder; afgik som rigsmarsk 1567.

Kruppen, *Sygge* (ca. 1485-1551), da. adelsmand og lensherre, sidste katolske biskop i Børglum (1519-36); deltog i oprøret mod Chr. 2., fængsledes 1536 s.

Pjotr A. Kropotkin.

Paul Kruger.

A. v. Krusenstjerna.

H. A. Kruger.

m. de andre biser, først løsladt 1542, død i Asmild kloster. Kendt som pengegrisk og trætteker levemand.

krumtap anv. til omsætning af en retlinet frem- og tilbagegående bevægelse til en omdrejende el. omv. Krydshovedet B, der går retlinet frem og tilbage, driver gnm. plejstangen C krumtappinden el. vortetappen på krumtapparmen D på den drejelige krumtappaksel E, der i alm. bærerret svinghjul til at udjævne maskinens gang og hjælpe den over dødpunkterne F og G, hvor plejstang og krumtap falder i samme linie. En vortetap er ensidigt lejret, en krumtappubugt lejret på begge sider af krumtappen.

krumtræ el. *krumtømmer*, det samme som krumholt.

krupp (måske fra skotsk), 1) *med.*, hoste, der skyldes fibrinaflejringer i luftvejene ved difteri, se ægte strubehoste; 2) *vet.*, infektionssygdom m. ukendt smitstof, der angriber køer, sædv. i tilslutning til kælvningen. Inkubationstiden er få dage. På respirationsorganernes, tarmlkanalens og skedens slimhinder fremkommer ostede belægninger, k er første gang beskrevet af B. Bång.

Krupp, Friedrich, A/G-, ty. industriselskab, grl. 1811 af Friedrich Krupp (1787-1826) som støbelsfabrik i Essen. Under F. K.s søn Alfred Krupp (1812-87) optoges fra omkr. 1850 en kanonfabrikation, som skabte firmaets verdensry. A. K.s søn, Friedrich Alfred Krupp (1854-1902) optog nye produktionsgrene og fremmede den metallurgiske forskning. 1906 omdannedes firmaet til et familiefirma, som fra 1909 ledes af Gustav Krupp von Bohlen und Halbach. I 1938 havde K (med datterselskaber) 124 000 arbejdere og funktionærer. Rustningsfabrikkerne, der havde et areal af 12,5 km², overtoges 1945 af englænderne. 1948 tysk forvaltning under allieret kontrol.

Krupp von Bohlen und Halbach [fon 'bo:lsn ut 'ha:va], *Gustav* (f. 1870), ty. rustningsindustrimand. Opr. diplomat, antog navnet Krupp efter ægteskab 1906 m. Friedrich Alfred K.s datter Bertha. Fra 1909 formand for Det Kruppiske Selskabs tilsynsråd. I 1930'erne nøje knyttet til nationalsocialismen; skulle stilles for Nürnbergdomstolen, men denne frafaldt retsforfølgning p. gr. af K.s svækkelse og senilitet.

'Krupskaja, Nadzjezida (1869-1939), russ. kommunist. 1897 g. m. Lenin, dennes nære medarb. Efter 1917 fremtrædende inden for undervisningsvesenet.

krup'p's (af *krup*) kaldes en fibrinånde- nede slimhindebetændelse.

krur'a'lnerven (lat. *cruralis*) vedrørende underbenet), nerve, der forsyner lårets forside med nervetråde.

Kruse, Frederik Vinding (f. 1880), da. retslærd. Fra 1914 prof. v. Kbh.s Univ. Hovedværk: *Ejendomsretten* 1-5 (1929-33). Har udarbejdet tinglysningsloven af 31. 3. 1926. I *Det Kommande Samfund* 1-2 (1944) har han fremstillet hovedlinierne i en fremtidig samfundsorden.

Kruse, yohan Christian Vestergaard (f. 1880), da. diplomat, kammerherre. 1919-28 da. gesandt i Oslo, 1928-39 i Rom; 1939-45 i Stihlm., erklærede sig 1. 9. 1943 uafh. af ordre fra Kbh. Fra 1945 gesandt i Paris, fra 1947 m. ambassadøretitel.

Kruse, Lars (1828-94), da. fisker og redningsmand, har reddet henvend 200 menneskeliv. Druknet under snestorm ud for Skagen. Skildret af Drachmann i bogen *Lars Kruse* (1879).

Kruse, Vibeke (d. 1648), Christian 4.s elskerinde. Opr. i tjeneste hos Kirstine Munk, fra 1629 knyttet til kongen, hvem hun fødte sønnen Ulrik Chr. Gyldenløve. Forjoges syg fra Rosenborg af Ulfeldt efter Chr. 4.s død; død kort efter.

kruse'mynte er former af grøn og grå mynte med krusede blade; dyrkes, anv. som krydderi.

Krusenstjerna ['krus:s3njærna], *Agnes v.* (1894-1940), sv. forfatterinde. Udgået fra højeste aristokrati. Efter gennembrud med Tony-romanerne 1-3 (1922-26, da. 1940) vakte K forargelse ved fordomsfri beskrivelse af erotiske situationer i *Frbknama von Pahlen* 1-7 (1930-34, da. 1944) og *Viveca von Lagercronas historia* 1-4, uafsl. (1935-38, da. 1938-39), trods værkerens sprogpunst og dybtgående psykologi. (Portræt).

krusesyge, bladkrusning forårsaget af gulerodsbladlappen el. krusesygegalmygen, enh. hos gulerod og kål.

krusesygegalmyg (*Conia'rinia na'sturtii*), ca. 1,5 mm lang, brunlig galmyg. Larverne suger på bladstik af kål o. a. korsblomstrede, hvorv. bladene bliver krøllede.

krushammer, stokhammer m. banen bestående af pyramider; bruges til behugning af granit, hvorved denne får en kruset overflade.

kruskål, fællesbetegn. for grønkål og sæk. pyntekål med krusede blade.

krustader (fr. *croustade*, aXcrouste skorpe), bægge af pandekagedejg formet med k-jern og kogt i fedt.

Krus 'a, da. landsby ved grænsen til Tyskl. og den i Flensborg Fjord udmundende å K; 300 indb. (1945). Toldsted.

Kruse, Jens (f. 1908), da. litt.historiker og kritiker. *Det Folsomme Drama* (disp. 1934) og den modnere *Digtere og Traditioner* (1939) røber lærdom. Docent v. Aarhus Univ. 1939-42, siden lærer v. Askov højskole (til 1948) og kritiker v. 'Jyllandsposten'.

kruzjka ['krujka] (ty. *Krug* krus), ældre russ. mål for flyd. varer = 1,23 l.

krybbe, fastsidd. fodertrug i bås el. sti. En k kan være af træ el. støbt i beton med glaseret indlæg.

krybbebidning, unode hos hesten, der fikserer overkæben mod krybbe, vognstang el. lign. og frembringer en karakteristisk »gylpende« ly.

Krybben (*Præ'sepe*), en stjernehej i stjernebilledet Krebsen.

krybbønner, *buskbønner* el. *dværgbønner*, der lavtvoksende, ikke-slyngende bonnesorter.

krybdyr (*Rep'tilid*), klasse af koldblode hvirveldyr, i øvrigt nært beslægtede m. fuglene. Huden beklædt m. skæl el. plader, lemmerne ofte svage, halen hypigst lang. Huden ofte m. forbeninger, tæerne m. kløer. Skelettet består af ben; ribben også på Hals- og halehvirvlerne. Hvirveltalet ofte højt (op til 400), kun en nakkeledknude, tindingtaget reduceret til tindingbuer, ravnæbsben og forbrystben ofte til stede. Forkamrene adskilte, hjertekamrene delvis, hos krokodillerne helt. Tænder på kæberandene, ofte tillige på gane og vingeben. Skildpadderne mangler tænder. Tungen ofte lang, fordøjelseskanaalen simpel, hjernen temmelig lille. Det nedre øjelåg kan lukkes op Toran øjet. Hos en del k er det

nedre øjelåg, som her er gennemsgigt, fastvokset ved det øvre. Blinkhinde ofte til stede. Tarm og urinleder munder i en fælles kloak. k lægger oftest æg, omgivet af en skal, der enten kan være læderagtig el. fast og kalkagtig. De fleste k er landdyr, en del lever dog delvis i ferskvand, enkelte i havet. Er som regel rovdyr, ernærer sig af insekter, orme, snegle o. l., de større former af hvirveldyr. Forekommer fortrinsvis i varmere egne. I køligere egne ligger de i dvale om vinteren. I tidl. jordperioder fandtes mange flere og større k end i nutiden (hvaløgler, svaneøgler, kæmpeøgler, flyveøgler). k deles i 5 ordener: Rhynchocephalia, øgler, slanger, skildpadder og krokodiller.

krybefisk (*Anabas 'scandens*), ferskvandsfisk af de labyrintgællede fam. Kan krybe på land v. hj. af gællelægs- og gatfinnepegge. Indien.

krybespor, bugete aftryk, der forekommer på lagflader især af sandsten og er spor efter dyr, der har krøbet over fortidens havbund.

krybestrøm, en strøm, der opstår på overfladen af et isolationsmateriale, f. eks. ml. spændingsførende dele og jord.

krybning, *bygningstekn.*, blivende forandringer opstået i tidens løb. k er størst ved stærk belastning.

krybskytte, den, der jager på et areal, hvor han ikke har jagtret.

krydder (egl. krydder tvebak), flækket og ristet hvede bolle.

krydderier er betegn. for forsk. planter el. plantedele, der p. gr. af deres indhold af stærkt lugtende el. smagende stoffer tilsættes maden. Til de mest anv. k hører: kanel, laurbærblade, peber, vanille, kapers, kommen, dild, karse og citroner.

kryddermynte (*Els'holtzia 'blini*), art af læbeblomstfam. med rødfilla blomster i ensidige aks og krydder duft. GI. haveplante, der nu træffes forvildet i Danmark.

krydderpose, pose med lægeurter til omslag mod smerte.

'Kriidener, Barbara Juliane von (1764-1824), ty.-baltisk kvindelig mystiker. Havde stor indflydelse på tsar Aleksander 1. og inspirerede ham til Den Hellige Alliance.

kryds, 1) *anat.*, den nederste del af ryggen ud for krydsbenet; 2) *vet.*, navnlig hos hest og kvæg den øverste (dorsale) del af baglemmet regnet fra udvendigt hoftehjørne over hofleddet og den store omdrejer til sædebenknuden.

kryds, mus., fortegn (JJ).

kryds, søv., 1) togt; 2) udsejlet distance fra vending til vending under bidevindsejlsads.

krydsben (*os sacrani*), del af hvirvelsøjlen, består af 5 sammenvoksede hvirvler og udgør den midterste del af bækkens bagvæg.

krydse, søv., sejle mod vinden med denne ind kiftevis fra hver side (bidevindsejlsads).

krydseger, eger anv. i bilhjul med trådeger, k udgår tangentielt fra navet.

krydser (af *krydse* sejle frem og tilbage), krigsskibstype med stor aktionsradius. Hovedopgave: beskytte egne og angribe

Sver amerikansk krydser.

fjendens handelsveje, udføre efterrettn.- og opklarings tjeneste, danne ryggestød for egne mindre enheder samt luftbeskytte egne styrker og konvojer m. v. Svære k: 10-20 000 t med armering af f. eks. 9 stk. 20,3 cm kanoner, 12 stk. 12,7 cm kanoner, 48 stk. 40 mm rekylkanoner m. m. Dækspanser op til 150 mm, sidepanser op til 125 mm, fart 30-35 knob, aktionsradius op til 15 000 sømil ved 15 knob. Lette k: (panseret er noget

svagere) 5-10 000 t med armering fra 8 stk. 13,2 cm kanoner, 24 stk. 40 mm rekyllkanoner m. v. op til IS stk. 15 cm kanoner, 8 stk. 12,7 cm kanoner, 28 stk. 40 mm rekyllkanoner m. v. (III. se tavle Krigsskibstyper).

krydsershæk, moderne afrundet form for agterskib taget efter krigsskibsform, deraf navnet.

krydsfelt, afdeling på telefoncentraler, hvor sammenkomling ml. abonnentledninger og de nummererede positioner i vekslerbordene kan foretages.

krydsfiner, tynde træplader, sammenlignede af fl. lag finér m. fibrene skiftevis på langs og på tværs.

krydsforbånd, murforbånd som ill. viser.

krydsforhør(eng. *cross examination*), *afhøring* af en person for retten, efter at han har afgivet sin forklaring, med det formål at afsvække *Krydsforbånd* denne.

krydsholt (mnty. *holt træ*), søv., fastgøringssked for trosse, som krydses ml. k-s to opstandere el. flige.

krydshoved, del af krumtappmekanisme, bruges i stempelmaskiner til at forbinde stempelstang og plejlstang.

krydsmast, agterste mast i skib med mere end tre master. (III. se tavle Sejlskibstyper).

krydsmærke, færdselssignal ved ubevogtede offentl. niveaueverksler på veje på begge sider af sporet i en afstand af 6-12 m fra spormidte, k har forsk. form for krydsninger med eet el. med fl. spor.

krydsning, *krydsbefrugtning el. bastarder*, i plante- og dyrevælf befrugtning ml. individer af forsk. race el. art. Tillige beteg. for det fremkomne afkom. - Ved enkelt k (af husdyr) anvendes krydsningsindivider kun som brugsdyr. Ved gennemførelse k (fortrængningsk) benyttes stadig handyr af ren race til hundyr af krydsningsgeneration 1, 2 osv. indtil produktet i praksis kan betragtes som racereent. I visse tilfælde kan nærtstående arter krydses (artsk).

krydsningsfrodighed, beteg. for den øgede vækstenergi, der kendetegner mange bastarder. f. eks. de såk. første-generationskrydsninger, d. v. s. krydsninger fremkommet ved krydsning ml. indavlede stammer.

kryds-og-tværs-opgave el. *krydsord-opgave*, ordgåde, hvor man skal udfylde et i felter opdelt skema med synonymer for opgivne ord. Da ordene dannes både lodret og vandret, griber de ofte ind i hinanden, hvilket er en hjælp ved løsningen og en kontrol af dens rigtighed. - k, der stammer fra Engl., slog igennem efter 1. Verdenskrig.

krydspejling, søv., pladsbestemmelse ved sigter til to punkter i land, der er afsat i søkortet.

krydsskæring kaldes en sådan oparbejdning (ved sav) af træstammer, at snitfladerne kommer til at ligge nogenlunde parallelle med marvstrålerne, der forløber radialt i træet.

krydstale, overhøring ml. to telefonkredsløb.

Kryggell ['kry'yal], *Jphan Adam* (1835-1915), da. komponist, organist, 1880-1915 ved Matthæuskirken i Kbh. Frugtbar komp., der navnlig i kontrapunktiske studier drev det vidt.

Kriiger ['krij'ysr], *Hans Andersen* (1816-81), sønderjysk politiker. Gårdmand i Bevtoft (Haderslev amt), stændermedl., protesterede mod slesvigholstenerne i Rendsborg 18. 3. 1848. Efter 1864 da. polit. leder i Sønderjyll., rigsdagsmand i Berlin fra 1867, valgt til landdagsmand, men nægtede at aflægge ed. Fastholdt protestpolitik mod tv. styre, krævede § 5 gennemført, men nægtede næppe forhandl. m. Bismarck el. det organisationsarbejde og den smidige taktik, der måtte kræves efter ophævelsen af § 5 1878. (Portræt sp. 2549).

Kriiger ['kry'yar], *Paul* (f. 1897), da. litt.-historiker. Prof. v. Aarhus Univ. 1947. Har bl. a. udg. *Fr. Litt. Kritik* indtil 1830

(1936, disp.), *Sainte-Beuves Litt. Kritik* (1945).

Kriiger, *Paul(us)*, ty. stavemåde for Kruger, Paul(us).

krykke, 1) støttestav, hvis øverste ende er forsynet med et polstret tværstykke passende til armhulen. Bruges til at opheve belastningen af et ben, der skal skånes el. er ubrugeligt; 2) *mil.*, apparat på mindre kanoner til støtte for skytens Skulder, så han samtidigt kan sigte og affyre kanonen; 3) *tekn.*, en vinkel-el. T-formet maskindel.

krykkelammelse, lammelse af nogle af armens nerver som følge af en krykkes tryk mod armhulen.

krykketap, smedjernes tap til en svær træ-aksel.

'Krylob, sv. koping, SØ-Dalarna; 2600 indb. (1948). Jernbænkudepunkt.

Krylenko [kri-], *Nikolaj V.* (f. 1885), sov. politiker, jurist. Nov. 1917-marts 1918 øverstkom. for den russ. hær, 1931 folkekommisær f. justitsvæsenet, anklager i Moskva-processerne, gik af 1937.

Krylov [krl'bf], *Ivan* (1768-1844), russ. fabeldigter, hvis popularitet i Rusl. kan sammenlignes med H.C. Andersens i Danm.

Krym [krim], russ. navneform for Krim. **krympefri** kaldes stoffer, der i vask og brug enten slet ikke krymper el. kun 1 %.

Krympefrihed kan opnås 1) ved vask af stoffet og tørring uden strækning, 2) ved sanforisering, 3) ved imprægnering med kunstharpikser. Ved uldvarer kan den del af krympningen, der skyldes forfilting af taverne, forhindres ved at de mikroskopiske skæl på taverne fjernes, f. eks. ved kloring.

krumpersystem (ty. *Kriimper*, egl. krøbling), en i Preussen efter 1808 brugt udskrivnings- og uddannelsesmåde, hvor-efter soldaterne efter meget kort uddannelses-tid blev hjemsendt for at give plads til andre. Ved k omgik man fr. krav om en hærstyrke på højst 42 000 og øgede den til 100 000 mand.

kryo- (gr. *kryos* is), is-, kulde-, **kryo'i't** (gr.), kulde-elskende.

'kryo'hydra't (*kryo-* + *hydrat*), eutektisk blanding, hvori den ene komponent er vand.

kryo ko'nit (*kryo-* + gr. *kanos* kegle), fint støv fra Grønlands indlandsis, ved ismelting koncentreret i k-huller på isoverfladen. Indblæst fra kystegnene.

kryolit (*kryo-* + *-lit*), *NaAlF₆*, hvidligt, halvklart, monoklint mineral. Forekommer ved Ivigtut i Grøn. som en korner-krySTALLIN masse, der indeholder jernspat o. a. malme. Brydes i dagbrud og anv. ved den elektrolytiske fremst. af aluminium samt til emaille og oplag. (Jfr. Kryolitselsk. Øresund A/S).

kryolitio'nit, *NaLi₂Al₂F₇*, regulært mineral, der forekommer som klare kry-staller i kryolitten ved Ivigtut.

Kryolitselskabet Øresund A/S, grl. 1859 som Øresunds Chemiske Fabriker, opr. til fabr. af soda af kryolit efter Julius Thomsens metode, senere til oparbejdning af kryolit som tilsetning til mælkeglas og emaille, fra ca. 1890 hoved-anv. som hjælpemiddel til aluminium-fremst. I nyeste tid anv. finmalet kryolit til fabrik af insekticid Cryocid. 1939 blev O. Ch. F. sammenslutet med Kryolith Mine- og Handelselskabet (grl. 1864) til K med staten som hovedaktionær. K ejer kryolitbruddet i Ivigtut, hvor ca. 100 arb. og 25 funktion, beskæftiges. Aktiekap. pr. 1. 1. 1949: 15 mill. kr. Årsprod. af kryolit ml. 30 000 og 50 000 tons, ca. 1/3 af prod. sælges til USA.

kryosko'pi (*kryo-* + *-skopi*), metode til bestemmelse af molekylvægte af stoffer gnm. måling af deres opløsnings fryse-punkter (jfr. frysepunktsnæknning).

krypt (gr. *kryptē*, egl. skjult sted), underjordisk rum i kirke med helgengrav og da kaldet confessio, el. alm. gravkælder. Helgen-k findes i Lunds og Viborgs domkirke og i St. Knuds Kirke i Odense.

'kryptikere (gr. *kryptās* skjult), luthersk teol. skole i Tiibingen i 17. årh.; hævdede, at Kristus ved inkarnationen ikke brugte sine guddommelige egenskaber; mods. kenotikerne.

'krypto- (gr. *kryptās* skjult), skjult, hemmelig, lön-

'kryptocalvinisme, den fra Melanchthon udgåede teol., som i nadverlærerne nærmeste sig Calvin, k beskæmpedes i 16. årh.s slutn. heftigt af lutheranerne. I Danm. repræsenterede N. Hemmingsen k.

'kryptocyanin [-sy-], farvestof, tilhører karbocyaninerne, (Agfa) sensibiliserings-middel for fot. bromsolplader for ultra-rødstråling indtil 800 ran.

kryptofo'ni' (*krypto-* + *-foni*), omformning af talestrømmene ved telefonanlæg for hemmeligholdelse af talen.

kryptof'talmus (*krypto-* + gr. *ofthalmós* øje), medfødt misdannelse, hvorved huden dækker hen over øjet.

krypto'garn (*krypto-* + gr. *gamos* bryllup), bot., d. s. s. sporeplanter.

krytoge'netisk sygdom (*krypto-* + *genetisk*), sygdom af ukendt oprindelse, f. eks. epilepsi.

krytogra'fi (*krypto-* + *-grafi*), lønskrift. **krypto katolicisme**, de retn. i protestantismen, som i en el. fl. hens. har kat. tendenser, f. eks. anglo-katolicismen.

'kryptokrystall'nsk kaldes krystallinske bjergarter, hvori krystallerne er mikroskopiske.

kryptomne'si' (*krypto-* + *-mnesi*), fejl-erindring, der dækker et ved fortrængning dannet hul i individets erindringer.

kryp'to'n (gr. *kryptās* skjult), grundstof, kern. tegn Kr, atomnr. 36, atomvægt 83,7, vf. 3,7 g/l v. 0°, kp. H- 152,9°, valens 0. Farve- og lugtlos luftart tilhørende de ædle luftarter. Findes i små mængder i atmosfæren, hvoraf det udvindes ved fraktioneret destill. Er dyrt, men anv. i lysør. f. eks. til luftbavne; giver et intensivt lys, der gennemtrænger tæt tåge.

kryptor'kisme (*krypto-* + gr. *arkhis* te-stikel), 1) *med.*, manglende nedstigning af en el. begede testikler. I fosterlivet ligger testes i bughulen og stiger lidt før fødslen ned i pungen. Hvis dette ikke sker, og testiklerne standser undervejs, er de let udsatte for lesion, men kan undertiden føres på plads ved hormonbehandling el. operation; 2) *vet.* k hos dyr har størst bet. hos hest og svin og dernæst hos hunden, optræder sjældnere hos de andre husdyr. En kryptorikid hingst, hvis ene testikel er tilbageholdt, kaldes en klap-hingst; er begge tilbageholdt, kaldes den urhingst.

kry'santemum (gr. *chrysās* guld + *anthos* blomst), slægt af kurvblomstfam., een-el. L¹P5W«1PT. flerårige, med fjerdelte 5*3tSS^ blade og enlige, ofte store, 5fj3S23s£ kurve. 150 arter, især Eur. 4djt5a5iffll og Asien. 1 Danm. 3, af tEjBsk^r hvilke gul okseøje (Chy- fiafljfiij, santlyernum segetum) og JBr*wk/s hvidt okseøje (C. leu-f^y p^fe', canthemum) er alm. ^j/S/BS'k.

ukrudtsplanter. De af fJP^3srW gartnerne dyrkede k-for- **fei mer er flerårige og stammer fra C. indicum og C. sinensis (fra Japan og Kina), kaldes gerne for vinterastere. Persisk insektpulver fås af de tørrede og pulveriserede blomster af et par andre asiat. arter.

kryslinger, bærrerne af tyttebærplanten. **kryso-** (gr. *chrysās* guld), af guld, gylden. **kryso'beryl** ['kry- + *beryl*], *BeAl₂O₃*, gul, rødlig el. grønlig ædelsten fra Brasilien og Ceylon, varieteten alexandrit fra Ural.

kryso'gra'fi [kry-] (*kryo-* + *-grafi*), gr. guldskrift, anv. navnlig i middelalderen til afskrift af hellige bøger, ofte udført med gul-el. sølvblæk på purpurfarvet pergament.

kryso'i'di'ner (*kryo-* + *-oid*), gule til brune tjærefarvestoffer (afledet af diaminoazo-benzol) til farvning og trykning på tannin-bejdet bomuld, endv. til farvning af tute, kokostaver, læder, olier og fedstoffer.

kryso'lit (*kryo-* + *-lit*), klar, gulgrøn olivin fra Ægypten.

kryso'pra's [kry-] (*kryo-* + gr. *prason* løg), åblegrøn kalcedon, der anv. som smykkesten.

kryso'til (*kryo-* + gr. *tillēin* ituplukke), 'serpentinaste.

Kryssing, Christian Peter (f. 1891), da. officer. Oberstløjtnant 1937. Stillede sig 1941 i spidsen for hvervningerne til »Frikorps Danmark«, afslagede troskabsbet til Hitler; afgik som chef 1. 3. 1942, inden F.D. kom til fronten, derpå i tv. tjeneste (SS). 1946 idømt 8 års fængsel.

kry'stal' (gr. *krystallos* is, bjergkrystal), faste stoffer, der besidder en regelmæssig indbygning og derfor ved deres dannelse antager en af plane flader begrænset symmetrisk form. k kan dannes, når stoffet foreligger i luftformig, smeltet el. opløst tilstand. Ved afkøling under smeltepunktet el. idet opløsningen når en bestemt koncentration, f. eks. ved inddampning, dannes k-kim, der vokser, idet der aflejres stof på den allerede dannede første k. De vinkler, k-fladerne danner med hinanden, er konstante for hvert stof, men fladernes indbyrdes afstande og størrelse kan variere. Ved uregelmæssig vækst opstår »fortrukne« k. Idealt udviklede k besidder symmetrisk form, og efter symmetriforholdene adskilles 32 k-klasser, der inddeles i 6 k-systemer: regulære, heksagonale, tetragonale, rombiske, ræonokline og triklone k-system. k er anisotrope, d. v. s. de fys. egenskaber er afhængige af retningen i k (eks. spalteleghed i bestemte retninger). I optisk henseende er regulære k enkeltbrydende, de øvr. dobbeltbrydende; heksagonale og tetragonale k dog enkeltbrydende i 1 retning (optisk enaksede k), rombiske, monokline og triklone i 2 retninger (optisk toaksede k). I optisk henseende og over for andre fys. påvirkninger forholder k sig ens i retninger, der er symmetriske m. hinanden. • Undersøgelser over k-s struktur v. hj. af røntgenstråler har vist, at atomerne i k er ordnet i regelmæssige rækker og planer under dannelse af et rumnet »k-gitter«. Atomernes anordning i rummet og de absolutte afstande er bestemt for talr. k. (111. se de forsk. system.)

bot., k-er forekommer i mange planteceller, består især af kalciumsaltet af oksalsyre, har tit smukke former, opfattes som affaldsstoffer.

krystal-apparat, radiomodtager med krystal af blyglans el. lign. som detektor. Kan kun modtage kraftige stationer.

krystaldruse, samling af krystaller, der sidder ved siden af hinanden og er udviklede fra et fælles underlag.

krystalformer. En krystal består af 1 el. fl. enkeltformer. Enkeltformen dannes af en krystalflade tillige med de flader, som p. gr. af symmetrien må ledsage den. *Kombinationer* kaldes fl. enkeltformer tilsammen.

krystal fysik, læren om krystallers forhold over for varme, elektricitet, træk, tryk, lysstråling osv.

krystalglas, et klangfuldt kalk-kaliglas (bøhmisk el. bly-kaliglas (eng.). Anv. til linser og finere glasvarer.

krystalgruppe, samling af krystaller, der er voksede ud fra hinanden og støtter sig mod hinanden.

krystalhimmel, d. s. s. sfære (astron.).

krystalhule, d. s. s. krystalkælder.

krystalis, gennemsigtig kunstis fremstillet af destilleret vand.

krystal kemi, læren om forholdet ml. krystalform og kern. sammensætning.

krystal klasse, underafdeling af krystal-system med bestemt kombination af symmetrielementer. Et systems holoedriske k har samme symmetri som systemets aksekors, de hemiedriske og tetartoedriske k har mindre symmetri, men samme aksekors. I alt findes 32 k.

krystalkælder, med krystaller beklædt hulrum i en bjergart; indeholder ofte smukke og veludviklede krystaller.

krystal linse, d. s. s. øjets linse, der ligger bag iris og pupil. Den består af en fastere kerne og en blødere bark. Linsen er omgivet af en tynd, klar kapsel.

krystal'li'nsk kaldes ethvert stof, der har krystallers egenskaber og bygning, selv om ydre krystalform mangler.

krystal linske skifre, hovedgruppe af bjergarter, der har krystalinsk og skifret struktur. Opstået af eruptive og sedimentar, i hvilke der ved stærkt tryk ved

bjergkædefoldning og ved mer el. mindre høj temp. er sket knusninger og omkrystallisationer under dannelse af nye mineraler. De vigtigste k er gnejs, glimmerskifer og hornblendeskifer.

krystallisation, proces, hvorved fast stof dannes i krystallinsk tilstand.

krystal'litter, mikroskopisk små størkningsprodukter uden krystalform, der opstår ved størknings af vulkansk glas. Efter formen adskilles globulitter, belonitter, trikitter.

krystallo- (gr. *krystallos* is, bjergkrystal), vedr. krystaller el. krystal(glas).

krystallogra'fi' (*krystallo-* I -*grafi*), videnskaben om krystaller. Omfatter geometrisk k (læren om krystalformerne), krystal fysik, krystaloptik, krystal kemi og strukturerundersøgelser.

krystallo'id (*krystallo-* + *-id*), stoffer i en sådan tilstandsform, at de kan trænge igennem en dyrisk membran; mods. koloider.

krystallo mantik (*krystallo-* + *mantik*), spådomskunst ud fra syner i en krystal-el. glaskugle.

krystallo me'tri' (*krystallo-* + *-metri*), krystalmåling; sker v. hj. af goniometret. krystal'lose (gr. *krystallos* is, bjergkrystal), natriumsalt af sakkarin. Anv. ofte i stedet for dette, da det er lettere og hurtigere opløseligt i vand end sakkarin.

krystal mel består af små krystaller fremstillet v. en udkrystallisationsproces, som foregår under kraftig omrøring.

krystal optik, læren om krystalallernes egenskaber over for lyset (lysbrydning, dobbeltbrydning, pleokroisme osv.).

Krystal paladset, da. for Crystal Palace. **krystalskeletter**, krystaller, hvis kanter og hjørner er vokset frem langt stærkere end midten af fladerne.

krystalsoda, natriumkarbonat med 10 molekyler krysal vand. Alm. handelsvare. Vandet afgives let ved henligger i luften el. opvarmning. Ved fjernelse af vandet opstår kalcineret soda.

krystal styret sender, radiosender, hvis frekvens er kontrolleret af et svingende kvartskrystal.

krystal system, hovedgruppe af krystaller omfattende alle krystaller med samme aksekors. Der findes 6 k: regulære, heksagonale, tetragonale, rombiske, monokline og triklone k.

krystalsæbe er en klar, blød, gulbrun el. grøn kalisæbe. Fremstilles af sojaoilie-el. linoliefedtsyre og bleges med persulfater el. hypokloriter.

krystal vand, vand indeholdt i krystaller og indgående i disses molekulære opbygning. Fjernes k fra en krystal, ødelægges dennes struktur, k forekommer i krystaller af bestemte stoffer i bestemte støkiometriske forhold. Talr. stoffer krystaliserer med k. Eks. krystalsoda.

krystal violet, violet triarylmelanfarvestof, anv. i farveriet og i mikrobiologien især dog til blæk og stempelpuder.

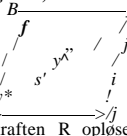
kræft, *med.*, sygdom, der ytrer sig ved optræden af knuder og sår. P. gr. af deres ødelæggende virkninger betegnes k-svulster som ondartede. De kan optræde overalt i legemet som mere el. mindre afgrænsede, ofte omfattende, knoldformede knuder el. som blomkålsagtige, svampelignende dannelser. Under k-svulstens vækst destrueres mere og mere af legemets væv, ikke blot ved den opr. fremkomne (primære) svulsts forstørrelse og udbredelse til sunde naboparter, men tillige ved, at svulstceller trænger ind i lymfe- og blodkar og med vædskestrømmen i disse transporteres til fjernere dele, lymfekirtler og andre organer, hvor cellerne bliver udgangspunkt for nye (sekundære) k-svulster (metastaser). Efter de i svulsterne indeholdte vævsarter og efter cellernes struktur deles k i *carcinom* og *sarkom*. Spec. former er scirrhos og kolloid-k. k-vævets væsentligste egenskab må søges i biol. ejendommeligheder, først og fremmest i cellernes vedvarende, fuldstændig autonome og uharmoniske formering og vækst. I sine tidlige stadier behøver k ikke at give sig til kende ved smerte el. andre fremtrædende symptomer, k er en af de farligste sygdomme,

der kendes; den forekommer i alle lande og på alle breddegrader, hos kulturfolk og hos uciviliserede stammer, og som det synes, angribes kodspsisere og vegetarianere med omtr. samme hyppighed. Foruden hos pattedyr er k iagttaget hos fugle og fisk. Mavesækken er det organ, der hyppigst af alle angribes af k, derefter følger brystkirtlen, livmoderen, tarmlinjen og huden. Behandlingen er dels operativ, dels anv. røntgen og radium med udmærket virkning.

bot. I plantepatologien er k fællesbetegn. for en række sygdomme af forsk. opr., som ligner hinanden deri, at de fremkalder dybtgående sår (k-sår), der væskeligt heles, k-sår kan gives angreb af svampe, af bakterier, af insekter; frost har også bet. **Bekæmpelse:** sollyse, ikke for lave voksepladser, tilførsel af kvælstof, udskæring af k-sår og bestrygning af sårflader med varm stenkulstjære.

Kræft dagen, velgørenhedsdag til kræftens bekæmpelse; afholdes, siden 1942, årl. af Landsforen. til Kræftens Bekæmpelse (omkr. 1. sept.).

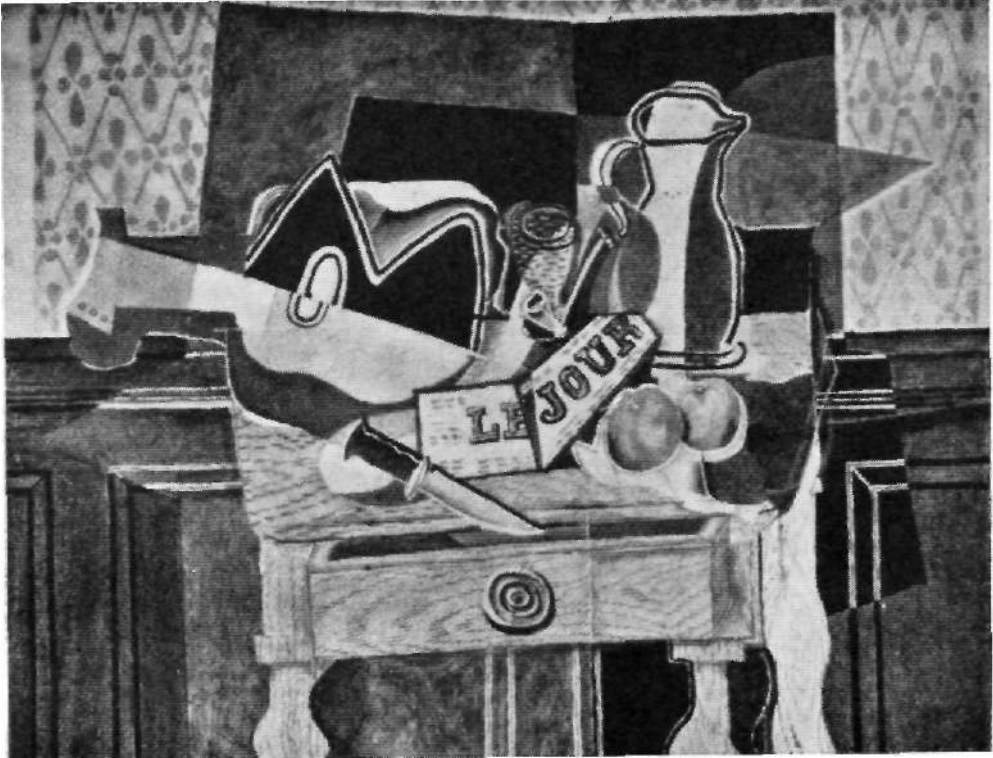
Kræftens Bekæmpelse, Landsforeningen til, grl. 1928. Ledes af Den Da. Kræftkomité. Har 190 lokalforeninger, 199 528 medl. (1948). Driver 3 radiumstationer, i Kbh., Århus og Odense, m. henh. 121, 126 og 50 sengepladser. Radiumbeholdning 6,036 g. Understøtter kræftforskningen, yder støtte til kræftpacienter, endv. oplysende virksomhed om kræft. Samlet formue (indbefatter byggefond) over 5 mill. kr.

kræftens parallelogram, konstruktion, der benyttes til at sammensætte to enkeltkræfter (komponenterne A og B) til en resultant R, som i alle henseender lys* kan erstatte komponenterne A og B.

kræft forskning, Kræft har været kendt fra oldtiden; men først i de sidste par menneskealdrer har man højere studeret kræftvævets struktur. Den vidensk. k trådte ved 20. århs. beg. ind i en ny fase, den eksperimentelle forskning. Bet. på dette område fik den da. patolog C. O. Jensens arb. (1902-03). Et af de næste store fremskridt skyldes danskeren J. Fibiger, der i 1913 som den første fremkaldte kræft eksperimentelt. Fibigers unders. gav stødet til nye forsøg på at finde metoder til eksperimentel fremkaldelse af k. I 1915 lykkedes det japaneren Yamagawa og Ichikawa ved fortsat pensling af et kaniinøre med kultjære at fremkalde carcinom. I 1918 fandtes tilsv. resultater på musehud; disse unders., bekræftedes snart af andre forskere. Spørgsmålet om kræftens årsag er stadig uløst. I al alm. mener man, at kræft opstår ved, at vævceller begynder at formere sig og vokse, uden at væksten er reguleret, således som den er ved vævenes normale vækst. Men hvad det er, der får væv til at »vokse vildt«, ved man ikke. Infektionsteorien - at kræft skulle skyldes bakterier eller virus - gælder i hvert fald ikke i almindelighed. I de senere år har man påvist, at eksperimentelle, hormonale forstyrrelser har indflydelse på kræftsvulsternes hyppighed og vækst hos mus og rotter. Disse og andre iagttagelser efter behandling med kræftfremkaldende stoffer støtter den antagelse, at såvel ydre som indre faktorer er af bet., og man opfatter det således, at en vis disposition er en nødv. betingelse for, at der kan udvikle sig kræft. - I 1949 åbnedes et k-laboratorium i Kbh. *Fibiger-institutet* under prof. Engelbreth-Holm's ledelse.

kræftfremkaldende stoffer, stoffer, som hos disponerede individer fremmer udviklingen af kræft. Foruden fys. og termiske påvirkninger samt visse snyltere (Bilharzia og Spiroptera neoplastic) vil en række kern. stoffer (anilin, paraffin, visse tjæresorter og sod) både hos forsøgsdyr og mennesker ved længere tids indvirkning virke fremmende for udviklingen af kræft. Nyere forskninger har på-

KUBISME
Mf

Georges Braque: Avisen.

Pablo Picasso: Studenten.

Juan Gris: Kvinden med Bogen.

vist, at talrige kulbrinter virker særlig kraftigt i denne retning.

kræge, *bot.*, det da. slægtsnavn for Prunus, **krækebær**, de blanke, store bær af ræv-Ung.

kræklæg, d. s. s. rævling.

kræm, da. stavemåde for creme.

kræmmer (mnty. *krām* vøre), handlende, især en detail. Bortset fra sammensætn. som isenk, urtek osv. er betegne, nu forældet el. bruges nedsættende.

krænge el. *rulle, søv.*, hælde p. gr. af vindtryk el. lign. Rotation om vandret, langskibsk akse.

krængningsmagnet, *sav.*, magnet til kompensation for den ved krængning forekommende deviation i skibskompasset.

krængningsviser, flyveinstrument, som angiver flyvemaskinens tværskibsbevægelser. I mindre maskiner er k oftest en libelle el. et pendulinstrument og som regel sammenbygget med drejningsviseren. I større maskiner erstattes k af en kunstig horisont.

Kraepelin [kræ:p3'li:n], fnt7(1856-1926), *tr.* psykiater, banebrydende m. h. t. opstilling af visse sygdomsformer; bekendt ved en lang række lærebøger.

Krøderer [krø'disran, 'krø:ran], no. sø i Buskerud NV f. Tyrifjord; 41 km². K danner en sydl. fortsættelse af Hallingdal.

krølhår fås af hestens halehår og mankehår; anv. til polstring. Den ved bearbejdningen opståede snoning bevares og giver k stor elasticitet.

krølle, torskens hanlige kønskirtler (navn efter formen).

'krøn'ike (gr. *chroniká* tidsbog, af *chronos* tid), hist. skildr. i tidsfølge.

Krønikernes Bøger, historieværk (i GT.), som skildrer Israels hist. fra Adam til eksilets afslutn.; er langt ringere som kilde end Kongebøgerne.

krø's, 1) *med.*, (*mesenterium*), de dele af bughinden, hvori visse tarmsnit er op hængt. I k ligger de blodkar og nerver, der forsyner de pågældende tarmsnit; 2) *håndv.*, rende i tøndestaver til indsætning af låg og bund.

krøsbær, alm. navn for tyttebær.

Krøsus (gr. *Kroisos*), lydsk konge 560-45 f. Kr., søn af Alyattes, undertvang de gr. byer i Lilleasien, led nederlag og blev fanget af Kyros, da han begyndte krig m. Persien. K-s rigdom har gjort hans navn til fællesnavn for rigmænd.

Krøyer ['kroi'ar], *Hans Ernst* (1798-1879), da. komponist. Skrev bl. a. mandskvartetter (f. eks. *Her under nathimlens rolige skygge*) (1820). Komp. i beg. af 1820erne *Der er et yndigt land*. 1844 kantor ved Slotskirken.

Krøyer, Henrik Nikolaj (1799-1870), da. zoolog. Opr. filolog. Beg. 1830 at virke som lærer i zoologi, derefter undersøg. vedr. da. fiskerier. Udg. stort værk om Danm.s fisk. Arbejder om snyltekrebs. Deltog i ekspeditioner til Spitsbergen og S-Amer.

Krøyer, Peter Severin (1851-1909), da. måler; elev af Bonnat; udf. i fr. naturalistisk ånd bill. som *Et Sardineri i Concarneau* og *Ital. Landsbyhattemagere*; har

P. S. Krøyer: Fiskere på Skagens Strand: Sildig Sommeraften. Skagen 1893. (Kunstmst.).

malet blændende dygtige portrætter (bl. a. af Schandorph, Heinr. Hirschsprung, G. Brandes, Bjørnson, Jonas Lie) og repr. figurbill. som *Komiteen for den Fr. Kunst-udst. i Kbh.* 1888 (1890), *Et Møde i Videnskaberens Selskab* (1897) m. fl. Har virket som Skagensmaler og skildret de lyse

nætter. Har raderet og udf. enkelte skulpturer. Ledede fl. år Kunsternes Studieskole.

'Krængedeforsarna, vandfald i Indsalsålvén, Ø-Jamtland, sv. kraftværk (140000 kW i 1945).

kras, muskelmaven hos fugle. Særlig veludviklet hos plantædende arter som høns, gæs o. l.

KSÅK, fork. f. tfungliga Svenska <4-ro-Alubben.

KSG, fork. f. Købmandsskolens Gymnastikforening.

Ksh'e'mendra [kle-:] (11. årh.), ind. digter fra Kashmir, forf. af fortællinger, digte og flere dramaer.

kst., alm. fork. f. konstitueret.

KTAS, fork. f. Kjøbenhavns Telefonaktieselskab.

Ktesifon (da. ['(k)te-:] (gr. *Ktésí'fon*), oldtidsby ved Tigris SØ for Bagdad. Impoverende ruin af sassanidisk palads, kaldet Takh i Kesra.

'kto'nisk, anden stavemåde for chthonisk. KU, fork. f. Konservativ t/ngdom.

Kuala Lumpur (eng. ['kwa:l3 'tumpua]), hovedstad i Selangor, Maia ja; Malaccahalvøens største by, 138 000 indb. (1939).

kuang- (i kin. stednavne), se *kwang-*.

Kuan-Yin ['gwan'jin] (kin.), jap. *Kwan'on*, i kin. og jap. buddhisme barmhjertighedens gudinde, en kvindelig udførelse af maháyána-buddhismens Avalokitecvara.

Ku'ban, 900 km l. flod i Sovj. N f. Kaukasus; til Sortehavet. Efter ty. rømn. af dele af Kaukasus jan. 1943 hævdedes det såkaldte Kuban-broehoved mod hårde sovj. angreb; rømmedes okt. s. å.

kube (mnty. *kupe* stor skål, tønd), tenfor-

met vidjekurv m. kalv, særlig til årefangst.

ku'beber, bærene af den ostindiske peber-art Piper cu'beba. Tidl. anv. i medicin.

Kubelik ['kub-], *Jan* (1880-1940), cech. violinist. Deb. 1888. Har komp. 6 violinkoncerter og *American Symphony* (1937).

Kubelik, *Rafaël* (f. 1914), cech. kapelmester, søn af Jan K. Udd. i Praha, siden 1936 knyttet til De Cech. Filharmonikere i Praha.

ku'buk- (lat. *cubus*, af gr. *kybos* terning), 1) udtryk for rummål; 2) udtryk for 3. potens.

kubikfavn, gi. da. rummål = 216 kubikfod = 6,678 m³.

kubikindhold, d. s. s. rumfang.

kubikmeter (fork. m³), 1000 liter. Enheden for rummål i metersystemet.

kubikrod af et tal *a* er et tal, der opløftet til 3. potens giver *a*.

Det betegnes . *a*

ku'bktabel, tabel der angiver cylindres rumindhold, når diameter og længde er kendt, bruges i skovbruget o. a. st.

kubiktal er de tal, der fremkommer, når man opløfter de hele tal til 3. potens.

'Kubin, *Alfred* (f. 1877), østr. tegner. Serien *Samfundssatirer*. Ill. til *Poe* og *Totentanz*. 'kubisk (af *kubus*), terningformet. En k ligning betyder en ligning af 3. grad.

kubiske system, *miner.*, d. s. s. regulære system.

ku'bisme (fr. *cubisme* af *cubus* terning), kunstretn., der forenkler billedets former stereometrisk, tildannede som cylindre, kegler, kugler osv., der komponeres sammen til en billedvirkning af dynamisk spænding, k opstod i Fr. før 1. Verdenskrig, skabt af Picasso og Braque; af fr. kubister kan i øvrigt nævnes Leger, Juan Gris o. a. I Danm. har k haft bet. bl. a. for Rude, Jais Nielsen, Scharf, Vilh. Lundstrøm og Georg Jacobsen, k kan tillige spores i moderne skulptur, arkit., dekoration, plakatkunst, mode m. v. Navnet k skyldes Matisse. (Hertil tavle).

'Kublai (mong. *Khubilai* ['lu:-]) (1214-94), mongolerfyrste, sønnesøn af Djengiz-

Khan, erobrede Kina 1250-79, hvor han grl. dynastiet Yüian; stor-khan fra 1259.

'kubus (lat. *cubus*, af gr. *kybos* terning), terning.

Kuching ['ku:çi>7], hovedstad i Sarawak på N-Borneo; 25 000 indb. (1931).

Kudafiljet ['ku:safljout], isl. elv fra Myrdalsjökull gnm. Myrdalsandur.

'kuduer (høttentot-sprog) (*Strep'sicerus*), store, afr. antiloper, hannen m. lange, proptrækkersnoede horn.

kuf (holl.), søv., mindre skib, galeasetaket og som regel fladbundet med runde fyldige stævne. (Ill. se tavle Sejlskibstyper).

Kufa (al-'Kufa), arab. by S f. Babylon 638-ca. 1200, da den blev forladt. Blomstrende handels- og kulturcentrum i ældre middelalder (kufiske mønter). Hovedstad i kalifatet 754-62, nu ruinby.

kuffertfisk (*Ostraci'ontidae*), fastkæber, kuffertformede, indesluttede i benplader. Trop. have.

'ku'fisk skrift, arab. skriftart, opkaldt efter byen Kufa; findes mest på de ældste arab. mønter og i indskrifter.

'Kufra, ital. *Cufra*, oasegruppe i den til Libyen hørende del af Sahara, nær den ægypt. grænse. Rømmet under 2. Verdenskrig af Ital. 3. 3. 1941.

Kufstein ['kufjtain], søgt turiststed i Tirol, Østrig, v. grænsen til Tyskl.; 7000 indb. (1946). På en stejle klippe ligger borgen Gerolds'eck, nu museum.

kugle, 1) et legeme, der er begrænset af en flade, kuglefladen, hvis punkter alle har samme afstand, radius, fra et givet punkt, centrum, k-s overflade er 4w², hvor w er ca. r^{2/3}, og r betyder k-s radius. Densrumfang r³/sw³; 2) projektil.

kuglefsnit, enhver af de to dele, hvori en kugle deles af en plan.

kuglebane, projektilets vej fra våbnets

munding til dets nedslag. I lufttomt rum er k en parabel med lodret akse, i luftfyldt rum krummer banen mere og mere, således at nedslagsvinklen K er større end udgangsvinklen <tr> og toppunktet t ligger nærmest nedslaget.

kuglebaneneg el. *skudneg* kaldes ved in-

fanteriets masseskydning det bundt af kuglebaner, som fremkommer, når en afdelings ild rettes mod samme mål.

kuglebælte, den del af en kugleflade, der ligger ml. to parallelle planer, der skærer kuglen.

kuglediorit, diorit indeholdende rundagtige klumper af dioritsubstans med afvekslende lyse og mørke koncentriske lag.

kugleflint, ægstøre, kuglerunde flintkonkretioner, der anv. i kuglemøller; Opsaml. på stranden v. Stevns og Møns Klint.

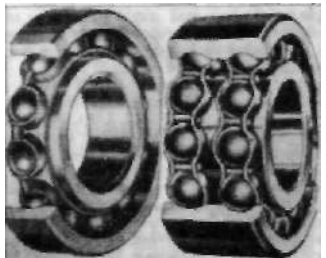
kuglegnistgab, gniststrækning med kuglelektroder, især anv. til måling af højspænding.

kuglegranit, granit med struktur som kuglediorit.

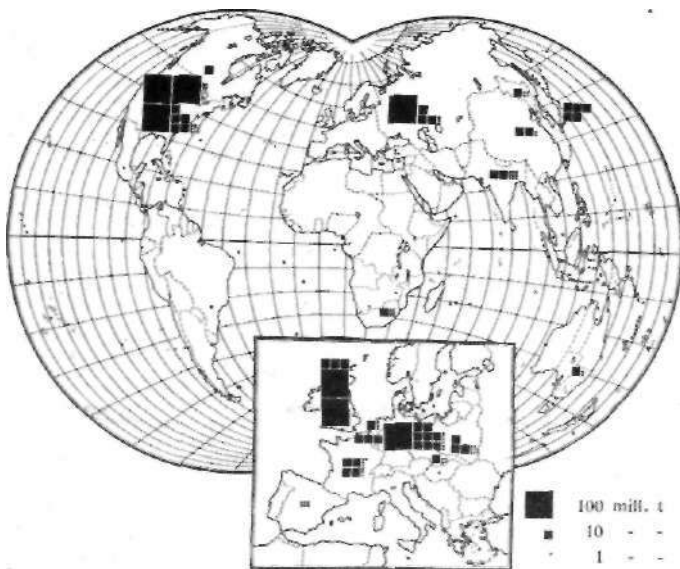
kuglehob, stjernebob, der udmærker sig ved regelm. begrænsning og stærk koncentration af stjernerne mod centrum.

kuglekalot, enhver af de to dele, hvori en kugleflade deles af en plan.

kugleleje, leje m. kugler ml. akslen og lejefflader.

Enkelt og dobbelt række kuglelejer.

Kort over verdensproduktionen af kul 1938, som er det sidste år, for hvilket der ved leksikkonnets udgivelse kunne skaffes pålidelig og fuldstændig statistik. Udarbejdelse: J. Humlum.

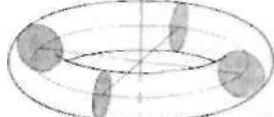
kuglelyn, elektr. udladning af form som en lysende kugle, der svæver langsomt gnm. luften og undertiden forsvinder med en eksplosion, k-s eksistens anses nu for dokumenteret gnm. talr. iagttagelser, selv om man hidtil ikke har kunnet forklare dets opståen.

kuglemølle, formalingsapparat udformet som en cylinder roterende om en vandret akse og delvis fyldt med hårde kugler, ved hvis fald formalingen sker.

kuglepen, skriveredskab, bestående af et rør med en tykflydende vædske som p. gr. af kapillærrørvirkning og adhesion overføres til papiret v. hj. af en lille, roterende kugle af hårdt stål el. safir.

kugleposten, enpostvognstype, der 1817- ca. 1850 blev benyttet i Danmark, på hovedpostruterne. Den havde kun plads til postillonen, og den kugleformede fadning var forsynet med pigge, der forhindrede, at passagerer kunne tage plads der.

kuglering (toré el. torus), en lukket flade,

der frembringes ved drejning af en cirkel om en linie, som ligger i cirkelns plan uden at skære cirklen.

kuglespejl, et spejl, der udgør en del af en kugleflade, k kan være konkav (hulspejl) el. konvek.

kuglestød, atletikøvelse; fra en kastering (diam. 2,135 m) stødes med een arm en metal kugle på 7,257 kg så langt bort som muligt. Verdensrekord: 17,68 m (Fonville, USA, 1948).

kugletrækker, ved forladegeværer et proptrækkerformet redskab, der bruges til at trække kuglen og forladningen ud, når geværet skulle aflades.

kugu'ar, d. s. s. puma.

Kuhlau [ku:~], Friedrich (1786-1832), da. komponist, f. i Tyskl. Udd. i Hamburg, flygtede til Kbh. 1810 af frygt for at blive hvervet til soldat under Napoleon. Blev 1813 kgl. kammermusikus, 1818 med gage og forpligtelse til at spille og skrive fejlingsmusik for hoffet. Besøgte Stlm. 1815. Hamburg 1824 og var 1821 og 1825 i Wien, hvor han blev modtaget af Beethoven. Hans værker omfatter bl. a. operaerne *Røverborgen*

(1814, opf. 91 gange), *Trvlchарpen* (1817), *Elisa* (1820), *Lulu* (1824), og *Hugo og Adelheid* (1827), musik til skuespil: *William Shakespeare* (1826), *Elverhøj* (1828), og *Trillingbrodrerne fra Damask* (1830). Hertil kommer den lyriske sangscene *Euridice in Tartarus*. End v. klavermusik, kammermusik, bl. a. klaver-, fløjte- og violinsonater. (Portr. sp. 2565). Kuhn [ku:n], Adalbert (1812-81), ty. sprog- og sagnforsker. Grl. 1851 *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* (»Kuhns Zeitschrift«). Med *Zur ditesten Geschichte der indogerman. Völker* (1845 og senere oplag) søgte han ad sprogsammenhængs vej at studere indoeuropæernes opr. kultur. Endv. bidrag til ty. sagnforskning. Kuhn, Richard (f. 1900), ty. kemiker. Nobelpris 1939 for undersøgelser over karotinoider og B-vitaminer. Afskediget 1945, arb. 1949 atter i Heidelberg med amer. tilladelse.

Kuhr [ku:r], Victor (1882-1948), da. filosof og Kierkegaardforsker. Prof. v. Kbh.s Univ. 1918. Har bl. a. skr. *Det Pædagogiske System i Comenius' Didaeta Magna* (1912), *Æstetisk Oplevelse og Kunstnerisk Skaben* (1927) og været medudgiver af S. Kierkegaards papirer. (Portræt sp. 2565).

kuhri, anden stavemåde for kukri. 'Kujbysjev [-bi:fo:~], til 1935 *Sa'mara*, by i RSFSR, Sovj., ved Volgas store østl. bue: 390 000 indb. (1939). Industri, store kornsilol anlæg; Volgadæmning under fuldforløse (vanding, vandkraft). Grl. 1591. Ved siden af Moskva regeringssæd okt. 1941 -aug. 1943.

ku'jo'n (fr. *couillon*, af *couille* testikel), kryster.

Kujündjik [-d:~Mk] (tyrk. lille lam), ruinhøj ved Tigris, dækkende en del af Assyriens hovedstad Ninive. Her lå kgl. paladser med fremragende værelser (Assurbanipals lovejagt) og det store kgl. bibl.

Ku-Klux-Klan ['kju:ktaks-] (gr. *kyklos* kredsløb), hemmeligt selskab i USA, dannet i Sydstatene efter borgerkrigen 1865, søgte at holde de frigrivne negre nede ved terror. Forbudt ved lov 1871 og gradvis nedkæmpet, atter frem efter 1915. 1946 udtalte USA-s justitsmin., at K havde fremmet sociale og racemæssige modsetn. og stået i forbindelse m. ty.-venl. sammenslutn.

'kukri (hindustanl), hugkniv, som anv. i fl. indiske regimenter til stød, snit og hug; effektivt nærkampvaben, bl. a. brugt i 1. Verdenskrig.

Kukry'niksy [kukri'niksi], pseud. for tre i fællesskab arbejdende russ. tegnere og malere (M. V. Kupri'janov, P. N. Kry'lov, N. A. Soko'lov), hvis produktion overvejende ligger inden for polit. satire samt bogill.

Kukucin ['kukutlin], Martin (pseud. f. Matěj *Benciir*) (1860-1928), slovak, realistisk romanforfatter, udvandrede til Dalmatien og S-Amer., vendte tilbage 1922 efter Cechoslov.s oprettelse.

Kukuljevič'Sakcinski [ku'kuljevič'sakcinski], Ivan (1816-89), kroat, forfatter og historiker; deltog i sin ungdom i den kroat. nationalbevægelse.

'Kuku-nor [-'nor], ca. 5000 km² stor saltø i Kina (prov. Tsing-hai). Kinas største ø, kul, bjergart, der opstår af planterester, som aflejes i stillestående vand under tørvæddelse, der sker ved biokemisk nedbrydning. Senere, når tørvæden overlejring af senere aflejrede jordlag kommer under pres i større dybde, sker rent kemiske omdannelser, idet der dannes kulsyre, kulilte og kulbrinter og en kulstofrigere rest, der benævnes brunkul, stenkul og antracit efter omdannelsesgraden. Deres sammensætning er (beregnet af aske- og vandfri substans) i gennemsnit:

	Kulstof	ilt	Brint
Tørv	57	37	6%
Brunkul	73	22	5-
Stenkul	85	10	5-
Antracit	94	3	3-

Tørvæden stammer fra kvartær, brunkul især fra tertiær, stenkul og antracit mest fra karbon.

Det vidnes ikke, hvorledes kulstoffet kern. forelides i k. k indeholder næppe frit kulstof, men dette findes formodentlig kern. bundet i komplicerede org. forbindelser. Ved opbejdning af k afgives forsk. flygtige org. stoffer (se gas, sten-kulstjære, svietjære) under samtidig koksdannelse (se koks, sviekoks). Man skelner ml. gask, der især egner sig til gasfremstilling, og koksk, der især anv. til koksfabrikation. Antracit og antracit med højt kulstofindhold egner sig særlig godt til kedelfyring og husholdningsbrug. Anvendeligheden er for øvrigt også afhængig af kullenes kornstørrelse.

Kulbrydning sker mest i gruber op til 1000 m dybde, væsentlig kun brunkul brydes i dagbrud. Kullagene er oftest horizontale el. m. ringe hældning og lagene sjældent over 3 m. I alm. brydes ikke lag tyndere end 35-70 cm. Ved kulbrydning af tynde lag må arbejderne ligge ned og hugge kullene fin med hakke, ved tykkere lag anv. nu skrammaskiner, der fræser furer ind foroven og forned i kul-laget og trykluftværktøj, hvormed laget brydes løs. Grubegang, efter tynde kul-lag udfyldes med skærver el. slagger for at undgå nedstyrtinger. Tykkere lag gennemsnættes af vinkelret på hinanden stående grubegang, og de ml. disse liggende firkantede kulmasser brydes, idet man først tager de fjernest fra skakten liggende dele og afstiver med tømmer (»stempler«, »props«). Efter bortbrydning fjernes disse og gruberummet udfyldes med sten el. får lov at styrt sammen.

Verdens *kulforråd* anslås til 14 000 milliarder t, deraf ca. 10 000 i Kina. *Verdensproduktionen* var i 1947 omkr. 1250 mill. t. De vigtigste produktionslande var 1947 (prod. i mill. t.):

USA ...	613	(Appalacherne fra Pennsylvania, til Alabama; Illinois-Indiana)
Engl. ...	201	(Yorkshire-Derbyshire; Lancashire; S-Wales; Lavskotland)
Sovj. ...	191	(1941) (Donbass; Stalinsk og Karaanda (Sibirien); Sverdløvs (Ural); Tula)
Tyskl. ...	86	(Ruhr (Eur.s største felt; Saar)

Polen... 59 (Øvrerschlesien). Frankrig 45 (Dept.erne Pas de Calais og Nord).

Belgien, 24 (Meuse-dalen).

USA og Polen er de vigtigste kuleksporthører; Italien, Frankrig og Canada de største importører.

Dann.s import af stenkul var i 1938 ca. 4 mill. t til en værdi af ca. 100 mill. kr., i 1948 2,7 mill. t til en værdi af ca. 230 mill. kr.

ku'lak (russ. knyttnæve), nedsett. betegn. for de velstående bønder i Sovj., der ydede modstand mod socialiseringen. Kollektivbrugenes oprettelse omkr. 1930 medførte deres forvisning («kulakkernes likvidering som klasse»).

kul, aktive, stoffer med stort kulstofindh. og stor adsorptionssevne; de fremst. især af trækul (bøgetræ), dog også af sod og brunkul. Aktiveringen sker ved 800-950° med overhødet vanddamp, **k** anv. bl. a. til affarvnings-, gasmaske- og med. kul (kulpulver).

ku'la'n (kirgisisk) (*'Equus he'mionus*), vestasiatisk, gullig vildest, langhåret hale, ret lange ører.

ku'lan't (fr. *coulant* flydende; medgørlig), især om forretningsmænd: høflig og forekommende over for kunderne, ikke smålig i økon. mellemværender.

kulbrinter, kern. forbindelser af kulstof og brint. Et meget stort antal **k** kendes. **k** deles i alifatiske og aromatiske **k**, hver af disse grupper igen i mættede og umættede **k**. Den simpleste **k** er metan (*.CH.*). Jordolie og heraf fremstillede produkter, f. eks. petroleum, benzin og paraffin, består af blandinger af **k**.

kulbue, elektrisk lysbue. Bestråling med kulbuelys anv. dels ved tuberkulose, dels ved depressioner og træthedstilstande.

kulbørste, se *børste, elektr.*

kuldeblanding, en blanding af is og forsk. kemikalier, hvormed der kan frembringes lave temp., f. eks. is og kogsalt, der kan give temp. -21° C. Ved isens smeltning forbruges varme, der tages fra blandingen, hvis temp. derved synker. Smeltningen kan fortsætte også under 0°, fordi kogsalt opløses i smeltevandet, så at isen er i berøring med en koncentreret saltopløsning, hvorved dens smeltepunkt er -21°.

kuldepot, mindre område, der er meget koldere end de omgivende dele af landet.

kuldeskade hos planter, 1) ved temp. under 0°: frostskaide (s. d.); 2) ved temp. over 0°. Mange tropeplanter dør ved 3-5° f. eks. begonia, tomat. Under 6° bliver kartofler søde, idet stivelse forsukres. Æbler og pærer lider kuldeskade i kølerum, når temp. nærmer sig 0°.

kuldioksyd, *CO*, *kulsyreanhydrid* el. «*kulsyre*», farveløs luftart, som fås v. forbrænding af kul el. kulstofholdige stoffer samt som biprodukt v. kalkbrænding m. m., smp. -78,5°, vt. 1,98 g/l v. 0°. **k** findes i atm. (ca. 0,3 %) og udgør hver planternes hovednæringsstof (v. kulsyreassimilationen). Forekommer desuden i forsk. kilder og fl. steder i jorden. Dannes v. forrådnelse af plante- og dyredele, **k** forhandles forøttet til vædske under tryk (ca. 50 atm. v. stueteemp.) på stålbeholdere. Anv. t. fremst. af tøris og kulsyresne og i mineralvandsfabrikationen m. m.

kuldioksydforgiftning opstår, når kuldioksydmængden i indåndingsluften stiger over ca. 25 %. Der kommer da en markoselignende tilstand, **k** ses hyppigst ved brøndgravning.

ku'ldja, kin. *Ning-yuan* [mj jyan], landskab og oaseby i Sin-kiang (Dzungariet) ved IH.

kuldlysning (*kuld*, især i ældre da: børn af samme ægteskab + *lyse* bekendtgøre), en i da. ret for 1. l. 1938 bestående ordning, hvorefter faderen ved tinglysning kunne give sit uden for ægteskab fødte barn en retsstilling, der på mange punkter svarer til et ægtebarns.

kuldsejle, kæntre p. gr. af for stærkt vindtryk på sejlene.

kule (beslægtet m. *kold*), blæse frisk, luften; kule op, tage til (om vinden).

kule, grube til opbevaring i fri luft af havevæger, i landbrug en med halm og jord dækket dynde af rodfrugter.

kulegravning el. *reolgravning*, en dyb bearbejdning af jorden, hvorved jorden sædvanlig løses og vendes i to spadestiks dybde, således at det nederste spadestik bringes op til overfladen for at

udsættes for luftens og vejrligets påvirkning, **k** anv. tidl. en del i havebruget, men forsøg har vist, at denne behandling oftest giver negativt resultat.

'Kulenkampff, *Georg* (1898-1948), ty. violinvirtuos, 1923-26 lærer ved musik-højskolen i Berlin. Fornem fortolker af klassisk violinmusik.

kulformation, *geol.*, da. for karbon (tiden).

kulfotografi, fot. positivproces, hvor kromgelatine anv.

kulførende kaldes aflejringer, der indeholder kullag.

'kulhydrater, fysiolog. vigtig org. gruppe bestående af visse keton- og aldehydalkoholer. De egl. sukkerarter er **k**. Navnet hidrører fra, at **k** foruden kulstof indeholder ilt og brint i samme indbyrdes forhold, hvori disse indgår i vand. **k** findes i og dannes af forsk. dyre- og (især) planteorganer. Hovedparten af planternes tørstof består af **k**, især cellulose og stivelse, som dannes i grønne planter ud fra luftens kuldioksyd ved en fotokem. syntese (kulsyreassimilationen). Et stort antal stereoisomere **k** kendes. **k** deles i *monosakkarider*, hvis molekyler indeholder en kæde af (oftest 5-6) direkte til hinanden bundne kulstofatomer, samt *di-, tri- og polysakkarider*, hvis molekyler er opbygget af monosakkaridmolekyler, som er forbundne under anhydriddannelse, d. v. s. forbundne gnm. iltatomer. Eks. på **k** er glukose (monosakkarid), rørsukker (disakkarid), stivelse og cellulose (polysakkarider).

'kuli (hindustani *quli*), kin. el. malajisk daglejer el. arbejder; slave.

kulilte, *CO*, *kulmonooxyd* el. *kuloksyd*, farve- og lugtløs luftart, som dannes ved ufuldstændig forbrænding af kul el. kulstofholdige stoffer. Forbrænder let til kuldioksyd *CO*, **k** udgør den brændbare bestanddel af generatorgas og findes desuden i gas, vandgas, »kulose« og i udblæsningsluften fra forbrændingsmotorer. **k** er meget giftig, hvorfor man f. eks. har forsøgt at afgifte gas. **k** er et vigtigt udgangsstof for synteser, f. eks. af metanol (metylalcohol), benzin m. m.

kulilteforgiftning opstår ved indånding af kulilte (kuloksyd, *CO*). Kulilte bindes til blodets farvestof, hæmoglobin, på samme måde som ilt under dannelse af kuliltehæmoglobin. Denne forb. sker 300 gange lettere end forb. ml. ilt og hæmoglobin, hvorfor tilstedeværelsen af blot 1/10 kulilte i indåndingsluften i tilstrækkelig lang tid kan virke dødelig. Kulilte findes i belysningsgas, generatorgas, i kulos og i udstødningsluften fra benzintmotorer. Ved enhver ufuldstændig forbrænding dannes der kulilte. Symptomerne er i lettere tilf. hovedpine, omåttethed og søvnighed, i sværere tilf. dyb bevidstløshed undertiden med krampes. Behandlingen består i indånding af ren ilt, evt. med tilsetning af 5 % kuldioksyd (karbogen), suppleret med alm. stimulerende behandling. Kronisk **k** ses hyppigst hos chauffører på generatorbiler.

'kuli'na'risk (lat. *culina* køkken), hvad der angår kogekunst.

kuling (beslægtet m. *kulde*), frisk vind; gradueres i fløv, hård, stiv **k**.

ku'lisse, 1) sidestykke af en teaterdekoration; 2) *tekn.*, *fuge*, fals til styring af en maskindels bevægelse.

kulissen, fællesbetegn. for de vekselerere, der ikke hører til den autoriserede kreds.

kulissestyring el. *kvadrantstyring*, en form for omstyring til dampmaskiner ved kulisser.

kuljærnen, kulholdig lerjernsten (black-band).

kulkalk, de marine kalksten fra karbon (bjergkalk og fusulinakalk).

kulkernesvampe, gruppe af kerne-svampe med små, sorte sæksporehuse m. snævr munding. Mange arter på døde plantedele, træstød m. v.

Kullaberg [kulabærj], d. s. s. Kullen. **Kulla Gunnarstorp** [kula 'ginars-], sv. herregård NV f. Hålsingborg. Smukt beliggende bygn. fra 1865-78 i stor park.

kulle, afrundet, nøgen klippe-top. **Kulle** [kula], *Niels Jakob* (1838-98), sv.

Friedrich Kuhlau. Victor Kuhr.

maler og tekstilkunstner, grl. en bet. væveskole i Lund, som består endnu.

kullemper, en skibsfyrbøders medhjælper. **Kullen** ['kuiłsn] (*Kullaberg*), sv. ås, Skåne,

på halvøen der adskiller Skålderviken og Øresund; 16 km l., 2 km bred, 188 m h. Smukke klippepartier, søgt turiststed.

kuller (*Gadus aeglefinus*), torskefisk, stor sort plet under forreste rygfinne. 1 alm.

kun ca. 1/5 m. Ret udpræget bundfisk, der lever af småmuslinger. I Danmark alm. på lidt dybere vand i de ydre farvande. Genstand for fiskeri.

'kuller (nty., af gr.-lat. *cholera* galdesyge), en kronisk, feberfri, uheldbredt hjemmelidelse hos hesten, ytre sig ved sløvhed og andre tegn på nedsat hjernefunktion. Kulrede heste står apatisk hen ofte i abnorme stillinger (død **k**); undertiden ser man stærk opihedsle og ustyrighed (flyvek). Sygdommen er ikke altid lige udtalt, **k** er i vet.-jur. henseende en skjult fejl.

kullet kaldes kvæg, der fra naturens side er hornløst.

kulm (eng. *culm* kulstøv), nedre karbons skiferacies.

kulmiler, halvkugle- el. keglestubformede hobe af træ dækket med græsstrø og jord. Ved træets ufuldstændige forbrænding uden luftens adgang fås trækul. Efter endt forkulning afkøles **k** og tages fra hinanden.

kulmination (lat. *culmen* top), højdepunkt. Et himmellegeme når under himlens daglige omrejning sin største højde i meridianen og siges da at være i øvre **k**. Den mindste højde (under horisonten den største negative højde) nås ligeledes i meridianen, i nedre **k**. Et himmellegeme i øvre el. nedre **k** siges at kulminere.

kulmi'ne're, nå sit højdepunkt, kulmination.

kulmule (*Merluccius merluccius*), sølvskinnende torskefisk, forholdsvis stort hoved, een lang rygfinne. Sort mundhule (deraf navnet). På dybere vand langs Eur.s V-kyst. Genstand for fiskeri i sydligere områder.

kulos, alm. betegn. for de giftige luftarter, som dannes ved forbrænding med utilstrækkelig lufttilførsel. Giftvirkningen skyldes *kulilte*.

kulpulver, aktivt el. *medicinsk kul*, er et fint sort pulver, oftest benkul med stor

overflade og derved høj adsorptionsevne; anv. ved mave-tarmlidelser og ved forgiftninger til adsorption af giftstoffer el. tarmluft.

kulso, stambider-hun, opkaldt efter farve og udseende.

Kulsoen, den kvindelige hovedskurk i Carin Etflars roman »Gøngehøvdingen« (1853).

kulstof, lat. *carbo*, grundstof, kern. tegn C, atomnr. 6, atomvægt 12, vf. amorft k: 1,88, grafit 2,25, diamant 3,51; smp. over 3500 °, valens 2, 3 og (oftest) 4, k forekommer dels frit, dels i kern. forb. Frit k forekommer oftest i amorft tilstand og er da sort; krystallinsk findes k som grafit og diamant. Frit k er fys. og kern. meget bestandigt, det forbinder sig (især amorft k) dog ret let ved højere temp. med ilt under forbrænding til kuldioksyd el. med underskud af ilt til kulite. Med svovl danner k kulstofdisulfid og med brint talrige kulbrinter. Endv. danner k forb. med metaller (karbider), halogener, m. m.-k forekommer udbredt, men i ret små mængder; det udgør ca. 0,21 % af jordskorpen og atm. ker grundbestanddelen af alle org. stoffer, k-atomet har en særlig evne til at danne et uhyre antal kern. forb., idet k-atomerne kan forbinde sig indbyrdes til kæder. Læren om k-forb.s sammensætning, den org. kemi, omfatter for tiden ca. 500 000 stoffer, el. over 2/3 af det totale antal kendte rene stoffer. Foruden i de levende organismer findes k især i stenkul (kompl. k-forb.) og dermed beslægtede stoffer og som kulbrinter (jordolie), begge af biol. opr. samt som kuldioksyd i atm.

kulstofdisulfid, CS_2 , *svovlkulstof* *e*l. *kuldisulfid*, farveløs, i ren tilstand svagt lugtende vædske, kp. 46,3°, vf. 1,27, k opstår, når kul opghedes i svovldamp. Det tekn. råprodukt er ildelugtende. Uopløselig i vand, meget brændfarlig, k anv. til viskosefremstilling (viskosesilke, cellofan), som opløsningsmiddel f. eks. for jod, svovl, fosfor og fedtstoffer samt til bekæmpelse af ukrudt og parasitter.

kulstof stål, alm. stål i modsætning til legeret stål. I k må der ikke være mere end 1,65% mangan, 0,60% silicium og 0,60% kobber.

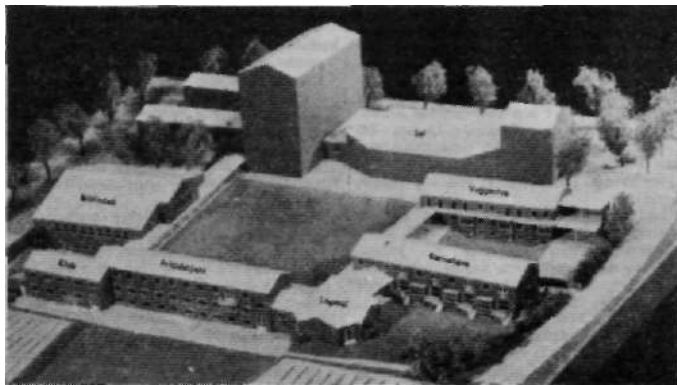
kulstoffetraklorid, CCl_4 , *tetraklorkulstof*, *Metras*, el. *tetraklormetan*, farveløs vædske med stærk lugt. Kp. 77°, vf. 1,63, k er ubrændbar; det anv. til ildslukning, men er farligt, da k er giftig og kan oksyderes til det endnu giftigere fosgen. k opløser fedtstoffer og anv. derfor som rensningsmiddel. Både vædsken og dens dampe er meget giftige.

kulsukker (*Symphytum*), slægt af ru-bladfam. med væseformet krone; lægek (S. officinale), med blå blomster, er vildtvoksende i Danmark på fugtige steder; ru k (S. asperum) kan anv. til svinefoder.

kulsur, kulsurt salt, salt af kulsyre, karbonat.

Kulsukker.

Model af Bispebjerg kulturcenter

kulsvier, person der driver trækulbrænding som erhverv; især om k i N-Sjælland. De første k skal abbed Vilhelm have indkaldt fra Ardennerne.

kulsviertro, blind autoritetstro (hvortil man anså kulsviere for særlig tilbøjelige).

kulsyre, H^*CO_2 , kendes ikke i fri tilstand, kun i vandig opløsning og som salte (karbonater) samt som anhydrid (kuldioksyd). Frigøres k, vil den straks spaltes i vand og kuldioksyd. I daglig tale bruges udtrykket k ofte (fejlagtigt) om kuldioksyd.

kulsyreanhydrid, d. s. s. kuldioksyd.
kulsyreassimilation, omdannelse af kuldioksyd til org. stof i levende celler. Ved k bindes energi. Den vigtigste form for k er grønne planters Fotosyntese, hvorved lysenergi bindes. Ved k hos autotrofe bakterier (svovl- og salpeterbakterier) skaffes energi ved iltning af uorg. stof. Endelig forekommer k hos de heterotrofe organismer, hvor energi til k fås ved nedbrydning af org. stof.

kulsyrebad, tempereret karbad, tilsat saltsyre og natriumdiokarbonat, hvorved udvikles kulsyre; har fundet anv. i hjertesygdomme.

kulsyreis, d. s. s. tøris.

kulsyrelagring, se gas storage.

kulsyresne, pulveriseret kulsyreis, k opstår, når man lader flydende kuldioksyd sprøjte fra den stålbeholder, hvori den opbevares, direkte ud i luften. Anv. bl. a. i k-slukker.

kulsyresneslukker består af en stål flaske med flydende kulsyre, der gnm. en ventil og en metalslange kan ledes ud gnm. en tragt. Ved trykfaldet i tragten fordampes kulsyren under stærk afkøling, hvorved en del omdannes til kulsyresne med temp. -H 79° C. k anv. især til slukning af flyvemaskinebrænde, på fabrikker, over for brændbare vædsker, elektr. installationer m. v. p. gr. af sin kvælende virkning. (Ill. se Brandvæsen).

kulsyresprøjter er vandslukkere; vandet udsprøjtes v. hj. af det kulsyrettryk, der udvikles ved en blanding af to i beholderen indeholdte vædsker, som regel svovlsyre og en opløsning af natriumdiokarbonat. I nyere k indeholdes svovlsyren i et tilmeltet glas, der knuses v. hj. af en slagknap, kipning af beholderen el. lign. k egner sig især til slukning af mindre husid. o. lign.

kult (lat. *cultus* dyrkelse), ritualhandling, rels praktiske udtryk, hvortil myten svarer som åndeligt udtryk. Sin opr. plads og egl. bet. har k inden for de primitiv-antikke kulturer, hvert enkelt sted udformet i en række k-fester, der følger folkets arbejde i dets afgørende faser, såning, høst, tiden for jagt, for at drive kvæget på græsning osv. k-s plads er opr. hjem og arbejdssted, her ofte centraliseret om et helligsted, k består af handling (ritus) og ord (formel, evt. udvidet til k-hymne), der tilsammen er bøn, som i sig selv har virkning til at sætte de guddommelige kræfter i bevægelse. Psykisk er k-tilstanden en intensivering, hvor mennesker og guder gli-

der over i hinanden, idet guddomskraften er den menneskelige viljes og energis forlængelse, k-s motivindhold finder udtryk i et k-drama, oftest oplevet under den centrale handling: offer og offermåltid, ofte med tilknyttet drikkelag, en potensering af det alm. måltid, k kan kun udøves af folket, og dens hensigt er at skabe trivsel og fremtid for folket som helhed. - Inden for de senere individual. frelsesrel. bliver k midlet til det enkelte menneskes forløsning. De kultiske former lever dog kun videre i kraft af den antikke bet., de har haft, og som denne følelses svækkes, tenderer k mod at falde bort, el. blive et symbol for åndelige sandheder, som f. eks. det kultiske måltid, sakramentet, blev det inden for kristendommen.

kultdrama, det rel. motivindhold inden for kulten udtrykt i en dramatisk bevæget handling, der spilles dels imitativt, dels symbolsk og endelig opleves af de menneskelige deltagere uden ydre udformning. Inden for de primitiv-antikke kulturer er k-s tema gudernes kamp med døemnerne, som drages ind på skuepladsen for at besjeres. Inden for de senere frelsesrel. bliver temaet det enkelte menneskes frelse gnm. en udfrielse el. genfødsel til nyt, himmelsk liv.

kultgning, *egning m. fint smuldrende trækul, m. anv. af fiksativ til fastholdende af kulstoffet på papiret.

kultivator (lat.-eng. *cultivator* en, der dyrker), dybtgående harve med fjedrende tænder.

kultivæ're (lat. *cu*/tvs opdyrkning), dyrke; udvikle, forædle, civilisere.

kultryk, d. s. s. kulfotografi.

kultrådslampe, elektr. glødelampe med glødetråd af kul.

kult'u'r (*at.cultura* opdyrkning; dannelse), indbegrebet af de processer, hvorved mennesket omdanner naturfænomener. I alm. sprogbrug omfatter k alle de træk, hvoraf det menneskelige samfunds- og åndsliv kan siges at bestå. Når man taler om mere el. mindre kultiverede mennesker, vil man dermed i reglen blot angive, i hvor høj grad disse mennesker har del i det pågældende samfunds overklassekultur. Taler man om folk med højere el. lavere k, udtrykkes dermed i alm. blot i hvor høj grad det påg. folks k ligner den, der er ejendommelig for det 19. og 20. årh.s eur. og arner. samfund. - I *biol.* og *landbrug* anv. k især om plante- og bakterie-k.

kulturcenter, samling af kulturelle og sociale, kollektive institutioner - f. eks. forsamlingslokaler, bibliotek, fritidslokaler, børnehaver, vuggestue - som skal danne et *lokalt center*, i alm. for et bykvarter. I Danmark har interessen for k i de seneste år været stor, spec. i Kbh., hvor k er under dannelse el. forberedt for forsk. kvarterer: Bispebjerg, yalby m. fl. (Ill.).

kultu'rel' (af *kultur*), som vedrører kultur.
kulturfilm, ty. betegn. for dokumentarfilmen, inden denne tog direkte kunstnerisk sigte.

kulturfilosofi, læren om kulturens almene væsen og værdi, dens forudsætninger, mål og bevægende kræfter.

kulturgeografi, ofte anv. navn på antropogeografi.

kulturhistorie, videnskab, der udforsker de kulturer, om hvilke findes overlevering fra de forsk. tider og steder, k betjener sig af alle andre vidensk., men er i sin centrale form identisk med religionshist. Trangen til at beskæftige sig med menneskeheden hist. på en bredere basis end den dogmatisk-kristne opstod i d. 18. årh. Hensigten med k var at skabe forklaring på det fremmedartede menneskeliv, som den eur. kulturs ekspansion skabte berøring med, foruden på de hjemlige problemer. Man fandt den gnm. forenkling, der omsider fik en fast form i en kulturudviklingslære, hvor de enkelte kulturtyper ansuodes som trin. Denne lære spiller nu en aftagende rolle, idet en nyere betragtning ser de forsk. kulturer som jævnsidige udtryk, der følger hver deres originale veje. En

betydningsfuld skillelinie erkendes ml. på den ene side de såk. primitiv-antikke kulturer, der alle er formet over kollektivtvisen som struktur i samfund og psyke, og på den anden side de individualistiske kulturer (bl. a. hellenismen og vor egen tid). Hist. er kulturer af den første art forudsætning for den anden, og forholdet ml. dem hører til moderne k-s brændende problemer.

Kulturkampen, 1) konflikt ml. Bismarck og de katolske organisationer i Tyskl. 1871-ca. 78, skarpest i Preussen. Den kat. kirke nærede mistillid til det nye, protestantiske kejserrige; Bismarck så de kat. organisationer som dem, der snarest kunne true rigsheden. Anledn. til K blev strid om gammelkatolikernes stilling. Bismarck og preuss. kultusmin. Falk afsatte en række prælater, udviste jesuitterne, satte skoler og præsteuddannelse under kontrol, indførte tvungent borg. ægteskab. K rejste sejr katolsk modstand, og 1878, da Bismarck havde brug for kat. centrums stemmer, gik han »til Canossa« og tilbagekaldte efterh. en del af tvangsløvene, 2) antinazistisk da. tidsskrift, udg. 1935-40.

kulturkredslære, etnologisk forskningsmetode, der går ud fra, at kulturerne kan opdeles i kredse, der står under gensidig påvirkning i henseende til de ydre former. Sat i system af den ty. etnograf Fr. Gräbner (1877-1934) i *Methode der Ethnologie* (1911). Mods. kultur morfologi.

kulturlag, de lag som aflejres under menneskers bosættelser. Kan være indtil fl. m tykke og indeholder kasserede el. tabte ejendele.

kultur morfologi, af L. Frobenius indført betegn. f. etnol. forskningsmetode, der antager en kulturs udvikl. og ydre formforandringer for bestemt af »kultur-sjælen«. Mods. kulturkredslære.

kulturrace, *hudsdyr*, en race, der er dannet (forædlet) ved målbevidst avlsarbejde og udvalg.

'kultus (lat.), dyrkelse; i rel. bet. opr. d. s. kult.

kultusministeriet, uoff. betegn. for Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet 1848-1916.

kultveitte, forældet navn på kuldioksyd.

kultønde, gi. da. rummål = 176 potter (170,04 l).

'kulvert (eng.), et bygværk, som danner en åbning gnm. en vej- el. jernbanelæmning el. lign., således at forledninger m. m. kan føres tværs under læmningen.

ku'lør (fr.), 1) farve; farvestof; særpreg; ansigts- el. hudfarve; 2) en mørkebrun, lidt bitter vædske, fremst. ved opbedning af vand og rørsukker, glykoseel. stivelsesirup oftest under tilførsel af krystal-soda og ammoniumkarbonat; består hovedsagelig af karamel. Anv. til farvning af øl og sovs og til forfalskning af soja.

kulørte hæfter el. *kulørt litteratur*, moderne betegn. for spekulationslitt. for det bredeste publ., med vulgære erotiske skildringer og slagsmåls-scener som særligt speciale.

Kum, anden stavemåde for Qum.

Kumamoto [k'ulmamoto], jap. industriby på Midt-Kyushu; 213 000 indb. (1940). Omkr. K stor teavl.

ku'maner, tyrk. stamme i S-Rusland og Ungarn i 12.-13. årh.

Kumāra'sambhava [-ba-] (sanskrit: Kumāras oprindelse), episk digt af Kālidāsa om krigsguden Kārtikeyas oprindelse.

Ku'marila (omkr. 700 e. Kr.), den ind. mimāmsā-filos.s stifter.

kuma'ri'n (tupi-sprog *cumarie* tonkabønne), aromatisk stof, der udvindes af tonkabønner (ærteplanter fra S-Amer.); findes også i skovmærke, stenklover, græs m. m., hvori den karakteristiske duft dannes ved tørringen. Anv. i parfumer m. m. samt i medicinen.

ku'ma'rsyre, organisk syre, findes i visse planter (stenklover) og kan omdannes til kumarin.

Kumasi [ku:'māsi], hovedstad i Ashanti, Guldskystkolonien; ca. 45 000 indb.

'Kum'bell, **Kumbel**, Piet Heins pseud. som gruk-forfatter.

Kumla [k'uimlrt], sv. købstad (fra 1942), Närke; 8500 indb. (1949). Stor skotøjsfabrik.

Kumlien [-'li:n], *Akke* (1884-1949), sv. museumsmand og maler. Har som pædagog og udøvende kunstner afgørende bidraget til højnelse af sv. bogkunst.

ku'mo'l (lat. *cuminum* kommen) el. *isopropylbenzol*, kulbrinte, som bl. a. findes i petroleum.

'Kumo ålv, sv. navn på Kokemaenjoki, **Fini**.

kum'pa'n el. *kom'pa'n* (mlat. *companio*, egl: brødfælle), fyr, karl, rad.

'kumtese [*kumte* fra slav.], en sele til trædyr, hvor trækker overføres fra en halskrans el. et par læderpolstrede træstykker (stavsele), anbr. på hver sin side af dyrets hals.

kumulation (lat. *culatio* ophobning), *jur.*, 1) forening af fl. retssager enten ml. samme personer (objektiv k) el. således at fl. sagsøgere optræder sammen (subjektiv aktiv k) el. således at der gøres fl. selvstændige krav gældende mod forsk. sagsøgte (subjektiv passiv k); 2) fastsættelse af straffen for fl. forbrydelser, der foreligger til samtidig pådommelse, når samtlige forbrydelser medvirker ved udmålingen af straffen.

'kumulati'v (lat. *cumulareophobe*, forøge), ophobende; *med.*, k virkning, øget virkning ved fortsat brug af lægemiddel.

kumu'le're (lat.), ophobe, sammendynge. **kumulerede dobbeltbindinger**. I den org. kemi kaldes to dobbeltbindinger kumulerede, når de udgår fra samme kulstofatom.

'kumys, gæret drik fremstillet af hoppe-mælk hos tatarerne.

Kun, *Bela* (1886-1939), ung. kommunist, styrede Ung. marts-aug. 1919, søgte at gennemføre socialisering; slået af Rumænien. Derpå mest i Sovj.

Ku'naxa, oldtidshyg N f. Babylon, hvor prins Kyros 401 f. Kr. faldt mod kong Artaxerxes 2.

kundgørelse, højtidelig betegn. for bekendtgørelse.

Kundmann ['kunt-], *Karl* (1838-1919), østr. billedhugger. Skaber af *Schubertmonumentet* og *Grillparzer-mindesmærket* i Wien. I glyptoteket gipsafstøbning af *gravmonumentet over Theophilus Hansen*.

Kundskabens Træ, træ i Paradisets Have, hvis frugter menneskene ikke måtte nyde, fordi de derved kunne opnå guddommelighed.

'Kunersdorf, landsby nær Frankfurt a. d. Oder, hvor Frederik 2. af Preussen 12. 8. 1759 blev slået af østrigerne og russerne og mistede 7/8 af sin hær.

Kung Bjørns hog [hø:g], bronzealder-gravhøj ved Håga nær Uppsala, hvorfra rigt fund ved udgravning 1902-03: bronzesværd, fibula, ragekniv, knapper, alt med guldbelægning.

Kung-fu-tse ['khu:'fu:dzs] (latiniseret: *Con'fucius*) (557-479 f. Kr.), kin. filosof, statsmand og moralist. Mange skr. er tillagt K., men de fleste er blot redigeret af ham. Vigtigst er de 4 Shu, især *Lun-yii* (samtalerne), hvori udsagn af og om K. er samlede. K. fremhævede stærkt retfærdigheden, ligelighed i gengældelse af godt og ondt. Opstillede læren om »den gyldne midte«, at finde nøgen til vort moralske væsen og at være i harmoni med universet. Samfundet skal forbedres ved moralsk forbedring af menneskene ndefra. Dog lagde K. stor vægt på overholdelsen af de traditionelle ceremonier og pietet over for levende og døde autoriteter, ældre og overordnede. K-s indfl. på kinesernes liv har været umådelig.

'K'ung Hsiang-hsi ['k'ui xi'ari 'xi] (europæiseret: *H. H. Kung*) (f. 1881), kin. finansmand, politiker. G. m. søster til Chiang Kai-sheks hustru. Vicepremiermin. siden 1933, finansmin. 1933-38, 1944 chef for Central Bank of China; mødt med skarp kritik fra Kuo-min-tangs venstre fløj og kommunisterne, styrtet efter nederlagene nov. 1944.

'Kungliga biblioteket, Stlm.; Sveriges nationalbibl. (ca. 700 000 bd.).

'Kungliga te'atern, alm. kaldet *Operan*,

Sv.s nat. teater for opera og ballet i Stlm.; gi*. 1773 af Gustav 3., indtil 1888 forenet med Dramatiske teatern (Kungliga teatern). Nuv. bygn. opført 1891-98 af Axel Anderberg (1860-1937), indviet 1898; 1264 siddepladser.

Kungsbacka, sv. købstad (fra 1557) i N-Halland; 2800 indb. (1949).

Kungsholmen, 0 og bydel i Stockholm.

Kungsmarken, gi. overdrev 0 f. Lund, hvor der findes spor af tidl. opdyrkning, husgrunde og muligvis gravpladser fra oldtiden.

Kungsvor [-'6:r], sv. koping, S-Vastmanland; 3000 indb. (1948).

Kungälv, sv. købstad, S-Bohuslan, ved Gota ålv, N f. Goteborg, 3900 indb.

Kungdvl. Torvet og kirken

(1949). Fæstningsruinen Bohus. Hed opr. Kongahälla (da. Kongshelle). I 10.-12. årh. fl. gange mødested for de nord. konger.

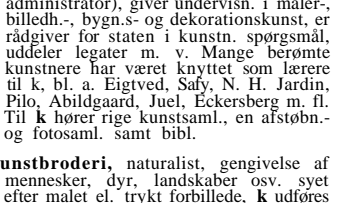
Kun-lun [k'hun lun] (*Kwen-lun*), 5-6000 m h. bjergkædesystem i Centralasien ved nordranden af Det Tibetanske Højland; ca. 3500 km l. og 1000 km br. Højeste punkt: 7860 m. Den nordøstl. del hedder Nan-shan, den østligste udløber Tsing-ling-shan.

Kun-ming [k'hun m'v] (tidl. *Yiin-nan*), hovedstad i prov. Yunnan i SV-Kina; ca. 200 000 indb. Endestation for bane til havnebyen Haiphong i Indokina og for Burma-vejen.

kunst (*nikunne*), i vid forstand: færdighed el. resultat af en sådan; i snævrere forstand: skabelse af kunstværker, d. v. s. genstande, som tilfredsstiller det æstetiske behov el. fremkalder æstetiske følelser.

kunstakademiet, Kbh., indviet 31.3. 1754; fik v. fundats af 28. 7. 1814 sit nuv. navn. Det Kgl. Akademi f. de Skønne Kunster; har til huse på Charlottenborg. Den første udstilling (salon) afholdtes 1769; fik først 1883 egen udst.-byggn.; k styres af Akad.-rådet (fra 1921 m. en administrator), giver undervisn. i maler-, billedh.-, bygn.-s og dekorationskunst, er rådgiver for staten i kunstn. spørgsmål, uddeler legater m. v. Mange berømte kunstnere har været knyttet som lærere til k. bl. a. Eigtvæd, Safy, N. H. Jardin, Pilo, Abildgaard, Juul, Eckersberg m. fl. Til k hører rige kunstsaml., en afstøbning og fotosaml. samt bibl.

kunstbroderi, naturalist, gengivelse af mennesker, dyr, landskaber osv. syet efter malet el. trykt forbillede, k udføres

Broget silke-kunstbroderi

m. tætliggende uligelange sting, der griber ind i hinanden, føjende sig efter formen. Teknikken kendes i sin bedste form fra gotikkens og renessancens kirke-tæstiler, kunstfejl, i *med.* betegn. for en af læger

under udøvelsen af deres kald begået alvorligere fejl af en sådan art, at lægen, der begår **k** kan blive dømt til at betale erstatning el. pådrage sig strafretligt ansvar.

kunstoffiber el. *kunstlaver*, kunstspindestoffer som f. eks. cellulod og acetatsilke (af cellulose), kaseinuld el. Lanital (af kasein), det japanske Silkool (af sojabønner); af lupinfrø har russerne fremst. et lign. produkt. Af fuldt syntetiske findes glas, Perlon og Nylon.

kunstofflyvning, enhver med flyvemaskine under førerens kontrol udført manøvre udover de, der foretages under normal flyvning. Mest kendt er loop, spinn og roll.

kunstofforeninger, foren, til fremme af kunst. »Kunstofforeningen« i Kbh. (stiftet 1825) afholder udst. bortlodder kunstværker og udsender monografier. Af andre da. **k** kan nævnes: Høyens »Selskab f. Nord. Kunst« (1847-91) »Foren. f. Nat. Kunst« (stiftet 1900) og »Foren. f. Ung Da. Kunst« (stiftet 1942).

kunstoffødning, fællesbetegn. for alle ikke i landbruget naturligt forekommende gødninger (handelsgødninger).

kunstharpiks, betegn. for højpolymere stoffer (formstoffer, plastics), der anv. inden for lakindustrien. De vigtigste typer er rene fenolharpikser (luft- el. ovenbrændte) og modificerede fenolharpikser (tilsat kolofonium el. ren abietinsyre samt glycerin el. lign.), urinstof- el. melaminharpikser (anv. til nitrocellulose- og ovenlak), alkydharpiks, der fremst. af en tobaksisk syre (i reglen ftalsyre el. maleinsyre), en polyvalent alkohol (glycerin, pentaerytrit, sorbit) samt fedtsyrer (linolie-, sojaolie- m. fl.); anv. såvel til oven- som til lufttørrende lakker. Endv. maleinharpikser (ved behandl. af kolofonium med maleinsyre og påfølgende frestrøring), der anv. til hvide lakfarver, sulfonamidharpikser (p-toluolsulfonamid og formalin), kumaronharpikser (fremkommet ved rensning af tjæredestillater med svovlsyre), der anv. til specielle lakker og endelig vinylharpikser, der er ret dyre og anv. til speciallakker (f. eks. til fødevareremballage).

kunsthistorie, videnskaben om bygnings- og billedkunstens, undertiden også kunsthåndværkets historie, udvikling og væsen. - Oldtidens bidrag til **k** er væsentlig teoretisk æstetik (Polykleitos, Platon) og monumentbeskrivelser (Plinius d. æ.s »Historia naturalis«, Pausanias' fremmedfører i Grækenl.) el. kombinationen deraf som Vitruvius' tekn.-æstetiske arkit.-værker. Næsten uden dyrkere i middelalderen genopstod **k** i Renæssancen i form af kunstnerbiografier (Ghiberti, Vasari), og denne genre dominerede, indtil J. J. Winckelmann m. »Geschichte der Kunst des Altertums« (1764) grundlagde den egl. **k**, den sammenlignende, periodeafgrænsende forskning, hvori stilhistorie træder i st. f. kunstnerhistorie. Omkr. midten af 19. årh. fastlægges **k** som fagvidenskab med en række sammenfattende fremstillinger af bl. a. Franz Kugler (1808-58), Lübke, Springer. I **k**'s nyere udvikling har to hovedretninger gjort sig gældende, en overvejende kulturhist. orienteret med Jacob Burckhardt som mest indflydelsesrig repræsentant og senere en formhist., repr. bl. a. af østrigeren Alois Riegl (1858-1905) og Wofflin. Bl. nord. forskere af **k** må fremhæves, i Danm. Høyen, J. Lange, Karl Madsen, E. Hannover, J. No. Jens Thiiis og Harry Fett og i Sv. J. Roosval, O. Sirén og R. Josephson.

kunsthøning består hovedsagelig af invertsukker; fremstilles ved hydrolyse af rørsukker; aromaen opnås ved essenser.

kunsthåndværk, håndværksmæssig fremstilling af brugsgenstande med kunstnerisk præg.

kunstige lemmer (proteser) fremstilles for helt el. delvis at erstatte tabet af et lem; kunstige ben opfylder bedst dette krav. Som kunstig arm er mest anv. en protese, der er forsynet med en kapsel, hvori kan skrues forsk. vægkøjt, alt efter anv. Efter 2. Verdenskrig er der atter

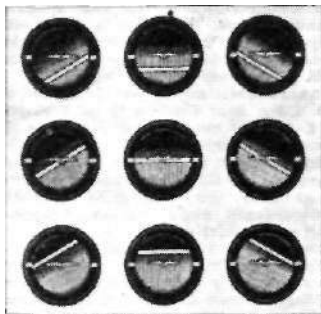
fremkommet talr. opfindelser på dette område, men problemet er langtfra løst. **kunstige perler**, *fiskeskællessens* eller *perleessens* fremstilles af skællene af hvilling, sild, sardiner m. m., der indeholder små mængder af det kvælstofholdige guanin, samt kalk og æggehvide-stoffer. Den sølvskinnende substans kan på forsk. måde isoleres og renses; anv. til overtræk på galanterivarer, især kunstige perler.

kunstig ernæring, ernæring, der indføres i den menneskelige organisme ad andre veje end gnm. munden, f. eks. ved indhældning gnm. endetarmen (ernærende klyster).

kunstige tænder. Som **k** benævnes både kunstige tandsæt (tandproteser) og de enkelte tænder af porcelæn el. andet materiale. De ældste kendte spor af protese-kunst hidrører fra 3.-6. årh. f. Kr. og er fundet i etruskiske, fønikiske og rom. grave. Disse tanderstætninger, bestod af menneske- el. dyretænder, sammenholdt af guldtråde. Det mod. kunstige tandsæt består af en plade, som dækker en del af tandkødet, og hvorpå de **k** er anbragt. Som basis anv. bl. a. guld, kautsjuk, celluloid, aluminium, i senere tid rustfrit stål og især paladon m. m. - Hvis en enkelt tand skal erstattes, sker dette for fortændernes vedkommende oftest v. en såk. jacketkrone el. en stiftand, for kindtændernes vedk. ofte v. en guldkrone. Hvis fl. tænder skal erstattes, kan man i visse tilf. for at undgå den aftagelige protese anbringe en bro. Protese-kunsten har i de senere år gjort store fremskridt, idet man har indført nye principper v. aftrykstagnog og forbedret artikulationen. De nye materialer spiller en stor rolle for protesernes anvendelighed og gør brugen af dem behageligere for patienten.

kunstige ædelstene, 1) imitationer af glas, keramik el. lign.; 2) doubletter med tynd skive ægte sten, resten glas; 3) syntetiske ædelsten.

kunstig horisont, 1) i astron. en vandret vædskeoverflade (i alm. en kviksølvoverflade), der benyttes ved astron. målinger af himmellegemernes højde. Vinklen ml. det direkte iagttagne og det i den **k** tilbagekastede lys er lig det dobbelte af højden

Kunstig horisont (flyvetekn.).

over horisonten. - 2) i flyvetekn. et instrument, der angiver flyvemaskinens langskibs og tværskibs bevægelser, og som erstatter de tidl. anv. hældnings- og krængningsvisere. **k** er et gyroinstrument. På den faste skala er indtegnet en flyvemaskine sæt bagfra; denne figurs stilling i forh. til »horisonten«, d. v. s. en med gyroen forbundet vandret viser, angiver, om maskinen flyver ligeud, stiger, glider el. krænger.

kunstig nyre, apparat til rensning af blodet ved svigtende nyrefunktion. Blodet strømmer fra en pulsårse hos patienten gnm. et rensningsapparat, hvori det ved dialyse befræs for giftige affaldsstoffer. Derefter vender blodet tilbage til en vene. **k** er nylig (1949) bragt i anv. i Danm., om dens virkning haves endnu ikke større erfaring.

kunstig radioaktivitet er radioaktivitet fremkaldt hos grundstoffer ved atomkerneomdannelser, hvorved der opstår ustabile isotoper, som omdannes under

strålingsudsendelse med bestemte halveringstider ligesom de naturlige radioaktive stoffer. **k** opdagedes 1934 af ægteparret F. Joliot og Irene Joliot-Curie ved at bombardere aluminium med α -partikler, hvorved der dannedes radioaktivt fosfor. Ved bestråling med α -partikler dannes atomkerner, der indeholder mange protoner i forhold til neutronerne, hvorfor radioaktiviteten består i udsendelse af positroner, men α -bestråling kan kun anv. ved lette grundstoffer, da frastødningen fra atomkernen ellers bliver for stor. Bedre er bestråling med neutroner, der ikke frastødes fra atomkerne, hvorfor de kan frembringe **k** for alle grundstoffer. Derved dannes en atomkerne med for mange neutroner i forhold til protonantallet, hvorfor radioaktiviteten består i elektronudsenderse (β -stråler). Desuden udsender kunstig radioaktivt stoffer γ -stråling, men ikke α -stråling. Der kendes f. t. ca. 350 kunstig radioaktive isotoper, **k** anv. i med. til bestråling af svulster samt ved biol. undersøgelser ved indikator-metoden. Efter realisationen af kædeprocessen ved fission rådes der nu over neutronkilder af uhyre intensitet, hvorved **k** kan frembringes i langt større mængde end hidtil, hvorfor der må forventes en stærk udvikling af de praktiske anv. af **k**.

kunstig sædoverføring, d. s. s. inseminering.

kunstigt hjerte, pumpe-system til gen-nemsknyling af isolerede organer el. vævskulturer. Blev bekendt ved cellefor- forskningskongressen i Kbh. 1936, mest vistnok fordi flyveren Charles Lindbergh var teknisk vejleder for den fr.-amer. fysiolog Alexis Carrel, s. m. hvem han konstr. **k**.

kunstig tåge, mil., camouflage, dannet ved udblæsning fra beholdere på jorden, fly el. skibe af visse stoffer, der fortætter luftens fugtighed.

kunstigt åndedræt kan udføres enten manuelt el. v. hj. af særlige apparater. Bl. de manuelle metoder nævnes Schafers metode (opkaldt efter den eng. fysiolog E. A. Sharpey-Schafers (1850-1935)) og Holger Nielsens metode. Begge uddytter det, forhold, at brystkassen efter en sammenpressning i retning bagfra-forfra (ud- ånding) passivt vil udvides igen (ind- ånding). Ved H. N.-metoden kommer til den sidste endv. en løftning af brystkassen gnm. træk i armene, hvorved ind- åndingen ydeligere kan øges. Af apparater til **k** er der angivet talr. lige fra simple anordninger som vippebåren, hvor- på patienten vippes frem og tilbage (Eve's metode) til de komplicerede såk. »kunstige lunger« el. »jernlunger«, der rytmisk ændrer trykket uden på patientens brystkasse el. den såk. pullmotor, der blæser og suger luft ind og ud ad luft- vejene. **k** indgår som normalt led i den moderne bedøvelses-teknik. (III. se Første Hjælp).

kunstindustri, industriel fremstilling af brugsgenstande med kunstnerisk præg. **Kunstindustri, Nyt Tidsskrift for**, da. tidsskr., grl. 1928. Bringer art. om kunst- industri, spec. møbler og brugsting samt boligindretning.

Kunstindustrimuseum, Det Danske, stiftet 1890, fra 1894 i mus.-bygn. på Rådhuspladsen, fra 1924 til huse i det tidl. Frederiks Hospital i Bredgade, åbnet efter ombygning. 1926. Museet ejer kunstindustr. saml. fra eur. middelalder til vore dage samt mindre udenl. saml. I 1946 modtog **k** som gave ORS Davids samlinger, omfattende nord. og fremmed kunsthåndværk (ca. 2000 nr.) samt ejendommen Kronprinsessegade 30. **k**'s direktører: 1893-1905 Pietro Krohn, 1906-22 Emil Hannover, 1923-19 Vilh. Slo- mann, fra 1949 Erik Zahle.

kunstindustriskoler, fagskoler til ud- dannelsen i kunstindustriens forsk. grene som tekstil-, keramik-, grafik-, snedkeri, guld- og sølvfagene. Det kvindelige kunst- håndværk dyrkes af Selskabet for Hånd- arbejdedts Fremme.

kunstammer, betegn. for samlinger af kunstgenstande og rariteter, der navnlig i 17. årh. oprettedes bl. a. af de fl. eur.

fyрster. Det Kgl. K i Kbh. blev grl. af Fred. 3., fik fra 1680 plads i en dertil (og til Det Kgl. Bibliotek) nyopført bygn. (nu Rigsarkivet) og indeholdt naturhist. og etnografiske genstande, malerier, antikviteter og mønter; dets samlinger fordeltes fra 1821 på nye vidensk. ordnede museer.

kunstlæder, billige lædererstatninger el. imitationer, kan fremstilles af mange forsk. stoffer, f. eks. vævede stoffer imprægnerede med fernis, kautsjuk el. polyvinylchlorid. Endvidere af malet læderaffald, vegetabilsk el. mineraliske taver med viskose, harpiks el. olie som bindemiddel. Ved tilsætning af et farvestof og indpresning af kunstig narv opnås lighed med ægte læder.

kunstmarmor fremstilles f. eks. af stukpigs udrørt i limvand til en sejt dejg og tilsat faVestof og vandglas. Ved mangelfuld sammenfletning af forsk. farvede dejklumper fås en mørtel med farvestriber, der ligner marmors årer. Også magnesiacementmørtel bruges, k kan anv. som mørtel på gulve og vægge el. støbes mod glas.

kunstmuseet, i dagl. tale d. s. s. Statens Mus. f. Kunst.

Kunsternes Efterårsudstilling, da. udstillingssammenslutning, opr. af lægger af Charlottenborgs Forårsudst.; fra ca. 1914 tumleplads for ung kunst, der udvælges af en kyndig og liberal censur; til huse i »Den Frie Udst.«, der overtog den økon. garanti for udst.

kunstnerret. Lov af 26. 4. 1933 om forfatterret og kunstnerret fastslår som hovedregel, at kunstneren har udelukkende ret til at offentliggøre sit originale kunstværk samt gengivelser deraf. Denne eneret varer indtil 50 år efter udløbet af det år, i hvilket han er død. Så længe en kunstner ikke ved at udbyde sit værk til salg ved offentlig at udstille det el. på anden måde har tilkendegivet, at han betragter det som fuldført og bestemt til offentliggørelse, kan hans kreditorer ikke i hans levende live ved retsforfølgning erhverve ret til at bortsælge det.

Kunsterteater, Moskvas, det af K. Stanislavskij og Vladimir Nemirovitj-Dantjenko (1858-1936) i 1898 stiftede teater i Moskva. Vandt v. Stanislavskijs indsats som regissør og skuespiller internat. ry gnm. fremragende naturalist, teaterkunst. Repr. senere symbolist, stiliserende teater. Gæstespil i Fur og Arner. 1922-26; Dagmarteatret i Kbh. 1922.

kunstd, vilkårligt dannede, faglige termi- neri som f. eks. de af Ørsted dannede ord ilt og brint.

kunstsilke, erstatning for natursilke, er en kontinuerlig ad kern. vev fremstillet spindetave (tråd) samt de deraf fremstillede garner og stoffer. Viskose-k (I. patent i Engl. 1892) har i lang tid været den vigtigste k. Den fremstilles af spec. træcellulose, der behandles med natronlud og svovlulstof; herved fås *cellulosexantogen*, der opløst i natronlud giver spindeopløsningen, »viskose«. Denne pumpes gnm. en spindebruse (se

ned i et fældebad, en vandig opløsning af svovlsyre, natriumsulfat, zinksulfat etc. hvorved k-trådene (filamenterne) fremkommer ved koagulering i form af regeneret cellulose (hydratcellulose). Spindebrusen er af glas, tantal, guld-el. platinlegeringer og har indtil 3000 fine gennemboringer (0,06-0,1 mm i diameter). Af sådanne spindesteder kan der være f. eks. 200 i en spindemaskine. Trådbunterne føres under strækning (hvorved de bliver stærkere) enten om hurtigt roterende spøler el. ned i små centrifuger, hvorved de samtidig snoes. De passerer derefter forsk. bade (afsvovling, blegning, avivering), der frembringer glans og blødhed; det hele kan foretages kontinuerligt. På lign. måde fås kobbersilke og acetatsilke. Viskose-k har en stærk glans, men kan materes f. eks. ved at spindeopløsningen indeholder titanoksyd. Ved farvning forholder den sig i det væsentlige som bomuld, men tåber i modsætning til denne en del i styrke i våd tilstand; ved behandling med f. eks. kunstharpiks kan den farves s. m. uld (rayolanda). Ved stærk strækning af acetatsilke under spindingen og påfølgende delvis forsæbning med alkalier, under gendannelse af cellulose, fås en meget stærk k (fortsæt).

Vigtigste producenter 1948:

USA	388 800 t (1937: 145 200 t)
Storbritannien	67 200 t
Frankrig	44 000 t
Tyskl. (: russ zone)	30 000 t
Japan	16 200 t (1937: 152 400 t)
Holl. Indien.	15 600 t
Italien (1942)	60 000 t

kunstsprog, d. s. s. hjælpesprog.

kunststoffer, *lek.*, en hyppigst anv. betegn. for formstoffer.

kunstteori, systematisk udredning af en kunststarts el. kunstretningens regler og love.

kunstrykpapir, finere trykpapir med en tæt, glat overflade, særlig egnet for autotypitryk. Kaldes også naturk i mods. til krideret k.

kunsttørring. Da lufttørring af lucerne- og græsmerkens afgrøder ofte er forbundet med et betydeligt tab i foderværdi, har man bygget tørtæpperapparater af meget forsk. størrelse og konstruktion. Der arbejdes sædvanlig med temp. på 80-100° C og en tørretid på 15-60 min. - i nogle tørtæpperapparater arbejdes med ca. 1000° C. Da omkostningerne ved k er meget store, benyttes k kun til værdifulde lucerneafgrøder, der kan sælges som lucernemel.

kunstd er syntetisk uld fremst. af kasein, se *kaseinuld*; undertiden brugt som betegn. for kradsuld.

kunstvanding, se vandingenslæg.

Kunzen f'kon'san], Friedrich Ludwig Emiliius (1761-1817), da. komponist f. i Lubeck. 1784 til Kbh. Deb. 1789 med operaen *Holger Danske*. 1789-95 kapelmester i Berlin, Frankfurt a. M. og Praha. 1795 til Det Kgl. Teater (Kbh.) som kapelmester. Komp. bl. a. operaerne *Erik Ejegod* (1798) og *Eropolis* (1803), syngestykker, korværker, symfoni i g-mol m. v.

kunzit [-'tsit] (efter den arner, ædelstens- ekspert G. F. Kunz (1856-1932)), klar violet varietet af spodumen, smykkesten fra Californien og Madagaskar.

Kuo-min-tang [g'wo'min'do'j] (kin: nationale folkeparti), kin. parti, grl. 1905 af Sun Yat-sen som revolutionært demokratisk republikanerparti; gennemførte revolutionen 1911-12; genskåbt fra 1917 af Sun Yat-sen til kamp mod Yiian Shih-Kais autoritære styre. Ledende i S-Kina, i 1920erne under ledelse af Chiang Kai-shek; tog 1927 afstand fra kommunismen. Ivrig for afskaffelse af fremmede magters privilegier i Kina, i 1930erne i kamp mod Japan; samtidig i blodig krig m. di kin. kommunister. Søgte efter 1945 at tage eneledelsen i Kina, led 1948-49 svære nederlag mod kommunisterne.

Kuopio fkuopia], l]fi. len, omfatter østl. del af søplateauet; 42 980 km², 454 000 indb. (1947). 3 købstæder: K. Joensuu, lissalmi. 2) Hovedstad smst. på en halvø i søen Kallavesi; 30 000 fitalende indb.

(1947). Domkirke. Fabrikation af garnruller. Bet. handel. Grl. 1782.

kup (fr. *coup* slag, stød), pludselig og resolu- lid udført dristig handling.

kupé [-'pe'] (fr. *coupé*, egl: overskåret, forkortet), 1) lille lukket vogn m. eet sæde foruden kuskasædet; 2)afd. af jernbævn.

ku'pe'ret (fr. *couper* afskære), ujævnt (bakket, dalfuld) land.

ku'pe'ring (fr. *couper* afskære), 1) *vand- bygn.*, afskæring af et sideløb fra et hovedvandløb, k udføres v. hj, af en dæmning, som også kaldes k. - 2) *vel.*, bort- operation af de sidste halehvirvler på heste og hunde, undertiden også af et stykke af ørene hos hundene. Høst hesten foretages jævnlig k af halen for at give dyret en elegant haleføring. Man berøver derved dyret dets værn mod insekter, hvorfor k er forbudt i fl. lande.

Kupe(t)zkj [ku'pætski], *Johann* (1667-1740), østr. maler. Elev af Caravaggio. Hof- og borgerportrætter, hist.- og genre- malerier.

kupévogn, jernbævn med kupeer, som optager vognens hele bredde og som har indgang til hver enkelt kupe udefra fra begge sider af vognen.

ku'plet (fr. *couplet*, af lat. *copula* bånd), egl: to verslinier, forbundet ved rim, i nyere tid betegn. for pointeret vittige viser i operetter, revuer o. l. Opr. i poesi og musik forb. af 2 parallelle rytmiske satsler.

ku'po'lovn (eng. *cupola* kuppel; en k var opr. forsynet med en kuppel over skorstenen), skaktformet smelteovn for metal, især støbejern, m. en jernkappe udført m. ildfaste sten. Foroven påsættes metal, cinders og tilslag, der efterhånden synker ned i forbrændingszonen noget over ovenbunden, hvor blæsten tilledes gnm. blæståbninger, såk. tvirer. Det smeltede metal opsamles i bunden af oven el. i en særlig forherd og tappes ud gnm. et taphul, der lukkes m. en lerprop. Den dannede slagge samler sig over metallet og kan ved lejlighed tappes ud gnm. et særligt slaggehul.

kupon [-'po:ʔ] (fr., af *couper* afskære), afskåret, afklippet stykke; 1) i klædehandel: afklippet stykke af en tøjrulle, tilstrækkelig til en herrehabit el. en damekjole; 2) stykke af blanket, der kan af- rives; spec. rente- el. udbyttebevis på obligationer og aktier.

kuppel (mlat. *cupula*, formindskelsesord til lat. *cupa* tønde), en som regel halv- kugleformet overdækning af cirkulære, polygonale og kvadratiske rum, kendt fra klassisk arkit. Allerede rom. bygn. (Pantheon) har øverst i k en rund lys- åbning; på et senere stilttrin hæver k sig over en gennembrudt tambour og krones af en lanterne. Den oldkristelige kirke overtog k-konstruktionen fra romerne, og

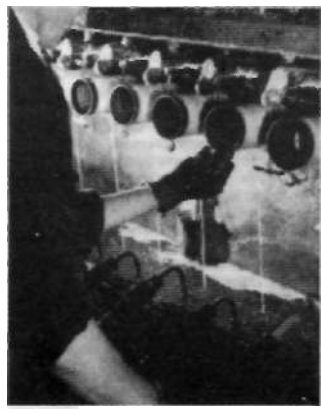

Kuppel og hjelmhvælving med kapper.

dens blomstringssted i byzantinsk og romansk tid er S-Eur. og den nære Orient (i V-Eur. kommer k fortrinnsvis til anv. ved baptisterier og gravkirker; halvkup- pelhvælvy er alm. over apsisbygninger). I gotikken er k næsten båndlignende i renæssance- og baroktiden opnår den atter en vældig blomstring, inspireret af Peterskirken i Rom (Michelangelo) og domen i Firenze (Brunelleschi). Løgg-sk om kendes fra Orienten og den gr.-kat. kirke, er udviklet i muhamedansk arkit.

kuppelgrav, rundt gravkammer m. såk. falk hvælving af fremragende sten. De ældste k (3. årtus. f. Kr.) kendt fra Ægypten, Libyen, Kreta. Derfra t. Spanien og V-Eur. I Grækenl. atter eks. fra 14. årh. (især i Mykene). Denne type i efter-my- kensk tid udbredt over hele det ægeiske område og i I. tal. (S-Ital., Sicilien, Etru- rien), k fra hist. tid på Krim. (111: sp. 2578 f. n.).

kuppelkonstruktion. Mens det bærende og rumbegrænsende element i en kuppel-

»Spinding» af viskoses ilke.

hvelving udgør et sammenhængende hele, forstås ved k kun det bærende skelet, der kan udføres af radialt stillede gitterdragere (af jern el. træ) el. som en ribbekonstruktion (af jern, træ el. jernbeton), hvor ribberne forbindes af vandrette ringe. (Se også skalkonstruktion).

kupri- (lat. *cuprum* kobber), kobber-
•kupriacetat' [-s-], eddikesyrens kobbersalt, danner mørkegrønne krystaller, indgår i fl. farvepigmenter (spanskgrønt, schweinfurtergrønt) og i sprøjtevædsker til gartneriet.

'kupriarsenit el. *surt* k, arsensyrlings kobbersalt, Scheeles grønt, anv. som farvepigment og som dobbeltsalt med kupriacetat (schweinfurtergrønt) som farve og til skadedrybekæmpelse. Meget giftigt.

1 kuprikarbonat', $CuCO_3$, kendes ikke som sådan, men kun i forb. med vekslede mængder kuprihydroksyd (basisk k), og forekommer således i naturen som ir, malakit og kobberlasur.

1 kupri kl or id, $CuCl_2 \cdot 2H_2O$, grønne krystaller, anv. som bejds og som desinfektionsmiddel.

Ku'prin, *Aleksandr* (1870-1938), russ. naturalistisk romanforf. med emner fra bordel- og militærliv. *Jamasumpen* (1905, da. 1947).

'kuprioksyd', CuO , (sort) kobberilte el. *kobberhammerskel*, sort pulver, som fås ved glødning af kobber (som kun omdannes overfladisk i luften) el. forsk. kobbersalte. Anv. i den kem. analyse samt til farvning af glas o. l.

'kuprisulfat', $CuSO_4 \cdot 5H_2O$, *kobbersulfat*, *svovlsyrens kobbersalt*, *kobbertitrol*, *blåsten*. Findes i naturen. Kan fremstilles af kobber el. kobbersalte og svovlsyre. Blå krystaller, som er letopløselige i vand. Anv. i farveriet, i gartneriets sprøjtevædsker (f. eks. bordeauxvædske), til fremst. af andre kobberforb., i galvanoplastikken, til trækonservering m. m.

kuprit, rød kobbermalm.
'kupritetrammi'nforbindinger, kobberammoniakkomplekser, intensivt mørkeblå, letopløselige komplekse forb., som dannes ved tilføjelse af ammoniak til kuprisaltopløsninger. I vandig opløsning kan disse k opløse cellulose, som kan genudfældes med syrer; således anv. i kunststikkeindustrien.

'kuprooksyd', Cu_2O , *kobberforiite*, *rød kobberilte*, *kobberoksydul*, findes i naturen som rød kobbermalm. Forsk. kern. anv.

kur (lat. *cura* omsorg), sygebehandling; helbredelsesmåde.

kur (fr. *cour* gård, hof), audiens hos kongen v. fødselsdag el. årsskifte; galant hyldest (især over for kvinde).

Ku'ra, flod i Sovj. fra Det Tyrk. Armenien gnm. Tbilisi til Kaspihavet S f. Baku; 1300 km l. vandings- og kraftanlæg.

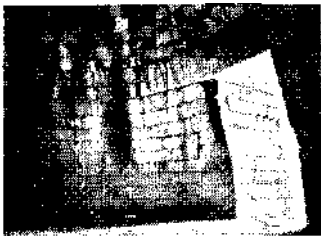
kurage [-'ro:j3] (fr. *courage*), mod.

ku'ran't (fr. *courant*, af *courir* løbe), løbende, gangbar; gengs.

Kurantbanken, Danm.s ældste bank, grl. i Kbh. 1736 som privat seddelbank. Overtoges af staten 1773; afløstes 1813 af Rigskbanken.

kurantdaler, for 1813 betegnes for daler i mønt (6 mark el. 96 skilling), 7/8 af speciedaleren.

kurantmønt, tidl. da., nordty. og holl. betegn. for større sølvmønter. I Danm. indførtes 1695 den hamburgerske (lybske) kurantfod (sølvfod). 1736 oprettedes Kurantbanken, hvis sedler i beg. var indløselige i k. Kurantregningens opgaves ved statsbankerotten 1813.

Det indre af en kuppelgrav i Mykene.

ku'rare (tupi-sprog *urary* den, det rammer, falder), syd-amer. pilegift, af indianerne anv. i jagt og krig; fremstilles af planter (strychnos-arter); lammer muskulaturen, i større doser åndedrætsorganerne; tidl. anv. i med. mod stivkrampe og strykninforgiftning, endnu undertiden hjælpemiddel ved narkose for at fremme afslapningen af musklerne.

kura'ri'n, det virksomste alkaloid i giftstoffet kurare.

kura'te'l, retlig ordning bestående i, at en sæk. kurator optræder i st. f. el. ved siden af det retssubjekt, der forpligtes el. berettiges, f. eks. ved en stiftelse el. i ældre ret m. h. t. personer ml. 18 og 25 år.

ku'rator (lat., *afcurare* drage omsorg for), 1) den, der udfører kuratel; 2) den af kreditorerne i et konkursbo valgte bestyrer af boet. Kan også forekomme i dødsboer; 3) lederen af universitetskvæsturen.

'kur'der, europidit folk med nordvestiransk sprog, opr. i Kurdistan, herfra udbredt over større dele af Iran og Armenien. Muhamedanere, tidligere færenomader, nu i stigende grad bofaste agerbrugere.

'kur'disk sprog hører til den nordvestiranske gren af de iranske sprog og falder i mange dialekter. Den skrevne litt. består hovedsagelig i overs. fra pers.; derimod findes en rig mundtlig folkelit. og eventyr, fortællinger og sange.

Kurdistan (pers. [korde'sto:n el. -'stu:n]), tyrk. *Kirdi'stan*, højland S f. Armenien i Tyrk., Iraq og Iran; overvejende bebøet af kurder.

Kure [kuræ], jap. industriby på SV-Honshu; 276 000 indb. (1940). Til 1945 jap. krigshavn. Værfter.

'Kurek, *Jan* (f. 1904), po. romanforfatter, som i sit hovedværk *Spansk Syge i Naprawa* (1934) skildrede de elendige forhold i den po. landsby.

ku're'r (ty., af fr. *courrier* løber), ilbud; oft. sendebud.

ku're're (lat. *curare* drage omsorg for), helbrede; fjerne mangler ved.

kurfyrstehat, en purpurfarvet hue med hermelinopslag, senere overhøvelvet med otte perlebesatte bøjler.

'kur'fyrster (ty. *Kur* valg), de ty. fyrster, der deltog i kongevalget. Fra 1272 7 k: arkebisperne af Koln, Mainz og Trier og fyrsterne af Böhmen, Pfalz, Brandenburg og Sachsen. 1623 trådte Bayern til, 1692 Hannover og 1803 Hessen-Kassel. k forsvandt med kejserdømmets ophævelse 1806.

kur'gan (russ., af tyrk. *kurgan* fæstning), betegn. f. gravhøje i SØ-Eur., dækkende stenklister el. trækamre, ofte med meget rige fund.

Kur'gan, by i RSFSR, Sovj., i Sibirien, hvor Den Transsibiriske Bane krydser Tobol; 53 000 indb. (1939). Konservfabrikker og møller.

'Kuria-Muria Øerne, arab. *Djazîr Bin Ghalfân*, brit. øgruppe i Det Arab. Hav ud for Oman; 76 km².

'kur'rie (lat. *curia*), 1) hver en af de 30 k, hvori d. rom. befolk. slægtsvis var inddeelt, k-inddelingen lå til grund for folkefors. *comitia curiata*. 2) Senatsbygningen i Rom. 3) I middelalderen et fyrstehof, spec. pavehoffet.

Ku'ri'lerne, jap. *Chi-shima*, ca. 1000 km l. sovj. ørække i Stillehavet 0 f. Sibirien ml., Kamtjatka og Sahalin; ca. 16 000 km²; ca. 13 000 indb. Vulkanøer med sne fra sept. til juni og tåge i sommermånederne. Fiskeri og jagt er hovederhverv. Jap. til 1945, derefter sovj.

kuriosite't (lat. *curiositas* nysgerrighed), sjældenhed; ting, der er løjrlig el. pudsig; *kuri'osum*, d. s. s. mærkværdighed; *kuri'osus*, besynderlig, snurrig.

Kurische Nehrung ['ku:ri:33 'ne:run], russ. *Polostrov Kuronskij*, tange, der adskiller strandsøen Kurisches Haff fra Østersøen.

Kurisches Haff ['ku:ri:l3s 'hof], russ. *Zaliv Kuronskij*, strandsø i Sovj., ved Østersøens S-kyst N f. det tidl. Østpreussen.

kurkuma (arab.) ('*Curcuma longa*), da. gurkumeja, art af ingefærflam, fra trop. Asien og Afr. I dens rodstok findes et

gult farvende stof, kurku'mi'n el. 'kurkumagult, deri kemien anv. som syrebaser-indikator, især som kurkuma-el. reagenspapir. Kurkumin er gul i sur, brun i basisk opløsning. Anv. fortrinnsvis p. gr. af farven i carry.

'Ku'rland, lett. *Kurzeme* ['kurzæmæ], landskab i V-Letland. Hovedby: Liepāja. Opkaldt efter det g. baltiske folk kurerne. I 13. årh. under ty. ridderorden. 1561 protestantisk herfugdomme under po. overhøjhed; 1795 russ.; 1918 til Letland, Ty. styrker holdt under 2. Verdenskrig dele af K besat til kapitulationen maj 1945.

Kuro'patkin [-ra-], *Aleksej* (1848-1925), russ. general. Reorganiserede som krigsmin. 1898-1905 hæren m. henblik på en krig i Østen. Øverstkommand. mod Jap. 1904 til nederlaget ved Mukden 1905; deltog i 1. Verdenskrig.

Kuro Shio [-J-] (jap. den sorte strøm), varm strøm i Stillehavet. Opstår 0 f. Filipinerne. hvor passatdriften bøjer mod NØ langs Japans kyst, følger 45° n. br. mod 0 til N-Amer., deler sig her mod S og N.

kurs (lat. *cursor* løb), 1) søv., retning, hvor et skib kommer frem; vinklen ml. skibs langskibs midterlinje og N-S linien angivet i grader el. streger. - 2) økon., prisen på værdipapirer og pengesorter, k på udeln. pengesorter kaldes valutakurs, k på værdipapirer noteres sædvl. i % af papirets pålydende værdi, en k på 100 af vedes da parikurs, k-s højde afhænger af vedk. papirs afkast i forh. til den alm. rentefod, af dets sikkerhed og evt. af forventet tilbagebetaling (obligationsudtrækning).

kur'se're (lat. *currare* løbe frem og tilbage), være i omløb.

kursgyro, flyveinstrument, v. hj. af hvilket man på en kompasrose kan kontrollere en flyvemaskines kurs el. dens kursændringer, k er et gyroinstrument og en videregudvikling af drejningsviseren.

kur'si'vskrift (mlat. *cursviva* løbende), 1) i håndskrifter oldtidens alm. brugte skrift, hvoraf middelalderens skrifttyper udviklede sig; 2) bogtryk skrift med hældning mod skriveretningen, der ofte bruges til udhævelse af bestemte ord el. sætninger. Opr. fremstillet som efterligning af håndskrifter. Eks: *cursviva*.

Kursk, by i RSFSR, Sovj. N f. Harkov; 120 000 indb. (1939). Jernbane centrum med stor industri (bl. a. sukker). Nær K store udundnyede jernlejer.

kur smed, d. s. s. fæsned.

kur'so'risk (lat. *cursor* løber), flygtig (gennemlæst); mods. statarisk.

kursregulering, bevidst påvirkning af obligations-, aktie- el. valutakurser, i alm. fra statens side.

kursstabilitet, v. flyvemaskiner d. s. s. retningsstabilitet.

kursus (lat., egl: løb, deraf senere: læregang), 1) sammenhængende undervisning i eet el. fl. fag, f. eks. til en eksamen, 2) underv. tiden for et k, 3) anstalten, hvor l. gives.

kursvogn, gennemgående jernbanevogn.
Kurt, *Hans* (f. 1909), da. (operette-)skuespiller (tenorbariton). Deb. 1929 på Folketeatret, senere v. Dagmartheatret, fra 1938 v. Nørrebro Teater i et stort internat. operetterepertoire i et yderst populært samspil med Else Marie Hansen. Filmdebut 1932.

kurtagte [-'ta:Ja] (fr. *courtage*), vederlag til mæglere, vekselere o. a. for deres medvirkning v. forretningers afslutning.

kur'tine (fr. *courtine*, egl: forhæng), opr. fæstnings hovedvold; senere især voldstykke ml. to bastioner.

kurti'sane (fr. *courtsane* hofdame), elegant demimonde.

kurti'se're (fr. *courtiser* af *cour* hof), optræde galant over for dame, gøre kur til.
kurtoise [-'to:si'] (fr. *courtisane*, af *cour* hof), belevet optræden over for dame.

ku'ru'lijk stol (lat. *sella curulis* vognstol), en elfenben-indlagt embedsstol for højere rom. embedsmænd.

Kurusu, *Saburo* (f. 1886), jap. diplomat. Ambass. i Tyskl. 1939-40, underskrev tremagtspagten; sendt til USA nov. 1941

kvadratmål, flademål; f. eks. 1 ar = 100 m².

kvadratrod af et positivt tal *a* er et tal, som opløftet til 2. potens_giver *a*; det

betegnes ved \sqrt{a} el. $\sqrt[4]{a}$, eftersom det er positivt el. negativt.

kvadrattal, de tal, der fremkommer, når man opløfter de hele tal til 2. potens.

kvadratu'r (lat. *quadrare* gøre firkantet), 1) *astron.*, en længdeforskel på 90° fra solen til et himmellegeme (jfr. aspekter); 2) *mat.*, bestemmelse af en figur's areal.

kvadre're (lat. *quadrare* gøre firkantet), *mat.*, opløfte en størrelse til 2. potens.

kvadri- (lat. *quadrum* firkant), fire gange; bestående af fire; hver fjerde.

kvadrille [-drija] (fr. *quadrille*, af lat. *quadrum* firkant), selskabsdans udført af fl. par - fra 2 til 8 - opstillet over for hinanden i rækker el. firkanter, ofte med mange ture og variationer, populær i 19. årh.s baller.

kvadrill'io'n (*kvadri-* + *million*), en million af 4. potens, en mill. trillioner, 10¹². I Frankr. og USA d. s. s. 10⁹.

kvad'ro'n (eng. *quadroom*), d.s.s. kvarteron.

kvadru'peder, (lat. *quadripes* firføddet), forældet fællesbetegn. f. pattedyr, krybdyr og padder.

Kwajalein [k'wo:d3a:læin], største atol bl. Marshall Øerne.

kvaksalver (ældre da. (fra holl.) *kvakke* kludre + ty. *Salber* person, der sælger salver), person, der virker som læge uden at have autorisation som sådan. Kvak-salveri straffes med bøde el. hæfte; i visse tilf. m. fængsel indtil 1 år.

Kvalbø, da. navn på Hvalbøur.

kvalificer [-i'se-] (lat. *qualis* af hvad art + *ficere*), betegne; gøre skikket el. for-tjent til, kvalifi'c'et, egnet el. for-tjent, med de nødv. forudsætninger; **k** majoritet, flertal med et nærmere be-stemt antal stemmer; **k** straf, skærpet straf.

kvalificeret dødsstraf, dødsstraf, hvis fuldbyrdelse er særlig pinefuld el. af-skrækkende (f. eks. ved forudgående af-lysnings af den ene hånd, levende ad-brækning e. l.). Anv. i stor udstrækning i ældre strafferet. Indtil 1833 forekom i da. ret en k, hvorved forbyrderen skulle raddrækkes fra nedan af og uden næde-stød lægges på støjle.

kvalificeret forbyrdelse, forbyrdelse, som straffes strengere end forbyrdelsen i dens typiske form.

kvalificeret tilståelse, indrømmelse m. visse forhold.

kvalifikation (nylat.), egnethed.

'kvalitati'v (lat. *qualis* hvordan), m. h. t. egenskab (kvalitet); anv. i *biol.*, om forskelle af artsmæssig natur, f. eks. rød mods. hvid, ru mods. glat. Egenskaber af denne art nedrives ofte efter simple mendelske love.

kvaliti't'et (lat. *qualitas*, af *qualis* hvordan), 1) den særlige ejendommelighed, hvorved en egenskab adskiller sig fra andre; 2) i logikken: udgangs bekræftende el. be-nægtende karakter.

kvalitets vægt, vægten af 1 hl kor i kg. Jo højere vægt pr. hl, desto bedre anses kvaliteten at være. Tidl. benyttedes i Danm. i rgl. holl. vægt som k.

kvalkved el. *ulfsvøn* (*Viburnum opulus*), art af gedebladfam. Busk el. lille træ med modsatte 3-5 lappede blade og stor, skærmagtig blomsterstand af i reglen hvide blomster med store gule rand-blomster; findes i skove og hegn. I haver dyrkes en afart, snebolle.

Kvalkved.

kvalm (sideform til *kvalm* lummerluft), fornemmelse af utilpashed, oftest med relation til fordøjelsesvirksomheden. **k** er symptom ved talr. sygdomme og ved forgiftninger; ofte forløber for opkastninger, **k** kan også være nervøst betinget, herhen må antagelig også **k** hos gravide kvinder regnes.

Kvalø(a) [t'kv<ldi(u)], fl. no. øer, bl. a. 1) i Finnmark; 329 km²; 4153 indb.

(1946); på V-siden ligger Hammerfest; 2) i Troms, N f. Tromsø; 85 km²; ca. 150 indb. (1946); 3) i Troms lige V f. Tromsø; 735 km²; 3283 indb. (1946).

kv'a'n (*Archan'gelica lito'ralis*), en 1-2 m h. skærmpilante med hvide blomster og meget oplæste bladskeuder. Gl. læge- og nytteplante; i Danm. hist. og her vildtvoksende ved bredden af ær og bække.

kwan [kan], jap. vægt = 3,75 kg. Kwang-si [gwaw-si], prov. i S-Kina omkr. floden Si-kiang; 218 000 km²; 14,9 mill. indb. Hovedstad: Nan-ning (Yung-ning).

Kwang-tung [gwan duf], prov. i SØ-Kina omkr. Si-kiangs munding; 221 000 km²; 32,3 mill. indb. Hovedstad: Canton. Øen Hai-nan hører til **K**.

'Kwannon (jap. af kin. *Kuan-Yin*), d.s.s. Kuan-Yin.

kvant el. *kvantum* (i sammensætninger kvante-, af lat. *quantum* hvor meget), fys., den mindste mængde, hvori elektromagnetisk stråleenergi kan omsættes med stof.

kvantebiologi, d. v. s. kvanteteoriens anv. på biol. problemer. De fra hverdagslivet kendte fysiske love, der redegør for store legemers opførsel, kan som bekendt ikke opretholdes i atomernes og molekylernes mikrowerden, idet et enkelt molekylel. et om overfor en given ydre påvirkning reagerer tilfældigt, således at man på forhånd ikke kan afgøre, hvilke af de på forhånd givne muligheder der faktisk finder sted, men kun kan angive de sandsynligheder, hvormed disse muligheder kan realiseres. Da levende organismer grundet på den vidtgående differentiering i livsvigtige væv ofte er afhængige af enkelte molekylers reaktioner, har det i fl. tilf. vist sig nødv. at benytte kvanteteoriens erfaringer om enkelte molekylers reaktionsmuligheder til at forklare visse biol. forhold, som f. eks. organismernes reaktion overfor gennemtrængende stråling (røntgenstråling og radioaktiv stråling). I særdeleshed har det på denne måde været muligt at give en tilfredsstillende teori for de såk. mutationer, der fortolkes som tilfældige spring i de store molekylar - generne - der er bærere af de arvelige egenskaber.

kvantemekanik, en rationel matematisk-fysisk atomteori, opstillet 1925 af W. Heisenberg som en videreudvikling af Bohrs atomteori. I **k** benyttes kun sådanne størrelser som energiindhold i atomernes stationære tilstande og lysbølgers svingningstal, som direkte kan iagttages ved forsøg, men derimod ikke begreber som elektroners bane el. omløbsfrekvens, **k** giver derfor ikke noget ansueligt billede af atombygningen, men fører til resultater, der stemmer med erfaringen, ligesom den regnemæssigt simple bølgemekanik, med hvilken den er matematisk ækvivalent.

kvantetal, hele tal, der i atomteoriens karakteriserer atomernes forsk. stationære tilstande.

kvanteteori, en teori om stoffets udstråling og absorption af elektromagnetisk stråling, der antages at foregå springvis i kvanter af endelig størrelse, **k** er fremsat 1900 af M. Planck for at forklare, hvordan varmestrålingen fra et glødende legeme fordeles sig på forsk. bølglængder. Efter **k** kan strålingsenergi kun udsendes og absorberes i kvanter, hvis størrelse er lig med $h \cdot \nu$, hvor h er Plancks konstant ($A = 6,6 \cdot 10^{-27}$ erg sec.) og ν er frekvensen for den udsendte stråling. Fuld klarhed over strålingens kvantemæssige natur opnåedes først ved Einsteins forklaring (1905) af den fotoelektriske effekt, hvorefter lyskvanterne må opfattes som en art lyspartikler, fotoner, hvilket er i modstrid med lysets bølgenatur. Denne dualisme i lysets natur skærpedes ved opdagelsen af Compton-effekten (1922), der kun kan forklares ved sammenstød ml. røntgenkvanter og elektroner. I 1913 knyttede Bohr **k** s. m. Rutherford's atommodel og grl. derved atomteori, der senere udvikledes til den eksakte kvantemekanik.

'kvantitati'v (lat. *quantum* hvor meget), m. h. t. størrelse (kvantitet); anv. i *biol.*,

om forskelle af mængdemæssig natur, f. eks. valører inden for en farve, størrelse af mælkedyrelse, k-egenskaber er hos organismerne gerne bestemt af mange mere el. mindre ensvirkende gener.

kvanti'te't (lat. *quantitas* af *quantum* hvor meget), 1) (målelig) størrelse, omfang, mængde; 2) *1 logikken*: udgangs karakter af at angå alle el. kun nogle individer i en klasse. 3) *sprogv.*, lyd længde, en sproglig relative artikulationsværgighed. De færreste sprog skelner ml. mere end to muligheder: lang og kort, på da. f. eks. for vokalerens vedk., jfr. »svire» og »svirre». - En stavelse er lang, hvis den indeh. en lang vokal, el. hvis vokalen efterfølges af mere end een konsonant.

kvantitetsteori, nat.økon. teori i flg. hvilken prisniveauet i et land bestemmes af pengeomløbet, ikke omvendt. Irving Fisher's snævrere **k** hævder, at prisniveauet er direkte proportionalt best. af den udstedte pengeomlægning.

Kvanto-sletten [kantD:], veldyrket og tæbefolket slette omkr. Tokyo. Ris; te og silke.

'kvantum (lat. *quantum* hvor meget), mængde; parti.

Kwan-tung [gwan dui], den sydl. del af Liao-tung-halvøen i Manchuriet, Kina, med Dairen og Port Arthur; 3739 km²; 1,7 mill. indb. (1935). 1898-1905 russ.; 1905-45 jap.; fra 1945 kin. (Port Arthur sov. støttepunkt).

'Kvaran, *Einar* (1859-1938), isl. forf. Af **K**-s digteriske produktion, der omfatter alle hovedgener, må især novellerne fremhæves.

'Kvarken, 1) Norra K, indsnævring, der adskiller Bottenhavet og Bottenviken. 2) Sodra K, nordl. del af Ålands-havet ml. Öregrund og Åland.

kvart (lat. *quarta* fjerdedel), 1) papirformat der fremkommer, når et folioark faltes to gange; 2) *mus.*, det fjerde trin i den diatoniske skala; 3) *i fægtkunsten* et hug el. stød på brystsidens af modstanderens væben, d. v. s. mod hans venstre side, hvis han fægtet med højre hånd.

kar'ta'l (lat. *quarta* fjerdedel), fjerdingår, **kvartalsdranker**, person lidende af dipsomani.

kvart'te'r (lat. *quarta* fjerdedel), **V**« time; ældre da. og no. længdemål = 15,72 cm *Cl.* alen); bydel; opholdssted for soldater; logi; 2) *astron.*, de to månefaser, hvor månen ses halv; i første **k** er månen i tiltagende, i sidste **k** i aftagende; 3) *sov.*, i da. orlogsskibe deles besætningen i to **k**, kongens **k** (ulige numre) og dronningens **k** (lige numre), der igen hver deles i 2 vagtskifter.

kvarterarrest, straf inden for hær og søværn, ikendes fra 2 til 30 dage og består i, at bolig, kvarter el. skib ikke uden tilladelse må forlades. Menige kvarterarrestanter gør tjeneste som sævd.

kvartercenter anv. ofte i samme betydning som kulturcenter, evt. dog biotom lokale butiksstroger o. l. som udgør kernen i et bykvarter.

kvartermester, 1) underbefalingsmand i flåden; advancement til officer (materielmester) kan ske; 2) formandsstilling i Kbh. kommune ved vedligeholdelsesarbejder under kloakvesenet.

kvarte'ro'n (sp. *cuarteron* af lat. *quarta* fjerdedel), efterkommer efter hvid og mulat.

kvarterskifte, *astron.*, finder sted, når månen er i første el. sidste kvarter.

kvart'tet (ital.-fr., af lat. *quartus* fjerde), et musikstykke for fire instrumenter el. sangstemmer.

kvartfinale, *sport*, tredjedesste omgang af en konkurrence. 8 hold deltager, hvoraf de fire vindere kvalificerer sig til semifinalerne.

kvartmil, da. længdemål, 1) = $\frac{1}{4}$ geografisk mil = 1855 m; 2) ofte = 1 sømil = 1852 m.

kvart'to'l (lat. *quartus* fjerde), nodegruppe på fire lige lange noder i en tidsenhed, der normalt skulle have været tredelt, f. eks. i $\frac{3}{8}$ takt.

kvarts, *S/O*, overordentlig udbredt mineral, der krystaliserer heksagonal i en tetraoedrisk enantiomorf klasse, **k** er

oftest halvgennemsigtig hvidlig-blålig, hai glasglans og hårdhed 7. Forekommer i sure eruptiver og krystallinske skifre og de fleste sedimente. Hovedbestanddelen af sand, sandsten og kvartsit. Klare og smukt farvede varietetene anv. som smyktesten (eks. bjergkrystal, ametyst, citrin).

kvartsektstakkord, anden omvendning af en treklang, hvorved kvinten bliver bas-tone.

kvartsfri porfyr, til syenit svarende dagbjergr fra ældre geol. perioder. Hertil bl. a. rhombeporfyr.

kvartsglas, skåle, digler og a. laboratorie-udstyr fremstillet af smeltet kvarts. Meget modstandsdygtigt mod høj temp. og store, pulselige temp.-forandringer; ringe varmeudvidelseskoefficient.

kvartsit, lys, hård bjergart, bestående af sammenvoksede kvartskorn. Forekommer som lag i krystallinske skifre og gamle sedimente, opstået af sandsten.

kvartsiiskifer, en skifret kvartsit.

kvartslampe, se kviksolkvartslampe.

kvartsmeter, meterprototyp, dannet af et rør af amorft kvarts, der er tilslemmet i begge ender med omhyggeligt slæbne kuglelæsmit af smeltet kvarts. Krumningsradierne for de to ender er 1 og 5 m. k er del af et *interferensapparat*.

kvartsporfyr, til liparit svarende porfyrisk dagbjergrart fra ældre geol. perioder; har oftest grå til rød grundmasse best. af kvarts og feldspat og strøkorn af kvarts, evt. feldspat. Optræder som gange og lavastømme, især i grundfjeldet.

kvartstur, *arkit*, d. s. s. vulst.

kvartsur, et præcisionsur, der reguleres af en kvartskrystal, der sættes i svingninger ved elektrostriktion.

kvarttonemusik, musik der er baseret på en skala, der deler oktaven op i 24 dele i stedet for som ellers i vesterur; musik i 12 dele. Dyrkes hovedsagelig af Alois Haba.

kvart'tær, (lat. *quartus* fjerde; efter en (forældt) inddeling af jordens geol. historie i fire perioder), yngste geol. formation, omfatter 2 hovedafdelinger d^o luvium (istiden) og alluvium (nutid, postglacial tid). Flora og fauna væs. som nu, dog adskillige store pattedyr, som nu er uddøde (mammut, mastodonter, kæmpe-dovendyr o. a.) Mennesket opstår i ældre k. I difluvialtiden flere perioder med nedisning i N-Eur. og N-Amer. og koldere klima over hele jorden. De kvartære aflejringer er mest sand og ler, såvel moræne som flod-, land- og havdannelse.

kvast, betegn. for forsk., hovedsagelig i Rusl. yndede, sylrlige drikke med stort alkoholdindhold. Fremstilles ved gæring af knust korn med vand, undertiden tilsat frugtsaft, malt og brød.

kva's, kviste, grene el. ganske tynde stammer m. grene af huggede træer; ofte sælges k ikke, men bliver liggende på skovbunden for at tjene til gødning og for at holde på det nedfaldne løv.

kvase, *sov*, damp-, motor- el. sejl fartøj; indrettet til opbevaring af levende fisk i en »dam« midtskibs.

'kvasi- (lat. *quasi* som om), uægte, foregivne, pseudo-.

kvastikontrakt, *jur.*, retsforhold, der minder om det ved en kontrakt stiftede, f. eks. forbrug af varer, der ved en fejltagelse afleveres til en anden end den, de er bestemt til.

kvassia (efter en neger ved *na'n Quassi*), trop. træer, hvis ved indeholder stoffer, som er anvendelige i med. og i insekt-dræbende midler.

kvast, *bot.*, en blomsterstand, hvor den midterste blomst springer først ud. (111. se blomsterstand).

kvastfinnede (*Crossopterygia*), fiskelig. hvirveldyrklasse. Skællædte. De parrede finner m. aksekelet. Denne dyregruppe ansås for uddød for mange mill. år siden, indtil man i 1938 fandt en levende repræsentant, Latimeria, ved S-Afr.s Ø-kyst. De højere hvirveldyr antages at nedstamme fra k.

Kwei-chow [gwæi' dsou], prov. i SV-Kina; 179 000 km²; 10,6 mill. indv. Ho-

vedstad: Kwei-yang [gwæi' jar] (107 000 indb.) Indb. tilhører for en stor del Miaotse-folket. Mineraller: jern. Skovbrug.

kjej' (fra eng. dialekt samme ord som *coil* sammenrulle), *sov*, tov lagt i bugter ovenpå hinanden; kvejlje rulle tov op i bugter, enten i hånden el. på dækket.

'kveller, d. s. s. saltur.

Kwen-lyn, ukorrekt gengivet navn på bjergkæden Kun-lun i Kina.

Kværkf jøll [kværkfjodl], 1860 m h. isl. fjeldparti i nordl. Vatnajökull.

Kverndrup, tidl. skrivemåde for Kværndrup.

kWh, fork. for kilowatttime.

kviekalv, kalv af hunnok, indtil 1 års alderen; kvie er den tilsv. betegn. i alderen 1-3 år.

kviescere [-s'e'ra] (lat. *quiescere* hvile), være el. stille tilfreds.

kvie'tisme (lat. *quietas* ro), kat. mystik, udformet af Teresa de Jesus, Miguel de Molinos (1640-97), en sp. præst og mystiker, og Madame Guyon i 16.-17. årh.; tilsigter sjælens fuldstændige opgåen i Gud, så at end ikke salighedsbegæret bliver igen.

kvik (oldn. *kvikk* levende; p. gr. af røddernes livskraft) (*Agropyrum*), slægt af græsflam. Små-aksene vender fladen mod aksets akse; almindelig k el. kvikhvede (A. repens) har vidtkrybende jordstængler (»sener«) og er alm. overalt i Danm. Besværligt ukrudt i haver, da selv de iturevne jordstængler kan vokse ud til nye individer. Ingen værdi som kreaturfoder.

kviksand (oldn. *kvikk* levende, bevægelig), i våd tilstand vællingagtigt sand, ofte til hinder ved jordarbejder.

kviksten, jernmalm, der let smelter uden iblanding af andre stoffer. Foreningerne er augit, hornblende o. l.

kviksølv (gr. *hydrargyros* flydende sølv, lat. *mercurius* efter guden Merkur el. *argentum vivum* levende sølv), grundstof, kern. tegn Hg, atomnr. 80, atomvægt 200,6, vf. 13,6, smp. +38,6, kp. 356,9, valens 1 (merkurforbindelse) el. 2 (merkurforbindelse). Flydende, sølvhvidt, halvædelt metal, k er kern. modstandsdygtigt og holder sig godt i luften v. alm. temp., oksyderes dog ved kp. Kopiøses kun let af salpetersyre. Det dannet let legeringer, amalgamer, m. mange metaller og finder stor anv. hertil, k forekommer i naturen frit, men oftest som merkursulfid, cinnober (især i Arner, og Spån.) og vindes heraf v. ristning, k har været kendt fra meget gi. tid. Det anv. især i fys. apparater til fyldning af termometre og barometre m. m., til fremst. af amalgamer og i den elektriske industri (som elektroder). Som kem. forb. har k med. anv. k og dets forbindelser er giftige. *Verdensprod.* af k var 1939 4600 t, hvoraf:

Italien	2320 t
Spanien	1240 t
USA	640 t

De ital. forekomster ligger i Toscana og ved Idria (nu Jugosl.), de spanske ved Almadén og USA's ved New Almadén i California. Mindre producenter er Sovj., Mexico, Tjerkoslovakiet og Tyrkiet.

kviksolvdamp-ensretter, en ensretter, der bygges på det forhold, at et fra en lysbue stammende lysende punkt på en kviksolvoverflade i stærkt fortyndet luft kun tillader strømretning mod kviksolvet. Beholderen, hvori kviksolvet (katomden) og en el. fl. anoder befinder sig, er ved mindre k af glas, ved større af stål.

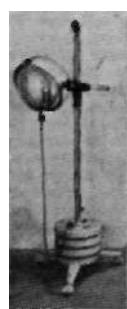
kviksølvforbindelser deles i merkurivalens 2) og merkurivalens 1) forb. **kviksølvforgiftning** (*hydrargyriasis*, *merkuralisisme*) optræder dels som akut, dels som kronisk forgiftning. En af de hyppigste former for akut k er sublimatforgiftningen. Den viser sig ved opkastninger, mavesmerter, vedvar, diarrhoe, mundbetændelse samt en ofte farlig nyrebetændelse. Hurtig indgriben nødvendig. Den kroniske k ses især hos arbejdere, der har med kviksølv at gøre, f. eks. i spejl- og termometerfabrikker, men kan også findes hos patienter, på

hvem kviksølv anv. i lang tid. Viser sig ved rysten og irriterabilitet.

kviksølvforstærker, meget anv. forstærker til tynde fot. negativer. Sværtningen bleges i k og gendannes forstærket v. behandling m. ammoniakvand.

kviksølvhorisont, d. s. s. kunstig horisont.

kviksølvkvartslampe, kviksølvbuelampe, hvis virkning beror på, at kviksølv damp bringes til at lyse ved en elektr. udladning gnm. et rør af kvarts, der er gennemtrængelig for kviksølvspektrets ultraviolette lys. Anv. som »højfjeldssol« ved lysbædt til behandling af forsk., hudlidelser og engelsk syge.

Højfjeldssol.

kviksølvlampe, lyskilde, der beror på elektr. udladning i kviksølv damp ved højt tryk. Er meget økonomisk og kan udføres for meget store lysstyrker. Anv. til gade- og landevejsbelysning.

kviksølvlevermalm, mørk, rødbrun masse bestående af cinnober, asfalt og br. Kviksolvmalm fra Idria.

kviksølvsalve. Grå k består af rent kviksølv udrevet i fedtstof, anv. mod syfilis; gul og rød k indeholder kviksølvsalte, anv. mod øjensygdomme.

kvil'lajabark, inderbarken af Quillaja Sapanaria, sæbetræ, slægt af rosenfam., S-Amer. Barken, der i handelen forekommer revent el. pulveriseret, anv. til vask (p. gr. af saponinindholdet) og til med. brug.

kvindedør, af de middelalderlige kirkeres to langside-døre den nordre, der var forbeholdt kvindene.

kvindeamncipation, kvindernes frigørelse fra de bånd af jur. og konventionel art, der har begrænset deres indsats på lige fod med mænd.

Kvindefængsel, *Statens*, oprettet 1928 i Vestre Fængsel (Kbh.). Anv. til udståelse af fængselsstraffe på el. over 5 mdr.

Kvinde-Gymnastikforening, *Dansk* (fork. *DKG*), stiftet 1888 som Dansk Gymnastiklærerindforening, 1898 nuv. navn. Optog 1900 svømm., 1902 boldspil. Den mest bet. kvindegymn. og -svømmeforening, har især gjort sig gældende på Svømmens område (Inge Sørensen, Karen Margrethe Harup o. a.). Repr. Danm. på olympiaderne 1906, 24., 28., 32., 36 og 48. Medl. 1948: ca. 1400.

Kvindelig Idrætsforening, *Kbh.*, (fork. *KI*), stiftet 1906; gymnastik- og håndboldklub. 1948: 2075 aktive, 600 passive medl.

Kvindelig Læseforening, læseselskab i Kbh., stiftet 1872, bygn. opf. 1910; bibliotek på ca. 100 000 bind. Fra 1948 også adgang for mænd.

Kvindelig Arbejderforbund, *Dann.s* fjerde-største fagforbund, grl. 1901; omf. uflagerte kvindl. arb.; 1948: 30 345 medl.

kvindeligt rim, tostavelserim med trykstærkt næstsidste stavelse, f. eks. »gule - hule« (mens »gul-hul« er et mandligt rim). Betegnelsen hidrører fra fr., hvor hunksformerne opr. havde denne trykfordeling.

kvindemælk el. *modermælk* består hos mennesket af ca. 88 % vand, 3,5 % fedt, 1,3% protein, 7,5% mælkesukker og 0,2 % salte.

kvindemælks central, opsamlingssted for sunde kvinders overflødig mælk til brug for svage og tidligt fødte børn. I Kbh. på børnehosp. Fuglebakken fra 1943.

Kvinderegensen, *Universitetskollegiet*, eneste studenterkollegium for kvinder i Danm. Bolig for 57 studerende ved Kbh.s Univ. og Polyt. Lærestanst. Abnet 1932.

Kvindernes Demokratiske Verdensforbund (*KD V*), verdensomspændende kvindeforbund, stiftet i Paris 1945 (da. afd. nov. 1948); ca. 81 mill. medl. fra 56

lande. Har til formål at fremme kvindernes deltagelse i det polit., økon og sociale liv, at arbejde for folkesundheden og at nedkæmpe den fascistiske ideologi.

Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, forening, der vil samle kvinderne verden over til kamp mod krig og diktatur. Opr. grl. i Haag 1915 som komité, som verdensforening i Zürich 1919.

Kvindernes Radio-Landsudvalg, repræs. 13 kvindeforeninger m. ca. 100 000 medl.; tilrettelægger de særl. udsendelser for kvinder i da. radio.

Kvindesagen, det problemkompleks, der i nyere tid er opstået omkr. kvindens stilling ifamilie, samfund og stat, samt detarbejde, der gøres for løsn. heraf. Med industrialismens gennembrud forrykkedes grundlaget for familielivet, idet manden som udearbejdende forsørger fik større overvægt over kvinden, hvis arbejde i hjemmet tilsyneladende var af langt ringere betydning. Herved blev den forlængst bestående jur. og polit. ulighed ml. kønne af større bet., hvilket forstærkedes af udviklingen, da også kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet. Kvindes bevægelsen, der rejstes i 19. årh.s midte (amer. kongres 1848, i Engl. Stuart Mill's skrift om kvindernes underkuelse 1869, i Danm. »Clara Raphael« 1850), rejste derfor krav om personligning og polit. ligestilling, lige løn for lige arbejde og lige adgang til alle erhverv og uddannelser. Mest opmærksomhed vakte kampen for kvindevalget, ført voldsomt af suffragetterne i Engl. Den kommunale valgret indførtes fra 1862 og fremefter i de fleste lande (Danm. 1908), og fulde polit. rettigheder fulgte fra 1906 (Danm. 1915). Enkelte lande, bl. a. Frankrig, indførte først kvindevalget efter 1945, i Schweiz er forslag derom forkastet 1946 ved en folkeafstemm. (hvor kun mænd havde stemmeret). De øvr. programkrav er helt el. delvis gennemført jævnsides hermed. I Danm. således personlign. ligestilling gmv. en række love fra 1857, adgang til univ. 1875, adg. på lige lønsvilkår til alle statsstillinger 1920 og 1921 (m. undt. af officers- og indtil 1946 præsteembeder). - k har i nogen grad skiftet karakter, eftersom den jur. ulighed er nær ved at være afskaffet, og vægten herefter ligger på det konventionelt og erhvervs-mæssigt bestemte.

kvindesygdomme, sygdomme i de kvindelige kønsorganer.

kvinkva'ge'sima, anden stavemåde for quinquagesima.

kvint (lat. *quintus* den femte), 1) da. vægt fra 1861-1916; = 5 g; 2) *mus.*, det femte trin i den diatoniske skala.

kvinte'ro'n (sp. *quinto* femtedel), efterkommer efter en hvid og en kvartner.

kvintes'sen's (lat. *quinta essentia* det femte væsen, d. v. s. æteren som Aristoteles fjøede til de af de ældre gr. filos. antagne 4 elementer; jord, luft, vand, ild). 1) den særligt virksomme el. fine bestanddel af et stof; 2) det. det egl. kommer an på i en sag.

kvint'tet (ital. *quintetto* af lat. *quinque* fem), et musikstykke for fem instrumenter el. sangstemmer. En stryge-k består oftest af 2 violiner, 2 bratscher og 1 violoncelle.

kvintillion (*kvint* + ital. *millione*). en million kvadrillioner, 10¹⁸. I Frankrig og USA d. s. s. trillioner, 10¹².

kvint'tin el. *quintin* (mlat. *quintinus* femtedel), gi. da., no. og sv. vægt = 1/28 pund = 3,91 g.

kvint'ol' (ital.), nodegruppe på fem lige lange noder i en tidsenhed, der normalt skulle være to-el. tredelt.

kvintestakkord, *mus.*, første omvendning af en septimakkord, hvorved tertsen bliver bastone.

Kvirri'na'let, da. form f. ital. *Quirinale*.

Kvistrup, tidl. hovedgård S f. Struer, 1163 skænket til Tvis kloster, senere bl. a. i slægterne Munk og Juul's eje. På hovedbyggn. sandstensportal fra 1637.

kvit (lat. *quietus* rolig), fri for gæld.

K-vitamin, fedtopløseligt vitamin, der har bet. for dannelsen af et af de enzymer.

der bevirker blodets koagulation. Findes i grønne planter, men dannes hos mennesket også ved bakterievirksomheden i tarmen. Opdaget 1930 af danskeren Henrik Dam, som herfor fik Nobelprisen 1944.

Kvitoya [k'viuoia] el. *Giles Land*, ø i NØ-Spitsbergen (ca. 300 km²).

'kvota (lat. *quota* (pars) hvor stor en brøkdæl), brøkdæl, forholdsmæssig part af et hele. Specielt: 1) ved kvantitativ importregulering den mængde af påg. vare, som må indføres af et bestemt land. k-systemet i mod. salgsorganisation går ud på, at der tildeles hver sælger et vist kvantum (k), som han mindst må sælge. For salg ud over k får han ekstra provision; 2) i enh. til USAs indvandringslove (First Quota Act 1921, skærpet i Immigration Act 1924) det antal immigranter fra hvert land, som årl. må indvandre til USA; k sættes opr. til 2% af det antal immigranter fra det pågældende land, som var bosat i USA i 1890. Den samlede årl. indvandring kunne derefter ikke overstige ca. 150 000.

kvoti'en't (lat. *quotiens* hvor ofte), *mat.*, resultatet af en division.

kvoti'en'trække el. *geom. progression*, talrække, hvor forholdet ml. et led og det foregående altid er det samme.

kvoti'te'tsskat (nylat. *quotietas* andelsforhold), en direkte skat, hvor provenuet i det enkelte år er bestemt af variatioernerne i beskatt.grundlaget (eks: den da. indkomstskat til staten). Mods. repartitionsskat.

kvæde (*Cydonid*), slægt af kernefrugt-fam., buske el. små træer m. store, kortstilkede blomster. Kernehuset pergamentagtigt. 4 arter i Eur. og Asien; almindelig k (C. oblonga) har en pæreformet frugt, anv. til syltning; japansk k (C. japonica el. Chænomelis lagenaria) har skarlagnerøde blomster, prydbusk.

Genmæskåret kvæde.

kvæg, fællesbetegn. for forsk. husdyr, zool. tilhørende okse-slægten (køer, tyre, stude, kvier, kalve); holdes som brugsdyr for mælken, kødets og hudernes skyld, i noget omfang som arbejdsdyr.

kvæjgavl, tillæg og opdrætning af ungt kvæg til vedligeholdelse af bestanden. Hvor der drives rationel k, går bestræbelserne endv. ud på planmæssigt at forbedre kvægets brugsmæssige egenskaber navn. m. h. t. mælkeydelse og slagte-kvalitet. Kvæjavlsarbejdet i Danm. foregår på en bred basis og står på et relativt højt stadi. Kontrollforeninger, kvæjavlsforeninger, stambogsføring, kåringer, dyrskuer, afkomsbedømmelser og afkomsundersøgelser er vigtige fællesforetagender til støtte af k (se kvæghold).

kvæjavlsassistent, den mand (ikke dyr-læge), som foretager sædudtagning og inseminering for en kvæjavlsforening m. k. s.

kvæjavlsforeninger el. *tyreholdsforeninger*, sammenslutninger af kvæjbrugere, der i fællesskab anskaffer og benytter kostbare avlstyre. I Danm. fandtes (1947) 725 k med ca. 90 000 medl. og 14250 tyrek modtager et mindre statsstøtte.

kvæjavlsforeninger m. k. s. (med kunstig sædoverføring) holder tyre, der bringes til at afsætte sæden i en kunstig skede. Sæden overføres da kunstigt (inseminering) til medlemmernes køer. Ved denne fremgangs-måde kan værdifulde avlstyre benyttes til langt fl. hundyr fordelt over et stort område (sæd kan sendes over hele landet), k er oftest store foreninger m. 10-12 el. fl. tyre. Ca. 1/3 af Danm.s kobestand er tilmeldt k.

kvægbedømmelse, vurdering og evt. beskrivelse af kvægets ydre bygningsstræk (eksterior).

kvægbræms, d. s. s. oksebræms.

kvægflue (*Musca autumnalis*), beslægtet m. stuefluen. Findes på kvæg, navnlig omkr. øjnene, ved sær ø. l., hvor vædske udsvedes. Larven i kogdning, fluen overvintrer i stalde o. l.

kvæghold. Kvæget er det vigtigste husdyr i de fleste af verdens lande, idet kvæg er særdeles velegnet til under meget skif-

tende klima- og ernæringsforhold at omsætte grove plantefodermidler til for mennesket vigtige fødemidler (mælk, smør, ost, kød), andre nyttige produkter (skind, læder) og trækkræft. I Danm. er k landbrugets økon. grundpille, idet kvæget omsætter ca. 65 % af planteproduktionen og giver landbruget ca. 50% af dets samlede bruttoindtægt. Kvægbestanden er godt 3 mill. stk. (1947), hvoraf halvdelen er malkekøer, resten tyre (50 000), stude (50 000), kvier og kalve. Gennemsnitsydelsen for de kontrollerede køer ligger på ca. 3200 kg mælk med 4% fedt; den saml. mælkeproduktion opgøres for hele landet til 4,5 mill. t, kødproduktionen til 150 000 t.

kvægmyg (*Simuliidae*), fam. af ganske små, sorte, fluelignende, stikkende myg; store klare vinger. Larverne fastsiddende i rindende vand. Sugar blod af kvæg, heste, undertiden menneske, kan volde bet. ulempe. I Danm. navnlig i Gudenå-dalen.

Kvæg- og Kødudvalg, Landbrugsministeriets (nedsat 1933), virker rådgivende og administrerende i sager ang. afsætning af kvæg og kød til ind- og udland.

kvægpest, akut forløbende infektionssygdom, som kendetegnes ved katar og blodig, krups-difteritisk betændelse i slimhinderne, spec. forfødeleskanalen. Inkubationstiden er 6-9 dage. Foruden hornkvæg angribes får, svin og geder. k slæbtes med folkevandringen og under krige fra Asien til Eur., således hærgede den i Danm. 1745-52, hvor 2 mill. stk. kvæg skal være døde af pesten. I Danm. optrådte k sidste gang 1813-14. 1920 spredte tilf. i Belgien og kolossal epizooti i Polen, hvortil udsendtes hjælpespeditioner bl. a. fra Sv. og Danm. Under epidemier er dødeligheden meget høj, op til 99%. - Overlevende dyr er immune i 5-6 år. Smittestoffet er filtrerhart virus, som kun giver anslag ved direkte berøring af et angrebet dyr.

kvæg racer. Det egl. tamkvæg opdeles i et meget stort antal racer, der i størrelse, bygningsstræk, farve, ydeevne el. andre brugssegenskaber adskiller sig meget. Opr. var k lokalt geografisk bestemt, men i nyere tid haves mange eks. på at en race kan vinde indpas over næsten hele verden (eks: jerseykvæg); i det hele taget har de eng. k gjort sig stærkt gældende. I Danm. foretages racetællinger med ca. 10 års mellemrum; 1944 fandtes i alt 1 528 000 køer, deraf var 1 037 000 rød da. malke-race, 278 000 jydsk race, 124 000 korthorn, 23 000 jersey, 15 000 hollændere, resten andre og blandede. (III. se de enkelte racer).

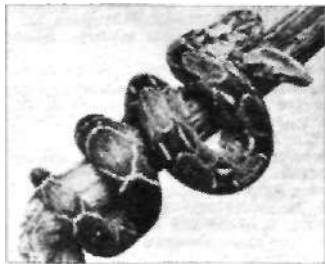
kvægsølv, anden stavemåde for kvikksølv. **kvægtorv**, opr. en åben plads, hvor der handlede med kvæg. Nu oftest overbygget hal i forb. med offentl. slagtehus. På pladser, hvor eksporten er hovedsagen, kaldes kofte eksportstald el. samlastald.

'kvækere (eng. *quakers*, af *quake* ryste), egl. Vennernes Samfund (eng: Society of Friends), af G. Fox stiftet kristent samfund uden teol. system, men båret af intuitiv mystik; ofte tavs gudstj., hvor de enkelte under indre koncentration (der kan få dem til at ryste) lytter til Guds stemme (det indre lys). Forfulgt i hjemlandet grundede k koloni i Pennsylvania 1682, k, der nægter militærtjeneste og edsaffæggelse, har gjort et vældigt arbejde i fredssagen, kvindesagen, arbejdet for kulturel, rel. og politisk frihed. 1947 fik k Nobels fredspris (Fredsvennernes hjælpearbejde).

'kvæk'er finke (ty. *quken* kvække) (*Fringilla montifringilla*), beslægtet m. bogfinken, hannen m. sort hoved, brunl. underside. Nordisk nålesko vsflug. I Danm. i store flokke om vinteren, endv. som meget sjælden ynglefugl.

kvældning (ty. *quellen* svulme), udbulning. Visse stoffer, f. eks. lim, er i vandfattig tilstand i stand til at optage vædske under dannelse af en gel (ogel«). Processen kaldes k.

kvælerslanger (*Boidae*), store slanger

Mexicansk boa.

m. rester af baglemmer, forholdsvis kort-halede. Trop. Hertil boa, python, anaconda.

kvælning) død som flg. af hindret åndedræt. Herved bliver blodet ikke iltet og kan ikke afdreje kulsyren. Kan skyldes en række forsk. årsager (kværkning, strangulation, iltmangel i atmosfæren, drukning, fremmedlegemer i luftrøret osv.). Såfremt sikre dødstejn ikke er indtrådt, kan kunstigt åndedræt i nogle tilf. føre til genoplivning.

kvælstof (lat. *nitrogenium*), grundstof, kern. tegn. N, atomnr. 7, atomvægt 14, vf. 1,25 g/l, kp. -r 195,8°, valens 3 el. 5. Farveløs luftart, som er kern. meget modstandsdygtig; ved meget høj temp. forener K sig med ilt til kvælstofilter. Ved 5-600° og højt tryk reagerer K i nærværelse af en katalysator med brint under dannelse af ammoniak, K forekommer dels frit i atm., hvoraf den udgør ca. 80%, dels i naturligt forekommende nitrater (salpeter m. m.) og i mange org. stoffer, af hvilke det er en væs. bestanddel (proteinstoffor m. m.). Luftens K udnyttes til fremst. af kvælstofilter (som benyttes til fremst. af salpetersyre) og ammoniak.

kvælstofs betydning for planter. Grønne planter bruger som k-kilde nitrat og ammoniumsalte. Bælgplanter kan i symbiose med knoldbakterier også udnytte luftens frie K. Af det optagne kopbygges aegghvide, der er nødv. ved celledannelse. Ved k-mangel bliver planter små, danner mindre bladgrønt og ofte mere rød farve. Ved k-overskud bliver planter bladrigte, mørkegrønne, senere blomstrende, modstandsevnen mod kulde og sygdomsangreb nedsattes. Nogle bakterier og svampe bruger samme k-kilde som grønne planter, andre behøver org. k-forb. k-bindende bakterier udnytter luftens frie K.

kvælstof, anvendeligt (i den dyriske organisme), bestemmes ved foderstof-analysen efter en af H. Møllgaard og Grete Thorbeck angivet metode. Navnlige hvor det drejer sig om ensilage, rodrugter o. l., er k et godt udgangspunkt for beregning af foderets anvendelige protein.

kvælstofforilte el. *kvælstofoksydul*, N_2O , fremstilles v. opbejdning af ammoniumnitrat, tørring af luftarten og kompression på stålflasker, K virker bedøvende, i mindre mængde opløvede (*lattergas*, *lystgas*). Anv. som bedøvelsesmiddel ved fødsler og mindre operationer.

kvælstofgødning, kunstgødninger, hvis eneste el. væsentligste planteneringsstof er kvælstof. I Danmark anv. chilesalpeter, svovlsur ammoniak, kalksalpeter, natronsalpeter og kalkkvælstof.

kvælstofilte. Fl. forsk. k-r kendes. Vigtigst er kvælstofforilte, K (kvælstofoksyd) NO og kvælstoffoverilte, K er en farveløs luftart, som kan fremst. af luftens ilt og kvælstof i elektr. flammeevne (Birke-land og Eyde). Anv. t. fremst. af salpetersyre.

¹ kvælstof legeret stål, stål, der er overfladebehandlet ved *nitridering*.

'kvælstofoksydu'l, d. s. s. kvælstofforilte.

kvælstofforilte, NO , el. N_2O , rødbrun luftart, som kan dannes af kvælstoffilte og luftens ilt el. v. opbejdning af forsk. nitrater f. eks. blynitrat, K

giver med vand salpetersyre og salpetersyrling. Anv. til fremst. af salpetersyre. ***kvæner**, et (sandsynligvis finsk) folk, der i 17.-19. årh. indvandrede til N-Norge fra Sv. og Finl. 1930; 7804 k, heraf 2742 norsk- el. laplandede.

kværke, en for hesteslægten specifik, akut, smitsom infektionssygdom, der fremkaldes af k-bakterien (*Streptococcus equi*) og kendetegnes ved en purulent (forbultende) slimhindekatarr i de forreste luftveje med dannelse af bylder i de tilsvarende lymfekirtler. De fleste heste angribes af k, hyppigst i alderen $\frac{1}{2}$ -5 år.

kværn, maskine til sønderdeling af korn og andre stoffer. Malelegemerne kan være møllest en natur- el. kunststen el. udført af hærdet stål.

Kværndrup, da. stationsby (Ringesvendsborg); 583 indb. (1945).

kværu'lan't (mlat. *querulans* klagende), person, der altid føler sig forurettet og derfor altid klager, fører proces o. l. **kværulantsforrykthed**, sindssygdom, hvorunder patienten fører en stadig kamp mod de formentlige overbreg og komplottet, der er i gang mod ham.

'**kvæse**, en i færets hjerne forekommende tinte af en af hundens bændelorme, *Taenia coenurus*. Fremkaldes drejesyge.

Kvæsthuset (gi. betegn. for hospital for sårede) i Kvæsthusgade, Kbh., oprettedes 1686 for syge søfolk. Efterhånden fattighus for gamle og invalider. 1777 flyttet til Søkvæsthuset på Christianshavn. Senere afløst af Marinehospitalet. Flåden benytter nu Kbh.s Militærhosp.

'**kvæstor** (lat. *quaestor* af *querere* søge, spørge), 1) rom. embedsmand for finansforvaltningen, opr. 2, senere 20; valget årligt; fik sæde i senatet; 2) regnskabsfører v. univ.

kvæstu'r (lat. *quaestura*), 1) en kvæstors embede; 2) betegn. for Kbh.s Univs. økon. forvaltning.

kvæsur (ty. *Quese* blodvabe + urt) (*Sanguisorba*), slægt af rosenfam. Urter med uligefinnede blade og små blomster; læge-k (S. officinalis) forekommer et par steder i Danmark.

Ky., off.fork. for staten Kentucky i USA. **kyani'se'ring**, eng. træimpregnerings-metode opfundet 1832 af den eng. ing. *Kyan*. Træet lægges i en kviksølvopløsning (merkuriklorid) og beskyttes derved mod insekter og svampe, K er lidt brugt.

'**kyathos** (gr. *kyatizein* øse), øsekop m. høj hank.

Kya'xares, medisk konge 625-585 f. Kr., samlede Medien og ødelagde s. m. Babylon assyrenes rige.

Ky'bele, i gr. rel. en gudinde, opr. en moder- og frugtbarhedsgudinde. K er af uarisk opr., stammer fra bondekulturen; den vigtigste kultmyte er fortællingen om ynglingen Attis, der blev elsket af K og døde, symbol på naturens liv og død. I Rom indførtes K år 205 f. Kr. og kaldes Magna mater. Kulden var af ekstatisk karakter. I den hellenistiske tid trådte Attis mere i forgrunden, og kulden blev et frelsesmysterium, hvorved man erhvervede det evige liv. K afbildedes som en kraftig kvinde med murkrone på hovedet, kørende med løver el. ridende på en løve.

Küichler ['kyklar], *Albert* (1803-86), da. maler; opr. historie- og genremaler, men blev i Rom påvirket af den tyske maler Overbecks kreds og malede, efter i 1851 at være blevet franciskaner munk, rel. bill. i nazarenernes ånd.

Küichler ['kyxbr], *Georg von* (f. 1881), ty. generalfeltmarskal. Deltog i po. felttog 1939, ledede den ty. troppeafd., der 1940 bredt over fr. grænse v. Sedan; kommanderede armé ved Leningrad 1941, fra 1942 ledende på nordfronten, måtte Jan. 1944 opgave belejringen af Leningrad. Arresteret febr. 1944. Efter krigsforbryderproces dømt t. 20 års fængsel 1948.

Kyd [kid], *Thomas* (ca. 1557-ca. 94), eng. dramatiker. Bl. hans højstemte, klart opbyggede, men stilistisk ensformige sørgespil er *Spanish Tragedy* (1594) og muligvis et Hamlet-drama, forbilledet for Shakespeares »Hamlet«.

Kyffhäuser [kif hoyzsr], 477 m h. ty. bjerglandskab S f. Harzen. Efter sagnet sover kejser Frederik Barbarossa i K.

ky'fose (gr. *kyfos* kroget), abnorm krumning af hvirvelsøjlen i form af rundryggethed el. pukke.

Kyhn [ky'nl, *Knud* (f. 1880), da. maler; medl. af »Grønningen« 1915-21, af »Den

Knud Kyhn: En Svane, mus.).

Frie Udst.« fra 1923; motiver med dyr, navnlig fugle, i akvarel- og oliebill. samt keramiske dyreskulpturer.

Kyhn, *Wilhelm* (1819-1903), da. maler; som tilhænger af Høyen dyrkede K

Wilhelm Kyhn: Eftermiddag. Motiv ved Bjergelide i Nærheden af Horsens. 1859. (Kunstmus.).

navnlig det nat. landskabsmaleri med et islet af romantik og poesi og med sans for det storladne og harmoniske, f. eks. i skildringer af jysk natur; var imod fremmed indflydelse i da. kunst; samlede i beg. af 1870erne en afstenskole i sit atelier.

Kykkelsrud [xykalsrii:], 19 m h. no. vandfald i Glomma, SV f. Øyeren. Kraftstation (51 600 kW).

Ky'kladerne, gr. *Kyklades*, stor gr. ø-gruppe bestående af over 200 mindre øer i den sydlige del af Det Gr. Øhav N f. Kreta; 2660 km²; 147 000 indb. (1938). Kendte øer er Syros med hovedstaden Hermoupolis (21 000 indb.), Delos, Andros, Ténos, Páros, Naxos, Mélos, los og Théra (Santorin). Landbrug, fiskeri og søfart er hovederhverv. Der dyrkes hvede, vin, oliven, figen, sydfrugter, ris og majs.

ky'kla'disk kultur, i gr. forhist. arkæol. den i ældre ægæisk tid meget særpregede kultur på de gr. øer (111. se tavle Ægæisk Kunst).

'**kylliske digtere** (gr. *kyklos* kreds), betegn. f. de gr. digtere, som i tidsrummet ca. 750-550 f. Kr. forf. episke digte om samme sagnkreds, som behandledes af Homer.

ky'klo'per (gr. 'Kyklopes), i gr. mytol. dæmoniske, kæmpeagtige væsener, der omtales som bygmestre af fortidens vældige bygværker, navnlig mure (kykloper). If. Hesiod fandtes tre: Brontes, Steropes og Arges. If. Homer var K kæmper med et stort øje midt i panden. Den stærkeste af dem var Polyfemos.

kyklopflynder, flynder hvis øvre øje abnormt sidder i rygkanten.

kyklopmure, svære kæmpestensmure uden tydelige skrifter. Tyrns og Mykenes borgmure var if. sagnet bygget af kykloperne, deraf navnet.

Kylberg [xyMberj], *Carl* (f. 1878), sv. maler; landskaber og figurkompositioner af en ofte ekstatisk, stemningsbetonet kolorit.

'**kylix** (gr.), flad drikkeskål m. fod og to ører.

Kylling, *Peder Lauridsen* (ca. 1640-96), da. botaniker. Har udg. den ældste da. flora, *Viridarium Danicum* (1688).

Kylon, athener, ca. 630 f. Kr., der søgte at opkaste sig til tyrann i Athen, men blev overmandet.

Kylus (gr. *chylus* saft), den fedtholdige, mælkeagtige lymfe, der findes i lymfegængene fra tarmen.

kymation (gr. *kyma* bølge), rundet el. karnissagtigt profil med en række nedadvendte blade, især på søjlehoveds et. gesimsens vandrettede led, senere også i rammeprofiler.

Kyme, gr. navn på Cumæ i S-I tal.

Kymi, sv. *Kymmene*, fi. len, oprettet 1. 4. 1945 af de efter afståelsen til Sovj. resterende dele af lenet Viipuri; 10 756 km²; 248 000 indb. (1947). Omfatter landet omkr. sydligste Saimaa og langs Sovj.s grænse til Fi. Bugt. 3 købstæder: Kotka, Lappeenranta og Hamina.

Kymijoki [-joki], sv. *Kymmene åh*, 110 km l. fi. flod fra Päijänne-søsystemet til

Udsigt over Kymijoki

Fi. Bugt ved Kotka. Bet. som samfærdeslevej; endv. vandkraftanlæg og tømrerflådnng.

Kummel (ty: kommen), likør med kommensmag.

Kymmene ålv, sv. navn på Kymijoki, Fini.

kymo'gra'f (gr. *kyma* bølge + *-graf*), apparat, der tillader at registrere et bevægeligt organs bevægelsesudslag og rytme i form af kurver, f. eks. stemmebåndssvingninger, luftstrømmen ved tale, hjertets slag osv. Opfundet af den ty. fysiolog Carl Ludwig. (1816-95).

kymogra'fi (gr. *kyma* bølge + *grafi*), *med.*, undersøgelsesmetode, der tillader at registrere et bevægeligt organs bevægelsesudslag og rytme på røntgenfilmen.

'kym'rer (kelt. *com-brog* landsmand), de keltiske indb. i Wales; *kymrisk* el. *walisisk*, det keltiske sprog i Wales.

kyon (gr. *kyon* hund), hunde-

Kyndbyværket, elektr. kraftværk, beliggende på vestkysten af Hornsherred, ejes af A/S Isefjordværket. K, der kom

i drift i 1940, har (1949) 3 turbogeneratoretorer hver på 34 000 kW, men er under udvidelse.

¹ **kyndelmisse** (lat. *missa candelarum* lyse-nes messe), fejres den 2. 2. 40 dage efter Jesu fødsel, som Jomfru Marias renselsesfest.

'ky'niker (gr. *kyon* hund), 1) medlem af den kyniske skole; 2) person, som tænker og udtaler sig krast realistisk og ubarmhjertigt; 'ky'nisk, handlende og talende som en k; rå.

kynisk skole, gr. filosofskole, stiftet af Antisthenes, der prægede nøjsomhed, uafhængighed og foragt for højere og lavere lyster.

kyno- (gr. *kyon* hund), hunde-

kynolo'gi (*kyno-* + *-logi*), læren om hunde.

Kynos'kefalai (gr.: hundehovederne), højdedrag i Thessalien, hvor Flamininus 197 f. Kr. slog Filip 5. af Makedonien.

kyo- (gr. *kyein* være svanger), foster-, svangerskabs-

Kyongsong (kjais3>?3, det off. (egl. kin.) navn på Koreas hovedstad Soul.

Kyoto [kjo:tD], jap. industriby på SV-Honshu NØ f. Osaka; 1090 000 indb. (1940). Mikadoens residens 793-1868. Japans kulturcentrum. Over 900 budhistiske templer.

'kyepf arvestoffer (ty. *Kiipe* kar) er kendetegnet ved, at de uopløselige farvestoffer ved behandling, med hydrosulfid, zink og alkali el. andre reduktionsmidler bliver opløselige i vand (for kyepes), og i denne sæk leukoform bindes af tekstiltaverne. Under luftens indvirkning gendannes de opr. farvestoffer. Eks. er indigo og indofenol.

kyper (til lat. *cupa* vinfad), den mand, der forestår vinen behandling i en vinførretning.

'Kypren, eng. *Cyprus*, af gr. *Kypros* (egl. kobberøen), 0 i den østl. del af Middelhavet; brit. kronkoloni; 9284 km²; 450 000, overvejende græsktalende, indb. (1946), deraf ¹/₅ kristne og ¹/₆ muham. Hovedstad: Nicosia. K er bjergrig og når 1982 m. Klimatet er subtrop.; med vinterregn; plantevæksten er maki og i de højere bjerge skov. - Agerbrug er hovederhverv; uden vanding dyrkes hvede, byg, vin, oliven og figen; med vanding dyrkes det samme, samt sydfrugter, ris, majs, bomuld, kartofler og grøntsager. Får, geder, køer og svin holdes i ret stort antal. Landbrugseksport. - Fra ca. 14. årh. f. Kr. gr. koloniseret. Omstridt i korstogstiden, under huset Lusignan 1193-1489, derpå til Venezia, 1570-71 tyrk. Brit. fra 1878. Befolk. nar yret ønske om tilslutn. t. Grækenl. (Se kortet Rusland og Levanten under Sovjetunionen).

'Kypselos, tyrann i Korinth 657-25 f. Kr., fremmede Korinths magt og velstand.

ky'ras (lat. *coriaceus* af læder), sidste udviklingsform af rustningen, bestod af bryst- og rygplade. Nu kun anv. til paradebrug.

kyras'se'r, rytter, udrustet med kyras. I Danmark afskaffedes k (Den Kgl. Livgarde til Hest) 1867.

kyre'na'isk filosofi, den filosofi, som lærtes af Aristippos fra Kyrene, if. hvilket det højeste gode er lystfølelse.

Ky'rene (ital. *Cirene* [tj'iræne]), ruinby i

Ruiner af kolonnaden i Kyrene.

Libyen nær Middelhavet. Gr. koloni. Blomstrede i 6.-5. årh. f. Kr. Erobreddes 322 f. Kr. af Ptolemaios 1. 95 f. Kr. rom. Ital. udgravninger.

'Kyrie e'leison (gr. Herre, forbarm dig), bøn, som siden 4. årh. findes i litaniet; og som er optaget i den kat. messe og i fl. evang. liturgier.

Ky'rill [ki-J, russ. *Kirilt* (1876-1938), russ. storfyrste, søn af Aleksander 2.s søn Vladmir. Efter 1917 i Frankr. Romanovernes overhoved fra 1922, antog 1924 tsartitel.

ky'rill'isk skrift (antages at være opfundet af apostolen *Kyrrillos*), det yngre oldkirkeslav. alfabet, baseret på gr. uncialskr., fortrængte det glagolitiske alfabet, blev udgangspunkt for de bulg., serb., og russ. alfabeter.

Ky'rillos og Me'thodos, byzantinske munke (brødre), slavernes apostle, virkede fra 863 i Mähren og anv. slavisk som kirkesprog (kirkeslavisk); overs. Bibelen til slavisk.

'kyrios (gr.), herre.

'Kyros (pers. *Kurush*) den ældre, perserkonge ca. 558-29 f. Kr., erobrede Medien ca. 550, Lydien 546 og Babylonien 539, behandlede de erobrede moderat, tillod jøderne at vende hjem.

'Kyros den yngre (d. 401 f. Kr.), søn af Dareios 2. af Persien, gjorde oprør mod broderen Artaxerxes 2. v. hj. af 10 000 gr. lejetropper (bl. dem Xenofon), men faldt i slaget ved Kunaxa.

Kyrre, *Hans* (f. 1885), da. skolemand og Torfarer. Gode populære bøger som *Knud Lyhne Rahbek* og *Bakkehusef* (1914), *Henrik Hertz* (1916), *M. Goldschmidt* 1-2 (1919); fl. skolebøger og udstrakt skolehist. forf.skab. Desuden romaner og populære filols.

Kurten ['kyrtsn], *Peter* (1883-1931), kaldet *Dusseldorf-morderen*, ty. forbryder, henrettet for 48 mord og mordforsøg samt 35 ildbrande, begået ud fra seksuelle motiver.

kyskhedsbælte, aflåselig metalbandage til anbringelse på kvinder for at hindre dem i utroskab; vist af ital. opr.; ret udb. i middelalderen.

Kussnacht ['kysno t], schw. by ved Vierwaldstättersee; 5200 indb. (1941). Udenfor K ligger Tellskapelle, hvor Tell if. sagnet skød landfogden Gessier.

kyst, den nærmest havet liggende del af landet, k-s former afhænger af landets tektonik, erosionen og aflejringerenes natur. Man adskiller stejlk (f. eks. fjord-, rias- og klippe-k) og flad-k (f. eks. strand-sø og marsk-k).

kystartilleri, skyts, som hører til det faste strandforsvar, og personellet, der bruger det.

Kystbanen, jernbanen Kbh.-Helsingør langs Øresunds kyst; strækningen Kbh.-Klampenborg åbnedes 1863, strækningen Klampenborg-Helsingør 1897.

kystbefæstning el. *sofcestning*, værker, der på el. nær stranden skal afslå angreb fra søen. Den da. k indgår i Søværnet under navnet Kystdefensioen.

kystbeskyttelse udføres ved kyster til beskyttelse mod nedbrydningen ved bølgeslag og strøm. Denne nedbrydning kan i årenes løb rykke kystlinien tilbage (Stevens, Vestkysten), hvad man vil undgå af h. t. bevarelsen af det bagved liggende land, enten p. gr. af dettes egen værdi som landbrugsjord, el. som ved Tyborøn, fordi det beskytter bagved liggende områder, k kan foretages ved beklædning af skrænten med sten, el. faskær, el. ved udførelse af et parallelværk, d. v. s. en mur el. lign., som føres langs med stranden. - Hvor forstranden angribes - el. slet ikke findes - bygges høfder ud i vandet med det formål at tilbageholde grus og sand, således at forstranden dannes el. vokser, k kræver store anlægssummer og stadigt fornyede anlæg.

kystbevogtning, vagt langs stranden udført af tropper, politi el. tolvvæsen.

Kystdefensioen, del af Søværnet, der omfatter søforter (Middelgrundsfort, Saltholm-flak fort, Dragørfort m. fl.) og kystbefæstningsanlæg samt i øvr. anlæg og materiel til kystforsvarets brug. K var før 1932 en del af hæren og benævntes da kystartilleriet, men overgik til søværnet, for hvem det er af særlig bet., at have beskyttede baser og tilholdssteder, hvor reparationer kan foretages, forråd indtages osv., samtidig med at flådens operationer i farvandet støttes af kystbefæstningsanlæggene.

kystdige, dige, som beskytter mod overvømmelse fra havet.

Kyster, *Anker* (1864-1940), da. bogbinder. Udd. i Paris, Zurich, Rom og München; kendt for kunstnerisk viden og stor tekn. dygtighed. Har bl. a. skrevet *Om Indbinding af Bøger* 1-3 (1920-35).

kystfart, *sov.*, if. da. sønæringslov (31. 3. 1928) sejlads i farvandet ml. Lindesnes/Tessel og Kalmar/Memel samt i den færøske øgruppe.

kystfredning, forbud mod borttagelse af sten, ler, sand og grus fra forstranden; iværksættes af landbrugsmm. (evt. efter kendelse af lokale kystkomm. el. af overladvæsenkomm.).

kysthospital, hospital el. sanatorium beliggende ved kysten, hvor man især i ældre tid regnede med søluftens helbredende virkning. Første da. k oprettet 1875 på Rosnes. Modtager voksne og børn med skrofulose, kir. tuberkulose m. v. Drives for private midler i samarb. med Finseninstituttet, 153 senge. Senere k på Finseninstituttet og under Nationalforen. til Tub. Bekæmp. Juelsminde k, opført 1902, 162 senge. Til behandl. k på ydes statsstøtte efter tubulovene.

kystklima el. *oceanisk klima*, klima med ringe forskel (mindre end 20°) ml. den koldeste og varmeste måneds middeltemp.

Kiistrin [ky'str.r.n], ty. navn på byen Kostrzyn.

kystskipper, person, der, efter mindst 2 års sømandstjeneste, har bestået k-prøven (2-3 mdr.s kursus) og derved fået ret til at føre da. skib under 100 BRT i kystfart.

kystskjts, det svære skjts på kystforter. Da. k omfatter bl. a. pjecer af kaliber: 15-21-30- og 35 cm.

kystterne, d. s. s. havterne.
Kythéra [kji'iira], gr. ø ml. Peloponnes og Kreta; 281 km²; 9000 indb.
Kyushu [kju:ju:], Japans sydligste og tredje største ø; 35 660 km²; ca. 10 mill. indb. Hovedstad: Nagasaki. Mod N Japans vigtigste svarindustrielle område. Tunnel til Honshū (anlagt 1936-41).

Kyzikos, gr. koloni på ø i Marmarahavet, anlagt af Mileet. Her slog Alkibiades spartanerne 410 f. Kr.

Kyzyl 'Kum [kizil], ca. 200 000 km² stor sandørken S f. Aral-søen i Sovj.

Kydsti [ky-1, Larin, pseud. f. Kvosti Larson (f. 1873), fi. forfatter. Har udg. en række betydelige digtsaml.; stor motivrigdom, formskabende evne og udpræget visuelle anlæg kendetegner K som lyriker.

KZ-maskine, betegn. for de flyvemaskinetyper, som er konstr. af de da. flyvemaskinokonstruktører V. E. Kramme (f. 1905) og Karl Gustav Zeuthen (f. 1909) og bygget på Skand. Acro Industri A/S.

kæbe, anat., del af ansigtets knogler, der bærer tænder. Overkæben er dannet v. sammenvoksning af de to overkæbeben og to mellemkæbeben. Nedatid er den understøttet med et hesteskoformet knoglefremspring, gummebetet, der bærer overmundstænderne. Disse er kilet ned i knoglevævet svarende til tandgruberne. Underkæben er dannet ved sammenvoksning af de to underkæbeben og består af en vandretstillet del, der på sin overside bærer undermundstænderne ordnet i ellipseform, og en lodretstillet del, der opatid er i ledforb. med tindingebenet underside (k-leddet).

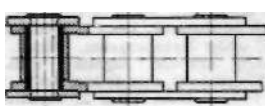
kæbehule, bihule til næsehulen (i overkæbebet).

kæbehulebetændelse, form for bihulebetændelse.

kæbeortopædi, behandling af fejldannelser i kæberne, heribl. også uregelmæssig tandstilling.

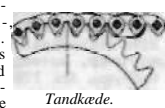
kæbeposer, hos visse pattedyr som aber, mурmeldyr, hamstere m. fl., hulheder i kinderne, hvori føden midlertidig kan opbevares.

kæde, (D) maskindel til ophejsning af byrder (krank) el. overførelse af bevægelse (drivk) m. m. En drivk kan være en

R ullekæde.

rulle- el. tandk. En båndk består af flade metairådshager; 2) tekstil, kædegarn, kædetråde, i vævede stoffer det ene af de to vinkelret på hinanden forløbende trådsystemer; k og skud, k ligger i stoffets længderetning. Ved k-skæring el. varping afskæres k i rette længde og antal og opvikles for vævning på en k-bom. k-trådenes antal bestem-

Tandkæde.

mes af stoffets bredde, tæthed, el. trådenes finhed; 3) danseform, hvor de dansende tager hinanden i hånden, kendes fra folkedans og fra kunstdanse.

kædebjerger, d. s. s. foldebjerg.

kædebom, tekstil, den del af en væv, hvorpå kædegarnet (det garn, der ligger i stoffets længderetning) er opviklet.

kædebrev, brev, ofte af mystisk-religiøs indhold, som opfordrer modtageren til - for at vinde lykke og undgå farer ved at »bryde kæden« - at afskrive og videre-sende brevet indhold til et vist antal andre personer, som hver især skal videre-sende et k til samme antal osv. Principet er d. s. s. i sneboldsystemet.

kædebro, hængebro, der er udført med bærende kæder, mods. kabelbro.

kædebrøk, et udtryk for formelen

$$b.$$

d. v. s. en brøk, hvis nævner er et helt tal *bi* plus en brøk, hvis nævner atter er et helt tal *b*, plus en brøk, hvis nævner atter har denne egenskab osv. Afbrydes dette efter endelig mange skridt, kaldes k endelig, ellers uendelig. En endelig k er et rationalt tal, en uendelig fremstiller et irrationalt tal.

kædeforretning, de detailhandelsforretagende med en række ensartede udvalg under central ledelse, k tilstræber stordriftens fordele uden at gøre det enkelte udsalgssted særlig stort; k forhandler navnlig dagligvarer, som forbrugerne ønsker at købe i nærheden af det sted, hvor de bor el. færdes, k-s fordele er: stort og dermed billigt indkøb, udnyttelse af erfaringer fra een butik i alle de andre, stærre reklamevirkning, mindre lager i forh. t. omsætningen, udnyttelse af specialister p* mange felter (driftsorganisation, dekoration, regnskab osv.). Ulemper er: besværligere kontrol, den lønede bestyrers ringere interesse i udvalgets trivsel end den private butiksindehavers i sin egen forretning, mindre personlig kontakt m. kunderne osv. k er meget udbredt her i USA. Andre steder hentes da af brugsforeninger, i Danm. også af næringslovens bestemmelse om, at en handlende kun må have eet udvalg i hver kommune (hvorimod håndværkere og fabrikanter har ret til at sælge egne og fagfællers produkter samt tilbehør til fagets frembringelser fra fl. udvalg). Kende da. k er Schou, Irma, Palma m. fl. De selvstændige små købmænd søger at imødegå konkurrencen fra k ved dannelse af indkøbsforeninger samt »frivillige kæder«, der besørger fælles indkøb, udveksling af erfaringer m. m.

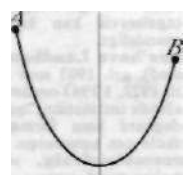
kædehandel foreligger, når en vare går fra hånd til hånd hos uøvd. mellemhandlere, k dukker op i vareknappe tider for at omgå maksimalprisbestemmelser, idet hvert led tager den tilladte fortjeneste, hvorved varens sluttelige pris skrues i vejret, k er siden 1939 forbudt i Danm., medmindre videresalg sker uden avance.

kædehuse, eenfamiliehuse sammenbyggede i række, men sål. at der ml. hver to huse indskydes et lavere hus med plads til vaskerum, brændselsrum, cyklerum m. m.

kædekasse, søl, rum under ankerspillene til stuvning af ankerkæden.

kædeknibere, klemmeanordning anbragt ml. ankerspil og ankerklyds til at fastholde ankerkæden, såvel når skibet rider for sine ankre, som når ankrene er stuvet i klydsene.

kædeknyttmaskine, tekstil, maskine, der foretager sammenknytning af garnenderne i den indvævede kæde med garnenderne af den nye kæde, der skal tilføres væven. Opfundet af den da. tekstning. Sv. Fleischer.

Kædelinie.

kædelinie, kurve dannet af en snor,

der er ophængt i to punkter A og B og kun påvirket af tyngdekraften.

kædenitning, d. s. s. siksaknitning. kædeovn, kontinuerlig, kanalformet ovn, hvori varmegodset bevæges gnm. oven v. hj. af en vandrede herd af kæder el. trædnat.

kædereaktion, en kern. el. fys. reaktion, der foreløber på den måde, at hver enkelt atomproces medfører en el. fl. atomprocesser af samme slags, hvorved reaktionen kan forløbe lavineagtigt gnm. hele stofmængden. Iværksættelsen af k var afgørende for iværksættelsen af atomenergien i atombomben.

kæderefleks, sammenhængende række af reflekser, i hvilke hvert led er stimulus for det følgende. Eks: synkning. Nogle opfatter instinktbevægelser som k.

kæderim, et rim, der forb. slutn. af en verslinie med midten af den næste.

kædeslutning el. *sortes*, i logikken en forkortet sammenkædning af syllogismer.

kædeslæb, sov., en på flodbund udlagt kæde v. hj. af hvilken et fartøj (f. eks. en bugserdamper) bevæger sig (op mod strømmen). Danm.s eneste k-færge over Egernsund i Sønderjylland.

kædesting, maskesyning, anv. bl. a. omkring grundene i hvidsøm.

kædetræk, overførelse af bevægelse v. hj. af kæde og kædehjul.

Kahler [kæ-'J, Herman August (1846-1917), da. lervarefabrikant, genskabte den ge. ital. majolikas metalliske lustre.

Kahler, Herman Hans Christian (1876-1940), søn af ovennævnte, kendt for sine dekorationer på begitte-lere (*begitte* = overtrække med fint pibeler), skabte smukke tinemailer i samarb. med J. Thirslund og Sv. Hammershøj.

'Kakisalmi, fi. navn på Keksholm i Sovj.

kældermand, ordspil af tarveligere art. **kældersnegl** (*Limax variegatus*), gullig, indtil 10 cm l., nøgen snegl, der forekommer i fugtige kældre.

kælderveksel, veksel trukket på og forsynet med accept af opdigtet person.

kælk, smal håndslæde med stål-el. træmeder til vintersport. Styres v. hj. af en lang stang el. benene. Visse k er styrbare med bevægeligt forparti el. rat, som f. eks. bobsleigh.

kællingeknøb, alm. i land anv. knude, der mods. råknåbknob o. l. er vanskelig at løse op.

kællingetand (*Lotus*), blomstfam. Urter el. buske med 3-fingrede el. uligefinnede blade. Blomsterne gule el. røde. 90 arter; i Danm. 3, hvoraf almindelig k (*L. corniculatus*) er alm. på marker og langs veje. Dyrkes også, k anv. i landbruget som erst. for rødkløver, hvor marken er angrebet af kløverål.

kæltringer (fris. *keltner* bruge grove ord) el. *rakkerpak*, omstrejfende vandringsfolk på de jyske heder, der opretholdt livet som kedefflikkere, glarmestre, kvaksalvere, spåmand osv. k var en blanding af natmandsfolk, tatere og inden- og udenl. vagabonder.

kælve, føde kalv.

kælveko, handelsbetegn. for en ko, der snart skal kælve.

kælvetid. Under da. klima- og fodringsforhold fordeler køernes k sig over hele året. Med henblik på mælkeproduktions størrelse og økonomi anses månederne juni-aug. dog for gunstige kælvmåneder.

kælvning, *geogr.*, løsrivelse af isbjerge fra en gletscher el. fra indlandsis, der når ud til havet.

kælvningsfeber, en hos koen akut forløbende sygdom, der kan forekomme efter kælvningen og viser sig ved mere el. mindre udtalt lammele, sjældnere universelle kramper. Årsagsforholdene er endnu ikke fuldt belyst, men man ved, at blodets kalciumindhold er nedsat. Under behandling er dødeligheden stor, mindst 50%, men efter at dyrlegen Schmidt, Kolding, 1897 beg. at infundere (indsprøjte)

jodkaliumopløsning i yveret, er dødeligheden formindsket stærkt. Senere har det vist sig, at en luftinfusion var tilstrækkelig. Nu benyttes man en intravenøs injektion af kalcium i form af kalciumklorid el. -glukonat.

kæmfer el. **kæmper** (ty. *Kämpfer*), 1) det stk. tømmer (overligger), hvormed en port, et vindue el. 1. overdækkes; 2) det tværstykke i et vindue, som adskiller over- og underrammer; 3) de murdele, hvorfra en bue el. hvælving udgår.

kæmner (lat. *camerarius*), tjenestemand, som bestyrer en købstadkommunes kasse- og regnskabsvæsen.

kæmning, *bygningstekn.*, sammenskæring af krydsende tømmerstykker, der ikke ligger helt i samme plan.

kæmpe, navn på alm. vejbred.

kæmpe, mand af overnaturlig størrelse, el. overnaturligt væsen, k. der i middelalderdigtningen bruges om fortidshelte, har i da. folketradition fortrængt det ældre jætte.

kæmpeceller, store celler med fl. kerner. k forekommer normalt i benmarv; særl. former findes ved tuberkulose og i visse svulster.

kæmpedovendyr (*Gravi-grada*), uddøde, sydamer. gumlere, beslægtede m. dovendyr. Indtil 6 m l.

kæmpefyr (*Sequoia*), slægt af nåletræer,

stedsegrønne, sambo, hjemmehørende i Californien. 2 arter, af hvilke den mest kendte er *mammuffyr* (*S. gigantea*), over 100 m h., stammen 12 m i tværsnit, alderen anslås til 3000 år; dyrkes som pryde-træ i S-Eur. De sidste repræsentanter for en i kridt- og tertiærperioden talr. og meget udbredt fam., der også dengang fandtes i Danmark.

kæmpegrave, folkelig og digterisk betegn. for oldtidsgrave, hovedsagelig de store dysser og jættestøtter. På Gotland betegn. k jernalderens hustomter.

kæmpehamp (*Cannabis gi-gantea*), art af hampefam., er en i haver dyrket enårig bladplante, der bliver 2-3 m h.

kæmpehejre (*Ardea goliath*), kæmpestor, afr. hejre.

kæmpehirse, en varietet af durra; græsfam. Dyrkes i Kina under navnet *kaoliang*, både som korn- og foderplante, bliver over mandshøj.

kæmpehjørt el. **irsk k** (*Cervus enryceros*), uddød hjortcart, hvis knogler og takker er fundne i diluviale lag over en del af Eur., også i Danmark. Afstanden ml. takspidserne har været 4 m, højden fra jord til takspids 5 m.

kæmpehøj, folkelig og digterisk betegn. f. gravhøj.

kæmpekrebs, uddød orden af indtil 3 m store krebsdyr med langstrakt legeme bestående af cephalothorax med 2 sammensatte øjne og 2 punktøjne og 6 par lemmer samt bagkrop bestående af 13 led, hvoraf de forreste bærer galler. Forekommer i ferskvandssoer i palæozoisk tid, navnlig gotlandium.

kæmpekromosomer el. *spyt-kirtelkromosomer* rindes i tovingede insekters spyt-kirtelceller, ejendommelige ved deres tydelige tværstreber, k består af mange kromosomer opstået ved fortsat splinting af

to opr. sammenparrede homologe. Første rangs objekt for visse kromosomstudier.

kæmpe med vejr-møller, talemåde fra Cervantes' »Don Quijote«, hvor helten angriber vejr-møller i den tro, at det er kæmper; derfra bet: kæmpe med indbildte modstandere, fantasistfore.

kæmpemuslinger (*Tri-dacna*), mere end meterlange, trop. muslinger; forekommer på koralev. Vejer indtil 250 kg.

kæmpemyrer (*Formica hercule-ana* & *ligh'perda*), store myrearter. Gnaver reder i levende grantræer. Skadelige.

kæmpesalamander (*Megalobatrachus maximus*), indtil 1V2 m l. halepadde. I bjergbække i Japan.

kæmpeskjolddyr (*Clypto-dontidae*), uddøde, over 2 m l. bæltedyr, der kunne ligne skjoldpadder. Uddød i beg. af kvartærtiden. Arner.

kæmpestøvbold (*Lycoperdon 'maximum*), art af støvboldfam.; dens store hvide, senere brunlige frugtlegemer kan opnå et tværmål på indtil 50 cm; træffes hist og her i parker og på marker.

kæmpesving, øvelse i ræk. Gymnasten svinger rundt om stangen, hængende i de strakte arme med strakt krop.

kæmpevæxt, sygelig forøgelse af legemets dimensioner, især i længden. Skyldes sædv. svulstdannelse i hypofysens forreste lap. I nogle familier optræder en usædv. legemslængde, der ikke må opfattes som sygelig.

kæmpøgler, da. navn for dinosaurer.

Kæmp for alt hvad du har kært, 1. linie af slutn.strofen i Chr. Richardts sang »Altid frejdig« (1868).

Kändler ['kænt-J, *Johann Joachim* (1706-75), ty. porcelænskunstner, modelmester i Meissen. K er den egl. skaber af den figurlige porcelænstil i Eur.

kæng'u'ruer (*Macropo'dinae*), springende austr. pungdyr. Forlemlerne svagt udviklede. Springer v. hj. af de kraftige bagben, på hvilke navnlig 4. tå er meget veludviklet. Langt hoved, overmundens 6 fortænder danner en kreds, der virker

mod undermundens 2 store fortænder, tandløst mellemrum ml. for- og kindtænder. Planteædere, der som regel lever i flokke og kan bevæge sig m. stor hastighed. Kan betragtes som en hovdyrtype inden for pungdyrene.

kænguru'røtter (*Poto'rous*), m. kænguruerne beslægtede små pungdyr. Natdyr, der ikke springer men løber. Austr.

Kænguruøen (*Kangaroo Island*) ud for St. Vincent Bay, S-Austr.; 4350 km².

kæno- (gr. *kainós* ny), vedr. nyere jordperioder.

kænozoisk [-'so-] (*kieno-* + gr. *zoon* dyr), kaldes yngste geol. gruppe og tidsalder; omfatter tertiær og kvartær Fremherskende former er toktimbladede planter og pattedyr.

kæntre (holl.), 1) vælte (om skib); 2) skifte (om tidevand).

kær, sump bevokset med tagrør, stargræs o. l.

kære, retsmiddel mod en af en domstol, truffen afgørelse, især over for kendelser, medens domme i alm. er genstand for anke. k foregår i reglen skriftl.; men undtagelsesvis kan kærsmålet forhandles mundtligt.

Kære have Landbrugsskole (ved Ringsted), gri. 1903 som husmandsskole indtil 1922. I 1943 omdannedes K til en selvstændig institution, med forpagter G. Tvedegaard som formand. Husholdningsskole om sommeren.

kæremålsudvalg, udvalg, best. af 3 højesteretsdommere, der afgør de kæremål, som indbringes for Højesteret.

kærhøge (*Circus*), mellemstore dagrov-fugle, blød fjerdragt, fjerkrans (slør) omkr. øjnene. Reden på jorden, i rør, lyng o. l. Holder sig til åbent land, lever af mus, rotter o. l. Hertil rørhøg, enghøg samt blå k.

Kærlighedens Højsang, Paulus' pris til kærligheden I. Kor. 13.

kærlighedsgræs, d. s. s. hjerte-græs.

kærlighedsstræ, navn for den alm. stue-plante *Monstera deliciosa*.

Kærlighed (Kierlighed) uden Strømper, »sørgespil« (d. v. s. parodikomedie) af Johan Herman Wessel (1772).

kærløber (*Li'micola falci-nellus*), lille m. rylter beslægtet vadefugl, forholdsvis bredt næb. Nordl. art i Danm. kun på træ.

kær'minde, alm. navn for *forglemmigej* (*Myo'sotis*), bruges også om den i haver dyrkede *vårforglemmigej* (*Omphalodes*).

kær'myse, hot., d. s. s. *Calla palustris*.

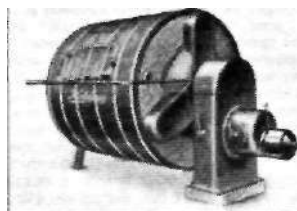
Kårnan [xæ(r)-], Halsingborgs middelalderlige fæstningstårn; sv. betegn. for det faste stentårn i middelalder-borge.

kærne, se også kerne.

kærne, maskine el. redskab, der anv. ved smørrets udvinding, k består af en beholder, i hvilken fløden udsættes for en så kraftig rystning el. piskning, at der dannes stærkt skum. Herved forener de mikrosk. fedtkugler sig til større smørkorn, der videre kan oparbejdes, k er nu erstattet af k-ælttere, der både adskiller smørkorn og forarbejder massen til det færdige smør.

kærnemælk, produkt, der bliver tilbage, når smørret er udskilt af fløden, k adskiller sig fra skummetmælk ved et større fedtindhold (ca. 0,4% fedt) og et indhold af mælkesyre, dannet under flødens syrnin. - k er et frisk og sundt tilskuds-foder til unge voksende dyr. 6 kg = 1 F. E.

kærneæltter, maskine til smørfermentering. Processen finder sted i k-s rote-rende beholder, der hyppigt er formet som en tønde af træ. Beholderens hastig-

hed kan varieres v. hj. af et gearsystem og er størst under smørrets udskillelse af fløden. For sammenæltning af de herved dannede smørkorn kan k være forsynet med valser. Nyere k er bygget af rustfri stål, arbejder under æltevalser og bearbejder smørret gnm. en stødvirkning, men disse har endnu knapt passeret forsøgsstadiet.

Kærnten ['kærntan], østr. forbundsland mod grænsen til Ital. og Jugoslavien; 9535 km²; 478 000 indb. (1946). Hovedstad: Klagenfurt. K er et bjergland gennemskåret af dybe dale; afvandes af Drau. Vigtigste erhverv er land- og skovbrug samt minedrift. K var i oldtiden beboet af de keltiske kærner; under Rom 1.-5. årh. e. Kr., siden omstridt ml. germaner og slovenere. Kom 1276 (definitivt 1335) under Habsburgerne. Efter 1. Verdenskrig krævede Jugoslav. sydl. K (m. Klagenfurt), men folkeafstemning. 1920 gav 57% f. Østr. Efter 2. Verdenskrig atter jugoslav., krav om grænsflytning. 1945 besat af brit. tropper.

kærnsanger (*Arco'cephalus pa'lustris*), brunlig rørsanger; ret alm. i Danm. Trækfugl.

Kærsgård, hovedgård o. f. Middelfart, tilhørte efter 1499 i over 200 år slægten Bille. Hovedbygning fra 1817; fredet i kl. B.

Kærstrup, hovedgård S f. Maribo. Hovedbygning fra 1765, ombygget 1836 og 1868, fredet i kl. B.

kæruld (*Eri'ophorum*), slægt af halv-græs-fam. med hårfremt bioster, der efter afløbsstrøingen vokser ud til en lang, hvid

silkeagtig uld. 10 arter; i Danmark 5, hvoraf et par er alm. i sumpe og moser.

kærv, 1) gi. betegn. for et negpar af korn, langhalm, tagrør osv., sammenbundne med et halm-bånd; 2) lille indsnit, rille, f. eks. i skruerhoved el. sigtekorn.

kærvsnit, det samme som karvesnit.

Kastner, *Erich* (f. 1899), ty. forfatter.

Skrev som repræsentant for *Neue Sachlichkeit* kynisk-ironisk lyrik om det moderne storby menneske, *Herz auf Taille* (1928), endv. humoristiske romaner, *Drei Månner im Schnee* (1934, da. 1935).

kætte'ri' (gr. *katharos* ren), bevist af vigelse fra kirken (især den kat. kirkes) lære.

Kåttil'mundsson [xæ-], *Matts* (d. 1326), sv. stormand, der afsatte kong Birger og satte Magnus Smek på tronen 1319.

kætting, (spinklere) kæde.

kævle (oldn. *kefl* lille rundt træstykke), den del af en træstamme, der er aflagt til gavntæ; k opmåles i m³.

ko (fr. *queue* hale), 1) bageste del, halen, af en militær marchkolonne, modsat spidsen, hovedet (teten); 2) en på linie opstillet række ventende, der ekspederes efter tur; 3) billardrekvisit: kegleformet stok med en læderdup i den spidse ende, hvormed spilleren støder til balle.

køb. Alm. regler herom findes i lov om køb af 6. 4. 1906.

købekontrakt, aftale om køb, i ældre ret navnlig den foreløbige aftale om salg af fast ejendom, der gik forud for udstedelsen af skødet.

kobekraftsparitetsteorien (skarpest formuleret af Cassel) hævder, at valutakursen m.l. to landes pengesorter er bestemt af forh. ml. landenes priseniveau. Go højere priseniveau, des højere kurser på udenl. valuta).

København, Danmarks hovedstad og største by, kongens residens. regeringens sæde, landets eneste flådestation, største industri-, handels- og søfartsby og polit., økon. og åndelige centrum; ligger ved Øresund på Sjællands østkyst og den nordlige del af Amager, som er skilt fra

Kærudd.

Sjæll. ved Kalveboderne, hvis nordlige forstættelse danner K-s havn. 74 km²; 763 600 indb. (1949). Med Frederiksberg, som K helt omslutter, og Gentofte kommune (»hovedstaden«) 108 km², 968 700 indb. og med omliggende 11 forstadskommuner, 388 km², 1152 300 indb. (1949) el. ca. 26,5% af Danmarks befolkning. (Hertil kort).

Topografi. Indre by rummer middelald. bykærne m.l. Gothersgade, Nørre- og Vestervoldgade, m. krumme, snævre gader, men kun enkelte rester af gi. arkitektur. Her universitetets hovedbygning, domkirken (Vor Frue), Petri Kirke v. Nørregade, Helligåndskirken (m. det senmiddelalderl. »Helligåndshus«, nu komm.bibl.) ved Strøget. Hovedtruten »Strøget« fra Rådhuspladsen til Kongens Nytorv, samt tværruten Købmagergade fra Strøget mod Nørreport; forretningskvarterer (stormagasiner); i sidegader rester af fattigbebyggelse. Ml. Frederiksberggade og Nygade K-s gamle hovedtorv, Gammelortov, og det senere Nytorv m. domhuset. N f. Gothersgade enevældens bydele, anlagt i 17.-18. årh. i skakbrætmonter. Her række palæer, kongeslottet Amalienborg m. Salsys rytterstatue af Frederik 5. og »Marmorkirken«, rester af fattigkvarterer i det delvis sanerede Adel-Rosengadekvarter; Kongens Have m. Bergenborg Slot; Nyboder. Kongens Nytorv er K-s største plads, m.

l'Amoureux's rytterstatue af Christian 5., Charlottenborg, Det Kgl. Teater; herfra går Holmens Kanal m. storbankernes hovedbygninger ned mod Slotsholmen. På *Slotsholmen* Christiansborg Slot m. rigsdagslokaler, Udenrigsmin., Højesteret, Slotskirken; foran slottet Bissens rytterstatue af Frederik 7; Rigssarkivet, Kgl. Bibliotek, Tøjhuset; børsen; den »røde bygning« og øvr. centraladmin.-byggn.; Thorvaldsens Museum. Ved Frederiksholms Kanal bag Slotsholmen: Nationalmuseet. - Fra Slotsholmen fører Knippelsbro til *Christianshavn* m. Frelserkirke og en række gi. handelsgårde; herfra hovedtrute til syd. del af K; det nordl. af Amager, der også har forbind. m. Sjælland via Langebro. - *Langs gi. voldlinie* (Vester-, Nørre- og Østervoldgade) ses resterne af gi. bastionsystem i søerne i det store forlystelsesanlæg Tivoli, i Ørstedsparken, Botanisk Have og Østre Anlæg. Af enevældens befæstningsanlæg er endnu Kastellet bevaret mod N og Christianshavns Vold på Amagersiden. Under Voldgaderne går tunnelbane fra Hovedbanegården mod N. Parallelt med voldlinien går St. Jørgens-sø, Peblingesøen, Sortedamssøen, der omtrent afskærer indre Kbh. fra øvr. Sjælland. I kvartererne ml. voldlinien og søerne: Danm.s Tekniske Højskole, Statens Museum f. Kunst, Kommunehospitalet. På tidl. Vesterports sted ligger nu Rådhuspladsen, K-s vigtigste trafikcentrum m. K-s Rådhus, bladredaktioner o. a. forretningsbyggn. (Hertil tavle).

Fra indre by stråler *hovedtruter* ud mod omegnen: Vesterbrogade mod V mod Gl. Køgevej og Roskildevej; Gl. Køgevej mod Frederiksberg og Vanløse; Gyldenløvesgade (-Godthåbsvej) mod Brønshøj; Nørrebrogade mod N og NV til Brønshøj, Husum, Frederikssundsvej; Sølgade (-Tagensvej) mod Bispebjerg og Frederiksborgvej; Østerbrogade mod N mod Lyngbyvej og Strandvejen. Indre Nørre- og Vesterbro er tæt og usundt bebygget; dele af Østerbro har mere velstående karakter. De *ydre bydele* på mere bakket terræn - Valby, Vigerslev, Vanløse, Bellahøj - Brønshøj - Husum, Bispebjerg, Emdrup, Ryvang - er ligesom de tilsv. kvarterer på Amagersiden overv. bygget efter 1900, m. villaer og mere moderne etagehuse. Af K-s gi. fælle er en stor del anvendt i Fælledparken, andet til nye universitetsbygninger; Danmarks Farmaceutiske Højskole, Tandlægehøjskolen. Mange af de store industriforetagender ligger i periferen (Valby, Nørrebro, Amager, Sydhavnen). Af K-s kommunes areal er 1940 praktisk talt alt bymæssigt bebygget, så at hovedstadens ekspansion sker i omegnskommunerne, til dels støttet til de efter 1934 anlagte S-baner. Mens K-s landbefæstning er nedlagt, anvendes østl. del af indre *havn* som station F. orlogsflden og Kystdefensionen (herunder søforterne Middelgrunden og Saltholm Flak). I nordl. del af havnen Kbh.s frihavn. Store skibsværfter; anløbspladser for rutebåde, især omkr. Kvæsthusbroen (D.F.D.S.). I Sydhavnen K-s største elektricitetsværk, H. C. Ørstedsværket. Det lavvandede areal ml. Sjæll. og Amager er inddæmmet.

Befolkning. Folketallet i K anslås til omkr. 1630 at have været ca. 25 000, omkr. 1680 ca. 60 000 og 1728 (efter branden) ca. 76 000. For den flg. tid er nedenstående folketal oplyst:

år	K-s kom-mune	Hovedstaden	Hovedstaden m. forstæder
1769 ...	80 000	82 000	93 000
1801 ...	101 000	104 000	119 000
1840 ...	121 000	126 000	147 000
1870 ...	181 000	202 000	235 000
1901 ...	401 000	492 000	520 000
1921 ...	561 000	701 000	752 000
1945 ...	732 000	927 000	1 079 000
1949 ...	764 000	969 000	1 152 000

Gnm. hele den i tabellen viste periode har hovedstadens folketal udgjort ca. halvdelen af den samlede bybefolkning; målt i forh. til hele Danm.s indbyggertal

er hovedstadens andel steget fra ca. 10% (frem til ca. 1860) til 23% (1945). I det 20. årh. er hovedstadens vækst foregået i yderkvartererne (og forstæderne), mens folketallet er gået stærkt tilbage i den indre by og har været stagnerende på »broerne« (Øster-, Nørre- og Vesterbro). De tættest befolkede bydele er Nørrebro og Vesterbro. De i det flg. oplyste tal gælder, når andet ikke er oplyst, alene K-s kommune. Aldersfordelingen karakteriseres ved, at antallet af børn og unge mennesker er relativt lavere og antallet af personer i de produktive aldersklasser højere end i Danmark i øvr. Dødeligheden er, under hensyn til aldersfordelingen, noget højere end for Danmark, som helhed. For K-s befolkn.tilvækst har, set over længere perioder, fødselsoverskud og indvandrigsoverskud været af nogenlunde ens omfang, idet dog særlig det sidstnævnte har svinget stærkt og til tider været 0 el. negativt.

Indgåede.	Pr. 1000 indb.		
	1901-05 gnstl.	1931-35 gnstl.	1941-45 gnstl.
ægtesk. ..	8,2	1,0	11,2
Levende-fødte	29,2	15,2	19,3
Dødsfald ..	16,2	11,4	10,9
Fødsels-overskud.	13,0	3,8	8,4
Indvand.s-overskud.	0,3	11,7	

Af befolkn. i K var 1940 51% født i K, 5% i Frbg. el. Gentofte, 23% på øerne i øvr., 16% i Jylland og 4% uden for Danmark. (1% uoplyst).

Erhvervsforhold. K er opstået som handels- og søfartsby, og disse næringsveje var i lange tider dominerende. Efterh. udvikledes en del håndværksdrift samt - på gr. af byens stilling som residensstad, læstning, universitetsby m. m. - en relativt talrig embedsstand. Fra 1840-erne satte et økon. opsving ind, der i 19. årh.s sidste halvdel efterfulgtes af en stærk industriel udvikling. 1940 var den erhvervs- og klassemæssige opdeling af befolkningen i K som vist i omstående oversigt (efter folketællingen 1940).

Det ses bl. a., at industri og håndværk beskæftiger ca. halvdelen af den erhvervsudøvende befolkn. i K, og at den egl. arbejderklasse udgør godt halvdelen af den erhvervsudøv. befolkn., funktionærer og tjenestemænd ca. 30%.

Godstrafikken på K er bet., især ad søvejen; for 1946-1948 er flg. tal oplyst:

Godssomsætningen over Københavns havn (angivet i 1000 t):

år	indgået indl.	udgået indl.	til udi.	fra udi.
1946...	1737	3005	641	214
1947...	1834	3411	755	299
1948...	1906	3066	755	374

Jernbanetrafik (1946-47) til og fra *kbh. stationer*:

ankommende 1 394 000 t
afgående 864 000 t

Langt den vægtigste udlossede varegruppe er kul og koks, mens den indladede varemængde hovedsagelig omfatter stykgods. En bet. del af importen til Danmark sker til K, mens kun en ringe del af eksporten går over K. Næsten hele den da. transithandel går over K. K-s handelsflåde omfattede ult. 1945 290 skibe over 20 BRT på tiis. 539 000 BRT (mod 1939 362 skibe på tiis. 745 000 BRT).

Nærtrafikken. Efterh. som K er vokset, har befolkningens stigende bosættelse i yderdistrikter og omegnskommuner medført en voksende bytrafik. Størstedelen af indenbys-trafikken besøres nu af den kommunale virksomh. K-s Sporveje (som også driver nogle bus- og trolleybuslinier), idet dog det concess. selskab NESA besørger sporvejs- og trolleykørslen i Gentofte, statsbanerne driver de elektrificerede bybaner og forstadsbaner (S-togene) og størstedelen af de øvr. jernbaneforbindelser til omegnen (samt visse rutebilforbindelser), mens endelig

Erhvervs- og klassedelingen i Københavns kommune 1940.

(Antal i 1000) Erhvervsudøvende *) befolkning ved	Selvs- næringsdriv, el. direktører	Med- hjælpende hustruer	Funktionæ- rer, tjeneste- mænd	Arbejdere	Husmed- hjælpere	Tilsammen
Gartneri, frugtavl m. v., fiskeri...	1			2		3
Industri og håndværk	14		21	150		190
Handel og omsætning	18 ¹⁾		46	22		93
Samfærdsel	2		14	n		34
Off. admin. o. a. immaterielle erhv.	4		30	h		47
Andet el. uopl. erhv.				4		17
Erhvervsudøv. befolkn. i alt	39			207	22	384
Heraf kvinder ²⁾	10			65	22	150

¹⁾ Heraf 12 000 detailhandlere.

²⁾ Ant. af selverhvervende kvinder er - uden for husmedhjælp - størst inden for tekstil- og beklædn.industri (med ca. 20 700 kvi. arb.) og i detailhandelen (med ca. 11 400 kvi. funktionærer).

	I alt (i 1000)	Heraf kvinder (i 1000)	Løbende indtægter, mill. kr.
Erhvervsudøv. befolkn., jfr. ovenfor	384	150	199
Husmødre	113	113	9
Rentiers, aldersrentenydere m. v.	64	42	5
Uforsørgede børn (d.v.s. hjemmевær. børn u. erhvervs- arbejde)	139	68	35
Hele befolkningen	700	373	248

forsk. erhvervsdrivende driver den øvr. nærtrafik (rutebilførsel m. m.).

Boligforhold m. v. I 1940 fandtes i K 45 000 beboelsesejendomme (af i alt hen ved 50 000 ejend.) med i alt godt 250 000 lejligheder og til en samlet vurderings-sum på 4,9 milliarder kr., hvoraf 1,5 milliarder grundværdi. - Af de $\frac{1}{2}$ mill. lejligheder var, når kamre regnes som selvs. værelser, 9% 1-værelses, 46% 2-værelses, 24% 3-værelses, 14% 4-værelses og 7% døvejer. I forh. til tidl. betegner dette en forøgelse af antal 2-værelses og 3-værelses lejligh. på bekostn. af såvel 1-værelses som større lejl. Endnu er omfattende saneringer påkrævet, dels af nogle meget gi. bygninger, dels af store kvarterer på Nørre- og Vesterbro, der i slutn. af 19. årh. skød op som spekulationsbyggeri. Efter lejeforholdets art kan skelnes ml. (1940) 17 000 andelslejl., 15 000 ejerlejl., 8000 tjeneste- el. stiftelsesboliger og noget over 200 000 udlejningslejl. (hvoraf ca. 14 000 kommunale og ca. 10 000 ejet af offentl. støttede bolig- og byggeföreninger). Af husstandene var 1940 ca. 18% på 1 person, ca. 31% på 2 pers., ca. 25% på 3 pers., ca. 15% på 4 pers. og ca. 11% på over 4 pers. Antallet af overbefolkede lejligheder (d. v. s. med over 2 beboere pr. værelse el. kammer) var 1940 ca. 10 000, hvori ca. 8% af befolkn. boede (mod 27% af befolkn. i overbefolkede lejl. 1901, 22% 1921.).

Hygiejniske forhold. I sammenlign. med de fleste storbyer er sundhedsforholdene i K gode. K-s øverste sundhedsmyndighed er stadslæggen og Sundhedskommissionen, hvorunder bl. a. sorterer læge- og dyrlægepersonale (sidstn. til kontrol med næringsmidler) samt boligtilsyn. Af hospitaler skal som de største nævnes Rigshospitalet (tilh. staten) med 1132 faste sengepladser, Kommunehosp. (m. 1008 sengepladser, Bispebjerg Hosp. (1041 pladser), Blegdams Hosp. (500), Sundby Hosp. (420), Øresundshosp. (362) og Sankt Hans Hospital ved Roskilde, som tilhører K-s kommune (2147 pladser). I alt havde statens hosp. i K (Rigshosp. og K-s Militærhosp.) i 1945 1710 faste pladser, de kommunale hosp. 4651 pladser, sindsygevæsenets hosp. og afdelinger 2537 pladser og forsk. privat ledede hosp. 1728 pladser (hertil kommer Frbg. Hosp. med i alt 935 pladser og K-s Amtssygehus i Gentofte med 955 pladser samt en rk. private syge- og fødekl. nikkler). - *Renovationsforholdene* moderniseredes omkr. 1900 ved et kloaksystem, der førte afløbsvandet ud i Sundets dybe vand. Yderligere udbyg. og forlængelser er gnm.ført i de seneste år, efter at den stadig øgede spildevandsmængde havde ført til vanskeligh. gnm.

Sundets forening. Ved drænings- og kloakeringsanlæg er den sanitære risiko ved begravelser nær tæt bebyggelse fjernet, og samtidig har ligbrændingen haft bet. fremgang (i 1945 ca. 3500 ligbrændinger, svar. til 40% af dødsfaldene i K). - *Vandforsyningen* sker udelukkende fra artesiske kilder med absolut kimfrit og infektionsfrit kildevand, tilført gnm. iukkede ledninger fra en rk. forsyningssteder op til 40 km fra K. Den fortrinlige vandforsyning har en meget væs. andel i byens gode sundhedstilst.

Undervisningsvæsen og kulturelle forhold. Børneskolen i K omfattede 1945 90 skoler, hvoraf 4 statsgymnasier, 69 kommunale og 17 private skoler (i alt 11 gymnasier) med tilsammen 67 000 børn, heraf i grundskolen 42 000. Den højere undervisn. omfatter bl. a. univ., Danm.s Tekn. Højskole (Polytekn. Læreanstalt), Veterinær- og Landbohøjskolen, Den Handelsvidensk. Læreanst. (handels højskolen), købmandsskolen og en lang rk. læreanstalter og kursus., herunder især tekn. kursus, bl. a. på K-s Maskinskole, Det Tekn. Selskabs skoler og Teknologisk Institut. - Af offentl. biblioteker findes dels kommunebibliotekerne, dels Det Kgl. Bibliotek og Universitetsbibl., Rigsk. arkivet og Landsarkivet for Sjælland og Lolland-Falster. Endv. findes af museer bl. a. Nationalmuseet, Zool. Museum, Thorvaldsens Museum, Statens Museum for Kunst, Ny Carlsberg Glyptotek og Kunstindustrimuseet. Af andre kulturinstitutioner må nævnes Det Kgl. Teater (m. Størekassen) og Zool. Have.

K-i kommunes forfatning. K har fra gi. tid videregående kommunalt selvstyre end andre da. kommuner. Borgerrepræsentationen har besluttende myndighed (valgt v. forholdsstalsvalg af komm. skatteydere; 55 medl.; efter val 1946: 27 socialdemokrater, 11 konserv., 11 kommunister, 3 radikale, 2 fra Venstre, 1 Da. Samling). Magistraten har efterforfatn. af 1938 alene admin. magt; vælges af borgerrepr. for 8 år v. forholdsstalsvalg, består (1948) af 1 overborgmester (soc.dem.), 5 borgmestre (3 soc.dem., 1 kons., 1 komm.) og 5 rådmænd (2 soc.dem., 1 kons., 1 komm., 1 rad.); de admin. opg. er fordelt ml. overborgmesteren (finanser, overtilsyn) og borgmestrene, mens rådm. har kontrol- og supplerende arb., 1 hos hver borgmester. Den af staten udnævnte overpræsident, der tidl. var Magistratens ledende mand, har efter forfatn. af 1938 kun lidt tilbage af sin opr. magt.

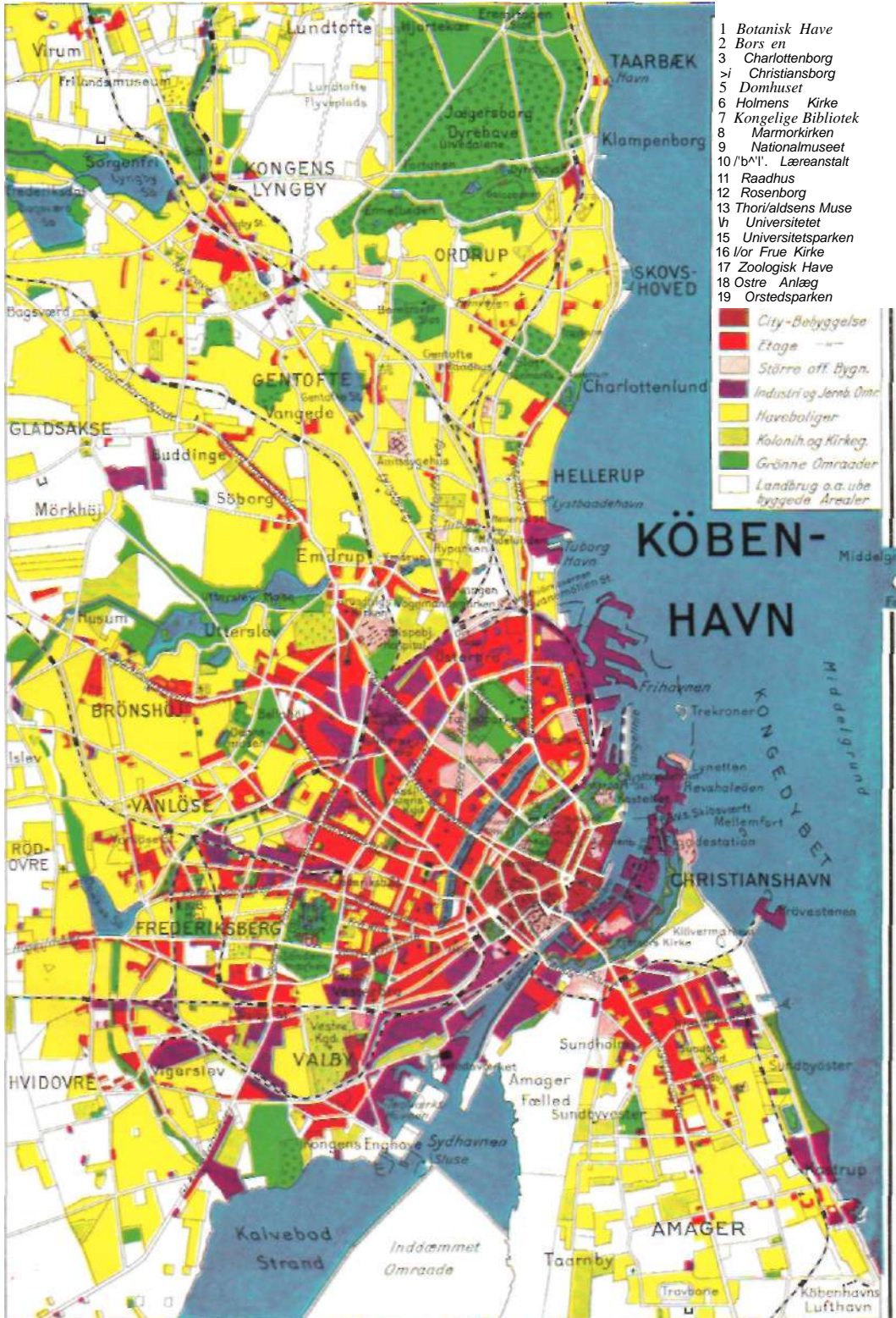
K.-? kommunes økonomi og virke. Tabellen viser kommunens indtægter og udgifter for 1946-47 samt status 31. 3. 1947:

Skatter og afgifter	199
Hovedstadsudligningen	9
Overskud af komm. virksomheder og ejendomme	5
Renteindtægt (herunder forrentn. af ejend. og anlæg)	35
I alt løbende indtægt...	248
Løbende udgifter.	
Administration	24
Sociale udgifter	52
Tilskud til pensioner og understøttelser	20
Medicinalvæsen	41
Skolevæsen	30
Vej- og kloakvæsen m. v.	29
Renter og omkostn. af gæld	36
Andre udgifter	28
I alt løbende udgift...	260
Samlede aktiver	990
Offent. optagne lån	560

Af kommunalskatterne androg 1946/47 22 mill. kr. ejendomsskatter, 147 mill. kr. indkomstskat og 30 mill. kr. omsætn.-afgifter m. v. Af de komm. virksomheder gav særlig elektricitetsværkerne overskud (7,5 mill. kr.); til tider har dog også gasværkerne givet betydl. overskud.

Forholdet til andre kommuner. En rk. af de foran omtalte forhold berører såvel K-s kommune som en el. flere af dens nabokommuner, og adskillige problemer er egentlig fællesanliggender for hele hovedstadsområdet (inkl. forstæderne). Desuden har talrige indb. i een kommune deres erhverv i en anden kommune - særlig har mange beboere i forstæderne, Frederiksberg og Gentofte deres arbejde i K. For beskætnings vedk. har denne omstændighed, som stillede K økon. meget ugunstig i forh. t. Frbg. og Gentofte, i 1937 ført til oprettelsen af *hovedstadsudligningen*, hvorved de 3 kommuners økon. byrder i nogen grad bæres i fællesskab; dog beviker fremdeles de lavere indtægter og større sociale udg. i K en relativt tungere skattebyrde end i Frbg. og Gentofte. Desuden berører talrige andre problemer mere end een kommune, f. eks. m. h. t. nærtrafikken, boligbyggeri, erhvervsudvikling og skolevæsen - i det hele taget alle byplan- el. egnspørgsmål, der berører flere nabokommuner el. hele hovedstadsområdet med forstæder. Disse problemer har været undersøgt af det i 1928 af forsk. institutioner og foreninger nedsatte *egnsplanudvalg* og af den af de interesserede kommuner 1944 nedsatte *hovedstadskommission*, af hvilken et flertal har udtalt sig for yderl. indlemmelser samt sammenlægninger af nogle kommuner, mens man fra anden side har foreslået opr. af et hovedstadsforbund, evt. i forb. m. en opdeling af K-s kommune i mindre bysamfund.

Historie. Fra 11. årh. nævnes »Havn«; udgravn. har vist rester af købstad fra før Absalons tid, m. kongsgård og trækirke. Byen skænkedes af Valdemar 1. til Absalon, der i 1160'erne anlagde fæstn. på nuv. Slotsholm; omtrent samtidig synes anlagt jordvold m. palisadeværk om den egl. by. 1249 ødelagedes K af lubeckerne, 1259 af fyrst Jaromar af

Kort over København med angivelse af bebyggelsesarternes fordeling 1948.

Udarbejdet af ATÅ Lemberg på grundlag af materiale i Københavns Kommunes Byplankontor, Stadsdirektørens Direktorat.

Rugen. 1294 gav biskop Jens Krag af Roskilde K en stadsret med forbud mod gilder og lav; K gjorde forgæves oprør mod ham 1295. Efter holstens herredømme 1329-40, svensk ca. 1342-43, var K i Valdemar Atterdags hånd til 1375; 1368-69 indtaget og hærgnet af hanseaterne. 1375-1416 atter under Roskildebispen, hvorpå Erik af Pommeren inddrog K under kronen. Hanseatisk angreb afvist 1428, hvor dronning Filippa efter traditionen skal have optrådt energisk. Fremmede købmænds rettigheder begrænsedes, bl. a. ved Christoffer af Bayerns stadsret 1443. Slottet udvidedes og anvendtes hyppigere til residens, i 15. årh. blev K Danms. betydeligste by. 1479 grl. universitetet. Børgerne støttede energisk Chr. 2., overgav sig først til Fred. 1. efter belejring 1523-24. Efter 1529 brød Reformationen igennem (billedstorm i Frue Kirke 1530). 1534 gik K med libeckerne mod rigsrådssyret og kapitulerede først efter udsultningsbelejring 1536. Prisstign. og voksende Øresundstrafik gav stærkt opsving i 16.-17. årh.; som flådestation og med udbygget voldsystem var K rigets militærcentrum. Christoffer Valkendorf og navnlig Chr. 4. udvidede og forskønnede K meget; N f. g. vold v. Gøthersgade begyndtes anlæg af nyt kvarter, Christianshavn anlagdes efter bygning af Knippelsbro og opfølvninger på den flade grund SØ f. Slotsholmen 1619-20. Aug. 1658-maj 1660 belejredes K af svenskerne, der forgæves stormede K 10.-11. 2. 1659, 10. 8. 1658 gav Fred. 3. K privilegier, der stillede børgerne lige m. adelen, 1659 valgtes borgerråd på 23 mænd. 1660 var K-s borgere hovedstøtte for kongen under stænderforsaml. 1661-69 byggedes stærkt voldsystem, og Kastellet (ledet af Rysensteen); Bredgadekvarteret og Frederiksholmskvarteret udbyggedes efterh., Kongens Nytorv anlagdes under Chr. 5. Øget militær, hof, merkantilistisk industrigrundlæg. og storhandel fik indbyggertal til at stige (1630: 25 000, 1700: over 60 000); 1711 døde ca. 1/3 af pest; 1728 ødelagedes det meste af det g. K ved brand. Især fra 18. årh. blev K midtpunkt f. da. åndsliv. Enævlede smykkede K m. prægtige palæer (Christiansborg, Amalienborg). Under Vestmagternes krige i 18. årh. blev K transitthandelscentrum ml. de oversøiske lande og Østersølandene (»florissante tid«). 1795 hæragedes K af ny storbrand, 1807 bombarderedes byen 2.-5. 9. af englænderne og kapitulerede. Krigen ødelagde K-s velstand, og Hamburg, der havde større kapitalkraft og ikke hemmedes af Øresundstælt, erobrede det meste af d. da. marked. de kbh. handelsmænd kunne ikke i fredstider konkurrere m. Engl. og Holl. i oversøisk hdl. og blev afh. af hamburgsk kredit. Først ca. 1850 begyndte K-s tonnage at vokse; indbyggertallet steg langsomt end landdistrikternes og provinshavnernes i de »fattige år«, litteratursens guldalderperiode i K. Genopbygningen gik langsomt. 1840 erstattedes det selvsupplerende 32 mands råd af borgervalgt borgerrepræsentation, der 1857 fik ret til at vælge borgmestrene. Politisk blev K centrum for nationalliberalismens frembrud. Efter Casinomødet 20. 3. og folketoget til Fred. 7. på Chr. borg 21. 3. 1848 fik kbh. nat.lib. del i reg. - Bebyggelsen i indre by var sundhedsfarligt tæt. 1853 døde over 4000 af kolera. 1852-67 opgaves bebyggelsesforbud uden for voldene; indre Nørrebro og Vesterbro bebyggedes tæt, Østerbro noget senere og mindre uheldigt. En del af opr. voldlinie udlagdes til park (Ørstedspark; Botanisk Have; Østre Anlæg). 1847-70 udbyggedes jernbaneforbindelse til Korsør, Hillerød-Helsingør, Klampenborg, Masnedund. 1857 ophævedes Øresundstolden; en heftig krise, der rystede K og endnu mere Hamburg, benyttedes til frigørelse fra hamb. kredit; s. å. grundlagdes Privatbanken (Tietgen), og næringsfrihed med ophævelse af lavsmonopol indførtes (i kraft fra 1862). Større industriforetagen-

der slog igennem (Carlsberg, Burmeister & Wain, Heegaard, Kastrup Glas, Fredens Mølle, efter 1870 Tuborg m. m.), og dampskibsfarten samlede i K (DFDS 1866). Krigen 1864, hvor nederlagene medførte tumultscener, gjorde ende på De Nat.lib.s og K-s ledersilling i da. politik. Fra 1871, varigt fra 1880erne voksede en stærk arbejderbevægelse frem; 1903 valgtes første soc.dem. borgmester, Jens Jensen, 1917 fik Soc.dem. absolut flertal i Borgerrepræs. I 1890erne anlagdes K-s frihavn; metalindustri voksede frem i stort omfang. 1886-94 anlagde højreregeringen Kbh.s befæstning med Vestenceintøgn og Middelfrandsfort; yderl. søbefæstn. efter 1909. 1901-02 indlemmedes Brønshøj, Valby, Sundbyerne, mens Frederiksberg bevarede eget kommunesyre. 1916 havde Kbh.s kommune godt 1/3 mill. indb.; 1945 732 000, så at det meste af arealet var udbygget, det nyere dog mere spredt og med plads til parker. 1917 anlagdes tunnelbane under g. voldlinie, 1934 indtrøftes S-tog. 1. Verdenskrig skabte stor bolig nød og med stigende soc. vanskeligheder arbejderuroligheder 1917-20. 1938 indførtes nøgledelede forfatning for K med kommunalvalgt overborgmester.

9. 4. 1940 besattes K af ty. militær praktisk talt uden modstand. Nov. 1941 kom de første større tyskfjendtlige demonstrationer (Antikominternpægen), sept. 1942 sammenslød m. Frikorps Danmark-folk på orlov; efter livlig uro ty. terror 29. 8. 1943, skiftende udgangsforbud m. m. Fra jan. 1944 begyndte clearing, sabotage voksede stærkt og besvarede fra ty. side med en række ødelæggelser (Tivoli, ØK, Aller). Efter stærk ty. udæskning gennemførtes fra 29.-30. 6. 1944 folkestrejke, der atter opførte 4.-5. 7. efter ty. indrømmelser. Ved kommunevalg 12. 3. 1946 mistede Soc.dem. absolut flertal i Borgerrepræsentationen.

København, da. dagblade, 1) 1889-1931, grl. af Ove Rode og Oscar Madsen (1866-1902), først stærkt radikal, derefter Venstre, udk. fra 1928 under navnet »Morgenbladet«; 2) grl. 1946, Venstres hovedstadsorgan. Oplag 1948: 23 000. Fra 1. 4. 1949 eftermiddagsblad.

København, rutebåd (DFDS), se Kjøbenhavn.

København, da. skoleskib, bygget 1920 til ØK, 5-mastet bark, 3900 BRT, 50 000 kvadratfod sejlareal. Forsvundet 1928 ml. Sydamer. og Austr. med 59 mands besætning, ihærdigt, men resultatløst eftersøgt.

Københavns Almindelige Boligselskab (fork. KAB), grl. 1920 som selskab m. begrænset ansvar. Virker dels som privat boligselskab med garantikapital (forrentet m. højst 5%), dels ved at iværksætte almennyttigt boligbyggeri. Byggevirksomheden er hovedsagelig sket gmn. en lang rk. datterselskaber, herunder det sociale boligselskab Samvirkende Boligselskaber A/S, Kbh. I alt har koncerens selskaber pr. 1. 6. 1948 opført ca. 16 000 lejligheder.

Københavns amt, da. amt, omfatter den midterste del af Ø-Sjælland. ml. Køge Å, Elverdamså, Bransnæs Bugt, Roskilde Fjord, Farum Sø og Furesø, samt Amager og Saltholm; 1176 km²; 461034 indb. (1948), heraf i Roskilde, Køge, Frederiksberg og Gentofte 237 397. Mod N og V eroverfladen bakket og højtliggende, langs kysterne i reglen sletteland; skovrigt og frugtbar. K er delt i Københavns og Roskilde amtsråds kredse.

Københavns amtsråds kreds, del af Kbh.s amt, omfatter Sokkelund og Smørumherred, d.v.s. landet omkr. Kbh. og Frederiksberg kommuner; 477 km²; 272 167 indb. (1948).

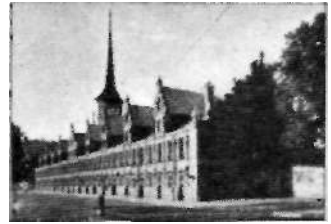
Københavns Boldklub (fork. KB), Danms. ældste, grl. 1876 som cricketklub. Dyrker fodbold, tennis og cricket. Spiller i fodboldturneringens 1. division. 1948: 2381 aktive, 933 passive med.

Københavns Brandforsikring, se Kjøbenhavns Brandforsikring.

Københavns byret, underretten for

Kbh. Er organiseret med en præsident og 22 dommere. I hver enkelt sag deltager kun en enkelt dommer (evt. i forb. med 2 domsmænd).

Københavns Børs, opf. 1619-40 af Chr. 4. 1623 var bygn. under tag, men under anden skikkelse, den havde opr. tagfald

til alle 4 sider; den tiltalte ikke kongen, og han lod Hans van Steenwinckel ændre planen; de nuv. ende- og kvistgavle sættes til ca. 1624. Fra samme tid dragespiret (ombygget 1776), måske kongens egen idé. Billedhuggerarbejdet leveredes af Steenwinckel. Stuen havde opr. 20 lagerrum for købmændene, den lyse overetage 36 kramboder. Det indre er siden ombygget, sidste gang 1887. Ejers og drives siden 1855 af Grosserer-Societetet.

Københavns Domhus på Nytorv er opført 1805-15 af C. F. Hansen som råd- og domhus (Kbh.s 5. rådhus) i forb. med et arresthus.

Københavns Drengkor, grl. 1924 af Mogens Woldike. Knyttet til Slotskirken. Drengene uddannes på sangskolen.

Københavns havn er i hovedsagen anlagt omkr. den fortrinlige naturhavn ml. Sjælland og Amager, der fra de ældste tider har været overfartsstedet til Skåne. Det ældste kendte havneanlæg, en stenmole, stammer fra Absalons tid (ca. 1167). De ældste havnelede var Refshaleby, Gamledybyg og Kalvebodby -omtr.omkr. den nuv. Slotsholm. K-s ideelle geogr. beliggenhed gjorde tidligt havenen til et internt, handelscentrum. Udvidelser af K fandt især sted under Chr. 4. (opfyldning og anlæg af Slotsholmen, Chr.havn m. m.), Chr. 5. (Nyhavn, Flådens Leje), samt efter 1890 (Frihavnen åbnet 1894, havneanlæg N herfor, Sydhavnen, Prøvestenshavn). 1900-03 anlagdes spærredæmn. i Kalvebodstrand.

K deles i fire hovedafsnit: 1) *Nordhavnen* (frihavnen udgør en del af Nordhavnen), 2) *Indervhavnen* (fra Brobreen til Langebro), 3) *Sydhavnen* (S f. Langebro og 4) *Prøvestenshavnen* (oliehavn 0 f. Amager). Desuden foreligger der planer om bygning af en industrihavn ved Avedøre. Kronløbet (dybde 10 m) er havnens hovedindløb, desuden: Kalkbrænderiløbet (6,3 m), Lynetløbet (5 m), Kalvebodløbet (4 m) og Prøvestensløbet (9,1 m). K-s vandarealer andrager ca. 1600 ha, landarealer ca. 143 ha, kajlængde (trafik-kajer) ca. 30 km, havnespor 68 km. Af K-s kapaciteter kan nævnes: pakhus-gulvareal ca. 390 000 m², kølehus ca. 8000 m², frugtpakhus ca. 17 000 m², kornsiløer ca. 52 000 t, tankanlæg ca. 206 000 m², kulpladser ca. 200 000 m², tømmerslossingspladser ca. 70 000 m². Der er i K 163 kraner (løfteevne fra 0,5 til 50 t), 7 flydekrane (løfteevne fra 2 til 75 t), 199 pramme og 36 slæbende. K er Skandinaviens største havn. Den indgåede tonnage androg: 1895 ca. 2,2 mill. NRT, 1914 4,5 mill. NRT, 1927 3,7 mill. NRT, 1937 8,0 mill. NRT og 1948 7,0 mill. NRT. Ang. godsomsætningen se oversigten sp. 2607.

K ledes af Kbh.s Havnevæsen, der er en selvejende institution under Min. f. Offentl. Arb. Overpræs. for Kbh. er formand for havnebestyrelsen, der består af 16 medl. repræsenterende Min. f. Offentl. Arb., Min. f. Handel, Industri og Søfart, Landstinget, Folketinget, Kbh.s magistrat, Kbh.s borgerrepræsentation, Grosserer-Societetets Komité, skibsfartens og industriens hovedorganisationer. K administreres af en havnedirektør, der er

s^SSSS

Pi>> "-s-^

MWHHWiMwmimi

fe

! A . " " ! A . ! A . . . j

S

Bl&iWMI

WrÅ

R3

K—Sfc-m

Luffotografi af Københavns frihavn.

udnævnt af Min. f. Offentl. Arb. K-s indtægtskilder er: afgift af indgåede skibe, afgift af varer indgået fra udlandet og lejefgift af udlejede arealer.

Københavns frihavn - den største i Skandinavien - formidler størstedelen af K-s stykgodsomsætning. Københavns Frihavns A/S har siden frihavns åbning haft koncession på stevedor- og pakhus-tjenesten, d. v. s. på frihavns kommersielle drift. Indenfor frihavnsområdet ligger desuden et stort antal danske og udenlandske handels- og industrivirksomheder. Af den sp. 2607 angivne godsomsætning (i 1000 t) gik følgende over frihavnen:

	indgående fra		udgående til		i alt
	indl.	udi.	indl.	udi.	
1946	102	887	112	53	1154
1947	92	997	131	102	1322
1948	92	903	194	118	1307

Københavns Hovedbanegård. DSBs største banegård, taget i brug 1911; er den 3. hovedbanegård i Kbh. siden 1847, da den første, der lå omtrent på samme sted, blev taget i brug. Den 2. hovedbanegård (taget i brug 1864) lå omtrent der, hvor nu Paladsteatret ligger. K er bygget i gennemgangsform, men drives i alt væsentligt som rebroussementsstation. Hovedbygningens udformning har vundet internat, ry og fremhæves for den udmærkede måde, på hvilken man her skiller afgående og ankommende rejsende fra hinanden, således at modgående trafikstrømme' undgås. Projektet til K blev i sin tid udarbejdet på grundlag af de ved en internat, konkurrence fremkomne højt præmierede forslag, som var udarbejdet af dav. stadsing., senere generaldirektør for DSB amt, oberstløjtnant P. Hansen m. fl. og senere telefondirektør Fr. Johannsen. (111. se banegård).

Københavns Kvindelige Gymnastikforening (fork. KKG), grl. 1886, landets ældste kvindelige gymnastikforening. 1948: 2749 aktive, 326 passive medl.

Københavns Lufthavn, der ligger ved Kastrup på Amagers østside, ejes og drives af d. da. stat, påbeg. okt. 1924. 1941-44 anlagdes fire betonstartbaner, der forlængedes bet. i 1947/48. 1946 påbeg. opførelsen af fl. nye hangarer, værksteds- og administrationsbygninger. K er udstyret med en række spec. anlæg til lufthavnsbelysning, radiostationer og blindlandingshjælpe midler. Med sine gunstige indflyvningsforhold er K en af de bedst beliggende i N-Eur. og efter afslut. af igangværende udvidelser en af de største og bedst udstuede. Trafikalt set er K bl. de fem største i Eur. (jfr. Danmark: luftrafik).

Københavns Maskinskole, skole til maskinistuddannelse, grl. 1. 1. 1906; sept. 1948: ca. 700 elever, hvoraf ca. 475 læser til maskinisteksamen. K forbereder til den alm. og udvidede maskinisteksamen, til maskin-, motor- og kedelpasserprøven og til den kommun. elektroinstallatør- og hojsspændingsinstallatørprøve.

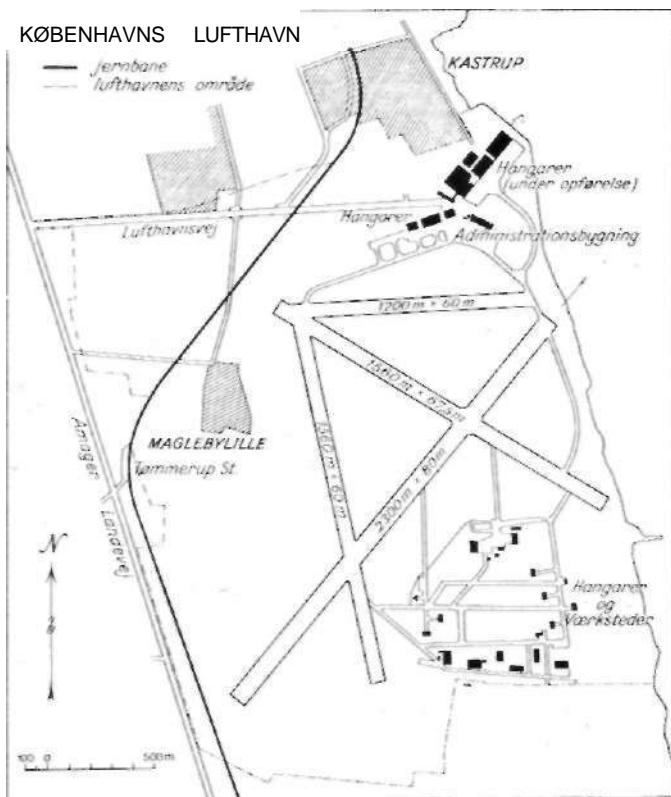
København som fæstning. Absalon byggede 1167 en borg på en holm (nu Slotsholmen) ved landsbyen Havn og lagde grav og plankeklædt vold om byen. Senere, især under Fred. 1., højnedes volden med jord og styrkedes med tårne og andet murværk. Chr. 4. rejste Christians-

havns vold, skød Østervold frem i linie med Nørrevold og opførte et værk på det nuværende Kastels grund. 1658 bedredes værkerne, som under Fred 3. fik det omfang og ydre, de havde til nedrivningen i 19. årh. 1886-94 rejstes Kbh.s landfæstning på ny med en stormfri vold fra Køge Bugt til Utterslev Mose og værker bl.a. ved Gladsaxe, Bagsværd, Lyngby, Garderhøj, Fortunen og Christiansholm. Mod søen, hvor Trekroner og andre ældre anlæg fandtes nær havnen, byggedes Charlottenlund-, Middelgrunds- og Kastrupfort, Hvidøre og Avedøre batteri. Hertil kom efter 1909 Tårnbæk-Flak og Dragørfort, Kongelunds- og Mosdebatterier. Landfæstningen nedlagt 1922.

Københavns Rådhus, det nuv. Kbh.s 6., er opf. af Martin Nyrop 1892-1905, 1908-1910 og udmærker sig ved en fortrinlig plan. Forbilledet er ældre da. ark. og nordital. Renæssance. Det bebyggede areal omfatter 7052 m². rådhushallen 1448 m²; tårnet er 110,5 m h. Lidsmykn. er foretaget af da. kunstnere, bryllups-salen f. eks. med kalkmalerier af J. Skovgaard.

Københavns slot, borg på Slotsholmen, opr. opført i 1160'erne af Absalon. Ødelagt af lubeckerne 1248, 1368; af Jaromar af Rugen 1259. 1416 under kronen, efth. hovedslot f. danske konger, udvidet under Hans; forsynedes af Chr. 3. med kongefloj i 5 stokværk. I 16. og 17. årh. en uregelmæssig femkant af bygninger i forsk. stil omkr. slotsgård; Chr. 4. byggede hovedtårnet, Blåtårn, højere og gav det prægtigt spir. Ombyggedes helt af Fred. 4. 1721-27; nedrevet 1731 for at give plads f. Christiansborg. Under nuv. Christiansborg rester af tidl. slottes fundamenter tilbage til Absalons borg.

Københavns stift, omfatter Kbh., Kbh.s amtsrådskreds, Frederiksborg- og Bornholms amter, samt gejstligheden på Færøerne og i Grønland, sømandspræster og folkekirkenes præster i Amerika.

Tegningen (1948) viser startbaner og bygninger ind. nyanlæg, der ventes fuldført i løbet af 1949.

Den nordlige del af Københavns havn. Nederst t. v. Havnegade, Nyhavn og derpå Kvæsthusbroen m. DFDS's rutebåde. Inde i byen t. v. skimtes Amalienborg. Forneden t. h. det nordligste Christianshavn, i S e n t h en del af Holmen og oriogsværftet. I billedets midte: toldboden, for oven t. h. yderhavnen, m. Refshaleøen og Trekroner; t. v. ses kastellet, frihavnen og Langelinie.

mmSdtersied^f havneløbet m. Slotsholmen og Knippelsbro. Nederst t. v. Burmeister & Wains ma- i^i!2 nfrhriSianSen På SlotsholmerfChristiansborg Slot med ridebanen; ml. slottet og havne- &hSSSSS!S^SSSSS^SSSL (t. v), Proviantgården (t. h.) ogDetKgl. røj- ek(mod^hivnen) Ved Knippelsbro Privatbanken og børsen, bag disse nunisterialbygmnger. Øverst i billedet en del af den indre by med snævre gader og meget tæt bebyggelse.

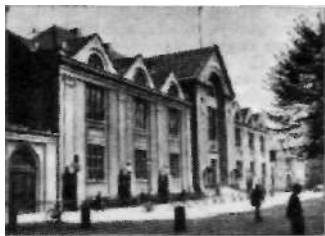
vebebyi gelse i nordvestlige København: Bispebjerg. I midten Grundtvigskirken, omgivet af ret lave etagehuseffederst høj moderne bebyggelse. I nederste hjørne t. v. BIspeberg Krematorium. I baggrunden villakvarter.

Del af Sydhavnen. Nederst Amager-siden (Islands Brygge). På Sjællands-siden først jernbaneterræn, længst t. v. DSB's remiser og centralværksteder; i baggrunden Vesterbros tætte bebyggelse og dele af Søndermarken og Frederiksberg Have.

Københavns Telefon A/S, se Kjøbenhavns T.

Københavns Universitet, grl. 1479 af Chr. I., stagnerede o. 1520, men genoplivedes 1537 efter Reformationen (fundats 1539). Opr. en præsteskolemedet juridisk, et medicinsk og et filosofisk fakultet underordnet det teologiske. Først fra beg. af 18. årh. flere selvst. fakulteter. K omfatter nu et teologisk, et rets- og statsvidensk., et lægevidensk., et filosofisk og et matematisk-naturvidensk. fakultet. Første selvst. bygning opf. 1601, ned-

brændt 1728, genopf. 1732, ødelagt ved bombardementet 1807, genopf. 1836 (arkitekt Peder Malling). Anneksset Studiegården indviedes 1916, og 1940 inddrogtes Metropolitanskolens bygning. En universitetsby er projekteret på Nørre Fælled (arkitekt Kaj Gottlob), hvor en række under K hørende institutioner i de senere år har fået egne bygninger (bl. a. Universitetsbibliotekets naturvidenskabelige afdeling (1937), Anatomisk Institut (1942)). K henholder under Undervisningsmin., men har stor selvstændighed under egen styrelse (rektor, valgt for 2 år af den akad. lærerforsamling, og et konsistorium, bestående af rektor, prorektor, fakulteternes dekaner og 15 medl. af lærerforsamlingen). K-s økon. sorter under kvæsturen (ledet af en af kongen udnævnt kurator). K havde 1949: 126 prof., 4 docenter, 62 lektorer, deraf 8 udenlandske i fremmede sprog, 10 univ. adjunker, 10 univ. manudoktorer, 33 undervisningsass.; desuden deltager en stor del af det ved Rigshosp., univ. s. institutter, laboratorier, museer osv. fastansatte, vidensk. udd. personale i undervisningen af studenterne.

Københavns væbning (1870-1909), forstærkningsafd. på 2 fodfolksbatalioner og 2 artillerikompanier.

køberet, ret til mod et fastsat vederlag at erhverve ejendomsretten til en ting.

Købestævne, **Dansk**, selvejende institution, messe- og udstillingslign. foranstaltning, der siden 1913 har været afholdt i Fredericia, fra 1930 kun en gang årl. (i aug.). Der er udstillere fra da. industri, håndværk o. fl. a. erhvervsgræne. I de første år efter 2. Verdenskrig har der været ca. 400 udstillere og ca. 125 000 besøgende mod tidl. ca. 250 og ca. 80 000.

Købke, **Christen** (1810-48), da. maler; elev af Eckersberg; er i sine beskedne landskabsmotive og portrætter bl. de

Christen Købke: Parti af den Nordre Kustelsbro. Ca. 1837. (Kunstmus.)

meest åndfulde kolorister i da. kunst; i fl. større arbejder har K tilstræbt en fast og enkel form, f. eks. i Glyptotekets *Parti fra den Nordre Kastelsport*, *Kunstindustrimus.s Udsigt over Tagryggen af Frederiksborg Slot* og *Kunstmus.s Parti fra Østerbro i Morgenbelysning*.

Købmagergade [købm-], smal hovedfærdsselsåre i indre Kbh., fra Amagertorv til

Kulturvet. Opr. Kødmanger- (d. v. s. kødhandler-) gade.

købmand, person, der driver handel som erhverv. I dgl. tale ofte = urtekræmmer el. »blandet handel«, d.v.s. forretning der sælger kolonialvarer, urtekræm og forsk. andre ting (en detail).

Købmanden i Venedig (eng. *The Merchant of Venice*), drama af Shakespeare (ca. 1596).

Købmandsforeninger i Danmark, **De Samvirkende**, grl. 1907, sammenslutn. af 3 landsdels-centralorganisationer af 125 lokale købmandsforeninger samt foreningen Manufakturhandlere Udenfor Købstæderne. K er hovedorganisationen f. detailhandelen i provinsen. Udgiver ugebladet *Dansk Handel*.

Købmandsskolen i Kbh., oprettet 1901 af Foreningen til Unge Handelsmænds Uddannelse, er Danm.s største handelskole (1948: 9488 elever). Dens vigtigste afdelinger er: Medhjælperkolen, der omfatter 1-årige kursus t. handelseksamen; videregående aftenundervisning i sprog, bogføring, vinduesdekoration, telefonering m. fl. enkelte fag; læringskolerne, hvor praktisk talt al obligatorisk undervisning af handelslæringer i Kbh. foregår. Under K sorterer Den Da. Købmandsskole i London, hvor unge da. forretningsfolk gnm. kursus på 3 cl. 6 mdr. kan studere eng. sprog og erhvervsliv, samt K-s kursus i Frankrig, der omfatter 3 mdr.s kursus v. univ. i Tours.

Købmandsskolens Gymnastikforening, Kbh. (fork. GYM), grl. 1902; 1948: ca. 1100 aktive, 300 passive medl.

købstad, da. betegn. for kommuner m. særl. s. k. k-rettigeheder. Disse retti. har tidl. af stor bet. for det lokale selvstyre samt f. erhvervene, men har nu overvejende kommunaløkon. bet., således hører k modsat søgekommuner ikke under amtsråds kredsen. Oprettelse og nedlæggelse af k sker ved lov. Den sidst nedlagte k er Slangstrup (1801), de senest oprettede Herning (1913), Struer (1917) og Brønderslev (1921). Beslægtede med k er handelspladser (nu kun Marstal) samt de sønderjyske flækker. Kbh.s, Frb. og Gentofte kommuner har som hovedstadskomm. særstillinger og er ikke k. Siden 1921 findes 80 cgl. k (hvoraf Allinge og Sandvig tiis. udgør 1 kommune), der i alm. statistisk behandles sm. m. Marstal og de 5 flækker under betegn. provinsbyer. Et komm. selvstyre udvikles i k i middelalderen, men bortfaldt med enevælden 1660, hvorefter de komm. embedsmænd var kongevalgte. Fra midten af 18. årh. dannedes borgerudvalg, de eligerede borgere, med rådgivende myndighed. 1849-grundlovens løfte om komm. selvstyre gennemførtes ved k-kommunalloven 1867, ændret 1933. Efter denne styredes k af et valgt byråd under en kongevalgt borgmester. 1908 indførtes alm. valget til byrådene for alle mandl. og kvindl. skatteydere; fra 1919 vælges borgm. af byrådet.

Væksten i k-s befolkn. fremgår af nedenstående oversigt. Indtil midten af 19. årh. spillede k ingen væsentlig økonomisk rolle; men siden industriens genmæbrud fra ca. 1870 er de vokset stærkt; i de seneste år er dog den største tilvækst sket i forstæderne. Af k-s saml. befolkn.

i 1947 på ca. 1,06 mill. indb. var 510 000 mænd og 500 000 kvinder.

Købstadsforening, Den Danske, omf. købstadskommunerne; skal fremme deres fællesinteresser og udvikle samarbejdet ml. dem. Grl. 1873.

købstadsordnet skolevæsen kan i Danm. indrettes på landet for skole med 7 klasser (mindst 150 børn). Det kræver oprettelse af en skoleinspektorstilling og højere lærerlønninger. Den købstadsordn. skole kan bestå af en 4-årig grundskole i en 3-årig hovedskole el. 4-årig mellemskole.

Købstædernes Almindelige Brandforsikring, grl. 1761 som privat, gen-sidig brandforsikr. f. bygninger i de da. købstæder (ikke hovedstaden), men under regeringens ledelse, indtil selvstyre under Justitsmin.s kontrol opnåedes 1870. Landboerne fik ved oprettelsen adgang til frivillig deltagelse; 1792 udskiltes Landbygningernes Alm. B. - 1.4. 1948: formue 25 145 000 kr., indtegn. fors. sum 6 170 391 724 kr.

Kochel [koxal], **Ludwig Ritter von** (1800-77), ostr. jurist. Kendt for sit værdifulde Mozart-katalog *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke W. A. Mozarts* (1862).

kød, slagtedyrenes muskulatur, k er et vigtigt næringsmiddel på gr. af dets rigdom på æggehvidestof (ca. 20%), salte og vitaminer. - Verdensproduktionen af k kendes ikke (p. gr. af manglende oplysninger fra fl. lande). For 2. Verdenskrig ansloges den til mindst 30 mill. t årl., heraf mindst 15 mill. t oksekød, 12 mill. t svinekød og 2,5 mill. t fåre- og gedekød. Bl. de største producenter af k var 1947 USA (7,4 mill. t, deraf 3,8 mill. t oksekød og 3,2 mill. t svinekød), Argentina (1,1 mill. t, deraf 0,9 mill. t oksekød), Australien (0,9 mill. t, deraf 0,5 mill. t oksekød og 0,3 mill. t fårekød), Eng. (0,8 mill. t, deraf 0,5 mill. t oksekød, men kun 74 000 t svinekød). - De vigtigste eksportlande er Argentina, Australien og Uruguay. Danm. producerede 1947 417 000 t og eksporterede 90 000 t. Den største importør af k er Engl.

kød-bemmel, meget proteinholdigt tilskudsfoder, der fremstilles af affedede knogler, kødallad og selvdøde dyr.

Kødbyen, off: *Kbh.s Torve- og Slagtehal*, består af kvægtorv, oprettet 1879, samt slagtehal m. m., oprettet 1934.

kødestrakt, indampet kødsuppe, fremstilles ved kogning af skært kød i vand. Saften indkoges ved damp ofte i vakuum efter afskumning af fedt og filtrering. I handelen som vædske, i terninger el. som pastaagtig masse. Af (evt. afbitret) gær kan ved autolyse i saltholdig vædske, frafiltrering af cellerester og inddampning i vakuum fås lignende prod. (f. eks. Vitamon).

kødflyer (*Sarcophaga*), store, grålige flyer. Æggene lægges i gødning, larven kommer frem umiddelbart efter æglægningen. Har trods navnet ingen forb. m. kød.

kødforgiftning, populær betegn. for en gruppe sygdomme, der viser sig ved akut optrædende kvalme, opkastning, diarrhoe og feber, og som skyldes nydelse af inficeret kød, enten fordi dyret har været sygt el. fordi kødet er blevet forurennet efter slagtingen. De sygdomsfremkal-

Købstadsbefolkningens vækst i Danmark.

Antal provinsbyer*) med:	1769	1840	870	1921	1945
over 50 000 indb.	1	1	1	1	3
25-50 000 indb.	—	4	6	6	10
10-20 000 "	—	5	6	15	16
5-10 000 "	1	5	9	13	22
2-5 000 "	9	19	27	36	25
under 2 000 "	59	45	32	14	16
I alt ...	69	69	73	74	85
Antal indb. (i 1000)					
i provinsbyerne	79	143	246	484	710
i % af hele landet	10%	11%	14%	20%	22%
				25%	25%

*) Sønderjylland kun medregnet 1921 og 1945.

**) + 136 000 i provinsbyernes forstæder.

dende bakterier højest hyppigt til paratyfus-gruppen. Læge bør altid tilkalde ved k.

Kødforsyningsudvalg, Landbrugsministeriets (nedsat 1942) har til opgave at drage omsorg for, at de ved centralopkøbet købte kreaturer fordeles til slagtere og slagterier.

kødkontrol, den kontrol, der fra det offentlige side føres med slagtedyrenes sundhedstilstand og med køds og indre organers samt heraf fremstillede prod.s anvendelighed som menneskeføde. Kontrolten tager hensyn både til det rent sundhedsmæssige og til alm. hyg. forhold. I Danmark er den såkaldte indenrigske k nærmere ordnet ved lov af 14. 4. 1932, hvorefter den kommunale sundhedsvedtægt fastsætter regler om foretagelse af kontrollen. Eksport-k foregår efter regler i lov af 27. 5. 1908.

kødepepton, et gulligt pulv. fremstillet ved behandl. af kød ved nedbrydning med en sur opløsning af pepsin. Anv. som et styrkende næringsmiddel til personer med svag fordøjelse, endv. som næringsstrukt. ved dyrkning af bakterier.

kødspalt, den del af spaltet læder, der begrænses af hudens kødside.

kødsår, betegn. for sår i bløddelene.

kødadende planter, d. s. s. insektædende planter.

Køge [kø:ga], da. købstad på Sjælland ved K. As udløb i K. Bugt; 10 199 indb. (1948). Mange gamle bindingsværkshuse, blandt j. s. i. h. andet Spindegården (ca. 1619) med K. Museum, Smedegården og landets ældste nøjagtigt daterede bindingsværkshus (1527). St. Nikolaj Kirke (14. årh.), rådhuset (1552, ombygget 1803). Industri; havn, jern-

Køge Hus i Vestergade (1644)

baneknudepunkt. Ældste kendte privilegier fra 1288. K. lå opr. længere inde i landet, hvor nu Gammel-Køge by og Gammel-Køgegård ligger, og flyttedes i 14. årh. til sin nuv. plads. Blomstrende handelsby i 16.-17. årh.

Køge Bugt, indskæring på Sjællands østkyst ml. Amager og Stevns. I K. slog Niels Juel sv. flåde 7. 1677; i uafgjort da.-sv. søslag i K. 4. 10. 1710 sprængtes Ivar Huitfeldts brændende skib i luften.

Køge huskors, betegn. for visse hændelser i Køge 1608-15, hvor det mentes, at beboerne i et bestemt hus var besat af djævelen. En beretning derom blev udgivet, 15 kvinder blev brændt som hekse. Det har drejet sig om hysteriske sindslidelser.

Køge, Kemisk Værk A/S, da. industriforetagende i Køge, grl. 1933-34; akt. kap. 1949: 3 mill. kr. Beskæft. ca. 150 arb. og ca. 75 funkt. K. fremst. anilinfarver, plantebeskyttelsesmidler, mælkesyre o. a. kem. prod.

Køge-resolutionen, programerklæring vedtaget på De Samvirkende Sjællandske Husmandsforeningers stiftelsesmøde nov. 1902. Krævede ligestilling af husmændene m. andre samfundsklasser, særlig gnm. ophevelse af told- og forbrugsafgifter og beskatt. af samfundskabt jordværdi, hvorved småfolk ville få lettere ved at erhverve jord.

Køge Ås, 25 km l. noget buget ås V f. Køge. 47 m.

Køhler [kø:lar], Elsa (1879-1940), øst. psykolog og pædagog, kendt for sine pædagogiske arbejder og for udformningen af aktivitetspædagogikken (spec. i Göteborg 1933-38). *Åktivitetspædagogik* (1936).

'Kohler, Wolfgang (f. 1887), ty.-amer. psykolog og filosof. En af gestaltpsyk.s grundlæggere. Har bl. a. skr. *Intelligenzprüfung an Menschenaffen* (1917), *Psychologische Probleme* (1933), *The Place of Value in a World of Facts* (1938) og *Dynamics in Psychology* (1940).

Koehler & Volckmar [kø:lar unt 'folk-mar], ty. boghandleryrma i Leipzig, grl. 1918. Fortrinsvis kommissionsanstalt for ty. boghandel og forlag.

Køje, Ernst (f. 1872), da. maler og grafiker; har navnlig skildret bornh. natur i akvareller og raderinger.

køje (ty. af lat. *cavea* bur), søv., 1) sovested (standk; i orlogsskibe: hængek); 2) mindre opbevaringsrum, f. eks. sejlk.

køkkenmødding el. *affaldsdyng*, ofte metertykke kulturlag af østerskaller, hovedsagelig fra perioden ml. æ. og y. stenalder, der kaldes k-tid el. Ertebølle-tid (ca. 5000-2500).

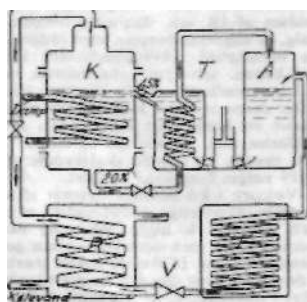
køkkensalt, natriumklorid.

køkkenskriver, forældet: person, der førte køkkenregnskaber i større husholdninger. Bruges som spøgende betegn. for ægtemænd el. a., der blander sig i køkkens sager.

køl, 1) søv., skibets underste langskibs forb., der danner grundlaget for skroget. I stålskibe udføres k som flad vandret pladekøl el. som lodret skinnekøl. Under k, til beskyttelse af denne, anbringes hyppigt en svar planke, strålkøl: 2) bot., a) en kølførmert opbygning på undersiden af et blad; b) de to sammenvoksede kronblade hos ærtblomsfam.

-'køl' (gr. *koilos* hul), hul, indadhvælv.

køleanlæg og -maskiner anv. til fremstilling af is og til at bringe temp. i et rum el. i kølegods ned under omgivelsernes, oftest til ml. +5° og -20°, ved hurtigfrysning til -40°-50°. Ved kompressionskølefordampes kølemediet (ammoniak, kulsyre, svovlsyrling, metylklorid, freon) i en refrigerator under varmeoptagelse fra omgivelserne el. kølevædsken (saltvand, brine). Dampene suges til en kompressor, komprimeres og fortættes igen i en kondensator. Det afkølede saltvand kan føres gnm. køleslanger i kølerummet. I absorptionskølefordampere ammoniakken i en refrigerator, dampene absorberes i koldt vand, der pumpes til en koger, hvori det ved opvarmning afgiver ammoniak, som fortættes i en kondensator og igen føres til refrigeratoren. Ganske små k. indbygges i køleskabe, der ligesom kølerum er godt varmeisolerede m. ekspanderet kork,

Absorptionskøleanlæg.

F fordamper el. refrigerator, A absorptionsbeholder, T temperatur udligner, K koger, R kondensator, V reguleringsventil.

cellebeton el. lign. I levnedsmiddelbranchen bruges tunnelfrysere, gnm. hvilke en cirkulator cirkulerer luft over et sæt kølespråler, og pladefrysere, hvor det indpakede materiale trykkes ml. 2 el. fl. afkølede plader.

køleklapper, bevægelige klapper anbragt langs bagkanten af den cylindriske motor-skærmring, der omgiver hver af stjernemotorerne på en flyvemaskine, k. kan manøvreres fra førerkabinen. Herved kan man variere gennemstrømningsningen for køleluften og dermed motorens køling.

Kølen, da. navn på Kjølen.

Kølen (Carina), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel, del af Skibet.

kølevædske, vædske, anv. i st. f. vand til køling af biler for at forebygge frostsprængninger i kuldeperioder, k. fremstilles ved tilsætning til kølevand af stoffer, der sænker frysepunktet uden at ændre k.s. varmfylde og viskositet, er uskadelige for motor, lak, læder, gummi og ikke giver bundfald el. skum el. svinder ved fordampning. Som tilsætning kan benyttet denatureret sprit (93% ætylalkohol), men spritten-fordampner let og må erstattes. Bedre er ætylenglykol (*CH₂OH*), med hvilken man ikke har noget fordampningstab, da kp. er 197° C.

køleskab, varmeisoleret skab m. indbygget køleanlæg til opbevaring af madvarer og andet kølegods.

køleskib, skib indrettet med lastkølerum til transport af frugt, kød k. lign.

Køleskib.

køletårn, apparat til afkøling af kølevand til dampkraftanlæg, jfr. *kaminkøler*.

kølevand, vand, der bruges til afkøling af en forbrændingsmotors cylindre og til køling af en kondensator.

'kølhale, 1) krænge skib over for at rense bunden; 2) gi. form for strafaffævelse ved at hale den pågældende frem og tilbage under kølen.

kølle, jagt- og kampvåben hos mange naturfolk. Opræder som slag-ogkaste-k; eks. på slag-k er ældre former af indianernes tomahawk; bl. kaste-k forekommer alle overgange til kastestokke, hvis mest fuldkomne form er australiernes boomerang.

kølle, tekn., betegn. for de rum, hvori malt tørres. I k findes 2 perforerede gulve over hinanden. Malten forføres på det øverste og færdigtørres ved ca. 100°C på det nederste.

Kølle, Claus (1827-72), da. landskabsmaler; i da. og ital. motiver beslaglet med Lundbye.

køllebiller ('Claviger), små biller, der lever i myretuer. Udskiller en vædske, der fortørres af myrerne, som til gengæld fodrer billerne.

køllehornede, nu ikke mere brugt fællesbetegn. for ådselgravere, vandkærer o. a. biller.

Koller, Ernst Mathias von (1841-1928), preuss. embedsmand. Preuss. indenrigsmin. 1894-95; overpræsident i Schleswig-Holstein 1897-1901. søgte at slå da. bevægelse ned med hensynsløs vilkårlighed (dptantudvisning, fratagelse af forældremyndighed m. m.). Styrede 1901-08 Alsace-Lorraine med noget større varsohed.

Køller-Banner, Georg Ludwig von (1728-1811), pommersk officer (opr. von Koller), fra 1760 i da. tjeneste. Planlagde og ledede den paladsrevolution, som i 1772 fjernede Struensee. Som løn optaget i den da. adel. Tog 1777 sin afsked.

køllert (ty. *Koller* vams), opr. kun navnet på ridderustningens halsværn, senere anv. om læderskjorten, der bares for at lindre trykket af bryst- og rygsanser.

kølesporesvampe, d. s. s. Basidiomyceter.

kølesvampe (*Clavariaceae*), fam. af hat-svampe med kølle- el. korallformede frugtleger, k vokser især på jorden i skove, nogle er spiselige.

kølesvømmere (efter følehornenes form) (*Zygadenidae*), sommerfugle, oftest sorte m. røde pletter. En del ærter i Danmark. (III. se tavle Sommerfugle).

Köln (da. [kø:ln], ty. [kø:ln]), fr. *Cologne*, ty. by på Rhinens V-bred, Nordrhein-Westfalen; 488 000 indb. (1946). Vigtig handelsby, stor industri (maskiner, tekstiler, kemikalier, lædervarer, eau de Co-

logne). Berømt got. domkirke (Kolner Dom). Ca. 70% af K ødelagdes i 2. Verdenskrig. - *Historie*. K er anlagt på tidl. germansk handelsplads som rom. veterankoloni (Colonia Agrippinensis); blev bispedømme i 4. årh., ærkebispedømme under Karl d. Store. I 13. årh. hansestad, frigjort for ærkebispernes magt, Tyskls største by i senmiddelalderen m. stor handel på Rhinen til Nederlandene og Engl. Forblev efter kampe katolsk centrum i 16. årh., i øvr. tilbagegang, kom 1815 under Preussen, gik frem ved den voksende Rhin- og jernbanetrafik og som industricentrum. Besat af allierede tropper 1918-26. Hårdt bombarderet under 2. Verdenskrig (28. 4. 1942, juni-juli 1943 og siden); rømmet af tyskerne 8. 3. 1945.

'Kolner Bucht [buft], lavtliggende bakkeland omkring Rhinen ved Köln, Tyskl.
Kolner Dom [do:m], den nuv. domkirke i Köln, grl. 1248; koret indviet 1322 og aflukket fra det uafærdige skib v. en mur. Pengemangel sinkede arbejdet og 1560 standede det halvfærdigt og blev først genoptaget og fuldført 1840-86. Meget af den kæmpestore, 5-skibede korskirke

er altså moderne, men dog delvis efter opr. tegninger, sål. facaden (m. de to, 155 m høje tårne), til hvilken et udkast fra 1300erne forelå i original. K beskædigedes i 2. Verdenskrig.

Kolner vand, d. s. s. eau de Cologne.
Kölnische Zeitung, ty. dagbl. grl. 1651 under navnet »Portzeitung«, antog 1798 navnet K; ophørt 1945.

kolsk vægt, anv. meget i middelalderen. Det kolske pund inddeltes fra 10. årh. i 2 mark (à 233,8 g) og blev enhed for møntvægten i det ty. rige og Skandinavien. Også brugt som guld-, sølv-, juvel- og probervægt.

kølsnegle (*Heteropoda*), gruppe af fritsvømmende, gennemsigtige havsnegle. Foden sammentrykt m. sugeskål. Øjne og ligevægtsorganer meget stærkt udviklet. Nogle har en spiralsnoet skal, andre en hueformet, hos en del mangler den helt. Rovdyr, svømmer m. ryggen nedad.

kølsvind, langskibs forb. indvendigt i skibes bund.

kølvand, hvirvelstrøm ved skibes agterende under fart, særlig stor ved skrueskibe.

køn, 1) (lat. *sexus*), i *biol.* betegn. der gives individer af en dyre- el. planteart el. blot organer hos disse, der frembringer henh. æg og sædceller. Hos de flercellede organismer produceres disse i altid adskilte kønsorganer, enten således, at disse organer udvikles side om side på samme individ, der da bliver kønnet el. hermafroditisk (hos dyrene f. eks. regnorme, landsnegle o. a., hos planterne flertallet af blomsterplanterne) el. således, at hvert individ udvikler sig i enten hunlig el. hanlig retning og bliver enkønnet, hun el. han (det sædv. hos dyrene og det særkende for de såk. tvebo plantearter). Afgørelsen af en sådan kønsadskillelse betegnes som køns-

bestemmelse. *Biol. tegn.*: *Q* hunligt, *rf* hanligt; 2) *gramm.*, d. s. s. genus.

Køngs plaster, yndet folkemiddel mod betændelser og sår.

König [kø:nix], *Friedrich* (1774-1833), ty. maskinfabrikant, opfinder af hurtigpressen.

Koenig [kø'nig], *Joseph* (f. 1898), fr. general. Deltog ved Narvik 1940, derpå i Bretagne, undkom T. Engl., tilsluttet de Gaulle. Til Ækvatorialfr. 1940; brigadefører i Levanten, forsvarede Bir-Hakeim maj-juni 1942 mod Rommels offensiv; 1944 øverstkommanderende f. de fr. styrker i Engl., efter invasionen tillige f. fr. indenrigsstyrker, befriede Paris. Fra juli 1945 fr. øverstkommanderende i Tyskland. (Portræt sp. 2630).

Königgrätz [kø:mixgræts], ty. navn på byen Hradec Králové, ved Elben i NØ-Böhmen. Her slog den pruss. hær, ledet af Moltke, 3. 7. 1866 den østr.-sachsiske hær tilintetgørende. Slaget opkaldes også efter nærligg. landsby Sadová. Afgjorde krigen 1866.

Königsberg [kø:nixsbærk], til 1946 navn på Kaliningrad i Sovj.

Königshiitte [kø:nixshyta], ty. navn på Krolewska Huta i Polen.

'Kbnigsmarck, *Aurora von* (1662-1728), grevinde af ty.-sv. adel berømt for sin skønhed; ugift; August 2. af Sachsen-Polens elskerinde. Søgte 1702 forgæves foretræde for Karl 12. af Sv. for på August 2.s vegne at indlede fredsforhandlinger.

Königssee [kø:mixsze:], sø i Bayerske Alper, S f. Berchtesgaden; 5 km²; 188 m dyb.

'Kbnigswusterhausen, ty. by SØ f. Berlin; 7000 indb. (1939); tidl. vigtig radiostation.

Konkämäeno ['konkamä'æno], sv. *Konkämä äh'*, Muonio äivs øvre løb.

kønnet forplantning er den formeringsmåde hos dyr og planter, der udgår fra en kønscelle.

kønrog, sod. meget fint fordelt kulstof; bruges til oliefarver, tusch og bogtryksvæрте. Fremst. ved forbrænding af org. stoffer (faste, flydende, luftform.) med underskud af luft.

kønsbegrænsede egenskaber er sådanne sekundære kønsegenskaber, der som f. eks. horn hos vædderen, mælkeydelse hos koen kun kan komme til udvikling hos det ene køn. Anlæggene her til nedarves på sædv. vis og vedr. ikke i denne henseende kønsbestemmelsen, men deres manifestering er afh. af kønshormonproduktionen.

kønsbestemmelse, afgørelse af et organs el. individs kønslige udvikling. Alle organismer besidder evnerne til at kunne udvikle begge køn. Disse grundevner betegnes som den alm. biseksuelle potens. Udvikler begge køns organer sig på samme individ (som det sker på bregneforkimen, tvekønnede blomsterplanter, skovsnegl) vil denne adskillelse forløbe udviklingsmæssigt efter samme indre love, der bestemmer individets form og andre egenskaber. Sker der i adskilte individer derimod en ensidig hemning af kønsudviklingen, vil rene hunner og hanner opstå, der dog ofte besidder det mods. køns kendetegn i rudimentær tilstand. Der vil da oftest være 50% af hvert køn. En sådan K vil, når talforholdet er som nævnt, være arvebegrunder el. genotypisk, sådan hos dyr og mennesker og hos de tvebo planter. Hos en del organismer er K afh. af den unge organismes (larves) påvirkning udefra og betegnes så som ikke arvelig el. (mindre heldigt) fænotypisk. - Den genotypiske K har Carl Correns kunnet forklare som resultatet af en nedarvningsskema svarende til en stadig gentaget tilbagekrydsning af en ensdobbelt (her betegnet homogametisk) type til en uensdobbelt (heterogametisk). - Den ensdoble type har de i den ensidige kønshemning afgørende arvefaktorer knyttet til et par af såk. X-kromosomer, medens den uensdoble type mangler det ene X el. har det erstattet af et Y-kromosom. De

påg. kromosomer kan være uens af størrelse. Nedarvningsskemaet bliver denne:

	(Hun)		(Han)
	XX	x	XY (el. O)
Kønsceller:	alle X		50% X50% Y (el. O)

Afkom: 50% XX ' 50% XY (el. XO) osv.

Kønsgaførelsen kan da enten ligge deri, at XX giver hunlig, X hanlig udvikling (bananfluen) el. deri, at XX (= mangel af Y) giver hunlig, XY hanlig udvikling (aftenpragtstjerne). Det hele drejer sig om, at der hos de to køn gnm. kromosomfordelingen stadig skabes en forskel i balancen ml. hunlige og hanlige faktorer vedr. den ensidige hemning. Hos fugle er hunnen XY, hannen XX. Hos mennesket er formentlig kvinden af typen XX, manden XY. Smlgn. kønsbundne egenskaber.

kønsbundne el. kønskromosombundne egenskaber er sådanne karakterer, der bestemmes af gener beliggende enten i X- el. Y-kromosomet og følger disses nedarvningsskema og dermed også kønsbestemmelsen. (Se skemaet under kønsbestemmelse). Sønners X-kromosomer kommer fra moderen og går videre til døtrene i næste generation, og Y-kromosomet går i arv fra fader til søn. K følger de samme veje. Eks. herpå kendes fra mennesket; blødersygdom og farveblindhed er XO-kønsbundne egenskaber.

kønsceller, d. s. s. gameter.

kønndrift, den drift, der tilskynder dyr og mennesker til seksuel aktivitet. Hos mange dyr veksler perioder med stærkt nedsat K med perioder af forhøjet K (brunstperioder), afhængig af produktion af kønshormoner. Hos mennesket er K tillige afhængig af andre faktorer og er mere jævnt fordelt over hele den kønsmodne alder. Æstetiske, moralske og sociale indflydelser gør sig her stærkt gældende og virker i høj grad modificerende på den primitive K. Normalt er K rettet mod det modsatte køn (heteroseksualisme). Det omvendte, homo- seksualisme, forekommer dog også både hos dyr og mennesker.

kønshedsforbrydelse, forbrydelse, der indeholder krænkelse af en persons (i de fleste tilf. en kvindes) frihed t. at råde over sin person i seksuel henseende.

kønshormoner, en række hormoner, der dannes i kønskirtlerne og i hypofysen. De første er forsk. for de to køn og regulerer udviklingen og de sekundære køns-karakterer samt menstruation, mælkeksekretion o. a. Hypofysens K er uspecifik, ens hos de to køn, og påvirker kønskirtlernes hormonproduktion (gonadotrop hormoner).

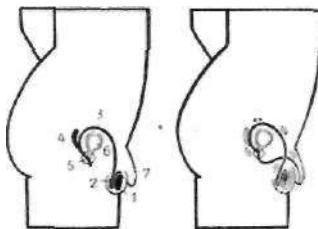
kønskarakterer, de kendetegn, hvorved de 2 køn inden for samme art kan skelnes. De primære K er de, der direkte står i forplantningens tjeneste, først og fremmest selve kønskirtlerne, parringsorganerne, rugeposer, mælkekirtler o. l., medens de sekundære K kun kendetegner kønnet uden at have noget m. selve forplantningen at gøre, hertil hannerne ofte pragtfulde farver hos fisk og fugle, særlige fjerfyrdelser, hjortenes gevir, hos mennesket stemmen osv. Ofte er der en størrelsesforskel ml. de 2 køn. Ved kastration og transplantation kan de sekundære K ændres. En del K får først deres endelige udformning ved kønsmodning og er afh. af kønshormonproduktionen.

kønskirtler, de organer, i hvilke æg og sæd dannes, altså æggestok og testikel.

kønskromosomer, betegn. f. de ofte uens store kromosomer, der under navn af X og Y spiller en rolle ved kønsbestemmelsen.

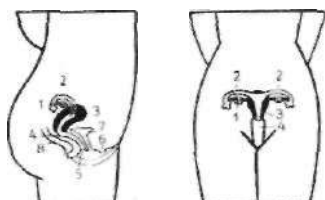
kønsmodenhed indtræder, når kønskirtlerne kan producere befrugtningdygtigt sperma, henholdsvis udviklingsdygtige æg. For piger falder dette tidspunkt sammen med tiden for første menstruation, d. v. s. i 13-14 årsalderen, for drenge noget senere.

kønsorganer, menneskets. De orga-

Skematisk fremstilling af mandens kønsorganer: 1 testikel og 2 bitestikel i pungen; 3 sadle der, 4 sadlære, 5 blærehalskirtel, 6 urinblære, 7 kønslēm. Pilene på fig. t.h. angiver sædlegemernes vej.

ner, der står i foreringens tjeneste. Deles i indre og ydre k. - Indre k hos manden: 1. testiklerne, de to kønskirtler, hvor de hanlige kønsceller dannes; 2. disses udførsels veje: bitestiklerne (epidymis), sædstrengen (ductus deferens); 3. kirtlerne ved udførsels vejene: sædblære (vesicula seminalis), blærehalskirtelen (prostata) og småkirtler i urinrøret (de Cowperske kirtler m. fl.). Ydre k hos manden: 1. det mandlige lem (penis), der også er urinrørets forreste del; 2.

Skematisk fremstilling af kvindens kønsorganer: 1 æggestok, 2 æggeleder, 3 livmoder, 4 skede, 5 ydre kønsåbning, 6 klidderen, 7 urinblære, 8 endetarm.

pungen (scrotum), hvori testikler og bitestikler ligger. Indre k hos kvinden: 1. æggestokkene (ovarierne), hvor de hunlige kønsceller dannes; 2. disses udførselsveje: æggelejerne (tuba uterina), livmoderen (uterus), hvor fosteret udvikles, og skeden (vagina). Ydre k hos kvinden: skedens munding aflukkes hos den jomfruelige kvinde af jomfruhinden (hymen). Munden omgives i øvrigt af de to små skamlæber (labia minora), der fortlid mædes og omslutter klidderen (clitoris). Yderst de to store skamlæber (labia majora).

kønspåvirkede gener, arvefaktorer, hvis dominans resp. recessivitet påvirkes af kønnet og skifter hos de to køn. Skaldethed hos mennesket er således dominerende hos manden, men vigende hos kvinden.

kønsskifte, et og samme individs ændring fra et køn til andet. Kendes fra østers (temperatur), krabbe (snylterindflydelse), høns (tuberkulose i æggestokken og herefter vækst af hidtil hæmmet testikelvæv og sekundær omprægning af fjerdragt).

kønssygdomme, sygdomme, som fortrinvis overføres ved samleje. If. lov nr. 81 af 30. 3. 1906 er de egl. k (syfilis, gonorrhoe, uleus melle og lymfogranuloma inguinale) underkastet tvungen lægebehandling, som samfundet ved vederlagsfrit; jur. Den, der ved samleje el. a. kønsligt forhold udsætter nogen for at blive smittet med k, straffes m. fængsel indtil 4 år el. hæfte, når han (hun) har været el. burde være klar over smittefare. Strafbarheden er uafh. af den smittedes begæring, medmindre denne er gift med den skyldige. Hvor udsættelsen for smitten sker på anden måde end ovenfor nævnt, er straffen mindre.

kønsvindende krydsninger, visse krydsninger benyttet i fjerkræavl, hvor hane- og hønekyllinger allerede ved klækning kan kendes på udseendet. Skyldes visse kønsbundne egenskabers udspaltning.

'Kopenick [-nik], sydøstl. bydel af Berlin; før 1920 selvst. kommune; 115 000 indb. (1947). Bekendt er K-aflæren fra 1906, hvor en skomager Wilh. Voigt forklædte sig som ty. officer og kommanderede soldater til at besætte rådhuset i K, hvor han beslagede kassen.

køping [xø:pit:], sv. handelsplads, der sorterer under herredsretten, men har egen kommunaltværelse (»flække«).

Køping, sv. købstad (fra 1474), S-Västmanland, 3 km fra Mälaren; 13 000 indb. (1949). Jernværk, maskinindustri.

'Kopping, Karl (1848-1914), ty. raderer. Raderinger, bl. a. genvejsler af Rembrandts malerier. Glas-kunst.

'Kørbing, Johs. Alfr. (f. 1885), da. rederidirektør. Ingeniør ved Orlogsværftet 1907-12, underdirektør sst. 1919, teknisk direktør i DFDS 1921, admin. direktør sst. 1934. Formand bl. a. for Fragnævnet, for repræsentantskabet og bestyrelsen for Danmarks Nationalbank.

kørcertifikat, internationalt, gældende for et bestemt motorkøretøj til kørsel i udlandet udstedes af politiet i den jurisdiktion, hvor motorkøretøjet er indregistreret. Giver ret til ind- og udpassering uden nærmere undersøgelse af vognen.

køreheste, fællesbetegn. for hesteracer, der i forhold til deres størrelse er både ret kraftige og hurtige.

kørekort, et af politiet udstedt bevis for, at indehaveren har ret til at føre den på k anførte kategori af motorkøretøj, k er gyldigt i 5 år fra udstedelsesdagen, men kan inddrages ved dom. For invalider o. a. kan der efter justitsministeriets tilladelse udstedes spec. k.

køreplaner udarbejdes af alle offentl. trafikmidler (jernbaner, sporveje, rutebiler osv.) dels til publikums underretning om afgang- og ankomsttider, rejsetid, tilslutninger m. v., dels til internt brug som grundlag for tilrettelæggelsen af de til trafikens gennemførelse fornødne arbejder. Ved jernbaner udarbejdes sål. f. eks. lokomotiv- og vognomløb, lokomotiv-, tog-, stations- og banevogtningsspersonalets tjeneste, sporbenyttelsen på stationer o. a. m. med k som grundlag. Præcis overholdelse af k er forudsætning for et trafikforetagendes økonomi og af stor betydning for driftssikkerheden.

K orm end i, Ferene (f. 1900), ung. forfatter; slog 1931 igennem med romanen *Eventyr i Budapest* (da. 1934) og har siden udfoldet en rig produktion.

kørner (ty. *kornen* korne), *tekn.*, stangformet værktøj af hårdt stål m. konisk spids; anv. v. opmærkning til at slå mærker (kørnprikker) med på arbejdsstykker til fastlæggelse af centrum i huller, der skal bores, og til tydeliggørelse af indtegnede opmærkningslinier.

'Korner, Theodor (1791-1813), ty. forfatter. Fik stort bifald for sine lystspil i tidens stil. Skrev retorisk effektfuld, patriotisk kamphyrik, *Leyer und Schwert* (1814). Faldt i frihedskrigen mod Napoleon.

kørning (af *korn*), en behandling af den aftærskede byg, hvorved stakken skilles fra kernen. Nu foregår k i rgl. samtidig med tærskningen.

'Korup, hovedgård 0 f. Bogense; hovedbyg. formentlig opført af Mourids Podebusk (d. 1593), fredet i kl. A.

kørvel (*Anthriscus*), slægt af skærmblomstfam. med fjersnitdelte blade, hvide blomster og aflange frugter. 13 arter; i Dann. er vild k (A. silvester) meget alm. langs veje; havek (A. cerefolium) er en enårig køkkenurt.

Koros [kø:røf:], rum. *Crisul* [k'rilul], rum.-ung. biflod til Tisza; udspringer i Bihar bjergene i Rumæn. med 3 kildefloder: Sebes [sæbe:] K (rum. *'Crisul 'Repede*) (hurtige K). Fekete [fækæte:] K (rum. *'Crisul 'Negru*) (sorte K) og Fehér [fæhe:r:] K (rum. *'Crisul Alb*) (hvide K).

Koestler [køst:], *Arthur* (f. 1905), ung.-eng. forfatter. K har omsat sit omtumlede liv i en række værker med selvbiogr. kerne; hans fængsling og dødsdom under

Francoregeringen: *Spanish Testament* (1937), ophold i fr. koncentrationslejr for Fr.s fald: *Scum of the Earth* (1941, da. *Jordens Barne*, 1946). Med tydelig journalist, bevagelse har K analyseret det moderne antireaktionære menneskes situation, med skarp betoning af det russ. problem i romanen *Arrival and Departure* (1943, da. *Dommens Dag*, 1946) og med ren antikommunistisk tendens i romanen *Darkness at Noon* (1940, da. *Mørke midt på Dagen*, 1947) og kroniksaml. *The Yogi and the Commissar* (1945, da. 1946). (Portræt sp. 2630).

Kothen [kø:tan], ty. by i Sachsen-Anhalt; 37 000 indb. (1939). Fabrikation af metalvarer. Til 1847 hovedstad i Anhalt-K.

kå', gi. ord for allike.
kåbe, lang overklædning, anv. af kvinder i middelalderen. Ca. 1570 afløste k kappen som mandstræt, men bibeholdtes efter 1600 kun af olding, k kaldes nu damers (finere) overfrakke.

kå'g (især i jysk dialekt), fladbundet, spidsgattet Pram.

kål (*'Brassica*), slægt af korsblomstfam., een-, to- el. flerårig urter, især med gule kronblade og en lang skulpe. 50 arter i Eur. og Asien. Fra almindelig k el. havek (B. oleracea) stammer de dyrkede k f. eks. kånkål, blomkål osv.; raps (B. napus) er stamarten for dyrket raps og kålrabi; agerk (B. campestris), ukrudt i sæd, desuden stamplante for rybs og turnips. Af sort sennep (B. nigra) bruges frøene som sennep, k er en meget vigtig køkkenurt i Norden, k kræver god jord og megen næring og det da. klima er velegnet til dyrkning af k. Til foderbrug dyrkes også k-sorter.

Hvidkål.

kål-bladhveps (*A'halia spi'narum*), lille bladhveps, larven, fløjelsorm, under tiden skadelig på kål og turnips.
kål-blærefod (*Thrips angusticeps*), insekt som suger på blade af kål, noget skadelig.
kålbrok (*Plusmodi'ophora 'brassica*), slimsvamp, fremkaldes på rodderne af kål, turnips, kålroe o. a. uregelmæssigt knude- eller svulster (kålbrok), som snart går i forrådnelse og omdannes til brune, stinkende masser. Ved denne proces kommer sporerne ud i jorden, hvor de i mange år kan holde sig spiredygtige. Bekæmpes ved kalkning af jorden, et velordnet sædskifte med mindst 5-6 år ml. korsblomstrede afgrøder samt dyrkning af modstandsdygtige sorter.

kålbrokfaste stammer, kålroestammer, der i forsøg på kålbroksmittet jord har vist sig modstandsdygtige mod angreb af kålbrok.

kålflye (*Chor'tophila 'brassicae* & *fi'o-'ralis*), 2 arter af blomsterflyer. Larverne i rødder af kål, turnips, radiser, m. fl. Indtil 3 årl. generationer. Gør bet. skade.

kålgallesnudebille (*Ceuto'rrhynchus pleuro'stigma*), lille snudebille, larven danner galler på rødder af kål, radiser osv.

kålgalmøg (*Dasy'neura 'brassicae*), skadelig på frø af korsblomstrede. Lægger æg i huller i disses skulper. Boret af biller. Indtil 6 årl. generationer.

kållus (*Brevico'ryne 'brassicae*), grønlig bladlus, der i tørre somre kan optræde i masser på kålblade o. a. korsblomstrede.

kålmøl (*Plu'tella crucife'rarum*), ret stor mørlart, hvid bagkant på vingerne. Larverne undertiden meget skadelige på kål og roer.

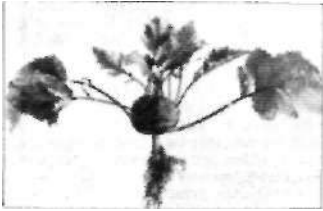
kålorm, kålsommerflugens larve. (111. se tavle Sommerfugle).

kålpyralide (*Pi'one'a forfi'calis*), møllign. sommerfugl; larven skadelig på korsblomstrede.

kål'rabi (ital. *cavoli rabi*), ofte anv. betegn. for kålroe.

kålroe, kålrabi el. rutabaga, en af vore yngste kulturplanter, k hører til korsblomstredes familie og nedstammer fra raps. Roden er omtr. kugleformet ofte med lidt fladtrykt el. aflang hals, hvorpå

bladene sidder. I Danm. dyrkes 3 sorter: *Bangholm* med violet, *Wilhelmsb urger* med grønt og *Shepherd* med grønviolett hoved. Der er i Danm. tiltrukket en række forsk. stammer. I de sidst afsluttede stammeforsøg 1940-43 er det ude-

lukkende stammer af *Bangholm* og *Wilhelmsburger*, der er kommet i 1. kf. (se også under *rodfrugter*).

kålsommerfugle (*Pieris*), hvidvingede dagsommerfugle, hvis larver lever af korsblomstredes blade. 2. undertiden 3 generationer, af hvilke navnlig 2. generation i juli-aug. kan gøre megen skade. Overvintrer som pupper, fasthæftede til træstammer, vægge o. 1. FL arter i Danm. Størst bet. har den store *k* (P. brassicae). (III. se tavle Sommerfugle).

kålthrips, d. s. s. kålblærefod.

kåltæge (*Euro'dema ole'raced*), metal-skinrende stinktæge, suger på korsblomstredes. Skadelig.

kålugle (*Ma'mestra brassicae*), natsoni-merflugt, hvis grønlig-larve lever i kål-hoveder. Skadelig. (II. se tavle Sommerfugle).

Kaalund, Hans Kiihelm (1818-85), da. forfatter. 1859 overlærer ved Vridsløselille Fængsel. K-s klassiske bog er *Fabler for Børn* (1845); senere digtsaml. *Et Fordr* (1858) og *En Efterver* (1877), hvori bl. a. *På det Jævne og Til Virkeligheden* rummer mandig resignation og realitets-sans. Hans egl. livssyn forblev dog romantisk; som kunstner erkendte han at være epigon, men hans form er fast og klar, hans tone oftest ægte. Det lyriske drama *Fulvia* (1875) har sen-antikt emne, men strejfer moderne kvindesagsproblemer. (Portræt).

Joseph Koenig.

Arthur Koestler.

H. V. Kaalund.

Niels Kaas.

Kålund, Kristian (1844-1919), da. filolog. Bibliotekar v. Den Arnamagnæanske Håndskriftsaml., som han gjorde til-gængeligere end før med *katalog* 1-2 (1889-94). Udgav el. forestod udg. af en række isl. skr.

Kaalund-Jørgensen, Frederik Christian (f. 1890), da. skolemand. Statskonsulent for folkeskolen og seminarierne 1930-49, fratrådte efter stærkt pres fra skolekredse på gr. a. sin holdning under besættelsen. Fortsætter i særlig oprettet embede som undervis.-min.s konsulent vedr. skoleordninger i andre lande.

Kålund Kloster, hovedgård i Kalundborg. Opr. gråbrødrekløster, grl. 1239, efter Reformationen ladegård for Kalundborg slot. Fra 1887 i slægten La-waetz's eje. Bygn. fra 1752, fredet i kl. A.

kårde (opr. slav.), stødvåben med trekantet, hulsleben, ret stiv kling; k-fægtning, fægteform, der tillader et-hvert stød, uanset, hvor det rammer. Den ramte er taber.

kærer, d. s. s. mysider.

kåring, valg ved håndsoprækning. Før 1915 foregik valget til Folketinget principielt ved k, men under den voksende polit. interesse bl. vælgerne foretrak man især efter 1870 skriftlig afstemning i de fleste kredse.

kåring af husdyr, off. anerkendelse af fuldvoksne avlsdyrs eksteriør. I Danm. er k frivillig, men i adsk. lande er det tvungen kåring af handyr, idet kun kårede dyr må anv. til avl.

Kaarsberg, Hans (1854-1929), da. læge og forfatter. Djærve rejsebøger fra op-

hold ml. primitive folkeslag og fl. novel-listiske arbejder. Bidsk morsomme *me-moirer* (1921-26).

Kaarsberg, Johannes (1856-1917), da. gynækolog. Overlæge ved St. Lucasstift. 1900 til sin død. Skabte denne stiftelses lægelige ry.

Kaarsberg, Otto /rminger (f. 1894), da. jurist. 1932-37 dommer i Kbh.s Byret, 1941-43 dommer i Østre Landsret, 1947 højesteretsdommer.

Kås, tidl. hovedgård V f. Skive, opr. stam-sæde for Mur-Kaas'ernes slægt. Hoved-bygn. fra 1635; fredet i kl. Å.

Kås, da. stationsby (Åbybro-Løkken) i Vendsyssel; 812 indb. (1945). Tørve- og briketfabrik.

Kaas, Frederik Julius (1758-1827), da. minister. Stiftamtmand i Christiania 1795-1802; præsident i Da. Kancelli 1804-09, 1810-27, fra 1813 justitsmin. Støttede under krigen Fred. 6.s encher-skerforsøg; fjendigt stemt mod A. S. Ørsted.

Kaas, Niels (1534-94), da. kansler. Adelig, men lidet godsrig; fra 1560 knyttet til kancelliet, 1573 Kongens kansler. Videns-kabeligt interesseret; fra 1588 ledende i formynderreg. for Chr. 4., styrede mildt, men uden stærkt initiativ. (Portræt).

Kås Bredning, farvand i Limfjorden ml. Mors, Jegindø og Salling.

Kaas Johansen, Niels (f. 1910), da. kri-tiker. Efter tilknytning til »Social-Demo-kraten« fra 1946 ved »Information«, *Den Dram. Teknik* i *Hans Sachs' Fastelavns-spil* (1937), *Ernest Hemingway* (1940).

kåt, lappisk telt.

L, 1, det 12. bogstav i det da. alfabet; stammer fra gr. A (lambda); i po. betegner det hule (gutturale) l, udtales omtrent som [w].

L, som romertal betegn. f. 50.
4; (egl. fork. f. lat. *libra* pund), tegn f. pund sterling. - £A = austr. pund. - £E = ægypt. pund. - £NZ = new-zealandsk pund. - £I = Israel-pund. - £SA = sydafr. pund. - £T = tyrk. pund.

L, autom.-kendingsmærke f. Maribo amt. L., efter naturhist. artsnavne forkortelse f. den sv. naturforsker Linné.

l, kern., fork. af lævus (lat: venstre). Betegner, sat foran en kern. forbindelses navn, at stoffet er et (opr. venstre-drejende) af et optisk isomert stofpar (se optisk isomeri).

l, fork. f. liter.
A, tegn f. mikroliter.

l., betegn. f. naturlig logaritme.
La, kern. tegn. f. lanthan.

La., off. fork. f. staten Louisiana, USA.
la, solmisationsstavelse for tonen a.

l, a., receptfork. af lat. *lege artis* efter kunstens lov.
Laar (Laer) [lu:r], *Pieter van*, kaldet »Bam-boccio« (grotesk dukke) (1592-1642), holl.

maler. Yndlingsmotiv: ital. gade- og folkeliv.

Laatokka ['la:-], fi. navn på søen Ladoga.
LAB, fork. f. Landsforeningen til Arbejds-løshedens Bekæmpelse.

Labadie [-'di], *Jean de* (1610-74), fr. mystiker, opr. jesuit, fra omkr. 1650 calvinsk prædikant; dannede et separatistisk samfund i Holl. Hans bog om kirken reform blev et afgørende forlæg for Speners »Pia desideria«.

Laban, patriarken Jakobs upålidelige svigerfader. Bruges nu under påvirkning fra ty. i betydn. lømmel el. lign.

Laban, Rudolph von (f. 1879), ty. danser, pædagog og danse teoretiker; stor bet. inden for ekspressionistisk dansekunst.

'labarum (mlat.), hærens banner i senrom. kejsertid.

Labe [Mabe], cech. navn på Elben.
Labenwolf ['la:bsn-], *Pancraz* (1492-1563), ty. billedhugger og bronzestøber. Skal have udført springvandsfig. *Das Gänsemännchen* i Nürnb. Sønner *Georg L.* (d. 1585) virkede i Danm.

'Labeo, Marcus Antistius (ca. 100 e. Kr.), rom. jurist. Skal have været sin samtidts betydeligste jurist og er i øvrigt kendt for

sin oppositionelle indstilling over for Augustus. Af hans store forf.skab er kun enkelte citater bevaret.

laber (holl. *labber* slap), mild og svag (vind). **'laberda'n** (holl., af byen Aberdeen i Skotl.), torsk nedsaltet i tønder.

labi'a'l (lat. *labium* læbe), sproglyd, ved hvis artikulation læberne spiller en væsentlig rolle, som ved p, b, m og w.

labiali'se'ring (lat. *labium* læbe), runding af læberne ved udtale af en sproglyd.

labi'a'lynger (lat. *labium* læbe), ekskretionsorganerne hos visse primitive insekter, munder på bagkæberne, svarer til krebsdyrenes skalkirtel.

labi'a'lstemmer (lat. *labium* læbe), orgelpiber, hvor tonen frembringes ved, at en luftstrøm brydes mod en skarp kant. Længde fra få cm til 11-12 m.

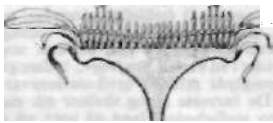
Labice [la'bij] *Eugène* (1815-88), fr. dram. forfatter; har skrevet mange lyst-spil med ikke ringe menneskekundskab, som *Le voyage de M. Perrichon* (1860; da. s. å.).

Labienus (d. 45 f. Kr.), Cæsars berøede officer i gallerkrigen 58-50, gik i broder-krigen over til Pompejus.

la'bi'l (lat. *labi* glide), som let kommer ud

og førte forhandlinger, der afbrødes i dec. ved angrebet på Pearl Harbor. Udtrådte af dipl. febr. 1945.

kurv, *bol.*, blomsterstand med siddende blomster på et skiveformet blomsterleje,

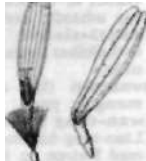

Skematisk fremstilling af solsikkens kurv.

omgivet af svøbblade. De yderste blomster springer først ud.

kurva'fu'r (lat. *curvatura* omrids), krumning, hvælving, *med.*, brystkassens nederste, buede rand.

kurvblomstfam. (*Compositae*), fam. af tokiimpladede, helkronede planter. De fl. er urter, har spredte, sjældent mods. blade.

7. v. ægte tungeformet krone af mælkebøtte, t. h. falsk tungeformet krone af solrosikke.

Blomsterstanden en kurv, der ligner en enkelt blomst. Blomster oversædige, femtallige, bægeret omgivet af børster el. hår, der tjener frugtspredningen. Kronen kan være 1) rørformet, reglm. med 5 tænder, 2) tungeformet, således at alle 5 kronbl. er bøjet fremefter til en 5-tandet tunge, el. 3) løbeformet med en overlæbe dannet af 2 blade og en underlæbe af 3; i alm. er dog overlæben undertrykt, så kronen bliver falsk tungeformet. 5 støvberere med sammenvoksede knapper, en griffel m. 2-delt støvfang. Især insektbestøvning. Frugten en nød, k er den næststørste af alle plantefam., ca. 14 000 arter el. ca. 1/3 af alle jordens blomsterplanter. Forekommer over hele jorden, flest i temp. egne. Deles i de rør-, stråle- og tungeblomstede. - Adskillige af k-s arter spiller en økon. rolle som olieplanter (solsikke)* næringsplanter (salat, artiskok, jordsskok), medicinalplanter (kamille), og en mængde er yndede prydplanter (asters, georgine, krysanthemum).

kurve (lat. (linea) *curva* krum (linie)), geom. figur i planen el. i rummet. En plan k kan efter valg af et koordinatsystem karakteriseres ved en ligning af formen $f(x, y) = 0$, som tilfredsstilles af koordinaterne x og y til k-s punkter (kurvens ligning).

kurvleibold, d. s. s. basketball.

kurvfløtning, fremstilling af brugsgenstande som kurve, mætter, stol sæder af pileviedier, spanskør, bambus, siv, spånner. Vidier bliver oftest afbarket og hurtigtorret for at forblive hvide og blødgøres for brugen v. at lægges i vand. k er næsten altid håndarbejde.

Kurvirke, d. s. s. Kovicke.

Kusevitskij, anden stavemåde for Kusevitsky.

ku'sha'ner [-i-] (*kushana*), indoskythisk stamme, der under kongerne Kadfises 1. og 2. og Kanishka grl. et vældigt rige i Ø-Iran og NV-Indien, i 1.-3. årh.

Kusken (*Auriga*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

*kuskuser (*Phalanger*), plumpe, kattestore pungaber. Ny Guinea, østl. Indonesien.

ku'stode (lat. *custos* vogter), opsynsmand.

kusur (*Tricho'surus*), austr. pungaber, runde pupiller.

Kutaisi [-'tai-], by i V-Georgien, Sovj.; 81 000 indb. (1939). Industri; asbestminer.

ku'ta'n (lat. *cutis* hud), hvad der vedrører huden.

ku'ta'nreaktion anv. diagnostisk for at påvise overfølsomhed over for visse stoffer. Disse indføres i huden og vil da fremkalde rødmee el. ved kraftig reaktion en blåre.

Kutdliggssat ['qutlhis:ät](grønl: lampemateriale), mineby med kulbrud på Disko

ved Vaigat; 929 indb. (1946). Minen er ved stoffer ført ind i fjeldet lidt over havniveau. Produktion 8000 t årl. Radiostation; ingen havn.

Kut-el-A'mara [*Kut-al-Vmāra*], handelsplads v. Tigris, hvor tyrk. hær under 1. Verdenskrig efter 5 måneders belejring tvang eng. hær under Townshend til at kapitulere apr. 1916.

Kutha, oldtidsby i N-Babylonien. Her lå hovedtemplet for Underverdensens gud Nergal. Efter assyrernes erobring af K bosattes indbyggerne i egnen om Samaria.

ku'ti'n (lat. *cut is* hud), et fedtagtigt stof, der ofte optræder i ydervæggene i planter hudvæv. Medvirker til at indskrænke vandfordampningen gnm. overfladen.

'kutilinger (*Gobio'morphi*), orden af ben-

Sort kutling.

fisk, småformer m. kort forreste rygfinne og tættelidde el. til en tragt sammenvoksede bugfinner. Kystfisk. Æggene fæstes til skaller o. l. og bevogtes af hannen. I Danmark. 7-8 arter, bl. a. den sorte k. (*Gobius niger*), der bliver ca. 15 cm, anv. meget som agnfisk.

Kutná Hora ['kutn: 'hora], ty. *Kuttenberg*, cech. industriby 0 f. Praha; 20 000 indb. (1930).

'Kutno, po. by V f. Warszawa; 23 000 indb. (1937). Under ty. angreb mod Polen sept. 1939 indringedes hovedmassen af de po. styrker ved K, hvor de kapitulerede 19.-20.9.

kutte (ty., fra mlat. *cotta* kappe for gejstlig prov), munkenes ordensdragt, en lang, grov klædning med et reb om livet.

'Kuttenberg [-bærk], ty. navn på Kutná Hora, Tjecoslov.

Kutter (eng. *cut* klippe, bevægt hurtigt), søv., fintbygget, letsejlende båd med som regel een mast med storsejl, fok, klyver og jager. (111. se tavle Sejlskibstyper).

'kutter (eng. *cutter* skærende redskab), roterende værktøj m. fl. knive til træbearbejdning på høvle- og kelemaskiner.

kutting ['køhdii:], ældreisl. mål for flydende varer = 8 pottor = 7.729 l.

Ku'tuzov [-zDi], *Mikhail* (1745-1813), russ. general. Deltog i tyrkerkrigene; 1812 øverstkommanderende mod Napoleon. Måtte overlade Moskva til denne, men tvang ham til at gå tilbage gnm. hærgede egne.

ku'tyme, da. stavemåde for coutume.

Kuusamo ['ku:-], mindre del af det fi. len Oulu, 1944 afstået til Sovj.

'Kuusinen, *Hertta* (f. 1904), fi. kommunistisk politiker, datter af Otto K. 1922-34 i Sovj., idømtes v. sin tilbagevendt til Finl. 4 år og 8 mdrs. fængsel for revolutionær polit. virksomhed. 1924 polit. red. af den kommunistiske avis »Vapaa Sana« (frie ord). Konsultativ minister maj-juli 1948.

Kuusinen ['ku:-s:], *Otto* (f. 1881), fi. kommunist. 1918 knyttet til kommunistiske fi. reg., derpå i Sovj.; 1939 erklæret for leder af kommunistiske fi. reg. i Terijoki, fra marts 1940 præsident for karelsk-fi. sovjetrepublik.

Kuwait, Al [älku'wæit], af Storbrit. afhængig stat (sheikdomme) i Arab. ved den nordvestl. del af Den Franske Bugt; 5000 km²; ca. 100 000 indb. Olieproduktion (1947: 2,2 mill. t). K. anv. indisk mønt.

'Kuvera el. *Kubera*, i ind.hinduistisk rel. rigdommens gud.

ku'vert (fr. *covert*, egl: dækket), omslag, konvolut; opdækning til een person; spisestik.

kuvette [ky'væts] (fr. *cuvette* vandfad), glaskar m. planparallele sider, k. anv. i fot. t. vædskeformede farvefilter og til varrefilter.

Kuz'bass, russ. folk. f. Kuznetsk-bassin i Sibirien.

Kuz'netsk [kuz-], til 1932 navn på Stalinsk, Sovj.

Kuz'netsk-bassin [kuz-] (fork. *Kuz'bass*), vigtigt kulfelt (ca. 450 mld. t) og industriområde i det sydl. Midt-Sibirien; over 1 mill. indb. Største byer: Stalinsk, Prokopyevsk og Kemerovo. Kul (i 1938 ca. 1/3 af Sovj.s prod.) eksporteres til S-Ural, der til gengæld leverer malm til K. En del af malmbehovet dækkes fra bjergene SØ f. K. Storjernudsmeltning, væsveværker, kern. industri og maskinfabrikker (rustningsindustri).

Kuznetsov [kuzni'tsof], *Nikolai G.* (f. 1902), sovj. admiral (1940). 1924 medl. af kommunist. parti, medl. af central-komiteen. Deltog i sp. borgerkrig. 1937-38 chef f. Stillehavslåden, fra marts 1946 folkekommissær f. flåden (til flådekommissariatets ophævelse), til marts 1946 viceforsvarsmin.; øverstkommanderende f. marinen fra 1939.

kv-, se også qu-.

kW, fork. f. kilowatt.

KVA, fork. f. kilovoltampere.

kvabbe (beslægtet med *kvabset*) betegn. visse slægter af langstrakte torskefisk m. kort forreste rygfinne, skegtråde. Her til havk og ferskvandsk.

kvabso (egl: kvabset so), stenbider-hun.

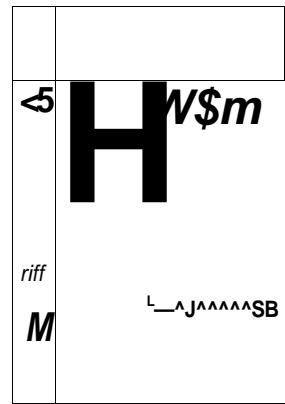
kvad. Ordet K optoges ca. 1800 i poet. sprog, bruges dels om oldtidsdigt (eddak. skjaldek) og dels poet. el. spøgende om digt (sang) i alm.

'kva'derssten (lat. *quadrus* firkantet (sten)), sandsten fra øvre kridt, danner bl. a. sachsisch Schweiz; anv. som bygningsten.

'kva'dersten (lat. *quadrus* firkantet), kasseformet sten enten tilhugget el. forekommende som k i naturen på grund af lagdeling og derpå vinkelrette stik i bjerg; især kendt fra anv. i de romanske kridt- og granitkirker.

kvadra'ge'sima, anden stavemåde for quadragesima.

kva'dran't (lat. *quadrans* fjerdedel (af en cirkelbue)), 1) *mat.*, hver af de 4 dele, i hvilket en plan deles af to på hinanden vinkelrette linier; 2) *astron.*, et allerede

Tyge Brahes kvadrant.

i oldtiden benyttet instrument til måling af himmellegemers højde, bestående af en sigteindretning, en lodlinie og en inddelt bue på 90°. Tyge Brahe benyttede en såk. murk, der var fast opstillet i meridianens plan; 3) *mil.*, instrument, der anv. til at bestemme elevationen v. skyts.

kva'dra't (lat. *quadratum* firkant), *mat.*, en firkant, hvis vinkler alle er rette, og hvis sider er lige store, k-s areal er a^2 , dersom siden er a . Et tals k er dets 2. potens. - 2) i *botryk* betegn. for blindmateriale (satsmateriale, der ikke har skrifthøjde, og tjener til at frembringe mellemrummene ml. og indenfor linierne).

kvadratalen, gi. da. flademål = 0,394 m².

kvadratben, d. s. s. ledben.

kva'dra'tisk, *mat.*, formet som et kvadrat.

En k ligning er en ligning af 2. grad.

kvadratmeter (fork: m²), V100 ar. Enheden for flademål i metersystemet.